

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

รายงานการวิจัย

วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาค
และบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535

**An Analysis of the Educational and Social Policy of Government towards
Thai Eastern Region and Eastern Sea Board Area's Development
During B.E. 2475-2535**

สุวิชัย โกศัลยะวัฒน์

๔๖๐๐๐๓๖๒๕๙

12 ส.ค. 2562

382195

ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

โครงการนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จากเงินงบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2539

ISBN 974-573-767-4

เริ่มบริการ
13 พ.ย. 2562

ชื่อโครงการวิจัย

วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคม
ที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาคและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก
ของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535

ชื่อผู้วิจัย

อาจารย์สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์

เดือนและปีที่ทำเสร็จ

ธันวาคม 2541

บทคัดย่อ

ภาคตะวันออกของประเทศไทยประกอบด้วยพื้นที่ 8 จังหวัด คือ นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี และสระแก้ว มีเนื้อที่ประมาณ 36,503 ตารางกิโลเมตร มีประชากรประมาณ 4 ล้านคน ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ แต่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามมาก เป็นที่สองของประเทศรองจากภาคใต้ จัดเป็นเขตการศึกษา 12 มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 มีสำนักงานตั้งอยู่ที่จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค ดินแดนแถบนี้มีความเป็นมาในฐานะเมืองท่าชายทะเล เมืองที่มีผลกระทบต่อความมั่นคง และผลประโยชน์ของชาติ เมืองหน้าด่านทั้งทางบกและทางทะเล และเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ เศรษฐกิจโดยรวมประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลสูงกว่าภูมิภาคอื่น ปัญหาหลักของภูมิภาค คือ ปัญหาการขยายตัวของชุมชนเมือง ปัญหามลภาวะ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย และปัญหาผลกระทบตามแนวชายแดนจากประเทศเพื่อนบ้าน

การวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคม พบว่า รัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษา และพัฒนาสังคมออกสู่ภูมิภาคตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เพื่อยกระดับคุณภาพของประชาชน แต่เป็นการดำเนินการไปพร้อมกันทั่วประเทศ ยังไม่ได้มีนโยบายพัฒนาภาคตะวันออกเป็นการเฉพาะพื้นที่จนกระทั่งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ รัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาออกไปสู่ภูมิภาคให้ทั่วถึง ให้ประชาชนมีความรู้มากขึ้น เพื่อจะได้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการปกครองที่เปลี่ยนไป เป็นการพัฒนาการเมืองโดยมีเงื่อนไขด้านการศึกษาเป็นตัวกำหนด ต่อมาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงเรียนหลายแห่งในกรุงเทพฯ หยุดกิจการเพราะภัยทางอากาศ และย้ายมาเปิดการสอนในภาคตะวันออกแทน ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลงภาคตะวันออกได้รับความสนใจจากรัฐบาลมากขึ้น เพราะมีโครงการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาโดยได้รับความร่วมมือจากองค์การระหว่างประเทศ ได้ริเริ่มทดลองระบบ

การศึกษาแบบใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา โรงเรียนและสถาบันการศึกษาหลายแห่งจากหลาย จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นสถานที่ดำเนินการจัดการทดลองในโครงการต่าง ๆ หลายโครงการ ก่อนที่จะขยายไปดำเนินการในภูมิภาคอื่น จึงมีผลทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้พัฒนาไปด้วยในหลาย ๆ ด้าน

ภายหลังประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับแรก พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างต่อเนื่อง หลังจากที่มีการขุดพบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาให้เป็นเขตอุตสาหกรรมของประเทศ ส่งผลกระทบต่อการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษา สถานศึกษา และกระบวนการทางการศึกษาให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไป โดยมุ่งเน้นแต่สาขาที่สัมพันธ์กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาในการพัฒนาภูมิภาคด้านกำลังคนที่ไม่สมดุลในแต่ละสาขา ปัญหาการประสานงานไม่สัมพันธ์กันของภูมิภาคกับส่วนกลาง ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคตามมา ดังนั้น การกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐบาลต้องคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ของภูมิภาคให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาด้วย เพื่ออำนวยให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาภูมิภาคอย่างเหมาะสมโดยตรง

Project Title	An Analysis of the Educational and Social Policy of Government towards Thai Eastern Region and Eastern Seaboard Area's Development During B.E. 2475-2535.
Name of Researcher	Mr. Suwichai Kosaiyawat
Year	December 1998.

Abstract

The Eastern Region of Thailand consists of eight provinces, namely Nakornnayok, Chachoengsao, Chonburi, Rayong, Chantaburi, Trad, Prachinburi and Sakhaew. It covers an area of 36, 503 square kilometers and has a population of approximately 4 million people. Most of the inhabitants are Buddhists, but the Muslim population comprises the second largest religious group and is second only to the Southern Region for total number of Muslims. The Eastern Region has been organized as Educational Zone 12 since B.E. 2500 and Chonburi is the center of the region. This area is important because of its seaport, because it is a buffer area between Thailand and neighbouring countries, because of its prominence in national security and interest and because it is a beautiful area for tourists. The economy of this region is more developed than other regions. The major problems of the region are the rapid urbanization, pollution, the destruction of national resources and the effects of political conflicts in neighbouring countries.

A historical analysis of educational and social policy of the Thai government revealed that there was a fundamental policy of social and educational development for the provinces as a part of national development since before the political change in B.E. 2475. After that, the government announced the policy for upgrading the quality of life in the provinces following the constitutional stipulation. During the World War II, many schools in Bangkok were moved to the Eastern Region in order to avoid the aerial attacks and this region was later selected as a location for adaptation and development of education under the cooperative project of international

organization. Since B.E. 2493, educational institutions in this area were set up especially for these projects and then the projects were expanded to the other regions of the country.

After the National Economics and Social Plan was put to use in B.E. 2504, the policy of the Thai government toward the Eastern Region has been more clear cut. When oil and natural gas were discovered in the Gulf of Thailand in B.E. 2524, the three provinces of Chachoengsao, Chonburi and Rayong was targeted by the government to be a new industrial development zone of the country. Since then, education in the Eastern Region has been developed as an instrument for upgrading manpower and expanding industry. Problems with this developmental policy include its impact on the development region in coordination between region and metropolitan area, social problem, pollution in the region and the imbalance of human resources in liberal arts, social sciences, sciences and technologies created by urgent policy. These problems, developed because the government of some periods enforce the policy without consideration of the geographical, historical, political, economical, social and cultural conditions of the region. The government, therefore, regularly evaluates the results of its policy in order to improve upon its appropriateness for sustainable development in the region.

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือและสนับสนุนจากบุคคลหลายท่าน และหลายหน่วยงาน ซึ่งผู้วิจัยขอกล่าวประกาศคุณูปการไว้ ณ ที่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยบูรพา ที่ได้สนับสนุนและอนุมัติให้เงินทุนอุดหนุนการวิจัยในครั้งนี้ คณาจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องแรกที่คุณวิจัยได้ทำด้วยตนเองในการรับราชการที่นี้คณาจารย์ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คือ รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง จันทรสา และรองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร ที่ได้ให้ข้อคิดเห็น แนวทาง และความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ในการทำวิจัยเรื่องนี้ รวมทั้งท่านเจ้าของผลงานซึ่งเป็นข้อมูลเอกสารที่ใช้อ้างอิงในบรรณานุกรมนี้ทุกท่าน

นอกจากนี้ ขอขอบพระคุณผู้ที่กรุณาให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วยความเต็มใจ และเสียสละเวลาเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยเป็นเวลานานและหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รองศาสตราจารย์ ภาวดี มหาจันทร์ รองศาสตราจารย์บัญญัติ สุขศรีงาม รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทิน มหาจันทร์ รองศาสตราจารย์เชาวน์ มณีวงษ์ รองศาสตราจารย์อนันท์ อนันตรังสี ศาสตราจารย์ ดร.ธำรง บัวศรี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ สุทธิชาติพิทย์ ซึ่งนอกจากจะให้ข้อมูล ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยแล้ว ยังช่วยแนะนำบุคคลและแหล่งข้อมูลให้แก่ผู้วิจัยได้รู้จักและศึกษารายละเอียดเพื่อให้งานวิจัยนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบคุณบุคคลที่ไปสัมภาษณ์ดังรายนามในภาคผนวกทุกท่านด้วยความระลึกถึงตลอดไป

ขอขอบคุณนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา รุ่นที่เข้าศึกษา ปี 2539 ทุกท่าน ทั้งที่หน่วยการสอน จังหวัดสระแก้ว และที่วิทยาเขตจันทบุรี โดยเฉพาะอาจารย์ วิชา มานะดี และอาจารย์นฤมล มุลา แห่งหน่วยการสอน จังหวัดสระแก้ว ที่ได้ช่วยเหลือให้ข้อมูลให้เวลาในการสัมภาษณ์ และช่วยตอบคำถามแก่ผู้วิจัยหลายประการที่เป็นประโยชน์มากในขณะที่ผู้วิจัยไปขอข้อมูล ณ จังหวัดสระแก้ว และอาจารย์อรุณ ผลประพจน์ ที่ได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยที่วิทยาเขตจังหวัดจันทบุรี ทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลต่าง ๆ มากมายขณะทำวิจัยอยู่ในพื้นที่และช่วยให้งานวิจัยครั้งนี้มีเนื้อหาเพิ่มเติมเป็นความรู้ใหม่มากขึ้น

การทำวิจัยครั้งนี้ได้รับความเอื้อเฟื้อช่วยค้นหาเอกสารขึ้นต้น และช่วยจัดทำสำเนาจากไมโครฟิล์ม และจดหมายเหตุหลายฉบับจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดวชิราวุธานุสรณ์ สำนักงานคันทวีและบริการเอกสาร สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา กองการประชุม สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ห้องสมุดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ศูนย์เอกสาร กระทรวงศึกษาธิการ สถาบันวิทยบริการ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา หอสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรี หอสมุดรัชมังคลาภิเษกจันทบุรี ห้องสมุดของหน่วยราชการต่าง ๆ ของจังหวัดในภาคตะวันออก ซึ่งเจ้าหน้าที่ของห้องสมุดต่าง ๆ ได้ให้คำแนะนำ และช่วยเหลือด้วย อักษรสมัยไมตรีอันดี รวมทั้งช่วยค้นหาเอกสารหายากและเอกสารที่ไม่สามารถยืมออกได้ให้ผู้วิจัยได้ศึกษาเพิ่มเติม จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณ คุณสรรเสริญ สืบสหาการ และคุณอภิชาติ คำทอง แห่งสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ที่นอกจากจะแนะนำข้อมูลเพิ่มเติมแล้ว ยังให้การต้อนรับด้วยอักษรสมัยอันดี พร้อมทั้งให้เวลาผู้วิจัยสัมภาษณ์ซักถามข้อสงสัยหลายประการด้วยความเต็มใจ ตลอดเวลาที่ผู้วิจัยไปค้นหาเอกสารที่ห้องสมุดรัฐสภา และยังให้คำแนะนำ ประเด็น เรื่องราวและหัวข้อเรื่องต่าง ๆ ที่น่าสนใจทำวิจัยเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลอีกหลายประเด็นแก่ผู้วิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์มากในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ขอกราบระลึกถึงพระคุณบูรพาจารย์ทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงอุดมศึกษาให้ผู้วิจัย ได้มีสติปัญญาและความสามารถในการค้นหาและหาความรู้ได้ด้วยตนเอง และบิดามารดา คือคุณพิชัย และคุณเสาวคนธ์ โกศัยยะวัฒน์ ผู้ได้ให้การศึกษากำลังใจ และกำลังทรัพย์ตลอดระยะเวลาในชีวิตการศึกษาอันยาวนานแก่ผู้วิจัย รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาและมีส่วนสำคัญต่อการสร้างผลงานทางวิชาการของผู้วิจัย

ท้ายสุดนี้ สาระประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอขอบเป็นกุศลบูชาพระคุณอันยิ่งใหญ่แก่บิดาผู้ล่วงลับไปเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2536 และในขณะเดียวกัน หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับคำแนะนำจากท่านผู้รู้เพื่อนำมาปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์
คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
ประกาศคุณูปการ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาในการทำวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
ระเบียบวิธีวิจัย.....	3
เอกสารอ้างอิง.....	3
คำจำกัดความและกรอบแนวคิดของการวิจัย.....	4
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	10
ขอบเขตของการวิจัย.....	10
ข้อจำกัดของการวิจัย.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
บทที่ 2 การวิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐานของการกำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐบาล.....	13
การวิเคราะห์ปัญหาปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดนโยบาย สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	39
บทที่ 3 การวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนา ภูมิภาคและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของ ไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535 : การกำหนดเป้าหมายและการดำเนินนโยบาย.....	51
ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	51
ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2535.....	61
บทที่ 4 การวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนา ภูมิภาคและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของ ไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535 : สถาบัน องค์กร โครงการ และแผนงาน.....	130
สถาบันและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและดำเนินนโยบายการศึกษา.....	130

	หน้า
ระบบและลำดับขั้นตอนในการกำหนด และดำเนินนโยบายของรัฐ.....	131
โครงการ และแผนงานที่ดำเนินการตามกระบวนการกำหนด และดำเนินนโยบายของรัฐ.....	250
ปัญหาและอุปสรรคจากการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่.....	295
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	309
สรุปผลการวิจัย.....	309
อภิปรายผลการวิจัย.....	318
ข้อเสนอแนะสำหรับนำผลการวิจัยไปใช้.....	325
ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	325

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงการขึ้นัญัตติในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535.....	156
2 แสดงการตั้งกระทู้ถามในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535.....	166
3 แสดงการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535.....	221

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญ และที่มาของปัญหาในการทำวิจัย

ภูมิภาคตะวันออก และบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทยปัจจุบันนี้ หากพิจารณาย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์แล้วจะพบว่า เป็นดินแดนที่มีความสำคัญในด้านการเมืองและยุทธศาสตร์ของประเทศเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นยุทธศาสตร์ทางทะเล และยุทธศาสตร์ทางบก เช่น การตั้งฐานที่มั่นของพระเจ้าตากสินที่จังหวัดจันทบุรี เพื่อกอบกู้เอกราชภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2310) การเป็นเส้นทางเดินทัพในการทำสงครามระหว่างไทยกับกัมพูชาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394) การเป็นเมืองหน้าด่านของมณฑลบูรพาในการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435-2449) อีกทั้งการที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรี และตราด ด้วยเหตุผลทางการเมือง และเหตุการณ์ยุทธนาวีที่เกาะช้าง จังหวัดตราด (พ.ศ. 2436-2447) เป็นต้น

พิจารณาจากภูมิศาสตร์สภาพที่ตั้งซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากเมืองหลวง คือ กรุงเทพฯ มากนัก ทำให้ภูมิภาคบริเวณนี้กลายเป็นที่รองรับการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตปริมณฑล และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณนี้ยังเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ การท่องเที่ยว การพาณิชย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศเป็นเวลาหลายปีผ่านมา จนกระทั่งมีการขุดค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย เมื่อ พ.ศ. 2524 ทำให้ภูมิภาคแถบนี้โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกทวีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น เป็นลำดับ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจและด้านอุตสาหกรรม อันจะทำให้ประเทศเปลี่ยนโฉมหน้าจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ บริเวณนี้กลายเป็นย่านอุตสาหกรรมที่สำคัญโดยเฉพาะอุตสาหกรรมน้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ และอุตสาหกรรมปิโตรเคมี ก่อให้เกิดความร่วมมือกันทั้งภาครัฐบาล และเอกชน ทั้งไทยและต่างประเทศในการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม อันส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ และมีผลต่อการศึกษาในเวลาต่อมา

การศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ เพราะเป็นเครื่องมือและกระบวนการในการพัฒนาคนซึ่งเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาสังคม และประเทศชาติ การศึกษา

ในภูมิภาคนี้จึงกลายเป็นส่วนสำคัญทั้งในด้านตัวสถาบัน และวิธีการดำเนินการที่จะเป็นแกนนำ จัดให้สอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนา อีกทั้งวางแผนเพื่อรองรับ ส่งเสริม สนับสนุน และเตรียมพร้อมสำหรับสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป นับได้ว่าภูมิภาคนี้มีความสำคัญต่อการศึกษาของชาติโดยตรง

นอกจากนี้ ภูมิภาคตะวันออกของไทยอันเป็นที่ตั้งของจังหวัดชลบุรี จันทบุรี ระยอง ตราด ซึ่งอยู่ติดกับชายฝั่งทะเลอันเป็นตอนล่างของภูมิภาค รวมทั้งจังหวัดฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว ที่เพิ่งตั้งใหม่ ซึ่งอยู่ตอนบนของภูมิภาคและไม่มีอาณาเขตติดชายฝั่งทะเล (ยกเว้น จังหวัดฉะเชิงเทรา มีอาณาเขตติดทะเลเพียงเล็กน้อย เมื่อพิจารณาจากแผนที่) ล้วนเป็นดินแดนที่มีความสำคัญอย่างต่อเนื่องทั้งในประวัติศาสตร์และในสังคมปัจจุบัน รัฐบาลในฐานะผู้บริหารประเทศเป็นผู้มีหน้าที่กำหนดนโยบาย อันเป็นหลักการสำคัญ และเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับการพัฒนาประเทศ ได้เล็งเห็นความสำคัญในอันที่จะพัฒนาภูมิภาคนี้เช่นไร อีกทั้งการศึกษาอันเป็นหน้าที่หนึ่งของรัฐบาลและเป็นนโยบายประการหนึ่งที่รัฐบาลประกาศไว้เป็นแนวทางในการพัฒนา เพื่อยกระดับคุณภาพของคนและพัฒนาประเทศในที่สุดนั้น ได้คำนึงถึงและมีแผนการดำเนินการต่อภูมิภาคนี้เป็นมาอย่างไร มีลักษณะเฉพาะหรือพิเศษไปจากนโยบายรวมหรือไม่ ประเด็นนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปพิจารณา วิเคราะห์หรือตีความเรื่องราวต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาหรือวิจัยพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ต่อไป

ความสำคัญดังเหตุผลข้างต้นนี้ จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้ต้องมีการศึกษานโยบายของรัฐบาล ในด้านการศึกษาที่มีผลต่อภูมิภาคนี้ เพราะว่าการศึกษามีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมทั้งในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนเชื่อมโยงไปถึงทิศทางและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อ

1. ศึกษากรอบนโยบายด้านการศึกษาและสังคมของรัฐบาลที่มีต่อภูมิภาคนี้ ตั้งแต่เริ่มมีรัฐบาลปกครองประเทศ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535
2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ของภูมิภาคนี้ที่มีผลจากการดำเนินงานของนโยบายรัฐบาลตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535

3. ศึกษาแผนงาน โครงการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลและผลกระทบที่มีต่อพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) มุ่งศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำมาตีความ วิเคราะห์ ประเมินค่าหาความสัมพันธ์ของเรื่องราวแล้วเรียบเรียงลำดับเหตุการณ์ตามช่วงเวลาในลักษณะพรรณาวิเคราะห์วิธีดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. การวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาจากเอกสารชั้นต้น (Primary Document) จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หนังสือราชกิจจานุเบกษา รายงานการประชุม และรายงานประจำปีต่าง ๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา เป็นต้น นอกจากนี้ยังศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Document) ได้แก่ หนังสือ วารสาร จุลสาร งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และบทสัมภาษณ์บุคคลสำคัญของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบโดยตรง

2. การวิจัยจากคำบอกเล่าเชิงประวัติศาสตร์ (Oral History) หรือประวัติศาสตร์การบอกเล่า (ประวัติศาสตร์มุขปาฐะ) ศึกษาจากการสัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง ได้แก่ บุคคลในคณะรัฐบาล คณะกรรมการการศึกษา ศ.ส. ในสมัยต่าง ๆ คณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อดำเนินการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ของจังหวัดทางภาคตะวันออก ผู้นำชุมชนคนสำคัญในท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาใช้อ้างอิงประกอบการตีความและประเมินค่ากับข้อมูลจากเอกสารแล้วจึงเรียบเรียงเป็นผลงานวิจัย

4. เอกสารอ้างอิง

เอกสารชั้นต้นและรองที่ใช้ประกอบการทำวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. รายงานการประชุมของคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการการศึกษา ฉบับต่าง ๆ

2. รายงานประจำปีของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงมหาดไทย

3. วารสาร จุลสาร เอกสารและงานวิจัยของหน่วยราชการในพื้นที่ของจังหวัดทางภาค ตะวันออกทุกจังหวัด ได้แก่ เอกสารของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานศึกษาธิการอำเภอที่สำคัญของภาคตะวันออก

4. หนังสือราชกิจจานุเบกษา ลำเนาประกาศ คำสั่งและระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องนี้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา กองแผนงานของสำนักงานปลัด กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นต้น

5. คำจำกัดความและกรอบแนวความคิดของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีคำจำกัดความ และกรอบแนวความคิดของเรื่องที่ทำการศึกษา ดังนี้

1. คำจำกัดความ

1.1 นโยบายของรัฐบาล หมายถึง แดงการณ์ของรัฐบาลในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535 รวมทั้งคำประกาศ คำสั่ง -แผนงาน โครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษาและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมของ ภูมิภาคนี้

1.2 ภูมิภาคตะวันออก และบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก หมายถึง อาณา บริเวณที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และ ตราด ในปัจจุบันและรวมถึงการเรียกชื่ออื่นในอดีตแต่เป็นอาณาเขตของภูมิภาคนี้

2. กรอบแนวความคิดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้อาศัยแนวความคิดของพื้นฐานการศึกษาที่ว่า การศึกษานั้นมีความ สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสภาพการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเรียกรวม ๆ กันว่า สภาพพื้นฐานหรือ สภาพแวดล้อมทางการศึกษา หรือบริบทของการศึกษา (Context of Education) แนวความคิดใน เรื่องนี้เป็นที่ยอมรับจากนักการศึกษาหลายท่าน อาทิ

ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต กล่าวว่า “การจัดการศึกษาจะเป็นไปในแนวใดย่อมต้องสอดคล้อง กับความเปลี่ยนแปลงในระบบและภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัจจัยที่

ก่อให้เกิดความคิดที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษา ถ้าหากมีความแตกต่างและไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน”¹ และอีกทฤษฎีหนึ่งว่า

“โดยที่การศึกษามีได้เกิดขึ้นในสูญญากาศโดยตัวเองโดยลำพัง หากแต่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การจัดการศึกษาจึงต้องสามารถโยงสัมพันธ์กับปรัชญาชีวิตและปรัชญาสังคมอันเป็นเป้าหมายสูงสุด”²

ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “การศึกษาเป็นกิจกรรมหนึ่งในบรรดากิจกรรมทั้งหลายของรัฐ อันมีกิจกรรมทางการเมือง การเศรษฐกิจ การสังคม ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องจัดการและควบคุม กิจกรรมทางการศึกษาต้องมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมอย่างชัดเจน รัฐบาลจะจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม หากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานในด้านต่าง ๆ แล้ว บทบาทของการศึกษาในสังคมนั้นก็จะเปลี่ยนไปด้วย”³

ดร.พจน์ สะเพียรชัย กล่าวว่า “การพัฒนาการศึกษานั้นเกี่ยวข้องกับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ ถ้าระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมพัฒนาไปในทางที่ดี การพัฒนาการศึกษาจึงจะเป็นไปได้เพราะระบบการศึกษาผูกพันเกี่ยวโยงกับระบบดังกล่าวอย่างแน่นแฟ้น และจะไม่มีทางพัฒนาไปได้โดยโดดเดี่ยวได้เลย ถ้าระบบต่าง ๆ ของประเทศไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและประสานสัมพันธ์กัน”⁴

¹ สิปปนนท์ เกตุทัต, “การศึกษากับความมั่นคงแห่งชาติ : การปฏิรูปการศึกษา” รัฐาภิวัตน์, 20, 2 (เมษายน 2521) : 107.

² _____, “การจัดการศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม” วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526) : 65.

³ วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาการศึกษาไทย พ.ศ. 2411-2475”, วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526) : 23.

⁴ พจน์ สะเพียรชัย, “การศึกษากับพัฒนาเยาวชน” วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 17, 2 (ธันวาคม-มกราคม 2526) : 16.

ดร.ไพฑูรย์ สินดารัตน์ กล่าวว่า “ระบบการศึกษาในสังคมใดสังคมหนึ่งย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ไม่พ้นไปจากระบบอื่น ๆ ในสังคมนั้นได้ ระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ย่อมจะต้องมีผลกระทบต่อการศึกษาหรือแปรเปลี่ยนไปตามกระบวนการการศึกษาได้เช่นกัน”⁵

นอกจากที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีอีกหลายทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์” จะเห็นภาพของความสัมพันธ์ดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ

รัตนา ดวงสวัสดิ์ กล่าวว่า “เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจ และสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบันได้อย่างต่อเนื่องและมีเหตุผล การที่จะเข้าใจการศึกษาในปัจจุบันย่อมต้องทราบความเป็นมาของการศึกษาในอดีต รวมทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในด้านอื่น ๆ เช่น ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษาด้วย”⁶

ดร.อุทัย ดุลยเกษม กล่าวว่า “ระบบการศึกษาในสังคมมีส่วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมด้านอื่น ๆ อยู่มาก เช่น ระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพิจารณาจากแง่มุมของพัฒนาการแล้วจะเห็นได้ว่าระบบการศึกษานั้นเป็นขั้นตอนตามประวัติศาสตร์ ซึ่งผูกพันกับระบบของสังคมอย่างเด่นชัด”⁷

เอช. เลวิน (H. Levin) ได้ให้ทฤษฎีว่า “สังคมใด ๆ ย่อมมีระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นลักษณะเฉพาะอยู่ ระบบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลจากการสืบทอดประสพการณ์จากประวัติศาสตร์ และการผสมผสานเอาอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมจากระบบต่าง ๆ ในสังคม และปัจจัยเหล่านี้จะมีอิทธิพลในกระบวนการการศึกษาทั้งระบบ”⁸

จากแนวความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้วางแนวทางการศึกษาและวิเคราะห์ โดยเริ่มจากศึกษาสภาพพื้นฐานของการศึกษาด้านต่าง ๆ อย่างสังเขป ได้แก่ นโยบายการศึกษาของรัฐบาล

⁵ ไพฑูรย์ สินดารัตน์, รายงานผลการวิจัยเรื่อง ระบบการศึกษาไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ. 2490-2520) : การศึกษาเพื่อสนองตอบและเป็นตัวของตัวเอง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรีย, 2526), หน้า 1.

⁶ รัตนา ดวงสวัสดิ์, พื้นฐานการศึกษาทางสังคม, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 3.

⁷ อุทัย ดุลยเกษม, “เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและข้อจำกัดของระบบการศึกษาในการเปลี่ยนแปลงสังคม” วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526) : 11-12.

⁸ ดูรายละเอียดใน Levin H., “Educational Reform : Its Meaning?” in M. Carnoy and H. Levin (eds.), The Limits of Educational Reform, (New York, David McKay, 1976) : 10.

สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษาในสมัยต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางไปสู่การวิเคราะห์นโยบายต่อไป

ส่วนคำว่า “นโยบายของรัฐบาล” นั้น มีผู้ให้ความหมาย แนวคิด และขอบเขตไว้หลายท่าน ดังนี้

ทินพันธ์ นาคะตะ กล่าวว่า นโยบายของรัฐบาล คือ โครงการที่รัฐบาลบัญญัติขึ้นเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติในการจัดสรรคุณค่าต่าง ๆ ให้แก่สังคม⁹

อุทัย หิรัญโต กล่าวว่า นโยบายในทางรัฐศาสตร์ หมายถึง แนวการดำเนินงานหรือการบริหารราชการ ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดขึ้นให้ข้าราชการหรือประชาชนถือปฏิบัติ เพื่อให้การบริหารราชการดำเนินไปโดยมีเสถียรภาพ สอดคล้องต้องกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความสืบเนื่อง¹⁰

คณิน บุญสุวรรณ กล่าวว่า แนวนโยบายของรัฐบาล หมายถึง แนวทางในการบริหารงานของรัฐ ซึ่งถือเป็นแม่บทหลักที่รัฐบาลต้องดำเนินตาม เป็นบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ¹¹

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการชาวต่างประเทศ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ ดังนี้

ชาร์ลส์ อี. จาคอป (Charles E. Jacop) กล่าวว่า นโยบายของรัฐบาล คือ หลักการ แผนการ หรือแนวทางของการกระทำ¹²

เจมส์ อี. แอนเดอร์สัน (James E. Anderson) กล่าวว่า นโยบายของรัฐบาล คือ แนวทางการกระทำของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งในสังคม ต้องเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจที่จะกระทำหรืองดเว้นมิให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งใดก็ตามที่ได้กระทำการหรืองดเว้นการกระทำไป ซึ่งเป็นการดำเนินการตามที่ได้ตัดสินใจแล้ว¹³

ไอรา ชาร์ แคนสกี (Ira Shar Kansky) กล่าวว่า นโยบายของรัฐบาล คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่รัฐกระทำ มีขอบข่ายครอบคลุมถึงการบริการสาธารณะต่าง ๆ เช่น การศึกษา สวัสดิการสังคม

⁹ ทินพันธ์ นาคะตะ, “นโยบายการพัฒนาและวิชาการ” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 12, 1 (มกราคม 2516) : 102.

¹⁰ อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 519.

¹¹ คณิน บุญสุวรรณ, ปทานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สาทรณชน, 2527), หน้า 69.

¹² Charles E. Jacop, Policy and Bureaucracy, (Princeton, N.J. : D. Van Nostrand, 1966), p. 3.

¹³ James E. Anderson (ed.), Politics and Economic Policy Making, (Reading, Mass. : Addison-Wesley, 1970), p. 1.

กฎ ข้อบังคับในกิจกรรมของบุคคลและหน่วยงาน การเฉลิมฉลองในโอกาสและเหตุการณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ฯลฯ¹⁴

เดวิด อีสตัน (David Easton) กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ การแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามด้วยกฎหมายสำหรับสังคมเป็นส่วนรวม การดำเนินการทุกอย่างของรัฐบาลหนึ่ง ๆ ทั้งเลือกที่จะกระทำและเลือกที่จะไม่กระทำ ย่อมก่อให้เกิดผลในการแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ นั่นเอง¹⁵

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดและขอบเขตของคำว่า “นโยบายของรัฐบาล” นั้นคล้ายคลึงกัน นั่นก็คือ เป็นแผนการหรือแนวทางที่รัฐบาลกำหนดขึ้น เพื่อจะกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันมีเป้าหมายและหลักการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล เพื่อให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม ซึ่งความหมายที่ผู้วิจัยประมวลความคิดรวบยอดมานี้ ก็ตรงกับความหมายของ กุลธน ธนาพงศธร ที่กล่าวว่า นโยบายของรัฐ ก็คือ แนวทางกว้าง ๆ ที่รัฐบาลของประเทศหนึ่ง ๆ ได้กำหนดขึ้นเป็นโครงการ แผนการ หรือกำหนดการเอาไว้ล่วงหน้าเพื่อเป็นหนทางชี้้นำให้การปฏิบัติต่าง ๆ บรรลุถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่วางไว้¹⁶

การวิจัยเรื่องนี้จึงเป็นการวิจัยนโยบายของรัฐบาลในเชิงประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาคตะวันออก รวมไปถึงผลจากการดำเนินนโยบายในรูปของโครงการ แผนงาน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคนี้ เพื่อศึกษาผลกระทบของการพัฒนาภูมิภาคที่มีต่อการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ ดังนั้น กรอบของงานวิจัยจึงอาศัยแนวความคิดและขั้นตอนของการศึกษาและวิจัยเชิงนโยบาย ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้¹⁷

¹⁴ Ira Shar Kansky, “The Political Scientist and Policy Analysis”, Policy Analysis in Political Science, ed. Ira Shar Kansky, (Chicago : Markham Publishing Co. 1970), p. 1.

¹⁵ David Easton, The Political System : An Inquiry into the States of Political Science, (New York : Alfred A. Knopf, 1953), pp. 19-20.

¹⁶ กุลธน ธนาพงศธร, หลักการกำหนดนโยบายของรัฐ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 59.

¹⁷ ดูรายละเอียดใน James E. Anderson, Public Policy-Making, (New York : Robert E. Krieger Publishing Company, Huntington, 1978), pp. 2-28.

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานโยบายทุกขั้นตอนของกระบวนการโดยอาศัยกรอบแนวคิดมา กำหนดเป็นโครงสร้างของงานวิจัยดังได้กล่าวมาข้างต้นนี้ จะนำมาวิเคราะห์โดยอาศัยการวิเคราะห์เชิงสถาบัน (Institutionalism Analysis)* ซึ่งเน้นในเรื่องกิจกรรมของสถาบันและองค์การต่าง ๆ ของรัฐ ได้แก่ สถานิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายบริหาร ระบบราชการหรือสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการก่อตัวของนโยบาย การเตรียมเสนอร่างการอนุมัติประกาศ การนํานโยบายไปสู่การปฏิบัติ รวมถึงการประเมินผลและการทบทวนเพื่อปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกนโยบายก็ตาม เป็นกิจกรรมทางสถาบันของรัฐ ดังนั้น การวิเคราะห์นโยบายเชิงสถาบันจึงเป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการ ขั้นตอนในการทำงาน กฎ ระเบียบ วิถีปฏิบัติอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพราะสถาบันประกอบด้วยสถานที่ บุคคล วัตถุประสงค์ หน้าที่การงาน ระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนการเงินและการคลัง การวิเคราะห์นโยบายเชิงสถาบันจึงครอบคลุมถึงประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย

7. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษานโยบายทางการศึกษาและสังคมของรัฐบาลที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาคตะวันออก และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ในช่วงระยะเวลา ตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535 คือช่วงก่อนเปลี่ยนรัฐบาล อันเนื่องจากเกิดความไม่สงบทางการเมืองในเดือนพฤษภาคม 2535 ทั้งนี้ไม่สามารถศึกษารายละเอียดและเก็บรวบรวมข้อมูลภายหลังเหตุการณ์ดังกล่าวได้ เพราะข้อมูลเอกสารยังไม่สามารถศึกษาได้โดยตรงด้วยเหตุผลทางการเมือง อันอาจมีผลกระทบต่อบุคคลหรือหน่วยงานได้ เนื่องจาก

* การวิเคราะห์นโยบายเป็นการวิจัยตามแนวคิดทางรัฐศาสตร์ ซึ่งมีทฤษฎีการวิเคราะห์ 4 ทฤษฎี คือ 1. การวิเคราะห์โดยอาศัยตัวแบบเชิงระบบ (System Model Analysis) 2. การวิเคราะห์โดยอาศัยตัวแบบชนชั้นปกครอง (Elite Model Analysis) 3. การวิเคราะห์โดยอาศัยตัวแบบพหุนิยมกลุ่มผลประโยชน์ (Interest group pluralist Analysis) และ 4. การวิเคราะห์โดยอาศัยตัวแบบเชิงสถาบัน (Institutionalism Analysis) ผู้สนใจสามารถศึกษารายละเอียดได้จาก อุทัย เลาหนีเชียร (บรรณาธิการ). การบริหารการพัฒนา. (กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2528) หน้า 136-137. และ James E. Anderson. Op. Cit. p. 25.

ระยะเวลายังไม่ยาวนานนัก และการดำเนินงานหลายอย่างยังไม่เสร็จสิ้นจึงยังไม่สามารถวิเคราะห์ หรือ ประเมินผลล่วงหน้าไปก่อนได้

8. ข้อจำกัดของการวิจัย มีปัญหาบางประการ อาทิ

1. ด้านเอกสาร ข้อมูลเอกสารบางอย่างไม่สามารถค้นพบได้เนื่องจากกาลเวลา และ ระบบการจัดเก็บของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งข้อมูลเอกสารบางอย่างแม้ว่าจะมีการจัดเก็บไว้เป็นอย่างดี แต่ก็ไม่สามารถนำมาศึกษาได้เพราะเป็นเอกสารที่ต้องปกปิดของทางราชการ ดังนั้น เอกสารที่ได้มาจึงเป็นเอกสารที่ได้รับการเผยแพร่แล้วจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและได้รับอนุญาตจากหน่วยงานนั้นให้ใช้ศึกษาได้

2. ด้านการสัมภาษณ์ บุคคลที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบต่อเรื่องที่ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยตรงนี้ บางครั้งไม่สามารถติดต่อขอสัมภาษณ์ได้ รวมทั้งบางท่านสามารถติดต่อได้แต่ไม่ยินยอมให้สัมภาษณ์ด้วยเหตุผลบางประการ อีกทั้งบางท่านอนุญาตให้สัมภาษณ์ แต่ไม่ยินยอมให้บันทึกเสียง หรือไม่ยินยอมให้เปิดเผยนามเพื่อนำไปอ้างอิง ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ประกอบกับข้อมูลเอกสาร ซึ่งจะเป็นส่วนเสริมแนวความคิดรวบยอด และการตีความของผู้วิจัย ในเรื่องที่สามารถนำมาอ้างอิงโดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้สัมภาษณ์แล้วเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยก็ได้ศึกษาบทวิเคราะห์หรือบทสัมภาษณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจมีการตีพิมพ์เผยแพร่แล้วตามเอกสารต่าง ๆ มาประกอบการตีความด้วยเช่นกัน

3. ด้านการวิเคราะห์ ในขั้นประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation) ตามกรอบแนวความคิดและโครงสร้างของการวิจัยนี้เป็นการประเมินผลจากการปฏิบัติตามนโยบาย โครงการ และแผนงานต่าง ๆ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ คือ ศึกษา ตีความผลกระทบ ความคิดเห็น ความสอดคล้อง ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของการใช้นโยบายในพื้นที่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อการศึกษา มิใช่เป็นการประเมินโครงการแต่ละโครงการด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งนำมาหาค่าทางสถิติ และหลักการประเมินโครงการอย่างมีระบบแต่หากว่ามีการประเมินโครงการต่าง ๆ ในลักษณะนี้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่แล้ว ผู้วิจัยจะได้นำผลของการประเมินโครงการนั้น ๆ มาใช้อ้างอิงประกอบการวิเคราะห์ในรายงานฉบับนี้ด้วย

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้รับประโยชน์ ดังนี้คือ

1. ความรู้ทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับพัฒนาการทางการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ อันเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจ รวมทั้งใช้สอน และใช้ศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ “ภูมิภาคศึกษา” ในประเด็นอื่นต่อไป

2. ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการกำหนดนโยบาย ดำเนินนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์และพิจารณาถึงการให้ความสำคัญแก่ภูมิภาคนี้ รวมทั้งการวางแผนเพื่อพัฒนาภูมิภาคนี้ในลักษณะ “เฉพาะ” ต่อไป

3. ความรู้เกี่ยวกับผลกระทบของการดำเนินนโยบายและการนำนโยบายในรูปของโครงการหรือแผนงานต่าง ๆ มาปฏิบัติในภูมิภาคนี้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างของ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการจัดการ การกำหนดนโยบายและรูปแบบของการศึกษาที่เหมาะสมกับภูมิภาคนี้ในอนาคต

บทที่ 2

การวิเคราะห์ปัจจัยพื้นฐานของการกำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐบาล

ตามกรอบแนวคิดของการวิจัยดังกล่าวมาแล้วในบทนำว่า การกำหนดนโยบายของรัฐบาลนั้นจะต้องเกิดจากการมีประเด็นปัญหาเป็นหลัก เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับเป็นแนวทางนำไปสู่การกำหนดเป็นนโยบายเพื่อใช้เป็นแนวทางหลักในการนำไปบริหารประเทศ ทางด้านการศึกษา ก็เช่นเดียวกัน การกำหนดนโยบายการศึกษาจึงต้องเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งข้อมูลเหล่านั้นอาจเป็นประเด็นปัญหาหรือไม่ได้เป็นก็ตาม แต่ย่อมต้องเป็นเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายใช้สำหรับดำเนินการบริหารต่อไป เพราะนโยบายมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่เกิดจากการกำหนดขึ้นมาจากคนหรือกลุ่มคนที่มีอำนาจหน้าที่โดยการแต่งตั้งหรือได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่กำหนดนโยบายนั้นขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยที่มีส่วนในการนำไปกำหนดเป็นนโยบายของรัฐเสียก่อน เพื่อจะได้ทำการศึกษา วิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ที่ดำเนินต่อมาจากนโยบายนั้นได้อย่างเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องต่อไป

ปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดนโยบายของรัฐมีประเด็นที่ต้องพิจารณาคำนี้ถึงได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ สังคมและวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ¹ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายของรัฐบาลเพื่อใช้บริหารประเทศ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคอันเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิภาคนั้น เป็นสิ่งที่รัฐบาลจะต้องให้ความสำคัญและคำนึงถึงด้วยเช่นกัน

อันที่จริงแล้วภูมิภาคตะวันออกของไทยในปัจจุบันนี้ เมื่อพิจารณาจากปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวแล้ว อาจได้รับการมองในภาพรวมไปในลักษณะเดียวกับภาคกลางเสียเกือบทุกด้าน เนื่องจากไม่เป็น “ลักษณะเฉพาะ” ที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาคได้โดยตรงเหมือนกับภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ เช่น ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ แต่อย่างไรก็ตามจากการวิจัยครั้งนี้ ได้ข้อค้นพบบางประการที่ทำให้เห็นได้ว่ามีลักษณะบางประการที่แตกต่างไปจากภาคกลาง ลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นประเด็นปัญหาบางประการ ที่ส่งผลให้รัฐบาลต้องคำนึงถึงและนำไปเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการกำหนดนโยบายด้วย ลักษณะ

¹ คุรยละเอียดได้ใน คุลธรณ ธนาพงศธร, “ปัจจัยในการกำหนดนโยบายของรัฐ”, วารสารสังคมศาสตร์, 14, 1 (มกราคม 2520) : 73-86.

บางประการจากปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้วบางประเด็นได้รับการแก้ไขและเลือนหายไป แต่บางประเด็นยังคงมีลักษณะสั่งสม สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถพิจารณาแต่ละปัจจัยได้ดังนี้

สภาพทางภูมิศาสตร์

ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ตั้ง อาณาเขต ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สภาพพื้นที่ ตลอดจนอาณาบริเวณโดยรอบด้านนั้นมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของประเทศโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นนโยบายด้านใดก็ตาม เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ส่งผลกระทบต่อสังคมและประเทศชาติอย่างมากหลายประการ อาทิ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การดำรงชีวิตของคน การสร้างและสั่งสมขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนผลกระทบด้านการเมือง การปกครองด้วย เช่น ปัญหาพรมแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน ปัญหาการติดต่อคมนาคม ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน หรือแบ่งปัน ตลอดจนปัญหาเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมของประชากรด้วย

สำหรับสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อพิจารณาจากขนาดและที่ตั้งแล้ว มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 36,503 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 7.11 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ลักษณะที่ตั้งมีอาณาเขต คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดสระบุรี นครราชสีมา และบุรีรัมย์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ทิศใต้ติดต่อกับอ่าวไทย และทิศตะวันตกติดต่อกับกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการและอ่าวไทย¹ จากขนาดและที่ตั้งของภูมิภาคซึ่งแม้ว่ามีขนาดเล็ก แต่ก็มีลักษณะเป็น “หน่วยทางภูมิศาสตร์” ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ต่างไปจากภาคกลาง คือมิได้มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดภายในประเทศทั้งหมด แต่มีอาณาเขตทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของภูมิภาคติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านคือกัมพูชาประชาธิปไตย อันเป็นประเทศที่ประสบปัญหาการเมืองภายในประเทศอย่างมาก ดังนั้นการมีชายแดนติดต่อกัน จึงมีผลกระทบถึงกันด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อีกทั้งทางด้านตะวันตกและด้านใต้ของภูมิภาคนั้นมีอาณาเขตติดกับอ่าวไทย มีระยะทางยาว 275 กิโลเมตร ซึ่งเป็นทางออกไปสู่ทะเลจีนใต้อันเป็นส่วนหนึ่งของมหาสมุทรแปซิฟิก นับเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญเส้นทางหนึ่งด้วย

ลักษณะพิเศษทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวมา 2 ประการนี้ เป็นปัจจัยสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์โดยตรง ซึ่งมีเหตุการณ์ปรากฏมาแล้วในประวัติศาสตร์ เช่น การทำสงคราม

¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สมุดรายงานสถิติภาค : ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2536, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานกฤษฎีกา, 2536), หน้า 1.

ระหว่างไทยกับกัมพูชา และกับฝรั่งเศส ได้แก่ ยุทธนาวีที่เกาะช้าง เป็นต้น กระทั่งในปัจจุบันเมื่อมีความขัดแย้งจากการเมืองภายในประเทศกัมพูชาจนกลายเป็นสงครามกลางเมือง ส่งผลให้ชาวกัมพูชาอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก รวมถึงการรบที่ก่อให้เกิดสถานการณ์ตั้งเครียดและรุนแรงตามแนวชายแดนไทย เช่น ที่ อำเภอตาพระยา อำเภออรัญประเทศ ของจังหวัดสระแก้ว ในปัจจุบัน (เป็นของจังหวัดปราจีนบุรีในอดีต) เป็นเพราะว่ามีพรมแดนติดต่อกันดังจะเห็นได้ว่ามีค่ายอพยพผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาตั้งอยู่ในจังหวัดทางภาคตะวันออกหลายแห่ง เช่น ที่จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด ซึ่งทั้ง 3 จังหวัดมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาโดยตรง และที่ศูนย์อพยพ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นต้น นับว่าเป็นภาระของรัฐบาลไทยที่ต้องมีส่วนรับผิดชอบจากผลกระทบนี้ด้วยอย่างไม่อาจปฏิเสธได้เพราะปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดให้นั่นเอง

นอกจากจะก่อให้เกิดผลกระทบจากการเมืองภายนอกประเทศแล้ว ปัจจัยจากสภาพภูมิศาสตร์ของภาคตะวันออกยังส่งผลให้เกิดมีการวางแผนและการพัฒนาทั้งในภูมิภาคตะวันออกเอง และต่อภูมิภาคอื่นภายในประเทศด้วย เนื่องจากทำเลของภูมิศาสตร์นี้มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลอ่าวไทย ทำให้ได้รับทรัพยากรธรรมชาติทั้งจากทะเลและจากภาคพื้นดินได้อย่างเต็มที่ กลายเป็นภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังสามารถเป็น “ประตูทางทะเล” ให้กับภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานที่ไม่มีอาณาเขตติดกับทะเล เพื่อเป็นเส้นทางการค้า การคมนาคม และเศรษฐกิจของประเทศได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าภาคตะวันออกนี้มีอ่าว มีท่าเรือต่าง ๆ มากมาย เช่น ท่าเรือสัตหีบ และท่าเรื่อน้ำลึกแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ท่าเรือมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพฯ ทำให้ภูมิภาคนี้มีความสะดวกในการเดินทางไปยังเมืองหลวงได้โดยทางบก คือถนนสุขุมวิท และถนนบางนา-ตราดที่เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักจากกรุงเทพฯ จนถึงจังหวัดตราด ภาคตะวันออกนี้จึงเป็น “เขตชานเมือง” ที่จะรองรับการขยายตัวของชุมชน ของสังคม และของพัฒนาการด้านต่าง ๆ จากกรุงเทพฯ ได้โดยตรงอีกด้วย

จากการพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการกำหนดนโยบายของรัฐประการหนึ่งทีกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากภาคกลางอยู่บ้างบางประการ อันอาจก่อให้เกิดผลกระทบได้ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ จึงเป็นข้อควรคำนึงถึงประการหนึ่งที่รัฐบาลควรให้การพิจารณาก่อนนำไปกำหนดนโยบายไม่ว่าด้านใดก็ตามต่อไป

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทย ดินแดนทางตะวันออกแห่งนี้เป็นชุมชนเมืองมาตั้งแต่อดีตกาล มีการค้นพบร่องรอยของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์และจุดพบหลักฐานหลายอย่าง เช่น โครงกระดูกมนุษย์โบราณวัตถุ เครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ มากมายในท้องที่ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และอีกหลายพื้นที่ในจังหวัดจันทบุรี และตราด³ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าภูมิภาคแห่งนี้เป็นดินแดนที่มีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยแล้ว มีการคมนาคมติดต่อค้าขายกันทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนอื่น

โดยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยเพราะเป็นดินแดนรอยต่อที่เชื่อมระหว่างลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ดินแดนตรงนี้เรียกว่า “ฉนวนไทย” (Thai Corridor) ที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่ง เช่น สมัยขอมเรืองอำนาจได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในบริเวณภูมิภาคนี้ เคยใช้บริเวณนี้เป็นเส้นทางผ่านไปยัง อาณาจักรทวารวดีที่รุ่งเรืองมากตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน รวมทั้งในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา เส้นทางนี้เคยใช้ในการติดต่อค้าขายของผู้คนในยามปกติ และเป็นเส้นทางเดินทัพในยามสงครามด้วย⁴ ดินแดนแถบนี้จึงมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่สั่งสมความสำคัญอย่างต่อเนื่องยาวนาน

ในสมัยต่อมาที่มีปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดินแดนภาคตะวันออกนี้มีเมืองสำคัญอยู่หลายเมืองมีลักษณะเป็นชุมชน หมู่บ้านและเมืองขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าทางชายฝั่งทะเลตะวันออก และเมืองหน้าด่านทางทิศตะวันออก อาทิเช่น เมืองปราจีนบุรี ก็ปรากฏเป็นชื่อเมืองขึ้นครั้งแรกในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยตลอดเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เมืองปราจีนบุรีถูกจัดเป็นหัวเมืองชั้นนอกและเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันออกของพระราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้จัดให้เมืองปราจีนบุรีเป็นหัวเมืองชั้นจัตวา ครั้นในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กรุงศรีอยุธยาทำศึกกับพม่าหลายครั้ง จนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2112 เขมรจึงฉวยโอกาสนี้เข้ามาปล้นสดมภ์และกวาดต้อนผู้คนเมืองปราจีนบุรีไปเป็นเชลยอยู่หลายครั้ง จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงขึ้นครองราชย์และประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นต่อพม่า พระองค์ได้ทรงยกกองทัพไปปราบปรามเขมรถึง 2 ครั้ง

³ ศรีศักร วัลลิโภดม, “ร่องรอยของชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำพานทอง”, เมืองโบราณ, 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522) : 39-44.

⁴ กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออก, (กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2536), หน้า 10.

ระหว่าง พ.ศ. 2133-2147 จนสามารถปกครองเขมรในฐานะประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาได้ ในการยกทัพไป 2 ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงตั้งค่ายประทับแรม ณ ดินแดนแถบนี้หลายแห่ง ได้แก่ ค่ายศรีมหาโพธิ์ อำเภอ ศรีมหาโพธิ์ ค่ายท่าหนบ อำเภอวัฒนานคร ค่ายสระแก้วสระขวัญ อำเภอ สระแก้ว เป็นต้น⁵

สำหรับเมืองนครนายก แม้ในสภาพภูมิศาสตร์ปัจจุบันมีดินแดนอยู่ภายในพระราชอาณาเขต ไม่ได้ติดต่อกับชายแดนเขมร แต่ในอดีตเป็นดินแดนที่ต่อเนื่องกับเมืองปราจีนบุรีทางด้านตะวันออก มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมถึงกัน ปรากฏเป็นชุมชนเมือง 2 แห่ง คือ เมืองเดิม อยู่ที่ตำบลคงละคร ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า เมืองลับแล และเมืองปัจจุบันอยู่ที่ตำบลวังกระโจม อำเภอเมือง ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะเมืองเดิมซึ่งห่างจากเมืองปัจจุบันประมาณ 6 กิโลเมตร ได้รับความเสียหายจากการสู้รบกันระหว่างไทยกับเขมรหลายครั้ง จึงต้องย้ายมาตั้งเมืองใหม่ โดยกองทัพไทยเมื่อยกทัพออกมาจากกรุงศรีอยุธยา ก็เดินทางมาทางเมืองนครนายก ผ่านตรงไปด้านหนุมานเพื่อเดินทางต่อไปยังเขมร บางครั้งเขมรก็เดินทางมาทางนี้และเกิดการปะทะกัน เมืองเดิมจึงได้รับความเสียหายมาก⁶ เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมืองนครนายกนี้เคยเป็นเมืองหน้าด่านและเส้นทางเดินทางด้านตะวันออกของกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน

เมืองละเซิงเทรา หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าเมืองแปดริ้วจนถึงปัจจุบันนี้นั้น แต่ในอดีตซึ่งเมืองละเซิงเทรานี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน เป็นเมืองที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่รวบรวมไพร่พลเป็นกำลังสำรองสำหรับยามศึกสงคราม ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงจัดการบริหารประเทศขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1998 เมืองละเซิงเทรา ถูกจัดเป็นเมืองชั้นในจัตวา มีพระวิเศษฤาษย์ เป็นเจ้าเมือง ฐานะของเมืองถือเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับระดมพลในยามสงคราม เพราะจากสภาพที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองละแวกของอาณาจักรเขมร ในยามที่ไทยมีศึกสงครามกับพม่า พระยาละแวกมักยกทัพมาปล้นสะดมภ์และกวาดต้อนผู้คนบริเวณนี้บ่อยครั้ง และหลายครั้งยกทัพล่าเข้ามาถึงเมืองแปดริ้ว⁷ ซึ่งใกล้พระนครหลวง (กรุงศรีอยุธยา) มาก เมืองละเซิงเทรานี้จึงอยู่ในสภาพที่ไม่ปลอดภัยนัก ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ไทยทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง บริเวณแถบนี้ได้รับการรุกรานจากเขมรอยู่เสมอ ๆ จนมีสภาพเป็นเมืองร้างอยู่ระยะหนึ่ง จวบจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่ง

⁵ สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดปราจีนบุรี, (ปราจีนบุรี : สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2530), หน้า 3-9.

⁶ สำนักงานจังหวัดนครนายก, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดนครนายก, (นครนายก : สำนักงานจังหวัดนครนายก, 2528), หน้า 2-4.

⁷ ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, เที่ยวทั่วไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสียงไท, 2522), หน้า 147.

กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงโปรดให้สร้างป้อมกำแพงเมืองขึ้น ณ ฝั่งขวาของแม่น้ำบางปะกง เมื่อ พ.ศ. 2377 ด้วยพระประสงค์ คือป้องกันการรุกรานจากญวน⁹ ดังนั้น เมืองแปะรีวจึงได้รับการพัฒนาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ด้วยจุดประสงค์เหมือนเดิมคือเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันออก ป้องกันการศึกจากเขมรและญวน เพราะเมืองแปะรีวอยู่ใกล้เมืองหลวง คือ กรุงเทพฯ มากกว่ากรุงศรีอยุธยา ลักษณะเช่นนี้แสดงว่าความปลอดภัยของพระนครหลวง (กรุงเทพฯ) ต้องได้รับการปกป้องอย่างแข็งแกร่งและรัดกุมอย่างมาก เมืองชะเชิงตราจึงถูกเพิ่มความสำคัญขึ้นเป็นลำดับ

ส่วนเมืองระยอง ก็เป็นเมืองเก่าแก่อีกเมืองหนึ่งของภูมิภาคนี้ มีร่องรอยการเป็นชุมชนเมืองโบราณสมัยลพบุรี จากการศึกษาทางโบราณคดี พบว่า มีเศษซากศิลาแลง กระจายอยู่หลายแห่งในเขตอำเภอบ้านค่าย ซึ่งเป็นศิลปกรรมแบบขอม จึงสันนิษฐานว่าขอมเคยเฟื่องฟูและมีอิทธิพลมาถึงดินแดนนี้ด้วย¹⁰ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า เมืองระยองมีชื่อปรากฏครั้งแรกในสมัยพระมหาธรรมราชา แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2113 มีฐานะเป็นหัวเมืองชายทะเล ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112-2133) พระยาละแวกแห่งเขมร ได้นำทัพบุกรุกนพทศนไทรเข้ามากวาดต้อนผู้คนและปล้นสดมภ์ยังดินแดนแถบนี้หลายครั้ง จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปปราบและปกครองเขมรในฐานะประเทศราชของไทยอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอลงในปลายสมัยก่อนเสียกรุงครั้งที่ 2 พระยาวิชิตปราการหรือพระยาตาก แม่ทัพคนสำคัญคนหนึ่งได้นำทัพตีฝ่าวงล้อมพม่ามุ่งหน้ามาทางทิศตะวันออก ตั้งมั่นเป็นระยะ ๆ มาเรื่อยตั้งแต่นครนายก ปราจีนบุรี บางปลาสร้อย บ้านนาเกลือ หาดจอมเทียน สัตหีบ รวบรวมไพร่พลและตั้งมั่นที่บ้านค่าย เมืองระยองแห่งนี้ร่วมทัพกับพระยาระยอง เตรียมพร้อมด้านเสบียง กำลังคน จากนั้นเดินทางต่อไปยังจันทบุรีเพื่อยึดเป็นที่มั่นสุดท้ายกลับไปกอบกู้อิสรภาพคืนจากพม่าได้ในที่สุด¹⁰ จะเห็นได้ว่าเมืองระยองและหัวเมืองชายทะเลแถบนี้มีส่วนสำคัญในการพิทักษ์รักษาประเทศชาติ เพราะเป็นกำลังสนับสนุนที่สำคัญในยามที่พระนครเพลิงพล้ำแก่ข้าศึก

เมืองจันทบุรี เป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในสมัยขอมเรืองอำนาจเช่นกัน ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่งเช่น กำแพงเมือง รูปปั้น ภาพแกะสลักจากศิลาแลง ซึ่งเป็นศิลปกรรมแบบ

⁹ ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, เที่ยวทั่วไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสียงไท, 2522), หน้า 148.

¹⁰ สำนักงานจังหวัดระยอง, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดระยอง, (ระยอง : สำนักงานจังหวัดระยอง, 2532), หน้า 2-5.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ขอมเช่นเดียวกับละโว้และพินาย แสดงว่าอิทธิพลขอมเผยแพร่มาถึงบริเวณนี้ด้วย¹¹ จากหลักฐานตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาบันทึกไว้ว่า ในตอนต้นกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระรามศวรกับพระบรมราชา ยกกองทัพไปตีกำพูชาในปี พ.ศ. 1895 กองทัพไทยตีได้นครธม และเมืองต่าง ๆ ของขอมทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้เข้ามารวมกับไทย เมืองจันทบุรีหรือแต่เดิมเรียกว่าเมืองคอนคราบุรี แห่งอาณาจักรจันทบูร จึงรวมเข้ากับไทยจากเหตุการณ์ครั้งนี้ จากนั้นย้ายตัวเมืองใหม่มาตั้งยังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี เพราะความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการตั้งถิ่นฐานกว่าฝั่งตะวันตก กับทั้งเป็นการป้องกันเมืองจากการรุกรานของขอมด้วย มีการขุดดินกันเป็นเชิงเทินและขุดคูรอบเมืองใหม่ ภายในเมืองสร้างศาลหลักเมือง วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ขึ้นหลายแห่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ¹² จันทบุรีจึงมีสภาพเป็นเมืองมาตั้งแต่บัดนั้น

ตลอดรัชสมัยแห่งการเป็นราชธานีของกรุงศรีอยุธยา เมืองจันทบุรีมีฐานะเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล และเป็นเสมือนแหล่งกำลังสำรองของราชอาณาจักรไทย ตอนปลายกรุงศรีอยุธยาก่อนเสียกรุงครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 เมืองนี้ทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับเมื่อพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองตาก แม่ทัพคนสำคัญของไทยขณะนั้น ซึ่งได้เป็นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในเวลาต่อมา ได้รวบรวมไพร่พลตีแหวกวงล้อมของกองทัพพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่และเห็นสถานการณ์แล้วว่าไม่อาจต้านเข้าศึกได้ จึงยกพลมาตั้งมั่นทางหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก รวบรวมไพร่พลเรื่อยมาจนถึงทัพครั้งสุดท้ายที่เมืองจันทบุรีแห่งนี้ ชุมนุมพลได้ประมาณ 5,000 คน พร้อมอาวุธ และต่อเรือรบไว้ประมาณ 100 กว่าลำ จากนั้นยกทัพทั้งทางบกและทางทะเลไปสมทบกันเพื่อกู้เอกราชกลับคืนมารวมเวลาที่ตั้งทัพ ณ เมืองจันทบุรี ประมาณ 5 เดือนเศษ¹³ ดังนั้นเมืองจันทบุรีจึงมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยช่วงหนึ่งอันเป็นช่วงสำคัญของชาติโดยตรง

ส่วนเมืองตราดนั้น ปรากฏหลักฐานว่าเป็นชุมชนเมืองมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเดิมชื่อเมืองทุ่งใหญ่ มีฐานะเป็นเมืองท่าค้าขายทางชายฝั่งทะเลตะวันออก และเป็นชุมชนชาวประมงที่สำคัญ เมืองตราดปรากฏความสำคัญขึ้นในประวัติศาสตร์ช่วงตอนปลายกรุงศรีอยุธยา คือ เมื่อกรุงศรีอยุธยาใกล้เสียให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 พระเจ้าตากได้ยกทัพมาตั้งมั่นทางหัวเมืองฝั่งตะวันออก จนกระทั่งตั้งทัพใหญ่ที่เมืองจันทบุรี ก็ได้รวบรวมไพร่พลจากเมืองตราดไปสมทบด้วย ซึ่งชาวเมืองตราดยินดีสนับสนุนร่วมรบกับพระเจ้าตาก ในขณะที่พระองค์ประทับเพื่อรวมพลอยู่ที่เมืองตราด ทรงทอดพระเนตรเห็นชาวจีนจำนวนหนึ่งมาทำการค้าขายอยู่ในเมืองและมีท่าเกา

¹¹ สำนักงานจังหวัดจันทบุรี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดจันทบุรี, (จันทบุรี : สำนักงานจังหวัดจันทบุรี, 2533), หน้า 1-2.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

จีนจอดอยู่ในแม่น้ำตราดหลายลำ จึงทรงรวบรวมชาวจีนกลุ่มนี้เพื่อร่วมทัพกับพระองค์ด้วย ในระยะแรกชาวจีนไม่ยอมเกิดการต่อสู้กันเล็กน้อย จนในที่สุดชาวจีนกลุ่มนี้ยอมแพ้และร่วมทัพกับพระองค์พร้อมเรือสำเภาและเสบียงที่มีอยู่เป็นกำลังสำคัญในการกอบกู้เอกราชจากการเสียกรุงครั้งที่ 2 ด้วย¹⁴ ดังนั้นในฐานะเมืองท่าและเมืองกำลังสนับสนุนยามคับขันในช่วงสำคัญช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ เมืองตราดจึงมีความสำคัญอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

สำหรับเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นเมืองใหญ่และเป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกในขณะนี้เป็นดินแดนที่มีผู้คนอาศัยอยู่มานานแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ มีการค้นพบทางโบราณคดีในพื้นที่หลายแห่งของจังหวัด เช่น อำเภอพนัสนิคม ที่ตำบลโลกพนมดี พบว่า ชุมชนเมืองพระรถ มีโบราณวัตถุมากมายสันนิษฐานว่าเป็นเมืองที่รุ่งเรืองในสมัยทวารวดี เป็นศูนย์กลางการคมนาคมในท้องถิ่นเพราะมีแม่น้ำ ลำธารหลายสายเชื่อมเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ เช่น แม่น้ำพานทองเชื่อมเมืองพระรถกับปากแม่น้ำบางปะกง เพื่อออกสู่ทะเลด้านใต้ของอ่าวบางปะกง ในสมัยต่อมาพร่องรอยของชุมชนเมืองพญาเร่ ที่อำเภอบ่อทอง ห่างจากเมืองพระรถ 32 กิโลเมตร เป็นเมืองสมัยทวารวดีเช่นกัน และเป็นเส้นทางคมนาคมทางบกระหว่างชลบุรีกับระยองมาตั้งแต่โบราณ ส่วนชุมชนเมืองศรีพิโล อยู่ในเขตบ้านศรีพิโล ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี เป็นชุมชนเมืองริมทะเลที่มีการติดต่อทางเรือกับชุมชนอื่น เช่น แปรดรีว อีกทั้งมีการติดต่อทางบกกับชุมชนเมืองพระรถ เมืองพญาเร่ เมืองศรีมโหสถ เพราะมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมถึงกัน¹⁵ หลักฐานแสดงให้เห็นว่า ชลบุรีเป็นชุมชนเมืองมาตั้งแต่โบราณและเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำที่สำคัญของภูมิภาคนี้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปรากฏชื่อเมืองต่าง ๆ ซึ่งเมืองเหล่านั้นเป็นชื่อตำบลและอำเภอในจังหวัดชลบุรีปัจจุบันทั้งสิ้น ได้แก่ บางปลาสร้อย บางพระ บางละมุง เป็นชุมชนเมืองที่มีความสำคัญด้านการค้า การคมนาคมอันขยายตัวออกมาจากชุมชนศรีพิโล¹⁶ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นพัฒนาการของชุมชนที่เติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนมีการจัดทำทำเนียบศักดินา หัวเมืองมหาศักราช 1298 ในรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) แห่งกรุงศรีอยุธยา ชลบุรี ได้รับการจัดให้มีฐานะเป็นเมืองจัตวา เป็นหัวเมืองชายทะเล มีผู้รักษาเมือง

¹⁴ สำนักงานจังหวัดตราด, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดตราด, (ตราด : สำนักงานจังหวัดตราด, 2532), หน้า 1-3.

¹⁵ พีรพน พิสณุพงศ์, “โลกพนมดี : ข้อมูลจากการศึกษาเครื่องมือหิน”, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532), หน้า 1.

¹⁶ น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), “ศิลปแห่งเมืองศรีพิโลที่ชลบุรี”, เมืองโบราณ, 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522) : 59-60.

แห่งกรุงศรีอยุธยา ชลบุรี ได้รับการจัดให้มีฐานะเป็นเมืองจัตวา เป็นหัวเมืองชายทะเล มีผู้รักษาเมือง เรียกว่า “ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร” มีศักราช 2,400 ไร่ มีหน้าที่ส่งส่วยคือไม้แดงให้ กรุงศรีอยุธยา¹⁷ ซึ่งแสดงว่าทางพระนครหลวงเริ่มเห็นและให้ความสำคัญแก่เมืองชลบุรีมากขึ้น มีการควบคุมเมืองอย่างรัดกุมมาตลอดสมัยราชธานีแห่งกรุงศรีอยุธยา

เมืองชลบุรีเริ่มมีบทบาทสำคัญเด่นชัดในประวัติศาสตร์คือช่วง พ.ศ. 2309 ก่อนเสีย กรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ขณะนั้นกองทัพพม่าล้อมกรุงอยู่ กรมหมื่นเทพพิพิธพระเจ้าลูกเธอพระองค์ หนึ่งในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งตามหลักฐานกล่าวว่าถูกเนรเทศไปอยู่ลังกา แต่ได้หลบหนี มารวบรวมไพร่พลทางหัวเมืองภาคตะวันออก เพื่อเข้าร่วมเป็นกองทัพไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบกับ พม่า ในครั้งนั้นมีชาวชลบุรีให้การสนับสนุนเข้าร่วมในกองทัพของกรมหมื่นเทพพิพิธ เป็นจำนวนมากถึง 2,000 คน ยกทัพไปตั้งมั่นที่ปราจีนบุรี แล้วมีหนังสือกราบบังคับทูลถึงพระเจ้าเอกทัศ แห่ง กรุงศรีอยุธยา เพื่อขออาสาช่วยป้องกันพระนครหลวง แต่พระเจ้าเอกทัศไม่ทรงโปรด อีกทั้งมี พระราชดำริว่า การกระทำของกรมหมื่นเทพพิพิธในครั้งนั้นเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายเทียรบาล และเข้าใจว่าเป็นการระดมชองสุมผู้คนเพื่อโจมตีกรุงศรีอยุธยา จึงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพจาก กรุงศรีอยุธยาไปปราบกรมหมื่นเทพพิพิธ ทำให้เกิดการต่อสู้กันเองระหว่างกองทัพไทยด้วยกัน เมื่อ กองทัพพม่าเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา กองทัพของกรมหมื่นเทพพิพิธไม่อาจต้านทานได้และแตกพ่าย กระจายไปในที่สุด กรมหมื่นเทพพิพิธหนีไปตั้งมั่นที่เมืองพิมาย เหตุการณ์นี้ทำให้เมืองชลบุรีกลายเป็นเมืองร้างอยู่ระยะหนึ่งเพราะผู้คนไปเข้าร่วมรบในครั้งนั้นกันมาก บางครอบครัวก็โยกย้ายตาม ไปด้วยและบางครอบครัวก็อพยพหลบหนีไปเมื่อทราบข่าวกองกำลังแพ้¹⁸

ต่อมาเมื่อพระยาวชิรปราการ หรือพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็นแม่ทัพคนสำคัญคนหนึ่งได้ รวบรวมกำลังพลตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2309 มุ่งหน้ามา ทางทิศตะวันออกเพื่อหากำลังสนับสนุน พระองค์ได้เสด็จผ่านมาทางชลบุรี แต่กลายเป็นเมืองร้าง จึงเสด็จต่อไปยังเมืองระยองเพื่อรวบรวมพลกลับไปกองทัพเอกราชของกรุงศรีอยุธยา เมื่อตั้งมั่นเป็น ท้าพใหญ่ได้ที่จันทบุรีแล้ว ทรงเคลื่อนทัพทางบกผ่านมาทางชลบุรีอีกครั้ง ระหว่างทางได้กวาดล้าง โจรสลัดตามชายฝั่งทะเลจนสามารถรวมพลได้เป็นกองหนุนสมทบกับกองทัพของพระองค์ยกไปตี กองทัพพม่าที่ล้อมและยึดกรุงศรีอยุธยาอยู่ขณะนั้น เมื่อทรงตีทัพพม่าจนได้รับชัยชนะสามารถกู้เอกราชคืนมาได้แล้ว ต่อมาเมื่อตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ก็ได้ทรงแต่งตั้งให้บุตรของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงสันนิษฐานว่า

¹⁷ ขุนวิจิตรมาตรา, เรื่องของเมืองชลฯ, (พระนคร : โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์, 2497), หน้า 6.

¹⁸ กรมศิลปากร, ชลบุรีภาคต้น, (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2483), หน้า 7-8.

ชื่อ หวัง เป็นต้นสกุลสมุทธานนท์ ให้ดำรงตำแหน่งเป็น “พระชลบุรีศรีมหาสมุทร” ครองเมืองชลบุรีและอพยพผู้คนที่กระจัดกระจายแตกพ่ายไประหว่างทำศึกสงคราม ได้กลับมาตั้งรกรากอยู่ต่อไป¹⁹

จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเมืองทั้ง 7 เมืองของภาคตะวันออก จะเห็นได้ว่า มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่าทางชายทะเล เมืองหน้าด่านปราการนครหลวงทางทิศตะวันออก และเป็นเมืองกำลังสำรองของไพร่พลอันเป็นกองสนับสนุนที่สำคัญช่วยบ้านเมืองได้ในยามคับขัน มีความสำนึกในความเป็นไทยและพร้อมจะช่วยเหลือประเทศชาติเมื่อภัยมา กล่าวได้ว่าเป็นกำลังพลที่สำคัญส่วนหนึ่งในการกู้เอกราชของชาติคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้กลับมาดำรงคงความเป็นไทยได้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ

ปัจจัยด้านการเมือง ซึ่งรวมไปถึงการปกครอง และการบริหารจัดการ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งในการกำหนดนโยบายของชาติ ไม่ว่าจะนโยบายนั้นจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม เพราะปัจจัยด้านนี้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับผลประโยชน์ของชาติ (National Interest) อันรวมไปถึงความสำคัญต่อเอกราช ความมั่นคง ชื่อเสียง เกียรติภูมิ ความปลอดภัยของประเทศชาติและบูรณภาพแห่งดินแดน²⁰ ซึ่งนโยบายใด ๆ ก็ตามที่กำหนดขึ้นมานั้นจะต้องมีความสอดคล้อง เกื้อกูลและเอื้ออำนวยช่วยส่งเสริมสนับสนุนเพื่อธำรงรักษาและคุ้มครองผลประโยชน์ของชาติที่มีอยู่ในขณะนั้น ๆ ให้ยืนยงคงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยและเสถียรภาพของชาติเป็นสำคัญ หากกำหนดและดำเนินนโยบายผิดพลาดในส่วนนี้ เท่ากับเป็นการทำลายประเทศชาติโดยตรง ดังนั้น เมื่อมีการกำหนดนโยบายอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติด้วยเสมอ การกำหนดนโยบายต้องเป็นไปในทิศทางที่ทำให้ประเทศชาติได้รับผลประโยชน์ของชาติมากที่สุด หรือมีการสูญเสียผลประโยชน์ของชาติให้น้อยที่สุด

สำหรับภูมิภาคตะวันออกของไทยเป็นดินแดนที่มีความเกี่ยวข้องพันกับการเมืองและผลประโยชน์ของชาติอย่างมาก กล่าวคือตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อครั้งอดีต ดินแดน

¹⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, ภาคตะวันออกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532), หน้า 15.

²⁰ สุชาติ จุฑาสมิต, “ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์และนโยบายของชาติ”, เสนาธิปดีย์, 23, 1 (มกราคม 2517) : 8.

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 2013

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นเมืองหน้าศึก หรือเมืองหน้าด่านระหว่างไทยกับกัมพูชา และ เวียดนามอยู่เสมอ เป็นปราการป้องกันศึกที่มาประชิดพระนครหลวงทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ มีให้เข้าศึก โจมตีเข้าถึงได้โดยง่าย นอกจากนี้ยังเป็นดินแดนแห่งกำลังพลสำรอง กำลังอาวุธ และกำลังเสบียง สำหรับยามคับขันอีกด้วย ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในประวัติศาสตร์นับว่าเป็นดินแดนที่มีผลกระทบ ทางการเมืองและผลประโยชน์ของชาติโดยตรง ทั้งนี้มีใช่เพียงผลกระทบต่อเสถียรภาพของภูมิภาค เท่านั้น แต่เป็นผลกระทบต่อเสถียรภาพและบูรณภาพของราชอาณาจักรโดยรวมของประเทศอย่าง ใกล้ชิดทีเดียว

ปรากฏว่าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงเป็นเมือง จัตุวาเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีเป็นราชธานี แต่ตำแหน่งและศักดิ์นาของผู้ครอง เมืองมีสถานภาพสูงขึ้น เช่น เมืองชลบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นเป็น เมืองสังกัดกรมท่า ผู้รักษาเมืองดำรงตำแหน่ง “พระชลบุรีศรีมหาสมุทร” คือ หวัง สมุทรานนท์ คนเดิมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีศักดินา 3,000 ไร่²¹ ซึ่ง มากขึ้นกว่าเดิมคือจากเดิมเพียง 2,400 ไร่ ต่อมา หวัง สมุทรานนท์ ได้เลื่อนยศเป็นพระราชวังสันและย้ายไปรับราชการในกรุงเทพฯ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้รักษาเมืองคนต่อมานั้นเป็นใคร จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกบฏขึ้นในกรุงเวียงจันทน์ประเทศลาว หรืออาณาจักรลานช้างขณะนั้น พระอินทอาษา หรือพระอินทราชา ซึ่งไม่เห็นด้วยและไม่เข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ที่ ก่อการกบฏขึ้นในครั้งนั้น ได้อพยพพาชาวกรุงเวียงจันทน์เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร องค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระอินทอาษา และไพร่พลชาวลาวมาย ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ระหว่างเมืองชลบุรีกับเมืองฉะเชิงเทรา จนกระทั่งเป็นปีกแผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวินิจฉัยเห็นว่า ภูมิทำเลของชาวลาวยุคก่อนนั้นสมควรจัด ตั้งเป็นเมืองได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเป็นเมืองขึ้น เรียกว่า “เมืองพนัสนิคม” และโปรดเกล้าฯ ให้ พระอินทอาษาเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง นับแต่นั้น ผู้สำเร็จราชการเมืองพนัสนิคมก็สืบเชื้อสายมา จากพระอินทอาษา คือสกุลทุมมานนท์ สืบมา²² ซึ่งการให้ชาวลาวยพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ ก็ เพื่อให้เป็นเสมือนปราการด่านหน้าป้องกันพระนครไปด้วยในตัว หากเกิดศึกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เป็นกำลังพลด้านตรึงผู้กรรณมิให้เข้าประชิดเมืองได้ในทันทีอย่างสะดวก อีกทั้งมิทรงให้มา ตั้งถิ่นฐานปะปนกับคนไทยที่มีอยู่แต่เดิม จึงทรงแยกชาวลาวเหล่านี้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “ผู้ลี้ภัย” ไป

²¹ กรมศิลปากร, ชลบุรีภาคต้น, (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2483), หน้า 9-10.

²² กรมศิลปากร, เรื่องจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยเรียงตามลำดับอักษร, (พระนคร : โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒนาการ, 2500), หน้า 20-21.

อยู่อีกเมืองหนึ่งต่างหาก นับว่าเป็นการดำเนินวิเทศบาทยทางการเมืองที่ป้องกันผลประโยชน์ของชาติด้วย

ส่วนที่เมืองชลบุรีนั้น มีหลักฐานปรากฏเกี่ยวกับความสำคัญทางการเมืองอีกประการหนึ่ง คือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเรียกตำแหน่งของผู้รักษาเมืองหรือครองเมืองใหม่ ซึ่งทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทศ สมุทรานนท์ ผู้รักษาเมืองเป็น “พระยาชลบุรี” ต่อมาเลื่อนยศเป็น “พระยาวิจิตรชลเขตรวิเศษศักดิ์คานนท์ พลภักดีจางวางผู้กำกับเมืองชลบุรี” เมื่อถึงแก่อนิจกรรมแล้วโปรดเกล้าฯ ให้หลวงสิทธิเดชชลขันธุ์ (หนู สมุทรานนท์) น้องชายของพระยาวิจิตรชลเขตร ซึ่งเป็นยกกระบัตรเมืองชลบุรีขณะนั้น เป็น “ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี” แล้วพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระยาชลบุรานุรักษ์²³ จะเห็นได้ว่าตำแหน่งเจ้าเมืองนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปในลำดับที่สูงขึ้นเป็นลำดับมา แสดงให้เห็นว่าเมืองชลบุรีมีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว ต่อเนื่องจนกลายเป็นหัวเมืองหลักของภูมิภาคดำเนินสืบมาในฐานะเมืองท่าที่สำคัญนับว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชาติอย่างยิ่ง

ส่วนเมืองอื่น ๆ อาทิ เมืองปราจีนบุรี ซึ่งมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี ปรากฏเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอันเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชาติ คือ เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2421 แผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในครั้งนั้นองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยากระสาปน์กิจโกศล (โหมค อมาตยกุล) เป็นผู้ควบคุมการทำเหมืองทองคำ ที่ตำบลบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรีในปัจจุบัน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงปรีชากลการ (ลำออง อมาตยกุล) บุตรชายของพระยากระสาปน์กิจโกศลเป็นข้าหลวงเมืองปราจีน (ชื่อเรียกขณะนั้น) เพื่อให้ช่วยกันควบคุมดูแลการทำเหมืองทองคำ ต่อมาทรงเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระปรีชากลการ และได้แต่งงานกับนางแพนนี่ น็อกซ์ บุตรสาวของ เซอร์ โรมัส ยอร์ช น็อกซ์ ซึ่งเป็นกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยขณะนั้น พระปรีชากลการได้ออกแบบต่อเรือยอร์ช ขึ้นลำหนึ่งมีชื่อว่า “อัยกวัคค์” เพื่อใช้เป็นเรือประจำตำแหน่งไปติดต่อดำรงราชการและใช้เป็นส่วนตัวด้วย จุดนี้ก่อให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่าพระปรีชากลการใช้เงินหลวงไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ประกอบกับมีราษฎรได้ร้องทุกข์ต่อองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยว่า พระปรีชากลการปกครองราษฎรอย่างไม่เป็นธรรมหลายประการ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการตุลาการขึ้นสอบสวนชำระความและควบคุมตัวพระปรีชากลการมาไต่สวน ปรากฏว่ามีมูลความจริงจึงจับกุมตัวพระปรีชากลการไว้ เซอร์โรมัน ยอร์ช น็อกซ์ ได้ขอร้องให้รัฐบาลไทยปล่อยตัวพระปรีชากลการ เมื่อรัฐบาลไม่ดำเนินการ ก็กล่าวหาว่าสมเด็จพระยาบรมมมหาศรี-

²³ กรมศิลปากร, ชลบุรีภาคต้น, หน้า 11-12.

สุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งกระทำการดูหมิ่นและไม่ให้เกิดริชาชาวอังกฤษที่มาช่วยราชการในราชสำนักไทยขณะนั้นและจับตัวสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไปเป็นตัวประกัน จากนั้นนำเรือรบอังกฤษเข้ามาจอดในน่านน้ำไทย และนำทหารยกพลขึ้นบกเพื่อฝึกอาวุธ พร้อมทั้งเรียกร้องให้ไทยปล่อยตัวพระปรีชาภักการ อีกทั้งทำการข่มขู่ไทยหลายประการจนกระทั่งเกิดความหวาดวิตกไปทั่วพระนคร เป็นเหตุให้กิจการการค้าหลายอย่างหยุดชะงักลง²⁴ เหตุการณ์นี้นับว่าล่อแหลมต่อความมั่นคงของชาติอย่างมาก

การดำเนินวิเทโศบายขององค์ล้นเกล้าพระพุทธเจ้าหลวงและรัฐบาลไทยขณะนั้นเป็นไปเพื่อป้องกันผลประโยชน์ของชาติโดยรอบคอบ เพราะทรงพิจารณาเห็นแล้วว่า หากใช้กำลังเข้าเผชิญหน้ากัน ความเสียหายย่อมเกิดแก่ฝ่ายไทยอย่างแน่นอน จึงทรงจัดให้มีคณะทูตพิเศษแต่งตั้งไปเจรจาเรื่องนี้กับรัฐบาลอังกฤษ จากความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างราชวงศ์ไทยกับราชวงศ์อังกฤษ รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าการกระทำของเซอร์โรมัส ยอร์ช น็อกซ์ กระทำการไม่สมควรดังที่รัฐบาลไทยนำความมาแจ้งให้ทราบ จึงมีคำสั่งให้เซอร์โรมัส ยอร์ช น็อกซ์ พ้นจากตำแหน่งกงสุลประจำประเทศไทย และเดินทางกลับอังกฤษพร้อมกับเรือรบที่นำมาปิดน่านน้ำไทย เมื่อกงสุลอังกฤษกลับไปแล้วจึงพิจารณาคดีพระปรีชาภักการโดยปราศจากการแทรกแซง ในที่สุดคณะกรรมการตุลาการได้พิพากษาลงโทษประหารชีวิต ซึ่งนำตัวพระปรีชาภักการมาประหารชีวิตที่เมืองปราจีน และจำคุกผู้ร่วมก่อการในขณะนั้นด้วยอีกหลายคน²⁵ เหตุการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบต่อการเมืองและผลประโยชน์ของชาติโดยตรง มิใช่เรื่องในท้องถิ่นเท่านั้น จุดกำเนิดมาจากข้าราชการส่วนกลางที่ส่งมาปกครองท้องถิ่น ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นข้อสังเกตว่าเมืองปราจีนบุรี ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองชั้นตรี อันเป็นเมืองใหญ่และสำคัญกว่าเมืองชั้นจัตวาอย่างเมืองชลบุรี แต่บรรดาศักดิ์ของผู้ครองเมืองมียศเดียว “พระ” เท่านั้น มิใช่ “พระยา” อย่างเมืองชลบุรี ก็ด้วยเหตุผลทางการเมืองนี้เอง

สำหรับเมืองจันทบุรีและตราด ก็เป็นเมืองที่มีปัญหาด้านการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของชาติโดยตรงหลายเหตุการณ์ อีกทั้งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญเพราะเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย เช่น ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2378 เมื่อเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ก่อการกบฏขึ้นนั้น ได้ตั้งญวนเข้ามาเป็นพันธมิตรเพื่อช่วยลารบกับไทยในการปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากไทย ทำให้ไทยเกิดข้อพิพาทกับญวนขึ้นด้วย เพราะญวนตั้งกองทัพนั่งทางบกและทางเรือมาช่วยเจ้าอนุวงศ์ กองทัพทางเรื่อนั้นเดินทัพผ่าน

²⁴ สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดปราจีนบุรี, (กรุงเทพฯ : หอรัตนชัย การพิมพ์, 2529), หน้า 10-15.

²⁵ ประเสริฐ ถิวานนท์และดวงเดือน วัฒนเสถียร, ประวัติ 73 จังหวัด เล่ม 4, (กรุงเทพฯ : เดือนสยามการพิมพ์, 2530), หน้า 180.

มาทางเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองชายทะเลทางทิศตะวันออกที่สำคัญขณะนั้น ด้วยทรงเกรงว่าญวนและเขมรที่ฝักใฝ่ญวนจะร่วมมือกันยกทัพมายึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นที่มั่นทำศึกกับไทย จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่ทัพไปตั้งฐานทัพตรงกำลังข้าศึกไว้ โดยพิจารณาเห็นว่าตัวเมืองจันทบุรีขณะนั้นตั้งอยู่ในที่ลุ่ม ไม่เหมาะแก่การตั้งมั่นทำศึก จึงโปรดให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านเนินวง ตำบลกะจะ เพราะเป็นที่สูง มีชัยภูมิเหมาะแก่การตั้งฐานทัพมากกว่าตัวเมืองเดิม ภายในเมืองมีการสร้างค่าย คลังเก็บอาวุธ ป้อม คูเมือง กำแพงและประตูเมืองอย่างถาวร รวมทั้งสร้างวัดและศาลเจ้าพ่อหลักเมืองด้วย²⁶ การสร้างเมืองดังกล่าวนับเป็นการวางแผนทางยุทธศาสตร์อย่างจริงจัง เพื่อตั้งรับและพร้อมรุกรับข้าศึกทางด้านตะวันออกนี้ อีกทั้งยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพิศากรวงศ์ เป็นแม่ทัพสร้างป้อมขึ้นที่หัวหาดปากน้ำ แหลมสิงห์ไว้ป้อมหนึ่ง และให้พระยาอภัยพิพิธ เป็นแม่ทัพสร้างป้อมไว้บนเขาแหลมสิงห์อีกป้อมหนึ่ง²⁷ รวมเป็น 2 ป้อม นับว่าเพิ่มความเข้มแข็งมั่นคงในการเป็นฐานทัพป้องกันข้าศึกที่รุกกล้าอธิปไตยของชาติครั้งสำคัญครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย

เหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ทำให้เมืองจันทบุรี และเมืองตราดเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเมืองและผลประโยชน์ของชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นับว่าเป็นเหตุการณ์ครั้งใหญ่และครั้งสำคัญอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่ทุกคนไม่อาจปฏิเสธหรือลืมได้ลง นั่นก็คือ เหตุการณ์ใน ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้เกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นมหาอำนาจของยุโรปขณะนั้นด้วยเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศลาวขณะนี้ โดยที่ฝรั่งเศสกล่าวหาว่าไทยได้รุกรานเข้าไปในดินแดนนั้น ซึ่งเป็นเขตการปกครองของฝรั่งเศสและกองกำลังของไทยได้ทำร้ายเจ้าพนักงานของฝรั่งเศสด้วย ฝ่ายไทยได้เจรจาแต่โดยดีก่อนว่าดินแดนแถบนั้นเป็นของไทย การที่ฝรั่งเศสบุกรุกเข้ามาจึงจำเป็นต้องมีการป้องกันอาณาเขต แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมรับจึงส่งเรือรบเข้ามาปิดปากอ่าวแม่น้ำเจ้าพระยา ไทยกับฝรั่งเศสจึงเกิดการปะทะกันขึ้นเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436²⁸ นับเป็นการพิพาทกันขั้นรุนแรงระหว่างไทยกับมหาอำนาจตะวันตกขณะนั้น เหตุการณ์นี้ดำเนินต่อไปจนถึงวันที่ 20 กรกฎาคม 2436 ฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย โดยมีข้อกำหนด 6 ข้อ มีใจความสำคัญคือ ให้

²⁶ หลวงสาครคชเขตต์, จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2447), (พระนคร : แพร่พิทยา, 2515), หน้า 30-39.

²⁷ คุรุสภา, ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ 18 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 31), (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2509), หน้า 50-55.

²⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารหมวด ผ. 12/7 โทรเลขที่ 41 เรื่องพระองค์เจ้าวัฒนาวงศ์ กราบขอลงนามหลวงเทเวศร์วโรปการ, ลงวันที่ 19 กรกฎาคม ร.ศ. 112.

ไทยยอมสละสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตลอดจนเกาะแก่งทั้งหลายในลำน้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสอีกทั้งให้ไทยชดใช้เงินค่าเสียหายจากการปะทะกันนี้ให้แก่ฝรั่งเศส เป็นจำนวนเงิน 2,000,000 ฟรังก์²⁹ ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝ่ายไทยเสียเปรียบอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่เดียวกันความขัดแย้งก็ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเมื่อขณะยื่นข้อเสนอต่อไทยนั้น ฝรั่งเศสได้ยกทัพบุกเข้ายึดเมืองจันทบุรีเมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2436 ไว้เป็นข้อต่อรองกับไทยในครั้งนั้นด้วย³⁰ นับเป็นการคุกคามต่อเสถียรภาพและความมั่นคงต่ออำนาจอธิปไตยของไทยเป็นอย่างยิ่ง

การกระทำของฝรั่งเศสขณะนั้นเสมือนหนึ่งบีบบังคับไทยเป็นอย่างมาก ในขณะที่มีการปะทะกันนั้น ทางเมืองจันทบุรีก็ได้เตรียมการต่อสู้ป้องกันชาติไว้ด้วยจำนวนหนึ่งโดยมีกองทหารเรือตั้งอยู่ในตัวเมืองกองทัพหนึ่ง และตั้งทัพอยู่ที่ป้อมปากแม่น้ำแหลมสิงห์หรือป้อมพิฆาตปัจจามิตร ซึ่งองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามให้นั้นอีกกองทัพหนึ่งเพื่อตรึงกำลังไว้ได้เพียงระยะแรกเท่านั้น ต่อมาเมื่อรัฐบาลไทยยอมให้ฝรั่งเศสยกพลเข้าเมืองจันทบุรี กองทหารเรือไทยทั้ง 2 กองทัพก็ได้โยกย้ายกำลังพลไปตั้งมั่นที่เกาะจิกแห่งหนึ่ง และที่อำเภอขลุ่ยอีกแห่งหนึ่งเพื่อรอคำสั่งจากรัฐบาลไทยในการดำเนินการต่อไป กองทหารฝรั่งเศสที่เข้ายึดครองจันทบุรีนั้น ส่วนมากเป็นทหารฉนวนที่ส่งมาจากไซ่ง่อนของเวียดนามซึ่งขณะนั้นเป็นเขตการปกครองของฝรั่งเศสไปแล้ว โดยมีนายทหารฝรั่งเศสเป็นผู้บังคับบัญชายกทัพมาประมาณ 600 คนเศษ แบ่งกำลังออกเป็น 2 กอง คือกองหนึ่งไปตั้งมั่นที่ป้อมปากน้ำแหลมสิงห์ แล้วได้รื้อป้อมพิฆาตปัจจามิตรลง เพื่อสร้าง “ตึกแดง” เป็นที่พัก ที่บัญชาการรบและเป็นที่พักมขังนักโทษด้วย ส่วนอีกกองหนึ่งเข้าไปตั้งมั่นในเมืองจันทบุรี บริเวณ “ค่ายทหาร” ได้จัดสร้างที่พักทหาร ที่ขังนักโทษ โรงพยาบาลและคลังเก็บอาวุธ³¹ นับเป็นการตั้งฐานทัพที่มั่นคงของฝรั่งเศสในครั้งนั้นเพื่อดำเนินการบีบบังคับและเอาเปรียบไทยโดยตรง

จากการยึดครองเมืองจันทบุรีของฝรั่งเศสในขณะนั้น นับเป็นสถานการณ์ทางการเมืองในชั้นวิกฤตของไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากไทยสูญเสียผลประโยชน์ของชาติโดยตรงแล้ว เสถียรภาพทางการเมืองก็เป็นที่น่าวิตกอย่างยิ่งด้วย เพราะเมืองจันทบุรีตั้งอยู่ระหว่างกรุงเทพฯ ของไทย พนมเปญของเขมร และไซ่ง่อนของเวียดนาม ซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส

²⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 18.2/5 ใจความในสัญญาน้อย, ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 112.

³⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 21/9 เอกสารลับชุดฝรั่งเศสและอังกฤษ, ร.ศ. 112.

³¹ ศึกษารายละเอียดได้จาก กรมโฆษณาการ, ประเทศไทยเรื่องการเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศส ร.ศ. 112, (พระนคร : โรงพิมพ์พานิชกุศล, พ.ศ. 2483), หน้า 10-30.

จันทบุรีจึงมีความสำคัญในด้านการค้าทางทะเลระหว่างหัวเมืองภาคใต้ของไทยและหัวเมืองมลายูของอังกฤษ มหาอำนาจอีกชาติหนึ่งขณะนั้นและอินโดจีนของฝรั่งเศสจากสภาพของที่ตั้งอันเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญนี้ ทำให้ไทยต้องดำเนินการอย่างรัดกุมหลายด้านเพื่อให้ได้จันทบุรีคืนมา นอกจากนี้ที่ตั้งของจันทบุรียังมีเส้นทางบกผ่านขึ้นไปยังเมืองสำคัญในภาคอีสาน และมณฑลบูรพาในเขมร ซึ่งขณะนั้นอยู่ในความปกครองของไทยอีกทั้งเมืองจันทบุรีก็เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย นับว่าไทยเสียผลประโยชน์ของชาติอย่างยิ่ง ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยและเพื่อประโยชน์ของชาติโดยรวมรัฐบาลไทยได้ดำเนินการเจรจาดกกลงกับฝรั่งเศสเป็นระยะ ๆ โดยยอมลงนามในอนุสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893)³² แต่แล้วฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมถอนทัพออกจากจันทบุรี อีกทั้งสร้างความวุ่นวายให้แก่ชาวเมืองจันทบุรีหลายประการ อาทิ มีปัญหาพิพาทเรื่องที่ดิน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเรื่องฝิ่น สุรา และการพนัน ปัญหาคนในบังคับของฝรั่งเศสทำการข่มเหงกดขี่ชาวบ้าน³³ เป็นต้น ไทยจึงต้องยอมลงนามในสัญญาฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904)³⁴ เพื่อแลกกับเมืองจันทบุรีคืนมา รวมเวลาถึง 11 ปี ที่ฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรีของไทยไว้ในขณะนั้น

แต่แล้วเหตุการณ์ก็ยังมิได้สงบลงดังคาดหวัง เมื่อกองทัพฝรั่งเศสที่ถอยทัพออกจากจันทบุรีไปนั้น ไปตั้งกองทัพอยู่ที่เมืองตราดอีก เพราะตามสัญญาฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2447 นั้น ฝรั่งเศสได้ขอคืนแดนตั้งแต่บริเวณแหลมสิงห์ตลอดจนเกาะแก่งต่าง ๆ ได้แก่ เกาะช้าง เกาะกูด เกาะกง (เมืองปัจจันตคิริเขตร) ซึ่งขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของไทยไปรวมเป็นดินแดนในความปกครองของเขมรที่ฝรั่งเศสปกครองอยู่ขณะนั้นด้วย เป็นการเอาเปรียบประเทศไทยอย่างมาก เพราะข้อตกลงดังกล่าวอยู่นอกเหนือสัญญาฉบับแรกที่ทำไว้มี 6 ข้อ การที่ฝรั่งเศสได้คืนแดนส่วนหนึ่งของตราด ซึ่งเป็นราชอาณาจักรเขตของไทยไปเช่นนี้ เป็นการไม่ปลอดภัยกับประเทศไทยด้วย เพราะยังมีกองกำลังต่างชาติมาตั้งมั่นอยู่ในแผ่นดินไทย มีผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของไทยมาก เช่น ฝรั่งเศสได้นำกองทหารเขมรและประชาชนชาวเขมรเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองตราด เกิดปัญหาทะเลาววิวาทกันต้องขึ้นศาลเขมร ทำให้คนไทยไม่ได้รับความยุติธรรม จึงมีการอพยพหลบ

³² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 18.2/5 สัญญาน้อย ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 112.

³³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 21/3 เรื่องฝรั่งเศส เข้าเกี่ยวข้องกับจัดวางราชการเมืองจันทบุรี, ตั้งแต่ 3 พ.ย. ร.ศ. 114-5 ก.ย. ร.ศ. 124

³⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 21/2 เอกสารลับชุดอังกฤษฝรั่งเศส (ตราดและจันทบุรี) ร.ศ. 112-126

หนึ่งของคนไทยในเมืองตราดที่เป็นเขตการปกครองของฝรั่งเศสเข้ามาในเขตไทยอยู่เสมอ³⁵ อีกทั้งฝรั่งเศสก็มีทีท่าว่าจะบีบบังคับไทยในเรื่องอื่น ๆ ตามมา ได้แก่ อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง มณฑลบูรพาในเขมรซึ่งขณะนั้นอยู่ในความปกครองของไทย และเรื่องการภาษีอากร รวมทั้งปัญหาการปักปันเขตแดนอีกหลายจุด ปัญหาเหล่านี้มีผลทำให้ไทยต้องดำเนินการการแก้ไข มิฉะนั้นจะถูกล้อมเข้ามาเกี่ยวข้องกับกบฏเมืองภายในประเทศ เพราะขณะนั้นมีชาวฝรั่งเศสเข้ามาช่วยราชการในราชสำนักไทยอยู่หลายคน จากการเจรจาและดำเนินการทางการทูตหลายครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งไทยมีข้อเสียเปรียบทุกครั้ง³⁶ แต่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติโดยรวมและสูญเสียให้น้อยที่สุด ดังนั้นเพื่อให้ได้ตราดคืนมาอยู่ในความปกครองของไทย เพราะเป็นดินแดนของไทยอยู่แล้วแต่เดิม ไทยจึงยอมลงนามในสนธิสัญญา ฉบับลงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2450 (ค.ศ. 1907)³⁷ ยอมเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (ลาวตอนใต้) มณฑลบูรพา (เมืองพระตะบอง ศรีโสภณ เสียมราชู พนมสกลในเขมร) และเมืองปัจจันตคีรีเขตร (เกาะกง) เพื่อแลกกับเมืองตราด เกาะช้าง และดินแดนตั้งแต่แหลมสิงห์จนถึงเกาะกูด คืนมาเป็นของไทย ฝรั่งเศสจึงยอมถอนทหารออกไปจากตราดที่ยึดครองอยู่เกือบ 4 ปี และประเทศไทยก็มีอาณาเขตดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันสืบมา

จากเหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าวมานี้ เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าภาคตะวันออกเป็นภาคที่มีความสำคัญต่อการเมืองของชาติที่ส่งผลกระทบต่อการเมืองระหว่างประเทศ รวมทั้งผลประโยชน์ของชาติโดยตรงตั้งแต่อดีตมา จึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการให้ข้อคิด ข้อสังเกตเกี่ยวกับการกำหนดหรือดำเนินนโยบายของชาติเป็นอันมาก

สังคมและวัฒนธรรม

สังคมประกอบขึ้นด้วยคนจำนวนหนึ่งซึ่งมีจำนวนมาก มีการรวมกลุ่มกันตั้งหลักแหล่งเป็นที่แน่นอน มีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในสังคม รวมทั้งกับสมาชิกในสังคมอื่นด้วย ทุกสังคมมีการสร้างสมระเบียบแบบแผน ธรรมเนียมปฏิบัติและข้อห้ามการปฏิบัติที่ถ่ายทอดสืบต่อ

³⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 21/16 เรื่องรายงานเรื่องฝรั่งเศสจัดราชการเมืองตราด ที่ 1704/8285 ลงวันที่ 25 ธ.ค. รศ. 124

³⁶ ดูรายละเอียดได้ใน กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารหมวดสัญญาหมู่สัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ศักราช 2446 เล่ม 9 หนังสือที่ 181 จากพระยาสุริยานุวัตรถึงกรมหลวงเทเวศวงศ์โรปการ ลงวันที่ 7 มีนาคม รศ. 121

³⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ฝ. 19/4 เรื่องสนธิสัญญาสยามฝรั่งเศส เมื่อ 7 ตุลาคม ร.ศ. 121 (ค.ศ. 1907)

ให้แก่สมาชิกในสังคมจนล่อหลอมซึมซับกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนในสังคมซึ่งเรียกว่า วัฒนธรรม เมื่อนานไปก็กลายเป็นความคิด ความเชื่อ ทักษะคติ ตลอดจนค่านิยมที่หยั่งรากลึกกลงใน สังคมนั้นอย่างแยกไม่ออก

ด้วยเหตุที่ว่าสังคมประกอบด้วยคนจำนวนมาก อันไม่จำกัดว่าต้องเป็นเชื้อชาติหรือ สัญชาติเดียวกันเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงคนต่างเชื้อชาติ สัญชาติ เผ่าพันธุ์ ตลอดจนหลากหลาย วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และค่านิยมต่าง ๆ กันด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญประการ หนึ่ง อันนำมาซึ่งปัญหาและข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ จึงเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาและทำความเข้าใจ ไว้เป็นพื้นฐานสำหรับเรื่องของนโยบายด้วยเช่นกัน

สำหรับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของประชากรในภูมิภาคตะวันออกของไทยนั้น กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของพหุสังคม (Plural Society) คือมีความหลากหลายในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมของประชากรมาดินแดนหนึ่งตั้งแต่อดีตมา จากสถิติจำนวนประชากรใน ภูมิภาคตะวันออก เมื่อ ปี พ.ศ. 2535 มีประมาณ 4 ล้านคน³⁸ ประกอบด้วยคนเชื้อชาติไทยเหมือนกับคน ไทยภาคกลาง ซึ่งคนเชื้อชาตินี้มีอยู่แต่ดั้งเดิมแล้วต่อมามีการอพยพโยกย้ายของคนไทยด้วยกันเองนี้ จากภูมิภาคอื่น ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเข้ามาทำงานในภาค เกษตร ภาคธุรกิจและภาคอุตสาหกรรม ที่ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วจนเป็นแหล่งงานที่สำคัญของ ประเทศ อันมีทั้งมาทำงานเป็นประจำ และเป็นครั้งคราวบางฤดูกาลด้วย เช่น มารับจ้างทำงานในไร่ อ้อย ไร่มันสำปะหลัง สวนผลไม้ ทำประมง ตลอดจนทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม สถาน ประกอบการ ธุรกิจการท่องเที่ยว และการบริการในเขตชุมชนเมือง เช่น พักยา เป็นต้น จากการ สัมภาษณ์พบว่า กลุ่มคนไทยจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นกลุ่มคนไทยต่างภูมิภาคที่เข้ามาทำงาน ในภาคตะวันออกมากที่สุด

นอกจากนี้ยังมีประชากรเชื้อชาติอื่นที่สำคัญ ได้แก่ ชาวจีน ซึ่งเข้ามาติดต่อดำขายกับไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว มีหลักฐานปรากฏมากมายจากประวัติศาสตร์ที่ได้ศึกษามา ในประเด็นก่อน นอกจากนี้ยังมีให้เห็นจากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดใหญ่อินทรามในนิราศเมืองแกลง ของสุนทรภู่³⁹ แสดงให้เห็นว่ามีชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกนี้มีจำนวนมากพอควรแล้ว และกระจายกันอยู่ทั่วไปในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และฉะเชิงเทรา ในตอนต้น กรุงรัตนโกสินทร์ มีชาวจีนอพยพจากแผ่นดินใหญ่มาตั้งหลักแหล่งในภาคตะวันออกมากขึ้นเรื่อย ๆ

³⁸ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สมุดรายงานสถิติภาค : ภาคตะวันออก พ.ศ. 2536, (กรุงเทพฯ : สำนักงาน สถิติแห่งชาติ, 2536), หน้า 2.

³⁹ ดูรายละเอียดได้ใน สุนทรภู่, นิราศเมืองแกลง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2530)

มีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การค้า เจ้าของผู้ประกอบการโรงงาน ตลอดจนช่างฝีมือต่าง ๆ และกรรมกรใช้แรงงานตามท่าเรือและตามเขตก่อสร้างมากมาย⁴⁰ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีชาวจีนในจังหวัดชลบุรีเป็นเจ้าของกิจการหลายประเภท เช่น ทำทองที่บางปลาสร้อย ทำครกหินที่อ่างศิลา อยู่อู่เรือที่สัตหีบ โรงสีข้าวที่เมืองชลบุรี⁴¹ เป็นต้น จากการศึกษาเรื่องชาวจีนและชุมชนจีนในจังหวัดชลบุรี ของบุญเดิม พันรอบ เมื่อ พ.ศ. 2530 ได้ข้อค้นพบทางวัฒนธรรมว่า ในเมืองชลบุรี ทั้ง 11 อำเภอ มีวัดและสำนักสงฆ์ไทย 293 แห่ง มีศาลเจ้าจีน 114 แห่ง ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านบึงมากที่สุดถึง 35 แห่ง และในอำเภอเมือง 29 แห่ง⁴² แสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาของชาวจีนซึ่งมีอยู่เกือบครึ่งหนึ่งของสถาบันศาสนาพุทธ อันเป็นศาสนาประจำชาติไทย และจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยเพิ่มเติม ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้น ดังนี้⁴³

“ชาวจีนเป็นกลุ่มเชื้อชาติใหญ่ที่มีจำนวนมากที่สุดในภาคตะวันออก มีประชากรเชื้อสายจีนอยู่กว่าครึ่งหนึ่งของประชากรในแต่ละท้องที่ที่เป็นเช่นนี้เพราะนโยบายของรัฐบาลไทยบางสมัยสนับสนุนให้ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า ชาวจีนมีนิสัยขยัน อดทน เมื่อมาอยู่ก็ตั้งใจทำมาหากินและประสบความสำเร็จตั้งหลักแหล่งดำเนินกิจการสืบต่อมา”

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารก็พบว่าในปี พ.ศ. 2497 มีประชากรในจังหวัดชลบุรี เป็นชาวไทย 182,511 คน เป็นชาวจีน 27,256 คน⁴⁴ ซึ่งนับว่ามีจำนวนมากเกือบครึ่งหนึ่งของประชากรในพื้นที่ดังกล่าวมา

⁴⁰ ม.ล.วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : จีนคนนอกกระบวน, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 49-68.

⁴¹ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand : An Analytical History, (New York : Cornell University Press, 1957), pp. 212-236.

⁴² บุญเดิม พันรอบ, “คนจีนและชุมชนจีนในชลบุรี”, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม” เล่ม 2, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532), หน้า 14.

⁴³ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์บุญเดิม พันรอบ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2539 ณ อาคาร 60 พรรษา มหาราชาธิ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁴⁴ ขุนวิจิตรมาตรา, เรื่องของเมืองชลฯ, (พระนคร : โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์, 2497), หน้า 39.

เชื้อชาติที่สำคัญและเป็นกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งก็คือลาว ซึ่งเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏหลักฐานที่จังหวัดชลบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระอินทอาษาได้อพยพชาวลาวที่ไม่เข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ เมื่อเวียงจันทน์ก่อความไม่สงบขณะนั้นเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารในไทย พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดชลบุรี คือ เขตอำเภอพนัสนิคมในปัจจุบัน

อนึ่ง ทางด้านจังหวัดฉะเชิงเทรา ก็มีชาวลาวจำนวน 2 กลุ่ม เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยจำนวนมาก นับเป็นกลุ่มเชื้อชาติที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากกลุ่มหนึ่งด้วย ลาวกลุ่มดังกล่าวได้อพยพมาจากแคว้นพวน และเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเรียกกันว่า “ลาวพวน” และ “ลาวเวียง” ตามภูมิลำเนาที่อพยพมา การอพยพมีหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปปราบกบฏเมื่อเวียงจันทน์ แล้วได้กวาดต้อนชาวลาวมาด้วยจำนวนหนึ่ง มาอยู่ที่นี้ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2372 เป็นชาวลาวที่หนีเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชาวลาวกลุ่มนี้ไปอยู่บริเวณวัดโบสถ์และวัดหลวง แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นบริเวณเขตติดต่อกับพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ช่วงต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2378-2386 มีชาวลาวพวนกลุ่มใหญ่จากเมืองเชียงขวาง เมืองพลาน เมืองหลวงพระบาง เมืองซำเหนือ เมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก ซึ่งเป็นดินแดนบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อพยพเข้ามาไทยโดยได้รับการชักนำของคนไทยและคนลาว เกี่ยวกับภัยการเมืองจากชาวตะวันตกที่แผ่ขยายอำนาจจักรวรรดินิยม คนที่อพยพมากกลุ่มนี้ประกอบด้วยเจ้านายชั้นสูง ได้แก่ เจ้าเมืองอุบลราชฯ บุตรหลานเจ้าเมืองขำราชบริพัตร ตลอดจนขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กระทั่งสามัญชน และพระภิกษุสงฆ์ สามเณรเป็นจำนวนมาก ทางกรมไทยได้กำหนดพื้นที่ให้ตั้งหลักแหล่งกันในเขตเมืองพนมสารคามและเมืองสนามชัยเขต และอีกบางพื้นที่เมื่อมีจำนวนมากขึ้นในเวลาต่อมา ได้แก่ บริเวณจังหวัดปราจีนบุรี และนครนายก⁴⁵ ซึ่งยังมีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันที่เรานิยมเรียกว่า “ไทยพวน” มากกว่า “ลาวพวน” เพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ

เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกัน อีกทั้งในประวัติศาสตร์ก็เคยมีการอพยพโยกย้ายและกวาดต้อนผู้คนไปมากันอยู่เนื่อง ๆ ภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้ยังมีประชากรเชื้อชาติ เขมร และญวนด้วยจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะที่จังหวัดจันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี และสระแก้ว เพราะที่จังหวัดจันทบุรี และตราด แต่เดิมนั้นเป็นอาณาเขตที่ได้รับอิทธิพลของขอม ประกอบกับในระยะที่

⁴⁵ ไพบูลย์ นพคุณ, ประวัติและประเพณีไทยพวน, (กรุงเทพฯ : สัจญาณ, 2518), หน้า 6-7 และดูรายละเอียดได้ใน Sanit Samuckarn, A Study of The Phuan of Central Thailand, (Bangkok : unesco, 1966)

เกิดเหตุการณ์ ร.ศ. 112 ชาวฝรั่งเศสที่ยึดครอง 2 เมืองนี้ ได้นำกองทหารและประชาชนชาวเขมรและญวนเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นอันมากได้ตั้งกล่าวมาแล้วในประวัติศาสตร์ ปรากฏปัจจุบันได้ตั้งรกรากและสืบสานวัฒนธรรม โดยเฉพาะภาษาพูดและขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ต่อมา⁴⁶ ส่วนที่จังหวัดปราจีนบุรี และสระแก้ว โดยเฉพาะที่อำเภอวัฒนานคร อำเภอตาพระยา อำเภออรัญประเทศ ซึ่งเป็นเขตชายแดน มีชาวเขมรอพยพลี้ภัยสงครามภายในประเทศเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากในระยะ 10 ปี ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ทำให้ได้ข้อมูลดังนี้⁴⁷

“เมื่อเขมรแดงบุกเมื่อใด ชาวเขมรก็อพยพเข้ามาทุกที โดยเฉพาะหน้าแล้งมีเป็นประจำ หลายคนมาอยู่ถาวรเลยไม่กลับแล้ว แม้เหตุการณ์ภายในประเทศสงบ เพราะมาตั้งหลักแหล่งกับชาวเขมรเดิมที่เคยอยู่มาก่อน แล้วทำการค้าขายกันหรือมารับจ้างทำงานในไร่หาเลี้ยงชีพและหาของป่ามาขาย ก็เลยอยู่ตลอดมา”

นอกจากนี้ชาวเขมรและญวนที่เข้ามาด้วยการอพยพลี้ภัยการเมืองมานั้น ยังสร้างปัญหาการเมืองระหว่างประเทศให้แก่ไทยด้วย มิใช่เพียงด้านสังคมวัฒนธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ “ทางรัฐบาลไทยได้ออกกฎหมายห้ามข้าราชการไทยแต่งงานกับผู้อพยพเหล่านี้ด้วย เพราะเกรงปัญหาการได้สัญชาติอันมีผลกระทบต่อความมั่นคง”⁴⁸ ตรงนี้อาจทำให้ชาวเขมรและญวนได้รักษาสังคมวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเหนียวแน่นได้ยาวนานด้วยอีกประการหนึ่ง เพราะสามารถสืบต่อกันได้ในเชื้อชาติของตน

จากการศึกษาต่อมาพบว่า ยังมีเชื้อชาติของประชากรอีกหลายกลุ่มในลักษณะของสังคมย่อยหรือชนกลุ่มน้อย (Minority Group) ที่มีอนุวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมย่อย (Sub-Culture) ที่ต่างไปจากสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ในภูมิภาค ได้แก่ เชื้อชาติมอญ ซึ่งกระจายอยู่มานานแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดีเรื่องอำนาจ ปัจจุบันยังพบอยู่มากในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา นครนายก และระยอง โดยเฉพาะในท้องที่ตำบลบางเกลือ ตำบลพิมพาวาส อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มอญกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับมอญที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ที่อพยพย้ายขึ้นมาเพื่อทำมาหากิน มีสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นคือ เสาหงส์วัดบางเกลือ เพราะเชื่อกันว่า เสาหงส์นั้นเป็นเครื่องหมายแสดงถึงเมืองหงสาวดีที่อยู่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ มอญกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ยังรักษา

⁴⁶ บุญเดิม พันรอบ และภารดี มหาจันทร์, การสำรวจลักษณะสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532), หน้า 90.

⁴⁷ สัมภาษณ์นายศักดิ์ชัย บรรณสาร ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ หน่วยการสอนจังหวัดสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ โดยผู้วิจัย

⁴⁸ เพิ่งอ้าง

ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและภาษาถิ่นของคนไว้เป็นอย่างดี⁴⁹ นับว่าเป็นกลุ่มเชื้อชาติที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งเช่นกัน

ชนกลุ่มน้อยอีกบางกลุ่มได้แก่ ชนเชื้อชาติกะเหรี่ยง และชอง โดยเฉพาะชองเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมเก่าแก่ตั้งแต่สมัยอาณาจักรจันทบูรของขอม ปัจจุบันกระจายอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดจันทบุรี ตราด และระยอง ชาวชองที่อยู่แถบนี้ยังคงรักษาวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมของคนไว้อย่างมาก มีทั้งกลุ่มที่ยังดำรงชีพแบบเดิม คือ หาของป่าล่าสัตว์ ตัดหวาย หาน้ำผึ้งและดำรงชีพแบบใหม่คือ ทำไร่ ทำสวน ทำนา ทำน้ำมันยาง ทำการประมง และหัตถกรรมภายในครัวเรือน รวมทั้งยังมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายคล้ายสังคมดั้งเดิมของตนอยู่เป็นลักษณะสังคมปิด คือแยกตัวออกจากคนเชื้อชาติอื่นมีการติดต่อกันแต่ในกลุ่มชนของตนเอง มีภาษาพูดและประเพณีสืบทอดมาและยังถือปฏิบัติอยู่เช่นเดิม⁵⁰ กลุ่มนี้จัดว่าเป็นกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองอีกกลุ่มหนึ่งในภูมิภาคนี้

นอกจากประชากรที่จำแนกความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ปรากฏว่ายังมีกลุ่มชนที่มีความแตกต่างทางด้านศาสนาอีกด้วย แม้ว่าประชากรส่วนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือศาสนาพุทธ มีศาสนาคริสต์และศาสนาฮินดูบ้าง แต่ว่ามีประชากรจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนมากพอควรที่นับถือศาสนาอิสลาม ประชากรเหล่านี้อาศัยอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีถึง 27,089 คน ที่นครนายกมี 10,463 คน ที่ชลบุรี 8,700 คน ที่ตราด 2,000 คน และที่ระยอง 1,000 คน จากการสำรวจพบว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีมัสยิด ซึ่งเป็นศาสนสถานประกอบพิธีกรรมอันสำคัญของชาวมุสลิมในที่มีจังหวัดฉะเชิงเทรา ถึง 41 แห่ง มีนครนายก 24 แห่ง ที่ชลบุรี 19 แห่ง ที่ตราด 7 แห่ง และที่ระยอง 4 แห่ง⁵¹ กล่าวได้ว่าเป็นประชากรที่มีจำนวนมากกลุ่มหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมได้ข้อมูลประกอบ ดังนี้⁵²

“ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีชาวมุสลิมปากีสถาน จำนวนหนึ่ง เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารในเมืองไทย ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งถิ่น

⁴⁹ ดูรายละเอียดได้ใน สุภางค์ จันทวานิช, รายงานผลการศึกษาศาสนาภาพสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529)

⁵⁰ ดูรายละเอียดได้ใน สุระชา สุพรรณไพบูลย์, “ระบบเสียงในภาษาของ หมู่บ้านตะเคียนทอง ต. ตะเคียนทอง อ.แก่งมะขาม จ.จันทบุรี”, ปริญญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525)

⁵¹ อุทัย หิรัญโต, มุสลิมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, 2521), หน้า 11.

⁵² สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์ภาณี มหาจันทร์ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2539 ณ ชั้น 3 อาคาร 60 พรรษา มหาราชาธิปไตย โดยผู้วิจัย

ฐานบริเวณวัดแขกพาหุรัด บางลำพูในกรุงเทพฯ ต่อมาจำนวนมาก
ขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาอยู่ทางตะวันออกของกรุงเทพฯ คือ เขต
มีนบุรี หนองจอก แล้วค่อยขยายมาตั้งหลักแหล่งทางภาคตะวันออก
ภูมิภาคนี้เป็นแหล่งอารยธรรมไทยมุสลิม ที่สำคัญของประเทศไทย
รองจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังรักษาวัฒนธรรมของตนไว้อย่าง
เคร่งครัดตามวิถีทางดำเนินชีวิตของข้อกำหนดในศาสนา”

ดังนั้นภาคตะวันออกจึงเป็นที่รวมของคนหลายเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม
มาตั้งแต่อดีต อีกทั้งการมาตั้งถิ่นฐานของแต่ละเชื้อชาติก็มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกันด้วย
ทำให้เกิดความหลากหลายด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ และพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มชน
ซึ่งพบเห็นได้อยู่ในปัจจุบัน ปัจจัยเรื่องชาติพันธุ์วรรณานี้เป็นพื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรม
ที่ต้องคำนึงถึงด้วยในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล

สภาพทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญประการหนึ่งเพราะเป็นดัชนีสะท้อนให้เห็นถึงระดับ
ความเป็นอยู่ การดำรงชีวิตและการมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของสังคม ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจมี
ส่วนสำคัญนำไปสู่ผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมืองด้วย อีกทั้งระบบเศรษฐกิจก็มีส่วน
เอื้ออำนวยและเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและ
ระดับประเทศอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน⁵³ จึงเป็นประเด็นหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณาด้วยในการวิจัย
ครั้งนี้

สำหรับภาคตะวันออกของประเทศไทย ประชากรโดยทั่วไปประกอบอาชีพตามลักษณะ
ภูมิประเทศ เช่น ประชากรตามที่ราบลุ่มแม่น้ำทางตอนกลางของภูมิภาค คือลุ่มแม่น้ำบางปะกง และ
ทางตอนใต้ของภูมิภาคตามลุ่มแม่น้ำระยอง แม่น้ำประแส แม่น้ำจันทบุรี และแม่น้ำเวฬุ ประชากร
ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนและเพาะปลูก ส่วนในเขตที่สูง ที่เนินและภูเขาทางตอนเหนือ ตะวัน
ออกเฉียงเหนือ และตอนตะวันออกของภูมิภาค ประชากรประกอบอาชีพทำไร่ ส่วนตามชายฝั่ง
ทะเลทางตอนใต้ของภูมิภาค ประชากรประกอบอาชีพการประมง

ยิ่งกว่านั้น ภาคตะวันออกยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอีกหลายอย่าง อาทิ
ป่าไม้ซึ่งมีหลายประเภทตามลักษณะภูมิอากาศ เช่น ทางตอนบนของภาค และทางตะวันออก

⁵³ กุลชน ธนาพงศธร, “ปัจจัยในการกำหนดนโยบายของรัฐ”, วารสารสังคมศาสตร์, 14, 1 (มกราคม
2520) : 81-83.

เนื้อของภาคเป็นป่าดงดิบ ทางตอนกลางของภาคเป็นป่าเบญจพรรณ ป่าแดง ป่าเต็งรัง ทางชายฝั่งทะเลและบริเวณเชิงเขากับลุ่มแม่น้ำ ก็มีป่าละเมาะ ป่าชายเลน และป่าโกงกางจำนวนมาก⁵⁴ ป่าไม้เหล่านี้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างมากทั้งต่อภูมิภาคและต่อประเทศชาติโดยรวม

นอกเหนือจากป่าไม้และแร่ธาตุซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจของชาติแล้ว ภาคตะวันออกยังเป็นแหล่งผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญอีกด้วย เนื่องจากภูมิภาคนี้มีที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายสาย ทางตอนบนของภาคได้แก่ แม่น้ำนครนายก ทางด้านตะวันออกได้แก่ แม่น้ำปราจีนบุรี ทางตอนกลางของภาคได้แก่ แม่น้ำบางปะกง ทางตอนใต้ของภาคได้แก่ แม่น้ำระยอง และแม่น้ำจันทบุรี พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งผลิตพืชเศรษฐกิจที่สำคัญส่งเป็นสินค้าออกของประเทศได้⁵⁵ เช่น ข้าวเจ้า ปลูกกันมากในจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี และฉะเชิงเทรา มันสำปะหลัง และอ้อย ปลูกกันมากในจังหวัดชลบุรีและระยอง ยางพาราและปาล์มน้ำมัน ปลูกกันมากในจังหวัดระยอง จันทบุรีและตราด ผักผลไม้มีนานาชนิด เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด กล้วย กล้วยน้ำว้า ปลูกกันมากในจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด แดงโม แดงไทย พักทอง ข้าวโพด และผักสวนครัว ปลูกกันมากในจังหวัดปราจีนบุรี และสระแก้ว มะม่วง ปลูกกันมากในจังหวัดฉะเชิงเทรา มะพร้าว ปลูกกันมากในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด เป็นต้น

ประการต่อมา ภาคตะวันออกยังเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ สัตว์ที่เลี้ยงมีคุณประโยชน์ทางการบริโภคทั้งภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศด้วย⁵⁶ อาทิ เช่น เป็ด ไก่ สุกร เลี้ยงกันมากในจังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ปราจีนบุรี โค กระบือ เลี้ยงกันมากในจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา กุ้ง หอย ทำกันมากในจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง โดยเฉพาะปลาช่อน กุ้งกุลาดำ หอยนางรม ฯลฯ

ความสำคัญของป่าไม้ที่มีต่อเศรษฐกิจของชาติปรากฏหลักฐานเด่นชัดมาตั้งแต่อดีตกล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองชลบุรีเป็นเมืองชั้นจัตวา ส่งส่วยไม้แดงและไม้กระยาเลยให้แก่เมืองหลวง⁵⁷ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม้จากป่านานาชนิดเหล่านี้มีคุณประโยชน์ใน

⁵⁴ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2529), หน้า 5.

⁵⁵ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ภาคตะวันออกกับการพัฒนาประเทศ, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530) หน้า 2.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁵⁷ กรมศิลปากร, ชลบุรีภาคต้น, หน้า 6.

การต่อเรือ เมืองชายทะเลด้านตะวันออก กลายเป็นแหล่งต่อเรือสำเภาที่สำคัญของประเทศ⁵⁸ ในสมัย รัชกาลที่ 5 จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรได้ขอสัมปทานทำไม้ และตั้งเป็นบริษัทแปรรูปไม้ขึ้นที่อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี และมาดำเนินการหลังจากท่าน ลาออกจากราชการในปี พ.ศ. 2440 แล้ว⁵⁹ นับเป็นธุรกิจแปรรูปไม้แห่งแรกในภูมิภาคนี้ นั่นคือ บริษัทศรีมหาราชา จำกัด

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจอย่างมากอีกประเภทหนึ่งก็คือ แร่ธาตุ ซึ่งภาค ตะวันออกพร้อมเมืองนองไปด้วยแร่ธาตุนานาชนิด ทั้งที่ใช้ในอุตสาหกรรมการผลิต ได้แก่ เหล็ก ทองคำ พลวง ทราวยแก้ว ทราวยดีบุก ดินขาว และแร่ธาตุที่ใช้เป็นเครื่องประดับ ได้แก่ เพชร พลอย หับทิม บูศย์น้ำทอง เขี้ยวส่อง โกเมน เพทาย ไพลิน⁶⁰ เป็นต้น แร่ธาตุและรัตนชาติดังกล่าวมา นี้เป็นทรัพยากรที่ก่อเกิดประโยชน์ให้แก่ประเทศได้อย่างอเนกอนันต์ ถ้ารู้จักนำไปใช้ในทิศทางที่ เหมาะสม ต่อมาเมื่อมีการขุดค้นพบก๊าซธรรมชาติและน้ำมันในอ่าวไทย ทำให้ภาคตะวันออกกลายเป็น ชุมทรัพย์อันมหาศาลของประเทศขึ้นมาอย่างรวดเร็ว เพราะมีทรัพยากรทั้งบนดินและในน้ำ อย่างครบครัน ทำให้ภูมิภาคตะวันออกได้รับความสนใจจากรัฐบาลมากขึ้น พร้อมทั้งกำหนดให้เป็น พื้นที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524 ซึ่งมีใช้การพัฒนาเฉพาะภายในภูมิภาคเท่านั้น หาก เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของทั้งประเทศไปด้วยโดยรวมอีกทั้งยังเป็นแหล่งการทำ ประมงที่สำคัญของประเทศ มีทั้งการประมงน้ำจืดตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ภายในภูมิภาคและการ ประมงน้ำเค็ม เนื่องจากพื้นที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเลมีระยะยาวตั้งแต่ปากแม่น้ำบางปะกง จังหวัด ฉะเชิงเทราไปจนถึงชายแดนอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราดมีระยะทางประมาณ 275 กิโลเมตร ดังนั้นบริเวณเขตจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด จึงเป็นแหล่งประมงขนาดใหญ่ที่สำคัญ พร้อมทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์และพืชทะเล ได้แก่ สาหร่าย ปะการัง และฟองน้ำ⁶¹ อีกด้วย ทรัพยากรดังกล่าวมานี้มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติโดยตรง

⁵⁸ ชูวนิจิตรมาตรา, เรื่องของเมืองชลฯ, หน้า 26.

⁵⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 หมวด กษ. 5.1/1 เรื่องบริษัทป่าไม้ศรีราชา ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2440-11 กุมภาพันธ์ 2469

⁶⁰ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, หน้า 7.

⁶¹ สวัสดิ์ โพธิวิหค, ทรัพยากรทางทะเลกับการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย : กรณีศึกษาโครงการพัฒนา พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530) หน้า 2.

แม้กระนั้นในป่าเขตร้อนชื้น และป่าฝนด้านเชิงเขาจันทบุรี และเชิงเขาบรรทัด จังหวัดตราด ยังอุดมไปด้วยของป่า ได้แก่ หวาย น้ำผึ้ง รังนก ครั่ง สมุนไพร เครื่องเทศ เช่น พริกไทย กระวาน กานพลู⁶² เป็นต้น ก็ล้วนแล้วแต่เป็นพืชเศรษฐกิจ และเป็นสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของประชากรทั้งสิ้น

จากทรัพยากรธรรมชาติอันอำนวยให้ภาคตะวันออกกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศแล้ว สถาปณิศาสตร์ก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมากอีกด้วย ภาคตะวันออกเป็นที่รู้จักกันอย่างดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ซึ่งมีทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีอยู่ตามสภาพภูมิศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย อีกทั้งมีแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมตามเทศกาลต่าง ๆ อย่างมากมาย อาทิ ทางตอนบนของภาคที่จังหวัดนครนายก มีน้ำตกสาธิตา นางรองวังตะไคร้ที่มีชื่อเสียง ที่ปราจีนบุรี มีน้ำตกเขาอีโต้ อุทยานแห่งชาติปางสีดา โบราณสถานที่อำเภอศรีมหาโพธิ์ และศรีมโหสถ ทางตอนกลางของภาคที่จังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัดโสธรรวมหาวิหาร อันเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุชโสธรคู่บ้านคูเมืองและสามารถนั่งเรือท่องเที่ยวสองฝั่งลำน้ำบางปะกง ยามเย็น ส่วนทางตอนใต้ของภาค ก็มีชายหาดที่สวยงาม อ่าวที่คลื่นลมกำลังดี และมีเกาะแก่งต่าง ๆ รายล้อม อาทิ บางแสน บางเสร่ พัทยา ฉะแฉง อ่างศิลา ศรีราชา สีซัง ในเขตจังหวัดชลบุรี แหลมแม่พิมพ์ วังแก้ว เกาะเสม็ด บ้านเพ ในเขตจังหวัดระยอง แหลมสิงห์ น้ำตกพลิ้ว อุทยานแห่งชาติเขาสมอคอน และเขาคิชฌกูฏ ในเขตจังหวัดจันทบุรี แหลมฉบัง เกาะช้าง เกาะกูด เกาะแรด ในเขตจังหวัดตราด เป็นต้น

สถานที่ดังกล่าวมานี้สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก จากสถิติของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำรวจ พบว่า มีชาวไทยจากทุกภูมิภาคของประเทศมาท่องเที่ยวยังภาคตะวันออกนี้ปีหนึ่งประมาณร้อยละ 70 และนักท่องเที่ยวร้อยละ 50 เป็นชาวต่างประเทศ⁶³ นอกจากนี้ชาวไทยในจังหวัดใกล้เคียงก็ยังใช้เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนา อบรมทางวิชาการ หรือสังสรรค์ประจำปีของหน่วยงานกันมากอีกด้วย จากสถิติของโรงแรมที่พักซึ่งเป็นที่จัดงานดังกล่าว ปรากฏว่ามีการจองห้องพักและห้องจัดงานกันล่วงหน้าเป็นเดือน บางเดือนถูกจองห้องยาวนานต่อเนื่องกันโดยช่วงที่มีวันหยุดติดต่อกันหลายวัน⁶⁴ การจัด

⁶² สนิท อักษรแก้ว, ป่าไม้ชายเลน : นิเวศน์วิทยาและการจัดการ, (กรุงเทพฯ : คอมพิวเตอร์แอดเวอร์ไทท์ซิงค์ จำกัด, 2532), หน้า 3.

⁶³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ภาคตะวันออกกับการพัฒนาประเทศ, หน้า 8.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

กิจกรรมเป็นหมู่คณะของหน่วยงานต่าง ๆ นี้ กลายเป็นงานหลักและงานประจำของโรงแรมหลายแห่งที่อยู่ชายทะเลฝั่งตะวันออก นอกเหนือจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวระยะสั้นในวันสุดสัปดาห์อีกด้วย ทั้งนี้กล่าวได้ว่าเป็นเพราะการคมนาคมที่สะดวกด้วย จึงทำให้มีผู้คนจากภูมิภาคอื่นเดินทางมาเที่ยวภาคตะวันออกได้อย่างสะดวก สิ่งเหล่านี้เป็นการเพิ่มรายได้และเป็นแหล่งงานของภาคตะวันออกไปในตัว

จากปัจจัยพื้นฐาน 5 ประการดังกล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่รัฐบาลและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องคำนึงอย่างมากในการกำหนดนโยบายไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามที่จะนำมาใช้กับพื้นที่นี้ เพราะโดยภาพรวมที่มองว่าเหมือนกับภาคกลาง แต่ในความเป็นจริงแล้วภาคตะวันออกมีลักษณะที่แตกต่างไปจากภาคกลางเกือบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพทางเศรษฐกิจ ที่ไม่เหมือนกับภาคกลางไปเสียทั้งหมดเพราะมีลักษณะเฉพาะของภูมิภาคอยู่ด้วยในทุก ๆ ปัจจัย หากไม่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ก็ย่อมจะต้องเกิดปัญหาตามมาอย่างแน่นอน

ปัญหาจากปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดนโยบายสำหรับภาคตะวันออก

ประเด็นนี้จะกล่าวถึงปัญหาที่สำคัญอันเป็นลักษณะเฉพาะของภาคตะวันออก ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษานโยบายของรัฐบาล อีกทั้งเพื่อเป็นข้อสังเกตบางประการสำหรับประกอบการวิเคราะห์นโยบายให้มีน้ำหนักของข้อมูลที่เป็นรูปธรรมได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาจากนโยบายของรัฐบาลที่มีผลกระทบต่อการศึกษาและการพัฒนาภูมิภาคตะวันออก เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงด้วยอย่างยิ่ง เพราะทิศทางของการพัฒนาตลอดจนจุดมุ่งหมายของการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม จะต้องเป็นไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างสมบูรณ์ในทุกด้าน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดความสมดุลและสืบสานตามครรลองที่เหมาะสมกับภูมิภาคตลอดไป แต่มีใจเป็นการพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลง อันก่อให้เกิดผลเสียต่อภูมิภาค อันนำมาซึ่งความเสียหายทั้งต่อธรรมชาติ ต่อมนุษย์ ต่อชุมชน และต่อท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายทางธรรมชาติ ความพลัดพ้อทางด้านวิถีชีวิตของมนุษย์รวมไปถึงคุณภาพชีวิตด้วย ตลอดจนความเสื่อมโทรมของชุมชนและความล่มสลายของท้องถิ่นในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออก หากพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จากการวิจัย พบว่า มีทั้งปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายในของภาคตะวันออกเอง อันได้แก่ ปัจจัยพื้นฐาน 5 ประการดังกล่าวมาแล้ว และยังมีปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกของภาคตะวันออก อันได้แก่นโยบายของรัฐบาล ซึ่งเป็นการกำหนดโดยส่วนกลางแล้วเกิดความไม่สอดคล้องกับภูมิภาคตะวันออก

ออกเมื่อมีการนำไปปฏิบัติ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดฝันและไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศของประเทศเพื่อนบ้าน ปัญหาจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม หรือภัยแล้งในบางปี เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในของภูมิภาคด้วย แต่ไม่ว่าจะเกิดปัญหาใดขึ้นก็ตามย่อมมีผลกระทบต่อการศึกษาด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ดังผลจากการศึกษาตามลำดับต่อไปนี้

ปัญหาจากปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์

เมื่อพิจารณาให้ละเอียดเกี่ยวกับสภาพที่ตั้งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในพื้นที่ 8 จังหวัดรวมทั้งสิ้นประมาณ 36,503 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะแตกต่างกันทางด้านกายภาพมากพอควร กล่าวคือ⁶⁵ ทางตอนบนของภาคอันเป็นที่ตั้งของจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขา มีลำน้ำนครนายกไหลผ่านทางด้านตะวันตกและลำน้ำปราจีนบุรีไหลผ่านทางด้านตะวันออกของภาค จึงเหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ได้ในบางส่วนที่เป็นทุ่งหญ้าทางตอนกลางของภาค คือที่ตั้งของจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรีตอนเหนือและสระแก้วตอนใต้ บริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำบางปะกงไหลผ่านอันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เป็นแหล่งเกษตรกรรมและปศุสัตว์ที่สำคัญมาก ทางตอนใต้ของภาคเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเล มีระยะยาวประมาณเกือบ 300 กิโลเมตร จากจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด เป็นพื้นที่ราบสลับกับพื้นที่ดอนมีลักษณะเป็นลูกคลื่นระหว่างเชิงเขาเตี้ย ๆ มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านได้แก่ แม่น้ำประแส แม่น้ำระยอง แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำเวฬุ เป็นเขตอุดมสมบูรณ์ที่สุดของภูมิภาคเป็นสวนผลไม้ เขตการประมง การต่อเรือ และการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอีกทั้งเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาด้วยอย่างต่อเนื่อง

ส่วนทางตะวันตกของภาคมีลักษณะเป็นอ่าวและมีที่ราบบ้างตามชายฝั่งเป็นเขตจังหวัดชลบุรี อันเป็นย่านโรงงานอุตสาหกรรมและท่าเรือน้ำลึก ทางด้านตะวันออกของภาค อันเป็นเขตจังหวัดสระแก้ว จันทบุรี และตราด ด้านนี้เองที่กล่าวได้ว่าเป็นปัญหาของภูมิภาค เพราะจากสภาพที่ตั้งของ 3 จังหวัดดังกล่าวเป็นจังหวัดชายแดนของไทยที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน คือประเทศสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย มีระยะทางยาวจากเหนือจรดใต้ตั้งแต่สระแก้ว จนถึงตราดประมาณ 500 กิโลเมตร อีกทั้งทางจังหวัดตราดยังมีแนวชายฝั่งทะเลบางช่วงติดต่อกับกัมพูชา

⁶⁵ เอกชัย ศักดาเยี่ยมยงค์ และทรงวุฒิ ศรีเสน, แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพฯ : กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2536), หน้า 10-12.

ได้ด้วย⁶⁶ จุดนี้เองที่มีผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ ความมั่นคงของประเทศ เพราะสถานการณ์ความไม่สงบภายในกัมพูชามายาวนานทั้งในอดีตและปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งจนลูกกลามกลายเป็นสงครามกลางเมืองที่มีมหาอำนาจชาติต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ทำให้เกิดการอพยพของชาวกัมพูชาเพื่อหนีภัยสงครามรुक้าข้ามพรมแดนเข้ามายังเขตแดนภาคตะวันออกของไทยอย่างต่อเนื่อง ปัญหานี้กลายเป็นปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ ที่กระทบต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติไทยเราเป็นอย่างยิ่ง

โดยเฉพาะบริเวณเขตจังหวัดสระแก้ว ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2536 นั้นเป็นอำเภอหนึ่งในเขตจังหวัดปราจีนบุรี กล่าวได้ว่าเป็นบริเวณที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ในกัมพูชามากที่สุด เพราะมีชายแดนติดต่อกันยาวถึง 250 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของอำเภอตาพระยา คลองหาด และอรัญประเทศ อีกทั้งไม่มีพรมแดนธรรมชาติเป็นเครื่องแบ่งเขตแดนให้ชัดเจน เป็นผืนดินเดียวกัน มีป่าละเมาะสลับเนินเขาไม่สูงนัก ดังนั้นเมื่อเกิดการสู้รบในกัมพูชา จึงมีผู้อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาภัยกับไทยหลายด้าน จากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ได้ข้อมูลดังนี้

“ชายแดนไม่ห่างกันมากเลยครับ ไม่ถึง 10 กิโลเมตร เวลาปกติก็มีชาวบ้านไปมาค้าขายกันประจำ แต่ยามสู้รบกันในเขมร ฝั่งไทยก็ได้ยินเสียงปืนใหญ่ เสียงระเบิด ลูกกระสุนปืนมาตกฝั่งไทยประจำ บางทีรบกันหนักทั้งกลางวันและกลางคืน ชาวบ้านแถบนี้ได้ยินเสียงปืนเป็นเรื่องธรรมดา ‘ไม่รู้สึกอะไร ชินแล้ว’ เราก็ทำมาหากินกันปกติ เด็กก็เรียนเหมือนเดิม เสียงระเบิดตูม ๆ ถ้าฟังแล้วได้ยินว่าอยู่ใกล้ ๆ ก็มีหลุมหลบภัยข้าง ๆ วิ่งลงหลุม พอเสียงซาลงก็กลับมาเรียนต่อ เป็นอย่างนี้จนไม่รู้สึกกลัว”⁶⁷

และมีผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก เช่น

“ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 มาแล้ว ระยะเวลาแรก ๆ เด็กก็ต้องหยุดเรียนกัน โรงเรียนก็ต้องปิด เพราะกลัวอันตราย บางทีก็มีทหารเขมรล่องเข้ามาต่อมาทางการกันเขต ทหารเข้าไม่ได้ถือว่าบุกรุก มีแต่ชาวบ้านเข้ามาก็จำกัดเขตให้อยู่แต่ในค่ายผู้อพยพ เด็กก็เรียนมั่ง หยุดมั่ง สถานการณ์ไม่ดีเลย ต่อมาต้องขุดหลุมหลบภัยไว้ป้องกันอันตราย ก็ขวัญ

⁶⁶ เอกชัย สักคาเขียนรงค์ และทรงวุฒิ ศรีเสน, แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออก, (กรุงเทพฯ : กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2536), หน้า 15.

⁶⁷ สัมภาษณ์อาจารย์วิชา มานะดี หัวหน้าการประถมศึกษาถึงอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ หน่วยการสอนสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

หนีดีฝ่อไปตาม ๆ กัน แต่ตอนนี้เริ่มชินแล้ว และการรบก็จำกัดเขต
ไม่มีอันตรายเหมือนกัน”⁶⁸

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนับว่ามีส่วนกระทบต่อขวัญ กำลังใจ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในบริเวณดังกล่าวมาก รวมทั้งสวัสดิภาพของเด็กนักเรียนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติด้วย ปัญหาที่กระทบถึงความรู้สึกและจิตใจของเด็กด้วย เพราะหากเป็นเช่นนี้ ทำให้เกิดความเคยชินกับการสู้รบหรือความรุนแรง อันเป็นผลเสียทางจิตวิทยาเช่นกัน ปัญหานี้เป็นข้อควรคำนึงถึงอย่างมากสำหรับผู้มีส่วนกำหนดนโยบายในอันที่จะหาแนวทางป้องกันล่วงหน้าและเตรียมการไว้เมื่อเกิดสภาวะคับขัน ทั้งนี้เพื่อขวัญและกำลังใจของเยาวชนของชาติจะได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมต่อไป

ปัญหาจากภัยธรรมชาติ

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความสำคัญอีกปัญหาหนึ่งอันเกิดขึ้นเป็นประจำเหมือนกัน ทั้งนี้ก็เนื่องจากได้มีการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ อันส่งผลให้เกิดปัญหาขึ้นแก่ชุมชนและท้องถิ่นในภูมิภาคโดยส่วนรวม แม้ว่าในภาพรวมกว้าง ๆ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรธรรมชาติที่เพียบพร้อมอยู่แล้วก็ตาม แต่ภัยธรรมชาติก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยมิได้คาดฝันเช่นกัน ภัยดังกล่าวได้แก่ อุทกภัย วาตภัย ภัยแล้ง เป็นต้น

ปัญหาจากอุทกภัย เกิดขึ้นเป็นประจำแม้ว่าจะไม่มีความรุนแรงมากนักก็ตาม แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ก่อความเสียหายให้แก่ประชาชน รวมทั้งไร่นาและพืชผลทางการเกษตร ตลอดจนสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ได้เช่นกัน เนื่องจากพื้นที่ทางตอนกลางและตอนล่างของภาคเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังอยู่แล้วโดยธรรมชาติหากแต่ว่าในปัจจุบันมีการถมที่เพื่อก่อสร้างอาคารบ้านเรือน อาคารพาณิชย์มากขึ้น จึงทำให้ธรรมชาติเสียดุล ปัญหาอุทกภัยจึงเกิดขึ้นตามมา โดยเฉพาะท้องที่อำเภอศรีราชา อำเภอบางละมุง ในจังหวัดชลบุรี และบางพื้นที่ของจังหวัดระยอง และจันทบุรีด้วย” นับว่าเป็นปัญหาที่ต้องเตรียมการป้องกันและแก้ไขให้เหมาะสม

สภาพน้ำท่วมขังเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกปีของฤดูฝน คือระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน ทั้งนี้มีสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากการวิเคราะห์และให้ทรรศนะของนักวิชาการผู้อยู่ในภูมิภาคดังนี้

⁶⁸ สัมภาษณ์อาจารย์ณฤมล มุลา ผู้ช่วยผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านซำมะนาว กิ่งอำเภอเขาคกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ หน่วยการสอนสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁶⁹ สัมภาษณ์อาจารย์เร ผดุง โภค ผู้ช่วยหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ สำนักงานมหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตจันทบุรี โดยผู้วิจัย

“ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา ภาคตะวันออกพัฒนาไปมาก มีสิ่งก่อสร้างมากขึ้น จึงต้องถมที่ แต่ขาดการวางแผนระบายน้ำ เพราะแต่เดิมมีบ่อน้ำหนองคลองบึง ระบายลงทะเลได้โดยธรรมชาติ พอถมที่ทางระบายน้ำไม่มีจึงเกิดน้ำท่วมขังขึ้น พื้นดินก็มีการทรุดตัว ซึ่งเป็นธรรมชาติอยู่แล้วด้วยประการหนึ่ง น้ำจึงท่วมทั้งที่ฝนตกไม่มาก น้ำก็ขังแล้ว”⁷⁰

อีกทรศนะหนึ่ง ซึ่งเป็นมุมมองที่น่าสนใจว่า

“หนอง คลอง บึง ดินเงินขึ้น กลายเป็นแอ่งน้ำไม่มีทางระบายน้ำก็เลยเน่า พอฝนตกลงมาก็เพิ่มปริมาณน้ำ ประกอบกับบางปีมีน้ำทะเลหนุนทางระบายน้ำไม่มีเลยเอ่อล้นออกมา ระยะเวลาที่มีการถมคลองหลายแห่งเพื่อขยายถนนด้วย จึงเกิดน้ำท่วมขังได้แม้ปริมาณฝนไม่หนักนักก็ตาม”⁷¹

แม้ว่าในบริเวณมหาวิทยาลัยบูรพาเอง ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยประสบปัญหาน้ำท่วมขังนานเช่นในปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดสภาวะฝนตกหนัก มีมรสุมพัดผ่านประกอบกับมีน้ำทะเลหนุนสูงก็ทำให้เกิดสภาวะน้ำท่วมได้เช่นกัน ดังทรศนะของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ดังนี้

“เมื่อก่อนฝนตกหนัก น้ำก็ไม่ขังไม่ท่วม แคนองอยู่ประเดี้ยวพอฝนซาก็ไหลลงคู ลงบึง หนองน้ำ ไปออกทะเลหมด แต่ตอนนี้มีการถมคูคลองเพราะสร้างตึกเพิ่มขึ้น หนองบึงที่มีอยู่ก็ตัน ไม่มีทางไหลไปออกทะเล พอฝนมาก็ล้น บึงหนองเก็บน้ำไม่ไหว น้ำเลยนองออกมา อาจารย์ลองดูแค่ฝนตกเดียวเดียว ก็ล้นบึง ล้นสระออกมาแล้ว น้ำจะไปไหนก็ท่วมพื้น และพื้นดินก็ทรุดต่ำลงด้วย ถนนสูงขึ้น สนามน้ำเลยขังเพราะต่ำกว่าถนน ถ้ามีดีเปรสชั่น ยิ่งหนักไปอีก”⁷²

และอีกทรศนะหนึ่ง จากอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยมานาน ความว่า

⁷⁰ สัมภาษณ์ อาจารย์ทศวิ โอภาสวรรณ อาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2539 ณ อาคาร 60 พรรษามหาราชนี โดยผู้วิจัย

⁷¹ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ศิริ ศิริพันธ์แก้ว อาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2539 ณ อาคาร 60 พรรษามหาราชนี โดยผู้วิจัย

⁷² สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมคิด บุญเรือง คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2539 ณ บัณฑิตวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

“ตอนนี้บริเวณเข้าบ้านพักอาจารย์และตัวบ้านพักเองก็ต่ำกว่าถนน ฝนตกน้ำก็เลยท่วม บ่อพักน้ำและบึงรอบ ๆ ก็ตื้นเขิน บางแห่งถูกถม ไปเดี๋ยวนี้พอฝนตก ห้องน้ำก็ตันระบายไม่ได้ น้ำก็ไหลเข้าบ้านด้วย พื้นบ้านชั้นล่าง บางทีน้ำก็เข้ามาถ้าฝนหนัก”⁷³

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าปัญหาน้ำท่วมเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่ง ที่เป็นภัยธรรมชาติ แม้ไม่ร้ายแรง แต่ก็มีความโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น เพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น พื้นดินทรุดตัว น้ำทะเลหนุน มีดีเปรสชัน อีกทั้งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การถมคู คลอง การปลูกสิ่งก่อสร้าง ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ควรมีการวางแผนการและเตรียมการทั้งป้องกันและ แก้ไขให้ถูกต้องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบและมีหน้าที่ปฏิบัติโดยตรง เพื่อการพัฒนาภาคตะวันออกที่สมบูรณ์ในอนาคต

นอกจากปัญหาน้ำท่วมแล้วยังมีปัญหาเรื่องลมพายุ บางครั้งก็ประสบกับความรุนแรงถึงขั้นเป็นวาทภัย เนื่องจากภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลมีความยาวตั้งแต่จังหวัดฉะเชิงเทรา จนถึงจังหวัดตราดเป็นระยะทางเกือบ 300 กิโลเมตร ท้องที่ในเขตจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราดมีอาณาเขตจรดทะเล มีบางอำเภอเป็นเกาะอยู่หลายแห่ง และเป็นเส้นทางของลมมรสุม ด้วยปัญหานี้จึงเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน เช่นเดียวกับสภาวะน้ำท่วม บางครั้งเกิดคู่กัน คือมี ทั้งลมทั้งฝน โดยเฉพาะประชากรที่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งและมีอาชีพทำการประมง จะประสบ ปัญหานี้เป็นประจำ

อนึ่ง วาทภัยและอุทกภัยเป็นปัญหาที่มาพร้อมกันในหน้ามรสุม บางครั้งน้ำท่วมไร่นาเสียหายแล้ว พายุยังพัดที่อยู่อาศัยพังทลาย สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนในพื้นที่อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี อำเภอเกาะช้าง เกาะกูด เกาะแรด ในจังหวัดตราด บางปีก็สร้างความเสียหายมาก ทำให้เกษตรกรไม่มีรายได้หรือรายได้น้อยลง อีกทั้งพืชผักมีราคาสูงขึ้นด้วย⁷⁴ เป็นต้น

จากปัญหาอุทกภัยและวาทภัย ก็ยังมีปัญหาภัยแล้ง ซึ่งเกิดขึ้นในฤดูแล้งของบางปี โดยเฉพาะพื้นที่ทางตอนบนของภาค ได้แก่ เขตจังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ตลอดจนพื้นที่ของจังหวัด ฉะเชิงเทราและชลบุรีบางส่วนด้วย ปัญหานี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง นั่นคือ พื้นที่ป่าไม้ลดลงปรากฏว่าในช่วงที่มีการพัฒนาภูมิภาค มีการถางป่า เพื่อการขยายตัวเมืองและขยาย เส้นทางคมนาคมมากขึ้น ทำให้เกิดความเสียหายทางธรรมชาติ ดังมีผู้ให้ทรรศนะว่า

⁷³ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.กชกร สังขชาติ หัวหน้าภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2539 ณ อาคารคณะศึกษาศาสตร์ โดยผู้วิจัย

⁷⁴ วรณีย์ ชัม ไท, “อิสเทิร์น ซีบอร์ด กับการเติบโตอีกครั้ง”, รายงานเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ, ปีที่ 26 เล่มที่ 7 (กรกฎาคม 2536), หน้า 55-68.

“ขณะนี้พื้นที่ป่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่เพียง 8% ถูกทำลายไปรวดเร็วในช่วง 10-15 ปีที่ผ่านมา ธรรมชาติเลยแปรปรวน ระบบนิเวศก็เปลี่ยนไป ทางตอนบนของภาคเช่นเขตปราจีน สระแก้ว เป็นที่สูงมีเนินต่ำ ๆ สลับภูเขา ลักษณะแล้งอยู่แล้วโดยธรรมชาติเหมือนภาคอีสาน เพราะเป็นดินแดนต่อกัน พอป่าหมดกลับแล้งกว่าเก่า บางท้องที่ขาดแคลนน้ำด้วยในหน้าแล้ง”⁷⁵

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมจากคนในพื้นที่ อาทิ

“ในหน้าแล้งแฉะนี้ก็แล้ง บางปีแล้งมาก เพาะปลูกไม่ได้เลย ขาดน้ำด้วยครับ อาจารย์จะเห็นว่าป่าเหลือน้อยลง เหลือเป็นป่าละเมาะหนองน้ำ ถ้าธารก็เล็ก ๆ หน้ำร้อนก็แห้งหมด ถ้าปีใดทำไร่ไม่ได้ผลแล้วยังเจอกับแล้งอีก นำส่งสารชาวบ้านมาก”⁷⁶

และ

“อากาศเปลี่ยนไปมาก บริเวณนี้ก็เคยมีภัยแล้งอยู่บ่อยโดยเฉพาะช่วงเดือนเมษาแล้งมาก เมื่อก่อนเคยมีไฟป่าด้วย ต่อมาป่าน้อยลง ยิ่งช่วงมีสงคราม เขมรจะอพยพมาในหน้าแล้ง ก็มาตัดไม้เพื่อปลูกสร้างที่พักอาศัย ไม้เลยหมดไป ทำไร่บางปีก็ขาดทุน มีศัตรูพืชเยอะครับ อาจารย์คงเคยได้ยินพวกตัดแค้นป่าทั้งกำ อย่างนี้ทำพืชไร่เสียหาย ปลูกพืชไม่ได้เลยจับตัดแค้นไปขายแทน เขาว่าทอดขายได้คนชอบกิน แต่พอพืชไร่ค่อยลดลงตัดแค้นก็น้อยลงไปด้วย เลยแย้ไปหมด”⁷⁷

จากที่กล่าวมานี้ เป็นประเด็นให้เห็นว่าปัญหาภัยธรรมชาติก็เป็นปัญหาหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องได้รับการแก้ไขด้วย แม้ว่าจะเป็นปัญหาในทางฤดูกาลเป็นครั้งคราวก็ตาม แต่ก็มีความกระทบโดยตรงต่อชีวิตผู้คนในภูมิภาคที่ต้องมีการจัดปัญหาให้หมดไป และเตรียมการป้องกันด้วย มิใช่แก้ไขอย่างเดียว

⁷⁵ คำบรรยายของนายสุรัช แสนทักษิณ ผู้อำนวยการสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการอภิปรายเรื่องภาคตะวันออกเฉียงเหนือในศตวรรษที่ 21 เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2539 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยบูรพา

⁷⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์วิสุทธิ ไชรัสวรรณ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านคลองยางประชาสรรค์ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ หน่วยการสอนจังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัย

⁷⁷ สัมภาษณ์ อาจารย์อานนท์ ดีช่วย อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดหนองม่วง อำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2539 ณ หน่วยการสอนจังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัย

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่และสำคัญยิ่งของภาคตะวันออกที่เกิดขึ้นมาในช่วงที่ภาคตะวันออกได้รับการกำหนดให้เป็นพื้นที่พัฒนาในแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525) เป็นต้นมา แล้วส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ตลอดจนวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวภาคตะวันออกเป็นอย่างมาก รวมไปถึงผลกระทบต่อปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมคู่ขนานไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออก แล้วมีผลกระทบต่อชีวิตผู้คนอย่างต่อเนื่องมา จนกลายเป็นปัญหาที่สะสมพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ได้แก่ น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ เสียงดังเกินกำหนด การตกค้างของสารเคมี กากของเสียและสารพิษ⁷⁸ เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวมิใช่เป็นมลพิษที่เกิดขึ้นเพียงแต่ในเขตชุมชนเมือง หรือชุมชนอุตสาหกรรมเท่านั้น หากแต่ว่าได้ขยายเข้าไปสู่ชุมชนชนบท ชุมชนเกษตรกรรม และชุมชนพาณิชย์กรรมทั่วไปทั้งหมดด้วย⁷⁹ ดังนั้นจึงเป็นปัญหาที่ต้องศึกษาและหาแนวทางแก้ไข เพราะมิใช่เป็นปัญหาเฉพาะของภูมิภาคหรือของท้องถิ่นเท่านั้น แต่เป็นปัญหาระดับประเทศชาติด้วยโดยตรง เพราะภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคหลักในแผนพัฒนาของประเทศไม่ว่าจะเป็นด้านอุตสาหกรรม ด้านการพาณิชย์นาวี และด้านเกษตรกรรม ซึ่งภาคตะวันออกเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทุกด้าน

ปัญหาที่ควรนำมาพิจารณา ก็คือ น้ำเสีย เพราะน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการดำรงชีวิต ปรากฏว่าแม่น้ำสายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคตะวันออก ได้แก่ แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำนครนายก แม่น้ำปราจีนบุรี ซึ่งไหลผ่านครอบคลุมพื้นที่ภาคตะวันออกตอนบนเกือบทั้งหมด กลับประสบปัญหาสภาวะเน่าเสีย มีสารพิษเจือปนในอัตราสูงมากก็เริ่มเปลี่ยนไป และบางช่วงก็ตื่นเขินร่วมทั้งเน่าเสียแล้ว ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ของมวลชีวิตสัตว์และพืชในน้ำ และมีผลมาถึงประชาชนผู้บริโภค และผู้อยู่อาศัยเป็นอันมาก ดังตัวอย่างจากรายงานของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ความว่า

“ความเน่าเสียเสื่อมโทรมของแม่น้ำบางปะกงขณะนี้ได้แผ่เป็นบริเวณกว้าง จากปากแม่น้ำที่อำเภอบางปะกงขึ้นไปตอนเหนือ ผ่านอำเภอบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง อำเภอบางค้อ จังหวัดฉะเชิงเทรา ถึงจุดบรรจบ

⁷⁸ อاهر สุโขปัญญา, “สถานการณ์สิ่งแวดล้อม : ปัญหาและการแก้ปัญหา”, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่อง มิติใหม่ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก, (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2535), หน้า 23.

⁷⁹ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, แผนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2535), หน้า 141.

ของแม่น้ำนครนายกและแม่น้ำปราจีนบุรีที่ตำบลบางแตน อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี และขึ้นไปตามลำน้ำนครนายกถึงบริเวณสะพานนครนายก อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก มีคุณภาพน้ำต่ำกว่ามาตรฐาน”⁸⁰

ปัญหาดังกล่าวนี้บ่งชี้ว่ามีความจำเป็นต้องแก้ไขโดยรีบด่วน เพราะแม่น้ำบางปะกงเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของภาคตะวันออกที่ไหลผ่านอาณาบริเวณหลายพื้นที่และมีสาขาแยกออกไปไหลผ่านอีกหลายจังหวัด จนเกือบครอบคลุมทั้งภูมิภาค หากแม่น้ำบางปะกงต้องเน่าเสีย นั่นคือความหายนะของภาคตะวันออกอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก สมุทรปราการ ตราด และระยอง ร่วมกับศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม 2 ชลบุรี พบว่า ในปี พ.ศ. 2532-2533 แม่น้ำสายต่าง ๆ ในภาคตะวันออกมีแนวโน้มการปนเปื้อนภาวะมลพิษทั้งด้านสารอินทรีย์ โลหะหนัก และแบคทีเรียในจำนวนที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ⁸¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ปัญหาน้ำเสียเป็นปัญหาใหญ่ของภาคตะวันออกที่ต้องได้รับการแก้ไขและป้องกันโดยเร็ว

ปัญหาเรื่องน้ำเสียมิใช่เพียงแต่น้ำในแม่น้ำเท่านั้น แต่น้ำในทะเลก็พบว่าคุณภาพต่ำลงและมีปริมาณของสารเคมีมากขึ้นด้วย จากการวิจัย พบว่า คุณภาพของน้ำทะเลในเขตพักผ่อนที่สามารถว่ายน้ำได้ เช่น หาดบางแสน หาดพัทยา นั้นในปี พ.ศ. 2532-2533 มีคุณภาพน้ำต่ำกว่ามาตรฐาน มีปริมาณออกซิเจนละลายน้ำลดลงและมีปริมาณแบคทีเรียเกินกว่าที่มาตรฐานกำหนด⁸² และพบว่าในปี พ.ศ. 2530-2531 สัตว์ทะเลจากบริเวณอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี จนถึงบริเวณบ้านเพ จังหวัดระยอง มีสารปรอทสะสมโดยเฉพาะในปลามากกว่าสัตว์ทะเลชนิดอื่น และในหอยนางรมก็มี

⁸⁰ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2539), หน้า 8.

⁸¹ ดูรายละเอียดได้ใน จำรูญ จิรัฎฐิติ, “การปนเปื้อนของแม่น้ำต่าง ๆ ในภาคตะวันออก”, เอกสารประกอบการอบรม เรื่อง การขจัดน้ำเสียภาคตะวันออกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2534), หน้า 43-53.

⁸² แววดา ทองระอา, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณภาพน้ำทะเลในเขตว่ายน้ำชายหาดบางแสน พัทยา และจอมเทียน, (ชลบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา, 2533), บทคัดย่อ.

ปริมาณโลหะสังกะสีกับทองแดงสูงกว่ามาตรฐานโลหะหนักในอาหารที่องค์การกำหนด⁸³ ปัญหานี้จึงเป็นปัญหามลพิษทางน้ำที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียง

สรุปได้ว่า คุณภาพของน้ำที่กำลังประสบกับปัญหาอยู่ มีสาเหตุมาจากการระบายน้ำทิ้งอย่างไม่ถูกวิธีทั้งจากประชาชนที่ใช้น้ำกันอยู่ในชีวิตประจำวัน จากชุมชน จากโรงงานอุตสาหกรรม จากสิ่งปฏิกูล และจากภาคเกษตรกรรม การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการปศุสัตว์ด้วยที่มีอยู่แล้วแต่เดิม ผสมกับการเร่งรัดพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ตามแผนพัฒนาที่รวดเร็วจนเกินไปและมีได้วางแผนควบคุมให้ดี จึงก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าว จากการศึกษาสภาพและแนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงตอนกลาง ได้ข้อค้นพบว่า⁸⁴

“ในระหว่างปี พ.ศ. 2521-2531 มีการใช้ที่ดินและทรัพยากรในท้องที่นี้อย่างผิดวิธี ผิดระบบนิเวศน์ทั้งชุมชน แหล่งเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และโรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่างระบายน้ำทิ้ง ขยะ มูลสัตว์ และกากสารพิษ ลงในแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งรวมกันไหลสู่แม่น้ำบางปะกง และออกลงสู่ชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นในภาคตะวันออกเฉียง กระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้นอนในท้องถื่นอย่างมาก”

ปัญหาที่พบเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระทบต่อคุณภาพชีวิตประชากรในภาคตะวันออกเฉียงคือ มลพิษทางอากาศและเสียง ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด อันเป็นตัวการสำคัญอีกปัญหาหนึ่งที่ทำให้ลดความผาสุกในชีวิตของผู้นอน ปัญหานี้มีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นอย่างมากของยานพาหนะ ทั้งรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ รถบรรทุก จึงเกิดปัญหาการจราจรติดขัดในเขตชุมชนเมือง ทำให้เกิดกลิ่น คับ และสารมลพิษจากยานพาหนะเหล่านั้น อีกทั้งฝุ่นละอองจากยานพาหนะจากโรงงานอุตสาหกรรมก็มีควันท่อไอเสีย ก๊าซพิษ เขม่าจากการเผาไหม้ ตลอดจนฝุ่นจากการระเบิดหินและข่อยหิน ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีอยู่หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียง⁸⁵ เป็นปัญหาด้านอากาศเสียและเสียงเป็นพิษที่ทำลายสุขภาพของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง

⁸³ แวดตา ทองระอา, รายงานผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาปริมาณโลหะหนักบางชนิดในสัตว์ทะเลที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก, (ชลบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา, 2531), บทคัดย่อ.

⁸⁴ ทศวิ สุวรรณวัฒน์, รายงานการศึกษาสภาพและแนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงตอนกลาง โดยใช้เทคนิคริโมท, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2532), หน้า 10.

⁸⁵ อาทร์ สุพโปฎก, เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-28.

ยิ่งกว่านั้นยังมีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ โรงงาน บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ และถนนหนทางอีกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการขยายตัวของเมืองในภูมิภาคตะวันออก สิ่งก่อสร้างเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการขีดขวางการถ่ายเทของอากาศและกระแสลม อีกทั้งระหว่างการก่อสร้างก็ทำให้เกิดมลภาวะด้านเสียง กลิ่น ฝุ่นละออง และเกิดชุมชนแออัดขึ้นได้ด้วย⁸⁶ สิ่งเหล่านี้ก็สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมให้แก่ภูมิภาคด้วยเช่นกัน

ยังมีปัญหาที่สำคัญด้านสิ่งแวดล้อมอีกหลายประการ อาทิ ขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทั้งในเขตเทศบาลและสุขาภิบาลที่ยังไม่มีการกำจัดให้ถูกวิธี ตลอดจนกากของเสียและสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ทิ้งโดยมิได้นำบำบัดหรือนำบำบัดไม่ดีพอก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำลายระบบนิเวศน์ของชุมชน อีกทั้งการรुकกล้าทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกและการอยู่อาศัยการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม เช่น สร้างสิ่งก่อสร้างในพื้นที่ลุ่ม การเพาะปลูกที่ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย และสารเคมีที่ปราศจากการควบคุม และไม่มีความรู้ ความเข้าใจในการใช้ที่ดินพอ⁸⁷ ก็มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยตรง

เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของภาคตะวันออก กล่าวได้ว่ามีเหลือน้อยลง มีอัตราการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนลงอย่างมาก เนื่องมาจากมีการเพาะเลี้ยงสัตว์ทะเล เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา ทำให้ป่าเสื่อม ป่าโคกทางหมดไป และน้ำก็เริ่มเสีย อีกทั้งส่งผลต่อปริมาณสัตว์น้ำในทะเลด้วย⁸⁸ เท่ากับว่าความสมดุลทางธรรมชาติได้เสียไป และมีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมตามมา ซึ่งมีผลกระทบต่อการพัฒนาทุกด้านของภาคตะวันออก ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องคำนึงถึง และร่วมกันหาทางแก้ไขให้ดีขึ้นอย่างรีบด่วนต่อไป

กล่าวโดยสรุป ปัญหาที่ก่อตัวขึ้นมีสาเหตุมาจากปัจจัยพื้นฐาน โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ตลอดจนการเมือง การปกครอง การบริหารที่นานโยบายมาปฏิบัติอย่างขาดความเหมาะสมและรอบคอบ จึงก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในภูมิภาค นับว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญมาก เพราะกระทบต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศด้วย ดังนั้นการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลต่อภูมิภาคนี้ จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในบทต่อไป อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตอยู่ว่าปัญหาที่เกิดขึ้น

⁸⁶ สำนักงานจังหวัดชลบุรี, บรรยายสรุปจังหวัดชลบุรี, (ชลบุรี : ฝ่ายแผนและโครงการสำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2537), หน้า 8-10.

⁸⁷ คำบรรยายของนายแพทย์กฤษฏา บานชื่น ประธานชมรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อมชลบุรี ในการอภิปรายเรื่อง วิฤตปัญหาสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออก เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2539 ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยบูรพา.

⁸⁸ สัมภาษณ์ นายสันหัต สมชีวิตา เลขานุการสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ไทยรัฐ, 15, 13371 (วันพุธที่ 31 สิงหาคม 2537), หน้า 5.

ขึ้นเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่มาเป็นตัวเร่งหรือกระตุ้นให้เกิดความรุนแรงและขยายตัวมากขึ้น อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผลของปัญหาแผ่ขยายตัวในวงกว้างออกไปจนครอบคลุมทั่วทั้งภูมิภาค ได้แก่ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากคุณภาพทางภูมิศาสตร์และธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง และกระทบไปถึงเรื่องอื่นในเวลาต่อมา

บทที่ 3

การวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาค และบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535 : การกำหนดเป้าหมายและการดำเนินนโยบาย

จากการศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่เป็นสาเหตุของปัญหาและเป็นประเด็นข้อสังเกตบางประการในการพิจารณาประกอบการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อภาคตะวันออก เป็นภาพรวมให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของภูมิภาคและปัญหาที่เกิดขึ้นในบทนี้จะได้ศึกษาถึงนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อภูมิภาคนี้ นับเนื่องมาตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2535 โดยจะพิจารณาศึกษาและวิเคราะห์การกำหนดเป้าหมายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อภูมิภาคนี้อย่างต่อเนื่องมาตลอดระยะเวลา 60 ปีที่ผ่านมาแต่อย่างไรก็ดี จากบทที่ 2 ก็ได้เห็นภาพแล้วว่าปัญหาบางประเด็นนั้นมีรากฐานที่เกิดขึ้นและดำเนินมานานแล้ว จึงควรได้มีการศึกษานโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับภูมิภาคนี้โดยสังเขปตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 เสียก่อน ทั้งนี้เพื่อสืบสานรอยต่อเชื่อมโยงภาพลักษณ์ของการกำหนดเป้าหมายและดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้อย่างต่อเนื่อง เพราะภูมิหลังทางประวัติศาสตร์มีส่วนสำคัญต่อการทำความเข้าใจในนโยบายของรัฐบาลโดยตรง ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไปนี้

ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ตามพื้นฐานความเป็นมาแห่งประวัติศาสตร์ ดินแดนภาคตะวันออกนี้มีฐานะเป็นเมืองจัตวาตามการแบ่งเขตการปกครองมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และพัฒนาความสำคัญขึ้นมาเป็นลำดับ จากหัวเมืองชายทะเล เมืองท่า กลายเป็นเมืองหน้าศึก หรือเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันออกให้กับเมืองหลวงมาตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หัวเมืองทางภาคตะวันออกนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นเมืองชั้นตรี มีผู้รักษาเมืองในตำแหน่งพระยา ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 นั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการก่อตัวของนโยบายของรัฐบาลในการปกครองภูมิภาคนี้เริ่มเด่นชัดขึ้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการปฏิรูปการปกครองประเทศครั้งใหญ่ขึ้น เพื่อต่อต้านการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก คืออังกฤษ และฝรั่งเศสได้ขยาย

อำนาจเข้ามาประชิดพรมแดนไทยอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะฝรั่งเศสขยายอำนาจเข้ามาทางด้านอินโดจีนและมีที่ท่าล่วงละเมิดอธิปไตยของไทยหลายครั้ง จึงมีผลให้ไทยต้องดำเนินการปฏิรูปการปกครองภายในประเทศให้รัดกุมมากขึ้น โดยการปกครองดังกล่าวเป็นการรวมศูนย์อำนาจ มีระบบเทศบาลเป็นรูปแบบในการปกครองหัวเมือง รวมทั้งปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในให้สะดวกยิ่งขึ้นด้วย การจัดระบบเทศบาลแบ่งและรวมหัวเมืองต่าง ๆ ภายในพระราชอาณาจักรออกเป็น 17-18 มณฑล สำหรับภูมิภาคตะวันออกนี้แบ่งออกเป็น 2 มณฑล คือ มณฑลปราจีนบุรี และมณฑลจันทบุรี สังกัดกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่นั้นมา

สำหรับมณฑลปราจีนบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2436 นับเป็นมณฑลแรก ๆ ที่จัดตั้งขึ้นพร้อมกับมณฑลอื่นภายในราชอาณาจักร มณฑลนี้ประกอบด้วยหัวเมืองทางลำน้ําบางปะกง คือ เมืองทางภาคตะวันออกตอนบน ได้แก่ ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา และพนมสารคาม ตั้งที่ว่าการมณฑลอยู่ที่เมืองปราจีนบุรี¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2437 ได้โอนหัวเมืองที่สังกัดในกรมท่าให้มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย พร้อมทั้งขยายมณฑลนี้ออกไปทางใต้เพื่อให้มีอาณาเขตติดทะเล หัวเมืองที่โอนมาสังกัดได้แก่ เมืองพนัสนิคม เมืองชลบุรี และเมืองบางละมุง อีกทั้งตั้งเมืองกบินทร์บุรี แยกออกจากปราจีนบุรีเป็นอีกเมืองหนึ่ง ทำให้มณฑลนี้มีเมืองในปกครองทั้งสิ้น 8 เมือง พร้อมกันนี้ก็ได้อาศัยว่าการมณฑลมาตั้งใหม่ที่เมืองฉะเชิงเทรา² ปัญหาที่สำคัญในมณฑลนี้ได้แก่เรื่องโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ชาวบ้านตามชายแดนอยู่เสมอ และปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะชาติมหาอำนาจตะวันตก คือ ฝรั่งเศส ซึ่งครอบครองญวนอยู่แล้วในขณะนั้นมีท่าที่พยายามรุกล้ำเข้ามายังดินแดนไทยหลายครั้ง โดยการอ้างสิทธิและอธิปไตยเหนือดินแดนเขมรที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของญวนมาก่อน³ นับว่ายังเป็นดินแดนที่ล่อแหลมต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศชาติอยู่อย่างต่อเนื่อง

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มณฑลปราจีนบุรีมีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากปัญหาการเมืองระหว่างประเทศเป็นเพราะปัจจัยจากสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ประการหนึ่งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าในขณะนั้น มีดินแดนเขมรส่วนในอันประกอบด้วยเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณและพนมสก ล้วนอยู่ภายใต้การปกครองของไทย และมีสถานะเป็นประเทศราชของไทย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดินทร์ ณ อยุธยา), เทศาภิบาล, (พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2503), หน้า 47-48.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

³ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ราชพงศาวดารกัมพูชา, (พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2460), หน้า 208.

มาตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา⁴ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัย รัชกาลที่ 5 เมืองเหล่านี้ได้รับการจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลด้วยชื่อว่า “มณฑลบูรพา” หรือ เรียกกันว่า “มณฑลเขมร” อันเป็นเขมรส่วนในซึ่งมีดินแดนติดต่อกันโดยตรงกับมณฑลปราจีนบุรี โดยไม่มีเครื่องกั้นพรมแดนธรรมชาติที่ชัดเจนนัก นอกจากเป็นป่าละเมาะและเนินเขาเตี้ย ๆ สลับกัน ลักษณะดังกล่าวสร้างความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัยแก่ประเทศไทยโดยตรง

ยิ่งกว่านั้นดินแดนมณฑลบูรพาแห่งนี้ยังกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งและเป็นเหตุให้ ต้องมีเรื่องบาดหมางกันอยู่เสมอระหว่างไทยกับญวน เพราะเมื่อเกิดความขัดแย้งกันภายใน ราชสำนักเขมร เจ้านายเขมรส่วนหนึ่งจะเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารไทยและอีกส่วนหนึ่งหัน ไปขอความช่วยเหลือญวน อีกทั้งเจ้าเมืองพระตะบองซึ่งเป็นเจ้าเมืองเดิมที่ปกครองอยู่ก็ก่อความไม่ สงบและแข็งเมืองอยู่บ่อยครั้ง เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยเมื่อปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล แล้วได้แก้ไขโดยส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ไปปกครอง เป็นเหตุให้เจ้าเมืองเดิมไม่พอใจเพราะถูกลด บทบาท ฐานะและอำนาจลง จึงได้ก่อความวุ่นวายขึ้นเพื่อแยกตัวเป็นอิสระปกครองตนเองและเขมร ส่วนนอกก็ต้องการรวมดินแดนส่วนนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของตน โดยอ้างเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เดียวกัน⁶ นับว่าเป็นการก่อตัวของปัญหาที่ไทยต้องได้รับผลกระทบด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

นอกจากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และปัจจัยด้านการเมืองแล้ว ปัจจัยด้านเศรษฐกิจก็นับว่ามี ส่วนสำคัญอย่างมาก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า มณฑลบูรพา มีความอุดม สมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ อยู่ใกล้แม่น้ำและใกล้ทะเลสาบ เป็นแหล่งเกษตรกรรม ประมง และค้าขายของป่าตามแนวชายแดนเมืองพระตะบองเป็นอู่ข้าวอู่น้ำและเป็นศูนย์กลางทาง เศรษฐกิจที่สำคัญของมณฑลมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าดินแดนเขมรส่วนอื่นทั้งหมดอีกด้วย สาเหตุนี้เองที่ทำให้ฝรั่งเศสเมื่อเข้าปกครองญวนได้แล้ว จึงอ้างอธิปไตยญวนเหนือดินแดนเขมร และต้องการรวมเขมรทั้ง 2 ส่วนเข้าด้วยกันโดยใช้เหตุผลจากความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมและเชื้อชาติของประชากร รวมทั้งการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผล

⁴ สมเด็จพระเจ้าวงศ์เชอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 10.

⁵ กรมศิลปากร, รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4), (พระ นคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507), หน้า 1.

⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม.41/3 เรื่อง ตีบราชการหัวเมืองเขมรนอกพระ ราชอาณาเขมร, 28 ธันวาคม ร.ศ. 110-21 พฤศจิกายน ร.ศ. 111.

⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม.41/39 เรื่อง รายงานในมณฑลบูรพา, 29 มิถุนายน ร.ศ. 120-30 พฤษภาคม ร.ศ. 126.

ให้ไทยต้องเผชิญหน้าและมีเรื่องบาดหมางกับมหาอำนาจฝรั่งเศสในขณะนั้นหลายครั้ง จนในที่สุดไทยก็ต้องยินยอมยกมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อแลกกับเมืองจันทบุรีและตราดกลับคืนมา เพราะไม่อาจต้านทานกระแสกดดันจากฝรั่งเศสได้ในปี พ.ศ. 2449 ด้วยเหตุการณ์ ร.ศ. 112 นั้นเอง

ส่วนมณฑลจันทบุรีนั้นเป็นมณฑลที่จัดตั้งขึ้นภายหลังมณฑลอื่น ๆ เพราะถูกฝรั่งเศสยึดครองอยู่ ดังนั้นเมื่อฝรั่งเศสถอนทหารออกไปแล้วในปี พ.ศ. 2449 รัฐบาลได้รวมเมืองระยอง เมืองชลบุรี เมืองเขาสมิง มาจัดตั้งเป็นมณฑลจันทบุรี แต่ในระยะแรกของการตั้งมณฑลนี้ เมืองตราดยังไม่ได้รวมอยู่ในมณฑลนี้ด้วย เพราะฝรั่งเศสยังคงตั้งทัพอยู่ที่ 2 ปี ภายหลังจากที่ถอนทัพจากจันทบุรีมา ต่อมาเมื่อเจรจาทกลงกันได้แล้ว ไทยได้ตราดคืนมาโดยเสียเกาะกงให้ฝรั่งเศสไป รัฐบาลได้แต่งตั้งข้าหลวงมาประจำอยู่ที่ตราดโดยโอนเมืองเขาสมิงที่ขึ้นกับเมืองชลบุรีในมณฑลจันทบุรีมาสังกัดเมืองตราดโดยตรง* เพื่อดูแลปกครองอย่างใกล้ชิดและรัดกุมขึ้นเพราะเป็นเมืองชายแดนติดต่อกับเขมรที่ฝรั่งเศสยึดครองอยู่

การปกครองโดยแบ่งหัวเมืองแล้วรวมเป็นมณฑลเทศาภิบาลเช่นนี้ เป็นการปกครองส่วนภูมิภาคอย่างหนึ่งที่มีระบบและระดับลดหลั่นกันไป กล่าวคือ จากมณฑลก็แบ่งย่อยเป็นเมือง แขวง หรือตำบล หมู่บ้าน โดยมีผู้ปกครองได้แก่ สมุหเทศาภิบาลหรือข้าหลวงเทศาภิบาล เจ้าเมือง นายแขวง กำนันและผู้ใหญ่บ้านตามลำดับ แตกต่างจากระบบเดิมที่แบ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราช ที่ปกครองหัวเมืองชั้นในเองโดยตรงขึ้นต่อส่วนกลาง ส่วนหัวเมืองชั้นนอกส่งรัชทายาทหรือพระราชวงศ์ไปครองเมือง และหัวเมืองประเทศราชให้เจ้าครองเมืองเดิมปกครองกันเองโดยส่งเครื่องราชบรรณาการให้ นั่น ได้สร้างปัญหาและความรู้สึกแตกแยกภายในชาติด้วยปรากฏว่ามีการแข็งเมืองของหัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราชอยู่หลายครั้ง ในประวัติศาสตร์ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก

แต่เมื่อจัดการปกครองในรูปมณฑลเทศาภิบาล อันเป็นกลไกสร้างความเป็นเอกภาพขึ้นภายในชาติแล้ว สามารถโยกอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและวางแผนพัฒนาประเทศไปได้ในทิศทางเดียวกันอย่างมีระเบียบแบบแผนขึ้น เมื่อองค์สันเกล้ารัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูปการปกครอง เพื่อเป็นรากฐานในการปฏิรูปกิจการด้านอื่น ๆ ตามมานั้น ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 ทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะเสนาบดีขึ้น รวมทั้งสิ้น 12 คน เพื่อทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน โดยแบ่งหน้าที่ออกเป็น 12 กระทรวง ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะส่งเสริมความเจริญของบ้านเมือง โดยธำรงรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และยกเลิกข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อว่า

* กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม.193/51 เรื่องสมเด็จพระบรมราชโองการ บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, 28 มีนาคม 2449.

ประชาชนจะสามารถก้าวไปสู่ความเจริญแล้วดั่งเช่นนานาประเทศในโลก⁹ ดังนั้น การกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายจึงรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ แล้วส่งต่อไปยังมณฑลต่าง ๆ ตั้งแต่บัดนั้นมา

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าในรัชสมัยขององค์สิ้นเกล้ารัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นเป็นจุดแห่ง “การปฏิรูป” และ “พัฒนา” ประเทศในทุก ๆ ด้าน เพื่อนำประเทศสู่ความทันสมัยทัดเทียมนานาประเทศ อีกทั้งป้องกันประเทศให้รอดพ้นจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่แผ่ขยายอำนาจเข้ามาใกล้จิตใจและลวงล้าอธิปไตยของชาติหลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ “การศึกษา” จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ได้รับการผลักดันขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา “คน” และพัฒนา “ชาติ” ไปพร้อมกัน ณ บัดนั้น

การศึกษาของไทย ซึ่งแต่เดิมมาก่อนรัชสมัยขององค์พระพุทธเจ้าหลวงนั้นเป็นการศึกษาแผนโบราณที่ยังไม่มีระเบียบแบบแผน และยังจัดในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการอย่างมีระบบที่แน่นอนเป็นการศึกษาตามอริยาศัย มีศูนย์กลางอยู่ที่บ้าน ซึ่งศึกษาโดยถ่ายทอดกันเองจากสมาชิกในครอบครัวของแต่ละครอบครัว ที่มีความเชี่ยวชาญและสั่งทักจัดเจนในสรรพวิทยาที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมีการศึกษากันที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมานานและตามพระเพณีไทยแท้แต่โบราณ เด็กผู้ชายเมื่อถึงวัยบรรพชา ก็จะเข้าพิธีอุปสมบทในบวรพุทธศาสนา จึงได้ร่ำเรียนเขียนอ่านและวิชาการจากพระอุปัชฌาจารย์โดยตรง และสำหรับเด็กผู้หญิงก็มีราชสำนักเป็นที่เล่าเรียนหัตถกรรมและประดิษฐกรรมที่จำเป็นสำหรับกุลสตรี เพื่อเสริมราศีและเพิ่มคุณค่าแห่งความเป็นหญิงไทยโดยสมบูรณ์ แต่การศึกษาในลักษณะดังกล่าวมานี้ เป็นการศึกษาเฉพาะบุคคลตามความถนัดและความสนใจเท่านั้น มิได้เป็นการบังคับเรียน หรือจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการโดยตรง จึงไม่เหมาะสมและไม่สามารถเป็นแกนนำในการพัฒนากำลังคนเพื่อการพัฒนาประเทศต่อไปได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะการณ์ที่รับคว้นจากความต้องการภายในประเทศและสภาวะการณ์ที่บีบคั้นอันตึงเครียดจากเหตุการณ์ภายนอกประเทศขณะนั้น¹⁰

ต่อมาเมื่อองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศทั้งในยุโรป เอเชีย และประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาและยกระดับประเทศให้ทัดเทียมกับนานาประเทศจึงทรงวางระบบการจัดการศึกษาครั้งใหญ่ของประเทศ โดยทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในกรมมหาดเล็ก เมื่อปี พ.ศ. 2414 ส่งนักเรียน

⁹ “ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี 1 เมษายน ร.ศ. 111”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 9 พ.ศ. 2435, หน้า 25-28.

¹⁰ ศึกษารายละเอียดได้ใน วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5, (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 32-66.

ไทยไปเรียนต่างประเทศในสาขาวิชาการแขนงต่าง ๆ ทรงสละราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเล่าเรียนหลวง ทรงจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษาเพื่อวางรูปแบบและจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายทั้งโรงเรียนสอนหนังสือธรรมดา และโรงเรียนสอนวิชาชีพเฉพาะด้าน เช่น โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนเกษตรกรรม รวมทั้งตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นใน พ.ศ. 2430 เพื่อควบคุมดูแลการจัดการศึกษาซึ่งตั้งขึ้นมาให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนี้โดยตรง¹¹ ทำให้การศึกษามีระเบียบแบบแผนและเป็นระบบขึ้น นับว่าก้าวสู่การพัฒนาการศึกษาตามลำดับมา

ต่อจากนั้นในปี พ.ศ. 2433 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) ดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งยกระดับขึ้นมาเป็นกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ. 2432 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้ทรงจัดทำโครงการขยายการศึกษาไปยังหัวเมือง มีสาระสำคัญดังนี้¹²

1. จัดให้มีโรงเรียนเมืองละแห่งตั้งอยู่ใกล้กับจวนข้าหลวง
2. อาจารย์ผู้สอนจะมีเงินเดือน ๆ ละ 15-20 บาท
3. ผู้เรียนต้องซื้อหนังสือเรียนเอง โดยกรมศึกษาธิการจะจำหน่ายให้ในราคาถูกลง
4. นักเรียนทั้งชายและหญิงได้เรียนเปล่าโดยไม่เสียค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด
5. เจ้าเมืองจะต้องเป็นธุระดูแลให้ครูตั้งใจสอนและแนะนำให้ราษฎรส่งบุตรหลานเข้าเรียน อีกทั้งส่งรายงานความก้าวหน้าของโรงเรียนแก่กรมศึกษาธิการปีละ 2 ครั้ง
6. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานเงินให้ปีละ 320 บาท ต่อเมืองเป็นอย่างสูง
7. โรงเรียนหลวงที่ตั้งขึ้นนี้มุ่งเพื่อเป็นโรงเรียนตัวอย่างแก่โรงเรียนวัดหรือโรงเรียนอื่น ๆ ในเมือง

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า นโยบายการพัฒนาประเทศของพระองค์แม้จะรวมศูนย์ส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ในระยะแรก ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการวางรากฐานทุกด้านแล้ว ในเวลาต่อมาก็มีการขยายตัวของนโยบายการพัฒนาด้านต่าง ๆ ออกสู่ส่วนภูมิภาคหรือหัวเมืองด้วย ซึ่งการดำเนินการก็มีแบบแผน มีโครงการที่วางแผนไว้อย่างเป็นระบบ อาทิ เช่น เรื่องการศึกษาก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น จัดแบบเรียนจำหน่ายในราคาถูกลง นักเรียนเข้าเรียนแบบให้เปล่า มีผู้รับผิดชอบ

¹¹ กรมศิลปากร, เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), หน้า 38.

¹² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เพิ่ม ศ.1/5 หมวดเบ็ดเสร็จศึกษาธิการ เลขที่ 1-18 ร.ศ.

คือเจ้าเมืองและรายงานการดำเนินงานให้ทราบ รวมทั้งพระราชทานทุนทรัพย์ซึ่งเปรียบเสมือนเงินงบประมาณประจำปีให้และเปิดโอกาสให้ส่วนอื่นเข้ามาช่วยจัดการศึกษาโดยมีโรงเรียนหลวงเป็นแม่แบบ นับว่าเป็นการสนับสนุนและระดมสรรพกำลังเพื่อการศึกษาอย่างจริงจังตั้งแต่เริ่มต้น

นอกจากนี้ในการเสด็จประพาสต้นขององค์พระพุทธเจ้าหลวง ก็เป็นการดำเนินวิเทศขยายอันแยบยลทางการดูแล บำบัดทุกข์ บำรุงสุข และรับทราบถึงปัญหาเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของอาณาประชาราษฎร์ในท้องถิ่นส่วนภูมิภาค อันเป็นผลให้น้อมนำมาซึ่งการพัฒนาท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นด้วยโดยตรง อีกทั้งส่งผลให้เหล่าพสกนิกรได้เบื่องพระยุคลบาทแห่งพระองค์พบกับความผาสุกอย่างทั่วกัน สำหรับการเสด็จประพาสหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงของพระองค์มีหลายครั้งด้วยกัน เช่น ในปี พ.ศ. 2415 เสด็จทอดพระเนตรการก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อมเมืองปราจีน รวมทั้งเสด็จมาประกอบพิธีฝังหลักเมืองด้วย การเสด็จประพาสเมืองปราจีนบุรีครั้งนี้ เสด็จผ่านทางเมืองนครนายก ทอดพระเนตรการจับจระเข้ที่คลองบางหลวงและเสด็จตรวจกำแพงเมืองทรงโปรดให้เรือฉางข้าวที่อยู่ใกล้กำแพงเมืองออกด้วยมีพระราชดำริว่า หากเกิดศึกสงครามข้าศึกโจมตีสามารถจุดไฟเผากำแพงเมืองได้ง่าย คราวเสด็จกลับจากปราจีนบุรีครั้งนี้ เสด็จประทับเรือพระที่นั่งกลับได้ทรงแวะเยือนอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี ก่อนเสด็จกลับพระนคร ในครั้งนั้นเสนาบดีกรมท่า คือ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีได้สร้างพลับพลาที่ประทับอย่างดีไว้รับเสด็จเพื่อให้เป็นที่พักในโอกาสเสด็จประพาสภูมิภาคนี้ต่อไปด้วย¹³

ในปี พ.ศ. 2419 เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีและทรงแวะพักที่อ่างศิลา 4 วัน ก่อนเสด็จกลับพระนคร เพื่อเสด็จเยี่ยมพสกนิกรเมืองชลบุรี ต่อมาในต้นปี พ.ศ. 2420 ได้เสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทราเป็นครั้งแรก ส่วนที่เมืองชลบุรีพระองค์พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่าน ได้เสด็จประพาสมาประทับเพื่อพักผ่อนตากอากาศและพักผ่อนเพื่อรักษาอาการพระประชวร โดยเฉพาะที่อ่างศิลา ศรีราชา และเกาะสีชัง ส่งผลให้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองใหญ่ตามลำดับ พระราชวงศ์หลายพระองค์ได้ใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างบ่อเก็บน้ำฝนที่ศรีราชาและสร้างที่ประทับเพื่อแปรพระราชฐานที่เกาะสีชังอีกหลายแห่ง¹⁴ นับว่าเป็นการดำเนินนโยบายเพื่อเสริมสร้างความผูกพันอันใกล้ชิดให้เกิดขึ้นแก่มวลพสกนิกรได้เบื่องพระยุคลบาทอย่างทั่วถึงหาที่เปรียบมิได้

¹³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เล่มที่ บ.1 1/2 เรื่องระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ.

¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 เล่มที่ ยธ. 8.1/35 เรื่องการก่อสร้างที่เกาะสีชัง.

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายครั้งในรัชสมัยของพระองค์ อาทิ ในปี พ.ศ. 2427 เสด็จประพาสเมืองจันทบุรีอีกครั้งเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรและตรวจราชการ ครั้งนี้ได้เสด็จประพาสน้ำตกพริว ทรงสร้างวัดให้ชุมชนชาวจีนและพระราชทานนามวัดว่า “จุลศิรจุมพฏเจดีย์”¹⁵ การเสด็จจันทบุรีนี้นำมาซึ่งความปลาบปลื้มและซาบซึ้งในน้ำพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เหล่าพสกนิกร เตรียมการรับเสด็จด้วยชื่นชมพระบารมีดังพระราชหัตถเลขา ความว่า¹⁶

“ราษฎรพากันต้อนรับแจ่มจัน แต่แรกมาถึงมีผู้เอาผ้าขาวผายเปนปราหน้าตัก เพื่อจะมีให้แคร์อน เวลาไปซื้อของมีผู้เห็นดีด้วยพร้อมกันทำปราผ้าขาวต่อ ๆ กันจนตลอดถนนตลาด พื้นก็ปูด้วยเสื่อบ้าง ผ้าขาวบ้างต่อกันไปจนคูเปนที่ครึกครื้นเอิกเกริกชื่นชมยินดีกันมากไม่มีผู้ใดกะเกณฑ์.....”

ในปี พ.ศ. 2430 เสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐินที่วัดเขาบางทรายและประพาสชลบุรีอีกครั้งโดยเสด็จประทับที่อ่างศิลาเหมือนเช่นเดิม¹⁷ ต่อมาในปี พ.ศ. 2434 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธทรงพระประหารได้เสด็จมาประทับรักษาพระองค์ ณ เกาะสีชังเป็นเวลา 3 เดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาเยี่ยมพระอาการและโปรดเกล้าให้สร้างพระราชวังที่ประทับ ถนน วัด สระน้ำ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนพระราชทานทรัพย์และสิ่งของแก่ราษฎร¹⁸ ทำให้เกาะสีชังพัฒนาขึ้นเป็นที่แปรพระราชฐานประทับในฤดูร้อนของพระราชวงศ์จักรี ซึ่งเป็นแห่งแรกและแห่งเดียวในขณะนั้น

ต่อมาเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรให้ดีขึ้นสอดคล้องกับการพัฒนาภูมิภาค นั่นคือ ทรงโปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อการศึกษาแก่พสกนิกรชาวเกาะสีชัง พระราชทานนามว่า “โรงเรียนเสาวภา” เป็นโรงเรียนที่อยู่ในพระราชินูปถัมภ์ของพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี เพื่อใช้เป็นที่เล่าเรียนเขียนอ่านของราษฎรให้รู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้และรู้จักประกอบอาชีพต่อไป¹⁹ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้ อีกทั้งเป็นการวางรากฐานการพัฒนาคนด้วยระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมา

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เสด็จประพาสจันทบุรี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 15.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

¹⁷ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 8 แผ่นที่ 15 ลงวันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 110, หน้า 122.

¹⁸ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 9 แผ่นที่ 11 ลงวันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 111, หน้า 68.

¹⁹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 4 แผ่นที่ 24 ลงวันที่ 12 เมษายน ร.ศ. 111, หน้า 30.

กล่าวได้ว่า ในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคทองแห่งการพัฒนาการศึกษาโดยแท้ก็ทั้งเป็นความพยายามที่จะกระจายการศึกษาออกสู่ภูมิภาคให้ทั่วถึงด้วย ดังเช่น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนอเรื่อง “ความเห็นเรื่องจัดการเล่าเรียนตามหัวเมือง” เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2441 กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสนอเรื่อง “จัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ” เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2441 และในวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2441 มีการประชุมพิเศษเรื่อง “การจัดการศึกษาทั่วประเทศ”²⁰ ขึ้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวทางด้านการศึกษาของชาติอย่างใหญ่หลวงส่งผลให้การศึกษานี้ดำเนินการอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2441” ขึ้นเป็นฉบับแรกในวงการการศึกษาของไทย ทำให้มีแบบแผน มีทิศทาง มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาของชาติ อย่างชัดเจนทั้งประเทศรวมทั้งมีการปรับปรุงแก้ไขเป็นระยะ ๆ อาทิ มีการประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2445” และ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2452 ตามมา และดำเนินการโดยแบ่งเป็นมณฑลการศึกษาคล้ายกับมณฑลเทศาภิบาลด้วย²¹ ทำให้การศึกษาของชาติเป็นไปอย่างรัดกุม

มาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริและทรงดำเนินพระบรมราโชบายทางด้านการศึกษาสืบสานต่อมาจากต้นเกล้ารัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามที่จะส่งเสริมการศึกษาด้านอาชีพให้มากขึ้นเพื่อการพัฒนาประเทศให้ทั่วถึงทุกด้าน มิใช่เฉพาะด้านวิชาการอันมุ่งเน้นให้ประกอบอาชีพรับราชการเพียงอย่างเดียว ดังนั้น นโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยของพระองค์ท่านจึงมุ่งไปในด้านการอาชีพ มีการประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2456” โดยกำหนดหลักสูตรประถมศึกษาเป็น 5 ปี จัดการเรียนวิชาสามัญ 3 ปี และเรียนวิชาชีพ 2 ปี ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ “ให้ประชาชนทุกคนมีความรู้ในการทำมาหาเลี้ยงชีพตามควรแก่อัธยาศัย ไม่เฉพาะจะฝึกคนให้เป็นข้าราชการเท่านั้น แท้จริงการงานในบ้านเมืองที่พึงจะหาเลี้ยงชีพอันยังไม่มีผู้ทำเพียงพอ นั้น ยังมีอย่างอื่นอยู่เป็นอันมาก ไซ้จะมีงานเสมียนอย่างเดียว”²² นับว่าเป็นการพัฒนาการศึกษาในด้านการขยายโลกทัศน์ของผู้เรียนให้กว้างขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนี้ทรงมีพระราชดำรินั่นที่จะยกระดับการศึกษาของพลเมืองให้สูงขึ้นและขยายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึงไปพร้อมกันด้วย ดังพระราชดำริสความตอนหนึ่งว่า “การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญยิ่งและเป็นต้นเหตุแห่งความเจริญของบ้านเมือง...เราตั้งใจที่จะทำนุบำรุงการศึกษา

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ./12 เรื่อง จัดการศาสนาและการศึกษา หมวด 1-11 ร.ศ. 111-198 เล่มที่ 1 ชุดที่ ศ. 12/7.

²¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารราชการที่ 5 แฟ้ม ศ.2 เรื่อง ตรวจและจัดโครงการศึกษา หมวด 1-12 ร.ศ. 111-129 เอกสารชุดที่ ศ.2/4.

²² รอง ศยามานนท์ และคณะ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 228.

ของบ้านเมืองเราอยู่เสมอ...ประเทศทั้งหลายยอมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน”²³ ด้วยพระราชปณิธานอันสูงส่งและทรงคุณค่าดังกล่าวนี้ การศึกษาจึงได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อน้อมนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนาชาติโดยตรง ดังเช่น มีการประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2458” ซึ่งกล่าวถึงการศึกษาของสตรีไว้ด้วย นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การศึกษาของไทยที่ให้โอกาสทางการศึกษาแก่พลเมืองอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องเพศ ดังค่านิยมของไทยแต่เดิมมาที่ไม่นิยมให้ผู้หญิงได้ศึกษาเล่าเรียน

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้แห่งองค์สิ้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ที่ทรงตระหนักในความสำคัญของการศึกษา อีกทั้งต้องพระราชประสงค์ที่จะให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้รับการศึกษา โดยทั่วหน้ากัน เพื่อเป็นรากฐานอันแกร่งกล้าในการพัฒนาชาติบ้านเมือง จึงโปรดเกล้าให้มีการประกาศใช้ “โครงการศึกษา พ.ศ. 2464” ขึ้น และประกาศใช้ “พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464” ด้วยในปีเดียวกัน อันมีผลบังคับให้เยาวชนของชาติต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาทุกคน เป็นการยกระดับสติปัญญาของคนในชาติให้สูงขึ้น อีกทั้งให้โอกาสและความเสมอภาคในการเข้ารับการศึกษารูปแบบทางการ นับเป็นการวางระบบการศึกษาภาคบังคับของไทยเป็นครั้งแรกด้วยเช่นกัน

นโยบายการดำเนินการจัดการศึกษาภายหลังจากที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ก็คือ การจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้ทั่วถึง โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาที่ต้องมีอยู่ทั้งในเมืองและในภูมิภาค เพื่อรองรับการเข้าศึกษาภาคบังคับของเยาวชนในท้องที่ต่าง ๆ ผลปรากฏว่ามีโรงเรียนระดับประถมศึกษาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละมณฑลของภูมิภาคต่าง ๆ อีกทั้งมีจำนวนนักเรียนเข้าเรียนมากขึ้นด้วย²⁴ โดยให้กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบจัดการศึกษาระดับนี้ ในระยะแรกนั้นให้วัดเป็นสถานศึกษาไปก่อน ส่วนกระทรวงธรรมการ ให้รับผิดชอบจัดการศึกษาระดับสูงขึ้นและจัดให้เป็นตัวอย่างโดยมีโรงเรียนประถมเมืองละ 1 แห่ง และโรงเรียนมัธยมมณฑลละ 1 แห่ง รวมทั้งให้กระทรวงมหาดไทยช่วยกวาดขันดูแลเด็กในวัยเรียนทั้งหญิงชาย เข้าเรียนภาคบังคับให้ทั่วถึงกัน²⁵

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้พระราชบัญญัติศึกษามีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้ผู้บริหารประเทศต้องเร่งรัดการจัดสร้างโรงเรียนให้กระจายออกไปอย่างทั่วถึง

²³ จมื่นอมรรตุนารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 7, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 131.

²⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 ประจำปีพุทธศักราช 2468, หน้า 12.

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 แฟ้ม ศ.2/5 เรื่องประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ พ.ศ. 2464.

ภายในเขตพระราชอาณาจักรและผลิตครูให้เพียงพอกับความต้องการพร้อมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาในขณะนั้นอย่างสมดุล

ในปีแรกของการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ปรากฏว่ามีผลบังคับใช้ได้ ในหลายพื้นที่ครอบคลุมเกือบทั่วพระราชอาณาจักร เช่น ในปี พ.ศ. 2464 สามารถดำเนินการจัดการศึกษาภาคบังคับได้ 2,311 ตำบล จากจำนวน 5,050 ตำบลทั่วประเทศ คิดเป็นร้อยละ 45.76²⁶ นับว่าดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2474 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง สามารถดำเนินการได้เพิ่มขึ้นเป็น 4,148 ตำบล จากจำนวน 4,980 ตำบลทั่วประเทศ คิดเป็นร้อยละ 83.29²⁷ ซึ่งผลจากการดำเนินนโยบายดังกล่าว ทำให้การศึกษาของชาติขยายตัวไปอย่างกว้างขวางและอาณาประชาราษฎร์ในส่วนภูมิภาคก็ได้รับการพัฒนาทางด้านสติปัญญาเพิ่มขึ้นเป็นลำดับไป

ช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2535

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น กล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ชาติไทยครั้งหนึ่ง เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง การบริหารประเทศ อันมีผลกระทบไปยังด้านอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การคมนาคม และการพัฒนาประเทศด้วยหลายประการอย่างมากมาย

ในส่วนของการศึกษา ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนและพัฒนาประเทศชาติไปพร้อม ๆ กันนั้น กลายเป็นหน้าที่สำคัญหน้าที่หนึ่งของผู้บริหารประเทศ คือ คณะรัฐบาล ที่ขึ้นมาบริหารประเทศตามวิถีทางแห่งระบอบการปกครองแบบใหม่นี้ด้วย เพราะเป็นคณะบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนการกำหนดเป้าหมาย การกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น การศึกษาจึงถูกกำหนดขึ้นและดำเนินการจัดตามแนวนโยบายของรัฐบาลแต่ละชุด ที่ได้แถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรหรือที่ประชุมรัฐสภาเพื่อขอความไว้วางใจก่อนจะเข้ามาบริหารราชการแผ่นดิน แนวนโยบายของรัฐบาลดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของชาติ ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแผนการศึกษาและนโยบายการศึกษาของรัฐบาลแต่ละชุด ซึ่งสามารถแบ่งการพิจารณาวิเคราะห์ได้เป็น 4 ระยะ คือ

²⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 พ.ศ. 2464, หน้า 3.

²⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 22-24 พ.ศ. 2474, หน้า 36-37.

1. ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึง สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2488)
2. ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึง เหตุการณ์รัฐประหาร (พ.ศ. 2488-2500)
3. ภายหลังเหตุการณ์รัฐประหาร จนถึง เหตุการณ์มหาวิปโยค (พ.ศ. 2500-2516)
4. ภายหลังเหตุการณ์มหาวิปโยค จนถึง เหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง (พ.ศ. 2516-2535)

ในแต่ละระยะเวลาดังกล่าว มีการกำหนดนโยบาย การดำเนินนโยบาย ที่สำคัญนำมาศึกษาได้ดังนี้

ระยะที่ 1 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึง สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2488)

เป็นระยะที่รัฐบาลประกาศใช้นโยบายในการบริหารประเทศตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ซึ่งระยะแรกหลัก 6 ประการดังกล่าวถือเป็นแม่บทในการปกครองประเทศโดยมุ่งรักษาความเป็นเอกราชและความปลอดภัยในประเทศ รวมทั้งการให้ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในด้านเศรษฐกิจ การให้ราษฎรได้สิทธิเสมอกันทางกฎหมาย ภาษีเสรีภาพ และอิสรภาพ ตลอดจนให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร ด้วยเหตุผลข้อหนึ่งในการกล่าวอ้างถึงความไม่พร้อมในการปกครองระบบประชาธิปไตยของไทยในขณะนั้นก็คือ การไม่รู้หนังสือของประชาชน ส่งผลให้เกิดความไม่รู้ไม่เข้าใจในระบอบการปกครองแบบใหม่ด้วย จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่ต้องจัดปัญหาดังกล่าวให้หมดไป เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน “การศึกษา” จึงเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ปัญหาความไม่เข้าใจระบอบการปกครองขณะนั้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว “การศึกษา” จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการเมืองด้วยโดยตรง เมื่อคณะราษฎรร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ขึ้นใช้ปกครองประเทศก็ได้กำหนดเงื่อนไขเรื่องการเรียนรู้หนังสือของประชาชนกับการปกครองประเทศขณะนั้นไว้ว่า²⁸

“...เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาจักรสอบได้วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่งและอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้

²⁸ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทย ฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา, 2514), หน้า 10.

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎร
เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น...”

นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเป็นผู้แทนราษฎรก็ต้องเป็นผู้ที่มีการศึกษา
เพราะการศึกษาทำให้เป็นผู้ที่เข้าใจในระบอบการเมืองดังคำแถลงการณ์ของคณะราษฎรความว่า²⁹

“...อนึ่ง ถ้าหากราษฎรพลเมืองมีคุณวุฒิ มีความสามารถได้ผ่านการ
ศึกษาอย่างสูงแล้ว ก็มีหวังมีโอกาสเป็นผู้แทนราษฎร และเป็นปากเป็น
เสียงแทนราษฎรในสภาที่รัฐบาลตั้งขึ้นบังคับบัญชาราชการงานเมืองทั้ง
หลาย...”

ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นเรื่องหนึ่งที่รัฐบาลจะต้องดำเนินการจัดให้แก่ประชาชนโดยตรง
และโดยเร็วที่สุด เพื่อให้ราษฎรมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับระบอบการปกครอง อันเป็นส่วนหนึ่ง
ของการพัฒนาคนเพื่อพัฒนาชาติเป็นลำดับไป ดังคำแถลงการณ์ของคณะราษฎรที่แสดงให้เห็นถึง
ความสำคัญในเรื่องนี้ ความว่า³⁰

“...ราษฎรทุกคนต้องพยายามศึกษาหาวิชาความรู้ และวิชาชีพเพื่อ
ดำเนินอาชีพของราษฎรเอง อย่าเกียจคร้านในการศึกษาเพื่อจะได้มี
โอกาสเป็นผู้แทนราษฎรในสภา ดำเนินการงานของประเทศชาติบ้าน
เมืองอันเป็นที่รักของเรา...”

เมื่อการกำหนดเงื่อนไขในการปกครองของคณะราษฎรมีข้อผูกพันกับเงื่อนไขทางการ
ศึกษาดังกล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลขณะนั้นต้องพยายามอย่างยิ่งในการขยายการศึกษา
โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงอย่างรวดเร็วและอย่างเพียงพอ เพื่อยกระดับคุณภาพของ
ประชาชน

การดำเนินนโยบายในขณะนั้นก็คือ ขยายการประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ
ออกไปให้ทั่วถึงทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง รวมทั้งปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้น ในขณะนี้จึงมีการขยาย
โรงเรียนประถมศึกษาออกไปในส่วนภูมิภาคอย่างมาก โดยเฉพาะ “การศึกษาประชาชน” ขยาย
ออกไปในระดับตำบลมีถึงร้อยละ 83 ของจำนวนตำบลทั่วประเทศ อีกทั้งได้ประกาศ “แผนการ
ศึกษาชาติ” เพื่อใช้เป็นแนวทางหลักหรือแผนแม่บทในการจัดการศึกษาของชาติ 2 ฉบับ คือ ฉบับ
พ.ศ. 2475 และฉบับ พ.ศ. 2479 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ชัดเจนว่า

²⁹ คณะราษฎร, “ปาฐกถาของคณะราษฎร”. วิทยาคาร, 32, 7 (1 กันยายน 2475) : 1866.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1871.

“...ให้พลเมืองทุกคน ไม่เลือกเพศ เชื้อชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่ศักยภาพของตน...”³¹
ดังนั้นการขยายโรงเรียนไปในภูมิภาคจึงสนองนโยบายดังกล่าวนี้

ยิ่งกว่านั้น การศึกษาระดับมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาระดับสูงต่อจากระดับประถมศึกษา ก็ได้มีการขยายปริมาณและปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้นด้วย โดยเฉพาะโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อรองรับการขยายตัวทางการศึกษาต่อของผู้จบระดับประถมศึกษา ในช่วงนี้จึงมีการตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาขึ้นในส่วนภูมิภาคหลายแห่ง พัฒนาโรงเรียนประจำจังหวัด ซึ่งบางแห่งตั้งขึ้นก่อนหน้านี้เล็กน้อยบ้างแล้ว ก็ได้รับการพัฒนาด้านวัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ และอัตราครูประจำการเพิ่มขึ้น โรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดเปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น บางแห่งเปิดสอนได้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือชั้นเตรียมอุดมศึกษา มีนักเรียนเข้าเรียนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ สามารถเข้าเรียนได้จนจบชั้นมัธยมในจังหวัดที่ตนเองอยู่ ไม่ต้องเดินทางไปเรียนในจังหวัดอื่นหรือที่พระนคร³²

ภายหลังจากที่พัฒนาการศึกษาทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้ไม่นานนัก และการศึกษากำลังขยายตัวไปอย่างกว้างขวางดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ก็ประสบปัญหาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่มีผลต่อการศึกษาโดยตรง ก็คือ ปัญหาความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงด้านความคิดและลัทธิการปกครอง ก่อให้เกิดสงครามขึ้นในทวีปยุโรป และขยายตัวลุกลามออกไปกลายเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเริ่มต้นสงครามด้วยกองทัพเยอรมันบุกเข้ายึดครองประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตั้งแต่กลาง พ.ศ. 2482 ทำให้ระบบเศรษฐกิจได้รับผลกระทบไปด้วย รัฐบาลไทยโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (พ.ศ. 2481-2487) ได้ดำเนินนโยบายขอความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในชาติให้ช่วยเหลือกันและให้ประหยัดเพื่อให้ประเทศชาติผ่านพ้นวิกฤตไปได้ในภาวะการณ์คับขัน พร้อมกันนั้น รัฐบาลได้ดำเนินการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และทันสมัยในสายตาของชาวโลก ข้อกำหนดดังกล่าว เรียกว่า รัฐนิยม ซึ่งประกาศใช้อย่างเป็นทางการตั้งแต่ พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2485 เป็นจำนวน 12 ฉบับ รัฐนิยมที่ส่งผลต่อการศึกษาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนมีหลายฉบับด้วยกัน เช่น

รัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทยซึ่งกำหนดให้เลิกเรียกชาวไทยที่มีชื่อตามเชื้อชาติหรือความนิยมของผู้ถูกเรียก เช่น ไทยเหนือ ไทยใต้ แต่ให้ เรียกว่า “ไทย” แก่ผู้ที่อาศัยอยู่บน

³¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2504), หน้า 27.

³² คณะกรรมการจัดงานครบรอบ 70 ปี โรงเรียนชลราษฎรอำรุง, หนังสือ 70 ปี โรงเรียนชลราษฎรอำรุง ชลบุรี, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2527), หน้า 10-15.

แผ่นดินไทยทั้งประเทศโดยไม่มีแบ่งแยก เพื่อส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงและสร้างความกลมเกลียวสามัคคีกันของคนในชาติทั่วทุกภาคของประเทศ³³ เป็นการสร้างความรู้สึกในความเป็นชาติให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกของประชาชน

รัฐนิยมฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมืองดี ซึ่งกำหนดให้ชนชาติไทยมีหน้าที่ศึกษาหาความรู้ การเป็นพลเมืองดีคือการศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาประจำชาติ อย่างน้อยต้องอ่านออกเขียนได้ และถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญในการแนะนำ ชักจูง สนับสนุนให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทยหรือยังไม่รู้หนังสือไทยให้ได้รู้ภาษาไทยหรือหนังสือไทย จนอ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกและความแตกต่างของท้องถิ่น³⁴ เป็นการให้ความสำคัญกับภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติอย่างจริงจัง

รัฐนิยมฉบับที่ 10 เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย ซึ่งกำหนดให้คนไทยต้องแต่งกายตามที่รัฐบาลประกาศไว้ว่าเป็นสุภาพชน เช่น ผู้ชายสวมหมวกใส่เสื้อชั้นนอกคอเปิดหรือปิด สวมกางเกงขายาวแบบสากล สวมรองเท้าหุ้มส้นหรือหุ้มข้อและถุงเท้า ผู้หญิงสวมหมวก ใส่เสื้อนอกคลุมไหล่ สวมกระโปรง ใส่รองเท้ารัดส้น หรือหุ้มส้น และถุงเท้า³⁵ ซึ่งเป็นการปรับปรุงทางวัฒนธรรมครั้งสำคัญของชาติ

รัฐนิยมฉบับที่ 11 เรื่องกิจวัตรประจำวันของคนไทย ซึ่งกำหนดให้คนไทยมี “วันธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำมาหากินดี...”³⁶ อีกทั้งให้รู้จักอยู่ดีกินดี แบ่งเวลาให้เป็นระเบียบ คือ แบ่งเวลาวันหนึ่งออกเป็น 3 ส่วน เป็นเวลาปฏิบัติงานที่เป็นอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนนอนหลับอีกส่วนหนึ่ง ควรกินอาหารวันละ 4 มื้อ นอนวันละ 6-8 ชั่วโมง รู้จักออกกำลังกาย ทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ พุดคุยกับญาติสนิทมิตรสหาย ฟังวิทยุ อ่านหนังสือพิมพ์ รู้จักสงบจิตใจ ฟังเทศน์ ฟังธรรมในบางโอกาสอันควร³⁷ เป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ของคนในชาติ

ส่วนในฉบับอื่น ๆ ก็ยังมีผลต่อการศึกษาของชาติด้วย เช่น ฉบับที่ 1 เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชนและสัญชาติ โดยการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” เพื่อให้ตรงกันตามชื่อ เชื้อชาติ และสัญชาติของประชาชน ส่วนการเขียนชื่อประเทศนั้นได้มีการอภิปรายถกเถียง

³³ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 56, 7 สิงหาคม 2482, หน้า 1281.

³⁴ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 57, 24 มิถุนายน 2483, หน้า 151-152.

³⁵ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 58, 21 มกราคม 2584, หน้า 113.

³⁶ กรมโคสนาการ, ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ ท่านจอมพล ป.พิบูลสงคราม (ฉบับที่ 2), (พระนคร : กรมโคสนาการ, 2485), หน้า 3.

³⁷ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 58, 9 กันยายน 2484, หน้า 1132-1133.

กัน ในสภาผู้แทนราษฎรว่าจะใช้ “ไทย” หรือ “ไท” ซึ่ง ส.ส. ที่เข้าร่วมประชุมขณะนั้น 157 คน ได้พิจารณาเรื่องนี้แล้วลงมติเห็นสมควรให้ใช้ “ไทย” ด้วยคะแนนเสียง 64 ต่อ 57 ด้วยเหตุผลว่าเป็นการก่อให้เกิดความภาคภูมิใจถึงความเป็นอิสระ และความยิ่งใหญ่ของประเทศชาติ เพราะคำว่า “คนไทย” ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงประชากรที่อยู่ในประเทศเพื่อนบ้านด้วย ดังคำปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 ที่ว่า “คนที่อยู่ในแคว้นเขมร แคว้นลาวก็ได้เป็นคนชาติเขมร ชาติลาว แต่แท้จริงเป็นคนไทยมีเลือดไทยทั้งสิ้น คือเป็นพี่น้องชาวไทยของเราเช่นกัน”³⁸ นับเป็นการเน้น “เชื้อชาติ” ให้ประชาชนตระหนักถึงความเป็นชาติอย่างแท้จริง

ผลกระทบต่อการเปลี่ยนชื่อประเทศ และชื่อเรียกประชาชนดังกล่าวมาแล้ว ก็มีรัฐธรรมนูญฉบับที่ 4 เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี โดยให้แสดงความเคารพตามเวลาที่กำหนด³⁹ ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับที่ 6 เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ให้เหมาะสมกับชื่อประเทศที่เปลี่ยนไป⁴⁰ ซึ่งเนื้อร้องที่เปลี่ยนใหม่ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน และรัฐธรรมนูญฉบับที่ 8 เรื่องเพลงสรรเสริญพระบารมี ก็ได้มีการตัดทอนเนื้อร้องตอนกลางออก ทำให้เนื้อเพลงสั้นลงอีกด้วย⁴¹ แต่เนื้อร้องเต็ม ๆ ยังเหมือนปัจจุบัน

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีอีกหลายอย่างต่างไปจากเดิมที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ ได้แก่ การประกาศให้วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันชาติ เพื่อให้ประชาชนได้รำลึกถึงคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เปลี่ยนวันปีใหม่ ซึ่งจากเดิมคือวันที่ 13 เมษายน อันวันสงกรานต์ เรื่องนี้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศของไทยขณะนั้นกับหลวงวิจิตรวาทการได้รับมอบหมายให้ทำการค้นคว้าเพื่อนำเสนอคณะรัฐมนตรี ในที่สุดที่ประชุมคณะรัฐมนตรีก็ได้มีมติให้นับวันที่ 1 มกราคม 2483 เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยตั้งแต่นั้นมา โดยมีเหตุผลคือ⁴²

“เขาระดับสากลเหมือนนานาประเทศ เรื่องนี้มีผู้เข้าใจผิดคิดไปว่าการใช้วันที่ 1 มกราคม เป็นวันปีใหม่นั้น เป็นคติการนับของคริสตศาสนา ความจริงไม่ใช่ การนับอย่างนี้เริ่มมาก่อนพระเยซูประสูติถึง

³⁸ “คำปราศรัย ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม วันที่ 20 ตุลาคม 2483” อ้างถึงใน ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 54.

³⁹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 56, 9 กันยายน 2482, หน้า 1611-1612.

⁴⁰ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 56, 10 ธันวาคม 2482, หน้า 2653-2654.

⁴¹ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 57, 30 เมษายน 2483, หน้า 78.

⁴² ประกาศวันขึ้นปีใหม่, สุภาพบุรุษ, 9 กุมภาพันธ์ 2482, หน้า 1.

46 ปี โดยจูเลียต ซีซาร์ เป็นคนบัญญัติ ประเทศทางทิศตะวันออกที่ใช้กันแล้วก็มีจีนและญี่ปุ่น”

การเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในช่วงเวลานี้ที่มีผลกระทบต่อการศึกษาอย่างมากอีกประการหนึ่งคือ ปรับปรุงการใช้ภาษาและตัวอักษรไทยที่ใช้มาแต่เดิม โดยรัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการหนึ่งชื่อว่า คณะกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย ประกอบด้วยสมาชิก 26 คน มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ นายยง อนุমানราชชน เป็นรองประธานกรรมการคนที่หนึ่ง นายเพียร ราชธรรมนิเทศ เป็นรองประธานกรรมการคนที่สอง มีกรรมการที่ปรึกษาประกอบด้วย พระนางเชลลิกษมีลาวัณย์ หม่อมกอบแก้ว อาภากร ท่านผู้หญิงละเอียดย พิบูลสงคราม พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ หลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น เพื่อทำหน้าที่ปรับปรุงการใช้ภาษาไทยใหม่ให้เหมาะสม กะทัดรัด อ่านง่าย เรียนง่ายขึ้น โดยตัดสระและพยัญชนะที่ซ้ำและไม่จำเป็นออก ซึ่งรัฐบาลให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ว่า⁴³

“สิ่งสำคัญที่สุดในการปรับปรุงครั้งนี้เกี่ยวพันไปถึงความเจริญของชาติในอนาคต เราเป็นคนไทยเราต้องมีภาษาของเราเอง ชาติใดที่ไม่มีภาษาของตนเอง ย่อมจะสูญเสียความเป็นชาติ ความเป็นอิสรภาพในที่สุด สำหรับไทยเรา เรามีภาษาของเราเอง เราจึงต้องปรับปรุงภาษาของเราให้รัดกุมยิ่งขึ้น เรียนง่าย เท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ภาษาไทยเราเรียนยาก เพราะมีตัวสะกดการันต์มากมาย และนอกจากนั้นบางคำเราต้องยืมคำของภาษาอื่นเข้ามาใช้ ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมกับที่ชาติไทยเป็นชาติเอกราช และมีวัฒนธรรมสูง”

การกระทำได้กล่าวว่าย่อมมีผลกระทบและนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงต่อการศึกษาอย่างมาก เพราะเด็กต้องศึกษาภาษาไทยแบบใหม่ที่ต่างไปจากเดิม ตามหลักการใช้ภาษาไทยแบบใหม่ในยุคนี้มีตัวอักษรและสระที่ดัดใช้คือ⁴⁴ พยัญชนะ 13 ตัว ได้แก่ ข ค ฉ ฉ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ศ ษ พ ส่วน ญ ให้คงใช้อยู่แต่ให้ตัดเชิงข้างท้ายออกโดยให้เขียนในรูป ญ อีกทั้งพยัญชนะที่ดัดใช้ ให้ใช้คำที่ออกเสียงเหมือนกันแทนกันได้ เช่น ฉ ใช้ ค ฉ ใช้ ช ฎ ใช้ ด ฏ ใช้ ต ฐ ใช้ ถ ฑ ใช้ ท ฒ ใช้ ฒ ญ ใช้ น ศ และ ษ ใช้ ส เป็นต้น ส่วนสระมี 5 ตัวที่เลิกใช้ คือ ไ ฤ ฤา ฤา คำที่เคยใช้ ไ ให้ใช้ ไ แทน คำที่เคยใช้ ฤ ฤา ใช้ ร แทน คำที่เคยใช้ ฤ ฤา ให้ใช้ ล แทน และคำที่มีได้มาจากภาษาบาลี และ

⁴³ “กรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย”, ศรีกรุง, 27 พฤษภาคม 2485, หน้า 1.

⁴⁴ “ระเบียบและหลักเกณฑ์โดยละเอียดเกี่ยวกับการใช้ตัวหนังสือไทยใหม่”, ศรีกรุง, 30 มิถุนายน 2485, หน้า 2.

สันสกฤต ให้เขียนตามระเบียบคำไทย เช่น บรร เขียนเป็น บัน ควร เขียนเป็น ควน สำคัญ เขียนเป็น สำคัน กระทรวง เขียนเป็น กะชวง ศึกษา เขียนเป็น สึกสา ขวัญ เขียนเป็น ขวัน เจริญ เขียนเป็น จเริน วัฒนธรรม เขียนเป็น วัชนธัม ผู้หญิง เขียนเป็น ผู้หญิง ทหาร เขียนเป็น ททาน เป็นต้น

นอกจากปรับปรุงการใช้ตัวอักษรแล้ว รัฐบาลยังได้ออกระเบียบการใช้คำต่าง ๆ ทั้งใน ภาษาพูดและภาษาเขียน เช่น คำสรรพนามบุรุษที่หนึ่ง แทนผู้พูดว่า “ฉัน” บุรุษที่สองแทนผู้ฟังว่า “ท่าน” คำรับใช้ว่า “จะ” คำปฏิเสธ ใช้ว่า “ไม่” คำทักทาย ใช้ว่า “สวัสดี” เป็นต้น รวมทั้งมีการให้ หลักในการตั้งชื่อบุตรให้เหมาะสมกับเพศด้วย เพื่อความมีวัฒนธรรม⁴⁵ ดังนั้นชื่อผู้ชายกับผู้หญิงไม่ควรเหมือนกันหรือใช้ปนกัน

นโยบายปรับปรุงตัวอักษรในครั้งนั้นเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากทั้งในสภาและนอกสภา ว่าเป็นภาษาวิบัติ ทั้งไม่มีความจำเป็นอันใดเลยที่ต้องเปลี่ยนแปลง เหตุผลที่อ้างว่าต้องเปลี่ยนนั้นก็ ไม่เป็นเหตุผลที่สมควรเลย ในสภาผู้แทนราษฎร ได้มีการอภิปรายกัน และลงมติด้วยคะแนนเสียง 64 ต่อ 57 คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ประกาศใช้ภาษาไทยแบบใหม่ตั้งแต่วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 เป็นต้นไป ทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการใช้ภาษาไทยแบบใหม่ที่เปลี่ยนไปนี้ กล่าวได้ว่าเป็นเพียง ช่วงเดียวเท่านั้นที่แตกต่างไปจากช่วงก่อนและหลังจากเวลานี้

นอกจากนโยบายการปรับปรุงภาษา วัฒนธรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของท่าน ผู้ว่า ซึ่งนักประวัติศาสตร์ขนานนามยุคนี้ว่าเป็นยุคแห่งการสร้างชาติไทยทำให้เกิดผลกระทบต่อการศึกษาโดยตรงแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นระยะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้น ทุกขณะ ประเทศไทยจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับสงครามโดยตรง เมื่อญี่ปุ่นเปิดฉากการรบทางซีกโลกตะวันออก ด้วยการยกพลขึ้นบกทางภาคใต้และภาคตะวันออกของไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เพื่อยกทัพผ่านไปยังพม่า อินเดีย ของอังกฤษ และอินโดจีนของฝรั่งเศส รัฐบาลไทยขณะ นั้นจำเป็นต้องประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรและยอมเข้ากับฝ่ายอักษะ เพื่อให้ญี่ปุ่นตั้งฐาน ทัพในประเทศไทย ดังนั้น ในปลายปีการศึกษา 2484 อันเป็นช่วงเริ่มต้นของสงครามมหาเอเชียบูรพา กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้โรงเรียนทุกแห่งทั่วพระราชอาณาจักรงดการสอนไล่ไปเลย ปี แล้วกำหนดให้นับเวลาเรียนของนักเรียนในปีการศึกษา 2484 เป็นเกณฑ์ตัดสินการเลื่อนชั้น คือถ้านักเรียนคนใดมีเวลาเรียนมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป ก็ถือเป็นสอบไล่ได้ ซึ่งการเลื่อนชั้น ดังกล่าวเรียกกันว่า “การเลื่อนชั้นแบบโตโจ” ตามชื่อผู้นำของญี่ปุ่นในขณะนั้น ปรากฏว่าการเลื่อน

⁴⁵ “ระเบียบและหลักเกณฑ์โดยละเอียดเกี่ยวกับการใช้ตัวหนังสือไทยใหม่”, ศรีกรุง, 30 มิถุนายน 2485,

ชั้นของนักเรียนทั่วประเทศในปีการศึกษานั้นสูงกว่าปีก่อน ๆ มาก⁴⁶ นับเป็นผลเสียที่กระทบต่อคุณภาพการศึกษาโดยตรง

ต่อมาในปีการศึกษา 2485 สงครามก็ยังคงดำเนินอยู่ทำให้การเรียนการสอนไม่เป็นปกติ นัก กระทรวงศึกษาธิการได้ออกเกณฑ์การวัดผลการศึกษาใหม่โดยกำหนดให้โรงเรียนทุกแห่งมีการสอบย่อยประจำเดือน ๆ ละ 1 ครั้ง เมื่อนักเรียนคนใดผ่านการสอบย่อยครบภาคการศึกษาซึ่งมี 3 เดือน ก็ให้เก็บคะแนนไว้ร้อยละ 10 ต่อครั้ง รวมเป็น 30 คะแนน เพื่อนำไปรวมกับการสอบไล่ปลายปี และการสอบไล่ปลายปีการศึกษา 2485 ก็ถือเกณฑ์การสอบไล่ได้ร้อยละ 45 ขึ้นไปเป็นผู้สอบไล่ได้ประจำปี⁴⁷ คุณภาพการศึกษาจึงลดลงอย่างเห็นได้ชัดในภาวะสงคราม นอกจากนั้นในช่วงกลางปี พ.ศ. 2485 จนถึงปลายปี ก็เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศทำให้โรงเรียนหลายแห่งต้องหยุดทำการสอนไปด้วย⁴⁸ เมื่อต้องหยุดเรียนเช่นนี้ยิ่งทำให้คุณภาพการศึกษาลดลงไปด้วยเช่นกัน

จากการที่ประเทศชาติตกอยู่ในช่วงสงครามหลายปี รวมทั้งการดำเนินนโยบายของผู้บริหารประเทศระหว่าง พ.ศ. 2482-2488 นั้นส่งผลกระทบต่อและก่อให้เกิดความเสียหายต่อการศึกษาอย่างมากทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังพรรณนะของ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง นักการศึกษาคนสำคัญของประเทศ และเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้น ได้ศึกษาและวิพากษ์ไว้ดังนี้⁴⁹

“เกี่ยวกับคุณภาพความรู้ของเด็กไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพ ยังจำได้ว่าปลายปี 2484 มีการเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ ไม่ต้องสอบไล่ บ้านเมืองเสียหาย โรงเรียนถูกทำลาย ปิดกิจการไปหลายแห่ง นักเรียนต้องหยุดเรียนกันบ่อย การศึกษาทรุดโทรมลงเรื่อย ๆ แม้ในวันนี้ก็ยังไม่แน่ใจว่าคุณภาพการศึกษาจะดีถึงหรือดีเกินมาตรฐานก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วหรือยัง....”

อันที่จริงแล้วสภาวะการณ์ของประเทศซึ่งตกอยู่ในช่วงสงคราม ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาและสร้างความเสียหายแก่ประเทศในทุก ๆ ด้าน อีกทั้งนโยบายพัฒนาประเทศของ

⁴⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, คำสั่งที่ ป. 9/2485 เรื่องให้งดการสอบไล่และปิดภาคเรียน ลงวันที่ 15 มกราคม 2485.

⁴⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมสามัญศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485, หน้า 20.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

⁴⁹ เอกวิทย์ ณ ถลาง, “อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย” ใน บทเรียนจากการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 31.

รัฐบาลในขณะนั้น ซึ่งดำเนินไปเพื่อความปลอดภัยและความอยู่รอดของประเทศในสภาวะคับขันก็ มีผลต่อการศึกษาและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างมากด้วย เกี่ยวกับทรศนะตอนโยบาย ดังกล่าวนี้มีผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ได้ให้ข้อมูลประกอบในการสัมภาษณ์ ดังนี้

ศาสตราจารย์คุณดวงเดือน พิศาลบุตร อดีตอาจารย์คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย⁵⁰

“ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาชะงักงันอยู่หลายช่วง เพราะต้องหยุดเรียนหลายครั้ง เรียนได้ไม่เต็มที่ มีการฝึกเพื่อเตรียมความพร้อมในภาวะฉุกเฉิน ผู้ชายก็เป็นยุวชน ผู้หญิงก็เป็นยุวนารี แต่งชุดเหมือนทหาร ตอนนั้นครูเรียนอยู่จุฬาแล้ว จุฬาก็หยุดไป เพราะติดสงคราม ต้องคอยฟังข่าวเกี่ยวกับสถานการณ์อยู่ตลอดเวลา ภาษาไทยก็เปลี่ยนใหม่ ต้องฝึกอ่าน ฝึกเขียน แบบใหม่กัน สับสนพอควร การเมืองก็ตึงเครียดเพราะคนไม่พอใจที่รัฐบาลประกาศเข้ากับฝ่ายอักษะ เป็นห่วงสถานภาพของประเทศ มีคนไทยหลายคนต่อต้าน และรวมกันเป็นเสรีไทยเพื่อช่วยทำความเข้าใจกับฝ่ายสัมพันธมิตร นักเรียนไทยในต่างประเทศก็หยุดเรียนด้วย การศึกษาได้รับผลกระทบมาก...”

ศาสตราจารย์ถีนิจี หะวานนท์ อดีตอาจารย์คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁵¹

“...ในตอนนั้นรัฐบาลต้องการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในสายตาของญี่ปุ่นว่าเราเป็นชาติที่มีวัฒนธรรม และต้องการสร้างความสามัคคีของคนในชาติ จึงมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการแต่งกายหลายอย่าง เช่น ต้องสวมหมวก ต้องแต่งชุดเหมือนสากล ก็ลำบากพอควร เพราะอยู่ในสภาวะสงคราม ข้าวของแพง หาซื้อยาก คนจะไม่ชอบผู้บริหารเพราะว่าบีบบังคับ ครูก็ต้องสวมหมวก ต้องพูดจาทักทายกันด้วยสำนวนภาษาแบบใหม่ แต่ก็ดูสวยงามดีนะเรื่องการแต่งกาย ดูเรียบร้อยดี แต่จะอึดอัดบ้างเพราะไม่เคยแต่ง และไม่ค่อยสะดวกนัก

⁵⁰ สัมภาษณ์ศาสตราจารย์คุณดวงเดือน พิศาลบุตร เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2540 ณ บ้านพักถนนสุขุมวิท โดยผู้วิจัย

⁵¹ สัมภาษณ์ศาสตราจารย์ถีนิจี หะวานนท์ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2540 ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

ที่แต่งกายไม่ดีไปไหนลำบาก ติดต่อหน่วยงานไม่ได้รับการต้อนรับ เพราะเป็นกฎของทางราชการ...”

รองศาสตราจารย์สุโท เจริญสุข อดีตอาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา⁵²

“...ตอนนั้นนะ การศึกษากระทบมากเลย ยิ่งตอน พ.ศ. 2487-2488 ตอนปลาย ๆ สงคราม ญี่ปุ่นใกล้จะแพ้แล้ว เมืองไทยถูกโจมตีทาง อากาศอย่างมากทั้งกลางวันกลางคืน ต้องวิ่งหลบหลุมหลบภัยตลอด โรงเรียนก็หยุดบ่อยไม่ค่อยได้เรียน หลายจังหวัดในต่างจังหวัดที่ ทหารญี่ปุ่นไปตั้งทัพหรือบางจังหวัดเป็นเส้นทางขนส่งเสบียงและ อาวุธ ก็จะถูกสัมพันธมิตรมาทิ้งระเบิดอยู่เสมอ วิ่งหนีระเบิดกันจน ไม่ค่อยได้เรียนเลย...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุธรรม สุกระกาญจน์ อดีตอาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย บูรพา⁵³

“...ช่วงนั้น จอมพล ป. เป็นนายก มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญก็มีการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวอักษรไทย งดใช้สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ หลายตัว ทำให้สับสนมาเหมือนกัน เพราะเด็กที่เข้าเรียนใหม่ตอนนั้น ต้องใช้แบบใหม่ ส่วนครูหรือรุ่นพี่ที่เรียนมาก่อน เคยเรียนมาอีกอย่าง เลยอ่านเขียนไม่ตรงกัน วุ่นวายมาก หลายคนไม่พอใจรัฐบาล แต่ รัฐบาลก็ไม่ให้เหตุผลที่ชัดเจนว่าทำไมต้องเปลี่ยน เลยยุ่งกันใหญ่ หลายคนยังเขียน ยังสะกดผิดมาจนโต เพราะเคยชินกับตอนนั้น...”

รองศาสตราจารย์ภารดี มหาจันทร์ อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา⁵⁴

“...รัฐบาลตอนนั้นดำเนินนโยบายแบบจับปล้นรีบด่วน จนเกิดเป็น ความรู้สึกรู้สึกว่าประชาชนถูกบีบบังคับ เป็นเพราะสถานะฉุกเฉินมี สงครามนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมหลายอย่างเป็นของใหม่ต่อ

⁵² สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สุโท เจริญสุข เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2540 ณ บ้านพักภายในมหาวิทยาลัย บูรพา โดยผู้วิจัย

⁵³ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุธรรม สุกระกาญจน์ เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁵⁴ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ภารดี มหาจันทร์ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2540 ณ โครงการจัดตั้งสถาบันวิจัย และพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

วิถีชีวิตคนไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย ภาษา แม้แต่การห้ามกินหมาก เพราะคนไทยสมัยก่อนนิยมกินหมาก ก็ถูกห้าม ห้ามปลูกต้นหมาก ต้นพลูก็ให้ถอนหมด เรื่องการศึกษาก็กระทบมาก โรงเรียนเสียหายหลายแห่งถูกระเบิด นักเรียนก็ขาดเรียนบ่อย ยังจำได้ตอนที่เข้าเรียนมีเด็กอายุมากกว่าพี่ เกิดก่อนพี่มาเข้าเรียนพร้อมพี่ หลายคนเพราะเขาติดสงครามกัน...”

รองศาสตราจารย์ ดร. คุณวุฒิ คนฉลาด อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัย

บูรพา⁵⁵

“...ตอนสงครามนั้นนะ การศึกษาเสียหายมาก โรงเรียนปิดบ่อยเด็กหลายคนต้องย้ายโรงเรียน ย้ายบ้านหลบภัยทางอากาศ เรียนไม่ค่อยต่อเนื่อง รัฐบาลมีนโยบายให้เรียนภาษาแบบใหม่ ตำราก็ยังพิมพ์ไม่ทัน ครูผู้สอนก็ยังไม่สะดวกที่จะสอน ปวดหัวอยู่เหมือนกัน ช่วงหลังก็ต้องหลบระเบิดกันหยุดเรียนมาก ไม่ได้สอบปลายปีด้วย เลื่อนชั้นไปเลย เลยเรียกอีกกันว่า รุ่นหลบระเบิดบ้าง รุ่นยกชั้นบ้าง รุ่นคะแนนโตโจสงเคราะห์บ้างเรียกตามชื่อผู้บัญชาการญี่ปุ่นขณะนั้น บางคนรู้กันว่าต้องตกแน่แต่ก็ได้เลื่อนชั้นด้วยประกาศของกระทรวง ตอนนั้น พุดแล้วยังสนุก...”

ศาสตราจารย์ ดร.แกมสุข นุ่มนนท์ อดีตคณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ศิลปากร⁵⁶

“...นโยบายรัฐนิยมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงตัวอักษรในครั้งนั้นมีผลกระทบต่อการศึกษาเหมือนกัน เพราะต้องเปลี่ยนแปลงกันหมด ไม่ว่าจะปี่ายชื่อ ปี่ายประกาศ ถนนหนทาง สถานที่ต่าง ๆ เอกสารทางราชการ หนังสือ ตำรา แบบเรียน หนังสือพิมพ์ รวมไปถึงธนบัตร เครื่องพิมพ์ดีด ตัวเรียงพิมพ์ ซึ่งต้องใช้จ่ายอีกมากในการเปลี่ยน แล้วประเทศอยู่ในภาวะสงคราม งบประมาณน้อยลงจึงทำได้ยากแล้ว ญี่ปุ่นก็พิมพ์ธนบัตรมาใช้เอง ทำให้เกิดเงินเฟ้อ เศรษฐกิจแย่งลงแต่

⁵⁵ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.คุณวุฒิ คนฉลาด เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁵⁶ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.แกมสุข นุ่มนนท์ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2540 ณ ห้องประชุม อาคารสถาบัน 3 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

ตัวก็เหมือนกัน ต้องพิถีพิถันขึ้น ออกนอกบ้านต้องสวมหมวก
ใส่ถุงเท้า รองเท้า ใส่กางเกง ใส่กระโปรง หาซื้อก็ยาก ของก็แพง...”

จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ประกอบกันแสดงให้เห็นว่าประเทศชาติตกอยู่ใน
ภาวะสงครามส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติทุกด้าน เศรษฐกิจปั่นป่วน สินค้าขาดแคลนและ
มีราคาแพง ขาดความปลอดภัย ศีลธรรมเสื่อมลง เด็กต้องขาดเรียน สถานศึกษาหลายแห่งกลายเป็น
ค่ายทหารญี่ปุ่น บางแห่งถูกโจมตีทางอากาศได้รับความเสียหาย ดังนั้นในปี พ.ศ. 2485-2488
โรงเรียนก็ปิดการสอนหลายแห่งและมีหลายแห่งย้ายไปทำการสอนในที่ใหม่ที่คิดว่าปลอดภัยกว่า
เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมสวนสุนันทาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนการเรือน
พระนคร ได้มีการอพยพนักเรียนไปเปิดทำการสอนที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา โรงเรียนมัธยม
บ้านสมเด็จพระยาย้ายไปสอนอยู่ที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โรงเรียนฝึกหัดครูประถม
พระนครย้ายไปอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี โรงเรียนอัญมณีวิทยาย้ายไปอยู่ที่อำเภอศรีราชา
จังหวัดชลบุรี โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ก็เปิดสาขาสอนอีกแห่งที่จังหวัดฉะเชิงเทรา⁵⁷ เพื่อหนีภัย
ทางอากาศและย้ายกลับไปเมื่อสิ้นสงคราม ส่วนอัสสัมชัญ ยังเปิดสอนมาจนถึงปัจจุบันนี้

สำหรับนโยบายรัฐนิยมเกี่ยวกับเรื่องการรวมเชื้อชาติของผู้บริหารขณะนั้น มีผลต่อคน
เชื้อสายอื่นที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกด้วย โดยเฉพาะในด้านความรู้สึก เช่น ชาวจีน ชาวไทยมุสลิม
ชาวนวน ชาวเขมร ที่อยู่ในจังหวัดภาคตะวันออกมาก่อนหน้านี้นานแล้ว กลับถูกกระตุ้นให้เกิด
ความตระหนักในเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ของตนมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกแตกต่าง
ไปจากคนไทยโดยทั่วไปด้วย มีการต่อต้านนโยบายของรัฐบาลหลายครั้งจนเกิดความไม่สงบขึ้น ได้
แก่ ชาวจีน ในจังหวัดชลบุรี ระยอง ปราจีนบุรี ที่ทำการค้าขายฝืดเคืองขึ้น เนื่องจากรัฐบาลประกาศ
สงวนอาชีพหลายอาชีพที่คนจีนเคยดำเนินการอยู่ไว้ให้เฉพาะคนไทยเท่านั้น⁵⁸ และยังมีประกาศให้
คนจีนที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี อพยพออกไปจากจังหวัดนี้ให้หมดเพราะจัดตั้ง
เป็นเขตทหาร ชาวจีนจึงอพยพไปอยู่ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และระยอง นับว่าเป็นการจำกัดสิทธิที่สร้าง
ความขัดแย้งและแตกแยกทางเชื้อชาติมากขึ้น⁵⁹

⁵⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมสามัญศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485, หน้า 16. และ
กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 649 และ 774.

⁵⁸ “พระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ พุทธศักราช 2484”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 58 ตอนที่ 69 ลง
วันที่ 30 กันยายน 2484, หน้า 1220-1227.

⁵⁹ “พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พุทธศักราช 2484”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 59 ตอนที่ 70
ลงวันที่ 24 มีนาคม 2485, หน้า 1369-1375.

ส่วนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา ก็ประสบปัญหาเรื่องการแต่งกาย ตามนโยบายรัฐนิยมของท่านผู้นำ เช่นให้สวมหมวก ให้แต่งชุดสากล ให้อ่านเขียนเรียนภาษาไทย ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นชื่อทางภาษาไทย⁶⁰ อีกทั้งใน พ.ศ. 2484 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกข้อยกเว้น เกี่ยวกับครอบครัวและมรดกสำหรับชาวไทยมุสลิมโดยให้ใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันเป็นกฎหมายใหม่สำหรับชาวไทยมุสลิมด้วย นโยบายดังกล่าวนี้บ่งว่ากระทบกระเทือนต่อบทบัญญัติทางศาสนา ตลอดจนวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมอย่างมาก สร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวไทยมุสลิมซึ่งเข้าใจว่ารัฐบาลต้องการทำลายวิถีชีวิตและกลิ่นวัฒนธรรมของเขา นโยบายดังกล่าวเป็นการบีบบังคับเพื่อผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติ และละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยตรง ดังที่ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในปัจจุบัน ซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิม ได้วิจารณ์การดำเนินนโยบายช่วงนี้ไว้ว่า⁶¹

“...การดำเนินนโยบายของจอมพล ป. ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ถูกมองไปในแง่ร้าย เพราะเป็นนโยบายผสมกลมกลืนที่ทำลายเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม ซึ่งมีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ต่างไปจากประชาชนส่วนอื่นของประเทศได้รับผลกระทบมาก มุสลิมทั้งประเทศเกิดความรู้สึกต่อต้าน จะไปติดต่อราชการต้องแต่งกายแบบใหม่ นุ่งโจงกระเบน การเข้าเรียน การเข้าทำงานถูกจำกัด เพราะขัดกับระเบียบที่กำหนดไว้ นับว่าเป็นนโยบายที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง...”

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ พ.ศ. 2482-2488 ประเทศไทยประสบปัญหาหลายด้านทั้งเหตุการณ์อันเกิดจากสงครามและการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาและการพัฒนาประเทศในทุกด้าน การพัฒนาภูมิภาคมีอันต้องชะงักงันลง การศึกษาก็ได้รับผลกระทบอย่างมาก รวมทั้งวิถีชีวิตของผู้คนในภูมิภาคด้วยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁰ “พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 59 ตอนที่ 63 ลงวันที่ 24 กันยายน 2485, หน้า 1278-1282.

⁶¹ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, นโยบายประสมประสานของไทยมุสลิมในประเทศไทย สมัยรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 5.

ระยะที่ 2 ภายหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงเหตุการณ์รัฐประหาร (พ.ศ. 2488-2500)

ช่วงนี้เริ่มจากภายหลังที่จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการนครบาลเพชรบูรณ์ และร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดสร้างพระพุทธรูปริมฉลลสระบุรี ซึ่งรัฐบาลเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรแล้วแต่เพิ่มเติลการลงคะแนนเสียงไม่รับหลักการในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 จึงมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ในช่วงนี้มีทั้งสิ้น 13 ชุด มีนายกรัฐมนตรี 6 ท่าน คือ นายควง อภัยวงศ์ นายทวี บุญยเกตุ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช นายปรีดี พนมยงค์ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม อีกครั้งหนึ่ง ผลงานสำคัญของรัฐบาลในช่วงนี้คือ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 การทำสนธิสัญญาความตกลงสมบูรณัแบบเพื่อยุติภาวะสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรและการนำประเทศเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ⁶²

สำหรับการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในด้านการศึกษาและการพัฒนาภูมิภาคระหว่างช่วงเวลานี้ พิจารณาได้จากการดำเนินงานของนายควง อภัยวงศ์ เมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ออกคำสั่งเลิกนโยบายต่าง ๆ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นระยะ ๆ เช่น มีคำสั่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดให้ผ่อนผันเรื่องการสวมหมวก สวมถุงเท้า สวมรองเท้า ยกเลิกการใช้ภาษาไทยแบบใหม่โดยผ่อนผันให้กลับไปใช้แบบเดิม ยกเลิกระเบียบการตั้งชื่อบุคคล ยกเลิกพระราชบัญญัติยุวชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2486 และยกเลิกการปรับปรุงวัฒนธรรมแบบใหม่ทั้งหมด⁶³ ทำให้ต้องกลับไปใช้เหมือนแต่เดิมก่อนเกิดสงคราม ส่วนที่มีได้ยกเลิกไป เช่น ชื่อประเทศ ชื่อเชื้อชาติ สัญชาติ วันขึ้นปีใหม่ ก็ยังคงมีผลใช้มาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงแรกที่สงครามยุติใหม่ ๆ คือ พ.ศ. 2488-2491 รัฐบาลได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการสำรวจความเสียหายจากสงครามเพื่อปรับปรุงการศึกษาใหม่ พบว่ามีโรงเรียนที่ได้รับ ความเสียหายจากการถูกโจมตีทางอากาศหลายแห่ง ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีโรงเรียนฝึกหัดครู 15 แห่ง โรงเรียนรัฐบาล 21 แห่ง โรงเรียนประชาบาล 140 แห่ง ซึ่งต้องใช้งบประมาณซ่อมแซมเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับงบประมาณที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับขณะนั้นไม่เพียงพอ⁶⁴ รัฐบาลจึงส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาเพื่อผ่อนภาระของรัฐบาล

⁶² รายละเอียดโปรดศึกษาได้จาก รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 208-299.

⁶³ รายละเอียดศึกษาได้จาก หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ 10 และ 11 สิงหาคม 2487 ฉบับวันที่ 7 กันยายน 2487 ฉบับวันที่ 25 ตุลาคม 2487 และ หนังสือพิมพ์นิกร ฉบับวันที่ 3 ธันวาคม 2488

⁶⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493, หน้า 89-101.

รวมทั้งยกเลิกการเก็บค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา ถึงชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้น เริ่มตั้งแต่ภาคการศึกษากลางปีการศึกษา 2491⁶⁵

การปรับปรุงการศึกษาเริ่มขึ้นอย่างจริงจังพร้อมกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและปัญหา การเมืองเพื่อให้พ้นจากประเทศผู้แพ้สงคราม โดยรัฐบาลเห็นความสำคัญของอาชีพครูและประเทศ ชาติประสบปัญหาขาดแคลนครูผู้สอน จึงส่งเสริมวิทยฐานะและรักษาผลประโยชน์ให้ครูจึงได้ตรา พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488 ขึ้น พร้อมกับจัดตั้งคุรุสภา อันเป็นสภาของครูเพื่อช่วยเหลือ ครู อีกทั้งรับปรึกษาและให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการ ในเรื่องนโยบายการศึกษาทั่วไป เรื่อง หลักสูตรแบบเรียน การสอน การอบรม การสอบไล่ การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของครูในด้าน ความประพฤติ ความสามัคคี และความเป็นอยู่โดยจัดให้มีการอบรม ปาฐกถา เผยแพร่ความรู้ คู่มือ จรรยาบรรณและวินัยของครู พิจารณาลงโทษครูผู้ประพฤติผิดตลอดจนพิจารณาคำร้องทุกข์ของ ครู⁶⁶ เป็นต้น พระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นของการยกระดับอาชีพครูให้เป็นวิชาชีพ ให้คน ในอาชีพครูด้วยกัน กวดขันดูแลกันเองเพื่อรักษามาตรฐานของอาชีพแทนคณะกรรมการข้าราชการ พลเรือน จึงนับเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาอาชีพครูและวางมาตรฐานของการศึกษาชาติ ซึ่งยัง ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อสงครามโลกสงบลงโดยการยอมจำนนของญี่ปุ่นต่อฝ่ายสัมพันธมิตรในเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2488 รัฐบาลได้กอบกู้สถานะของประเทศให้พ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามได้แล้ว การพัฒนาการศึกษาและการฟื้นฟูประเทศก็ได้เริ่มขึ้น รัฐบาลได้ขยายการศึกษาระดับสูงเพิ่มเติมขึ้น คือให้โรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคตลอดจนโรงเรียนราษฎร์ เปิดสอนระดับชั้น เตรียมอุดมศึกษา คือ ชั้น ม.7-8 ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2489 โดยกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการจัดสอบ ไล่ของชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ 2 (ม.8) ทุก ๆ ปี เพื่อให้ผู้ที่ต้องการศึกษาต่อเนื่องระดับชั้นมัธยม บริบูรณ์และจะต้องระดับอุดมศึกษาได้มีที่เรียนกว้างขวางขึ้น⁶⁷ ดังนั้นโรงเรียนประจำจังหวัดชายและ หญิงในต่างจังหวัดจึงขยายการศึกษาถึงระดับชั้นเตรียมอุดมศึกษา เพื่อรองรับนโยบายนี้ ทำให้นักเรียนต่างจังหวัดมีโอกาสเรียนชั้นสูงขึ้นไปในจังหวัดของตน

การพัฒนาครูทั้งประเทศได้ก้าวต่อไปตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 คือ ครูโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนเทศบาล ซึ่งสอนระดับประถมศึกษา อันเป็นการศึกษาภาคบังคับที่เคยมีสถานภาพเป็นลูกจ้างประจำก็ได้รับการยกฐานะเป็นข้าราชการ

⁶⁵ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, 2517), หน้า 81.

⁶⁶ “พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช 2488”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 62 ตอนที่ 4 ลงวันที่ 16 มกราคม 2488, หน้า 70-79.

⁶⁷ ดวงเดือน พิศาลบุตร, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

พลเรือนอีกทั้งได้รับการปรับปรุงเงินเดือนให้สูงขึ้น ใครเคยได้รับในอัตราที่ต่ำกว่า 30 บาท ได้ปรับเป็นขั้นต่ำ 30 บาททั้งหมด ใครมีวุฒิประโยคครูประชาบาล (ป.บ.) เดิมได้รับ 24 บาท เพิ่มเป็น 30 บาท วุฒิประโยคครูมูล (ป.) เดิมได้รับ 35 บาท เพิ่มเป็น 40 บาท วุฒิประโยคประถมศึกษา (ป.ป.) เดิมได้รับ 50 บาท เพิ่มเป็น 60 บาท วุฒิประโยคมัธยมศึกษา (ป.ม.) เดิมได้รับ 80 บาท เพิ่มเป็น 90 บาท⁶⁸ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งจูงใจให้คนนิยมในอาชีพครูมากขึ้น เพราะมีความก้าวหน้ามากขึ้นกว่าแต่ก่อน และเป็นการรองรับการขยายตัวของการศึกษาในเวลาต่อมา

การศึกษาในช่วงเวลานี้นับว่าขยายตัวไปอย่างกว้างขวางเริ่มจากการศึกษาภาคบังคับ คือ ระดับประถมศึกษา (ป.1-4) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-3) ระดับมัธยมศึกษาบริบูรณ์ (ม.4-6) และระดับชั้นเตรียมอุดมศึกษา (ม.7-8) เปิดสอนกันตามโรงเรียนขนาดใหญ่หลายแห่งทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ปรากฏว่านักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นต้องการเรียนต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาบริบูรณ์ ดังนั้นใน พ.ศ. 2492 รัฐบาลจึงได้ยกเว้นค่าเล่าเรียน ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาบริบูรณ์ คือตั้งแต่ ป.1-ม.6 เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ศึกษาต่อระดับสูงมากขึ้นจึงเปิดสอนชั้นมัธยมสามัญศึกษาเพิ่มในปี พ.ศ. 2494 ที่โรงเรียนบางคล้า อ.บางคล้า จ.ฉะเชิงเทรา เป็นแห่งแรก ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 ได้ขยายไปที่โรงเรียนบ้านโพธิ์ และโรงเรียนพรหมนุเคราะห์ จ.ฉะเชิงเทรา⁶⁹ เป็นต้น

อันที่จริงแล้วแม้ว่ารัฐบาลจะเร่งพัฒนาการศึกษาจนขยายตัวไปได้อย่างกว้างขวางในช่วงนี้อย่างมากก็ตาม แต่ในด้านความพร้อมและคุณภาพของการศึกษายังไม่พัฒนาไปเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องมาจากความเสียหายที่ได้รับระหว่างสงครามและการนำประเทศเข้าสู่สงครามโดยประกาศเข้ากับฝ่ายอักษะให้กองทัพญี่ปุ่นยกผ่านประเทศทำให้รัฐบาลชุดใหม่นี้ต้องรีบดำเนินการแก้ไขสัญญาต่าง ๆ ที่ทำไว้ในระหว่างสงครามว่าเป็นโมฆะ เพื่อประเทศรอดพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามและมีต้องเสียค่าปฏิกรรมสงคราม ดังนั้นในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2488-2491 จึงเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยเพื่อกอบกู้สถานะของประเทศในสายตาของฝ่ายสัมพันธมิตร การศึกษาจึงยังประสบปัญหาอยู่ดังคำกล่าวของนายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการขณะนั้น และเป็นผู้ผ่านเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้น ได้บันทึกไว้ว่า⁷⁰

“...ช่วงสงครามสงบใหม่ ๆ เมื่อกองทัพญี่ปุ่นถอนกำลังออกจากที่ตั้งตามโรงเรียนต่าง ๆ แล้ว จึงได้เปิดทำการสอน แต่ความเสียหายของ

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ : ที่ระลึกในงานฉลองครบ 60 ปี, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2495), หน้า 544 หน้า 719 และหน้า 721.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 500.

อาคารสถานที่ กอปรกับการขาดแคลนเครื่องใช้ไม้สอยเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน เช่น หนังสือเรียน สมุด ดินสอ และเครื่องอุปกรณ์การสอน ยังคงเป็นอุปสรรคในการจัดการศึกษาอยู่เป็นอันมาก...”

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุภายในและภายนอกประเทศอีกหลายประการในช่วงเวลาหลังสงครามที่เป็นอุปสรรคต่อการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ไทยเสียเปรียบจากการทำสัญญาสมรภูมิแบบกับอังกฤษ ต้องใช้สินค้าเกษตร เช่น ข้าว ยาง ไม้สัก ดีบุก ชดเชยความเสียหายระหว่างสงครามให้อังกฤษทำให้เกิดปัญหาค่าครองชีพและขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค ปัญหาเงินเพื่อที่ญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรมาใช้เอง ปัญหาสังคมมีโจรผู้ร้ายชุกชุมไปทั่ว การคืนดินแดนอินโดจีนที่ญี่ปุ่นยึดมาให้อยู่ในความครอบครองของไทยในระหว่างสงคราม⁷¹ รวมทั้งกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ซึ่งรัฐบาลไม่อาจให้ความกระจ่างได้ มีการวิพากษ์วิจารณ์กันไปอย่างมาก ทำให้ต้องประกาศภาวะฉุกเฉินห้ามวิจารณ์เรื่องนี้⁷² มีผลทำให้รัฐบาลต้องแก้ปัญหามาตรานการหลายด้าน จึงมิได้พัฒนาการศึกษาโดยตรง ดังคำกล่าวของนายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการขณะนั้นว่า⁷³ “ช่วงนี้มีปัญหาการเมืองมันยุ่งเลยมิได้มุ่งพัฒนาการศึกษาให้เต็มที่” แต่อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วการศึกษาก็ได้รับการปรับปรุงขึ้นหลายอย่างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ต่อมาเมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในช่วงที่ 2 นี้ ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2491 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2500 เป็นเวลาเกือบ 10 ปี แต่การดำเนินนโยบายในช่วงนี้มีลักษณะอ่อนกว่าในช่วงแรกสมัยสงครามโลกเป็นอันมาก คงเป็นเพราะไม่มีสถานการณ์คับขันเป็นตัวบีบบังคับในการกำหนดและดำเนินนโยบายอย่างเร่งรีบเหมือนช่วงแรก แต่ถึงกระนั้นรัฐบาลจอมพล ป. ในช่วงที่ 2 นี้ก็ได้ตระหนักถึงผลในด้านลบต่อความรู้สึกและความพึงใจของประชาชนจากผลการดำเนินนโยบายสร้างชาติไทยตามรัฐธรรมนูญในช่วงแรกท่านจึงได้แถลงข้อเท็จจริงทางหนังสือพิมพ์ทุกฉบับภายหลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงครามแล้วว่า⁷⁴

⁷¹ ดูรายละเอียดได้ใน ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 467-483.

⁷² “แถลงการณ์ของรัฐบาล”, ราชกิจจานุเบกษา, แผนกทฤษฎี (ฉบับพิเศษ), เล่มที่ 63 ตอนที่ 39 ลงวันที่ 9 มิถุนายน 2489, หน้า 3.

⁷³ เดือน บุนนาค, “คำแถลงนโยบายของรัฐบาล”, ความเป็นมาของแผนการศึกษาของชาติ, (พระนคร : การพระศาสนา, 2504), หน้า 143-144.

⁷⁴ จอมพล ป. พิบูลสงคราม, “การร่วมมือและต่อต้านญี่ปุ่นสมัยสงคราม”, เมืองแรกประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : มิตรนรา, 2516), หน้า 440-442.

“...การสร้างชาติโดยออกเป็นรัฐนิยมในช่วงนั้นเป็นไปเพราะต้องการให้ญี่ปุ่นเห็นว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีวัฒนธรรมและมีอารยธรรมทัดเทียมกับอารยประเทศ เรื่องการแต่งกายที่ต้องให้แต่งเป็นสากลเพราะเกรงว่าคนไทยจะไปแต่งกิโมโนแบบญี่ปุ่น เรื่องให้เลิกเปิบข้าวด้วยมือ ให้ใช้ช้อนกับส้อมเพื่อกันไม่ให้คนไทยหันไปใช้ตะเกียบอย่างญี่ปุ่น เรื่องการใช้ภาษาไทยแบบใหม่ที่ต้องเปลี่ยนไปเพราะได้รับรายงานจากกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอให้เด็กไทยเรียนภาษาญี่ปุ่น ขอให้เราบรรจุภาษาญี่ปุ่นไว้ในหลักสูตร จึงเปลี่ยนตัวเขียนหนังสือแบบใหม่เพื่ออ้างกับญี่ปุ่นว่าเด็กไทยกำลังเรียนภาษาไทยแบบใหม่อยู่ ขอเวลาให้เด็กไทยรู้หนังสือไทยแบบใหม่ก่อนจึงค่อยเรียนภาษาญี่ปุ่น...”

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายของจอมพล ป. ในระหว่างสงครามเป็นไปเพราะสถานการณ์บังคับ มิได้มีเจตนาอื่นแอบแฝง ดังปรากฏในการให้ข้อมูลของพลโทประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในระหว่างสงคราม ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้นด้วยว่า⁷⁵

“...นโยบายรัฐนิยม เป็นไปเพื่อความเหมาะสมของชาติไทยซึ่งเป็นชาติอารยะ และเพื่อให้เข้าระดับความเป็นอยู่อย่างนานาอารยประเทศทั่วโลก อีกทั้งเป็นเครื่องมือต่อต้านอิทธิพลญี่ปุ่นด้วย เพราะรัฐบาลถูกบีบบังคับจากญี่ปุ่น จึงไม่ต้องการถูกญี่ปุ่นกลืน...”

จึงกล่าวได้ว่า นโยบายสร้างชาติไทยของผู้นำทำไปเพราะเหตุผลทางการเมืองที่ถูกบีบบังคับจากญี่ปุ่นให้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงประเพณีหลายอย่างไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนภาษาเขียน การแต่งตัว การใช้ช้อนส้อมและมารยาทสังคมต่าง ๆ ที่รัฐบาลต้องบังคับให้ประชาชนทำโดยไม่สามารถบอกเหตุผลความจริงได้เพราะญี่ปุ่นอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองไปหมด หากพวกเขาออกไปรัฐบาลจะยิ่งตกอยู่ในฐานะลำบากมากขึ้น⁷⁶ การดำเนินนโยบายจึงเป็นไปเพื่อการปกป้องประเทศชาติให้รอดพ้นจากการครอบงำของอิทธิพลทางวัฒนธรรมญี่ปุ่น ซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษาและวัฒนธรรมไทยดังที่กล่าวมา

⁷⁵ ดูรายละเอียดได้ใน พลโทประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บรรณกิจ, 2518).

⁷⁶ จอมพล ป. พิบูลสงคราม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 427 และสามารถดูเอกสารสัญญาได้จากกองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ, เพิ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 เลขที่ 2/2.4 เรื่อง การสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย.

เมื่อเข้ามารับตำแหน่งใหม่ในช่วงนี้ รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายพัฒนาการศึกษามากขึ้น ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาลในส่วนภูมิภาคเพิ่มขึ้น ปรับปรุงเงินเดือนครู อีกทั้งสนับสนุนโรงเรียนเอกชนเพิ่มในต่างจังหวัดด้วย โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดใหญ่ที่ย้ายไปเปิดทำการสอนในสมัยสงครามก็ให้เปิดดำเนินการต่อไปในจังหวัดที่ตั้งอยู่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง อาทิ อัสสัมชัญ เซนต์ปอล⁷⁷ ฯลฯ ซึ่งยังดำเนินการสอนมาจนทุกวันนี้

การที่รัฐบาลส่งเสริมให้เอกชนช่วยจัดการศึกษาในช่วงนี้ นอกจากจะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลแล้ว ยังเป็นการช่วยขยายการศึกษาให้กว้างขวางและทั่วถึงมากขึ้นอย่างรวดเร็วอีกด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์โดยช่วยเหลือฐานะของครูโรงเรียนราษฎร์ให้มีระดับอัตราเงินเดือนใกล้เคียงกับครูโรงเรียนรัฐบาล ได้ให้เงินอุดหนุนเงินเดือนครูโรงเรียนราษฎร์ในปี พ.ศ. 2493 และเพื่อป้องกันมิให้โรงเรียนราษฎร์ขึ้นค่าเล่าเรียนโดยไม่มีที่สิ้นสุด⁷⁸

ในส่วนของการฝึกหัดครู รัฐบาลเห็นความจำเป็นว่าการตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นหลายแห่งในต่างจังหวัดนั้นทำให้จำนวนครูที่จะส่งไปสอนมีไม่เพียงพออย่างแน่นอน จึงได้จัดตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นในปี พ.ศ. 2497 โดยรวมการผลิตครูที่กระจายอยู่ตามกรมต่าง ๆ เช่น กรมวิสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา กรมพลศึกษา ให้มารวมอยู่ในกรมเดียวกัน เพื่อสะดวกในการประสานงาน การวางแผนในการผลิต เป็นการประหยัดและมีประสิทธิภาพในการผลิตอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2497 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497⁷⁹ ทำให้การผลิตครูมีองค์กรที่รับผิดชอบโดยตรงชัดเจนขึ้น

ผลจากการกำหนดเป้าหมายในการผลิตครูอย่างมีทิศทางในช่วงเวลานี้ อีกทั้งต้องการส่งเสริมและยกระดับวิทยฐานะของครูให้สูงขึ้นจึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2497 โดยพัฒนาโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงที่ประสานมิตร ซึ่งเปิดสอนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2492 มาเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ขยายหลักสูตรวิชาชีพครูให้สูงถึงระดับปริญญา⁸⁰ เป็นการส่งเสริมวิชาชีพครูให้มีคุณวุฒิและความก้าวหน้าทัดเทียมอาชีพอื่น นับเป็นก้าวที่สำคัญยิ่งในวงการผลิตครู

⁷⁷ คุรยละเอียดได้ใน เสถียร คุงโสภณ, ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ในเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย, 2514).

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁹ คุรยละเอียดได้ใน กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 777.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 778.

อันที่จริงนอกจากมีการขยายตัวของโรงเรียนราษฎร์และการฝึกหัดครูแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ก็มีการขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาออกสู่ภูมิภาคด้วย สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อปูพื้นฐานการศึกษาระดับต้นให้ได้มาตรฐาน โดยการตั้ง “โรงเรียนพิบูลบำเพ็ญ” ขึ้นในปี พ.ศ. 2497 สังกัดกรมสามัญศึกษา ต่อมาในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2499 กรมสามัญศึกษาได้โอนโรงเรียนนี้ให้แก่วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน เพื่อปรับปรุงเป็นโรงเรียนสาธิตของวิทยาลัย ให้ชื่อใหม่ว่าโรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน⁸¹ และยังเปิดทำการสอนมาจนถึงทุกวันนี้

ในปี พ.ศ. 2497 ปีเดียวกันนั้นก็ได้มีการจัดตั้ง “วิทยาลัยบางแสน” ขึ้นเป็นโรงเรียนประจำชายระดับมัธยม ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลประเภทกินนอน แห่งแรกในประเทศไทย เปิดสอนเพื่อฝึกฝนให้รู้จักการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ มีระเบียบวินัย มีความรู้และคุณธรรมควบคู่กันไป⁸² วิทยาลัยนี้เปิดสอนจนถึงปีการศึกษา 2514 จึงได้ยุบเลิก กรมสามัญศึกษาได้โอนอาคารสถานที่ อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ใช้ปฏิบัติต่อมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้การศึกษาระดับอุดมศึกษาก็ขยายตัวเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2498 รัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาระดับนี้ไปยังส่วนภูมิภาค เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น ไม่ต้องรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ ดังนั้นจึงได้จัดตั้ง “วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน” ขึ้นเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูวิชาชีพชั้นสูง สังกัดกรมการฝึกหัดครูเช่นเดียวกับวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร⁸³ เริ่มเปิดสอนวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 ถือเป็นวันกำเนิดวิทยาลัยนับเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศไทยที่ตั้งขึ้นในภูมิภาค ต่อมาวิทยาลัยแห่งนี้ ได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยบูรพาในปัจจุบัน

ความก้าวหน้าทางการศึกษาขยายตัวต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความก้าวหน้าทางวิชาการสมัยใหม่ได้เริ่มขึ้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายอย่าง อาทิเช่น⁸⁴ การทดลองปรับปรุงการศึกษาแบบใหม่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2494-2499 เป็นการนำแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) คือการเรียนโดยการฝึกปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ตามหลักการของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักการศึกษาผู้มีชื่อเสียงชาวอเมริกัน ซึ่งแนวคิดของเขาเป็นที่นิยมกันแพร่หลายขณะนั้น การทดลองดังกล่าวช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาทุกด้านไม่ว่าจะเป็นการจัดการในโรงเรียน การเรียนโดยมีวัสดุอุปกรณ์ประกอบโดยตรง เปิดวิชา

⁸¹ คุรุสละเอียดได้ใน กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 781.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 655.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 784.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 664-665 และจะกล่าวรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4

เลือกเสรีให้เด็กเรียนตามความถนัด ความสนใจของผู้เรียนให้มากขึ้น โดยคัดเลือกโรงเรียน ตัดครุณี และโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ โรงเรียนประจำจังหวัดหญิงและชายของจังหวัด ฉะเชิงเทรา เป็นโรงเรียนทดลองโครงการนี้ และในปี 2498 ได้ขยายโครงการมาทดลองในจังหวัด ปราจีนบุรีด้วย

จากการที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งเป็นองค์การ ระหว่างประเทศที่จัดตั้งขึ้นโดยฝ่ายสัมพันธมิตรภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อร่วมมือกัน สร้างสันติภาพและขจัดความขัดแย้งอันนำไปสู่สงครามที่จะเกิดขึ้นในโลก หน่วยงานในองค์การ สหประชาชาตินี้มี “องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม” หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ทำ หน้าที่ประสานงานและให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษาโดยตรง ส่งผลให้รัฐบาลมีเป้าหมายปรับ ปรุงการศึกษาของชาติใหม่อีกครั้ง คือการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 เพื่อเป็นการ วางแผนให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและการขยายตัวทางการศึกษา ซึ่งประเทศไทยมิได้มีการ ปรับปรุงแผนการศึกษาชาติเลยหลังจากที่ประกาศใช้แผนฉบับก่อนไปเมื่อปี พ.ศ. 2479 รวม เวลาประมาณ 15 ปี เพราะอยู่ในสภาวะสงคราม

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 มีความใหม่กว่าแผนฉบับเดิมในหลาย ๆ ประการ อาทิเช่น มีการกำหนดองค์ที่แห่งการจัดการศึกษา คือมีจริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษาอันเป็น ส่วนที่เพิ่มขึ้นมา ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับความช่วยเหลือจากยูเนสโกมากในด้านการให้ผู้เชี่ยวชาญ ทุนการศึกษาและอุปกรณ์การศึกษามาใช้ปรับปรุงการศึกษาไทย ตลอดจนการขยายตัวด้าน อาชีวศึกษาและแนวคิดขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปจากเดิมให้สูงขึ้นด้วย⁸⁵

ในส่วนของ การอาชีวศึกษาช่วงนี้ได้รับความช่วยเหลือจากยูเนสโกกับความร่วมมือกับ สถาบันการศึกษาของสหรัฐอเมริกา ประเทศต่าง ๆ ในยุโรป และออสเตรเลียหลายแห่ง ทำให้การ อาชีวศึกษาพัฒนาขึ้น อีกทั้งขยายตัวออกไปอย่างแพร่หลาย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการจัดตั้ง โรงเรียนฝึกหัดครูสตรี จังหวัดฉะเชิงเทรา ฝึกหัดครูเกษตรกรรมบางพระ จังหวัดชลบุรี⁸⁶ และ รัฐบาล ออสเตรเลีย ให้ความช่วยเหลือจัดตั้งโรงเรียนเทคนิคสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เป็นโรงเรียนการ ช่างอุตสาหกรรม เปิดสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ 8 แผนกวิชาทางการช่าง⁸⁷ สถาบันทั้ง 3 แห่งยังคงเปิดดำเนินการสอนมาจนถึงปัจจุบันภายใต้ชื่อใหม่ว่า สถาบันราชภัฏ ฉะเชิงเทรา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตบางพระ และวิทยาลัยเทคนิคสัตหีบ ตามลำดับมา

⁸⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย, หน้า 104-105.

⁸⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 698.

⁸⁷ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ), หน้า 96.

นอกจากนั้นยังมีการวางพื้นฐานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมหลายอย่างในภาคตะวันออกเฉียงใต้แก่ การตั้งโรงสีข้าว โรงงานทำน้ำตาล โรงเลื่อยไม้ ในจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา การสำรวจแหล่งแร่ทองคำ ที่อำเภอภินทรบุรี จังหวัดปราจีนบุรี การจัดตั้งสถานสงเคราะห์และการจัดหาที่ดินเพื่อการจัดตั้งสถานสงเคราะห์ ที่อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี การจัดสร้างนิคมสร้างตนเอง เพื่อให้ประชาชนมีที่อยู่และมีที่ทำมาหากินเป็นหลักแหล่งที่นิคมกสิกรรมบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีเนื้อที่ 21,400 ไร่ มีสมาชิกของนิคม 203 ครอบครัว⁸⁸ เป็นต้น

จากการกำหนดเป้าหมาย และดำเนินนโยบายในช่วงนี้ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าส่งผลต่อการพัฒนาภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงหลายประการ อันเป็นผลมาจากการฟื้นฟู บูรณะประเทศภายหลังสงครามและการได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศเป็นสำคัญ จากการให้สัมภาษณ์ของบุคคลผู้เกี่ยวข้องและผ่านเหตุการณ์ในช่วงนี้ สามารถใช้พิจารณาประกอบเอกสารพอสังเขปได้ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร. ชำรง บัวศรี นายคณบดีมหาวิทยาลัยบูรพา และอดีตรองอธิการบดีวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนคนแรก⁸⁹

“...ในช่วงนั้นหลังสงครามสงบ หลังจากแก้ไขสถานการณ์แล้วก็เป็นสมาชิกสหประชาชาติเป็นลำดับที่ 45 ก็ได้รับความช่วยเหลือมาพัฒนาการศึกษาโดยตรง รัฐบาลนายคณอนันท์ ก็จอมพล ป. เห็นด้วยที่จะขยายการศึกษาออกสู่ต่างจังหวัด โดยเฉพาะการผลิตครูจำเป็นมาก เพราะไม่เพียงพอและเห็นว่าบางแสนนั้นไม่ไกลจากกรุงเทพ คนนิยมมาเที่ยวตากอากาศกันมาก จึงได้ให้พลเอกมังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาขณะนั้นดำเนินการ โดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาขณะนั้นเป็นผู้วางแผนผัง ปีแรกยังไม่มีตึกเรียน อาศัยเรียนที่วิทยาลัยบางแสน ของกรมวิสามัญศึกษา อยู่ในบริเวณใกล้กัน ตอนนั้นมีนิสิต 41 คนมาเรียนรุ่นแรก เมื่อ 30 มิถุนายน 2498 เดินทางโดยรถยนต์มา อาจารย์มี 7 คน ท่านหลวงพรหมโยธีก็มาเป็นประธานเปิดป้ายวิทยาลัย วิชาการศึกษาบางแสน ช่วงแรก ๆ ยังลำบากมากเนื่องจากความไม่พร้อมในหลายด้าน แต่พวกเราตั้งใจจะพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัยของภาคตะวันออกเฉียงใต้

⁸⁸ ดูรายละเอียดต่าง ๆ ได้ในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิวัชร, 2500), หน้า 150-160.

⁸⁹ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. ชำรง บัวศรี เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2539 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

อาจารย์หลายท่านจบเมืองนอกก็มาที่นี่ด้วยความตั้งใจจริง ตอนนั้น
ตึก หอพัก อะไรยังไม่มีเป็นของวิทยาลัยเองเลย อยู่ระหว่างก่อสร้าง
ทั้งนั้น พอขึ้นอีกปีก็ค่อยเป็นรูปเป็นร่างขึ้น...”

รองศาสตราจารย์เชาวน์ มณีวงษ์ อดีตอธิการบดี มหาวิทยาลัยบูรพาคนแรก และเป็นนิสิต
เก่าวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน รุ่นแรก⁹⁰

“...ผมมาเรียนเป็นนิสิตรุ่นแรก ปีแรก 2498 ยังไม่มีอาคารเรียน เรียน
กันที่วิทยาลัยบางแสน ชั้น 2 ตึกมนุษยศาสตร์เดิมนั้นล่ะ บริเวณ
รอบ ๆ ก็มีแต่สวนมะพร้าว พลเอกมังกร รัฐมนตรีกระทรวงศึกษา
และเป็นประธานสภาวิทยาลัยวิชาการศึกษาด้วย ก็ได้ให้อิโวกาทพวก
เรา 41 คน ว่าเป็นรุ่นแรกของวิทยาลัยแห่งใหม่ที่สุดของประเทศขณะ
นั้น ให้สร้างแบบแผนประเพณีของวิทยาลัยให้ตั้งใจเรียน ตั้งใจ
ทำงานจริงจัง พวกเราก็เรียน และก็ช่วยงานวิทยาลัยไปด้วย เหนื่อย
กันแต่ก็สนุก สนุกกัน เพราะเป็นผู้ชายหมด ปีต่อมา 2499 ตึกอำนวยการ
เสร็จ หอพักชาย หอพักหญิงเสร็จ ถนนคอนกรีต มีน้ำไฟ มี
โรงอาหารชั่วคราว ก็รับนิสิตเพิ่มได้ 212 คน มีอาจารย์มาเพิ่ม 33 คน
ในปีนั้นก็ใช้เป็นที่มอบปริญญาบัตรแก่นิสิตประสานมิตรด้วย ก็มา
รับที่นี่เป็นครั้งแรก พลเอกมังกรก็แวะมาเยี่ยมเยียนวิทยาลัยบ่อย
สนับสนุนสถาบันมาตั้งแต่ก่อตั้ง ท่านเคยปรารภว่า จะทำให้ที่นี่เป็น
เมืองมหาวิทยาลัย...”

รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทิน มหาจันทร์ อดีตผู้ช่วยรองอธิการบดีฝ่ายวางแผน และอดีต
อาจารย์ใหญ่ โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ”⁹¹

“...นโยบายกระจายการศึกษาออกสู่ภูมิภาคช่วงนั้นเป็นไปอย่าง
รีบเร่ง รวดเร็ว แม้ไม่มีความพร้อมด้านสถานที่ แต่ด้านความคิดแล้ว
กว้างไกล เพราะประเทศต้องการครูระดับปริญญามากขึ้น และก็
ต้องการกระจายออกจากกรุงเทพ ตอนนั้นมีการประกาศรับนิสิตมา
เรียนที่บางแสน โดยจัดสอบกันในเดือนพฤษภาคม 2498 เดินทางมา

⁹⁰ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์เชาวน์ มณีวงษ์ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁹¹ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทิน มหาจันทร์ เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

เรียน 30 มิถุนายน 2498 และเริ่มเรียน 1 กรกฎาคม 2498 ซึ่งก่อนวันสถาปนาวิทยาลัยจริง ๆ ในวันที่ 8 กรกฎาคม 2498 คำขวัญของท่าน ม.ล.ปิ่น ที่มอบให้วิทยาลัยในวันวางศิลาฤกษ์ ก็กลายเป็นเพลงประจำสถาบันในตอนนี้อย่างน่าทึ่ง ท่านมองว่าที่นี่เหมาะกับการรองรับการขยายตัวของกรุงเทพในอนาคต ซึ่งก็เป็นจริงในปัจจุบัน...”

และอีกตอนหนึ่งว่า

“...ในส่วนของโรงเรียนสาธิต กระทรวงศึกษาเห็นว่าเมื่อขยายการฝึกหัดครู จำเป็นต้องมีแหล่งฝึกงาน ทดลองสอนให้ได้ผลดี จึงได้โอนโรงเรียนพิบูลบำเพ็ญ ซึ่งแต่เดิมสังกัดกรมสามัญศึกษา อยู่บริเวณใกล้เคียงกันมาขึ้นกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา กรมการฝึกหัดครู ตอนนั้นบางแสนก็ขึ้นกับกรมฝึกหัดครู โอนมาจัดตั้งเป็นโรงเรียนสาธิต ชื่อเต็มว่า โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ตั้งแต่ปี 2499 ตอนนั้นมีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกา มาร่วมกันวางแผนปรับปรุงและพัฒนาโรงเรียนให้เหมาะสมขึ้น ก็ได้รับความร่วมมือจากต่างประเทศจัดหาทุน ส่งผู้เชี่ยวชาญ มาช่วยกัน...”

รองศาสตราจารย์อนนต์ อนันต์ศรี อธิการบดีใหญ่โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” และอดีตรองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์⁹²

“...โรงเรียนสาธิตของเราพัฒนาจากโรงเรียนประชาบาลหนองมน พอต่อมารัฐก็จะช่วงสงคราม พ.ศ. 2486 ทางราชการเปลี่ยนชื่อตำบลหนองมนเป็นตำบลแสนสุข โรงเรียนก็เลยเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนประชาบาลแสนสุข พอสงครามสงบ จอมพล ป. กลับมาเป็นนายกอีก ช่วง 2496 ขยายการศึกษาออกต่างจังหวัด ก็พัฒนาโรงเรียนนี้ให้เป็นโรงเรียนสาธิต แต่เดิมสอนระดับประถม ซึ่งเป็นภาคบังคับให้เด็กในตำบลละแวกนี้ มีแสนสุข บางพระ และทางที่รถยนต์รับส่งของโรงเรียนผ่านไปจนถึงตัวเมืองชลบุรีต่อมาขยายขึ้นถึงชั้นมัธยมศึกษา ตอนต้นให้สอดคล้องกับแผนการศึกษารวมทั้งเป็นแหล่งทดลอง

⁹² สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อนนต์ อนันต์ศรี เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

ค้นคว้า เสนอแนะ แนวคิด ทฤษฎีใหม่ทางการศึกษา และให้นิสิตของ
วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนมาฝึกสอนสังเกตพฤติกรรม ทดลอง
สอนประกอบหลักสูตรวิชาชีพครู ช่วงนั้นได้ทุนจากต่างประเทศ มี
โปรเฟสเซอร์จากอเมริกามาช่วยสอน คูงาน วางแผน แลกเปลี่ยน
อาจารย์กันเยอะ รัฐบาลก็ตื่นตัวจะปรับปรุงการศึกษาใหม่ สอนแบบ
ใหม่ เป็นกลุ่มเล็ก มีอุปกรณ์ช่วยสอน ให้เด็กลองปฏิบัติ ครูก็อบรม
กันบ่อยเพื่อศึกษาเพิ่มเติมฝึกใช้เครื่องมือ สื่อใหม่ ๆ...”

รองศาสตราจารย์ภารดี มหาจันทร์ ผู้อำนวยการโครงการจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยบูรพา และอดีตอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยบางแสน⁹³

“...ตอนนั้นได้รับความร่วมมือจากต่างประเทศหลายด้าน ก็เลยมี
ความคิดที่จะทดลองปรับปรุงการศึกษาแบบใหม่อย่างเช่นที่
ฉะเชิงเทรา ส่วนที่วิทยาลัยบางแสน ก็นายกจอมพล ป. ดำริว่าน่าจะมี
โรงเรียนประจำสำหรับนักเรียนชายชั้น เป็นโรงเรียนสามัญเพื่อ
เตรียมเข้าเรียนมหาวิทยาลัย ตามแบบโรงเรียนอีตัน (Eton) ใน
ประเทศอังกฤษ จึงมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการโดยพลเอก
มังกร รัฐมนตรีกระทรวง และหลวงสวัสดิศาสตรพุทธิ อธิบดี
กรมวิสามัญศึกษาขณะนั้น ดำเนินการ เริ่มเปิดสอน 2497 รุ่นแรกมี
นักเรียน 33 คน เปิดสอนเรียนมาจนถึง ปี 2514 ก็ปิดลง กระทรวงก็
โอนทรัพย์สิน อาคารเรียน โรงอาหาร หอพัก ฯลฯ ให้วิทยาลัยวิชา
การศึกษา บางแสน ใช้ต่อคือเรียนก็เป็นคณะมนุษยศาสตร์มาเรื่อยจน
ถึงปี 2539 ค่อยย้ายมาตึกใหม่ หอพักก็ให้เป็นหอพักนิสิตชายของ
ม.บูรพา โรงอาหารก็เป็นห้องประชุม ชมรมกิจกรรมนิสิตใน
ปัจจุบัน...”

อาจารย์เกษม สนิทกลาง อดีตผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ อดีตอาจารย์แนะแนวและ
อาจารย์ผู้ดูแลหอพักนักเรียนวิทยาลัยบางแสน⁹⁴

⁹³ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ภารดี มหาจันทร์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2540 ณ โครงการจัดตั้งสถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

⁹⁴ สัมภาษณ์ อาจารย์เกษม สนิทกลาง เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2540 ณ บ้านพัก ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี
โดยผู้วิจัย

“...วิทยาลัยบางแสนตั้งขึ้นตามแบบอย่างโรงเรียนประจำในอังกฤษ เป็นโรงเรียนชายล้วน รัฐบาลขณะนั้นเห็นแบบอย่างโรงเรียนที่สอน วิชาและฝึกวินัยคู่กันไป ก็ลองทำกันดูระยะแรกได้ผลนะ คนนิยม เด็กมาจากหลายที่เลยมาอยู่ประจำ ต่อหลังค่าใช้จ่ายสูงขึ้น แต่เก็บ ค่าเล่าเรียนมากไม่ได้ เพราะเป็นโรงเรียนรัฐบาล ประกอบกับตอน นั้นรัฐบาลมีนโยบายขยายวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนพื้นที่ติดกัน เมื่อเปิดแล้วก็โอนอาจารย์ส่วนหนึ่งมาสอนที่วิทยาลัยการศึกษา บางแสน เด็กส่วนหนึ่งก็โอนไปเรียนที่ ร.ร.เตรียมฯ ร.ร.บดินทร์ฯ ที่ เปิดสอนในกรุงเทพฯ...”

อาจารย์ธานี สุวรรณช่าง อดีตอาจารย์ภาควิชาศิลปะวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และอดีตอาจารย์สอนวิชาศิลปศึกษา วิทยาลัยบางแสน⁹⁵

“...การตั้งโรงเรียนอย่างวิทยาลัยบางแสนเป็นแนวคิดใหม่ทางการ ศึกษาขณะนั้น เลียนแบบโรงเรียนกินนอนอย่างของยุโรป สอน หนังสือและฝึกระเบียบไปด้วย ต้องเป็นโรงเรียนประจำเพราะดูแล ไกล่ชิดทั้งมารยาท การปฏิบัติตัว เรียกว่าเป็นโรงเรียนดัดนิสัยละ เลือที่บางแสนก็เพราะไม่ไกลกรุงเทพฯ อากาศดี ที่ตั้งเหมาะ เตรียม การกันดีแต่เปิดสอนได้ 16 ปี ถึง พ.ศ. 2514 ก็ปิดไป เพราะค่าใช้จ่าย ด้วย เปลี่ยนรัฐบาลด้วย นโยบายก็เปลี่ยน ต่อมาก็มีโรงเรียนประเภท นี้เกิดขึ้นหลายแห่ง เด็กก็ลดลงเพราะต้องมาอยู่ประจำ เด็กจากที่อื่นก็ ไม่ค่อยมา เด็กในท้องถิ่นน้อยลง มีโรงเรียนเพิ่มมากประเภทไปกลับ ค่าใช้จ่ายถูกกว่า คนนิยมมากกว่า ก็เลยปิดไป...”

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งข้างต้นนี้เป็นการแสดงทรรศนะเกี่ยวกับการดำเนิน นโยบายการศึกษาที่มีส่วนช่วยพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยตรง แต่ทุกท่านก็ให้ข้อมูลประกอบข้อคิด เห็นตามที่ท่านได้รับข้อมูลมา ในทรรศนะของผู้วิจัย เมื่อศึกษาเอกสารด้วยประกอบกันก็เห็นว่า รัฐบาลในขณะนั้นดำเนินการพัฒนาการศึกษาของชาติโดยรวมในฐานะที่เป็นหน้าที่ของรัฐบาลอยู่ แล้ว ประกอบกับสถานการณ์และความเป็นไปได้ในขณะนั้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สถานะของ

⁹⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์ธานี สุวรรณช่าง เมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2540 ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

ประเทศและผลจากความช่วยเหลือของต่างประเทศ ทำให้การศึกษาขยายตัวได้อย่างกว้างขวางและ
เป็นรูปธรรมมากขึ้นกว่าเดิม

ระยะที่ 3 ภายหลังเหตุการณ์รัฐประหารจนถึงเหตุการณ์มหาวิปโยค (พ.ศ. 2500-2516)

ช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยในเดือนกันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์
ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าทำการรัฐประหารรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม เหตุผลในการ
ก่อรัฐประหารคือ⁹⁶

“...เนื่องด้วยปรากฏว่า รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็น
นายกรัฐมนตรีได้บริหารราชการแผ่นดินไม่เป็นที่ไว้วางใจของ
ประชาชน ทั้งไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
ได้...”

ต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเลือกนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาล
รักษาราชการอยู่ชั่วคราวเป็นเวลา 90 วัน หลังจากนั้นพลเอกถนอม กิตติขจร ได้รับการเสนอชื่อให้
เป็นนายกรัฐมนตรีแต่แล้วเหตุการณ์ทางการเมืองก็ยังไม่เรียบร้อยดี รัฐบาลชุดนี้ประสบปัญหาใน
การบริหารงานแผ่นดินเนื่องจากเกิดความวุ่นวายภายในพรรคการเมืองต่าง ๆ หลายครั้ง
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ทำการปฏิวัติในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2501 แล้วได้ประกาศยกเลิก
รัฐธรรมนูญ คณะรัฐมนตรี พรรคการเมือง สภาผู้แทนราษฎร พร้อมกับประกาศให้ความสำคัญแก่
สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นหลักในการบริหารประเทศ ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์
พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมีผลงานที่สำคัญคือ การจัดตั้งสภา
การศึกษา พ.ศ. 2502 การประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 การประกาศใช้แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นฉบับแรก มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้น
ฐานทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศอย่างมีทิศทาง แต่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยัง
ไม่ทันบริหารประเทศให้บรรลุตามเป้าหมาย ที่วางไว้ในแผนพัฒนาฯ ท่านก็ถึงแก่กรรมในวันที่
ที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2506 เสียก่อน จึงต้องเปลี่ยนรัฐบาลใหม่อีกครั้ง

จอมพลถนอม กิตติขจร ได้เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งเมื่อวันที่ 7 มกราคม
พ.ศ. 2507 ได้ดำเนินนโยบายบางส่วนต่อจากรัฐบาลชุดก่อน พร้อมกับปรับปรุงแก้ไขบางด้านให้
เหมาะสม แต่แล้วก็เกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองขึ้นอีกหลายครั้ง มีการเผยแพร่แนวความคิด

⁹⁶ “ประกาศพระบรมราชโองการตั้งผู้รักษาพระนครฝ่ายหน้า” ใน ร่อง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทย
ในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 351.

ต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรง ตลอดจนการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์อยู่บ่อยครั้ง การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น มีการเดินขบวนนัดหยุดงาน เรียกร้องขอค่าแรงงานขึ้นจากหลายหน่วยงาน การต่อต้านนโยบายรัฐบาลเรื่องสหรัฐอเมริกาขอตั้งฐานทัพในประเทศไทยเพื่อไปรบในสงครามเวียดนาม ตลอดจนมีความเคลื่อนไหวและตื่นตัวทางการเมืองของนิสิต นักศึกษาเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ต่อต้านการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการขึ้นราคาสินค้า ปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมได้ทวีความรุนแรงขึ้น จนกระทั่งถึงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีผลให้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและเดินทางออกนอกประเทศไปในที่สุด⁹⁷ สำหรับผลงานทางการศึกษาของรัฐบาลชุดนี้ได้แก่ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยในภูมิภาคขึ้นหลายแห่งระหว่าง พ.ศ. 2507-2512 การจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดขึ้น การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2510 ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2515 และการจัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2515

สำหรับการพัฒนาการศึกษาในช่วงนี้ก็ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจากในช่วงก่อน สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นก็ได้ดำเนินการสอนและพัฒนาต่อมา ใน พ.ศ. 2500 กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาจัดแบ่ง “ภาคการศึกษา” เพื่อประโยชน์ในการบริหารการศึกษาด้วยการกำหนดท้องที่จังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมี 71 จังหวัดขณะนั้น โดยพิจารณาตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ ปริมาณและคุณภาพด้านการศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญทั้งนี้เพื่อให้งานการศึกษาดำเนินไปอย่างรัดกุมและคล่องตัวขึ้นและเป็นรากฐานของการกระจายอำนาจไปด้วย มีการจัดแบ่งได้เป็น 12 ภาค ภูมิภาคตะวันออก 7 จังหวัดในขณะนั้นประกอบด้วย จังหวัด ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และนครนายก ขณะนั้นให้ฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางของภาค จัดเป็นภาคศึกษา 12⁹⁸ ซึ่งยังคงดำเนินมาอยู่จนถึงปัจจุบันนี้เรียกว่าเขตการศึกษา 12 โดยเปลี่ยนให้ชลบุรีเป็นศูนย์กลางของภาคและเพิ่มจังหวัดสระแก้ว ที่เพิ่งตั้งใหม่ในปี พ.ศ. 2535

ในช่วงนี้รัฐบาลมีโครงการกระจายการศึกษาออกสู่ภูมิภาคอย่างต่อเนื่องเหมือนในช่วงก่อน โดยในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2501 กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค (Regional Education Development Project Including Higher Education) ซึ่งเรียกอย่างย่อว่า โครงการ พ.ศ.ภ (REDPHE) เป็นโครงการใหญ่ครอบคลุมงานการศึกษาทุกระดับ ทุกแขนง ที่กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบอยู่ รวมทั้งโครงการต่าง ๆ ที่ได้รับความช่วยเหลือจากยูเนสโกและ

⁹⁷ ดูรายละเอียดได้ใน รอง ศยามานนท์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 389-390.

⁹⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 576.

องค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ ด้วย⁹⁹ เท่ากับว่าการแบ่งภาคศึกษาดังกล่าวข้างต้นเพื่อรองรับการขยายโครงการนี้โดยตรง

การกำหนดเป้าหมายของรัฐบาลในการดำเนินโครงการนี้ ก็คือ การกระจายอำนาจการจัดการศึกษา เริ่มสร้างผู้ทรงคุณวุฒิในส่วนภูมิภาค สร้างแหล่งศูนย์กลางทางวิชาการ โดยให้โรงเรียนฝึกหัดครูเป็นหลักของภูมิภาค ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีโรงเรียนฝึกหัดครูจะเข็ญตราและวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ชลบุรี มีการจัดสร้างครูสัมมนาการประจำภาคเพื่อเป็นศูนย์กลางดำเนินการ สร้างความเข้าใจกับประชาชนในภูมิภาคว่าการศึกษาเป็นเรื่องของประชาชนทุกคนต้องช่วยเหลือกันมิใช่ของรัฐบาลที่เพียงจัดสร้างโรงเรียนให้เท่านั้น พยายามแก้ความคิดของประชาชนที่ให้ลูกหลานเรียนแล้วละทิ้งภูมิลำเนาและอาชีพในท้องถิ่นของตนเพื่อไปรับราชการ¹⁰⁰ เท่ากับเป็นการวางรากฐานให้คนในท้องถิ่นได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วพัฒนาท้องถิ่นให้ความเจริญกระจายออกไปจากเมืองหลวง ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วย

ในการดำเนินนโยบายกระจายการศึกษาออกสู่ภูมิภาค รัฐบาลในขณะนั้นมีได้มุ่งเพียงขยายงานในสายวิชาการหรือสายสามัญเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้ความสำคัญกับการเกษตร การอุตสาหกรรม และด้านอาชีวศึกษาสายอื่น ๆ ด้วย เช่น ในปี พ.ศ. 2500-2503 ได้ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงโรงเรียนช่างไม้จะเข็ญตรา เพื่อขยายสาขาวิชาที่สอนให้มีมากขึ้นกว่าช่างไม้ คือมีช่างกล ช่างโลหะ ช่างยนต์ ช่างไฟฟ้า-วิทยุ เปิดสอนต่อในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ต่อมา พ.ศ. 2506 บริษัทเชลล์แห่งประเทศไทยได้ช่วยเหลือด้านเครื่องมือและอุปกรณ์เป็นจำนวนสองแสนบาท เมื่องานขยายตัวขึ้นก็เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นโรงเรียนการช่างจะเข็ญตรา นับเป็นโรงเรียนแรกที่เปิดสอนด้านช่างหลายสาขาในโรงเรียนเดียวกัน¹⁰¹ และในปี พ.ศ. 2504 ได้จัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรรมปราจีนบุรีขึ้น เปิดสอนด้านเกษตรกรรม¹⁰² ซึ่งทั้ง 2 แห่ง ยังคงเปิดสอนมาจนถึงปัจจุบัน โดยพัฒนาเป็นวิทยาลัยเทคนิคจะเข็ญตรา และวิทยาลัยเกษตรกรรมปราจีนบุรี นับว่าเป็นการวางรากฐานด้านอาชีวศึกษาโดยตรง

อนึ่ง นโยบายการศึกษาในช่วงแรก คือ พ.ศ. 2502-2506 นั้น เป็นการดำเนินนโยบายการศึกษาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีโดยมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการศึกษาไว้ว่า “...จะจัดตั้งสภาการศึกษาแห่ง

⁹⁹ กองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2503) ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4

¹⁰⁰ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, หน้า 97-98.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

¹⁰² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-207, หน้า 699.

ชาติขึ้นเพื่อวางโครงการถาวรเหมาะสมกับความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปการปกครองประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่าจะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตามโครงการศึกษาแห่งชาติและให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น”¹⁰³

จากนโยบายดังกล่าวรัฐบาลได้ดำเนินการจัดตั้ง “สภาการศึกษาแห่งชาติ” ขึ้นในปี พ.ศ. 2502 เพื่อเป็นองค์กรกลางในการวางแผนการศึกษาของชาติทุกระดับ ทำหน้าที่ประสานงานติดตามผลสัมฤทธิ์ของงานด้านการศึกษาของชาติ ซึ่งปัจจุบัน คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 ได้มีการประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ” พ.ศ. 2503 ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 มีการกำหนด “แผนพัฒนาการศึกษา” ขึ้นใช้ควบคู่กันไปเป็นครั้งแรก พร้อมกับการกำหนดพื้นที่ของประเทศไทยออกเป็นภาคไว้อย่างชัดเจน 6 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้ เพื่อสะดวกในการพัฒนาประเทศให้เหมาะสมขึ้น¹⁰⁴ นับว่าแผนพัฒนาระดับภาคเริ่มมีความชัดเจนขึ้นในระยะนี้

สำหรับการพัฒนาการศึกษาในภาคตะวันออก รัฐบาลได้เริ่ม “โครงการพัฒนาการศึกษา หรือ ค.พ.ศ. (General Education Development – G.E.D.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2501-2506 เพื่อรวมความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาที่ให้แก่กรมต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ อาทิ กรมการฝึกหัดครู ในด้านอาคารสถานที่ อบรมครู ส่งเสริมเพิ่มพูนความรู้ของครูทั้งการดูงานและศึกษาต่อมีโครงการศึกษาดูงานการประถมศึกษาในประเทศได้หวัน เกาะกวม และสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ระหว่างวันที่ 14 กันยายน 2505- 20 ตุลาคม 2505 โดยนายชิน แหยมเกตุ ครูใหญ่โรงเรียนวัดท่าสะพาน จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นตัวแทนของภาคศึกษา 12 ไปดูงานนี้ด้วย¹⁰⁵

ในส่วนของการประถมศึกษา รัฐบาลได้ขยายโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งโดยเฉพาะด้านการศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ได้วางไว้ว่ารัฐจะช่วยเหลือให้การศึกษาแก่ผู้ที่ไม่สามารถเข้าเรียนตามปกติได้ เช่น พิการหรืออยู่ในท้องที่ห่างไกล กันดาร และมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ไม่สะดวกที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนปกติได้ การดำเนินนโยบายในช่วง

¹⁰³ สำนักงานเลขาธิการ, รายงานประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ เล่ม 1 พ.ศ. 2502, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2503), หน้า 19-29.

¹⁰⁴ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509), (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2504).

¹⁰⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษา เอกสารเกี่ยวกับการดูงานในต่างประเทศ, (พระนคร : ครูสภา, 2505), หน้า 55.

นี้จึงสนองนโยบายดังกล่าวด้วยการจัดตั้ง “โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ห่มะขาม” อำเภอห่มะขาม จังหวัดจันทบุรีขึ้น ในปี พ.ศ. 2504 เพื่อช่วยให้เด็กที่บ้านอยู่ไกลเกินรัศมี 2,000 เมตร ได้เข้าเรียนและอยู่กินประจำในโรงเรียนได้¹⁰⁶ ส่วนเด็กที่อยู่ตามแนวชายแดนเขมรรัฐบาลได้สนับสนุนให้ตั้ง “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน” ขึ้นเปิดสอนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เพื่อให้เด็กที่อาศัยในบริเวณนั้นได้รับการศึกษา เช่น จังหวัดจันทบุรี ตั้ง ร.ร. บ้านดาวเรือง ร.ร. บ้านหนองบัว ที่อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดตราด ตั้ง ร.ร. บ้านดาวแจ้ง ที่อำเภอเขาสมิง จังหวัดปราจีนบุรี ตั้ง ร.ร. บ้านห้วยพระปรัง ร.ร. บ้านนางาม ร.ร. บ้านท่าช้าง ที่อำเภอวัฒนานคร¹⁰⁷ เป็นต้น

ส่วนโรงเรียนประชาบาลที่เปิดสอนเพิ่มถึงระดับประถมศึกษาตอนปลาย ในปีการศึกษา 2506 ในจังหวัดชลบุรี มี 3 แห่ง คือ ร.ร. วัดรังษีสฤทธาวาส ที่อำเภอศรีราชา โรงเรียนจุกเสม็ด และโรงเรียนบ้านอำเภอ ที่อำเภอสัตหีบ เพราะตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 รัฐบาลพยายามขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นเป็น 7 ปี เพื่อให้ประชาชนได้เรียนสูงขึ้น โรงเรียนประชาบาลในภาคตะวันออกเฉียงใต้เข้าร่วมโครงการขยายการศึกษาภาคบังคับ เปิดสอนเพิ่มขึ้นหลายแห่ง คือ ร.ร. ในจังหวัดฉะเชิงเทรา 6 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดจันทบุรี 4 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดระยอง ตราด และนครนายก จังหวัดละ 3 แห่ง รวมทั้งสิ้นเป็น 31 แห่ง เปิดทำการสอนในปี พ.ศ. 2506 เป็นต้นไป¹⁰⁸

เรื่องการขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานในช่วงนี้นับว่าขยายตัวมาก โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงใต้มีโรงเรียนประชาบาลที่เปิดใหม่ในปีการศึกษา 2506 ได้แก่ ร.ร. ในจังหวัดฉะเชิงเทรา 2 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดปราจีนบุรี 15 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดชลบุรี 8 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดจันทบุรี 2 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดระยอง 5 แห่ง ร.ร. ในจังหวัดตราด 3 แห่ง รวมทั้งสิ้น 35 แห่ง¹⁰⁹ และเปิดโรงเรียนประชาบาลใหม่ระดับประถมศึกษาตอนต้นในจังหวัดชลบุรี ที่อำเภอศรีราชา จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดปราจีนบุรี ที่อำเภออรัญประเทศและจังหวัดระยอง ที่อำเภอเกล่ง จังหวัดละ 1 แห่ง รวมเป็น 4 แห่ง เพื่อเป็นตัวอย่างโรงเรียนในโครงการอีกด้วย¹¹⁰ กล่าวได้ว่าการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินตามนโยบายรัฐบาล ทำให้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นหลายแห่ง

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนประชาบาลที่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้รวมจัดขึ้นในโครงการพัฒนาการศึกษา ปรับปรุงเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาตาม “โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยม

¹⁰⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 576.

¹⁰⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานวางแผนการศึกษา, ทำเนียบโรงเรียน เล่ม 1 พ.ศ. 2505, (พระนคร : คุรุสภา, 2506), หน้า 4.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6 และ 23-24..

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-68.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

ในชนบท” หรือโครงการ ค.ม.ช. อีกจังหวัดละ 1 แห่ง ได้แก่ ร.ร. วัดโสธร จ.ฉะเชิงเทรา ร.ร.วัดศรี
อรัญญูโทย จ.ปราจีนบุรี ร.ร.ถนนสุยศักดิ์เดช จ.จันทบุรี ร.ร.วัดป่าประดู่ (สหมิตรสามัคคี) จ.ระยอง
และ ร.ร.บ้านท่าเรือจ้าง (ประชานุปลัมภ์) จ.ตราด¹¹¹ เพื่อเป็นตัวอย่างทดลองให้โรงเรียนอื่นได้ขยาย
การศึกษาออกไปอีกด้วย

ในส่วนของกระจายอำนาจทางการศึกษาตามนโยบายของรัฐบาลในช่วงนี้ รัฐบาลมี
นโยบายโอนโรงเรียนประชาบาลบางส่วนให้เทศบาลจัดการ เนื่องด้วยพิจารณาเห็นว่ามีความ
สะดวกและทั่วถึงกว่า โดยเฉพาะพื้นที่ที่จัดตั้งเป็นเขตเทศบาลจะมีความคล่องตัวกว่า และดูแลให้
เด็กในเขตเทศบาลได้เข้ารับการศึกษารอบรู้ทั่วถึง รวมทั้งกวัดขันได้ใกล้ชิดกว่าด้วย จึงมีโรงเรียนใน
ภาคตะวันออก 35 แห่ง เป็น ร.ร.ในจังหวัดจันทบุรี 6 แห่ง ฉะเชิงเทรา 3 แห่ง ชลบุรี 10 แห่ง ตราด 1
แห่ง นครนายก 4 แห่ง ปราจีนบุรี 9 แห่ง และระยอง 2 แห่ง เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน
พ.ศ. 2506¹¹² พร้อมทั้งสนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ให้เปิดใหม่ตามนโยบายการกระจายอำนาจการ
ศึกษาสู่เอกชนเพิ่มขึ้นอีก 8 แห่ง คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดระยอง จังหวัดละ 1 แห่ง จังหวัด
ชลบุรี 6 แห่ง ที่จังหวัดระยองนั้นคือ โรงเรียนอัสสัมชัญระยอง¹¹³ ยังคงดำเนินการสอนมาจนถึง
ปัจจุบัน

ช่วง พ.ศ. 2506-2515 นโยบายการศึกษาของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร นาย
กรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้แถลงนโยบายการ
ศึกษาต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ว่า “รัฐบาลจะปฏิบัติตามนโยบายที่
รัฐบาลก่อนแถลงไว้ว่าจะให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพเป็นพิเศษ กับทั้งขยาย
การศึกษาชั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นด้วย¹¹⁴ ดังนั้นในช่วงนี้จึงมีการขยายมหาวิทยาลัย
ไปยังส่วนภูมิภาคหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2507 มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ.
2509 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2512 รวมทั้งจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิด คือ มหาวิทยาลัยราม
คำแหง พ.ศ. 2514 และจัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2515 เพื่อส่งเสริมการศึกษาระดับอุดม
ศึกษาโดยตรง

¹¹¹ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานวางแผนการศึกษา, ทำเนียบโรงเรียน เล่ม 1 พ.ศ. 2505,
(พระนคร : กุรุสภา, 2506), หน้า 83.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-99.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

¹¹⁴ ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (พ.ศ. 2475-2517), (พระนคร : ช.ชุมนุมช่าง,
2517), หน้า 959.

ส่วนเรื่องการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากองค์การระหว่างประเทศหลายแห่ง อาทิ องค์การทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Childrens Emergency Fund) หรือยูนิเซฟ (UNICEF) ช่วยปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท ระหว่าง พ.ศ. 2507-2514 โดยให้วัสดุอุปกรณ์การศึกษาและให้งบประมาณก่อสร้างอาคารสถานที่ มีโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับความช่วยเหลือดังกล่าวนี้ได้แก่¹¹⁵ โรงเรียนปราจีนกัลยาณี จังหวัดปราจีนบุรี โรงเรียนกบินทร์วิทยา อ.กบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี โรงเรียนประจันตราษฎร์บำรุง อ.ประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี และโรงเรียนพนมสารคาม “พนมอดุลวิทยา” อ.พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งตั้งโรงเรียนใหม่ คือ โรงเรียนไผ่แก้ววิทยา อ.บางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทราด้วย

นอกจากนี้ยังมีความช่วยเหลือจากคณะกรรมการบริหารวิเทศกิจประจำประเทศไทย (United States Operation Mission) หรือ USOM ให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิค จัดส่งครูและผู้บริหารของไทยไปศึกษาดูงานในต่างประเทศ 846 คน ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยปฏิบัติงานในไทย 284 คน โดยมีการจัดอบรมครูสังคัมศึกษา ภาคการศึกษา 12 ที่จังหวัดชลบุรี จัดอบรมครูพลานามัย ภาคการศึกษา 12 ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา จัดอบรมครูแนะแนวที่จังหวัดปราจีนบุรี ขึ้นในปี พ.ศ. 2514¹¹⁶ เป็นการอบรมครูทั้งประเทศแต่ใช้โรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นศูนย์กลางประสานงานและเป็นสถานที่จัดอบรม

ด้านการมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการโดยความร่วมมือจากองค์การระหว่างประเทศเป็นโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาการมัธยมศึกษาจัดตั้ง “โครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม” ขึ้น โดยขยายงานจากที่เคยทำการทดลองปรับปรุงการศึกษาที่ จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อปี พ.ศ. 2494 ต่อมาขยายโครงการไปยังจังหวัดอื่นมากขึ้นในช่วง พ.ศ. 2510-2516 ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และแคนาดา จัดการศึกษาทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนได้เลือกเรียนตามความถนัด ความสามารถ และความสนใจของแต่ละคนให้มากที่สุด เป็นการวางพื้นฐานด้านการอาชีพให้แก่เด็กและสร้างกำลังคนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีโรงเรียนประจำจังหวัดชายและหญิงในภาคตะวันออกเฉียงใต้ เข้าร่วมโครงการนี้หลายแห่ง เช่น โรงเรียนชลราษฎรอำรุง โรงเรียนชลกันยานุกูล จังหวัดชลบุรี โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ โรงเรียนคัคครุณี จังหวัดฉะเชิงเทรา¹¹⁷

¹¹⁵ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิสามัญศึกษา, รายงานประจำปีกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2513, (พระนคร : คุรุสภา, 2513), หน้า 81-82 และ 68.

¹¹⁶ ดูรายละเอียดได้ใน กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิสามัญศึกษา, รายงานประจำปี กรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2514, (พระนคร : การพระศาสนา, 2515), หน้า 35, 37 และ 47.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-63.

เป็นต้น ส่วนโรงเรียนในโครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท ก็ยังคงดำเนินต่อมา มีโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมโครงการในช่วงนี้ คือ โรงเรียนปราจิณราษฎรอำรุง จังหวัดปราจีนบุรี โรงเรียนตราษตระการคุณ จังหวัดตราด โรงเรียนพานทองสภานุพัฒน์ จังหวัดชลบุรี¹¹⁸ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2514 มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่เปิดขึ้นใหม่ตามโครงการขยายการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาในชนบท คือ โรงเรียนนวมราชานุสรณ์ จังหวัดนครนายก และโรงเรียนขลุ่ยรัชดาภิเษก จังหวัดจันทบุรี จากการขยายตัวของโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในช่วงนี้ ทำให้มีโรงเรียนมัธยมบริบูรณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรวมทั้งสิ้น 44 แห่งใน 7 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา 9 แห่ง ปราจีนบุรี 11 แห่ง ชลบุรี 9 แห่ง จันทบุรี 5 แห่ง ระยอง 3 แห่ง ตราด 2 แห่ง และนครนายก 5 แห่ง¹¹⁹ นับว่าการศึกษาระดับนี้ขยายตัวอย่างมากในภูมิภาคนี้ และในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2514 นักเรียนจากโรงเรียนบ้านบึง “อุตสาหกรรมนุเคราะห์” อ.บ้านบึง จังหวัดชลบุรี ก็ได้รับรางวัลความประพฤติดี จากสำนักนายกรัฐมนตรีด้วย¹²⁰ ตรงนี้อาจกล่าวได้ว่าการศึกษามีได้ขยายตัวแต่ในเชิงปริมาณเท่านั้น หากแต่ยังได้พัฒนาในเชิงคุณภาพของนักเรียนไปด้วย

ในส่วนของการฝึกหัดครู เมื่อขยายการศึกษาระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ออกไปอย่างมากมายดังกล่าวนั้น จำนวนครูจึงเป็นปัญหาการศึกษาอีกประการหนึ่งที่ต้องผลิตให้เพียงพอกับการศึกษาที่ขยายตัวรัฐบาลได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างประเทศ เช่น มูลนิธิการศึกษาตามรัฐบัญญัติฟูลไบรท์ (Fulbright Educational Exchange Program) บริติช เคาน์ซิล (British Council) ให้ทุนแก่ข้าราชการครูไปศึกษาต่อ อยู่นอกต่างประเทศ รวมทั้งจัดหาครูมาสอนภาษาอังกฤษ และอบรมครูผู้สอนภาษาอังกฤษตามโรงเรียนมัธยมศึกษาทั่วประเทศ หน่วยสันติภาพอาสาสมัคร (Peace Corps) เป็นโครงการที่รัฐบาลอเมริกันส่งอาสาสมัครมาช่วยงานด้านการศึกษา โดยให้ช่วยสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนมัธยมศึกษาและวิทยาลัยครูและองค์การอเมริกันฟิลด์เซอร์วิส (American Field Service - AFS) เป็นองค์การที่มุ่งรักษาสันติภาพของโลกโดยให้ทุนเยาวชนประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เดินทางไปศึกษาในโรงเรียนมัธยมในสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา 1 ปี เพื่อเรียนรู้ความเป็นอยู่และชีวิตของผู้คนชาวอเมริกัน¹²¹ ปรากฏว่าโครงการเหล่านี้มีอาจารย์ในสถาบันฝึกหัดครูทั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร และวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนหลาย

¹¹⁸ ดูรายละเอียดได้ใน กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิสามัญศึกษา, รายงานประจำปี กรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2514, (พระนคร : การพระศาสนา, 2515), หน้า 85.

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-126.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

¹²¹ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, หน้า 92-95.

ท่านได้รับทุนดังกล่าว และจากการได้รับทุนดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ขยายงานด้านการฝึกหัดครู โดยยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูละโว้ขึ้นเป็นวิทยาลัยครูละโว้ ในปี พ.ศ. 2513¹²² และจัดตั้งวิทยาลัยครูจันทบุรีขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2516 เพื่อผลิตครูเพิ่มขึ้นจนถึงระดับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง¹²³ เป็นการผลิตครูเพิ่มเพื่อรองรับการขยายตัวของการศึกษาขั้นพื้นฐานในภูมิภาคโดยตรง

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในช่วงนี้เป็นช่วงที่การศึกษาขยายตัวไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ต่อจากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเป็นผลมาจากการได้รับความช่วยเหลือด้านทุนจากองค์การระหว่างประเทศ ประกอบกับการดำเนินนโยบายอย่างจริงจังของรัฐบาลในอันที่จะมุ่งมั่นพัฒนาการศึกษาเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนากำลังคน ให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และประเทศชาติ ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะช่วยเสริมให้เห็นบริบททางสังคมและการศึกษาในการดำเนินนโยบายช่วงนี้ได้เพราะบุคคลต่อไปนี้เป็นผู้ที่ได้รับทุนการศึกษาไปศึกษาต่อต่างประเทศ อันเป็นผลจากการกำหนดเป้าหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาโดยตรงและเป็นผู้มีบทบาทพัฒนาการศึกษาในเวลาต่อมา อาทิ

รองศาสตราจารย์รัตนา ตุงคสวัสดิ์ อดีตหัวหน้าภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹²⁴

“...ช่วงหลังจากที่ประเทศไทยเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติแล้ว อเมริกามีบทบาทต่อโลกมากขึ้น เพราะหลังสงครามทั้งฝ่ายสัมพันธมิตร และฝ่ายอักษะต่างเสียหายมากทั้ง 2 ฝ่าย อเมริกาให้ทุนช่วยเหลือยุโรปและเอเชียมาก รัฐบาลได้ทุนมาปรับปรุงการศึกษาแบบใหม่ให้เป็นสากลตามอย่างอเมริกา จัดสรรทุนให้ไปเรียนต่ออเมริกาปีละหลายทุน ไม่ว่าจะไปฟูลไบรท์โดยตรง หรือทุนผ่าน ก.พ. กระทรวงศึกษาธิการ ครูสภา ฯลฯ มีทุนไปเรียนการศึกษา (Education) กันมากหลายทุน กลับมาก็เป็นนักการศึกษามีชื่ออยู่หลายคนในขณะนี้ ครูได้ทุนฟูลไบรท์ไปเรียนการสอนภาษาอังกฤษ

¹²² กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, ผลงานครบรอบ 10 ปี ของกรมตั้งแต่ ตั้งกรม - 29 กันยายน 2513, (พระนคร : ครูสภา, 2513), หน้า 84.

¹²³ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, หน้า 146.

¹²⁴ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์รัตนา ตุงคสวัสดิ์ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2540 ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน และทุน ก.พ. ไปต่อปริญญาเอกทางการศึกษา
เปรียบเทียบกับมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย...”

รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง จันทระ อดีตคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ และอดีตรองอธิการ
บดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁵

“...ทศวรรษ 2490 ตลอดมาไทยเราเริ่มปรับ-เปลี่ยนทางการศึกษา
มากขึ้น ยอมรับแนวความคิดใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษาตามลัทธิ
ปรัชญาการศึกษาของอเมริกามาใช้ก็คือพิพัฒนาการนิยม หรือ
Progressivism ให้ผู้เรียนเรียนโดยได้ฝึกปฏิบัติจริง เรียนรู้ด้วยตนเอง
พร้อมทั้งเผยแพร่แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยไปในโรงเรียนด้วย เด็ก
ได้เรียนรู้กฎเกณฑ์สังคม ระเบียบวินัยต่าง ๆ โรงเรียนจัดสิ่งแวดล้อม
ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการเปลี่ยนแปลงระบบในโรงเรียนบาง
ประการ เช่น การลงโทษอย่างหนัก เจียนดีที่เคยมีก็ลดลง ใช้จิตวิทยา
มากขึ้น เปิดโอกาสให้นักเรียนซักถาม ยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น
เคารพสิทธิ์และเสรีภาพมากขึ้น มีบริการแนะแนวเข้ามาให้สำรวจ
ตนเอง นำหลักวิชามาใช้ในการศึกษา แนวคิดหรือ Concept ที่ว่าการ
ศึกษาเพื่อสังคม การศึกษาเพื่อชีวิต เริ่มเข้ามา ในช่วง 2500 ลงมา
ทุนการศึกษาให้ไปเรียน Field นี้มากขึ้น เพื่อกลับมาวางรากฐาน
กำหนดทิศทางการศึกษาให้เป็นระบบขึ้นผมก็ได้ฟูลไบท์ไปเรียน
ทางนี้ ก็มีนักการศึกษาหลายคนไปเรียนพร้อมกัน...”

รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ ประจักษ์ประธานพร อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์
และหัวหน้าภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁶

“...ช่วง 2500-2516 อเมริกาตื่นตัวเรื่องประสบการณ์นิยม
(Pragmatism) ฝึกให้เด็กเรียนรู้ ฝึกฝนและสำรวจตนเอง การศึกษากับ
สังคมไม่แยกออกจากกัน คนมีการศึกษาต้องช่วยพัฒนาสังคมด้วย
ไทยรับหลักการนี้มาใช้ผ่านความช่วยเหลือมาทางองค์การระหว่าง
ประเทศที่มีหลายองค์การในช่วงหลังสงคราม ไทยก็รับความช่วยเหลือ

¹²⁵ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.บรรจง จันทระ เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹²⁶ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ ประจักษ์ประธานพร เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

เหลือจากอเมริกาโดยตรง ปรับปรุงระบบการศึกษาตามอย่างอเมริกา
หมดไม่ว่าจะเป็นระบบการเรียนการสอนเป็นแบบหน่วยกิต เข้าห้อง
จดคำบรรยาย ค้นคว้าเองในห้องสมุด ห้องสมุดก็จัดระบบแบบดิวอี้
(Dewey) เหมือนกันเลย ที่นี้การจะศึกษาด้วยตนเองก็ต้องเข้าใจหลัก
การศึกษาอย่างแท้จริง มีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีแนวคิดสำหรับการ
เรียนเป็นของตนเอง ว่าเรียนอะไร เรียนทำไม เรียนเพื่ออะไร ดังนั้น
ปรัชญาการศึกษาจึงเข้ามามีบทบาทช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองและ
วางแผนการเรียนได้เหมาะสม ผู้สอน ผู้เกี่ยวข้องในเชิงนโยบายการ
ศึกษาก็ต้องเข้าใจต้องมีปรัชญาในการจัดการศึกษา จึงจะมีทิศทางชัด
เจน สาขาปรัชญาการศึกษาจึงแพร่หลาย มีทุนเยอะ มีผู้สนใจเรียน
มากด้วยในอเมริกา...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมวงศ์ วัฒนสุนทร อธิการบดี มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน อธิการบดีและอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตจันทบุรี
มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁷

“...ช่วงนั้นการศึกษาไทยพัฒนาด้านแนวความคิดมาก นำหลักวิชามา
ใช้มากกว่าใช้ประสบการณ์ของผู้สอนอย่างแต่ก่อน เพราะความรู้
เปลี่ยนแปลงได้ ครูต้องปรับตัวและเรียนรู้อยู่เสมอ จะใช้แต่ความรู้
เดิม ความจำอย่างเดียวไม่พอและไม่ทันการณ์ แนวคิดด้านปรัชญา
ด้านจิตวิทยา และวิจัยจึงเข้ามา ช่วงปลาย ๆ 2490 ต่อ 2500 ลงมา
อเมริกานั่นการแสวงหาความรู้ใหม่มากขึ้น เมื่อรัฐบาลไทยมี
สัมพันธกับอเมริกา ก็รับแนวคิดนี้มา ส่งเสริมให้มีการเรียนแบบใหม่
มีการค้นคว้ามีใช้ห้องจำอย่างเดียว เริ่มขยายระดับบัณฑิตศึกษามาก
ขึ้น ส่งเสริมการวิจัยมีทุนให้วิจัยมากแต่ช่วงนั้นเราจะเป็นฝ่ายรับจาก
อเมริกาหลายอย่าง ก็เป็นรากฐานให้พัฒนาต่อมา ทั้งความคิดและรูปแบบ
ของการศึกษาในทุกๆระดับ...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ สุทธิชาติพิทย์ คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา¹²⁸

¹²⁷ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมวงศ์ วัฒนสุนทร เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

“...ภายหลังใช้แผนการศึกษา 2494 จนถึงแผนการศึกษา 2503 เป็นช่วงที่รับแนวความคิดจากตะวันตกมาก โดยเฉพาะอเมริกา ยิ่งช่วงประมาณ 2497-2505 นั้นมีสัญญาช่วยเหลือกันระหว่างสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ทั้งระดับมัธยม อาชีววะ และมหาวิทยาลัย อย่างสัญญาร่วมมือกันระหว่างมหาวิทยาลัยอินเดียนา กับประธานมิตรเรื่องการผลิตครู ก็ให้ทุนครูไปเรียนต่อทางศึกษาศาสตร์หลายทุนหลายสาขา ครูในช่วงนั้นก็ไปกันหลาย ๆ คนพร้อมกัน ไปเรียนที่เดียวกัน ห้องเรียนเดียวกันก็มีมาก เพราะการศึกษาขยายตัวทั้งประถม มัธยม เลยต้องเร่งผลิตครูเพิ่ม ช่วงนั้นหม่อมหลวงปิ่น เป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษา ก็มีแนวคิดจะขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี ประเทศในเอเชียหลายประเทศเห็นตรงกันว่าควรขยายภาคบังคับ ก็จัดประชุมกันวางแผนที่การาจิ ปากีสถาน ไทยก็ส่งผู้แทนไปประชุมกลับมาวางแผนขยายภาคบังคับ ก็เปิดสอนชั้นประถมปลาย ป. 5-7 ในโรงเรียนประถมหลายแห่ง...”

อาจารย์ ดร.จิรา จันท์กระจำง อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตร และการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁹

“...ช่วง 2500ลงมาถึง 2510-11 นั้น ประเทศไทยตื่นตัวกับการจัดการศึกษาตามปรัชญาการศึกษาของอเมริกามาก ก็เป็นช่วงที่มีความช่วยเหลือ ร่วมมือกัน มีทุน มีผู้เชี่ยวชาญมาแลกเปลี่ยนกันมากทั้งในระดับโรงเรียนมัธยมและมหาวิทยาลัย ตอนนั้นพี่สอนอยู่โรงเรียนมัธยมในกรุงเทพฯ ก็มีเด็ก AFS ในโครงการแลกเปลี่ยนมาเรียนด้วย มีพวก Peace Corps มาช่วยสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนหลายคน ตอนนั้นพี่เป็นครูสอนภาษาอังกฤษระดับมัธยมปลาย โรงเรียนเลยให้ทำหน้าที่ต้อนรับฝรั่งที่มา ก็พาไปเที่ยว ไปทานอาหาร เลยได้ฝึกภาษาไปด้วย เขาก็เรียนรู้เรื่องประเทศเรา เราก็เรียนรู้เรื่องประเทศเขา พอไปเรียนอเมริกา เขาก็ต้อนรับเรา จนตอนนี้ก็ยังติดต่อกันอยู่ ช่วง

¹²⁸ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรินทร์ สุทธิชาติพิทย์ เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹²⁹ สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.จิรา จันท์กระจำง เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

นั้นอเมริกาที่ให้ทุนเรามาก ก็มีเรื่องการเมืองเกี่ยวกับคือสงคราม
เวียดนาม ทหารอเมริกามาตั้งฐานทัพในไทย ไทยก็รับความช่วยเหลือ
ด้านนี้คนไทยไปเรียนไปทำงานในอเมริกาเยอะ เรียนไปทำงานไปก็
มี ตอนนั้นยังทำได้สะดวกพอควร...”

จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลสัมภาษณ์ประกอบการวิเคราะห์ในช่วงนี้ สรุปได้ว่านโยบาย
ของรัฐบาลมีเป้าหมายขยายการศึกษาภาคบังคับปรับปรุงคุณภาพการศึกษาทุกระดับ อีกทั้งเป็น
ผลสืบเนื่องมาจากในช่วงก่อนคือช่วงหลังสงครามที่ประเทศไทย เริ่มมีบทบาทในเวทีการเมือง
ระหว่างประเทศ เข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติจึงส่งผลให้ได้รับทุนและความช่วยเหลือ
ต่าง ๆ ทางการศึกษาอย่างมาก การดำเนินนโยบายเป็นไปอย่างรวดเร็ว และพร้อม ๆ กัน ในทุก
ระดับการศึกษา มีการวางแผนให้สอดคล้องกันทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ซึ่งเริ่ม
ต้นจากช่วงนี้ ยังผลให้เกิดการพัฒนาในภาพรวมอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาภูมิภาคให้เหมาะสมกับ
สภาพท้องถิ่น มีการแบ่งภาคการศึกษาและภูมิภาคออกมาอย่างชัดเจน เพื่อการพัฒนาในแต่ละ
ภูมิภาคตามศักยภาพของแต่ละภูมิภาคโดยตรง

ข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นว่านโยบายของรัฐบาลในช่วงที่ 2 กับช่วงที่ 3 นี้มี
ความต่อเนื่องกัน ผู้ให้สัมภาษณ์หลายท่านพิจารณาเปรียบเทียบโดยเชื่อมโยงมิติของเวลาตั้งแต่หลัง
สงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงเหตุการณ์ไม่สงบในเดือนตุลาคม 2516 ว่าการดำเนินนโยบายมีความต่อ
เนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศในด้านการศึกษา การขยายตัวของสถาบัน
การศึกษาในภูมิภาค และการกระจายการศึกษาออกสู่ชนบทเพื่อพัฒนาท้องถิ่นควบคู่กันไป โดย
เฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออก ซึ่งไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก ได้รับการกำหนดให้เป็นพื้นที่ทำ
การทดลอง ปรับปรุง พัฒนาและส่งเสริม ตลอดจนริเริ่มการสอนและการจัดการศึกษาตามแนว
ความคิดและลัทธิปรัชญาแบบใหม่ในขณะนั้นอย่างต่อเนื่องมาถึง 2 ทศวรรษ จึงกล่าวได้ว่าเป็น
ภูมิภาคแห่งนวัตกรรมทางการศึกษาของชาติอย่างแท้จริง

ระยะที่ 4 ภายหลังเหตุการณ์มหาวิปโยค จนถึงเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง (พ.ศ.
2516-2535)

เหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงนี้เริ่มจากเดือนธันวาคม พ.ศ. 2515 รัฐบาลจอมพลถนอม
กิตติขจร ได้จัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นบริหารประเทศ พร้อมทั้งประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราช
อาณาจักร พ.ศ. 2515 เพื่อบริหารราชการแผ่นดิน ปรากฏว่าได้รับการต่อต้านจากประชาชน สื่อมวลชน
ชน นิสิต นักศึกษา ปัญญาชน พ่อค้า นักธุรกิจต่าง ๆ อย่างมาก กรรมการ ลูกจ้าง และคนงานตาม
โรงงานต่าง ๆ มีการชุมนุมประท้วงนัดหยุดงานและขอค่าจ้างแรงงานเพิ่ม อยู่บ่อยครั้ง รวมทั้งคำ
ครองชีพสูงขึ้น มีการเรียกร้องรัฐบาลต่อต้านสินค้าต่างประเทศ และไม่เห็นด้วยกับการส่งทหาร

ไทยไปร่วมรบในสงครามเวียดนาม ปัญหาต่าง ๆ พอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดการจลาจลขึ้นอย่างรุนแรง ในวันที่ 14-16 ตุลาคม พ.ศ. 2516 อันเนื่องมาจากการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้จอมพล ถนอม กิตติขจร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงมีพระราชโองการ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อเตรียมการร่างรัฐธรรมนูญ และเลือกตั้งทั่วไปต่อไป

ต่อมามีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้หลายมาตรา อาทิ มาตรา 72 ที่ว่า รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมอันเป็นหน้าที่ของรัฐ โดยเฉพาะ สถานศึกษาของรัฐและท้องถิ่น พึงให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ มาตรา 73 ที่ว่า การศึกษาอบรมภาคบังคับในสถานศึกษาของรัฐและของท้องถิ่นจะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน รัฐพึงช่วยเหลือผู้ยากไร้ให้ได้รับทุนและปัจจัยต่าง ๆ ในการศึกษาอบรมทุกระดับ ตามสมควร มาตรา 74 ที่ว่า รัฐพึงสนับสนุนการวิจัยในศิลปะและวิทยาการต่าง ๆ พึงส่งเสริมการสถิติและพึงใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาประเทศ¹³⁰ เป็นต้น นับว่าขยายขอบเขตของนโยบายการศึกษาไปกว้างขวางมาก

แต่อย่างไรก็ตามในระยะแรกของช่วงนี้คือภายหลังเหตุการณ์มหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 ถึงประมาณปี 2523 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาก และเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้งหนึ่ง คือ มีรัฐบาลบริหารประเทศถึง 9 คณะ มีนายกรัฐมนตรี 5 คน คือ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายธานินทร์ กรัยวิเชียร และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ทำให้เห็นนโยบายการศึกษามีความกระจัดกระจายมาก และยังไม่เป็นรูปธรรมชัดเจนนักทั้ง ๆ ที่โดยหลักการแล้วเขียนไว้ได้ละเอียด ครอบคลุมดี หากปฏิบัติได้จะเป็นผลดีมากที่สุด ดังที่กระทรวงศึกษาธิการได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้ว่า¹³¹

“...นโยบายการศึกษาของรัฐบาลระยะนี้ โดยหลักการแล้ว บัญญัติหลักความเสมอภาคทางการศึกษาแก่ประชาชนและการที่บัญญัติถึงสถานศึกษาของท้องถิ่น เพราะประสงค์จะส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นสามารถปกครองตัวเองได้ และมุ่งที่จะกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด ทำให้เห็นเจตนารมณ์ของรัฐที่จะให้ความเสมอภาคทางการศึกษาแก่ประชาชน

¹³⁰ ดูรายละเอียดได้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517. (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517).

¹³¹ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย, หน้า 157.

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2517 ยกเลิกไปโดย
คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ด้วยเหตุนี้
ความหวังที่จะกระจายอำนาจการปกครองและการศึกษาไปสู่ท้องถิ่น
จึงต้องหยุดชะงักลง เพราะความผันผวนทางการเมือง...”

ในด้านการศึกษช่วงนี้มีแนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ
ความเป็นจริงของสังคมไทย มีการแต่งตั้ง “คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา” ขึ้นเมื่อ
วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2517 ซึ่งมีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเกรียง กীরติกร
เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อันเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลชุดนี้ได้แถลงนโยบายไว้
เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2517 ว่า¹³² “...จะเร่งรัดการศึกษอบรมเพื่อส่งเสริมระบอบ
ประชาธิปไตยเน้นในเรื่องการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ
จะวางรากฐานและแนวทางปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษา...” และสมัยต่อมาในรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์
ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี นายก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้
กล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาไว้ในคราวแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2518 ว่า¹³³
“...รัฐบาลนี้จะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและ
สังคม...”

เมื่อเป้าหมายของรัฐบาลมองเห็นว่าหากการศึกษาไม่เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับ
สภาพเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ย่อมเกิดปัญหาขึ้นได้ จึงคิดที่จะปรับปรุงการศึกษาทั้งระบบและ
กระบวนการโดยการปฏิรูปการศึกษาเพื่อช่วยแก้ปัญหาสังคม เตรียมคนสำหรับสังคมใหม่ และ
สามารถนำสังคมได้ ดังนั้น รัฐบาลจึงดำเนินนโยบายโดยตั้งคณะกรรมการขึ้น มีนายสีปพนนท์
เกตุทัต เป็นประธาน นายเอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นรองประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนวทางการ
วางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และลักษณะอื่น ๆ
ให้เหมาะสมกับกาลสมัยเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในระบอบ
ประชาธิปไตย¹³⁴ คณะกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชน
บทความ รายงานการวิจัย และรายงานสภาพและปัญหาทางการศึกษาของจังหวัดต่าง ๆ ย้อนหลัง

¹³² สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยสามัญสมัยแรก) พ.ศ.
2517, (กรุงเทพฯ : คูรุสภา, 2518), หน้า 34.

¹³³ สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยสามัญสมัยแรก) พ.ศ.
2518, (กรุงเทพฯ : คูรุสภา, 2519), หน้า 46.

¹³⁴ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การปฏิรูปการศึกษา : การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม,
(กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางทหารราบ, 2518), หน้า 1.

ไปประมาณ 3-5 ปี เพื่อมาประกอบการพิจารณา และได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีก 9 คณะ เพื่อศึกษารายละเอียดต่าง ๆ รวมเวลาที่ใช้ปฏิบัติงานทั้งสิ้น 160 วัน มีการประชุมกัน 94 ครั้ง มีเอกสารประกอบการประชุมรวม 239 ชุด มีบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิและมีประสบการณ์ในการศึกษาและสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันอภิปราย 150 คน แล้วประมวลข้อมูลเพื่อสร้างหลักการปฏิรูปการศึกษาจากพื้นฐานของสังคมไทยที่ควรจะเป็น

คณะทำงานชุดนี้ได้ทำงานกันอย่างจริงจัง จนได้ข้อสรุปในการจัดการศึกษาครั้งนั้น 4 ข้อ คือ 1). การศึกษาที่พึงประสงค์คืออะไร 2). จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร 3). จะจัดการศึกษาเพื่อใคร และ 4). จะจัดการศึกษาอย่างไร¹³⁵ ทั้ง 4 ข้อนี้ คือหลักปรัชญาในการจัดการศึกษาสำหรับช่วงนั้นซึ่ง ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต ประธานคณะกรรมการได้ให้เหตุผลในการปฏิรูปการศึกษาช่วงนี้ไว้ว่า¹³⁶

“...เกือบทุกวงการมองเห็นว่าการศึกษามีปัญหาและมีความจำเป็น ต้องเปลี่ยนแปลง และถ้าจะทำให้เกิดผลจริงจังตามความคาดหวังจะต้องปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ ทั้งกระบวนการ จะแก้เพียงบางจุดหรือแก้ไขโดยไม่ปรับปรุงส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องนั้นมิอาจช่วยแก้ปัญหาการศึกษาและสังคมได้ เพราะจากประสบการณ์ในอดีต การแก้ปัญหาเพียงบางจุด มักจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมากมาย...”

ผลจากการทำงานของคณะกรรมการวางพื้นฐาน เพื่อปฏิรูปการศึกษาเป็นระยะเวลา 5 เดือน เป็นที่ยอมรับในหลักการและแนวคิดใหม่ทางการศึกษาขณะนั้น รัฐบาลจึงได้ตั้ง “คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติ” ขึ้นเพื่อดำเนินการปรับปรุงการศึกษาโดยตรงตามข้อสรุปของคณะกรรมการฯ โดยมีนายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นประธานกรรมการและได้เสนอ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520” ขึ้นหลังจากที่มีได้ปรับปรุงแผนการศึกษามาเป็นเวลานานถึง 17 ปี พร้อมกับประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และต่อมาได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521¹³⁷ เพื่อดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกัน

กล่าวได้ว่า แนวความคิดและการดำเนินงานพัฒนาการศึกษาในช่วงนี้ได้นำหลักการและแนวปฏิบัติจากรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษามาใช้หลายประการ ดังจะเห็นได้จากสาระในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 หลักสูตร

¹³⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การปฏิรูปการศึกษา : การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม, (กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางทหารราบ, 2518), หน้า 2.

¹³⁶ สิปปนนท์ เกตุทัต, การศึกษากับความมั่นคงแห่งชาติ : การปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพฯ : เอกสารงานวิจัยวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 18 พ.ศ. 2518-2519), หน้า 48.

¹³⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย, หน้า 157.

มัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) และแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรและแนวทางแก้ไขความไม่เสมอภาคทางการศึกษาเปลี่ยนระบบชั้นเรียนจากระบบ 4-3-3-2 เป็น 6-3-3 ในปีการศึกษา 2521 ขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นและขยายการศึกษามัธยมศึกษาให้ผู้จบภาคบังคับมีโอกาสเรียนต่อชั้นมัธยมให้มากขึ้น¹³⁸ เป็นต้น

ในส่วนของแนวนโยบายแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ พ.ศ. 2521 ก็ได้เน้นให้ประชาชนมีโอกาสเท่าเทียมกันในการเข้ารับการศึกษา ดังคำแถลงนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และพลตรีศิริ ศิริโยธิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ขณะนั้นว่า¹³⁹

“...จะจัดให้บุคคลมีโอกาสเท่าเทียมกันในการรับการศึกษาตามความสามารถทางสติปัญญา เน้นการพัฒนาการศึกษาในชนบทเพื่อการพัฒนาอาชีพและยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น หามาตรการเพื่อให้มีเอกภาพทั้งในด้านนโยบาย และการบริหารการศึกษาเป็นประการสำคัญ...”

สำหรับเรื่องเอกภาพทางการบริหารการศึกษานั้น ได้มอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการจัดระบบบริหารการประถมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ โดยโอนอำนาจการบริหารจากกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2523 จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เพื่อดูแลการศึกษาทั้งหมด ยกเว้นบางส่วนที่ยังอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของเทศบาล ก็ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยต่อไป ประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับการประถมศึกษา รวม 8 ฉบับ จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู หรือ ก.ค. ขึ้นเพื่อบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูโดยตรง ยกฐานะครูประจำตำบลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนโอนการศึกษาประจำตำบลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ¹⁴⁰ นับว่าพัฒนาการศึกษาเป็นระบบ เป็นเอกภาพขึ้น

เกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมายและการดำเนินนโยบายทางการศึกษาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รัฐบาลในปี พ.ศ. 2517 ได้มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ว่าด้วยการปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ให้โอนวิทยาลัยวิชาการศึกษาจากสังกัดกรมการฝึกหัดครู

¹³⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย, หน้า 181.

¹³⁹ สำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยแรก) ครั้งที่ 1-5 พ.ศ. 2519, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2520), หน้า 149.

¹⁴⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปีของการศึกษาไทย, หน้า 159.

กระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น ไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เพราะรัฐมีนโยบายที่จะให้สถาบันการศึกษาที่สอนระดับปริญญาไปรวมอยู่ในสังกัดเดียวกัน เพื่อความเป็นเอกภาพทางการศึกษา ส่งผลให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน ซึ่งเป็น 1 ใน 8 วิทยาเขตของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ภายใต้ชื่อใหม่ว่า “มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน” เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2517¹⁴¹ นับเป็นอีกก้าวหนึ่งของการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาค ส่วนด้านการพลศึกษารัฐบาลเห็นความสำคัญส่งเสริมให้มีสถาบันเรียนและฝึกหัดด้านนี้โดยตรง จึงมีนโยบายจัดตั้งวิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดชลบุรี ขึ้นเป็นแห่งแรกของภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ในวันออกด้วยในปีเดียวกัน¹⁴²

ในเรื่องการจัดระบบบริหารการศึกษา รัฐบาลได้ตราพระราชกฤษฎีกาแบ่งท้องที่ของกระทรวงศึกษาธิการในการบริหารการศึกษาตามหลักการกระจายอำนาจ โดยแบ่งออกเป็น “เขตการศึกษา” ขึ้น 12 เขต ในปี พ.ศ. 2520 ปรับปรุงจาก “ภาคศึกษา” เดิมแต่เรียกชื่อใหม่ สำหรับภาคตะวันออกเฉียงใต้ยังคงเป็น “เขตการศึกษา 12” มีสำนักงานศึกษาธิการเขต ตั้งอยู่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และมีเขตภายในท้องที่ 7 จังหวัด คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา จันทบุรี ชลบุรี ระยอง ตราด ปราจีนบุรี และนครนายก¹⁴³ เป็นการปรับปรุงเพื่อพัฒนาให้เหมาะสมขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลที่แถลงไว้ว่า¹⁴⁴ “...จะปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารงานและจัดให้มีการร่วมมือประสานงานระหว่างสถาบันการศึกษา ระหว่างราชการส่วนกลางกับหน่วยที่จัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การใช้งบประมาณสำหรับการศึกษาของชาติเป็นไปโดยประหยัดและได้ผลตรงตามเป้าหมาย...”

การดำเนินนโยบายในระหว่าง พ.ศ. 2523-2531 เป็นระยะที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับความไว้วางใจและความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 16 ของไทย เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2523 ภายหลังจากที่พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2523 ช่วงนี้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีรวมทั้งสิ้น 5 ครั้ง มีเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง โดยกลุ่มนายทหาร “ยังเตอร์ก” ในวันที่ 1-3 เมษายน 2524 และวันที่ 9 กันยายน 2528 มีการยุบสภาในวันที่ 19 มีนาคม 2526 เพื่อให้มีการเลือกตั้งทั่วไป

¹⁴¹ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525), หน้า 579.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 481.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 586.

¹⁴⁴ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รวมนโยบายการศึกษาของรัฐ ปี 2475-2535, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535), หน้า 42-43.

ในวันที่ 18 เมษายน 2526 ยุบสภาอีกครั้งเพื่อให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 27 กรกฎาคม 2529 ภายใต้อำนาจรัฐบาลประสพปัญหาภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงและตกต่ำลงเนื่องจากการจำกัดสิทธิ GSP ของสหรัฐอเมริกาและต้องเพิ่มภาษีทั้งสินค้านำเข้าและส่งออก ประชาชนประสบปัญหาสินค้าแพงและตกงานเนื่องจากไม่มีการขยายตัวของการจ้างงานโดยเฉพาะภาคเอกชน ประกอบกับมีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล อันมีเหตุมาจากรัฐบาลชุดนี้บริหารประเทศเป็นเวลานานเกินไป จึงมีการยุบสภาอีกครั้งในวันที่ 19 เมษายน 2531 และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 3 สิงหาคม 2531¹⁴⁵ เป็นอันสิ้นสุดรัฐบาลชุดนี้ไป

ระยะแรกที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขึ้นมาบริหารประเทศในปี พ.ศ. 2523 นั้นเป็นเวลาเดียวกับที่สถานการณ์บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดความไม่สงบและทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การต่อสู้ของเขมร 3 ฝ่ายในกัมพูชาส่งผลให้เกิดความไม่ปลอดภัยของประชาชนไทยในจังหวัดปราจีนบุรี จันทบุรี และตราด มีผู้อพยพชาวกัมพูชาลี้ภัยเข้ามาสู่ประเทศไทยใน 3 จังหวัด ดังกล่าวที่มีอาณาเขตติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอและเป็นจำนวนมาก มีการจัดตั้งค่ายผู้อพยพชาวกัมพูชาพักอาศัยขึ้นในหลาย ๆ จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี อ.ตาพระยา อ.อรัญประเทศ อ.วัฒนานคร จ.ปราจีนบุรี อ.บ่อไร่ อ.คลองใหญ่ จ.ตราด เป็นต้น นับเป็นภาระแก่รัฐบาลไทยที่ต้องดูแลผู้อพยพเหล่านี้ก่อนส่งประเทศที่สามเป็นจำนวนนับแสนคน โดยปฏิบัติตามมติสหประชาชาติที่อ้างหลักมนุษยธรรม¹⁴⁶

ดังนั้นในปีเดียวกัน คือ พ.ศ. 2523 เมื่อรับตำแหน่งใหม่ ๆ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ จึงได้เดินทางมาตรวจเยี่ยมแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ที่จังหวัดปราจีนบุรี ถึง 4 ครั้ง อย่างต่อเนื่องทุกเดือน คือ ในวันที่ 25 พฤษภาคม 2523 ตรวจเยี่ยมโครงการสร้างงานในชนบทที่ อ.โคกปึก จ.ปราจีนบุรี¹⁴⁷ ในวันที่ 28 มิถุนายน 2523 ตรวจเยี่ยมทหารชายแดน จ.ปราจีนบุรี ที่อำเภอวัฒนานคร อำเภอตาพระยา และอำเภออรัญประเทศ¹⁴⁸ ในวันที่ 5 กรกฎาคม 2523 เยี่ยมแนวชายแดน 3 อำเภอดังกล่าวอีกครั้ง¹⁴⁹ และในวันที่ 30 สิงหาคม 2523 เปิดหมู่บ้านป้องกันตนเองด้านจังหวัดปราจีนบุรี รวม 3 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านโคกระกำ อ.ตาพระยา หมู่บ้านน้อยป่าไร่ อ.อรัญประเทศ

¹⁴⁵ คณะกรรมการอำนวยการมูลนิธิรัฐบุรุษ, 75 ปี รัฐบุรุษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538), หน้า 5-6.

¹⁴⁶ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, จดหมายเหตุกิจกรรมของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2529), หน้า 100-101.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157-158.

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165-166.

และหมู่บ้านค่อหาน อ.วัฒนานคร เพื่อให้ราษฎรมีที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพได้อย่างปลอดภัย อีกทั้งให้กำลังใจประชาชนให้ช่วยกันประหยัดและช่วยตนเองให้มากที่สุด¹⁵⁰

จากเหตุการณ์ไม่สงบดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการศึกษาของจังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะใน 3 อำเภอดังกล่าวซึ่งอยู่ตามแนวชายแดน คือ อ.ตาพระยา อ.วัฒนานคร และ อ.อรัญประเทศ ซึ่งในปัจจุบันเป็นอำเภอในจังหวัดสระแก้ว จากการสัมภาษณ์ข้อมูลของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้นให้ภาพประกอบคำอธิบายจากหลักฐานเอกสารได้ดังนี้

นายก้าหาญ สุดแสน ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว¹⁵¹

“...จังหวัดสระแก้วแยกออกจากจังหวัดปราจีนบุรีเมื่อปลายปี 2535 โดยโอนอำเภอชายแดนของปราจีนบุรีที่มีเขตติดต่อกับเขมร คือ ตาพระยา วัฒนานคร อรัญประเทศ มาจัดตั้งเป็นของจังหวัดสระแก้ว ก่อนหน้านี้อีกก็ขึ้นกับปราจีนบุรี มีอาณาเขตกว้างขวาง ช่วง 2518-2523 เป็นช่วงที่เขมรสู้รบกันอย่างหนัก มีผลกระทบถึงไทยได้ยินเสียงปืนใหญ่ เสียงระเบิดตลอดทั้งวัน เด็กเล็กไม่เป็นอันเรียน ต้องสอนให้รู้จักป้องกันตัวเองด้วย ฟังสัญญาณเตือนภัย ก็วิ่งลงหลุมหลบภัย เหมือนสมัยสงคราม บางทีถูกปืนใหญ่ตกมาฝั่งไทยโดนคน โคนอาคาร บาดเจ็บเสียหาย รัฐบาลเคยดำริให้ย้ายโรงเรียนเข้าไปในเขตที่ปลอดภัย แต่ก็ต้องย้ายเด็กไปด้วยเพราะบ้านเด็กก็ไม่ปลอดภัย แล้วย้ายแต่โรงเรียน เด็กก็ไกลบ้านไม่มีที่เรียนอีก มีปัญหามากในช่วงนั้น...”

นายศักดิ์ชัย บรรณสาร ผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว¹⁵²

“...ช่วงนั้นพลเอกเปรม เป็นนายกมาเยี่ยมชายแดนแถบนี้บ่อยแสดงความเป็นห่วงเด็กนักเรียน โดยเฉพาะโรงเรียนประถมแถว ๆ ชายแดนซึ่งมีอยู่หลายแห่ง แล้วอาณาเขตติดต่อกันเลย อาจารย์จะเห็นว่าพรมแดนธรรมชาติก็คือป่าไม้ภูเขาที่มองแล้วเกือบดูไม่ออกว่าเป็น

¹⁵⁰ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, จดหมายเหตุกิจกรรมของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2529), หน้า 207-208.

¹⁵¹ สัมภาษณ์ นายก้าหาญ สุดแสน เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2540 ณ หน่วยการสอนสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹⁵² สัมภาษณ์ นายศักดิ์ชัย บรรณสาร เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2540 ณ หน่วยการสอนสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

เขตไหน ตอนเขมรรบกันระเบิดหลงมาลงฝั่งไทย ก็โดนเด็กบาดเจ็บ ไปก็มี เรียน ๆ อยู่ต้องวิ่งหลบหลุมหลบภัยอยู่เรื่อย โรงเรียนต้องสอน ให้เด็กรู้จักป้องกันตัวด้วย เตรียมความพร้อมไว้ เตรียมหลุมไถ่ ๆ ช่วยกันขุดบ้าง เป็นท่อระบายน้ำขนาดใหญ่มาใช้กันก็มีบ้าง มีผลต่อการเรียนของเด็กมาก แล้วขวัญกำลังใจอีก ก็ยังรบกันมาเรื่อย ตั้งแต่ปี 2517-18 จนเดี๋ยวนี้ ช่วงหลัง ๆ นี้ค่อยลดลงหน่อยแต่ช่วง 21-22 ถึง 27-28 นี่หนัก ทุก ๆ หน้าแล้งเลย...”

นายสวัสดิ์ชัย เพิ่มพูล ผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษา จังหวัดสระแก้ว¹⁵³

“...ช่วงนั้นน่าสงสารและน่าเป็นห่วงเด็กมากเพราะตอนเขมรสู้รบกันใหม่ ๆ แล้วได้ยินเสียงระเบิด หรือลูกปืนใหญ่ตกมาฝั่งไทย ช่วงปี 2518-2520 เด็กยังไม่มีประสบการณ์ได้ยินเสียงระเบิดก็ตกใจกลัว ชาวบ้านก็ขวัญเสีย บางคนย้ายหนีไปในเมือง ครูบาอาจารย์ที่มาบรรจุใหม่ บางคนลาออกก็มีถ้าไม่ใช่คนท้องถิ่น เพราะกลัว ไม่มั่นใจรัฐบาลพลเอกเปรมตอนนั้นก็ให้ความสนใจมากเหมือนกัน มาตรวจเยี่ยมให้กำลังใจเสมอ มีโครงการไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช) ขึ้นตามหมู่บ้าน ฝึกทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ให้ช่วยเหลือกัน ป้องกันตนเอง และช่วยกันรักษาท้องถิ่น ทำให้มีขวัญกำลังใจขึ้นเยอะ ช่วงหลังนี้รบกันน้อยลง มีบ้างประปราย แต่เด็กไม่ค่อยกลัวคงชินกันแล้ว ก็เรียนกันตามปกติ แต่ก็ช่วยให้เด็กรักกันสามัคคีกันดีขึ้น...”

นายอำนาจ เดชสุภา ผู้อำนวยการโรงเรียนคลองหาดพิทยาคม อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว¹⁵⁴

“...ถ้าสถานการณ์ในกัมพูชาสงบลง บริเวณชายแดนคงจะปลอดภัยขึ้น ช่วงที่รบกันหนัก ๆ ถ้าเป็นหน้าแล้งก็ตรงกับโรงเรียนปิด เด็กก็ปลอดภัย แต่บางครั้งรบกันหนักทั้งกลางวัน กลางคืน และในช่วงฤดูฝนด้วย เป็นช่วงเปิดเรียน เด็กก็ได้รับผลกระทบ อาจารย์จะเห็นรอบ ๆ โรงเรียนมีหลุมหลบภัย ก็มีปืนใหญ่ ระเบิดหรืออาวุธอื่นมา

¹⁵³ สัมภาษณ์ นายสวัสดิ์ชัย เพิ่มพูล เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2540 ณ หน่วยงานสอนสระแก้ว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹⁵⁴ สัมภาษณ์ นายอำนาจ เดชสุภา เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2540 ณ โรงเรียนคลองหาดพิทยาคม จังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัย

หล่นฝั่งไทย ผมเลยจัดเก็บไว้เป็นพิพิธภัณฑ์ อยู่ในหลุมหลบภัยขนาดใหญ่หน้าโรงเรียนนี้เอง ให้เด็กได้เห็นของจริงเลย ตอนนี่การสู้รบน้อยลง ก็ปลอดภัยขึ้น รัฐบาลก็เป็นห่วงการเรียนของเด็ก มีโครงการพัฒนาหมู่บ้าน คัดเส้นทางคมนาคม เข้าเมืองสะดวกขึ้น ตอนหลังนี้พัฒนาโรงเรียนดีขึ้น มีอุปกรณ์การสอน มีอาคารเรียน ทำให้เด็กมั่นใจเมื่อมาโรงเรียน ครูก็ขี้ขลาดดีขึ้น...”

จากข้อมูลดังกล่าวแม้เป็นเพียงส่วนหนึ่งแต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงสภาวะคับขัน การศึกษาก็ได้รับผลกระทบไปด้วยโดยตรง แล้วยังมีปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความไม่ปลอดภัยเช่นนี้ ควรที่รัฐบาลจะต้องให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อพื้นที่ล่อแหลมต่ออันตราย เช่น บริเวณชายแดนนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งรัฐบาลก็มิได้ทอดทิ้งไปเสียทีเดียวดังคำสัมภาษณ์ข้างต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีสถานการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นตามแนวชายแดนภาคตะวันออก ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ก็มีเหตุที่พลิกผันตรงกันข้ามเกิดขึ้น ทำให้ภูมิภาคตะวันออกเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่กลายเป็นดินแดนที่น่าสนใจและเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เป็นความหวังในการพัฒนาประเทศขึ้นมาอย่างไม่คาดฝัน คือเมื่อมีการขุดค้นพบน้ำมันดิบ และก๊าซธรรมชาติขึ้นในอ่าวไทย กลางปี พ.ศ. 2524 ฉะนั้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 รัฐบาลมีแนวนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่รองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ธุรกิจ พาณิชยกรรม จากกรุงเทพฯ กำหนดพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเล คือ¹⁵⁵ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง ให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมหลักและอุตสาหกรรมต่อเนื่องสำหรับเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมอื่นของภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกรุงเทพมหานคร เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอุตสาหกรรมระดับภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

นโยบายพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกที่รัฐบาลกำหนดเขตการพัฒนาไว้อย่างชัดเจนในแผนพัฒนา จึงส่งผลต่อการศึกษาและการพัฒนากำลังคนในภูมิภาคนี้โดยตรง เพราะการศึกษาต้องทำหน้าที่ผลิตแรงงาน ฝึกฝนทักษะและสร้างทรัพยากรบุคคลให้มีฝีมือสอดคล้องกับการขยายตัวของแรงงานในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น การเตรียมกำลังคนเพื่อสนองรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกตามเป้าหมายของรัฐ จึงเป็นหน้าที่ของกรมอาชีวศึกษาในการดำเนิน

¹⁵⁵ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525), หน้า 3.

การพัฒนากำลังคนให้สัมพันธ์กัน ดังที่ ดร.วิรัช กุพมาศ รองอธิบดีกรมอาชีวศึกษาขณะนั้น ได้กล่าวถึงแผนงานของกรมไว้ว่า¹⁵⁶

“...กรมอาชีวศึกษามีโครงการร่วมมือกับอุตสาหกรรมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งรัฐบาลประกาศให้เป็นย่านอุตสาหกรรมหลัก การดำเนินการตามโครงการนี้ กรมอาชีวศึกษาต้องผลิตกำลังคนเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะรับผู้ปฏิบัติงานระหว่างปี 2524-2528 ต้องการถึง 1,000 คน กรมจึงต้องมีหลักสูตรเพื่อเตรียมคนตลอดแผนพัฒนาฉบับที่ 5 นี้ด้วย...”

เพื่อสนองนโยบายดังกล่าว สถานศึกษาสังกัดกรมอาชีวศึกษาในภาคตะวันออกทุกจังหวัดแม้กระทั่งจังหวัดสมุทรปราการซึ่งอยู่ใกล้เคียงจึงมีโครงการเปิดหลักสูตรต่าง ๆ รองรับแรงงานนี้โดยตรง ดังนั้น โรงเรียนด้านอาชีวศึกษาในภาคตะวันออกหรือเขตการศึกษา 12 ซึ่งมีอยู่ 12 แห่ง คือ วิทยาลัยเทคนิคฉะเชิงเทรา วิทยาลัยอาชีวศึกษาฉะเชิงเทรา วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี วิทยาลัยอาชีวศึกษาชลบุรี โรงเรียนสารพัดช่างชลบุรี วิทยาลัยเทคนิคสัตหีบ วิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี วิทยาลัยเทคนิคระยอง วิทยาลัยเทคนิคจันทบุรี วิทยาลัยเทคนิคปราจีนบุรี โรงเรียนเกษตรกรรมปราจีนบุรี โรงเรียนเทคนิคนครนายก และโรงเรียนเทคนิคตราด จึงมีการยกระดับชั้นเปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.) ในสาขาต่าง ๆ ทั้งบริหารธุรกิจ บัญชี การเงิน การตลาด การเกษตร อุตสาหกรรม เทคนิคการเขียนแบบ เครื่องกล โยธา ไฟฟ้า มีโรงเรียนสารพัดช่าง สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานเปิดสอนหลักสูตรระยะสั้นมากมายในช่วง พ.ศ. 2522-2526 เพื่อสอดคล้องกับการขยายตัวภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมของภูมิภาคตะวันออกโดยตรง¹⁵⁷ การศึกษาด้านนี้จึงขยายตัวมากในช่วงเวลาดังกล่าว

นอกเหนือจากด้านอาชีวศึกษาที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมากตามการดำเนินนโยบายของรัฐบาลแล้ว ด้านการศึกษาระดับอื่นในภาคตะวันออกก็ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางด้วยเพื่อรองรับนโยบายการเพิ่มกำลังคนในทุกระดับ เช่น ด้านสามัญศึกษา ก็มีการเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษา

¹⁵⁶ วิรัช กุพมาศ, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความเหมาะสมของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักและท่าเรือน้ำลึก, (กรุงเทพฯ : สมาคมไทย-อเมริกัน, 2524), หน้า 10-15.

¹⁵⁷ ดูรายละเอียดได้ใน กรมอาชีวศึกษา, กรมอาชีวศึกษา 2522-2525, (กรุงเทพฯ : สารพัดช่างพระนคร, 2525), หน้า 25-130.

เพิ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี 2516 ถึง 4 แห่ง ในปีนั้น¹⁵⁸ คือ โรงเรียนโคกปีบวิทยาคม อ.ศรีมหาโพธิ์ จ.ปราจีนบุรี โรงเรียนบ้านบึง “มณูญวิทยาการ” อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี โรงเรียนแหลมสิงห์วิทยาคม อ.แหลมสิงห์ จ.จันทบุรี และโรงเรียนเขาสมิงวิทยาคม อ.เขาสมิง จ.ตราด โรงเรียนเหล่านี้เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาในระดับอำเภอ ขยายตัวออกไปเพื่อยกระดับการศึกษาสามัญให้สูงขึ้น สนองความต้องการเรียนต่อของผู้เรียนในภูมิภาคได้เป็นอย่างดี

ส่วนด้านอาชีวศึกษาซึ่งแต่เดิมเปิดสอนมายังไม่ถึงระดับปริญญา ในช่วงนี้ก็มีการขยายตัวของโรงเรียนอาชีวศึกษาเพื่อยกระดับให้สูงขึ้นเปิดสอนถึงระดับปริญญาได้ โดยมีโรงเรียนในสังกัดกรมอาชีวศึกษาได้แยกตัวออกมา 29 แห่ง จัดตั้งเป็น “วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา” เปิดสอนถึงระดับปริญญาตรี เริ่มตั้งแต่ ปีการศึกษา 2518 ซึ่งสถาบันสังกัดนี้ในภาคตะวันออกคือ¹⁵⁹ วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ กัยกระดับเป็นคณะเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเกษตรบางพระ จ.ชลบุรี เปิดสอนถึงระดับปริญญาตรีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 นี้เป็นช่วงของการพัฒนาภูมิภาคตะวันออกและพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกอย่างจริงจัง เพราะนอกจากการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคอันเป็นพื้นที่การพัฒนาโดยตรงแล้ว รัฐบาลยังมีนโยบายพัฒนาการศึกษาระดับชาติของทั้งประเทศ เพื่อพัฒนาประเทศในภาพรวมให้เป็นประเทศ “อุตสาหกรรมใหม่” ในเอเชียอีกด้วย

ในเชิงนโยบายระดับชาติได้มีการประชุมและสัมมนาทางวิชาการหลายครั้งโดยการจัดของทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานงบประมาณ กรมวิเทศสหการ กระทรวงการคลัง ตลอดจนหน่วยงานภาคอุตสาหกรรมและภาคเอกชน อีกหลายแห่ง เพื่อแสวงหาทิศทางใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก¹⁶⁰ มีเป้าหมายหลักก็คือพัฒนาภาคตะวันออกให้เป็นศูนย์กลางของตลาดแรงงาน แหล่งอุตสาหกรรม แหล่งพาณิชยกรรม แหล่งท่องเที่ยว รองรับการพัฒนาของกรุงเทพฯ เพราะมีที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ และเป็นแหล่งการลงทุนจากภาครัฐกิจเอกชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศ

¹⁵⁸ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, สภาพโรงเรียน กรมสามัญศึกษา 2516, (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2518), หน้า 108.

¹⁵⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีการศึกษา 2520, (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2522), หน้า 77.

¹⁶⁰ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง แนวทางการพัฒนาการศึกษาบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529), หน้า 10-15.

นอกจากนี้ยังมีการศึกษา ค้นคว้า วิจัยกันอย่างจริงจังเกี่ยวกับสภาพพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การคมนาคม การใช้พื้นที่ของภูมิภาค เพื่อสร้างฐานข้อมูลและศึกษาเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการพัฒนาภูมิภาคให้ก้าวไปสู่สังคมใหม่¹⁶¹ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 จึงเป็นขั้นเริ่มต้นและจัดสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานในทุก ๆ ด้าน ตลอดจนสำรวจความเป็นไปได้และศักยภาพของภูมิภาคโดยละเอียดเพื่อการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม

ในด้านการขานรับจากท้องถิ่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ขณะนั้น¹⁶² ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เตรียมการวางแผนปรับปรุงและขยายสาขาต่าง ๆ เพื่อรองรับการพัฒนาภูมิภาค สนับสนุนการวิจัย การสำรวจ เพื่อการสร้างและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของภูมิภาค สร้างสายสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ท้องถิ่นและสถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม เพื่อร่วมมือช่วยเหลือกันทางด้านวิชาการและการพัฒนาภูมิภาค ตลอดจนเป็นเวทีจัดประชุม สัมมนา อบรม และระดมความคิดเห็นจากหลายฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อแสวงหาลู่ทางและแนวทางการร่วมมือกันพัฒนาภูมิภาคให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาของชาติ

ส่วนการขยายตัวทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา ก็กล่าวได้ว่าช่วงนี้มีการตื่นตัวกันมาก มีแนวความคิดใหม่และแสวงหาแนวทางพัฒนาสถาบันระดับอุดมศึกษาไปสู่ความเป็นสากล อีกทั้งต้องการให้เกิดความคล่องตัวในการบริหารงาน เพื่อให้เหมาะสม สะดวกและสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ โดยพยายามแยกการบริหารสถาบันอุดมศึกษาออกจากระบบราชการที่เคยมีมา เพื่อให้การจัดการภายในมหาวิทยาลัยมีอิสระมากขึ้น ส่งเสริมงานวิจัยและงานวิชาการให้มีประสิทธิภาพและมีศักยภาพทางวิชาการด้วยการนำผลจากงานวิจัยไปใช้เพื่อการพัฒนาประเทศโดยตรง

ดังนั้น มหาวิทยาลัยหลายแห่งในกรุงเทพฯ มีแนวโน้มที่จะขยายวิทยาเขตมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เปิดสอนสาขาอุตสาหกรรม วิศวกรรม พาณิชยกรรม และการบริหาร ผลิดำเนินการระดับสูงเพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจในภูมิภาคนี้ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ขยายวิทยาเขตไปที่ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี ในเวลาเดียวกันนี้ก็เกิดการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเอกชนหลายแห่ง ทั้งระดับประกาศนียบัตร และระดับปริญญา เช่น มหาวิทยาลัยศรีปทุม

¹⁶¹ สิปปนนท์ เกตุทัต, "โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือและการศึกษา", วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 16, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2525) : 13-27.

¹⁶² มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือ, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2525), หน้า 20-35.

ขยายวิทยาเขตไปที่ จ.ชลบุรี วิทยาลัยอาชีวศึกษา วิทยาลัยพาณิชยการ ก็เกิดขึ้นมาก ศูนย์วิจัย ศูนย์ฝึกอบรม ศูนย์ทดลองของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ก็ไปตั้งในภูมิภาคตะวันออกมากขึ้น อีกทั้งโรงเรียนนานาชาติก็เกิดขึ้นหลายแห่งในเมืองพัทยา จ.ชลบุรี และ จ.ระยอง พร้อมทั้งโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ก็ไปจัดตั้งสถาบันที่เขาสระโงก จ.นครนายก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ก็ขยายวิทยาเขตไปที่ อ.องครักษ์ จ.นครนายก และบริเวณ ต.รังสิต อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี ซึ่งติดกับ จ.นครนายก ทิศเหนือของภาคตะวันออก ก็มีสถาบันการศึกษาขยายวิทยาเขต ไปสู่ที่นั่นหลายแห่ง และมีสถาบันตั้งใหม่ด้วย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ มหาวิทยาลัยรังสิต สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ทางด้าน จ.สมุทรปราการ บนถนนบางนา-ตราด ก็มี เกริกวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น

ในทางการเมืองระหว่าง ปี พ.ศ. 2531-2535 ภายหลังจากลาออกของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2531 แล้ว¹⁶³ ก็เปิดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป โดยพรรคชาติไทยเป็นแกนนำ ในการจัดตั้งรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคจึงก้าวสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 17 ของไทย บริหารประเทศจนถึง วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ก็ถูกยึดอำนาจการปกครองโดย “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” หรือ รสช. ภายใต้อำนาจของพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ พลเอกสุจินดา คราประยูร พลอากาศเอกเกษร โจนินิต และพลเอกอิสรพงศ์ หนุนภักดี มีผลทำให้รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ สิ้นสุดลง

ต่อมาในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2534 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ นายอานันท์ ปันยารชุน ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี คนที่ 18 ของประเทศไทย บริหารประเทศจนถึง วันที่ 22 มีนาคม 2535 จึงจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งในวันที่ 22 เมษายน 2535 โดยมีพรรคการเมืองจัดตั้งรัฐบาลคือ พรรคสามัคคีธรรม พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชากรไทย และพรรคราษฎร ให้พลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 19 ของไทย แต่แล้วเกิดการต่อต้านท่ามกลางความไม่เป็นด้วยจากหลายฝ่าย ทำให้เกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองขึ้น ลุกลามกลายเป็นวิกฤตการณ์ในเดือน พฤษภาคม 2535 พลเอกสุจินดา คราประยูร จึงลาออกจากตำแหน่งไป นายอานันท์ ปันยารชุน จึงได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง

¹⁶³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 60 ปี คณะรัฐมนตรีไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2535), หน้า 62.

จนกระทั่งมีการเลือกตั้งใหม่เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2535 จัดตั้งรัฐบาล โดยมีนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 20 ของไทย¹⁶⁴

กล่าวได้ว่าในช่วงเวลา 5 ปีนี้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยมากอีกช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย คือมีรัฐบาลถึง 6 ชุด และเกิดความไม่สงบทางการเมืองขึ้นด้วย แต่กระนั้นก็ตามผลงานของรัฐบาลในช่วงเวลานี้ก็มีงานเด่นหลายด้าน เช่น นโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นตลาดการค้าของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ต้องการเปิดตลาดการค้าขายสู่อินโดจีนแก้ปัญหาภัยพิบัติที่ยืดเยื้อมานานเพื่อให้เกิดสันติภาพ¹⁶⁵ ซึ่งปัญหานี้กระทบต่อภาคตะวันออกโดยตรง นโยบายปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของนายอานันท์ ปันยารชุน ที่ต้องการปรับปรุงประสิทธิภาพระบบราชการ พัฒนาระบบของสถาบันอุดมศึกษาให้มีความคล่องตัวขึ้น และมีอิสระ ขยายโอกาสทางการศึกษาให้มากขึ้น ส่งเสริมการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเทคโนโลยีในระดับชั้นเรียน ริเริ่มจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน และริเริ่มให้มีการจัดตั้งองค์การกลางเพื่อดูแลการเลือกตั้งให้บริสุทธิ์ยุติธรรมขึ้น¹⁶⁶ นอกจากนี้ยังมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2535 และการประกาศใช้ “แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535” ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมจัดการศึกษา มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาคน เปิดกว้างให้เอกชนลงทุนทางการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนวัยเรียนด้วย¹⁶⁷

ในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นระยะของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ซึ่งมีความต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 การพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมของประเทศยังคงเป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐบาลดำเนินนโยบายการพัฒนาภูมิภาคมาอย่างสลับเนื่องให้มีความสมบูรณ์ ครอบคลุมในตัวเอง และเป็นการเสนอทางเลือกแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมใหม่ นอกเขตกรุงเทพมหานคร ช่วยบรรเทาความแออัดและชลอการขยายตัวของกรุงเทพฯ ลงไปนอกจากนี้ยังกำหนดให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นแหล่งสร้างงานที่สำคัญของประเทศและพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองท่าทางทะเลให้กับภาคตะวันออก

¹⁶⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 60 ปี คณะรัฐมนตรีไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2535); หน้า 63-68.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

¹⁶⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ), หน้า 12-18.

ออกเฉียงเหนือในการขนส่งสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศ โดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพฯ อีกด้วย¹⁶⁸ เป็นการวางเส้นทางคมนาคมใหม่เชื่อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับภาคอีสานโดยตรง

ในการดำเนินนโยบายได้มีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายคือบริเวณระหว่างอำเภอสตหีบ จังหวัดชลบุรี จนถึงเขตเทศบาลเมืองระยอง รวมเนื้อที่ประมาณ 123,750 ไร่ เป็นเมืองอุตสาหกรรมที่ทันสมัยและเป็นเขตอุตสาหกรรมหลัก ได้แก่ อุตสาหกรรมแยกก๊าซ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมโซดาแอช อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี โดยให้อุตสาหกรรมหลักที่มีการนำวัตถุดิบเข้าและส่งผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปออกไปเป็นจำนวนมากนั้นตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือสตหีบ และยังได้กำหนดพื้นที่บริเวณแหลมฉบัง มีเนื้อที่ประมาณ 2,800 ไร่ เป็นแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดเล็ก¹⁶⁹

นอกจากนี้ ในส่วนของการจัดโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนอุตสาหกรรมหลัก เช่น จัดหาแหล่งน้ำ สร้างถนน สร้างทางรถไฟ สร้างท่าเรือน้ำลึก อ่างเก็บน้ำ ไฟฟ้า การสื่อสาร ในบริเวณเขตอุตสาหกรรมและบริเวณใกล้เคียงด้วย อีกทั้งยังกำหนดพื้นที่ของภูมิภาคให้เหมาะสมกับประเภทของอุตสาหกรรมด้วย เช่น เมืองชลบุรี เป็นเขตอุตสาหกรรมขนาดเล็กสำหรับชุมชนหนาแน่น อำเภอศรีราชา ถึงแหลมฉบัง เป็นเขตอุตสาหกรรมเบาและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับท่าเรือ รวมทั้งเป็นเมืองท่าขนส่งสินค้าและเมืองท่องเที่ยว เมืองพัทยา เป็นเมืองท่องเที่ยว อำเภอสตหีบ เป็นเมืองท่าขนส่งทางทะเล และเป็นอุตสาหกรรมและซ่อมแซมเรือ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นแหล่งผลิตผลทางการเกษตรเพื่อเป็นวัตถุดิบด้านอุตสาหกรรม จังหวัดระยอง และบริเวณมาบตาพุด เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม เป็นที่ตั้งโรงแยกก๊าซ โรงกลั่นปิโตรเคมี และบ้านเพ เป็นแหล่งท่องเที่ยว¹⁷⁰ เป็นต้น

เพื่อรองรับงานด้านอุตสาหกรรมดังกล่าวที่มีแผนงานชัดเจน และดำเนินการอย่างจริงจัง ในขณะนั้น กรมอาชีวศึกษาได้รับสนองนโยบายในการผลิตกำลังคนระดับช่างเทคนิค ช่างฝีมือเป็นจำนวนมาก สถาบันที่ตั้งอยู่ในเขตอุตสาหกรรม เช่น วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี วิทยาลัยเทคนิคสตหีบ วิทยาลัยเทคนิคระยอง รวมทั้งสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน และกรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้ขยายหลักสูตรเปิดสอนสาขาต่าง ๆ ที่สอดคล้องกัน อีกทั้งมีโรงเรียนอาชีวศึกษาของเอกชนเกิดขึ้นเพื่อ

¹⁶⁸ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534), (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530), หน้า 323-326.

¹⁶⁹ สวัสดิ์ โพธิวิหค, การพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2525), หน้า 121.

¹⁷⁰ สิปปนนท์ เกตุทัต, เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-18.

รองรับงานนี้หลายแห่งด้วย และในเมืองพทาก็มีโรงเรียนนานาชาติตั้งขึ้นเพื่อรองรับการให้บริการทางการศึกษาแก่นักลงทุนจากต่างชาติด้วยเช่นกัน¹⁷¹

ด้านอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ก็ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น “มหาวิทยาลัยบูรพา” เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2533¹⁷² ตามนโยบายการกระจายอำนาจการบริหาร การศึกษาและการขยายตัวของสถาบันอุดมศึกษาให้เกิดความคล่องตัวและมีอิสระในการทำงานมากขึ้น เนื่องจากเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในภาคตะวันออก มีหน้าที่ผลิตกำลังคนระดับสูงให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ มหาวิทยาลัยบูรพามีการขยายงานเพิ่มขึ้นครั้งใหญ่ จากเดิมซึ่งผลิตบุคลากรด้านการศึกษา สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์เป็นหลัก ก็ได้ขยายสาขาที่รองรับการพัฒนาภูมิภาค ได้แก่ พยาบาลศาสตร์ สาธารณสุขศาสตร์ วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม และวิศวกรรมศาสตร์ โดยได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือกันระหว่างโรงงาน สถานประกอบการ ธุรกิจเอกชนในท้องถิ่น และความร่วมมือกับสถาบันต่างประเทศ ส่วนด้านสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ก็เปิดเพิ่มสาขาที่สอดคล้องกัน เช่น ภาษาต่างประเทศ บริหารธุรกิจ นิเทศศาสตร์ ด้านศึกษาศาสตร์ก็เพิ่มสาขาการบริหารจัดการ การฝึกอบรม เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ การวัดและทดสอบทางจิตวิทยาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการแนะแนว และให้คำปรึกษา¹⁷³ เป็นต้น

อันที่จริงแล้วโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหม่นั้น มิใช่เป้าหมายของรัฐบาลที่จะพัฒนาภูมิภาคตะวันออกเท่านั้น หากแต่เป็นโครงการใหญ่ระดับชาติ ที่รัฐบาลมีเป้าหมายพัฒนาประเทศไทยให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของเอเชียอีกด้วย ซึ่งเป็นความหวังที่จะนำประเทศไปสู่ความเป็นนานาชาติและเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก อีกทั้งเป็นตลาดการค้าและแหล่งลงทุนทางธุรกิจแห่งใหม่ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เพียงแต่ภูมิภาคตะวันออกและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกถูกกำหนดไว้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศในขณะนั้น ซึ่งเป็นก้าวแรกที่สำคัญของการพัฒนาอย่างจริงจัง

ตลอดระยะเวลา 10 ปี ของช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และ 6 นั้น เป็นช่วงที่เน้นด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การพลังงานเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างมาก สถาบันการศึกษาในทุกระดับชั้นดำเนินตามนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมและมุ่งเน้นการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ภาคเอกชน มีการลงทุนด้านอุตสาหกรรมสูงพร้อม ๆ กับธุรกิจบริการ เช่น

¹⁷¹ กรมอาชีวศึกษา, รายงานประจำปี กรมอาชีวศึกษา พ.ศ. 2535, (กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2536).

¹⁷² “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ. 2533”, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 107 ตอนที่ 130 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม 2533.

¹⁷³ กองแผนงาน มหาวิทยาลัยบูรพา, รายงานประจำปี 2535 กองแผนงาน, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2536).

การท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ และการซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ ส่งผลให้พื้นที่ภาคตะวันออกเกิด การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจครั้งใหญ่และครั้งสำคัญของภูมิภาค มีประชากรหนาแน่นขึ้นเพราะต่างหลั่งไหลเข้ามาหางานทำจากทุกสารทิศ ในขณะที่คนในท้องถิ่น ก็มีการโยกย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ที่อื่น ที่ดินถูกเวนคืน ราคาที่ดินสูงขึ้น¹⁷⁴ เศรษฐกิจเปลี่ยนจากระบบ ฟังพาแบบดั้งเดิมที่มีพื้นฐานทางเกษตรกรรมก็กลายเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมและการบริการก่อให้เกิด ปัญหาประชากรหนาแน่น ชุมชนแออัด สภาพทางธรรมชาติถูกทำลายและสภาพแวดล้อมเป็น พิษ อันเนื่องมาจากการเติบโตของชุมชนเมืองที่ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว¹⁷⁵ ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังมา จนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าจากการศึกษาเอกสารซึ่งได้ข้อมูลมาวิเคราะห์เกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมายและการ ดำเนินนโยบายของรัฐบาลในช่วงนี้ จะพบว่ามีความมุ่งมั่นและมุ่งเน้นพัฒนาภาคตะวันออกอย่าง จริงจัง โดยมีปัจจัยกระตุ้นมาจากหลายด้านไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ด้านการเมืองที่พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบขึ้น ด้านสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความพร้อมใน ทรัพยากรธรรมชาติและมีผลกระทบจากสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งนโยบายเปิด ประเทศสู่เวทีนานาชาติ เป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าประเทศใหม่จากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคม อุตสาหกรรม เหล่านี้เป็นการกำหนดนโยบายระดับชาติจากส่วนกลางที่มาดำเนินการในภาคตะวันออก ทั้งสิ้น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีประสบการณ์และศึกษาเรื่องราวในขณะนั้นทั้งจาก ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งคนในท้องถิ่นเองจากภาครัฐบาล เอกชน และภาคอุตสาหกรรม ทั้งสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ จะให้ภาพของการพัฒนาภาคตะวันออกในช่วงนี้ที่หลากหลาย ทรศณะดังนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ อดีตคณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย¹⁷⁶

“...ที่จริงภาคตะวันออกเริ่มมีบทบาทตั้งแต่ช่วงสงครามเวียดนาม ราว ๆ 2507-2514 ที่ไทยมีสัมพันธภาพกับอเมริกา ช่วยเขารบในเวียดนาม ก็ยอมให้ทหารอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพในไทย ในภาคตะวันออกก็มี

¹⁷⁴ สายสุรี จุติกุล, ปัญหาประชากรกับโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนัก งานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526), หน้า 30-40.

¹⁷⁵ อัจฉรา วัฒนานุกิจ, ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529), หน้า 53-62.

¹⁷⁶ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2541 ณ ห้องประชุมเทวาทอง สำนักบริหารวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

หลายแห่ง สัตหีบ อุตะกา พัทธา ก็เกิดปัญหาการขยายตัวเมือง แหล่ง
เจริญรุ่มมากขึ้น พอถึงยุคโซดิดช่วงชั้ววาล พบน้ำมันก็เปลี่ยนสังคมเป็น
อุตสาหกรรม การศึกษาก็สนองตอบนโยบาย เน้นด้านวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยีมากขึ้น แต่ความพร้อมด้านนี้ยังมีจำกัดเพราะต้องลงทุน
สูงกว่าสายสังคม ผลก็เลยทำให้จัดการศึกษาไม่สมดุล ขาดอย่าง เกิน
อย่าง เป็นปัญหาให้แก่วาระยาวต่อมา...”

รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี อธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยบูรพา และ
หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹⁷⁷

“...หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม มา บทบาทของนิสิตนักศึกษาเริ่มมีมาก
ขึ้น ออกมามีส่วนร่วมต่อสังคม มีการออกค่ายอาสาพัฒนาท้องถิ่น รับผิดชอบสังคมมากขึ้น รัฐบาลก็ให้ความสำคัญกับกลุ่มนิสิต นักศึกษา
มากขึ้นด้วย มีส่วนร่วมในการบริหารมหาวิทยาลัย การศึกษายังไม่ทั่ว
ถึง ท้องถิ่นที่ยังด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็เป็นข้อมูลจากการออก
ค่ายของนิสิต ทำให้เราทราบว่าการศึกษายังไม่ทั่วถึง นโยบายของ
รัฐบาลก็ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษาอยู่แล้ว เลยตรงกัน ขยาย
โรงเรียนเพิ่มมากขึ้น เร่งผลิตครูเพิ่มขึ้น กระจายโรงเรียนไปยังภูมิ
ภาค ยกระดับครูประจำภาคเป็นข้าราชการ ปรับปรุงการประถมใหม่
เป็น สปช. เป็นการกระจายอำนาจบริหารการศึกษา...”

รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ โสภณพินิจ อธิการบดี ฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา
และอาจารย์ประจำภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹⁷⁸

“...ระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 รัฐบาลตั้งแต่คุณชาติชาย
คุณอนันท์ ช่วงนั้น เน้นการศึกษาด้านคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
มากเพราะเด็กไทยยังอ่อน เมื่อเทียบกับเด็กต่างชาติ แม้แต่ใกล้ ๆ บ้าน
เราอย่างมาเลเซีย สิงคโปร์ก็ตาม ดูผลได้จากการแข่งขัน คณิตศาสตร์
หรือวิทยาศาสตร์โอลิมปิกชิ เด็กไทยแย่มาก แล้วคณิตศาสตร์
วิทยาศาสตร์ เป็นรากฐานการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นนิคส์

¹⁷⁷ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา โดยผู้วิจัย

¹⁷⁸ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ โสภณพินิจ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2540 ณ คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

คุณอนันต์ถึงกับไปดูการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรม ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ว่าสอนกันอย่างไร เหมาะกับการพัฒนา ประเทศหรือไม่ แล้วก็เลยมีนโยบายมุ่งเน้นการเรียนการสอนด้านนี้ อย่างจริงจังในระยะนั้น...”

รองศาสตราจารย์บัญญัติ สุขศรีงาม รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา และ อาจารย์ประจำภาควิชาจุลชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹⁷⁹

“...ตามนโยบายของรัฐบาลช่วง 2530 เป็นต้นมา มีจุดเน้นด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ ช่วงนั้นภาคตะวันออกถูกระบุเป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในภาคตะวันออกที่ดำเนินตามนโยบาย โดยเน้นการผลิตบัณฑิตทางวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้น วิทยาศาสตร์นี้รวมไปตั้งแต่วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ เคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ คณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นพื้นฐาน แล้วยังมีวิทยาศาสตร์ประยุกต์คือ พยาบาล สาธารณสุข ครุสาศาสตร์ด้วย เพราะเป็นสาขาขาดแคลนรัฐบาลจำเป็นต้องการคนสายนี้เพิ่มขึ้นมาก...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารมณ์ เพชรชื่น อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และผู้จัดการโรงเรียนประกาศนียบัตรวิทย์ อ.เมือง จ.ชลบุรี¹⁸⁰

“...ยุคโชติช่วงชัชวาลนะ การศึกษามีบทบาทมากเลย เพราะต้องเตรียมคนรองรับสังคมใหม่ ต้องปรับปรุงการเรียนการสอนกันใหม่หมด ทั้งระดับประถม มัธยม อาชีวะ อุดม โดยเฉพาะการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ต้องเรียกว่าปฏิวัติใหม่หมด มีการฝึกปฏิบัติจริง ทดลองจริงจึงจะได้ผล ช่วงนั้นมีการอบรมครูผู้สอนด้านนี้กันมากทั้งหน่วยงานต่าง ๆ จัดอบรม สสวท. สวทช. กระทรวงศึกษา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ รัฐบาลมีทุนให้มากไปเรียนต่อจนถึงปริญญาเอก เพราะเป็นสาขาขาดแคลน ครูวิทย์-คณิต ตามโรงเรียนก็มีโอกาสไปดูงานต่างประเทศจัดกันไปเป็นชุด ๆ เลยกอย่างต่อเนื่อง

¹⁷⁹ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์บัญญัติ สุขศรีงาม เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2540 ณ อาคาร ภาปร. มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹⁸⁰ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารมณ์ เพชรชื่น เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

แต่ปัญหาอยู่ตรงที่โรงเรียนในต่างจังหวัดไกล ๆ หลายแห่งยังมีเครื่องมือ อุปกรณ์ไม่ครบ ไม่เพียงพอ ทำให้การสอนวิทยาศาสตร์ไม่บรรลุผล โรงเรียนในเมืองมีโอกาสดีกว่าโรงเรียนราษฎร์ก็เหมือนกัน ช่วงนั้นต้องเน้นการสอนวิทยาศาสตร์ให้มาก ตามนโยบายของรัฐ โรงเรียนต้องลงทุนด้านอุปกรณ์กันเท่าที่จะทำได้ และส่งครูไปอบรมในโครงการด้วย...”

อาจารย์เจริญ ลัดดาพงศ์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนชลราษฎรอำรุง อำเภอเมือง จังหวัด

ชลบุรี¹⁸¹

“...ช่วงหลังเหตุการณ์ 16 ตุลา การศึกษาเปลี่ยนแนวคิดและปรัชญาใหม่ เน้นให้ผู้เรียนฝึกหัด ฝึกวิเคราะห์ ให้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ การเรียนการสอนใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น การเรียนการสอนในโรงเรียนเปลี่ยนไปมีวิชาเลือก มีกิจกรรมให้เด็กได้แสดงออกมากขึ้น ครูยอมรับฟังความเห็นของเด็กมากขึ้น โยงโลกของการศึกษากับสังคมให้สัมพันธ์กัน เพื่อฝึกเป็นผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบ มีวิจารณญาณมีเหตุผล ซึ่งผมว่าตรงนี้ตรงกับหลักประชาธิปไตยแล้ว ยังเป็นหลักวิทยาศาสตร์ด้วย ช่วงต่อมาพบก้าชนรรมชาติ เลยเป็นนโยบายหลักของชาติจะพัฒนาเป็นนิคส์ อุตสาหกรรมใหม่ก็เน้นการสอนวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์ให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติจริง มีห้องทดลอง รัฐบาลลงทุนมากนะตอนนั้น โรงเรียนใหญ่ ๆ ประจำจังหวัดประจำอำเภอนี้ปรับปรุงอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ กันครั้งใหญ่ทีเดียว...”

อาจารย์วีโรจน์ ศรีโกลา ผู้อำนวยการ โรงเรียนวัดคอนทอง อ.เมือง จ.ฉะเชิงเทรา¹⁸²

“...การศึกษาระดับประถมเป็นพื้นฐานของชีวิตเลยทีเดียว เพราะเป็นการศึกษาภาคบังคับ เด็กส่วนหนึ่งจบแล้วไม่เรียนต่อก็ต้องประกอบอาชีพ เป็นพลเมือง ถ้ามีความรู้ มีคุณธรรม สามารถหาความรู้ พัฒนาตนเองได้เสมอ ก็ปรับตัวอยู่ในสังคมได้ทุกรูปแบบ ช่วงที่อยู่ในแผน

¹⁸¹ สัมภาษณ์ อาจารย์เจริญ ลัดดาพงศ์ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2540 ณ บ้านพัก โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์

¹⁸² สัมภาษณ์ อาจารย์วีโรจน์ ศรีโกลา เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2539 ณ โรงเรียนวัดคอนทอง โดยผู้วิจัย

พัฒนาฯ การประถมศึกษาของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการปรับปรุงไปด้วย การจะให้เด็กมัธยมเด็กอุดมเก่ง ต้องมีพื้นที่มาจาก ประถม โรงเรียนประถมที่มีคุณภาพก็ส่งเด็กที่มีคุณภาพเรียนสูงขึ้นต่อไป ช่วงนั้นครูประถมได้รับการส่งเสริมมากขึ้น ให้ลาศึกษาต่อ ให้สอบเป็นผู้บริหาร ครูก็พัฒนาการเรียนการสอนขึ้น เพราะมีความก้าวหน้า มีขวัญกำลังใจ เสนอผลงานได้ ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมในการศึกษา ช่วยพัฒนาโรงเรียนให้ลูกหลานได้มีที่เรียนที่ดี อุปสรรคส่วนหนึ่งก็มาจากการบริจาค การพัฒนาท้องถิ่นมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการศึกษาไปด้วย...”

ว่าที่ร้อยตรีปลิว หงษ์เหมือน ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมราชานุสรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก¹⁸³

“...โรงเรียนมัธยมก็เป็นรากฐานในการพัฒนาเยาวชนที่สำคัญ ช่วงที่โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินการรัฐบาลก็เน้นด้านวิทยาศาสตร์ แต่โรงเรียนต่างจังหวัดมีปัญหาเรื่องความพร้อมทั้งครูผู้สอน อุปกรณ์ สถานที่ รัฐบาลก็ลงทุนให้มากในช่วงนั้น ฟูพื้นที่ให้เด็กเรียนต่อระดับอุดมด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น ระดับมัธยมจึงฝึกปฏิบัติกันจริง ๆ ทดลองกันด้วยตนเอง ไม่เรียนแบบท่องจำ โรงเรียนในเมืองก็ได้เปรียบตรงที่มีความพร้อมแต่นครนายกไม่ได้อยู่ในแผนพัฒนาฯ ด้วย เลยไม่ได้ร่วมโครงการเพียงแต่รองรับการขยายตัวทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ เพราะเมืองขยายมาทางรังสิต ปทุม ทางนี้มากเหมือนกัน มีสถานศึกษาหลายแห่งมาอยู่ใกล้ ๆ แล้วยิ่งพัฒนาไปพร้อมกัน...”

อาจารย์สุรัตน์ ยุทธเสรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองนครนายก อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก¹⁸⁴

“...ช่วงนั้นรัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษา ต้องการให้เด็กจบมัธยมได้ศึกษาต่อให้มากที่สุด จนมีแนวคิดจะขยายการศึกษาภาคบังคับจาก

¹⁸³ สัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรีปลิว หงษ์เหมือน เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2539 ณ โรงแรมวังรีรีสอร์ท จ. นครนายก โดยผู้วิจัย.

¹⁸⁴ สัมภาษณ์ อาจารย์สุรัตน์ ยุทธเสรี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2539 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

6 ปี เป็น 9 ปี ถึง 12 ปี แต่ในตอนแรกก็เปิดโรงเรียนมัธยมก่อน เปิดสอน ม.ต้น 3 ปี แล้วค่อยขยายต่อ ม.ปลาย ก็ค่อยทำค่อยไป ให้เด็กได้มีที่เรียน ระยะแรกความพร้อมยังไม่ค่อยคึก วัสดุอุปกรณ์ยังไม่พอเพียง แต่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นวิธีสอนก็เปลี่ยนไปเน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลาง โรงเรียนก็ต้องจัดความพร้อมให้เพื่อจะได้ศึกษาเอง ห้องสมุด สื่อการสอน บรรยากาศ สภาพแวดล้อมในโรงเรียนต้องพร้อม ช่วงนั้นเป็นนโยบายว่าทุกโรงเรียนต้องเอาใจใส่เรื่องนี้เพื่อช่วยเอื้อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา สอดคล้องกับสังคมใหม่ที่เปลี่ยนไป ครูก็ได้พัฒนาขึ้นไปเรียนต่อ ทำผลงาน เลื่อนระดับ พัฒนาวิชาชีพไปด้วยในตัว...”

อาจารย์ ดร.สุรัตน์ ไชยชมภู รองสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี¹⁸⁵

“...ชลบุรีเป็นเขตพัฒนาอยู่ในแผนโดยตรงและเป็นจังหวัดหลัก เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออก และเป็นเมืองแม่ในการพัฒนาท้องถิ่น การศึกษาทุกระดับต้องพัฒนาขึ้นให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะมัธยม รัฐบาลต้องการให้เด็กประถมได้เรียนต่อมากขึ้น และอุดมศึกษา รัฐบาลก็ต้องการให้เด็กในภูมิภาคได้โอกาสเรียนต่อมากขึ้นและเรียนในท้องถิ่นเพื่อสะดวกต่อตัวเด็ก และประหยัดค่าใช้จ่าย มัธยมเลยมีโรงเรียนมัธยมตำบล เป็นโรงเรียนขยายโอกาสก็เปิดสอนมากขึ้น อุดม ก็มี ม.บูรพา แห่งเดียว ก็มีโควต้ารับเด็กในภูมิภาคส่วนหนึ่ง แล้วขยายสาขาสอนวิศวะ พยาบาล และจะมีแพทย์ต่อไป เป็นนโยบายของรัฐเน้นด้านนี้ แต่ผมว่ามัธยมกับอุดมต้องสัมพันธ์กันเด็กจึงต่อไปได้ดี ถ้าสอนอย่าง ออกข้อสอบอย่าง เด็กต้องฟัง ร.ร. กวดวิชา การเรียนในโรงเรียนก็ไม่ได้ผล สังคมอุตสาหกรรมจะทำให้เกิดการแข่งขันกันมากขึ้น หากเด็กคิดว่าทำอย่างไรก็ได้เพื่อตัวรอด จะก่อปัญหาให้สังคมตามมา...”

อาจารย์ ดร.ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์ อาจารย์โรงเรียนบ้านบึง “อุตสาหกรรมนุเคราะห์” อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี และช่วยราชการสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี¹⁸⁶

¹⁸⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.สุรัตน์ ไชยชมภู เมื่อวันที่ 7 กันยายน 240 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

“...เป็นเพราะที่ตั้งไม่ไกลกรุงเทพฯ เดินทางสะดวก ประกอบกับเป็น
แหล่งทรัพยากรหลายอย่าง เลยทำให้ภาคตะวันออกมีความพร้อมที่
จะรองรับการขยายตัวของกรุงเทพฯ เมื่อก่อนชลบุรีเดินทางไปกลับ
กรุงเทพฯ เหมือนไกลต้องค้างคืนเพราะเหนื่อยแต่เดี๋ยวนี้ได้วัน
หลาย ๆ รอบเลย เร็วขึ้นมาก ช่วงประกาศแผนพัฒนานั้นเป็นแผน
ระดับชาติ พัฒนาประเทศไปเป็นอุตสาหกรรมเร็วไป จากฐานเป็น
เกษตร เลยทำให้สวนผัก ผลไม้หายไปเยอะ กลายเป็นสังคมเมือง
การศึกษาก็มุ่งเน้นเพื่อรองรับงานอุตสาหกรรม เป็นการตามสังคมไป
ไม่ใช่ นำสังคม ความพร้อมยังไม่มี ก็ต้องร่วมมือกับโรงงาน สถาน
ประกอบการให้เด็กไปฝึกงาน ใช้อุปกรณ์จริงที่เขาใช้กันในโรงงาน
บางทีก็เกิดปัญหาประสานงานกัน ครั้นจะจัดให้มีโรงเรียนในโรงงาน
ผมคิดว่ายังไม่พร้อม เป็นห่วงคุณภาพ ถ้าแบบนั้นการศึกษาก็เป็น
ธุรกิจไป แต่ในด้านดี คือเด็กได้ประโยชน์ ได้งานได้เห็นสภาพจริง
ได้ใช้เครื่องมือจริง เกิดการเรียนรู้ขึ้นมากกว่าเรียนจากตำรา เห็นจาก
รูป เรียนวิทยาศาสตร์ก็ต้องได้ทดลองจริง ทำจริง เมื่อโรงงานจะรับ
คนเข้าทำงาน เด็กเหล่านี้จะได้มีประสบการณ์ตรงมาแล้ว นับว่าดี
สำหรับตรงนี้...”

อาจารย์ศิริวรรณ ตันติกุล (เอื้อโปบุญย์) อธิการบดีโรงเรียนดรุณพิทยานิชยการ
กรุงเทพมหานคร ศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยบูรพา¹⁸⁷

“...พี่เข้าเรียนช่วง ปี 2518-2521, 22 ยังเป็น มศว.บางแสนอยู่ เพิ่งเป็น
มศว. ด้วย บรรยายภาสน่าอยู่มาก พี่ไปจากกรุงเทพฯ ไม่ใช่คน
ท้องถิ่น ไปอยู่หอพัก หอ 2 กับ หอ 6 พี่เคยอยู่ ตอนนั้นก็ในช่วง
ประชาธิปไตยแบ่งบาน นิสิตมีบทบาท ออกช่วยสังคม พัฒนาชุมชน
ดูแลการทำงานของผู้ใหญ่ ตรวจสอบการบริหาร คือผู้ใหญ่ทำอะไรก็
ต้องนึกอยู่หว่าเด็กคอยดูอยู่ เรียนรู้การทำงานไปในตัว
มหาวิทยาลัยต่างจังหวัด จะเป็นศูนย์กลางวิชาการให้ท้องถิ่นด้วย ช่วง

¹⁸⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.ปรีชา ดิลกวุฒิสิทธิ์ เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2541 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย.

¹⁸⁷ สัมภาษณ์ อาจารย์ศิริวรรณ ตันติกุล เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2539 ณ ร้านศิริวรรณ กาดสวนแก้ว จ.
เชียงใหม่ โดยผู้วิจัย

วันหยุดหรือปิดเทอม ก็จะออกไปให้ความรู้กับชาวบ้าน เลยได้เรียนรู้
วิถีชีวิตชาวบ้านไปด้วย เป็นปรัชญาการศึกษาแบบใหม่ ได้จาก
ประสบการณ์นอกห้องเรียน บางแสนเป็นแหล่งท่องเที่ยวดังมาก ทุก
วันหยุดคนมาแน่นแน่นเลย ตอนนั้นไม่คิดว่าจะจะเป็นเขตอุตสาหกรรม
ไปได้ เพราะมีไร่มีสวนผลไม้หลายแห่งรอบ ๆ แต่ก็มีโรงงานอยู่บ้าง
เหมือนกันนะ ก่อนประกาศแผนพัฒนาฯ เช่น โรงงานทำน้ำปลา
โรงงานแข็ง โรงเลื่อย พอจุดพบก๊าซ พบน้ำมัน เลยพลิกโฉมหน้าเป็น
เขตอุตสาหกรรมไปเลย เปลี่ยนไปอย่างมาก...”

รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา เรื่องพรวิสุทธิ อาจารย์ประจำภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁸⁸

“...นโยบายพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก คงไม่ใช่แค่เน้นนโยบายพัฒนา
ท้องถิ่นหรอกนะ แต่เป็นนโยบายพัฒนาประเทศเพื่อไปเป็นประเทศ
อุตสาหกรรม เป็นเสี้ยวที่ 4 แห่งเอเชียกันเลย รัฐบาลก็นำด้าน
วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี คือวิทยาศาสตร์ประยุกต์ นำผลไปใช้ใน
อุตสาหกรรมได้ มิใช่วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์อย่างเดียว ก็ประเภทปิโตร
เคมี เส้นใย โพลีเมอร์ ไฟเบอร์ เหล่านี้เป็นฐานใช้ในอุตสาหกรรมได้
มหาวิทยาลัยในส่วนกลางหรือจริง ๆ ทั้งประเทศนั่นแหละที่รับ
นโยบายผลิตสาขาเหล่านี้ ในจุฬาฯ ก็เปิดสอนทางนี้กันมากขึ้น ทำ
วิจัยกันเยอะ มีทุนให้อุตสาหกรรมกับเอกชนมาจ้างทำวิจัยเลย ผลิต
บัณฑิตสนองตลาดด้านนี้ เคมีนี้เป็นสาขาฮิต เพราะประยุกต์ใช้งาน
ด้านนี้ได้จบแล้วทำงานได้เงินเดือนมากเลยตอนนั้น ทุนเรียนต่อก็มี
เด็กสนใจเรียนกันมากจนห้องแล็บไม่พอ...”

ดร.เทวรัถย์ โรจนพฤษ ผู้จัดการแผนกพีวีซี เรซิน ฝ่ายวิจัยและพัฒนาส่วนเทคโนโลยี
บริษัทไทยพลาสติก และเคมีภัณฑ์ จำกัด¹⁸⁹

“...ช่วงหลัง 14 ตุลา ก็เริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมไปส่วนหนึ่งแล้วนะ มี
นักศึกษาไทยรับทุนไปเรียนต่างประเทศกันพอควรพอกลับมาก็เป็น

¹⁸⁸ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา เรื่องพรวิสุทธิ เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2540 ณ ภาควิชาเคมี คณะ
วิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

¹⁸⁹ สัมภาษณ์ ดร.เทวรัถย์ โรจนพฤษ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2540 ณ บริษัทไทยพลาสติก และเคมีภัณฑ์
จำกัด สำนักงานใหญ่ กรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัย

จึงหวนระลึกถึงการจุดคบก๊าซธรรมชาติ น้ำมันดิบ เลยเป็นโอกาสที่ได้เริ่มงานตรงนี้ และเริ่มทำอย่างจริงจัง เพราะมีทุนต่างชาติสนับสนุน เห็นลู่ทางเป็นไปได้ มาลงทุนกันมากด้วย ไทยเราก็เลยขานรับนโยบายรัฐบาล หวังจะเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค ทำได้เองส่วนหนึ่งก็ประหยัดเงินตราต่างประเทศ หรือให้ต่างชาติมาลงทุนก็เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกันเราได้พัฒนาขึ้นไม่ต้องเป็นผู้รับอย่างเดียว ตอนนั้นประเทศไทยก็พร้อมกว่าประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศ เลยเป็นความหวังที่สวยหรู แต่ผมว่าการพัฒนาคนเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศไม่ไปทิศทางเดียวกันนะ ผมถูกเชิญให้สอนระดับปริญญาโทในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง แต่ความพร้อมด้านทุนทำวิจัย ห้างปฏิบัติการ อุปกรณ์สารเคมี ยังไม่ค่อยพร้อมเลย จึงเป็นปัญหาต่อการผลิตบัณฑิตในสาขานี้ที่ต้องใช้ทุนสูง นับว่าสูงมากนะต่อคน สำหรับประเทศกำลังพัฒนาและเป็นเกษตรกรรมอย่างเรา...”

ดร.สมศักดิ์ นะวิโรจน์ กรรมการผู้จัดการบริษัทเอเซียกลาสไฟเบอร์ จำกัด¹⁹⁰

“...ความจริงประเทศไทยมีแผนพัฒนาอุตสาหกรรมมาก่อนช่วงโครงการอีสเทอร์น ซีบอร์ด อยู่บ้าง แต่เป็นประเภทอุตสาหกรรมเบาและอุตสาหกรรมในครอบครัว มีหลายครอบครัวทำต่อกันมาพอเจอน้ำมัน เจอก๊าซ เลยจุดประกายให้ขยายอุตสาหกรรมเต็มตัว แต่กลายเป็นอุตสาหกรรมหนักที่ต้องการลงทุนสูงบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญสูง ซึ่งเรายังขาดในตอนนั้นแต่เรามีวัตถุดิบที่พบใหม่ เลยงูใจได้ แล้วก็คิดกันว่าถ้าเราผลิตบุคลากรได้เองส่วนหนึ่ง และประเทศเป็นแหล่งกลางสำหรับแปรรูปและจัดจำหน่าย จะทำให้ประเทศก้าวหน้าขึ้น แล้วจากสภาพที่ตั้งก็เหมาะในย่านนี้ ก็เลยคิดว่านำลองดู นำลงทุน เพราะเห็นทางว่าจะมีโอกาส ตอนแรกก็ประสบปัญหาด้านทุน เครื่องมือ ผู้เชี่ยวชาญ ต้องจ้างต่างประเทศมา แต่ก็มีสัตุนุญร่วมมือกันช่วยกัน เรียนรู้จากเขาเพื่อพัฒนาต่อ ช่วยกันได้โดยทำวิจัยร่วมกัน ผมได้รับเชิญให้สอนปริญญาโทสาขานี้หลายแห่ง โรงงานก็ยังช่วยให้

¹⁹⁰ สัมภาษณ์ ดร.สมศักดิ์ นะวิโรจน์ เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2540 ณ ห้องทำงาน โรงงานบริษัทเอเซียกลาสไฟเบอร์ จำกัด อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา โดยผู้วิจัย

เด็กมาดูงาน ฝึกงาน ช่วยด้านอุปกรณ์ สารเคมี ต่อมาก็มีทุนให้บ้าง แต่ก็ยอมรับว่ายังไม่พร้อม ด้านการศึกษาต้องลงทุนสูงมากงบประมาณอย่างเดียวไม่พอ แม้รัฐบาลช่วงนั้นสนับสนุนมากแล้วก็ยังไม่พอ เอกชนต้องร่วมด้วย แต่จะพึ่งโรงงานตลอดก็ไม่ได้เพราะแต่ละโรงงานก็แข่งขันกันในด้านผลผลิตด้วย ถ้าเราผลิตเองได้ในประเทศก็ประหยัดกว่ามาก...”

นายชนุดม อธิเจริญกิจ ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จังหวัดชลบุรี¹⁹¹

“...ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกจัดให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ เป็นงานระดับชาติ เฟสแรก ก็ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลมี ฉะเชิงเทรา ระยอง ชลบุรี พอเฟสสองค่อยขยายไปจังหวัดอื่นในภูมิภาค 8 จังหวัด รวมสมุทรปราการด้วยเป็น 9 เพราะเขตติดต่อกัน เป็นการก้าวกระโดดเลยนะช่วงนั้น จากประเทศเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรมใหม่ และจะเป็นเสี้ยวตัวที่ 4 ของเอเชีย คาดหมายไว้สูงทั้งที่บุคลากร และทรัพยากรหลายด้านยังไม่พร้อม ก็มีนโยบายช่วยเหลือกันทั้งภาครัฐกับเอกชน เครื่องมือ ทุนส่วนหนึ่ง ก็เอื้อกันด้านศูนย์ส่งเสริมฯ ก็ช่วยพัฒนาบุคลากรด้วยอีกแรงหนึ่ง จัดสัมมนาอบรมพัฒนาช่างเทคนิค ช่างฝีมือ พาผู้ประกอบการไปศึกษาดูงาน และส่งเสริมให้รวมกันลงทุน ทางเราก็ให้บริการวิเคราะห์ทดสอบ ตรวจสอบวัสดุและผลิตภัณฑ์ ให้ทุนทำวิจัย นำผลไปใช้ทั้งในวงการศึกษาศาสตร์และอุตสาหกรรม ช่วงหลังนี้ชะลอตัวลงเพราะเศรษฐกิจ แต่เครื่องมืออุปกรณ์พร้อมกว่าช่วงแรกทิศทางการก็เลยกลับกัน...”

นายประกอบ เดชดี อุตสาหกรรมจังหวัดระยอง¹⁹²

“...ช่วงโครงการอีสเทอร์น ซีบอร์ด ราว ๆ แผนฉบับที่ 5-6 ก็เกือบ 10 ปีนั้น ระยองเป็นพื้นที่ในแผนพัฒนาด้วย จริง ๆ แล้วระยองเดิมเป็นพื้นที่เกษตร มีไร่อ้อย สับปะรด มันสำปะหลัง สวนยาง

¹⁹¹ สัมภาษณ์ นายชนุดม อธิเจริญกิจ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2540 ณ สำนักงานศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อ.เมือง จ.ชลบุรี โดยผู้วิจัย

¹⁹² สัมภาษณ์ นายประกอบ เดชดี เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2539 ณ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง อ.เมือง จ.ระยอง โดยผู้วิจัย

สวนผลไม้ และทุเรียนมาก เป็นศูนย์กลางสินค้าเกษตร พอมี
แผนพัฒนาอุตสาหกรรมก็เป็นเมืองเกษตรเพื่อการค้าป้อนโรงงาน
อุตสาหกรรมรวมทั้งอุตสาหกรรมการประมงด้วย แต่พอพัฒนาเป็น
อุตสาหกรรมหนัก ประเภทก๊าซ น้ำมัน อะไรนี่ การเกษตรเลยถูก
กระทบ พื้นที่เกษตรค่อยหมดไป กลายเป็นพาณิชยกรรม ขายที่เพื่อ
สร้างตึกแถว บ้านจัดสรร คอนโด มากมาย ชุมชนเติบโตรวดเร็ว ผล
กระทบก็มีตามมา ปัญหาสังคมบ้างมลพิษบ้าง ความจริงโรงงานก็ดู
แลเรื่องนี้ด้วย เป็นหน้าที่ต่อสังคมช่วยเหลือสิ่งแวดล้อม แต่ขยายตัวเร็วการ
ดูแลอาจไม่ทั่วถึง ความจริงด้านการศึกษา ทางภาคอุตสาหกรรมก็มี
ส่วนช่วยนะ รับเด็กมาฝึกงาน ดูงานจากของจริงให้ประสบการณ์ตรง
ช่วยได้มากเหมือนกัน...”

รองศาสตราจารย์สมชาย เดชะพรหมพันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการและอาจารย์
ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹⁹³

“...ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม ผมมองว่าทำให้ชุมชน
เมืองเติบโตและขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ที่ดินราคาสูงขึ้น สภาพ
ธรรมชาติเปลี่ยนไป เป็นไปเพื่อธุรกิจการท่องเที่ยวเรื่องมลพิษก็หนี
ไม่พ้น เป็นปัญหาต่อมาก็ช่วยกันป้องกัน แก้ไขได้ส่วนหนึ่ง ด้านการ
ศึกษาเราก็ดำเนินการตามนโยบายรัฐบาล เน้นสาขาที่สอดคล้องกับการ
พัฒนาด้วยเราเป็นองค์กรของรัฐ ในส่วนงานของสำนักบริการวิชา
การ ช่วงนั้นเราก็เป็นแหล่งอบรม ฝึกหัดหลักสูตรระยะสั้นหลายหลักสูตร
เพื่อบริการชุมชนและท้องถิ่น เช่น อบรมเรื่องการจัดการ
การบริหารโรงงาน บริหารบุคคลและสำนักงาน อบรมคอมพิวเตอร์
อบรมมัคคุเทศก์ การบริการ การประชาสัมพันธ์ มีหลักสูตรอบรม
ผู้บริหารโรงงาน การปรับตัวในสังคมใหม่ จิตวิทยาสังคม
อุตสาหกรรม ฯลฯ เผยแพร่ความรู้สู่ประชาชนในภูมิภาค และเป็น
การสร้างสัมพันธ์กับท้องถิ่นด้วย...”

¹⁹³ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สมชาย เดชะพรหมพันธุ์ เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2540 ณ สำนักบริการวิชา
การ มหาวิทยาลัยบูรพา จ.ชลบุรี โดยผู้วิจัย

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม วุฒิสมาชิก และนักพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดฉะเชิงเทรา¹⁹⁴

“...เราต้องทำความเข้าใจว่า การพัฒนานั้นเริ่มจากคน ผมให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเอง การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เราต้องรู้จักจัดการปัญหาที่มันเกิดขึ้นได้ จริง ๆ แล้วเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานของการยังชีพในสังคมเรา ถ้าชุมชนพึ่งตนเองได้ กระแสบริโภคนิยมคงไม่สามารถเข้ามา การพัฒนา ก็จะสมดุลเป็นไปตามกลไก ไม่นิยมเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง แต่ช่วงแผนพัฒนาฯ กระแสบริโภคนิยมสูง ด่านไม่ไหว ชุมชนบางแห่งกลับเห็นดีเห็นงามไม่พึ่งตนเอง ไม่มีจุดยืน จึงล่มสลาย ถ้าชุมชนพึ่งตนเองได้และเรียนรู้รากฐานของคนจริง ๆ ก็สามารถพัฒนาได้ เพราะปัจจัยทางภูมิศาสตร์เอื้อเพื่อ แต่เรามีความไม่พร้อมหลายอย่างในการปรับตัว ไม่รู้จักตัวเองเพียงพอ การพัฒนาเลยกลายเป็นทิศทางที่ตรงข้ามไป...”

จากข้อมูลสัมภาษณ์ประกอบข้อมูลเอกสาร มีหลายส่วนสนับสนุนกันว่าการพัฒนาภาคตะวันออก และชายฝั่งทะเลตะวันออกในช่วงนี้มีความชัดเจนในด้านนโยบายการกำหนดเป้าหมายจากส่วนกลาง และการดำเนินการ ผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงจากท้องถิ่น โดยมีปัจจัยพื้นฐานทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญการพัฒนาดำเนินการอย่างจริงจังเป็นระยะ ๆ โดยกำหนดพื้นที่ชายฝั่งทะเล 3 จังหวัดก่อน และขยายออกไปในส่วนอื่นของภูมิภาคอย่างต่อเนื่องรวดเร็ว มีทั้งส่วนดี และส่วนเสียเป็นผลกระทบตามมา

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาภูมิภาคตะวันออก และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกตามนโยบายของรัฐบาล นอกจากปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดการพัฒนานี้ คือสภาพทางภูมิศาสตร์ ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 นั้นเป้าหมายของรัฐบาลเป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิดการพัฒนาอย่างมาก ซึ่งรัฐบาลในช่วงเวลาทั้ง 4 ระยะ นับตั้งแต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา จนถึงเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง พ.ศ. 2535 มีการกำหนดนโยบายและดำเนินนโยบายทั้งในลักษณะ “ธรรมดา” “ค่อยเป็นค่อยไป” และ “รีบด่วน” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อการศึกษาในขณะนั้น

¹⁹⁴ สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2539 ณ บ้านพักของผู้ใหญ่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผู้วิจัย

รวมทั้งสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ภาคตะวันออกก็ได้รับการพัฒนาตามลำดับทั้งในลักษณะ “ธรรมดา” ในช่วงแรก จนถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มในลักษณะ “ค่อยเป็นค่อยไป” ในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และ “รีบด่วน” ในช่วงที่ 3 เมื่อประกาศใช้แผนพัฒนาฯ จนต่อเนื่องมาในช่วงที่ 4 ที่ประกาศเป็นประเทศอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลทุกสมัยต่างตระหนักถึงภาคตะวันออกในฐานะเป็นภูมิภาคที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ เดินทางสะดวก มีทรัพยากรธรรมชาติ เพียบพร้อมจุดนี้นับว่าเป็น “จุดเด่น” และเป็น “จุดดึงดูด” ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมาก กล่าวได้ว่าเป็น “เสน่ห์” อย่างหนึ่งของภาคตะวันออก นอกจากนี้การกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อภาคตะวันออกยังมีเงื่อนไขบางประการที่ต้องคำนึงถึงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็คือสถานการณ์และผลกระทบจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกันคือ กัมพูชา ซึ่งยังคงมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อภาคตะวันออกมาโดยตลอด ประเด็นนี้ยังส่งไปถึงการกำหนดนโยบายในส่วนกลางอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ประกาศเปลี่ยนสถานภาพของภูมิภาคนี้จาก “สนามรบให้เป็นสนามการค้า” เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ส่งผลถึงกันได้ด้วย ในขณะเดียวกันนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว นโยบายสิ่งแวดล้อม ตลอดจนนโยบายการขยายตัวของสถาบันอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาค ก็ล้วนแต่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาภาคตะวันออกอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 4

การวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนา ภูมิภาคและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535 : สถาบัน องค์การ โครงการ และแผนงาน

จากที่ได้ศึกษาการกำหนดเป้าหมายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่แสดงออกมาในรูปของการศึกษาและการพัฒนาภูมิภาคและบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกนับตั้งแต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงช่วงเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง พ.ศ. 2535 มาแล้ว จะเห็นได้ในบทที่ 3 ว่านโยบายของรัฐบาลนั้นปรากฏออกมาโดยผ่านการดำเนินงานของสถาบัน องค์การ ตลอดจนโครงการ แผนงานต่าง ๆ อันเป็นกระบวนการของการดำเนินนโยบายของรัฐบาล และนำไปปฏิบัติในภูมิภาคในบทนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์เรื่องราวเหล่านี้ตามที่มีข้อมูลให้วิจัย

สถาบันและองค์การที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและดำเนินนโยบายการศึกษา

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า การศึกษาของประเทศไทยมีสถาบันและองค์การหลายหน่วยงาน เป็นผู้รับผิดชอบ มีทั้งที่ร่วมกันจัดและแบ่งกันจัดกระจายอยู่หลากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐบาล และเอกชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการจัดของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักประกอบด้วยหลายกรม แบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามระดับการศึกษา กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข ทบวงมหาวิทยาลัย องค์การเอกชน มูลนิธิ ส่วนในด้านนโยบาย ก็มีหน่วยงาน รับผิดชอบหลายแห่ง เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานประมาท สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ตลอดจนสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาติด้วยทุกสถาบันตามแต่ระดับและประเภทของการศึกษา

ระบบและลำดับขั้นตอนในการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐ

ก่อนที่หน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนองค์กรและสถาบันที่ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาจะกำหนดและดำเนินนโยบายได้นั้น ตามระบบราชการนั้นมีลำดับขั้นตอนในการกำหนดนโยบายของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งต้องมีการประชุมพิจารณา รวมทั้งอภิปรายกันโดยระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากข้าราชการระดับผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ก่อนที่จะประกาศเป็นแผนการหรือโครงการแล้วนำไปดำเนินการปฏิบัติได้ โดยทั่วไปมีระบบและลำดับขั้นตอนดังนี้¹

1. ร่างแผนหรือนโยบายจากหน่วยงานราชการระดับกองสู่กรม สู่กระทรวง โดยปลัดกระทรวงซึ่งเป็นข้าราชการประจำนำเสนอรัฐมนตรีซึ่งเป็นข้าราชการการเมือง หรือคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาร่วมกันก่อนนำเสนอเข้าสู่รัฐสภาตามวาระ

2. ร่างแผนหรือนโยบายจากระดับกระทรวง ผ่านการพิจารณาจากรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นข้าราชการการเมือง โดยมีข้าราชการประจำ ระดับปลัดกระทรวง อธิบดีกรม กรรมการบริหารกระทรวง ซึ่งเป็นข้าราชการประจำร่วมกันพิจารณา เมื่อมีมติเห็นชอบมอบต่อให้ปลัดกระทรวงนำไปพิจารณาปรับปรุงหรือแก้ไขโดยกรมหรือกองที่ร่างแล้วส่งกลับไปให้รัฐมนตรีนำเสนอการพิจารณาในรัฐสภา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ระบบและลำดับขั้นตอนในการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐ จะมีทั้งข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง เป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้เกิดมีแผนงานโครงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นนโยบายที่นำไปใช้ปฏิบัติในท้องที่ที่กำหนดเป้าหมายไว้ เพราะข้าราชการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอร่าง การพิจารณา ปรีกษา ประชุม อภิปรายร่วมกัน ตลอดจนการนำไปปรับปรุงแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะและดำเนินการตัดสินใจรับหรือไม่รับแผนหรือนโยบายนั้น ๆ ก่อนส่งต่อให้ข้าราชการการเมืองดำเนินการพิจารณาอีกครั้งแล้วจึงประกาศเป็นแผนงานหรือนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้ข้าราชการนำไปปฏิบัติต่อไป สำหรับสถาบัน และองค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการกำหนด และดำเนินนโยบายทางการศึกษา จะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เท่าที่มีข้อมูลให้วิจัยเป็นลำดับไปดังนี้

¹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2538), หน้า

1. สถาบันพระมหากษัตริย์

เป็นสถาบันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทย เพราะเป็นสถาบันที่เชื่อมโยงหลอมรวมใจของคนไทยให้เป็นหนึ่งเดียวกันทั่วทั้งราชอาณาจักร อันเป็นเอกลักษณ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน แม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์จะอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งความสำคัญที่มีไว้เป็นเพียงองค์พระประมุขสูงสุดของชาติ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ เหนือสิ่งอื่นใด องค์พระมหากษัตริย์ทรงสถิตย์เป็นศูนย์รวมความศรัทธาและความจงรักภักดีของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ เพราะพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานสู่อาณาประชาราษฎร์อย่างทั่วถึงไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใด ศาสนาใด สภาพร่างกายแบบใด และอยู่ที่ใดในภูมิภาคไหนของประเทศที่ได้รับพระบารมีเปี่ยมพระเมตตาจากพระองค์ ก่อให้เกิดความผูกพันอันจารึกกลางดวงใจของพสกนิกรอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

สำหรับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงนั้น เริ่มตั้งแต่ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ 3 ว่าทรงประกอบพระราชกรณียกิจเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเฉียงหลายจังหวัด และประทานนำการพัฒนาไปสู่ภูมิภาคไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข การพัฒนาคุณภาพชีวิต การยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ล้วนเป็นพระเมตตาเปี่ยมพระมหากรุณาธิคุณที่มีอาจประมาณค่าได้ขององค์สิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ที่ทรงประทานต่อชาวภาคตะวันออกเฉียงนั้น ยังปรากฏหลักฐานให้เห็นเป็นประจักษ์พยานด้านวัตถุอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจ ศรีราชา เกาะสีซัง หรือพระบรมฉายาลักษณ์ขณะเยือนฉะเชิงเทรา และเสด็จประพาสน้ำตกพลิว จันทบุรี เป็นต้น

มาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันได้ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์ตลอดระยะเวลาแห่งการเสวยสิริราชสมบัติกว่า 50 ปี ว่าทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุข พัฒนาประเทศและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านการศึกษา พระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศชาติ และพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังตัวอย่างจากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2510 ความว่า²

² สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษสิริราชสมบัติ, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540), หน้า 56.

“...งานด้านการศึกษาเป็นงานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาติ เพราะ ความเจริญและความเสื่อมของชาตินั้น ขึ้นอยู่กับการศึกษาของชาติ เป็นข้อใหญ่ ตามข้อเท็จจริงที่ทราบกันดีแล้ว ขณะนี้บ้านเมืองของเรามีพลเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งมีสัญญาณบางอย่างเกิดขึ้นด้วยว่า พลเมืองของเราบางส่วนเสื่อมทรามลงไป ในความประพฤติและ จิตใจ ซึ่งเป็นอาการที่น่าวิตก ถ้าหากยังคงเป็นอยู่ต่อไป เราอาจจะเอา ตัวไม่รอด ปรากฏการณ์เช่นนี้นอกเหนือจากเหตุอื่นแล้ว ต้องมีเหตุมา จากการจัดการศึกษาด้วยอย่างแน่นอน เราต้องจัดงานด้านการศึกษา ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น...”

และอีกตอนหนึ่งว่า³

“...การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทักษะคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็น พลเมืองดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาประเทศก็ย่อมทำได้ สะดวกราบรื่น ได้ผลที่แน่นอนและรวดเร็ว...”

จากพระราชปณิธานที่ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้เป็นแนวพระราชดำริด้านการศึกษานั้นว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการกำหนดนโยบายและดำเนินนโยบายที่สืบเนื่องมาจากพระราชดำริในพระองค์ อีกทั้งแสดงถึงพระราชปณิธานที่ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนได้รับการศึกษา อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุน การศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 คือทุนภูมิพล เป็นทุนพระราชทานให้แก่บัณฑิตที่สอบได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่าง ๆ ไปศึกษาต่อต่างประเทศ อีกทั้งเป็นรางวัลเรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ด้วย และทุนอานันทมหิดล เป็นทุนที่พระราชทานแก่นิสิตนักศึกษาที่เรียนดีในสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อศึกษา วิชาสาขานั้น ๆ ให้สูงขึ้น เป็นผู้เชี่ยวชาญเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ⁴ ซึ่งยังคงพระราชทาน สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2538), หน้า 142.

⁴ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู, ความเป็นครูสถิตในหทัยราช, (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2539), หน้า 46.

สำหรับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านการศึกษาที่มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอยู่หลายโครงการ ดังนี้⁵

1. โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา วัตถุประสงค์คือพัฒนาให้เป็นแหล่งวิชาการเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำการค้นคว้า ทดลอง สาธิตเกี่ยวกับการพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตและฝึกอบรมให้ความรู้ด้านเกษตรกรรมและศิลปอาชีพแก่ราษฎร โดยเฉพาะจังหวัดฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี

โครงการเกิดขึ้นจากการที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2522 มีผู้น้อมเกล้าฯ ถวายที่ดิน 264 ไร่ เพื่อใช้ปลูกสร้างพระตำหนักที่ประทับพระองค์ทรงรับไว้และมีพระราชดำริให้พัฒนาที่แห่งนี้เป็นศูนย์สาธิตตัวอย่างพืชหลายชนิดที่มีคุณประโยชน์ สมุนไพร โดยรวมวิธีการพัฒนาด้านการเกษตรที่ทันสมัยไว้ด้วย จึงเกิดโครงการนี้ขึ้น ต่อมาเมื่อมีผู้บริจาคที่ดินสมทบเพิ่มขึ้นอีกเป็น 1,227 ไร่เศษ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการได้รับอนุญาตเข้าไปจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน จัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน โครงการอบรมวิชาชีพในชนบท และโครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือแห่งชาติให้แก่ราษฎรในพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา

2. โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เป็นศูนย์ที่มีเป้าหมายในการศึกษา ค้นคว้าเพื่อพัฒนา ปรับปรุงสภาพแวดล้อมด้านการประมงชายฝั่ง เพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตเพื่อการพึ่งตนเองในระยะยาว

โครงการนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2525 โดยจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น หอยนางรม กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย ปูทะเล ปูไข่ หอยแมลงภู่ ปลากระพง รวมทั้งจัดให้มีการอบรมและสาธิตการขยายพันธุ์สัตว์น้ำเหล่านี้ด้วย นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์ป่าชายเลน และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่บริเวณโดยรอบ มีการปลูกป่าไม้โกงกางเพื่อรักษาความสมดุลของสภาพชายฝั่งทะเล

3. โครงการพัฒนาที่ราบเชิงเขาจังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจากที่ราบเชิงเขาที่ติดกับอุทยานแห่งชาติในเขตพื้นที่อำเภอนาดี สระแก้ว ประจันตคาม วัฒนานคร และกิ่งอำเภอคลองหาด จังหวัดปราจีนบุรี ยังไม่ได้พัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ ทั้งที่มีพื้นที่กว้างขวางหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ สัมผัสพื้นที่ทางอากาศแล้วมีพระราชดำริให้มีการพัฒนาทางการ

⁵ สำนักราชเลขาธิการ, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2527).

เกษตรกรรม เพาะปลูกพืชไร่ ทำนาสงวนบำรุงป่าไม้ ปรับปรุงคุณภาพดินและจัดหาแหล่งน้ำ เพื่อให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่วนราชการต่าง ๆ จึงได้เร่งดำเนินการตามพระราชดำริ กรมการศึกษานอกโรงเรียนโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดปราจีนบุรี ได้เปิดดำเนินการสอนวิชาชีพระยะสั้น จัดกิจกรรมกลุ่มสนใจ เปิดสอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ สร้างที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและศูนย์โสตทัศนศึกษา ขึ้นให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2527 เป็นต้น

4. โครงการอาศรมวัดญาณสังวราราม ตั้งอยู่ที่อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ตั้งขึ้นตามพระราชดำริให้ราษฎรบริเวณชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมารับการฝึกอบรมความชำนาญด้านการทหาร ด้านคุณธรรม จริยธรรม และการรู้หนังสือ

โครงการนี้เริ่มจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ วัดญาณสังวราราม เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2525 ได้พระราชทานกระแสพระราชดำริให้มีการพัฒนาที่ดินบริเวณที่ติดต่อกับวัดให้เป็นแหล่งพัฒนาการเกษตร มีอ่างเก็บน้ำ วนอุทยานเพื่อรักษาสัตว์ป่าและป่าไม้ และพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมให้ดีกว่าที่เป็นอยู่เดิม โดยให้วัดญาณสังวรารามเป็นศูนย์กลางของโครงการ อีกทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ซื้อที่ดินเพื่อพัฒนาโครงการด้วย กรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดชลบุรี และศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี ได้ร่วมกันจัดสอนวิชาชีพระยะสั้น 150 ชั่วโมง จัดกิจกรรมกลุ่มสนใจ และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา

5. โครงการธนาคารเพื่อเกษตรกร ดำเนินการโดยสำนักงาน ปศุสัตว์ จังหวัดชลบุรี เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ในเขตอำเภอนันทนิคม บ้านบึง ศรีราชา และบางละมุง มีโคและกระบือให้บริการเช่น ยืม และให้เป็นพิเศษแก่เกษตรกร เพื่อการประกอบอาชีพ ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 ได้รับมอบหมายจากโครงการพระราชดำริจัดตั้งโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาเพื่อเกษตรกร ให้จัดฝึกอบรมเกษตรกรในด้านการเลี้ยงสัตว์ ให้ความรู้ด้านปศุสัตว์แก่เกษตรกรเพื่อพัฒนาคุณภาพของสัตว์เลี้ยงในปี พ.ศ. 2530 ได้พัฒนากิจกรรมด้านปศุสัตว์ในเขตพื้นที่อำเภอศรีราชา บางละมุง สัตหีบ และหนองใหญ่ ยกกระตือรือร้นการเกษตรกรรมในพื้นที่ตามหลักวิชาการ

6. โครงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และพันธุ์อ้อยพระราชทานดำเนินการโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดชลบุรี เริ่มโครงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในปี พ.ศ. 2526 ในเขตบ้านหนองน้ำเขียว เพื่อผลิตเส้นไหมส่งศูนย์ศิลปาชีพ ต่อมาเมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทถึงปัญหาโรคระบาดของอ้อย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างหนึ่งของจังหวัดชลบุรี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่วยป้องกันและกำจัดศัตรูอ้อย กองป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช กรมส่งเสริมการเกษตร นำพันธุ์อ้อยซึ่งทรงปลูกไว้ใน

สวนจิตรลดา จำนวน 14 พันธุ์ ไปแจกจ่ายเกษตรกรในจังหวัดชลบุรีเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรให้ผลิตอ้อยได้ผลรวดเร็วและกว้างขวางขึ้น กรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้ร่วมมือกับทางจังหวัดจัดทำโครงการขยายพันธุ์อ้อยพระราชทาน โดยเริ่มทำพิธีปลูกอ้อยพระราชทานเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2529 ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชา⁶ โครงการเหล่านี้ นับว่าช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองไปด้วย

7. โครงการโรงเรียนร่มเกล้า เป็นงานพัฒนาการศึกษาในระบบโรงเรียนแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงจัดตั้งและส่งเสริมให้เกิดมีโรงเรียนขึ้นเพื่อพัฒนาการศึกษาและยกระดับสติปัญญาของเยาวชนในชาติให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะเด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลเส้นทางคมนาคม หรืออยู่บริเวณชายแดนที่โรงเรียนไปตั้งไม่ถึง ทำให้เด็กได้มีโอกาสเรียนหนังสือเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวพระองค์ได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ผ่านทางกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งรับนโยบายไปปฏิบัติจัดสร้างโรงเรียนขึ้น ต่อมากกรมสามัญศึกษาร่วมกับกองทัพบกสนองพระราชดำรินี้ยกระดับพัฒนาและส่งเสริมการศึกษาในโรงเรียนเหล่านี้ เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กในพื้นที่ห่างไกลและเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของชาติด้วย ยึดนโยบายเน้นวิชาการ พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ฝึกทักษะการประกอบอาชีพ โดยมีโครงการอาหารกลางวัน และมีทุนการศึกษาให้แก่เด็กที่เรียนดี ได้เรียนไปจนจบการศึกษา โรงเรียนร่มเกล้าที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ 2 แห่ง คือ ที่จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว เปิดทำการสอนตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมา⁷

นอกจากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงพระราชทานแก่พสกนิกรภาคตะวันออกเฉียงใต้ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ยังมีโครงการอื่นจากสถาบันพระมหากษัตริย์อีกหลายพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญ ดังนี้

1. โครงการศิลปอาชีพพิเศษในค่ายนวมินทราชินี ตั้งอยู่ที่กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ จังหวัดชลบุรี เริ่มโครงการในปี พ.ศ. 2524 โดยพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นโครงการสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ส่งเสริมเรื่องการอาชีพและพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎร โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้

⁶ คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 50 ปี แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ : 2538), หน้า 37.

⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2539), หน้า 88-89.

แก่ครอบครัวทหาร รวมทั้งทรงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมไทยให้คงอยู่และเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ตลอดจนปลูกฝังค่านิยมในการใช้สินค้าไทยด้วย งานศิลปอาชีพแบ่งออกเป็นแผนกหมอนไหม แผนกเย็บหนัง แผนกตัดเย็บเสื้อผ้า แผนกศิลปะประดิษฐ์ แผนกศิลปกรรมตกแต่ง แผนกโภชนาการ และแผนกพัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน⁸ นับว่าเป็นการพัฒนารากฐานของเยาวชนโดยตรงสำหรับ 2 แผนกหลังนี้ เพราะเตรียมความพร้อมให้เด็กโดยอาศัยหลักวิชาและหลักโภชนาการ

2. โครงการขยายโอกาสทางการศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ด้วยนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการให้นักเรียนที่เรียนจบชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาให้มากขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 แต่พื้นที่บางแห่ง อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองเส้นทางคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้การเดินทางลำบาก โดยเฉพาะในอำเภอ สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพื้นที่กว้างใหญ่และอยู่ไกลจากตัวจังหวัด กลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทราจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องมีโรงเรียนมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นในอำเภอสนามชัยเขต จึงได้ขออนุมัติจากกรมสามัญศึกษาเปิดหน่วยเรียนมัธยมศึกษาขึ้นที่บ้านหนองคอก ตำบล คลองตะเกรา อำเภอสนามชัยเขต เปิดสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงสนพระทัยในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้แก่เยาวชนในชนบทห่างไกล และทรงมีพระราชดำริที่จะส่งเสริมการมัธยมศึกษาให้มีคุณภาพมากขึ้น จึงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นค่าก่อสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาในชนบท กรมสามัญศึกษาจึงน้อมเกล้าฯ ถวายโรงเรียนบ้านหนองคอกนี้ให้เป็นโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ฯ จึงได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า “โรงเรียนมัธยม วัชรวีร์” เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2532 เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 รองรับนักเรียนที่จบชั้น ประถมศึกษาเข้าเรียนต่อระดับชั้นมัธยมศึกษาได้โดยตรง⁹

จากการสัมภาษณ์นายบุญชู หวังปิด ผู้อำนวยการโรงเรียน ทำให้ได้รับข้อมูลเพิ่มเติม ดังนี้¹⁰

“...เดิมทีเดียวโรงเรียนนี้เกิดขึ้นจากนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ในพื้นที่อำเภอ สนามชัยเขต มีโรงเรียนมัธยมแห่งเดียวคือ โรงเรียนสนามชัยเขต

⁸ สำนักงานจังหวัดชลบุรี, ร่วมเกล้าฯ, (กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2531), หน้า 147.

⁹ โรงเรียนมัธยมวัชรวีร์, แผนพัฒนาการศึกษาปีการศึกษา 2540 โครงการสนองพระราชดำริ โรงเรียนในพระราชูปถัมภ์, (ฉะเชิงเทรา : โรงเรียนมัธยมวัชรวีร์, 2540), หน้า 1-2.

¹⁰ สัมภาษณ์ นายบุญชู หวังปิด ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัชรวีร์ เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2541 โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์

เด็กจบ ป.6 ในอำเภอมีโอกาสดำเนินการเรียนน้อยมาก เพราะแต่ละตำบลจะเข้าสู่อำเภอนั้นเส้นทางคมนาคมยังไม่ดีและบางตำบลอยู่ไกลไม่มีรถผ่าน โดยเฉพาะที่ตำบลคลองตะเกรา มีเด็กจบ ป.6 ปีละ 300 คน เรียนต่อน้อย โรงเรียนสนามชัยเขตอยู่ห่างไปราว 50 กิโลเมตร เดินทางลำบาก จึงประชุมกันในกลุ่มโรงเรียนมัธยมของจังหวัด ตั้งโรงเรียนที่บ้านหนองคอก สอนระดับ ม.ต้นขึ้น ในปี 2530 กรมสามัญศึกษาก็อนุมัติตอนนั้นผมสอนอยู่โรงเรียนสนามชัยเขต ก็ได้รับมอบหมายให้มาสอนที่นี้กับอาจารย์อีก 1 ท่าน และครูอัตราจ้างอีก 2 ท่าน รวมเป็น 4 คน ปีแรกมีนักเรียน 20 คน ชาย 16 หญิง 4 กลุ่มโรงเรียนมัธยมในจังหวัด และโรงเรียนสนามชัยเขตก็ช่วยเหลือกันด้านอุปกรณ์ในระยะแรก...”

ในส่วนพัฒนาการของโรงเรียน ท่านผู้อำนวยการได้ให้ข้อมูลต่อไปว่า

“...ก่อนจัดตั้งเป็นหน่วยเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่บ้านหนองคอก โรงเรียนสนามชัยเขต ก็ได้รับความสนับสนุนจากนายอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอ และอาจารย์โรงเรียนสนามชัยเขตอย่างมาก เพราะมีความจำเป็นต้องเพิ่มโรงเรียนมัธยมในอำเภอสนามชัยเขต มีแห่งเดียวไม่พอรองรับเด็กจบ ป.6 ของอำเภอมี 15 โรงเรียน คณะกรรมการหมู่บ้านหนองคอก ก็ได้พิจารณากันว่า พื้นที่นี้เหมาะสมจัดตั้งโรงเรียนมัธยมแต่เป็นเขตป่าสงวน จึงดำเนินการขออนุญาตจากกรมป่าไม้ และได้รับอนุมัติในปี 2532 ต่อมาสมเด็จพระบรมฯ ทรงพระราชทานทรัพย์สนับสนุนขยายโอกาสทางการศึกษาจึงถวายเป็นโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ เสด็จเยี่ยมโรงเรียนเป็นการส่วนพระองค์หลายครั้ง พระราชทานหนังสือแบบเรียน ทรงปลูกต้นราชพฤกษ์เป็นต้นไม้ประจำโรงเรียน...”

และอีกตอนหนึ่งว่า

“...ในปี พ.ศ. 2534 จังหวัดฉะเชิงเทราได้ประกาศจัดตั้งตำบลท่าตะเียบเป็นกิ่งอำเภอท่าตะเียบขึ้น เพราะเป็นชุมชนใหญ่ ทำให้โรงเรียนมัธยมวัชรวิรุ์ ต้องขยายแผนพัฒนาโรงเรียนเพื่อรองรับการเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอในอนาคต ปี 2536 ขยายชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย รองรับนักเรียนที่จบ ม.ต้น และเป็นโรงเรียนในโครงการ

ขยายโอกาสของ สปช. รับเด็กมาเข้าเรียนชั้น ม.ต้น เป็นเด็กจากทุกโรงเรียนประถมในกิ่งอำเภอท่าตะเกียบ ที่แยกจากอำเภอสนามชัย เขต ปัจจุบันโรงเรียนได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า “โรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี 3”...

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงถึงพัฒนาการทางการศึกษาที่สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงประทานการสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเป็นลำดับ

3. โครงการตามพระราชดำรินในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สืบเนื่องจากการที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าย้ายที่ตั้งไปอยู่ที่ เขาชะโงก จังหวัดนครนายก เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2529 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะพระอาจารย์ของสถาบันแห่งนี้ ทรงมีพระราชดำริให้โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทำหน้าที่เหมือนสถาบันอุดมศึกษาโดยทั่วไป คือ ทำการสอน ทำวิจัย ให้บริการวิชาการแก่ชุมชน และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เพราะโรงเรียนนี้มีสถานะเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งหนึ่งของประเทศ

จากแนวพระราชดำริ ทำให้คณาจารย์และนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ประสานงานกับข้าราชการในพระองค์และหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดนครนายก ร่วมกันพัฒนาชุมชนรอบ ๆ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และขยายออกไปในชุมชนอื่นของจังหวัดนครนายก จึงมีโครงการตามพระราชดำริเกิดขึ้นมากมาย และขยายความก้าวหน้าออกไปโดยพระองค์ทรงพระราชทานข้อวินิจฉัยและทรงพระราชทานความอนุเคราะห์ไว้ในพระราชูปถัมภ์ โครงการต่าง ๆ มีดังนี้¹¹

1. โรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ และโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครนายกที่อยู่ห่างไกลไว้ในพระราชูปถัมภ์ 15 แห่ง ทรงให้จัดโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันขึ้นในโรงเรียน เพื่อให้เด็กนักเรียนมีอาหารกลางวัน ที่ถูกสุขลักษณะ พร้อมทั้งพระราชทานหนังสือ เครื่องแบบ รองเท้า ให้แก่นักเรียน และพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์สร้างอาคารเรียนด้วย

2. โครงการนักเรียนทุนและคนใช้ในพระราชูปถัมภ์ เมื่อเสด็จไปสอน ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ได้ทรงรับทราบจากอาจารย์ข้าราชการ และนักเรียนนายร้อยว่ามีนักเรียนในโรงเรียนหลายแห่งของจังหวัดนครนายกขาดแคลนทุนทรัพย์ จึงทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์อุปถัมภ์ เป็นทุนแก่นักเรียน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะแพทย์สาธารณสุข

¹¹ กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539), หน้า 240.

สุขจังหวัดและจากส่วนกลางไปตรวจสอบสภาพนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัด เมื่อพบว่าเจ็บป่วยไม่สามารถรักษาตัวเองได้ก็ทรงรับเป็นคนไข้ในพระราชูปถัมภ์ด้วย

3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลคุณากร เมื่อโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าย้ายไปที่นครนายก บรรดาเหล่าคณาจารย์ ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ได้ย้ายครอบครัวไปด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลขึ้นภายในบริเวณโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เพื่อให้เด็กมีที่เรียนและพัฒนาเป็นศูนย์ศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน ต่อมาพระราชทานนามโรงเรียนว่า “โรงเรียนอนุบาลคุณากร” รับเด็กทั้งลูกหลานของข้าราชการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าและเด็กจากที่อื่นด้วย

4. โรงเรียนปิยชาติพัฒนา เป็นโรงเรียนในโครงการพระราชดำริ เมื่อ พ.ศ. 2532 ทรงพิจารณาเห็นว่ามึนักเรียนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเมื่อจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วไม่ได้เรียนต่อ เนื่องจากขาดแคลนทุน ฐานะยากจนอีกทั้งอยู่ห่างไกลจากโรงเรียนประจำจังหวัด และโรงเรียนประจำอำเภอ รวมทั้งบุตรหลานของคณาจารย์ ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ต้องเดินทางไปเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมที่ไกลออกไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพบก และกรมสามัญศึกษาร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนมัธยมขึ้นในบริเวณที่ดินของกองทัพบกหน้าโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และพระราชทานนามว่า “โรงเรียนปิยชาติพัฒนา” ให้กองทัพบกจัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่ง พร้อมส่งหน่วยทหารช่างมาช่วยทำการก่อสร้าง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนการศึกษา วัสดุอุปกรณ์ สื่อการสอนให้แก่โรงเรียนเริ่มเปิดสอนในปีการศึกษา 2533

5. โครงการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนประถมศึกษาในเขตจังหวัดนครนายก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาจารย์บรรณารักษ์จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ไปช่วยจัดห้องสมุดของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครนายกให้เหมาะสมทันสมัยขึ้นตามหลักวิชา เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของนักเรียนและครู ช่วยพัฒนาการเรียนรู้นักเรียนได้รับประโยชน์มากขึ้น

6. ทุนการศึกษาของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย เพื่อให้เป็นไปตามพระราชดำริในการส่งเสริมการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดีในจังหวัดนครนายก สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ได้จัดอาจารย์ไปช่วยสอนวิชาวิทยาศาสตร์แก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในจังหวัดนครนายกและได้ทูลเกล้าฯ ถวายทุนการศึกษาเพื่อพระราชทานแก่นักเรียนที่เรียนดีให้ศึกษาต่อในสายวิทยาศาสตร์ในระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอกอย่างต่อเนื่อง

จากโครงการตามพระราชดำริในสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาและการพัฒนาจังหวัดนครนายกซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งทางตอน

บนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปอย่างมาก ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่จะช่วยเสริม
แง่มุมบางประเด็นให้เห็นดังนี้

อาจารย์วันดี คอวนิช ผู้ช่วยผู้อำนวยการสามัญศึกษา จังหวัดนครนายก¹²

“...การพัฒนาการศึกษาในจังหวัดนครนายก เริ่มมาก่อนตั้งแต่ปี พ.ศ.
2526 ที่โรงเรียนวัดสุทธธรรมาราม เป็นการอบรมนักเรียนเรียกว่า
ยุวชนพัฒนา ให้ความรู้ความเข้าใจช่วยพัฒนาโรงเรียนและบริเวณ
รอบ ๆ ฝึกให้มีระเบียบวินัย สามัคคี และบำเพ็ญประโยชน์พอได้ผลก็
ขยายไปโรงเรียนอื่นในจังหวัด ต่อมาพอโรงเรียนนายร้อยมาตั้งจึง
เป็นศูนย์กลาง เพราะเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงในจังหวัด เป็นหน้า
ที่หลักของอุดมศึกษาด้วยและเป็นพระราชดำรินในสมเด็จพระเทพฯ
โรงเรียนนายร้อยจึงทำหน้าที่เป็นแหล่งวิชาการ เป็นศูนย์การพัฒนา
พื้นที่โดยรอบ โครงการต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นสนองพระราชดำริของ
พระองค์ท่าน...”

อาจารย์สุรัตน์ ยุทธเสรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองนครนายก และอดีตอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนปียชาติพัฒนา จังหวัดนครนายก¹³

“...โรงเรียนปียชาติพัฒนาเป็นโรงเรียนตามพระราชดำริของสมเด็จพระ
เทพฯ ทรงเห็นว่าเค็กรอบ ๆ โรงเรียนนายร้อยและลูกหลานของ
อาจารย์โรงเรียนนายร้อยไม่มีที่เรียนเพราะโรงเรียนอยู่ไกล เดินทาง
ลำบาก ทางกรมสามัญศึกษา ร.ร.นายร้อย และจังหวัดนครนายก จึง
ร่วมกันศึกษาข้อมูลและความเป็นไปได้ในการจัดหางบประมาณ ที่
ดินและทีมงานเตรียมการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมแห่งใหม่ขึ้นใกล้ ๆ
ร.ร. นายร้อย และพระราชทานนามว่าโรงเรียนปียชาติพัฒนา ในปี
พ.ศ. 2532 พระองค์ท่านมีพระราชดำริให้ ร.ร. นายร้อยเป็นศูนย์กลาง
พัฒนาพื้นที่บริเวณเขาชะ โงกและบริเวณใกล้เคียง เพราะก่อน
ร.ร.นายร้อยมาตั้งที่แถบเขาชะ โงกยังไม่เจริญ และการเดินทางไป
ตัวเมืองยังไม่สะดวก ประสงค์ให้ ร.ร. นายร้อยมีส่วนช่วยพัฒนา

¹² สัมภาษณ์ อาจารย์วันดี คอวนิช ผู้ช่วยผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัดนครนายก เมื่อวันที่ 25
พฤษภาคม พ.ศ. 2541 ณ สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดนครนายก โดยผู้วิจัย

¹³ สัมภาษณ์ อาจารย์สุรัตน์ ยุทธเสรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก เมื่อวันที่ 24
กรกฎาคม พ.ศ. 2539 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

ชุมชนและสังคม เป็นแหล่งความรู้ บริการชุมชนโดยรอบด้วย จึงเกิด
มีโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณเขาชะโงกให้เป็นศูนย์กลางการศึกษา
โรงเรียนปิยชาติพัฒนาก็สนองพระราชดำริ ตอนผมเป็นครูใหญ่ พ.ศ.
2533-2535 มีโครงการที่พระองค์ท่านรับไว้ในพระราชูปถัมภ์มาก
มาย เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการห้องสมุด โครงการนัก
เรียนทุน โครงการสวนพฤกษศาสตร์ในโรงเรียน...”

อาจารย์ ดร.สิทธิพร นิยมศรีสมศักดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษา
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และอดีตศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครนายก¹⁴

“...จังหวัดนครนายกสนองพระราชดำริหลายโครงการทำให้การ
ศึกษาก้าวไปอย่างรวดเร็ว จริง ๆ แล้วก่อนโรงเรียนนายร้อยมาตั้งก็มี
หลายโครงการโดยนักเรียนนายร้อยมาช่วยพัฒนาชุมชน ออกค่าย
พัฒนาหมู่บ้านก็มาแถวเขาชะโงกกันก่อนแล้ว พอโรงเรียนมาตั้งก็เลย
เป็นศูนย์กลางให้ท้องถิ่นตามพระราชดำริของในหลวงและสมเด็จพระ
เทพฯ เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่บริเวณเขาชะโงก ในหลวงและ
สมเด็จพระเทพฯ เสด็จทอดพระเนตรโครงการชลประทานคลองท่า
ด่านและทรงเยี่ยมราษฎรก็ทรงมีพระราชดำริเรื่องการพัฒนาเขา
ชะโงก จัดสร้างอ่างเก็บน้ำ มีโครงการพัฒนาพืชผลและอาชีพท้องถิ่น
ให้ราษฎรและเกษตรกรเพิ่มผลผลิตและมีรายได้เพิ่ม ทรงรับโรงเรียน
ประถมศึกษาไว้ในพระราชูปถัมภ์ จัดโครงการอาหารกลางวัน
มีทุนการศึกษา และพระราชทานทรัพย์พัฒนาโรงเรียนหลายแห่ง...”

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า โครงการตามพระราชดำริแห่งองค์สมเด็จพระรัตนราชสุตา
สยามบรมราชกุมาร เป็นการดำเนินนโยบายโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนองพระราชดำริ ส่งผล
ให้เกิดการพัฒนาทุกด้านในจังหวัดนครนายก ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาการพัฒนาชุมชน การพัฒนา
เศรษฐกิจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นเป็นลำดับ

4. โครงการอันเนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เพื่อพัฒนา
พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา สืบเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้ทรงก่อ
ตั้งโครงการฟื้นฟูพื้นที่ศูนย์อพยพลี้ภัยชาวกัมพูชาที่หลบหนีภัยสงครามภายในประเทศเข้าสู่

¹⁴ สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.สิทธิพร นิยมศรีสมศักดิ์ เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

ประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ครั้นในเวลาต่อมาเมื่อสถานการณ์ทั่วไปในกัมพูชาดีขึ้น ชาวกัมพูชาได้รับการส่งกลับประเทศภายใต้การดูแลของสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ พื้นที่ดังกล่าวจึงตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม กองกำลังบูรพาจึงจัดการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาขึ้น เพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้ดีขึ้นทั้งก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการใช้ที่ดิน การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติหลายอย่างที่มีอยู่เดิมในบริเวณนั้น รวมทั้งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งมีภูมิลำเนาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าวและบริเวณใกล้เคียงให้ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาชุมชน และพัฒนาประเทศต่อไป

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ทรงรับโครงการนี้ไว้ในพระราชอุปถัมภ์ โดยทรงพระราชทานนามโครงการใหม่ว่า “โครงการทับทิมสยาม” ดำเนินการกำหนดแผนงานตามที่สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์มอบงานเพื่อดำเนินไปตามพระประสงค์ กำหนดพื้นที่ปฏิบัติการโดยแบ่งเป็น 7 ศูนย์ คือ ศูนย์ที่ 01 อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ศูนย์ที่ 02 อำเภอกลองหาด จังหวัดสระแก้ว ศูนย์ที่ 03 อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ศูนย์ที่ 04 อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ศูนย์ที่ 05 อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ศูนย์ที่ 06 ตำบลปรีอใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ และศูนย์ที่ 07 อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ¹⁵

จากแผนงานตามโครงการดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีพื้นที่ปฏิบัติการอยู่ในภูมิภาคตะวันออกถึง 4 แห่ง อยู่ในพื้นที่จังหวัดตราด 1 แห่ง และอยู่ในพื้นที่จังหวัดสระแก้วถึง 3 แห่ง ซึ่งพิจารณาในแง่ของปัจจัยพื้นฐานทางสภาพภูมิศาสตร์แล้ว พบว่าพื้นที่ใน 2 จังหวัดนี้มีอาณาเขตติดต่อกับกัมพูชาและมีผู้อพยพชาวกัมพูชาหนีภัยเข้ามาอยู่มากด้วย ดังนั้นโครงการตามพระราชดำรินี้จึงเป็นโครงการที่ช่วยพัฒนาภูมิภาคและท้องถิ่นได้โดยตรง

มหาวิทยาลัยบูรพาในฐานะสถาบันอุดมศึกษาของภาคตะวันออก เล็งเห็นความสำคัญของโครงการนี้ จึงมีโครงการจัดบริการวิชาการและบริการชุมชนขึ้น โดยร่วมกับโครงการทับทิมสยาม 03 ณ ตำบลทัพไทย อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ไปสำรวจและศึกษาความเป็นไปได้ในการหาแนวทางพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว ได้มอบหมายให้สำนักบริการวิชาการ ดำเนินการในเรื่องนี้ จากการสัมภาษณ์รองศาสตราจารย์สมชาย เคะชะพรหมพันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการมหาวิทยาลัยบูรพา ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ ดังนี้¹⁶

¹⁵ สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์, บันทึกจดหมายเหตุโครงการทับทิมสยาม, (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์, 2536), หน้า 1-2.

¹⁶ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สมชาย เคะชะพรหมพันธุ์ ผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2541 ณ สำนักบริการวิชาการ โดยผู้วิจัย

“...มหาวิทยาลัยมอบหมายให้สำนักบริการวิชาการศึกษาเรื่องนี้ ก็มีผมและอาจารย์พินดา รองสำนักฯ ฝ่ายบริหารกับอาจารย์นรินทร์ รองสำนักฯ ฝ่ายส่งเสริมเดินทางไปดูพื้นที่เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2538 ประสานงานกับกองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ จ.ชลบุรี สภาพที่เห็นก็เป็นป่า บางจุดก็เสื่อมโทรม พอได้พูดคุยกับผู้ดูแลและคนในพื้นที่พอสรุปได้ว่า เราควรมีโครงการฟื้นฟูป่าปลูกป่า โครงการพัฒนาสุขภาพอนามัยชุมชน โครงการศึกษาพัฒนาเด็กเล็กและเด็กประถมศึกษา โครงการพัฒนาหอสมุดประชาชน ห้องสมุดโรงเรียน โครงการเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อ เช่น เสียงตามสาย และโครงการสหกรณ์ พอกลับมาแล้วผมก็ได้เสนอเรื่องถึงมหาวิทยาลัย ก็ได้มีการแจ้งให้หน่วยงานต่าง ๆ คณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแต่ละโครงการเสนอแผนงานมา มหาวิทยาลัยก็พิจารณาบรรจุแผนในงบประมาณปี 40 แต่ว่างบถูกตัดไม่ได้รับมา จึงไม่ได้ดำเนินการ...”

ดังนั้นในส่วนของมหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อไม่ได้รับงบประมาณจึงมิได้ดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับโครงการนี้ แต่รองศาสตราจารย์สมชาย เจริญพรหมพันธุ์ ได้ให้ทรรศนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความน่าสนใจและแนวทางที่เป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวไว้บางประการ ดังนี้

“...ในส่วนตัวผมคิดว่าโครงการนี้น่าสนใจและเราพอมีหนทางช่วยเหลือได้บ้าง เพราะเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยอยู่แล้วในการให้บริการชุมชน ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้คุ้มค่า ช่วยพัฒนาท้องถิ่นด้วย อย่างนิสิตที่ออกค่ายอาสาพัฒนาในแต่ละปี ช่วยได้นะ เช่น ไปช่วยปลูกป่า ช่วยเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ช่วยสอนหนังสือเด็ก ช่วยสร้างที่อ่านหนังสือ ซึ่งแจ้งเรื่องผ่านไปยังกองกิจการนิสิตแล้ว ทำได้พอควรเพราะนิสิตมีโครงการแบบนี้อยู่แล้วเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมได้เลย แต่ในส่วนของมหาวิทยาลัยคงค่อยเป็นค่อยไปเพราะต้องทำเป็นทางการ เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ชายแดนได้ด้วย สร้างสัมพันธ์กับชุมชน และช่วยขยายงานบริการของมหาวิทยาลัยให้กว้างขวางออกไป รวมทั้งเป็นแหล่งปฏิบัติการด้านพัฒนาชุมชน พัฒนาสังคมของมหาวิทยาลัยได้โดยประสานงานร่วมมือกับหน่วยงานอื่นภายในจังหวัดด้วย...”

จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยบูรพาได้รับสนองพระราชดำริในการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของประชาชนในภูมิภาคเท่าที่กำลังความสามารถและทรัพยากรอำนวยให้ เพื่อช่วยพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงใต้ อีกทางหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาส่งผลให้เกิดการดำเนินการในรูปโครงการต่าง ๆ อย่างมากมาย

2. สถาบันศาสนา

เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการศึกษาของไทยมาตั้งแต่อดีต เพราะบทบาทของสถาบันศาสนา นอกจากจะเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจในด้านความเลื่อมใสศรัทธาตามวิถีทางแห่งหลักศาสนาแล้ว สถาบันศาสนาคือวัดยังทำหน้าที่แหล่งของมวลสรรพวิทยาต่าง ๆ อันเปี่ยมคุณค่าด้านวิชาการ เปรียบเสมือนกับเป็นสถาบันการศึกษาของคนในชุมชน รวมทั้งพระสงฆ์องค์แทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสมือนเป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชนด้วย สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันที่ยังคงมีประจักษ์หลักฐานแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับสถาบันศาสนา อาทิเช่น มีโรงเรียนหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด เปิดดำเนินการสอนอยู่ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ รวมทั้งระดับมัธยมศึกษาด้วย

สำหรับในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ยังมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดทางพระพุทธศาสนาอีกหลายแห่ง เช่น ในจังหวัดชลบุรี มีโรงเรียนประถมศึกษาในวัดถึง 110 แห่ง จากจำนวนโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดทั้งสิ้น 315 แห่ง¹⁷ นับว่ายังมีอยู่ถึง 1 ใน 3 ของโรงเรียนทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่าสถาบันศาสนายังมีบทบาทอยู่อย่างมาก ส่วนโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงใต้มีทั้งสิ้น 175 แห่ง เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดทางพระพุทธศาสนาประมาณ 10 แห่ง¹⁸ แสดงให้เห็นว่าสถาบันศาสนายังมีส่วนสัมพันธ์กับการศึกษาอยู่โดยตรง

ส่วนศาสนาอื่นนอกเหนือจากศาสนาพุทธแล้ว ประชาชนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ นับถือศาสนาอิสลามอีกเป็นจำนวนมาก มีจำนวนเป็นที่สองรองจากศาสนาพุทธ คือ มีพุทธศาสนิกชน ประมาณ 3,673,286 คน มีอิสลามิกชน ประมาณ 112,176 คน อีกทั้งยังมีจำนวนมัสยิดทั้งหมด

¹⁷ ฝ่ายวางแผน และงบประมาณ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี, ทะเบียนโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี, (ชลบุรี : งานข้อมูลสถิติและรายงาน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี, 2540), หน้า 1-24.

¹⁸ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 12, ข้อมูลการศึกษาของเขตการศึกษา 12, (ชลบุรี : สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 2538), หน้า 3.

118 แห่ง¹⁹ ดังนั้นจึงมีแหล่งให้การศึกษาแก่ชาวมุสลิมในภูมิภาคตามศาสนาที่นับถือด้วย โดยมีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามเปิดสอนอยู่ทั้งสิ้น 31 แห่ง ในเขตการศึกษา 12 นี้ ตั้งอยู่ในจังหวัดนครนายก 3 แห่ง จังหวัดชลบุรี 1 แห่ง จังหวัดระยอง 1 แห่ง จังหวัดตราด 2 แห่ง และจังหวัดฉะเชิงเทรา มีถึง 24 แห่ง²⁰ เปิดสอนทั้งวิชาสามัญตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ และสอนศาสนาอิสลามตามหลักของศาสนา เป็นแหล่งให้การศึกษาและวัฒนธรรมไปพร้อมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทุกสถาบันศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดย่อมเป็นศูนย์กลางของการให้การศึกษาแก่ผู้นับถือศาสนานั้นไปด้วย นอกเหนือไปจากเป็นศูนย์รวมจิตใจตามความเลื่อมใสศรัทธาในคำสอนแห่งองค์ศาสดา

สำหรับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย และเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุด ในภาคตะวันออก มีสถาบันทางศาสนาที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนที่สำคัญมีดังนี้

1. จิตตภาวันวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันออก ตั้งอยู่ที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2510 โดยมีผู้บริจาคที่ดินให้ การดำเนินการก่อตั้งดำเนินการตามตราสารจัดตั้งของมูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย ที่ขอจดทะเบียนและได้รับอนุญาตตามกฎหมายจากทางราชการ เงินทุนและการดำเนินงานก่อสร้างได้มาจากศรัทธาและการบริจาคของประชาชน ไม่ได้ของบประมาณจากรัฐ วิทยาลัยนี้จึงเป็นงานของมูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัยโดยตรง ไม่ได้ขึ้นกับมหาเถรสมาคม การบริหารงานในวิทยาลัยใช้หลักของธรรมาธิปไตย คือ ควบคุมตนเองภายในวิทยาลัย และอยู่ภายใต้การสังเกตการณ์ของผู้อำนวยการวิทยาลัย²¹

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิทยาลัยก็เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมตามหลักปฏิบัติ 3 ประการ คือ บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก ยังความสุขให้เกิดแก่ชาวโลก และอนุเคราะห์แก่ชาวโลก²² ดังนั้น นอกจากจะให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรด้านความรู้ทางธรรมแล้ว ยังให้วิชาความรู้ทางโลก เช่น ด้านงานก่อสร้าง งานไฟฟ้า

¹⁹ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 12, ข้อมูลการศึกษาของเขตการศึกษา 12, (ชลบุรี : สำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 2538), หน้า 1.

²⁰ กองโรงเรียนนโยบายพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2540), หน้า 13-16.

²¹ จิตตภาวันวิทยาลัย, อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ 9 ปี จิตตภาวันวิทยาลัย วันที่ 4-12 มีนาคม 2513, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2519), หน้า 18.

²² เรื่องเดียวกัน, คำนำ.

งานประปา งานเครื่องยนต์ ฯลฯ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ สามารถพึ่งตนเองตลอดจนเป็นที่พึ่งของวัดและประชาชนในพื้นที่ได้²³

การจัดการศึกษาในวิทยาลัยนี้แบ่งเป็น 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ เพื่อให้เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หลักสูตรประกอบด้วยวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญ คณะนวัตกรรมการศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ ความชำนาญ เฉพาะทางเพื่อพัฒนาวัดและส่งเสริมความถนัดแต่ละบุคคล หลักสูตรประกอบด้วย 7 แผนก คือ โยธา ไฟฟ้า โรงพิมพ์ เครื่องยนต์ โรงสีข้าว ประปา และพุทธศิลป์ คณะสังฆาธิการ เพื่อให้พระภิกษุมีความรู้ด้านการปกครอง การบริหารและการพัฒนา เป็นผู้นำจิตใจ สร้างศรัทธาแก่ประชาชนและปกครองดูแลวัด หลักสูตรมีการฝึกงานตามวัด 1 ปี ในวัดที่ขาดเจ้าอาวาสและคณะอภิรกรรม เพื่อให้พระภิกษุมีความรู้ธรรมะขั้นสูง สามารถสอนและเผยแผ่หลักธรรมได้ หลักสูตรเป็นวิชาทางศาสนาทั้งหมด²⁴

นอกจากจัดการศึกษาตามคณะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว วิทยาลัยยังได้จัดกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับนโยบายและวัตถุประสงค์ของวิทยาลัยเป็นการพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ โครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิต เพื่อให้พระภิกษุมีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การบริหาร การปกครอง และวัฒนธรรม ใช้เวลาอบรม 4 เดือน²⁵ โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่ออบรมประชาชนให้มีความรู้ในหลักธรรม การเผยแผ่มีทั้งแสดงปาฐกถาธรรม เอกสาร ภาพยนตร์ และบรรยายทางสถานีวิทยุ²⁶ โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อนเพื่อให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา ส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรมและพัฒนาจิตใจเยาวชน เป็นเวลา 1 เดือน ในช่วงปิดภาคเรียนทุกภาคฤดูร้อน²⁷

ในด้านการพัฒนาสังคม จิตตภาวันวิทยาลัย ได้มีโครงการอีกหลายโครงการที่ให้ความรู้ด้านวิชาชีพแก่ประชาชน สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชุมชน นับว่าช่วยเสริมสร้างการพัฒนาภูมิภาคและท้องถิ่นให้ดีขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย โครงการที่

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

²⁴ จิตตภาวันวิทยาลัย, ปฏิทินการศึกษาจิตตภาวันวิทยาลัย ปีการศึกษา 2532, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532), หน้า 1-11.

²⁵ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิต, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532).

²⁶ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของจิตตภาวันวิทยาลัย, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532),

²⁷ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532).

สำคัญได้แก่ โครงการโรงสีข้าวช่วยชาวนา เดิมเรียกว่าโครงการธนาคารกลางข้าว โดยวิทยาลัย นำเครื่องสีข้าวที่ผลิตขึ้นเอง ไปมอบให้ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีการปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก ซึ่งนำเครื่องสีข้าวไปติดตั้งในวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นเพื่อบริการช่วยเหลือชาวนา²⁸ โครงการธนาคารโค-กระบือ เพื่อช่วยเกษตรกรที่ยากจนให้มีแรงงานสัตว์ไว้ใช้ในการประกอบอาชีพ โดยวิทยาลัยได้นำโค-กระบือที่ผู้มีจิตเมตตาซื้อไว้ก่อนถูกนำไปฆ่า แล้วนำมาปล่อยไว้ที่จิตตภาวันเป็นเขตอภัยทานทางวิทยาลัยจึงได้นำไปมอบให้เกษตรกรที่ยากจน แต่มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ได้มีเครื่องมือทำกินต่อไป²⁹ นับว่าเป็นโครงการที่ช่วยเหลือเกษตรกรซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติให้มีขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่

สำหรับโครงการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาเยาวชนจิตตภาวันวิทยาลัยก็มีโครงการส่งพระภิกษุสามเณรออกไปบำเพ็ญประโยชน์ในช่วงปิดภาคการศึกษา เป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและช่วยพัฒนาท้องถิ่น เช่น การออกไปช่วยเหลือก่อสร้าง ซ่อมแซมโรงเรียน สถานีนามัย หอประชุม ศูนย์พัฒนาเด็ก ตามตำบลและหมู่บ้านที่ห่างไกล³⁰ รวมทั้งมีโครงการโรงเรียนพุทธศาสนาสำหรับเยาวชนเพื่อให้เยาวชนมีความรู้ในหลักพระพุทธศาสนา ส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และได้ฝึกเรียนวิชาที่สนใจเพิ่มเติม เช่น ศิลป ดนตรีไทย การช่างต่าง ๆ เสริมไปด้วย โดยเรียนในวันอาทิตย์ วิทยาลัยได้จัดบริการรถยนต์ รับส่งเยาวชนในชุมชนรอบ ๆ วิทยาลัยให้เดินทางไปเรียนที่วิทยาลัยได้โดยสะดวกอีกด้วย³¹ จึงกล่าวได้ว่าเป็นโครงการที่ให้การศึกษาแก่เยาวชนโดยตรง

2. วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี สร้างขึ้นในพระนามของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยผู้มีจิตศรัทธาถวายที่ดินเพื่อสร้างวัดแห่งนี้ให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาและถวายเป็นราชสักการะแก่สมเด็จพระบรมมหารัชมังคลาจารย์ ซึ่งทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกทั้งในอดีตจวบจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ ทอดพระเนตรพื้นที่วัด ทรงทราบถึงความแห้งแล้งของพื้นที่และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในบริเวณใกล้เคียงจึง

²⁸ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการโรงสีข้าวช่วยชาวนา, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, (2532).

²⁹ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการธนาคารโค-กระบือ, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532).

³⁰ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการส่งเสริมภิกษุสามเณรออกไปบำเพ็ญประโยชน์, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532.)

³¹ จิตตภาวันวิทยาลัย, โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน, (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532.)

ประธานพระราชดำริให้มีการพัฒนาวัด และพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งต้องกันกับพระประสงค์ของสมเด็จพระสังฆราช การพัฒนาจึงเริ่มเกิดขึ้นโดยหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องประสานการดำเนินงานกันรวมรวบทรัพย์ที่ได้รับพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ และทรัพย์ที่มีผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าฯ ถวายทำการซื้อที่ดินเพิ่มเติมเพื่อจัดทำ “โครงการพัฒนาพื้นที่วัดญาณสังวรารามอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” มีการดำเนินงานเป็น 4 งานหลัก คือ การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรดิน การฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร³²

ในการดำเนินการมีคณะกรรมการประกอบด้วย สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) กรมชลประทาน กรมป่าไม้ กรมที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กรมโยธาธิการ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ฐานทัพเรือสัตหีบ คณาจารย์ นิสิตนักศึกษาวิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี และเมืองพัทยา ได้ร่วมกันดำเนินการสนองพระราชดำริพัฒนาพื้นที่วัดหลายโครงการ อาทิ โครงการส่งเสริมการเกษตร โครงการอนุรักษ์ป่าไม้ โครงการอนุรักษ์สัตว์ป่า โครงการอนุรักษ์ดินและน้ำ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำ โครงการจัดไร่นาด้อย่าง โครงการก่อสร้างระบบประปา เป็นต้น³³

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วัดญาณสังวรารามก็เป็นศูนย์กลางให้ความรู้และเผยแพร่วิชาการให้แก่ประชาชนในพื้นที่หลายด้าน อาทิ โครงการปลูกพืชสมุนไพร โครงการจัดอบรมเยาวชนเกษตร เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านเกษตร โครงการจัดกลุ่มสนใจ อบรมหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นให้แก่ประชาชน โครงการจัดการศึกษาวิชาชีพระยะสั้น 150 ชั่วโมง ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ที่มีโรงพยาบาล โรงเรียนพระปริยัติธรรม และสถานที่ปฏิบัติกิจทางศาสนาอยู่ภายในบริเวณเดียวกันกับวัด³⁴

นอกจากนี้ยังมี “อเนกกุศลศาลา” หรือที่รู้จักกันในนาม “วิหารเซียน” เป็นแหล่งรวมงานศิลปะไทย-จีน ที่สำคัญสร้างขึ้นด้วยความผูกพันทางประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมของความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ประเทศเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ต่อมาได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิอเนกกุศลศาลา (วิหารเซียน) ขึ้นภายในบริเวณวัด ในการนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ทรงรับมูลนิธินี้ไว้ในพระสังฆราชูปถัมภ์ เพื่อดูแลค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาสถานที่รวมทั้งมี

³² วัดญาณสังวราราม, โครงการพัฒนาพื้นที่วัดญาณสังวรารามอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (ชลบุรี : วัดญาณสังวราราม, 2535), หน้า 1.

³³ สำนักงานจังหวัดชลบุรี, ร่มเกล้าชาวชล, หน้า 143-146.

³⁴ วัดญาณสังวราราม, อนุสรณ์พิธีเปิดโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม 27 มิถุนายน 2527, (ชลบุรี : วัดญาณสังวราราม, 2527), หน้า 1-9.

วัตถุประสงค์เพื่อนำรายได้จากการเข้าชมสถานที่มาเป็นทุนส่งเสริมและสนับสนุนให้การศึกษาแก่เด็กที่ด้อยโอกาส สงเคราะห์นักเรียนที่ขาดแคลน อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและการศึกษา อบรมและกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณวัตถุสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย³⁵

ในด้านกิจกรรมของมูลนิธิที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา มูลนิธิได้นำรายได้จากค่าบัตรผ่านประตูไปดำเนินการจัดตั้งโครงการพัฒนาการศึกษาของเยาวชนเพื่อส่งเสริมคุณภาพการศึกษาในชุมชนบริเวณรอบโครงการพัฒนาพื้นที่วัดญาณสังวร สนับสนุนการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น³⁶

1. ให้ความช่วยเหลือด้านสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอนแก่นักเรียนและโรงเรียนตามความจำเป็นเร่งด่วน
2. อุดหนุนการอนามัยภายในสถานศึกษา โดยการให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องในด้านเวชภัณฑ์ยาแก่โรงเรียนที่ได้รับการพิจารณาให้ความช่วยเหลือ
3. จัดมอบทุนการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพการศึกษแก่นักเรียนที่ด้อยโอกาสและขาดแคลน โดยเฉพาะนักเรียนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน
4. ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของนักเรียนด้านโภชนาการโดยให้ความช่วยเหลือในโครงการอาหารกลางวันแก่สถานศึกษาตามความจำเป็น

3. โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนที่วัดเป็นเจ้าของ จัดการเรียนการสอนวิชาสายสามัญให้แก่ประชาชน โดยไม่มุ่งประโยชน์ให้แก่บุคคล คณะบุคคล องค์กรหรือสถาบันอื่นใดเพราะผลประโยชน์อันเกิดจากกิจการของโรงเรียน นำไปใช้เพื่อการพัฒนาโรงเรียนให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ โรงเรียนประเภทนี้ได้สืบต่อมาจากการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในอดีตที่มีวัดเป็นแหล่งสำคัญในการให้การศึกษา ครั้นต่อมาในสมัยที่มีการปฏิรูปการศึกษาคือสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจจำเป็นต้องจัดการศึกษาวิชาทางโลกด้วย เพื่อความเหมาะสมและนำไปใช้พัฒนาประเทศ แต่การขยายโรงเรียนเพิ่มขึ้นไม่อาจทำได้ในเวลาอันรวดเร็วอย่างเร่งรีบในขณะนั้น กอรปกับมีพระสงฆ์บางส่วนได้ตระหนักถึงปัญหานี้ด้วยว่าควรได้มีการปรับปรุงการศึกษาของสงฆ์ให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทางโลกทัน

³⁵ ญาณสังวราราม, อนนุกุศลศาลา (วิหารเซียน) ในโครงการพัฒนาพื้นที่วัดญาณสังวรารามอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (ชลบุรี : มูลนิธิอนนุกุศลศาลา (วิหารเซียน) ในพระสังฆราชูปถัมภ์, 2536), หน้า 4.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความเป็นไปและสถานการณ์รอบตัว สามารถเผยแพร่ความรู้ออกสู่ประชาชนได้ ควบคู่ไปกับการศึกษาพระศาสนาให้ลึกซึ้งกว้างขวางในหลักธรรมคำสอน เพื่ออบรมสั่งสอนประชาชน และให้แนวทางในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันแก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์³⁷

จากความเป็นมาและความจำเป็นดังกล่าว จึงก่อให้เกิดโรงเรียนราษฎร์ของวัดขึ้น ตามประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องโรงเรียนราษฎร์ของวัด เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2488 ซึ่งเปิดโอกาสให้วัดมีบทบาทในการจัดตั้งโรงเรียนได้ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2479 โดยวัดที่มีการสอนบาลี และมีนักรธรรมอยู่แล้ว สามารถยื่นเรื่องขอจัดตั้งโรงเรียนต่อเจ้าคณะจังหวัดผ่านทางเจ้าคณะอำเภอเมื่อเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายพระสงฆ์อนุญาตแล้ว ให้นำเสนอต่อศึกษาธิการอำเภอ ศึกษาธิการจังหวัด และเจ้ากระทรวงศึกษาธิการเป็นลำดับไป เมื่อกระทรวงศึกษาธิการตรวจสอบหลักฐานต่าง ๆ ถูกต้องเรียบร้อยแล้วก็ขอออกใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียนให้จึงจะได้ชื่อว่าเป็น “โรงเรียนราษฎร์ของวัด” ทั้งนี้จะต้องเป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทสามัญศึกษา ระดับอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาเปิดทำการสอนในเวลากลางวันตามปกติ ตั้งขึ้นเพื่อการกุศล และอยู่ในบริเวณวัด ให้ศึกษาธิการอำเภอในท้องที่ที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นกรรมการบริหารโรงเรียนโดยตำแหน่ง³⁸

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้มีประกาศแก้ไขระเบียบโรงเรียนราษฎร์ของวัด พ.ศ. 2488 เพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัยจึงมีประกาศเพิ่มเติมเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2502 โดยมีสมเด็จพระวันรัต สงฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา กำหนดให้โรงเรียนราษฎร์ของวัดรับผู้หญิงเข้าเป็นครู เป็นเจ้าหน้าที่และเป็นนักเรียนเข้าเรียนได้ ซึ่งแต่เดิมมีแต่ผู้ชายเท่านั้น แต่ห้ามครูผู้หญิงสอนพระภิกษุสามเณร ห้ามพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมในอาคารเรียนเดียวกันกับผู้หญิง ให้แยกอาคารเรียนสำหรับนักเรียนหญิงออกไปเป็นสัดส่วนและห้ามพระภิกษุสามเณรเป็นเจ้าหน้าที่ประจำอาคารเรียนของผู้หญิงด้วย และในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2503 กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวปฏิบัติเกี่ยวกับพระภิกษุสามเณรที่เป็นครูในโรงเรียนราษฎร์ของวัดว่าไม่ต้องเป็นสมาชิกคุรุสภา รวมทั้งเงินอุดหนุนประเภทต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2498 เหมือนกับโรงเรียนราษฎร์อื่น ๆ ทุกประการ³⁹

³⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาและส่งเสริม โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2530), หน้า 1.

³⁸ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, สรุปโดยย่อความเป็นมาของโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2530), หน้า 1-2.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าบทบาทของสถาบันศาสนายังคงมีส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาของชาติอย่างต่อเนื่องจนกระทรวงศึกษาธิการได้มีการประชุมกันเพื่อพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ของวัดให้เป็นเอกภาพต่างไปจากโรงเรียนที่เป็นของเอกชน จึงได้เสนอชื่อเรียกว่า “โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนจึงมีคำสั่งที่ 196/2532 เรื่อง “การแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด” โดยเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการประกาศ ณ วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นทางการว่า “โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ตั้งแต่บัดนั้นมา⁴⁰ เปิดการสอนจนถึงปัจจุบัน

สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นแห่งแรกเมื่อ พ.ศ. 2477 คือ โรงเรียนนายกัฒนาการ วัดอุดมธานี โดยพระญาณนายก (ปลื้มมณีนาถ) ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดนครนายก จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่เรียนของกุลบุตรและอุปถัมภ์การศึกษาของชาติ⁴¹ ซึ่งนับได้ว่าเป็นโรงเรียนประเภทนี้แห่งแรกของประเทศด้วยที่จัดตั้งขึ้นก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2479 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการเรื่องโรงเรียนราษฎร์ของวัด พ.ศ. 2488 ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนประเภทนี้เพิ่มเติมอีกหลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ โรงเรียนนายกัฒนาการ วัดเกาะหงาย จังหวัดนครนายก ในปี พ.ศ. 2483 โรงเรียนกบินทร์จริยาคม และโรงเรียนสุธีวรราชูร์รังสฤษฎี อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ในปี พ.ศ. 2486 โรงเรียนนายกัฒนาการ วัดเลขธรรมกิตต์ อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก และโรงเรียนนายกัฒนาการ ปากพลี อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ในปี พ.ศ. 2495 โรงเรียนนายกัฒนาการ บ้านนา อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก และโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ในปี พ.ศ. 2498⁴² ซึ่งทุกโรงเรียนยังคงเปิดดำเนินการสอนอยู่จนถึงปัจจุบัน

จากสถิติจำนวน 40 แห่ง ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่เปิดสอนอยู่มีโรงเรียนอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจำนวน 8 แห่ง คือ ในจังหวัดนครนายก 5 แห่ง และในจังหวัดปราจีนบุรี 3 แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งเปิดสอนระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรีนั้นเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จัดเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ มีนักเรียนทั้งหมดประมาณ

⁴⁰ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2532), หน้า 2.

⁴¹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, ทำเนียบโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2530), หน้า 5.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

2,000 คน⁴³ การที่ทุกโรงเรียนเปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาเป็นสิ่งที่ดีสำหรับเด็กในภูมิภาคเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้มีสถานที่เล่าเรียนในระดับสูงขึ้นต่อจากการศึกษาภาคบังคับ นับว่าโรงเรียนวัดได้ช่วยเหลือด้านการศึกษาของประชาชนในท้องถิ่นอย่างมาก อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันศาสนาที่สัมพันธ์กับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ไม่เสื่อมคลายและยังช่วยผ่อนภาระของรัฐในด้านการจัดการศึกษาได้อย่างมาก รวมทั้งช่วยเหลือเด็กผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้นอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนากับการศึกษาของไทยนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นสืบสานกันมาโดยตลอด

นอกจากศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามที่มีผู้นับถือกันมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและสองแควนั้น ศาสนาคริสต์ก็เป็นศาสนาที่มีผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่มากเป็นอันดับสาม โดยมีจำนวนคริสตศาสนิกชนทั้งสิ้นประมาณ 107,450 คน มีโบสถ์คาทอลิก 50 แห่ง และโบสถ์โปรเตสแตนต์ 15 แห่ง⁴⁴ ดังนั้น จึงเป็นแหล่งให้การศึกษแก่ประชาชนในภูมิภาคได้อีกส่วนหนึ่ง เพราะมีสถาบันการศึกษาทางคริสตศาสนาอยู่หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เปิดสอนทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ทั้งนี้ผู้ที่เข้าศึกษาในโรงเรียนคริสต์ก็ได้จำกัดอยู่แต่คริสตศาสนิกชนเท่านั้น ปรากฏว่ามีนักเรียนเป็นพุทธศาสนิกชนอยู่ในโรงเรียนคริสต์เป็นจำนวนมากด้วยเท่ากับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการจัดการศึกษาได้อีกทางหนึ่งและช่วยให้เด็กได้มีที่เรียนที่มีมาตรฐาน มีคุณภาพซึ่งเป็นการพัฒนาเยาวชนของชาติโดยตรง สำหรับโรงเรียนคริสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหลายแห่ง เช่น⁴⁵ โรงเรียนอัสสัมชัญ ศรีราชา จังหวัดชลบุรี โรงเรียนอัสสัมชัญ จังหวัดระยอง โรงเรียนสามมุกคริสเตียน โรงเรียนปริชานุศาสน์ อำเภอมือง จังหวัดชลบุรี โรงเรียนคาราสมุทร โรงเรียนเซนต์ปอลคอนแวนต์ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี โรงเรียนวัฒนาอนุศาสน์ อำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี โรงเรียนลาซาล อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี โรงเรียนมารีวิทยา อำเภอมือง และอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี รวมทั้งมีโรงเรียนเอกชนประเภทการศึกษาพิเศษ ได้แก่⁴⁶ โรงเรียนสอนคนตาบอดพระมหาไถ่พิทยา และโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่พิทยา อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ซึ่งรับเด็กที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นมาเข้าเรียนและ

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁴⁴ สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 12, ข้อมูลการศึกษาของเขตการศึกษา 12, หน้า 1.

⁴⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, ทำเนียบโรงเรียนเอกชนในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2539), หน้า 111.

⁴⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, รายชื่อโรงเรียนเอกชน ประเภทการศึกษาพิเศษ, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2540), หน้า 1.

ฝึกออาชีพจนสามารถประกอบอาชีพได้ นับว่าได้ช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณค่าขึ้นโดยไม่จำกัดสภาพร่างกาย ให้โอกาสคนพิการได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีคุณค่าต่อสังคม สอดคล้องกับหลักการของคริสตศาสนา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สถาบันศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตามล้วนแต่มีบทบาทที่สำคัญในการช่วยเหลือ ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของประชาชนในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เยาวชนในภูมิภาคได้รับการศึกษาตามที่รัฐบาลกำหนด รวมทั้งช่วยลดภาระการจัดการศึกษาให้แก่รัฐบาลด้วยส่วนหนึ่งตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้เอกชนช่วยลงทุนด้านการศึกษาเพื่อให้มีสถานศึกษากว้างขวางและแพร่หลายอย่างทั่วถึงมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค นับว่าสถาบันศาสนาได้สนองตอบต่อนโยบายของรัฐบาลในข้อนี้โดยตรง

3. สถาบันรัฐสภา

เป็นสถาบันที่มีความสำคัญในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเพราะเป็นสถาบันหลักของชาติทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ คือ การตรากฎหมาย การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน และการให้ความเห็นชอบต่อรัฐบาลเกี่ยวกับการดำเนินการในเรื่องสำคัญต่อประเทศชาติ เช่น การประกาศสงคราม การทำสัญญากับต่างประเทศ เป็นต้น⁴⁷ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการในสถาบันรัฐสภาก็คือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้กระบวนการนิติบัญญัติดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของการปกครองแบบรัฐสภาด้วยการแสดงบทบาทในสภาผู้แทนราษฎรตามข้อกำหนดของรัฐสภา และรัฐธรรมนูญ ได้แก่ การเสนอญัตติ การตั้งกระทู้ถาม การเสนอและพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ การพิจารณาพระราชกำหนด และการเปิดอภิปรายในเรื่องสำคัญ เช่น การเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีบางคนในคณะรัฐบาลหรือการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ รวมทั้งการลงมติในเรื่องต่าง ๆ ด้วย⁴⁸ ผู้แทนราษฎรเป็นบุคคลสำคัญที่ตอบสนองเป้าหมายของระบบการปกครองเพื่อให้ดำเนินไปได้อย่างมีระบบด้วยการพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันแล้วนำไปสู่การนำเสนอเพื่อให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาคือไป ดังนั้นสถาบันรัฐสภาจึงเป็นสถาบันที่สำคัญในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย

สำหรับการกำหนดนโยบายด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือโดยการแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผ่าน

⁴⁷ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รัฐสภาไทย, (กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการเอกสารและค้นคว้า สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2530), หน้า 15-16.

⁴⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา, 2538), หน้า 38-70.

กระบวนการทางรัฐสภา ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2535 สามารถพิจารณาได้ตามประเภทของบทบาทในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

1. ด้านการเสนอญัตติ⁴⁹

ญัตติ คือ ข้อเสนอใด ๆ ที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้สภาลงมติหรือวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะให้ปฏิบัติอย่างไร ญัตติทุกเรื่องมีจุดมุ่งหมายอยู่ในตัวเอง ต้องเสนอล่วงหน้าเป็นหนังสือต่อประธานสภา และต้องมีสมาชิกรับรองไม่น้อยกว่า 5 คน บุคคลที่มีสิทธิเสนอญัตติจะต้องเป็นสมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือคณะรัฐมนตรีเท่านั้นเมื่อเสนอญัตติใดไปแล้ว ประธานสภาจะนำเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุม ซึ่งมีทั้งการอภิปรายในที่ประชุม การแปรญัตติเพื่อแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงถ้อยคำให้เหมาะสมและการลงมติหรือออกเสียงลงคะแนนในญัตตินั้น เมื่อสิ้นสุดการประชุม ประธานสภาจะประกาศมติต่อที่ประชุมว่าญัตตินั้นผ่านการพิจารณาหรือไม่ ถ้าไม่ผ่านถือว่าตกไปและห้ามนำญัตติซึ่งมีหลักการเดียวกันกับที่ตกไปขึ้นมาเสนออีกในสมัยประชุมเดียวกัน เว้นแต่ประธานสภาจะอนุญาตเมื่อเห็นว่าสมควรเสนอให้ได้สำหรับญัตติที่เกี่ยวข้องกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่สภา พิจารณาได้จากตารางต่อไปนี้

⁴⁹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา, 2538), หน้า 40-44.

ตาราง 1. แสดงการยื่นญัตติในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
1	2522	พลตรีศิริ สิริโยธิน	ชลบุรี	นายครรงค์ สิงห์โตทอง นายจำเริญ ศรีสุวรรณ นายเสนาะ เทียนทอง เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร นายไกรสร นันทมานพ	ชลบุรี จันทบุรี ปราจีนบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา	ญัตติคว่นเกี่ยวกับ ความไม่สงบภายใน กัมพูชาและ ปัญหาผู้อพยพลี้ภัย เข้ามาในประเทศไทย ทางชายแดน ภาคตะวันออกเฉียง	รัฐบาลไทยต้องรับ ผู้อพยพไว้ด้วย มนุษยธรรมเพื่อรอ ส่งต่อไปยังประเทศ ที่สาม
2	2522	นายบรม คันเถียร	พังงา	นายครรงค์ สิงห์โตทอง นายคณิน บุญสุวรรณ นายวิชุด สุขะวิริยะ เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร นายสิน กุ่มกะ นายประโยชน์ เนื่องจันทงค์	ชลบุรี ชลบุรี จันทบุรี ตราด ระยอง ชลบุรี	ญัตติคว่นเกี่ยวกับ การทำแร่ในทะเล โดยห้ามใช้เรือแพ คูดแร่เพราะทำให้ เกิดมลภาวะทางน้ำ ประชาชนจึงเดือด ร้อนไม่สามารถทำ แร่ได้และไม่ สามารถประกอบ อาชีพอื่นได้	รัฐบาลไม่ต้องการ ให้สภาพทางทะเล เสียจึงห้ามใช้เรือคูด แร่แต่ผู้ที่ทำแร่ สามารถหาแร่ด้วย วิธีอื่นได้
3	2522	นายจรูญ เสรีถวัลย์	ภูเก็ต	จำสิบเอกอุดม โอกาสศรี	ชลบุรี	ญัตติคว่นเกี่ยวกับ เรือประมงไทยล้า น้ำน่าน้ำประเทศ เพื่อนบ้านและถูก จับเป็นตัวประกัน	รัฐบาลจะได้ดำเนิน การตกลงเรื่องเขต แดนกับประเทศ เพื่อนบ้านและขอ เจรจาเพื่อคืนตัว ประกันกลับมา

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
				เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร นายจำเริญ ศรีสุวรรณ นายวานิช พานิชเกรียงไกร นายสิน กุมภะ	ตราด จันทบุรี นครนายก ระยอง		
4	2525	จำสืบเอก อุดม โอภาศรี	ชลบุรี	นายโกวิทย์ ศรีสวัสดิ์ นายจำลอง เทวารุทธ นายสำรवल มหิทธิบรินทร์ นายหอม ทองประเสริฐ นายบุญส่ง สมใจ	ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ระยอง ปราจีนบุรี	ญัตติควานเกี่ยวกับ มันสำปะหลัง ปลอมปนที่ชลบุรี โดยมีการใช้มัน ชนิดอื่นปนไปกับ มันสำปะหลังเวลา จำหน่ายทำให้คุณภาพ ด้อยลง	รัฐบาลให้กระทรวง พาณิชย์ดำเนินการ และวางมาตรการ ตรวจสอบและมีบท ลงโทษผู้ปลอมปน สินค้าแล้ว
5	2525	นายรงค์ สิงห์โตทอง	ชลบุรี	นายประโยชน์ เนื่องจำนงค์ พลตรีศิริ สิริโยธิน นายสมาน กุ่มมะกาญจนะ นายไกรสร นันทมานพ นายสิน กุมภะ	ชลบุรี ชลบุรี ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง	ญัตติควานให้ตั้ง คณะกรรมการ วิสามัญศึกษา ปัญหาการปลอม ปนผลิตภัณฑ์มัน สำปะหลังอัดเม็ด	มีการตั้งคณะกรรมการ วิชาการขึ้นศึกษาผล และให้กระทรวง พาณิชย์ไปดำเนินการ

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
6	2528	นายนิยม วรปัญญา	ลพบุรี	นายวัฒนา อัสวเหม นายบุญชู โรจนเสถียร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	สมุทร ปราการ ชลบุรี ละเชิงเทรา ระยอง จันทบุรี	ผู้คิดค้นให้มีการจัดตั้ง กรมวิชาการวิสามัญ พิจารณาโครงการก่อสร้าง สนามบินหนอง งูเห่า ศึกษาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และกฎหมายที่ดิน	มีการตั้งคณะทำงาน เพื่อศึกษาเรื่องนี้ และประสานงาน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หลายแห่ง
7	2528	นายบุญติด สุรประพจน์	สุรินทร์	นายเสนาะ เทียนทอง พลศรีศิริ สิริโยจิน เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร นายสำเริง ศรีสุวรรณ นายวิจิต ศุขะวิริยะ	ปราจีนบุรี ชลบุรี คราด จันทบุรี จันทบุรี	ผู้คิดค้นด้านสถาน การณ์ในกัมพูชาเพราะ มีทหารเขมรเข้ามาปล้น ทรัพย์ราษฎรในฝั่งไทย	รัฐบาลให้กระทรวง การต่างประเทศ ดำเนินการติดต่อกับ กัมพูชา
8	2528	นายเสริม ศักดิ์ การุณ	ระยอง	จำสืบเอกอุดม โอภาศรี นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายวโรทัย ภิญโญสาสน์ นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร	ชลบุรี ชลบุรี จันทบุรี ระยอง คราด	ผู้คิดค้นให้รัฐบาล ช่วยเหลือเกษตรกรทั้ง ในด้านแนวคิดการผลิต ปรับปรุงคุณภาพผล ผลิตและการจำหน่าย ผลผลิตในราคาเป็น ธรรมให้เกษตรกรได้ ประโยชน์โดยตรง	รัฐบาลให้กระทรวง พาณิชย์วางมาตรการ การราคาผลผลิตให้ กระทรวงเกษตร และสหกรณ์จัดทำ โครงการส่งเสริม ความรู้ด้านนี้แก่ เกษตรกร

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
9	2529	นายอุทัย พิมพ์ใจชน	ชลบุรี	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายวโรทัย ภิญโญศาสน์ นายประวิวัฒน์ อุตตะโมต นายประวิช รัตนเชียร นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ระยอง จันทบุรี จันทบุรี ตราด ชลบุรี	ยุติคดีความให้ประกัน คุณภาพและประกัน ราคาอ้อยและน้ำตาลที่ มีราคาต่ำลงและคุณภาพ ลดลงเพราะดิน เสื่อม	รัฐบาลให้กระทรวง เกษตรและสหกรณ์ ศึกษาคุณภาพของดิน และผลผลิตและให้ กระทรวงพาณิชย์วาง มาตรการประกัน ราคา
10	2529	นายวโรทัย ภิญโญศาสน์	จันทบุรี	นายประวิวัฒน์ อุตตะโมต นายรัชชชัย อนามพงษ์ นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายจาตุรนต์ ฉายแสง	จันทบุรี จันทบุรี ระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา	ยุติคดีความให้มีการ ประกันราคาข้าวโพด เพราะราคาต่ำลง	เนื่องจากมีการผลิต กันมากและคุณภาพ ลดลงทำให้ผลผลิต ไม่ดี จึงให้กระทรวง เกษตรและสหกรณ์ หาวิธีเพิ่มคุณภาพให้ ผลผลิตดีขึ้นพุง ราคาได้ในภายหลัง
11	2530	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ระยอง	นายวโรทัย ภิญโญศาสน์ นายประวิวัฒน์ อุตตะโมต นายเสริมศักดิ์ การุณ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายอุทัย พิมพ์ใจชน	จันทบุรี จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ขอให้พิจารณาความ เหมาะสมในการวางผัง เมืองระยองให้เหมาะ สมว่าเป็นเขตอุตสาหกรรม เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และวาง ระบบป้องกันภัยจาก โรงงานที่อาจเกิดขึ้นได้	มีการตั้งคณะกรรมการ การศึกษาเรื่องความ ปลอดภัยและการ ป้องกันภัยจากโรง งานอุตสาหกรรม รวมทั้งมีการวางแผน การใช้ที่ดินโดยจัด เขตไว้แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
12	2530	นายวิโรทัย ภิญโญศาสตร์	จันทบุรี	นายประวิช รัตนเพียร นายเสริมศักดิ์ การุณ นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายถาวร ตรีรัตน์ณรงค์ นายธวัชชัย อนามพงษ์	ตราด ระยอง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี	ขอให้ตั้งคณะกรรมการ การวิสามัญ เพื่อศึกษา และหาทางจัดตั้งสภา เกษตร เพื่อให้เกษตรกร ทำการเกษตรอย่างมี ระบบตามหลักวิชาและ พัฒนาอาชีพให้ดีขึ้นมี องค์กรพิทักษ์ประโยชน์ ให้โดยตรง	มีหน่วยงานรับผิดชอบ อยู่หลายแห่ง แล้ว เช่น กระทรวง เกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์ และเอกชนต่าง ๆ เกรงว่าจะซ้ำซ้อน แต่รัฐบาลจะได้ พิจารณาหาทางช่วย เหลือเกษตรกรด้าน วิชาการต่อไป
13	2530	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ระยอง	นายวิโรทัย ภิญโญศาสตร์ นายธวัชชัย อนามพงษ์ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายถาวร ตรีรัตน์ณรงค์	จันทบุรี จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ขอให้ตั้งคณะกรรมการ การวิสามัญพิจารณาการ ทำสัญญาป่าไม้และขก เลิกการทำสัมปทานป่า ไม้ในบางพื้นที่เนื่องจาก มีความไม่ยุติธรรมใน สัญญาและเป็นช่องทาง ให้เกิดความเสียหายได้	มีการตั้งคณะกรรมการ พิจารณาขึ้นเพื่อศึกษา รายละเอียดและมี ร่างกฎหมายร่วม เป็นกรณีการ เพื่อทำสัญญาให้มี ความยุติธรรมมาก ขึ้น
14	2531	นายวิโรทัย ภิญโญศาสตร์	จันทบุรี	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายตรงค์ สิงห์โคทอง นายประวัฒน์ อุตตะโมค นายประวิช รัตนเพียร นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี ตราด ระยอง	ขอให้ตั้งคณะกรรมการ การเพื่อศึกษาและแก้ไข ปัญหาการขยายเขต ประมงน้ำตื้นการจัดทำ ปะการังเทียมและการให้ กรมป่าไม้เช่าที่ดินป่าชาย เลน	มีการตั้งคณะกรรมการ พิจารณาขึ้นเพื่อศึกษา รายละเอียดและเผยแพร่ ความรู้เกี่ยวกับ ความสำคัญของป่า ชายเลนเพื่อรักษา สมดุลของชายฝั่ง ทะเล

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
15	2531	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายประวัฒน์ อุตตะโมต นายรัชชัย อนามพงษ์ นายประวิช รัตนเพียร นายเสริมศักดิ์ การุณ นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	จันทบุรี จันทบุรี ตราด ระยอง ระยอง	ขอให้ตั้งคณะกรรมการ การวิสามัญเพื่อศึกษาแก้ ปัญหาและส่งเสริมอาชีพ การทำพลอยและศึกษา เพื่อส่งเสริมอาชีพทำการ เจียรไนพลอย	มีการตั้งคณะกรรมการ วิชาการเพื่อศึกษาราย ละเอียดและส่งเสริม เพื่อเผยแพร่ อาชีพการทำพลอย ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิม ของจันทบุรีและ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ควรสนับสนุน
16	2531	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายประวัฒน์ อุตตะโมต นายรัชชัย อนามพงษ์ นายประวิช รัตนเพียร นายเสนาะ เขียนทอง นายสมาน กุ่มมะกาญจนะ	จันทบุรี จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี ปราจีนบุรี	ความมั่นคงของชาติและ การหลบหนีเข้าเมืองโดย ผิดกฎหมายของชาวต่าง ประเทศตามแนวชาย แดน	มีการตั้งคณะกรรมการ วิชาการเรื่องนี้ และมอบหมายให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สภาความ มั่นคงแห่งชาติและ กระทรวงการต่างประเทศ รับไป ดำเนินการแล้ว
17	2531	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายประวัฒน์ อุตตะโมต นายรัชชัย อนามพงษ์ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายเสริมศักดิ์ การุณ นายอุทัย พิมพ์ใจชน	จันทบุรี จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง ชลบุรี	การตั้งกรรมการ วิสามัญพิจารณาศึกษา การจัดตั้งกิ่งอำเภอแก่ง นางแมวและกิ่งอำเภอนา ขายอาม จังหวัดจันทบุรี	มีการตั้งคณะกรรมการ วิชาการศึกษาความ พร้อมและความ เหมาะสมในการจัด ตั้งกิ่งอำเภอทั้งสอง แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
18	2531	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายวิชชัย อนามพงษ์ นายประวิษ รัตน์เพียร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายถาวร ศรีรัตนณรงค์	จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	การจัดสร้างแหล่งน้ำ อ่างเก็บน้ำฝายน้ำล้น ใน เขตอุทยาน วนอุทยาน หรือเขตสงวนพันธุ์สัตว์ ป่า	มอบให้กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตร และสหกรณ์รับไป พิจารณาความ เหมาะสมและ พิจารณาถึงความ สมดุลของป่าด้วย
19	2531	นายจาตุรนต์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายคณิน บุญสุวรรณ นายทรงศักดิ์ สิงห์โคทอง นายประวิทย์ อุตตะโมค	ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี จันทบุรี	ผู้คิดค้นขอให้ตั้งคณะ กรรมาธิการวิสามัญ ศึกษารายละเอียดเกี่ยว กับการจัดตั้งศาลเกษตร	มีการตั้งคณะกรรมการ วิชาการรายละเอียด และมอบให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รองรับไปดำเนินการ
20	2532	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ระยอง	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์ นายเสริมศักดิ์ การุณ นายถาวร ศรีรัตนณรงค์ นายประวิษ รัตน์เพียร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	จันทบุรี ระยอง ชลบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา	การส่งเสริมอาชีพพื้น บ้าน เช่น การทำพลอย การทำจักสาน การทำ ผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นให้ เป็นอุตสาหกรรมในชุม ชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ของท้องถิ่นให้เป็นอาชีพ ที่มั่นคงต่อไป	รัฐบาลสนับสนุน เรื่องนี้อยู่แล้ว มี นโยบายให้ทาง จังหวัดช่วยหาทาง ส่งเสริมสินค้า ประเภทนี้และให้ กระทรวงศึกษาธิ การบรรจุลงในหลักสูตรแต่ละท้องถิ่น ด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
21	2532	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	ฉะเชิงเทรา	นายรัชชัย อนามพงษ์ นายประวิทย์ อุดมตะโมต นายประวิช รัตน์เพียร นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายจาตุรนต์ ฉายแสง	จันทบุรี จันทบุรี ตราด ชลบุรี ฉะเชิงเทรา	ยุติคดีฟ้องขอให้ตั้งคณะกรรมการวิชาการวิสามันญ์เพื่อศึกษาและหาทางแก้ไขปัญหาการขาดทุนของผู้ประกอบการเลี้ยงกุ้งกุลาค่า	มีการตั้งคณะกรรมการวิชาการเรื่องนี้เพื่อช่วยเหลือและการพัฒนาการเลี้ยงกุ้งกุลาค่าซึ่งเป็นรายได้ส่วนหนึ่งของประเทศ
22	2532	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	ฉะเชิงเทรา	นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายคมิน บุญสุวรรณ นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายประวิช รัตน์เพียร นายรัชชัย อนามพงษ์	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี ตราด จันทบุรี	ยุติคดีฟ้องเรื่องวัดอุบลอาหารสัตว์ขาดแคลนและมีราคาสูง ทำให้เกษตรกรเดือดร้อนและสัตว์เลี้ยงมีคุณภาพต่ำลงเพราะอาหารสัตว์แพงขึ้น	รัฐบาลได้มอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องศึกษาและหาแนวทางแก้ไขเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและพัฒนาคุณภาพสัตว์เลี้ยง
23	2532	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายประวิทย์ อุดมตะโมต นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายถาวร ตรีรัตน์ณรงค์	ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ระยอง ชลบุรี	ยุติคดีฟ้องขอให้ตั้งคณะกรรมการวิชาการวิสามันญ์เพื่อศึกษาปัญหาการทำนากุ้งของเกษตรกรเพราะเป็นรายได้เสริมแต่ประสบปัญหาทำให้สิ่งแวดล้อมเสียและดินเสื่อมสภาพ	มีการตั้งคณะกรรมการวิชาการเรื่องนี้รวมทั้งให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เผยแพร่ความรู้ให้แก่เกษตรกรเพื่อพัฒนาคุณภาพของผลผลิตและรักษาสภาพแวดล้อมไปด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้เสนอ	ส.ส. จังหวัด	ผู้รับรอง	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
24	2533	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	นายครรงค์ สิงห์โตทอง นายนิคม แสนเจริญ นายจาดูรณ์ ฉายแสง นายโรทัย กัญญาสาสน์ นายเสริมศักดิ์ การุณ	ชลบุรี ชลบุรี ละเชิงเทรา จันทบุรี ระยอง	ญัตติควนขอให้แก้ไข ปัญหาราคาข้าวเปลือก ตกต่ำ เกษตรกรเดือด ร้อน	รัฐบาลรับไป พิจารณาเพื่อแก้ไข โดยให้หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องช่วยเผยแพร่ ความรู้แก่ เกษตรกรในการ ปรับปรุงผลผลิต และให้กระทรวง พาณิชย์ดำเนินมาตรการ การประกันราคา ข้าวเปลือกต่อไป
25	2535	นายประกิจ พลเดช	บุรีรัมย์	นายบุญส่ง สมใจ นายเสนาะ เทียนทอง นายสุนทร วิลาวลัย นายประวัฒน์ อุตตะโมค นายธนิต ไทรวุฒิ	ปราจีนบุรี ปราจีนบุรี ปราจีนบุรี จันทบุรี ตราด	ญัตติควนขอให้หามาตรการ การป้องกันและแก้ ปัญหาอาชญากรรมตาม แนวชายแดนไทย- กัมพูชา	รัฐบาลได้ให้ กระทรวงการต่างประเทศ คลงกัน ในเรื่องเขตแดนให้ เรียบร้อยและให้เจ้า หน้าที่บ้านเมืองช่วย ดูแลรักษาความ สงบเรียบร้อยทั้งใน ยามปกติและยาม คับขัน
26	2535	นายจาดูรณ์ ฉายแสง	ละเชิงเทรา	นายสุชาติ ตันเจริญ นายเดช บุญหลง นายจักพันธ์ ชมจินดา นายสมาน กุ่มมะกาญณะ นายธนิต ไทรวุฒิ	ละเชิงเทรา นครนายก ระยอง ปราจีนบุรี ตราด	ญัตติควนขอให้ตั้งคณะ กรรมาธิการวิสามัญ ศึกษาปัญหาภัยแล้งที่เกิด ขึ้นหลายพื้นที่ราษฎร เดือดร้อนไม่มีที่ทำกิน และพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ เสียหายล้มตายไปเนื่อง จากอากาศเปลี่ยนแปลง	มีการตั้งคณะกรรมการ ศึกษาเรื่องนี้ เพื่อเตรียมการป้องกัน ล่วงหน้าและแก้ไข ครั้งนี้โดยจัดหา น้ำสร้างแหล่งเก็บ กักน้ำไว้ใช้ได้ ตลอดปี

ที่มา : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ประจำปีต่าง ๆ ตาม พ.ศ. ในตาราง, กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา.

2. ด้านการตั้งกระทู้ถาม⁵⁰

กระทู้ถาม คือ คำถามที่สมาชิกสภาตั้งถามรัฐมนตรีในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานในหน้าที่ของรัฐมนตรีนั้น มักจะเป็นข้อคำถามเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับงานที่อยู่ในความรับผิดชอบและข้อคำถามเกี่ยวกับนโยบายการบริหารของรัฐมนตรีที่แถลงไว้ แต่ไม่ได้ดำเนินการหรือดำเนินการไม่เป็นไปตามที่แถลงไว้แต่รัฐมนตรีมีสิทธิจะไม่ตอบ ถ้าคำถามนั้นเป็นเรื่องไม่สมควรเปิดเผยเพราะเกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของชาติ

ลักษณะของกระทู้ถามต้องเป็นคำถามที่กะทัดรัด ตรงประเด็น เข้าใจง่าย ไม่มีลักษณะประชด เสียดสี เคลือบคลุมเข้าใจยาก ไม่ใช่เรื่องที่ตอบไปแล้วหรือแจ้งไปแล้วว่าไม่ตอบ ไม่ใช่การออกความเห็น ไม่เป็นปัญหาข้อกฎหมาย ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวของผู้ใดและไม่มีสาระสำคัญ กระทู้ถามมี 2 ประเภท คือกระทู้ถามด่วนและกระทู้ถามธรรมดา รัฐมนตรีผู้ถูกถามจะตอบกระทู้ได้ 2 ทาง คือตอบในราชกิจจานุเบกษาหรือตอบในที่ประชุมสภา

การตั้งกระทู้ถามของ ส.ส. นี้ นับเป็นวิธีการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินที่สำคัญอย่างหนึ่งของฝ่ายนิติบัญญัติ ทำให้ฝ่ายบริหารระมัดระวังในการปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความรอบคอบขึ้น หากถูกตั้งกระทู้ถามแล้วไม่สามารถตอบให้กระจ่างได้ ย่อมแสดงถึงความผิดพลาดในการทำงานของตนได้ สำหรับกระทู้ถามที่เกี่ยวกับภาคตะวันออก สามารถพิจารณาได้จากตารางต่อไปนี้

⁵⁰ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา, 2538), หน้า 65-66.

ตาราง 2 แสดงการตั้งกระทู้ถามในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
1	2476	หลวงนรินทร์ ประสาร์เวช	จันทบุรี	การสร้างถนนในจังหวัดจันทบุรีล่าช้ากว่ากำหนด ทำให้ไม่คล่องตัวในการเดินทางทั้งในจังหวัดและ ส่วนที่ต่อกับจังหวัดอื่น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	ได้จัดสรรงบประมาณให้ไปดำเนินการแล้ว รอเพียงการจัดซื้อวัสดุก่อสร้างซึ่งทำให้ช้า แต่จะเร่งดำเนินการต่อไป	ได้ดำเนินการต่อมา
2	2476	หลวงนรินทร์ ประสาร์เวช	จันทบุรี	การสร้างถนนจากทะเลเจียงเทราต่อไปยังจันทบุรี เพื่อให้สะดวกต่อการคมนาคม	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	ยังไม่มีโครงการสร้างสายนี้ในขณะนี้แต่มี โครงการจะสร้างถนนจากชลบุรีผ่านระยอง จันทบุรี และตราดก่อนเพราะเป็นสายหลัก แล้วจะอาจสร้างสายรองเชื่อมในจังหวัดต่อ ไป	ไม่ได้มีโครงการในขณะ นั้น
3	2477	หลวงนรินทร์ ประสาร์เวช	จันทบุรี	การส่งนักเรียนไทยไปศึกษาเรื่องผลไม้ในต่าง ประเทศเพื่อให้รู้จักการปรับปรุงพันธุ์ใหม่ๆ พัฒนาการปลูกให้ดีขึ้น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	รัฐบาลมีนโยบายส่งนักเรียนไปศึกษาต่าง ประเทศในหลายแขนงวิชา รวมทั้งการเกษตร ด้วย ส่วนผู้เรียนจะเลือกศึกษาสาขาเกษตร ด้านไหน ก็แล้วแต่ความสมัครใจของผู้เรียน ซึ่งอาจมีคนสนใจศึกษาเฉพาะด้านผลไม้อยู่ บ้างตามสมควร	มีนโยบายส่งเสริมด้านนี้ และมีผู้ได้รับทุนเรียน ด้านนี้ด้วย.

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
4	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวีระ	จันทบุรี	การขยายระดับการศึกษาให้สูงขึ้นเพราะมีเพียงระดับต้นเท่านั้น ทำให้ไม่ก้าวหน้าเหมือน สายสามัญ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายด้านการ อาชีวศึกษาเพื่อส่งเสริมให้คนสนใจเรียนด้าน อาชีพมากขึ้นอยู่แล้ว จะขยายการสอนระดับ อนุปริญญาและปริญญาตรีด้านอาชีวศึกษาใน อนาคต	มีการขยายการสอนระดับ สูงขึ้นทั้งระดับ อนุปริญญาและปริญญา ตรีด้านอาชีวศึกษาใน เวลาต่อมา
5	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวีระ	จันทบุรี	มีสิ่งพิมพ์ช่วยการมรดกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย ทำให้นักเรียนซื้ออ่านได้ ซึ่งไม่เหมาะสม รัฐบาล ควรหามาตรการป้องกันและลงโทษ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	กระทรวงศึกษาธิการได้ประสานงานกับ กระทรวงมหาดไทยให้ช่วยดูแลเรื่องสิ่งพิมพ์ ที่จำหน่ายอยู่และมีมาตรการให้ครูบาอาจารย์ ช่วยกันควบคุมนักเรียนด้วย	ได้มีมาตรการป้องกัน และดูแลเรื่องนี้โดยตรง
6	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวีระ	จันทบุรี	ขอให้มีการบรรจุเรื่องการจักสานการฝีมือของ ท้องถิ่นต่าง ๆ ลงในหลักสูตร เพื่อให้มีการศึกษา พัฒนาขึ้นและนำไปประกอบอาชีพได้	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	รัฐบาลมีนโยบายเน้นด้านอาชีพเพื่อให้คน ประกอบอาชีพได้มากขึ้นกว่าการเรียนสาย สามัญ จะได้นำเรื่องนี้ไปพิจารณาต่อไป	รัฐบาลรีบไปดำเนินการ ต่อแต่ไม่ได้มีผลในเวลา ต่อมา
7	2478	หลวงวรนิติ ปรีชา	สกลนคร	ขอลดค่าโดยสารรถไฟ เทียวไปและกลับสาย ตะวันออกให้แก่นักเรียนและผู้เดินทางไปกลับเข้า มายังพระนคร	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	รัฐบาลมีนโยบายอยู่แล้ว เพื่อช่วยเหลือผู้ โดยสารเข้ามาเรียนและทำงานในพระนคร ให้ไปกลับรถไฟในราคาถูก กำลังประกาศ ใช้ในไม่ช้านี้	ได้ดำเนินการทำบัตรลด ราคาให้แก่นักเรียนและผู้ โดยสารเดินทางไปกลับ ภาคตะวันออกกับพระ นคร

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
4	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวิเศษ	จันทบุรี	การขยายระดับการอาชีวศึกษาให้สูงขึ้นเพราะมี เพียงระดับต้นเท่านั้น ทำให้ไม่ก้าวหน้าเหมือน สายสามัญ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายด้านการ อาชีวศึกษาเพื่อส่งเสริมให้คนสนใจเรียนด้าน อาชีพมากขึ้นอยู่แล้ว จะขยายการสอนระดับ อนุปริญญาและปริญญาตรีต่อไปในอนาคต	มีการขยายการสอนระดับ สูงขึ้นทั้งระดับ อนุปริญญาและปริญญา ตรีด้านอาชีวศึกษาใน เวลาต่อมา
5	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวิเศษ	จันทบุรี	มีสิ่งพิมพ์ช่วยการรมณ์จำหน่ายอย่างแพร่หลาย ทำให้มักเรียนเชื่ออ่านได้ ซึ่งไม่เหมาะสม รัฐบาล ควรหามาตรการป้องกันและลงโทษ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	กระทรวงศึกษาธิการได้ประสานงานกับ กระทรวงมหาดไทยให้ช่วยเหลือเรื่องสิ่งพิมพ์ ที่จำหน่ายอยู่และมีมาตรการให้ครูบาอาจารย์ ช่วยกันกวาดจับนักเรียนด้วย	ได้มีมาตรการป้องกัน และดูแลเรื่องนี้โดยตรง
6	2477	หลวงนรินทร์ ประสารวิเศษ	จันทบุรี	ขอให้มีการบรรจุเรื่องการจักสานการฝีมือของ ท้องถิ่นต่าง ๆ ลงในหลักสูตร เพื่อให้มีการศึกษา พัฒนาขึ้นและนำไปประกอบอาชีพได้	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	รัฐบาลมีนโยบายเน้นด้านอาชีพเพื่อให้คน ประกอบอาชีพได้มากขึ้นกว่าการเรียนสาย สามัญ จะได้นำเรื่องนี้ไปพิจารณาต่อไป	รัฐบาลรับไปดำเนินการ ต่อแต่ไม่ได้มีผลในเวลา ต่อมา
7	2478	หลวงวรนิติ ปรีชา	สกลนคร	ขอลดค่าโดยสารรถไฟ เทียวไปและกลับสาย ตะวันออกให้แก่นักเรียนและผู้เดินทางไปกลับเข้า มายังพระนคร	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	รัฐบาลมีนโยบายอยู่แล้ว เพื่อช่วยเหลือผู้ โดยสารเข้ามาเรียนและทำงานในพระนคร ให้ไปกลับรถไฟในราคาถูกลง กำลังประกาศ ใช้ในไม่ช้านี้	ได้ดำเนินการทำบัตรลด ราคาให้แก่นักเรียนและผู้ โดยสารเดินทางไปกลับ ภาคตะวันออกกับพระ นคร

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
11	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสตร์เวช	จันทบุรี	ยังมีเด็กพิการร่างกายไม่ปกติ และเด็กที่มีภูมิ ลำเนาไม่แน่นอนต้องย้ายตามพ่อแม่อยู่เรื่อย บาง คนอยู่ห่างไกลจากเมือง ไม่มีโรงเรียนให้เรียนขอ ให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	รัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่แล้ว กำลัง ดำเนินการจัดสร้าง โรงเรียนเฉพาะคนพิการ แต่ประเภทและโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ เพื่อให้เด็กที่มีความผิดปกติและไม่สามารถ เข้าเรียนได้อย่างเด็กปกติได้มีที่เรียนที่เหมาะสม	มีการดำเนินการเกี่ยวกับ เรื่องนี้โดยตรงและ ดำเนินการต่อมา ตลอด จนพัฒนาขึ้นตามลำดับ
12	2479	ร้อยโททองคำ คล้ายโอภาส	ปราจีนบุรี	ขอให้สร้างทางในจังหวัดปราจีนบุรี และภาค ตะวันออกอื่นเพิ่มเติม โดยเชื่อมกับทางรถไฟที่มี อยู่เดิม เพื่อช่วยให้การคมนาคมสะดวกขึ้น เพราะ มีทางรถไฟอยู่สายเดียว	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	รัฐบาลคงต้องดำเนินการไปตามความเหมาะสม กับงบประมาณและความจำเป็น ภาค ตะวันออกอยู่ใกล้กรุงเทพฯ เดินทางได้หลาย ทางอยู่แล้ว คงจะได้พิจารณาสร้างทางเชื่อม ต่อไปภายหลัง	รัฐบาลรับไปพิจารณา และคอยดำเนินการต่อไป ตามความเหมาะสม
13	2479	ร้อยโททองคำ คล้ายโอภาส	ปราจีนบุรี	รัฐบาลควรมีนโยบายสามาถเปลี่ยนแพทย์ส่วนภูมิภาค ภาคให้ได้เข้ารับการอบรมความรู้ใหม่ในพระ นครและหมอนให้แพทย์ในพระนครได้ไปทำงาน ในส่วนภูมิภาคบ้าง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงสา ธารณสุข	จริงๆ แล้ว มีนโยบายนี้อยู่และได้ดำเนินการ อยู่แล้ว การอบรมแพทย์มีอยู่ประจำและได้ ให้แพทย์ส่วนภูมิภาคอบรมเสมอ ส่วนการโยก ย้ายก็แล้วแต่สมัครใจ บางคนอยู่ในภูมิลำเนา ก็ไม่ต้องการย้าย แต่ก็มีนโยบายกระจาย แพทย์ให้ทั่วถึงอยู่แล้ว	มีนโยบายดังกล่าว และ ได้ดำเนินการอยู่แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
14	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสตร์เวช	จันทบุรี	รัฐบาลควรขยายการศึกษาด้านเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น เพื่อจะได้ผลิตยาได้เอง ลดการสั่งเข้าและเผยแพร่ ยารักษาโรคให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น เพราะชาวบ้าน ยังรักษาแบบเก่าตามความเชื่อเดิมอยู่อีกมาก	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง สาธารณสุข	กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายเผยแพร่ความ รู้เรื่องยาและการรักษาโรคแบบใหม่ให้ถูก แบบแผนแก่ประชาชนโดยผ่านใบโฆษณา ออกเสียงทางวิทยุ และแพทย์ พยาบาล ที่ ปฏิบัติงานอยู่ เรื่องความเชื่อกงเป็นเฉพาะคน เฉพาะที่แต่คงค่อยเข้าใจดีขึ้นต้องใช้เวลา ส่วนการศึกษาด้านเกษตรกรรมทราบว่า กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายอยู่แล้ว มีทุน ให้ไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อขยายงานด้านนี้ ต่อไป	รัฐบาลมีนโยบายในเรื่อง นี้ และได้ดำเนินการอยู่ แล้ว
15	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสตร์เวช	จันทบุรี	ขอให้รัฐบาลส่งเสริมการเพาะปลูกและบำรุงป่า ไม้โกงกางในจังหวัดจันทบุรี เพื่อรักษาความสม ดุลของป่าชายเลนและสิ่งแวดล้อม	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรมีนโยบายให้เกษตรกรจังหวัด และป่าไม้จังหวัดช่วยดูแลบำรุงรักษาสภาพ ป่าในแต่ละท้องที่รวมทั้งให้ช่วยเผยแพร่ ความรู้เกี่ยวกับพืชที่มีประโยชน์ให้แก่ประจ ชาชนในพื้นที่ได้ทราบและช่วยกันรักษาเพื่อ ประโยชน์ของท้องที่นั้นโดยตรง	รัฐบาลมีนโยบายเรื่องนี้ และได้ดำเนินการอยู่แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
16	2479	หลวงนรินทร์ ประวัติศาสตร์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการจัดตั้ง โรงเรียนแพทย์พื้นบ้านเปิดสอน อย่างตามหลักวิชา โดยเปิดที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยก่อน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงสา ธารณสุข	รัฐบาลมีนโยบายขยายการศึกษาทางแพทย์ ให้กว้างขวางขึ้นหลายสาขา แพทย์พื้นบ้านเป็น สาขาหนึ่งที่ต้องการขยายขึ้น ตอนนี้มีทุนให้ ไปศึกษาต่อต้านนี้หลายทุนแล้วคงจะได้ขยาย งานต่อไป เมื่อเรียนจบกลับมา	รัฐบาลมีนโยบายอยู่แล้ว และดำเนินการต่อมา
17	2479	หลวงนรินทร์ ประวัติศาสตร์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการตั้งสถานีทดลองปลูกผลไม้ เพื่อเป็น พันธุ์ตัวอย่างสำหรับขยายพันธุ์ต่อไป จะได้พันธุ์ ที่ดีพัฒนาขึ้น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรมีการทดลองปลูกพืชพันธุ์ ใหม่อยู่หลายชนิด เป็นพันธุ์จากต่างประเทศก็ มีเพื่อให้ได้ผลผลิตใหม่ที่ดีแต่ถ้าเป็นพืชพื้น เมืองเดิมที่เคยปลูกกัน ก็มีนโยบายให้ เกษตรกรส่งเสริมผลผลิต ทำรุงพันธ์และ ขยายพันธุ์ให้ดีขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ของ เกษตรกรเอง	รัฐบาลได้ดำเนินการใน เรื่องนี้อยู่แล้ว รวมทั้ง ทดลองพันธุ์ใหม่อีก หลายชนิดด้วย
18	2479	หลวงนรินทร์ ประวัติศาสตร์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการตั้ง โรงงานอุตสาหกรรมทำผลไม้ กระป๋องขึ้นเพื่อส่งขายเป็นรายได้เข้าประเทศ เพราะประเทศไทยมีผลไม้มากหลายชนิด บาง ชนิดก็ขายได้ดีเป็นที่นิยมของคนต่างชาติ รวมทั้ง เป็นการสร้างงานขึ้นในประเทศด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง อุตสาหกรรม	เรื่องนี้รัฐบาลมีนโยบายอยู่แต่ยังดำเนินการ ไม่ได้เพราะความไม่พร้อมหลายประการ ซึ่ง จะได้พิจารณาดำเนินการต่อไป แต่ตอนนี้ส่ง เสริมให้ทำผลไม้แช่อิ่ม ผลไม้แห้ง ผลไม้แปร รูป ซึ่งทำกันอยู่แล้วให้เป็นล้าเป็นสันขึ้น ก็ สามารถส่งขายทำรายได้ให้ประเทศได้ เหมือนกัน	รัฐบาลมีนโยบายแต่ยัง ไม่ได้ดำเนินการ ซึ่งได้มี การพิจารณาคำเนินการ ในเวลาต่อมา

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
19	2479	นายหอมจันทร์ วัฒนวิจารณ์	ฉะเชิงเทรา	การสร้างถนนเชื่อมต่อสายสมุทรปราการ ถึง ฉะเชิงเทราให้แล้วเสร็จ เพื่อช่วยการคมนาคมใน ท้องถิ่นให้สะดวกขึ้น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	ได้มอบหมายให้ดำเนินการต่อไปแล้ว โดย อนุมัติค่าใช้จ่ายเพิ่มแล้วกำชับให้เสร็จทัน ตามที่กำหนด ที่ล่าช้าเพราะมีปัญหาเรื่องงบประมาณ	ได้ดำเนินการต่อไปจน เสร็จ
20	2479	ร้อยโททองคำ คล้ายโอกาส	ปราจีนบุรี	ตามแนวชายแดนมีการขายของกันอยู่มาก อาจมี ผลกระทบต่อความปลอดภัย รวมทั้งสินค้าที่ซื้อ ขายกันไม่มีการควบคุม ตรวจสอบอาจเป็นสินค้า ที่ไม่ถูกต้อง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการค้า ต่างประเทศ	เรื่องนี้รัฐบาลมิได้นั่งนอนใจ มีการตั้งค่าน ศุลกากรดูแลเรื่องนี้โดยตรงและขอความช่วยเหลือ กับทางมหาดไทย ให้เจ้าหน้าที่บ้าน เมืองช่วยตรวจตรา กวดขันด้วยอีกทางหนึ่ง	รัฐบาลรีบไปดำเนินการ และวางมาตรการกวดขัน เรื่องนี้
21	2479	พันเอกพระยา วิเศษสิงหนาท	นครนายก	ให้มีการส่งเสริมและพัฒนาการแพทย์แผน โบราณให้เป็นระบบแทนแผน มีการสอบไล่เทียบ ความรู้เหมือนแพทย์ปัจจุบัน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงสา ธารณสุข	เรื่องการแพทย์แผนโบราณที่มีการเรียน การ ฝึกฝนกันอยู่ต้องมีการศึกษากันจริงก่อนที่จะ รับรองตามหลักวิชา ส่วนการเทียบให้เหมือน แพทย์ปัจจุบัน คงทำไม่ได้เพราะกฎเกณฑ์ไม่ เหมือนกัน แพทย์ปัจจุบันมีสถานแพทย์ดูแล ต้องควบคุมมาตรฐานไว้ตามระเบียบ	รัฐบาลได้ชี้แจงไปว่าเป็น คนละส่วน ไม่สามารถ เทียบกันได้ แต่จะได ศึกษาเรื่องแพทย์แผน โบราณตามหลักวิชาต่อ ไป
22	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสน์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการช่วยเหลือชาวประมงเพราะรายได้ น้อย ควรมีสวัสดิการ ให้เงินกู้และช่วยค่าใช้จ่าย ในการเล่าเรียนของบุตรด้วย เพราะบุตรต้องช่วย พ่อแม่ทำงาน ออกทะเลไปไม่ได้เรียนหนังสือ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	การประมงเป็นอาชีพเก่าแก่มีกทำกันใน ครอบครัว รัฐบาลจะหาทางช่วยเหลือโดยจัด หารายได้เสริม จัดหาลาดให้ขายสินค้าได้ ส่วนการศึกษากะทรวงศึกษาธิการ ได้หาทาง ช่วยเหลืออยู่แล้ว	รัฐบาลรีบไปดำเนินการ หาทางช่วยเหลือต่อไป

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
23	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสน์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการตั้งสถานีทดลองป่าทุ่งพันธุสัตว์น้ำเพื่อ ขยายพันธุ์ที่ตีให้เผยแพร่ออกไปและทำให้มีราย ได้ดีขึ้น เช่น ปลากระพง ปลากระบอก ฯลฯ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรได้ดำเนินการทดลองป่าทุ่ง พันธุสัตว์น้ำอยู่หลายชนิด ถ้าได้ผลดีก็จะ ขยายพันธุ์ต่อไปให้ประชาชนได้พันธุ์ดีไป เพาะเลี้ยงเป็นรายได้เพิ่มขึ้น	มีการดำเนินการในเรื่อง นี้อยู่แล้ว โดยกระทรวง เกษตรดำเนินการอยู่
24	2479	หลวงนรินทร์ ประศาสน์เวช	จันทบุรี	ขอให้มีการช่วยเหลือราษฎรที่ขาดงานและมีบุตร มากให้บุตรได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา ธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายจัดการศึกษา สงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือเด็กที่ด้อยโอกาสให้ ได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ภาคบังคับและมี ทุนให้ศึกษาต่อสูงขึ้นตามความสามารถ	มีนโยบายช่วยเหลือใน เรื่องนี้อยู่แล้ว
25	2480	นายเสงี่ยม เจริญฮวด	ชลบุรี	มีโจรผู้ร้ายชุกชุมตามแนวชายแดนภาคตะวันออก และในเขตชนบทห่างไกลออกไปสันตมภ์ชาว บ้านอยู่ประจำทำให้เกิดความเดือดร้อน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	กระทรวงมหาดไทยได้เร่งรัดให้เจ้าหน้าที่ บ้านเมืองช่วยกันกวาดล้างอยู่อย่างเคร่ง ครัดขอให้ประชาชนร่วมกับทางบ้านเมือง ช่วยดูแลความเรียบร้อยและแจ้งให้ทราบด้วย หากรู้ที่ซ่อนของโจรผู้ร้าย	รัฐบาลมีมาตรการดำเนิน การอย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
32	2480	นายคาบสงวน พยุ่งพงศ์	ปราจีนบุรี	โรงเรียนที่เปิดเพิ่มใหม่มีจัดการในรูปสหศึกษา ไม่ แยกเป็น โรงเรียนหญิง โรงเรียนชายอย่างแต่ก่อน ควรมีระเบียบเพื่อป้องกันความประพฤติที่เสีย หายอันอาจเกิดขึ้น ได้ระหว่างเรียน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิ การ	โรงเรียนที่ต้องจัดในรูปสหศึกษาเพื่อ ประหยัดงบประมาณและเพื่อให้เด็กเกิดการ เรียนรู้สังคมตามหลักวิชา ส่วนเรื่องความ ประพฤติทางโรงเรียนมีระเบียบของ กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยความประพฤติ ใครฝ่าฝืนมีบทลงโทษ ต้องปฏิบัติตามกฎ โดย เคร่งครัด และให้ครูบาอาจารย์ช่วยดูแลความ ประพฤติของเด็กด้วย	รัฐบาลได้ชี้แจงและวาง ระเบียบบังคับไว้ให้ยึด ถือปฏิบัติตามมีบทลง โทษไว้อย่างชัดเจนแล้ว
33	2481	นายเสกกล เจตสมมา	ระยอง	โรงเรียนมัธยมในต่างจังหวัดซึ่งชายไปไม่ทั่วถึง ทำให้เด็กไม่มีที่เรียนต่อเมื่อจบภาคบังคับต้องเดิน ทางไปเรียนในเมืองหรือเข้ามาเรียนในพระนคร ซึ่งไม่สะดวกและเสียค่าใช้จ่ายมากต้องการให้รัฐ บาลและชายโรงเรียนไปยังส่วนภูมิภาคให้เพียง พอ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิ การ	กระทรวงศึกษาธิการกำลังขยายโรงเรียน มัธยมเพิ่มเติมในต่างจังหวัดเพื่อช่วยให้เด็ก ได้มีที่เรียนต่อ คอนันนี้ก็ให้มีโรงเรียนประจำ จังหวัดให้ครบก่อนแล้วค่อยขยายไปโรงเรียน ประจำอำเภอ คงค่อยขยายไปให้ทั่วถึงตาม กำลังจากประมาณ	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และขยายต่อไปอย่าง กว้างขวางในเวลาต่อมา

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
34	2481	นายคาบสวางน พยุงพงศ์	ปราจีนบุรี	ครูที่สอนระดับประถมศึกษาที่มีภาระงานมาก หลายแห่งต้องสอนหลายระดับชั้น และโรงเรียนบางแห่งอยู่ไกลในท้องที่ทุรกันดาร ทำให้ขวัญและกำลังใจลดลง อีกทั้งเงินเดือนก็น้อยต้องการให้รัฐบาลช่วยส่งเสริม	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษามีนโยบายพัฒนาโรงเรียนประถมเพราะเป็นการศึกษาค้นคว้าบังคับ แต่ต้องค่อยแก้ปัญหาไปเพราะ โรงเรียนขยายไปมาก ทำให้ขาดครูจึงต้องให้ครูรับภาระมาก และบางแห่งอยู่ไกลเพราะขยายโรงเรียนไป รัฐบาลก็ได้พยายามตัดเส้นทางคมนาคมให้สะดวกขึ้น แล้วให้ออกาสศึกษาต่อหรือสอบวิชาชุดเพื่อเลื่อนวิทยฐานะเพื่อเป็นการส่งเสริมครูให้ก้าวหน้า	รัฐบาลชี้แจงถึงความจำเป็นและให้หลักการในการพัฒนาครูให้ก้าวหน้า เพื่อส่งเสริมขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานให้แก่ครู โดยรวม
35	2481	นายเสงี่ยม เจริญฮวด	ชลบุรี	เกณฑ์การเลื่อนไปดำรงตำแหน่งทางบริหารของครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ การกำหนดแนวปฏิบัติให้ชัดเจนและเข้าใจตรงกันเพราะแสดงถึงความก้าวหน้าในสายงานครู	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีกฎและระเบียบการสอบเลื่อนตำแหน่งในสายบริหารของครูไว้ให้ปฏิบัติแล้วและประกาศให้ทราบ โดยทั่วกัน ผู้มีคุณสมบัติสามารถสอบได้กำหนดการก็มีภาระงานให้ทราบเป็นคราว ๆ ไป	รัฐบาลมีเกณฑ์ในเรื่องนี้อยู่แล้วอย่างชัดเจน ขอให้ผู้สนใจติดตามกำหนดการเป็นคราว ๆ ไป

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
36	2481	นายเฉลา เคลานนท์	ตราด	ขอให้รัฐบาลส่งเสริมการอาชีวศึกษาของท้องถิ่น อย่างจริงจัง เขียนและฝึกเพื่อให้ประกอบอาชีพได้ ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นประกอบการศึกษาทำให้ ปฏิบัติได้จริง เช่น การประมง การเกษตร อีสาน ประจำท้องถิ่น ให้มีเรียนในระดับสูงขึ้นเพื่อช่วย พัฒนาอาชีพในท้องถิ่น ไปด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิ การ	กระทรวงศึกษาธิการเปิดสอนด้านอาชีว ศึกษาก็เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำไปปฏิบัติ จริงได้ แต่การจัดหลักสูตรต้องเป็นไปตาม นโยบายและหลักวิชาการ รวมทั้งให้สอดคล้อง กับท้องถิ่น เช่น การเกษตร ให้รู้จักใช้ และศึกษาพืชของท้องถิ่นด้วย ส่วนด้านอื่น ๆ จะได้พิจารณาคำนวณความเหมาะสมต่อไป	รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริม และรับไปพิจารณาเพื่อ หาทางสนับสนุนต่อไป
37	2481	นายดาบสงวน พุงพงส์	ปราจีนบุรี	ที่ดินในจังหวัดปราจีนบุรีซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง ยัง มีที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกมาก บางแห่งแห้งแล้ง บางแห่งอยู่ในท้องที่กั้นตาร และบางแห่งอยู่ตาม แนวชายแดนกับอินทราข ต้องการให้รัฐบาลช่วย สำรวจและปรับปรุงเพื่อใช้เนื้อที่ให้เกิดประโยชน์ มากขึ้น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีโครงการสำรวจพื้นที่เพื่อพัฒนาและ ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านการเกษตร ไป ไม่ รวมทั้งพื้นที่อยู่อาศัย โรงงาน และอื่น ๆ อีกทั้งมีโครงการจัดทำชลประทานเพื่อพัฒนา พื้นที่ในการเกษตรและปรับปรุงพื้นที่ที่ดิน เสื่อมคุณภาพให้ใช้ประโยชน์มากขึ้น ขอฝาก ส.ส. ช่วยให้มีข้อมูลด้วย จะได้จัดทำโครงการ พัฒนาต่อไป	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และมีโครงการพัฒนา ด้านนี้อยู่แล้วเพื่อพัฒนา พื้นที่ให้ใช้ประโยชน์ได้ มากที่สุด

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
38	2482	นายดาบสงวน พยุงพงศ์	ปราจีนบุรี	มีโจรผู้ร้ายชุกชุมในท้องที่ห่างไกล จากตัวเมือง และตามแนวชายแดน มักปล้นสดมภ์ชาวบ้านอยู่ เสมอ ขอให้ทางราชการช่วยเหลือและแก้ปัญหา ให้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลพยายามปราบปรามเรื่องนี้อยู่แล้ว ส่ง เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไปช่วยรักษาและดูแล ความเรียบร้อย แต่จำนวนเจ้าหน้าที่ยังไม่ เพียงพอ ขอให้คนในพื้นที่ช่วยกันสอดส่องดู แลกันภายในท้องที่ด้วย	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และขอความช่วยเหลือ ไปยังท้องถิ่นเพื่อให้ช่วย กันพัฒนาท้องถิ่นของตน ด้วย
39	2482	นายดาบสงวน พยุงพงศ์	ปราจีนบุรี	ชาวนาขังซากจน โดยเฉพาะไม่สามารถขายผล ผลิตได้เอง ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา ทำงานหนัก แต่รายได้ไม่คุ้มต้องการให้รัฐบาลช่วยจัดตั้ง สหกรณ์ชาวนาเพื่อช่วยประกันราคาข้าวและมีราย ได้ที่เหมาะสม	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	รัฐบาลกำลังพิจารณาหามาตรการควบคุม ราคาข้าว โดยให้ชาวนาได้รับประโยชน์มาก ที่สุด ตอนนี้ที่ทำได้คือกำหนดราคาข้าว ให้มี ราคามาตรฐานพอเหมาะ เพื่อช่วยให้ชาวนามี รายได้ที่เหมาะสมแล้ว	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และหามาตรการแก้ไข เพื่อช่วยเหลือชาวนา
40	2483	นายจันทร์เชตร ถิ์ตรภูมิ	ชลบุรี	ขอให้มีการสร้างทางถนนเพื่อเชื่อมเส้นทาง คมนาคมทางภาคตะวันออกกับพระนคร ให้ สะดวกขึ้นเพราะเส้นทางยังไม่ค่อยดีมีน้อย และ ไม่ติดต่อกันในแต่ละจังหวัด	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง คมนาคม	รัฐบาลมีนโยบายสร้างเส้นทางคมนาคมให้ เชื่อมต่อกันทุกจังหวัดและเข้าสู่พระนครได้ โดยตรงอยู่แล้ว แต่คงค่อยทำไปตามกำลังงบ ประมาณที่มีอยู่ ตอนนี้ก็เร่งสร้างถนนใน จังหวัด เป็นสายหลักให้เรียบร้อยก่อน	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และชี้แจงถึงข้อจำกัดใน การดำเนินการที่ทำให้ไม่ สามารถดำเนินการได้ อย่างที่กำหนดคนโยบาย ไว้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
41	2483	นายสกล เจตสมมา	ระยอง	คลองในจังหวัดระยองหลายแห่งดินเงินขึ้นมากจนใช้การไม่ได้ ราษฎรเดือดร้อน เพราะยังต้องใช้คลองเป็นเส้นทางสัญจรอยู่ ขอให้รัฐบาลช่วยขุดคลองใหม่และลอกคลองเก่าให้ใช้การได้เพียงพอ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	รัฐบาลจัดสรรงบประมาณหนึ่งให้แล้ว ขอให้ท้องถิ่นช่วยกันอีกทางหนึ่งในการร่วมแรงร่วมใจกันขุดลอกคลองเก่าหรือขุดคลองใหม่ในท้องที่ตามแต่เหมาะสมก็จะช่วยได้ ทำให้มีเส้นทางสัญจรดีขึ้น	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือส่วนหนึ่ง และให้ประชาชนในท้องที่ร่วมมือกันด้วยอีกส่วนหนึ่ง เพื่อช่วยกันพัฒนาท้องถิ่น
42	2483	นายสกล เจตสมมา	ระยอง	ขอให้มีมาตรการช่วยรักษาป่าไม้ให้มากขึ้นเพราะมีการลักลอบตัดไม้กันมากบางแห่งพนักงานป่าไม้ก็มีส่วนร่วมด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร	ความจริงมีระเบียบของการรื้อกล้าพื้นที่ป่ารวมทั้งการตัดไม้ประกาศใช้แล้ว มีบทลงโทษด้วยหากใครฝ่าฝืน ขอให้ช่วยกันดูแลด้วย หากเจ้าพนักงานทำผิดเองขอให้แจ้งพร้อมหลักฐานจะได้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป	รัฐบาลชี้แจงเรื่องระเบียบปฏิบัติและขอให้ช่วยกันดูแลผู้กระทำผิดจะได้นำมาลงโทษต่อไป
43	2483	นายดาบ สงวนพวงพงษ์	ปราจีนบุรี	มีการตั้งป้อมเล่นการพนันกันมากควรมีข้อบังคับแก่ผู้เล่นให้เหมาะสมเพราะมีเด็กนักเรียนไปเล่นทำให้เสียการเรียน และยังเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เกิดความเสียหายได้	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	ตามกฎหมายแล้วการตั้งป้อมการพนันเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ทางกรมกำลังดำเนินการอยู่ ขอให้ช่วยกันดูแลอย่าให้เด็กหนีเรียนไปเล่นเพราะเป็นสิ่งไม่สมควรและถูกจับกุมตามกฎหมายได้หากทางการตรวจพบ	รัฐบาลมีบทลงโทษการกระทำดังกล่าวซึ่งผิดกฎหมาย ขอให้ช่วยกันควบคุมดูแลเยาวชนอย่าให้มั่วสุมการกระทำผิดดังกล่าวนี้ด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
44	2484	นายจันทร์เชตร จักรภูมิ	ชลบุรี	มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในประเทศมากขึ้น หลาย คนแข่งอาชีพคนไทยทำ ขอให้รัฐบาลสงวนอาชีพ ให้แก่ราษฎรไทยทำ โดยเฉพาะการเกษตรและ การถือครองที่ดินทำกิน เพราะเป็นอาชีพเก่าแก่ ของคนไทย	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลตระหนักถึงปัญหานี้มาก ได้ออกพระ ราชบัญญัติสงวนอาชีพให้เฉพาะคนไทยแล้ว คนต่างชาติยังไม่มีสิทธิหลายเรื่อง เช่นการถือ ครองที่ดินหรือการประกอบกิจการใน ประเทศโดยที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางราช การ	รัฐบาลมีมาตรการควบคุม อยู่แล้ว
45	2484	นายจันทร์เชตร จักรภูมิ	ชลบุรี	ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือชาวบ้านในพื้นที่ที่ขาดน้ำ โดยเฉพาะในหน้าแล้งไม่มีน้ำทำนา และบริโภค เลย ถ้ามีการขุดคลองเก็บน้ำไว้ใช้คงช่วยบรรเทา ความลำบากลงได้บ้าง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ขณะนี้กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการ สำรวจพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง เพื่อจะได้ช่วย บรรเทาความเดือดร้อน มีหลายท้องที่ชาว บ้านช่วยกันขุดคลองเก็บน้ำไว้ใช้ในยามขาด แคลน ก็ได้ผลดีพอควร ช่วยให้พื้นที่มีน้ำใช้ และทำการเกษตรเล็กน้อยในหน้าแล้งได้	รัฐบาลกำลังดำเนินการ แก้ไขอยู่และแนะนำให้ คนในพื้นที่ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกันเพื่อพัฒนา ท้องที่ด้วย
46	2484	นายเจลา เดลาแทนท์	ตราด	ขอให้รัฐบาลส่งเสริมการทำประมงทางทะเล เพราะเป็นอาชีพหลักของประชาชนที่อยู่ตามชาย ฝั่งทะเล ช่วยให้เกิดเงินขึ้นมีอุปกรณ์ที่ทันสมัยรวม ทั้งประกันราคาขายให้เหมาะสมด้วย	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมทุกอาชีพ ที่คนไทย ทำอยู่ ด้านประมงทางทะเลก็ได้แนะนำ อุปกรณ์และวิธีใหม่ให้ รวมทั้งประกันราคา ขายสินค้าให้ด้วยแล้ว	รัฐบาลส่งเสริมอยู่แล้ว และดำเนินการช่วยเหลือ หลายด้านทั้งแนะนำวิธี การและประกันราคาสิน ค้า

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
47	2484	นายเจลา เตาลานนท์	ตราด	มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายแห่ง ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้และบางแห่งมีผู้ถือหุ้นเป็นคนต่างชาติ ทำให้เกิดปัญหาการบริหารได้และประเทศชาติอาจเสียเปรียบกับต่างชาติได้อีกด้วย	นายกรัฐมนตรีนครี	นโยบายของรัฐบาลต้องการพัฒนาประเทศด้านอุตสาหกรรม ในระยะแรกจำเป็นต้องลงทุนร่วมกับต่างชาติ จ้างต่างชาติมาเป็นที่ปรึกษาและดำเนินการร่วมกันแต่อยู่ภายใต้กฎหมายไทย ซึ่งรัฐบาลมีมาตรการควบคุมอยู่แล้ว ส่วนเรื่องสิ่งแวดล้อมก็ได้หาวิธีการป้องกันและแก้ไขไว้ด้วย	รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมและมีมาตรการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นแล้ว
48	2484	นายเจลา เตาลานนท์	ตราด	รัฐบาลควรมีการศึกษาเรื่อง โรคพิษและศัตรูพืชเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนทราบ รวมทั้งให้รู้จักวิธีป้องกัน ปรามปรามอย่างถูกหลักวิชาแก่เกษตรกรด้วย คิดว่าให้ทำกันเองอย่างไม่ถูกต้อง	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรมีนโยบายด้านนี้อยู่แล้ว กำลังส่งข้าราชการและนักเรียนทุนไปศึกษาเรื่องนี้โดยตรง โดยเฉพาะโรคพิษเมืองร้อน เพื่อนำความรู้กลับมาเผยแพร่ให้เกษตรกรทราบและนำไปใช้ต่อไป	รัฐบาลมีนโยบายและกำลังดำเนินการอยู่
49	2485	นายดาบ สงวนพวงพงษ์	ปราจีนบุรี	ประชาชนที่ฐานะไม่ดีแต่มีบุตรมาก โดยเฉพาะคนต่างจังหวัดยังคิดค่านิยมเดิมและหลายคนไม่ส่งลูกเรียนแต่อยากให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือเช่นเรื่องการเมืองงานทำเพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตรให้ดี	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลืออยู่แล้ว ผู้มีบุตรมาก ก็มีสวัสดิการช่วยให้เรียนฟรี 1 คน และกำลังเผยแพร่ความรู้เรื่องการเมืองการมีบุตรมากทำให้มีปัญหา ควรมีตามกำลังแห่งฐานะ เพื่อบุตรที่มีคุณภาพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป	รัฐบาลพยายามรณรงค์เรื่องการเมืองการมีบุตรให้น้อยลงและหาทางช่วยเหลือผู้มีบุตรมาก โดยจัดสวัสดิการเรื่องให้การศึกษาฟรี

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
50	2485	นายดาบสงวน พุงพงค์	ปราจีนบุรี	ตำรา อุปกรณ์การเรียนขาดแคลนมีน้อย ไม่เพียงพอและราคาแพงมาก ทำให้นักเรียนประสบปัญหาด้านการศึกษา ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือและแก้ปัญหาหนี้โดยด่วน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	ขณะนี้อยู่ในสภาวะสงครามจึงประสบปัญหาเรื่องนี้มาก แต่รัฐบาลก็พยายามช่วยเหลือโดยขอบริจาคตำรา อุปกรณ์ของคนรุ่นก่อนมอบให้ทางโรงเรียน เพื่อให้รุ่นน้องได้เรียน รวมทั้งกระดาษ ดินสอ ก็ขอให้ใช้อย่างประหยัดและพยายามแบ่งกันใช้ให้หลาย ๆ วิชา และใช้ต่อได้เมื่อเดือนขึ้นใหม่	รัฐบาลดำเนินการแก้ไขปัญหานี้อยู่แล้ว
51	2486	นายเจลา เดาลานนท์	ตราด	การเดินทางเรือชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทย มักมีปัญหาล่าช้าเขตแดนของประเทศเพื่อนบ้านก่อให้เกิดความเข้าใจผิดอยู่เสมอสร้างความกระทบกระเทือนกันขอหาให้รัฐบาลตกลงกันเรื่องเขตแดนให้ชัดเจนเพื่อแก้ปัญหาหนี้	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ	รัฐบาลกำลังดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ แต่มีปัญหาเรื่องหลักเขตแดนจากแผนที่ของเรากับเขาไม่ตรงกันจากการแบ่งเขตของประเทศมหาอำนาจ เราจึงรอการเจรจาจนอยู่ คาดว่าคงเรียบร้อยในไม่ช้า	รัฐบาลกำลังดำเนินการเรื่องนี้อยู่
52	2486	นายดาบสงวน พุงพงค์	ปราจีนบุรี	มีบริษัทตั้งใหม่เกิดขึ้นมากและมีคนในคณะรัฐบาล ไปเป็นผู้ถือหุ้นอยู่หลายแห่ง ทำให้เกิดข้อครหาเพราะมีเรื่องผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับขอให้รัฐบาลให้ความกระจ่างด้วย	นายกรัฐมนตรี	บางคนเป็นกิจการส่วนตัวที่ทำมาก่อน เพราะนักการเมืองไม่มีอาชีพจะเป็นข้าราชการประจำไม่ได้ จึงต้องมือข้างอื่นทำ ซึ่งไม่ผิดหลักการ แต่ต้องแยกเรื่องงานในหน้าที่กับงานส่วนตัวให้ออกเพราะมีระเบียบประกาศให้อยู่	รัฐบาลชี้แจงและมีระเบียบให้ถือปฏิบัติอยู่แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
53	2486	นายคาบสงวน พงษ์พงศ์	ปราจีนบุรี	ตามนโยบายรัฐนิยมของท่านผู้นำห้ามการกินหมาก ทำให้ผู้ปลูกหมากขาดรายได้ ครั้นไปทำงานอื่นก็ไม่ถนัด ขอให้รัฐบาลแก้ไขด้วยเพราะประชาชนเดือดร้อน	นายกรัฐมนตรีนครี	รัฐบาลจำเป็นต้องห้ามการกินหมากเพราะเป็นสิ่งที่ไม่สุภาพและเป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วยก่อให้เกิดโรคได้หลายอย่างแต่ผู้ปลูกหมากก็ยังสามารถใช้ทำอย่างอื่นได้ หรือจะเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นแทน ก็จะขายได้ดีกว่าหมากยังมีอีกหลายอย่าง ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนอาชีพ	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลในการออกรัฐนิยมห้ามกินหมาก และแนะนำให้ปลูกพืชชนิดอื่นแทน
54	2486	นายเลลา เตาลานนท์	ตราด	ขณะนี้เงินยามสงคราม ราษฎรประสบปัญหาข้าวขาดหมากแพง และสินค้าหายาก รัฐบาลได้ออกคู่มือ เพื่อให้ราษฎรซื้อสินค้าจำเป็นแต่ก็ไม่เพียงพอกับความจำเป็นที่ต้องใช้ ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	นายกรัฐมนตรีนครี	สินค้าที่จำเป็นมีน้อยและหายากเพราะเป็นช่วงสงครามรัฐบาลจึงช่วยเหลือโดยการออกพันธบัตรให้แลกซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อการบริโภค พยายามกระจายให้ทั่วถึง ป้องกันการกักตุนสินค้าและขายเกินราคาจึงขอให้ช่วยกันประหยัดเพื่อช่วยประเทศชาติ	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลและแจ้งนโยบายที่ดำเนินการช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้แล้ว
55	2486	นายคาบสงวน พงษ์พงศ์	ปราจีนบุรี	ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเพราะถูกนายทุนบังคับให้ตัดฟันส่งไปสร้างทางรถไฟ ต้องทำงานหนัก และไม่ได้รับค่าแรง ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	นายกรัฐมนตรีนครี	ไม่เป็นปัจจัยสำคัญขณะนี้และเป็นที่ต้องการรัฐบาลมีนโยบายควบคุมการใช้ ขอให้ช่วยกันดูแลและแจ้งให้ทราบด้วยหากมีการละเมิด ถ้ามีการตัดจะอยู่ในความยินยอมเป็นการเฉพาะรายเท่านั้น	รัฐบาลชี้แจงและมีมาตรการควบคุมดูแลเรื่องนี้อยู่

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
56	2486	นายดาบสงวน พยุ่งพงศ์	ปราจีนบุรี	ขณะนี้น้ำมันเชื้อเพลิงมีราคาสูงและขาดแคลน แต่มีความจำเป็นต้องใช้ มีพ่อค้าบางรายกักตุนและขายเกินราคา ขอให้รัฐบาลแก้ไขด่วน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง กลาโหม	น้ำมันเป็นยุทธปัจจัยจำเป็นต้องสงวนไว้ใช้ในสิ่งที่จำเป็น เช่น ในการป้องกันประเทศ ส่วนกิจการอื่นขอให้ใช้ของอื่นแทนไปถ้าทำได้ ตอนนี้เป็นภาวะฉุกเฉิน ใครกักตุนสินค้ามีความผิดขอให้แจ้งทางการเพื่อดำเนินการต่อไป	รัฐบาลให้เหตุผลและวางมาตรการในการแก้ไขไว้แล้ว
57	2486	นายดาบสงวน พยุ่งพงศ์	ปราจีนบุรี	ราษฎรตามแนวชายแดนได้รับความเดือดร้อนในยามสงครามเพราะสินค้าอุปโภคบริโภคมีราคาแพงและหายากรวมทั้งยังมีผลกระทบจากชายแดน มีโจรเข้ามาลักขโมย ปล้นสะดมภ์ และมีกองกำลังตั้งฐานที่พอยู่ทำให้ประชาชนเสียชีวิตอย่างมาก ขอให้รัฐช่วยเหลือด่วน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ขณะนี้อยู่ในภาวะสงครามประชาชนทุกพื้นที่ต่างได้รับความลำบากเหมือนกัน เรื่องสินค้าอุปโภคบริโภคที่รัฐบาลพยายามหาทางช่วยเหลือ เช่น ออกอุปถัมภ์ แจกบัตรคิว ออกกฎหมายห้ามกักตุน ส่วนคนต่างจังหวัดอาจช่วยตนเอง ได้ด้วยการปลูกผักสวนครัวอีกทางหนึ่ง ส่วนปัญหาเรื่องความมั่นคงปลอดภัยรัฐบาลหาทางช่วยอยู่แล้ว ขอความร่วมมือให้ช่วยกันด้วย	รัฐบาลชี้แจงถึงความจำเป็นในยามสงครามและมีมาตรการช่วยเหลือแล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
58	2487	นาเสกกล เจตสมมา	ระยอง	รัฐธูลมิน โยบายส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อให้รู้หนังสือแต่ผู้ใหญ่จำนวนมากยังไม่เห็นความสำคัญเพราะต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัว จึงอยากให้รัฐบาลสนับสนุนมากขึ้นเช่นเรียนแบบให้เปล่า จะช่วยให้คนสนใจเรียนมากขึ้นได้	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	การพัฒนาประชาชนให้มีความรู้ อ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการพัฒนาประเทศ การที่ผู้ใหญ่พ้นวัยเรียนแล้วมีครอบครัว มีภาระหน้าที่การทำงาน จึงไม่มีเวลามาเรียน และช่วงนี้เป็นช่วงสงคราม โรงเรียนหลายแห่งปิดการเรียนการสอน ทำให้เป็นอุปสรรค รัฐบาลพยายามหาทางอื่น เช่น เปิดสอนนอกเวลาหรือเปิดสอนในวันเสาร์-อาทิตย์ และลดค่าเล่าเรียนลงบางส่วนคงช่วยได้มากขึ้น	รัฐบาลให้เหตุผลที่แจ่มถึงความจำเป็นและปัญหาต่าง ๆ ในขณะนั้น อีกทั้งได้เสนอแนะแนวทางในการช่วยเหลือไว้หลายประการ
59	2489	นายเสวตร เทียมพงศ์สามัคคี	ระยอง	ควรมีการฝึกฝนและเตรียมความพร้อมในการป้องกันตนเองจากภัยทางอากาศให้แก่ประชาชนล่วงหน้าเพราะมีอาวุธสมัยใหม่ร้ายแรงมากขึ้นที่ชี้กันเป็นอันตรายอย่างมาก	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม	ขณะนี้สงครามสงบลงแล้ว ภัยทางอากาศคงไม่มีแล้ว แต่ทางกลาโหมก็มีได้เงื่อนงำจะได้นำเรื่องนี้บรรจุในหลักสูตรการฝึกทหารของกองทัพและเผยแพร่ให้ประชาชนทราบเพื่อเตรียมการป้องกันตัวได้ต่อไป	รัฐบาลรับไปดำเนินการ
60	2489	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	แพขนานยนต์ที่ข้ามแม่น้ำบางปะกง รั้งส่งผู้โดยสารอยู่แต่เดิมนั้นหยุดให้บริการรับส่งไปนาน ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม	แพขนานยนต์ปิดกิจการไปเพราะสภาวะสงคราม แต่เมื่อสงครามสงบแล้วจะพยายามให้เกิดกิจการเพื่อบริการประชาชนใหม่และจะปรับปรุงให้ดีขึ้น กระทรวงคมนาคมมีนโยบายอยู่แล้ว เพื่อใช้แทนสะพานที่ชำรุดไปเพราะสงคราม	รัฐบาลรับไปดำเนินการ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
61	2489	นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร	สุราษฎร์ ธานี	ในเขตจังหวัดปราจีนบุรีมีค่ายทหารญี่ปุ่นตั้ง อยู่หลายจุด มีอาวุธ ระเบิด และยุทธภัณฑ์ อยู่อีกมาก เป็นอันตรายด้วยรวมทั้งชาวบ้าน ต้องนำสินค้าอาหารข้าวของต่าง ๆ ไปขาย ให้กองทัพญี่ปุ่นขอให้รัฐบาลช่วยเหลือเรื่อง นี้ได้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงกลาโหม	ขณะนี้ฝ่ายญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว สัมพันธมิตรกำลัง ดำเนินการปลดอาวุธและตรวจสอบพื้นที่ต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่น ตั้งค่าย เพื่อดูแลความปลอดภัย ทหารที่เหลือตกค้าง กำลังรอส่งตัวกลับประเทศ ทางราชการได้ประกาศห้าม ราษฎรเข้าไปยุ่งเกี่ยวในพื้นที่ค่ายทหารเพื่อป้องกัน อันตรายแล้ว	รัฐบาลกำลังดำเนินการกับ พื้นที่ที่เป็นค่ายทหารเดิม และมีมาตรการป้องกัน อันตรายแก่ราษฎรแล้ว
62	2489	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	เนื่องจากผ้ามีราคาแพงและขาดแคลน ต้องการให้รัฐบาลจัดสวัสดิการเรื่องนี้ให้แก่ ข้าราชการชั้นผู้น้อยและมีสำหรับแจกจ่าย คนยากคนจนในต่างจังหวัดด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือเรื่องนี้อยู่แล้ว ตอนที่ข้าราชการ ก็ให้แต่งเครื่องแบบช่วยประหยัดเรื่องการแต่งกาย มีผ้าให้ตัดเครื่องแบบและรับจ้างตัดในราคาถูก ส่วน ชาวบ้านก็มีนโยบายรับบริจาคจากผู้ที่มีจิตศรัทธาได้นำ ไปให้แล้วหลายครั้งในหลายพื้นที่	รัฐบาลมีนโยบายดำเนินการ การช่วยเหลืออยู่แล้ว ทั้งข้า ราชการ และชาวบ้านผู้ เดือดร้อนในต่างจังหวัด
63	2489	หลวงอรอดพร พิศาล	ตราด	ในช่วงสงครามไทย ได้ดินแดนในอินโดจีน เช่น ลาว เขมร จากฝรั่งเศสคืนมาปกครอง เอง ขณะนี้ญี่ปุ่นแพ้สงคราม ดินแดนเหล่านี้ นั้นจะต้องคืนฝรั่งเศสหรือเราจะปกครองต่อ ขอให้รัฐบาลช่วยดำเนินการให้เรียบร้อย เพราะมีผลกระทบต่อดินแดนบริเวณชาย แดนรอยต่อทางภาคตะวันออกเฉียงของไทยด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงต่าง ประเทศ	ขณะนี้เขากำลังเจรจากับฝรั่งเศสในเรื่องอาณาเขตอยู่ รัฐบาลจำเป็นต้องดำเนินการอย่างรัดกุมเพื่อประโยชน์ ของชาติและหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะทำได้โดย ไม่ให้กระทบถึงดินแดนของประเทศไทยแต่เดิม จึงต้อง ระวังเป็นพิเศษ	รัฐบาลกำลังดำเนินการ เรื่องนี้อยู่ เป็นของการทูต และการต่างประเทศจำเป็น ต้องทำอย่างรอบคอบและ มิให้เกิดกรณีพิพาทขึ้น

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
64	2489	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	ขอให้รัฐบาลจัดจำหน่ายผ้าในราคาถูก ให้ แก่ข้าราชการ ครูประชาบาลและลูกจ้างด้วย เพราะผ้ามีราคาแพง ข้าราชการชั้นผู้น้อยไม่ สามารถซื้อได้	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	เนื่องจากในช่วงสงครามโรงงานทอผ้าปิดกิจการไป หลายแห่ง จึงทำให้ผ้าขาดแคลนและมีน้อยราคาจึง แพง รัฐบาลได้มีนโยบายช่วยเหลือโดยให้ข้าราชการ แต่งเครื่องแบบ มีผ้าราคาถูกขายและมีร้านตัดเย็บใน ราคากันเองไว้บริการแล้ว	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือ ข้าราชการชั้นผู้น้อยใน เรื่องการแต่งกายอยู่แล้ว
65	2489	นายจันทร์ โกมุทพงศ์	ปราจีนบุรี	ชาวนาในจังหวัดปราจีนบุรี ถูกบังคับให้ ขายข้าว ทั้งที่ซังทำกินไม่พอและขายได้ราคา ได้ไม่ดี ขอให้รัฐบาลช่วยด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	เนื่องจากในช่วงสงครามประสบปัญหาภัยทางอากาศ ราษฎรไม่ได้ทำมาหากินเต็มที่ ข้าวจึงมีน้อย และดิน เสื่อมเพราะถูกทิ้งไปขณะนี้สงครามสงบ รัฐบาลมี นโยบายปรับปรุงดินให้ใช้เพาะปลูกได้เหมือนเดิม และ ต้องขายผลผลิตเพราะมีสัญญาส่งข้าวขายต่างประเทศ แต่รัฐบาลก็ได้กำหนดราคาแล้วหากพ่อค้าซื้อในราคาที่ ไม่กำหนดก็มีความผิดดำเนินคดีได้	รัฐบาลชี้แจงการซื้อข้าว เพื่อส่งขายต่างประเทศ ตามสัญญาและหามาตรการ ช่วยเหลือในเรื่องนี้ ต่อไป
66	2489	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	ธนบัตรที่ญี่ปุ่นพิมพ์มาใช้ยังมีใช้กันอยู่และ ทองคำที่นำมาใช้กันตอนสงครามรัฐบาลได้ ขอเก็บคืนไปไม่ต้องใช้แล้ว รวมทั้งเงินที่ ขายทองให้ต่างประเทศ ได้นำมาใช้จ่าย อย่างไร่าง ขอให้รัฐบาลแจ้งให้ทราบด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง	ธนบัตรที่ญี่ปุ่นพิมพ์มาใช้รัฐบาลประกาศยกเลิกแล้ว นำมาใช้ไม่ได้อีก ทองคำก็ไม่ต้องใช้แล้วเพราะไม่จำเป็นแล้ว ส่วนทองที่รัฐบาลขายให้ต่างประเทศก็เพื่อนำ เงินมาใช้พัฒนาประเทศร่วมกับเงินงบประมาณเพื่อการ บูรณะประเทศหลังสงคราม	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลในการ ประกาศยกเลิกธนบัตรที่ ญี่ปุ่นพิมพ์มาใช้และเรื่อง ทองคำที่ขายให้ต่าง ประเทศเพื่อนำเงินมา พัฒนาประเทศต่อไป

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
67	2489	นายกิจจา วัฒนสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	การได้รับสัมปทานเพื่อทำป่าไม้และเก็บ ของป่าบางอย่างขายซึ่งเป็นของต้องห้าม แต่ ยังทำกันอยู่เหมือนเป็นเขตอิทธิพลขอให้รัฐ บาลช่วยดูแลจัดการด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	การทำป่าไม้รัฐบาลอนุญาตเป็นราย ๆ ไปต้องดำเนิน การให้ถูกต้อง การเก็บของป่า รวมทั้งล่าสัตว์บาง ประเภทที่เป็นสัตว์ป่าสงวนมีโทษกำหนดไว้ผู้ ช่วยกันดูแลและแจ้งให้ทางการทราบ เพื่อจะได้ดำเนิน การตามกฎหมายต่อไป	รัฐบาลวางมาตรการไว้เพื่อ ป้องกันและปราบปราม เรื่องนี้อยู่แล้ว และขอให้ ช่วยกันดูแลและแจ้งให้ ทราบเพื่อดำเนินการตาม บทบัญญัติต่อไป
68	2489	นายกิจจา วัฒนสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	รัฐบาลจัดสรรที่ดินทำกินเพื่อจัดสร้างนิคม สร้างตนเองแต่บางครอบครัวไม่เพียงพอ เพราะเป็นครอบครัวใหญ่แต่ได้พื้นที่น้อย ไม่เหมาะสมขอให้รัฐบาลจัดสรรให้เพียง พอ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ทางราชการจัดสรรที่ดินให้ทำกินโดยจัดแบ่งให้แก่ละ ครอบครัวในขนาดพื้นที่เท่ากัน มิได้แบ่งตามขนาดของ ครอบครัว อีกทั้งให้ทำกินไปชั่วคราวหลายน ห้าหมื่นไร่ จ่ายแจก เพราะยังเป็นของราชการอยู่ เป็นนโยบาย สังคมของทางราชการที่จะช่วยเหลือราษฎรมิได้จัดสรรให้ ไปเลย	รัฐบาลชี้แจงในหลักการ และให้เหตุผลในการจัด สรรที่ดินทำกินเพื่อให้เข้าใจ กัน
69	2489	นายบุญช่วย มาประเสริฐ	ลพบุรี	ขอให้รัฐบาลเร่งบูรณะทางหลวงสายตะวันตก ออกที่ติดต่อกับจังหวัดลพบุรี ซึ่งเสียหายตั้งแต่สมัยสงคราม ตอนนี้เดินทางลำบาก ประชาชนเข้ามาพระนครด้วยความเดือด ร้อนเสียเวลามาก	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	รัฐบาลกำลังสำรวจเส้นทางที่ชำรุดเพื่อบูรณะใหม่ เส้นทาง ทางสำคัญในการสัญจรได้เร่งแก้ไขปรับปรุงให้ใช้การ ได้โดยด่วนก่อนแล้วค่อยปรับปรุงเส้นทางอื่นไปตามกำลัง งบประมาณและความจำเป็น	รัฐบาลกำลังดำเนินการ เรื่องนี้อยู่แล้ว เพียงแต่ ค่อย ๆ ดำเนินการไปที่ละ เส้นทางตามความจำเป็น

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
70	2489	นายกิจจา วัฒนสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	ตำราเรียนมีราคาแพงและเปลี่ยนตำราอยู่บ่อย ๆ ทำให้ผู้ปกครองเดือดร้อน เด็กก็เดือดร้อนในการเล่าเรียน ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง ศึกษาธิการ	ตอนนี้กระดาษมีราคาแพงเพราะขาดแคลนการผลิตไปในช่วงสงคราม ทำให้ต้องขึ้นราคาแบบเรียนไปด้วย เพราะค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ส่วนแบบเรียนมีการเปลี่ยนแปลง เพราะมีความรู้เพิ่มขึ้น ต้องปรับให้เหมาะสม แต่กระทรวงก็มีแบบเรียนราคาไม่สูงนักจัดจำหน่ายและบางระดับก็แจกจ่ายให้เปล่าไม่คิดมูลค่า	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลในการขึ้นราคากระดาษทำให้แบบเรียนมีราคาแพงขึ้น และความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแบบเรียน รวมทั้งมีแนวทางช่วยเหลือในเรื่องนี้อยู่แล้ว
71	2489	นายคุณิต บุญธรรม	ปราจีนบุรี	ด้านการชลประทานในหลายท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือแก้ไขด่วน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีนโยบายสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อช่วยเหลือเรื่องนี้ และขอให้คนในพื้นที่ช่วยกันขุดคลอง สร้างหนอง บึง ช่วยกันอีกทางไปก่อนด้วย	รัฐบาลรับไปดำเนินการหาทางช่วยเหลือ
72	2489	นายคุณิต บุญธรรม	ปราจีนบุรี	เสื้อผ้ามีราคาแพงและหายากประชาชนเดือดร้อนไม่สามารถแต่งกายให้เหมาะสมตามรัฐนิยมได้ ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือผ่อนผันเรื่องนี้ด้วย	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกรัฐนิยามไปแล้วด้วยเห็นถึงความจำเป็นในสภาวะการณ์ เพียงแต่ขอให้แต่งอย่างสุภาพ เหมาะสมอย่างผู้มีวัฒนธรรมโดยไม่ได้เคร่งครัดรูปแบบเหมือนระหว่างสงคราม	รัฐบาลช่วยเหลือโดยการผ่อนผันกฎระเบียบที่เคยใช้เพื่อให้ประชาชนสะดวกขึ้น

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
73	2489	นายดุสิต บุญธรรม	ปราจีนบุรี	ขอให้ช่วยเหลือครูประจำภาคเพราะเงินเดือนน้อย ต้องทำงานหนัก อีกทั้งมีความรู้ น้อย ไม่ค่อยก้าวหน้า รัฐบาลควรมีมาตรการส่งเสริม เพราะเป็นอาชีพที่สำคัญต่อ เยาวชนของชาติ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายช่วยเหลือครูประจำภาค โดยพยายามบรรจุเพิ่มขึ้นเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระที่ทำอยู่ เปิดโอกาสให้สอบไล่วิชาชุดเพื่อเพิ่มวิทยฐานะให้สูง ขึ้นอีกด้วย	รัฐบาลมีมาตรการดำเนินการช่วยเหลือให้ครูวุฒิสอง ชั้น และบรรจุครูเพิ่มเพื่อ ลดภาระลง
74	2489	หลวงอรอดพร พิศาล	ตราด	การเกิดคาสิโนของรัฐบาลเพื่อต้องการให้มี รายได้หมุนเวียน แต่ประสบปัญหาทาง สังคมมากเพราะทำให้คนคิดการพนันรัฐ บาลควรมีนโยบายป้องกันด้วย	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลได้พิจารณาถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแล้วโดย ออกกฎหมายห้ามคนที่ไม่เหมาะสมเช่นนักเรียนเข้าไป ขอให้ช่วยกันกวดขันอย่างเคร่งครัด	รัฐบาลมีมาตรการป้องกัน ผู้ไม่สมควรและไม่เหมาะ สมในการใช้บริการ
75	2489	นายเสวค เกียรติพงษ์สานต์	ระยอง	ผ้ามีราคาแพง ชาวชนบทไม่สามารถซื้อหา ได้และก็หายากด้วย ขอให้รัฐบาลลดราคา หรือจัดแจกจ่ายให้แก่ผู้ยากไร้ได้ใช้และ ผ่อนผันเรื่องการแต่งกายให้ชาวบ้านได้แต่ง ตามอัธยาศัยที่เหมาะสม	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกรัฐนิยมที่ใช้สมัยสงครามแล้ว เพียงแต่ให้แต่งกายอย่างสุภาพชนตามความเหมาะสม แต่ผ้ายังมีราคาแพงเพราะ โรงงานปิดไปรัฐบาลกำลังหา ทางช่วยเหลือโดยจัดหาราคาถูกและขอริจาคเพื่อแจก จ่ายให้แก่ชาวชนบทแล้ว	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลถึงข้อ จำกัดของการแต่งกายจึง ปรับปรุ้งให้เหมาะสมและ หาแนวทางในการช่วย เหลือผู้เดือดร้อนหลายวิธี
76	2489	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	ขณะนี้เกิดปัญหาเงินเฟ้อยังไม่หมด มี ธนบัตรปลอมและชารุคยังใช้กันอยู่ทำให้ เศรษฐกิจเสียหาย ขอให้รัฐบาลเร่งแก้ไข โดยด่วน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง	กระทรวงการคลังได้เรียกเก็บธนบัตรที่ขึ้นพิมพ์ใช้ โดยประกาศยกเลิกแล้วธนบัตรที่ชารุคก็จะได้เก็บคืน เพื่อนำธนบัตรใหม่มาใช้แทน ส่วนธนบัตรปลอมขอให้ ช่วยกันดูแลด้วย และแจ้งทางการเพื่อดำเนินการต่อไป	รัฐบาลมีนโยบายดำเนินการแก้ไขอยู่แล้วขอให้ ประชาชนช่วยเหลือด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
77	2489	นายชวลิต อภิวงษ์	พระตะบอง	จังหวัดที่ไทยได้ริบมอจากฝรั่งเศสมาปกครอง ประชาชนในพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างทางเชื้อชาติ และความรู้สึกในความเป็นไทย รัฐบาลมีนโยบายอย่างไรในการปกครองดินแดนดังกล่าว	นายรัฐมนตรี	ขณะนี้รัฐบาลยังไม่ได้มีนโยบายดำเนินการในดินแดนดังกล่าวโดยตรงเพราะต้องดูสถานการณ์โลกและสถานะทางกฎหมายของดินแดนนั้นว่าไทยได้ปกครองโดยตรงตลอดไปหรือต้องจัดการในรูปแบบใดตามกฎหมายระหว่างประเทศ ต้องรอผลการเจรจา ก่อนจึงจะดำเนินการต่อไปได้ ตอนนี้ก็ดูแลไปก่อนเพราะเคยเป็นของเรา แต่แน่นอนแล้วความคิดความรู้สึกผู้คนที่เปลี่ยนไป ถ้าได้ปกครองจริงต้องมีนโยบายปลูกฝังกันต่อไป	รัฐบาลต้องรอผลการเจรจา ในทางการเมืองระหว่างประเทศแล้วจึงค่อยหามาตรการปกครองให้เหมาะสมถ้าต้องปกครองจริง ๆ ในภายหลัง
78	2490	นายกิจจา วิเศษสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	หลายพื้นที่ในภาคตะวันออกขงคนเฝ้าในการเกษตร โดยเฉพาะในหน้าแล้งเพราะมีแม่น้ำลำคลองไม่มาก ขอให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ขณะนี้ทางมหาดไทยกำลังสำรวจพื้นที่ขาดน้ำเพื่อหาทางช่วยเหลืออยู่ ขอให้ประชาชนในพื้นที่ช่วยกันก่อน เช่น ขุดคลอง หนอง บึง ไว้เก็บน้ำ คงช่วยบรรเทาความเดือดร้อนได้บางส่วน	รัฐบาลกำลังดำเนินการช่วยเหลืออยู่และขอความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นช่วยเหลือกันด้วยอีกทางหนึ่ง
79	2490	นายสวัสดิ์ คำประกอบ	นครสวรรค์	ขอให้รัฐบาลตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความสามารถเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาดินแดนไทยกับฝรั่งเศสให้เรียบร้อยมิให้เกิดปัญหาขัดแย้งกันเหมือนในอดีต	นายรัฐมนตรี	รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย การเมืองระหว่างประเทศหลายคนไปเจรจาเรื่องนี้แล้ว สมัยนี้มีเรื่องกฎหมายที่ขัดเป็นหลักปฏิบัติกันอยู่และมีผู้รู้หลายท่านสามารถเจรจาได้ คงไม่เสียเปรียบเหมือนเมื่อก่อน และรัฐบาลก็ได้พยายามมิให้เกิดข้อพิพาทกัน	รัฐบาลบอกถึงการดำเนินการในเรื่องนี้ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติโดยตรง

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
80	2490	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	แพขนานยนต์ข้ามแม่น้ำบางปะกงที่เคยให้บริการประชาชนให้ข้ามฝั่งได้สะดวกแต่ขณะนี้หยุดให้บริการไป ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากและเสียเวลาในการเดินทาง ขอให้ทางรัฐบาลหาทางช่วยเหลือด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	รัฐบาล ได้ติดต่อขอให้มีการเดินเรือข้ามแม่น้ำหลายสาย รวมทั้งบางปะกงด้วย บริษัทเรือหลายแห่งต้องหยุดไปในช่วงสงครามเพราะขาดทุนพอสงครามสงบก็มีหลายแห่งรวมทั้งบริษัทใหม่ตั้งขึ้นเพื่อให้บริการต่อ คงจะได้รับความสะดวกในเร็วนี้	รัฐบาลได้ดำเนินการให้แล้วเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน
81	2491	หลวงอรุณพร พิศาล	ตราด	ขอให้รัฐบาลจัดสวัสดิการให้แก่นักเรียน เช่นลดค่าเล่าเรียน ลดค่าโดยสารรถยนต์ ไฟ รถราง และเรือให้แก่นักเรียนเพื่อช่วยเหลือนักเรียนและแบ่งเบาภาระผู้ปกครอง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการจัดสวัสดิการส่วนนี้ให้แก่นักเรียนเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายอยู่แล้วทั้งค่าเล่าเรียน ค่าเดินทาง รวมทั้งมีที่พักให้เด็กต่างจังหวัดด้วย แต่อาจไม่พอเพียงเพราะมีงบประมาณจำกัด แต่ก็ได้ช่วยเหลือโดยจัดเป็นทุนการศึกษาให้ปีละหลายทุน มีอุปกรณ์จำหน่ายในราคาถูกช่วยเหลือด้วย	รัฐบาลชี้แจงว่ามีนโยบายช่วยเหลือนักเรียนอยู่แล้วในหลายวิธีการ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักเรียน
82	2491	หลวงอรุณพร พิศาล	ตราด	ชาวประมงได้รับความเดือดร้อนมากเพราะรัฐบาลมีนโยบายเก็บอากรค่าเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ชาวประมงรายได้ไม่ค่อยดี ทำให้มีปัญหาแก่การครองชีพ ขอให้รัฐบาลช่วยผ่อนผันต่ออากรส่วนนี้ เพื่อช่วยเหลือชาวประมง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ขณะนี้เศรษฐกิจของชาติยังไม่ดีขึ้นจึงต้องเก็บอากรส่วนหนึ่งมาช่วยชาติ เครื่องมือที่นำเข้าจากต่างประเทศก็มีราคาสูง จึงจำเป็นต้องเสียค่าอากรไว้บำรุงรัฐด้วย แต่ก็เป็นราคาขั้นต่ำเท่านั้น คงไม่ทำความเดือดร้อนมาก การใช้เครื่องมือสมัยใหม่ ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น ก็คุ้มอยู่แล้ว ดีกว่าเครื่องมือเก่าแต่ก็ขอเสียค่าบำรุงเพื่อช่วยเหลือประเทศสยามที่บ้างคงไม่ลำบากเกินไป	รัฐบาลขอความช่วยเหลือให้ร่วมมือกันช่วยชาติ เพราะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยให้เหตุผลถึงความจำเป็นที่ต้องเก็บอากรเครื่องมือโดยเฉพาะเครื่องมือจากต่างประเทศ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
82	2491	นายสมบูรณ์ เดชสุภา	ปราจีนบุรี	ถนนในจังหวัดปราจีนบุรียังไม่สะดวกใน การใช้เดินทางทั้งภายในจังหวัดเองและติด ต่อกับจังหวัดอื่นใกล้เคียง มีหลายสายชำรุด เพราะสงครามและหลายสายยังไม่ได้รับ ปรุ้งหลังจากตัดถนนแล้ว ขอให้รัฐบาลช่วย ปรุ้งปรุ้งให้ดีขึ้นด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลกำลังเร่งปรุ้งปรุ้งเส้นทางคมนาคมอยู่ทุกสายคง ต้องตามลำดับโดยซ่อมแซมสายหลักก่อนแล้วจึงตาม ด้วยสายอื่นต่อไป สายหลักเข้าปราจีนบุรีได้อนุมัติงบ ประมาณไปแล้ว คงจะได้ดำเนินการในเร็ว ๆ นี้	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลในการ ปรุ้งปรุ้งถนนสายหลักใน แต่ละจังหวัดและได้อนุมัติ งบประมาณที่จะดำเนินการ ในขณะนั้นไปแล้ว
83	2491	หลวงอังคณาบุรุษ	มหาสาร- คาม	การคืนดินแดน 4 จังหวัด ในกัมพูชาให้แก่ ฝรั่งเศส ทั้งที่เดิมเป็นของเราและได้คืนมา ระหว่างสงคราม แต่ต้องคืนให้ฝรั่งเศสอีก แล้วคนไทยที่อาศัยอยู่ในดินแดนนั้นจะมี สภาพภาพเช่นไร รัฐบาลเตรียมดำเนินการ อย่างไรบ้าง	นายกรัฐมนตรี	เราต้องคืนดินแดนให้ฝรั่งเศสตามคำพิพากษาของศาล โลก เพราะเป็นดินแดนที่ฝรั่งเศสปกครองอยู่ต่อ สงครามเราได้คืนมาโดยไม่ถูกต้องและดูแลอยู่ระหว่าง นั้นตามข้อตกลง ส่วนคนไทยในดินแดนนั้นหาก ประสงค์จะกลับมาไทยรัฐบาลก็เตรียมการให้รับกลับ มาอยู่ในประเทศตามเดิม	รัฐบาลชี้แจงถึงเหตุผลใน การต้องคืนดินแดนให้ฝรั่ง เศษและมีนโยบายรับคน ไทยกลับคืนมา
84	2491	นายสมบูรณ์ เดชสุภา	ปราจีนบุรี	การทำป่าไม้ในหลายพื้นที่ไม่มีความถูกต้อง เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้และพนักงานที่ดินมี ส่วนรู้เห็นทำให้ปฏิบัติงานโดยมิชอบขอให้ รัฐบาลช่วยดำเนินการตามกฎหมาย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีกฎหมายการทำป่าไม้บังคับใช้อยู่แล้วต้องถือ ปฏิบัติโดยเคร่งครัด ผู้ทำผิดก็ได้ดำเนินการตาม กฎหมายแล้ว ขอให้ช่วยกันดูแลและแจ้งให้ทราบหากมี หลักฐานชัดเจนก็จะดำเนินการทันที	รัฐบาลมีกฎหมายยึดถือ ปฏิบัติอยู่อย่างชัดเจนหาก มีผู้ปฏิบัติผิดไปก็มีบทลง โทษ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
85	2491	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	กิจการขององค์การขนส่งยังไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะในต่างจังหวัด การเดินทางติดต่อกันยากลำบากมาก แม้จังหวัดที่ไม่ไกลพระนคร แต่ก็ไม่สะดวก ขอให้รัฐบาลรีบแก้ไขด้วย เพราะประชาชนเดือดร้อน	นายกรัฐมนตรี	ขณะนี้รัฐบาลกำลังขยายกิจการการขนส่งทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัดพร้อม ๆ ไปด้วยกับการสร้างถนน คัดเส้นทางใหม่เชื่อมกับเมืองหลวง คัดเส้นทางใหม่เชื่อมกับเมืองหลวง คงทำไปตามกำลังรับที่มีต่อไปจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือให้บริการคงขยายได้เร็วขึ้น	รัฐบาลมีนโยบายขยายให้กว้างขวางขึ้นเพื่อสะดวกในการติดต่อถึงกัน และต่อไปจะเปิดโอกาสให้เอกชนช่วยจัดการขนส่งให้คล่องตัวขึ้น
86	2491	นายชวลิต อภัยวงศ์	ชลบุรี	การจ่ายกระแสไฟฟ้าในจังหวัดชลบุรี ยังมีความไม่สะดวก ไม่ตรงเวลาและไม่ทั่วถึงหลายแห่งชำรุดยังไม่ซ่อมแซมจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้หากเกิดอัคคีภัยขึ้น	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	ได้กำชับให้มหาดไทยส่วนภูมิภาคช่วยดูแลเรื่องนี้อย่างถี่ถ้วนแล้วเพราะกลัวเกิดอันตรายแต่ไฟฟ้ายังคงมีข้อจำกัดเรื่องเงินทุนและการจัดตั้งจึงยังไปไม่ได้ในตัวเมืองก่อน และต้องซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหายไประหว่างสงครามด้วย จึงค่อยขยายบริการออกไป	รัฐบาลได้เร่งดำเนินการและระวางเรื่องอันตรายที่จะเกิดขึ้น แต่มีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณจึงทำได้ไปอย่างช้า ๆ แต่มีแผนจะทำให้ทั่วถึงต่อไป
87	2492	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	ขอให้รัฐบาลลดเก็บค่าโดยสารรถไฟของพระภิกษุ สามเณรที่เดินทางจากต่างจังหวัดเข้ามาสอบพระปริยัติธรรมในพระนคร เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นการสร้างกุศลเสริมต่อพระพุทธศาสนาต่อไป	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายในเรื่องนี้แต่ยังไม่สามารถดำเนินการได้เพราะเรื่องเศรษฐกิจยังไม่ดีหลังสงครามต้องฟื้นฟูอีกมาก แต่ก็ได้มีส่วนลดค่าโดยสารให้แก่พระภิกษุ สามเณร ครึ่งราคาในการเดินทางแล้ว	รัฐบาลชี้แจงและได้แจ้งวิธีดำเนินการเรื่องนี้ให้ทราบ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
88	2492	หลวงอรธรพรพิศาล	ตราด	การปฏิบัติตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2491 แต่ปรากฏว่ายังมีผู้ฝ่าฝืนระเบียบอยู่ขอให้รับทราบบทช่วยดำเนินการตามกฎหมายด้วย เพื่อป้องกันความเสียหายของชาติ	นายกรัฐมนตรีนคร	รัฐบาลได้ดำเนินการตาม พ.ร.บ. อย่างเคร่งครัด เพียงแต่อาจยังไม่ได้รับรายงานจึงไม่ทราบขอให้ผู้รู้ช่วยแจ้ง พร้อมทั้งมีหลักฐานจะได้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป	รัฐบาลดำเนินการตามกฎหมายโดยตรง หากทราบว่าผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย
89	2496	ร้อยโทพัฒน์ ณ กลาง	ปราจีนบุรี	ขอให้ครูทุกคนเป็นสมาชิกของคุรุสภาเพื่อได้มีการพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของครูอย่างเหมาะสมทำให้ครูมีขวัญและกำลังใจในการทำงาน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	ตามระเบียบใหม่ที่ประกาศใช้ครูทุกคนต้องเป็นสมาชิกคุรุสภาอยู่แล้ว เพราะหน่วยงานนี้ตั้งขึ้นเพื่อรักษาสีตติและดูแลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของครู โดยตรงและยังมีกิจกรรมจัดเสริมความรู้ให้แก่ครูอีกด้วย	รัฐบาลชี้แจงตามระเบียบฯ ซึ่งเป็นผลดีกับครูทุกคนจะได้มีขวัญกำลังใจและความก้าวหน้าในอาชีพ
90	2496	ร้อยโทพัฒน์ ณ กลาง	ปราจีนบุรี	มีการออกใบสุทธิปลอมที่นักวิชาชีพนำไปใช้สมัครงานและเรียนต่อกันมาก ออกทราบบว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร และทางรัฐบาลมีนโยบายป้องกันเรื่องนี้อย่างไรบ้าง	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีกฎระเบียบการออกใบสุทธิอยู่แล้ว ใครปลอมแปลงเอกสารของทางราชการมีความผิดตามกฎหมาย มีบทลงโทษชัดเจน ขอให้ช่วยกันดูแลและแจ้งให้ทางราชการทราบด้วย และก่อนจะรับสมัครเข้าทำงานหรือเรียนต่อก็มีการตรวจสอบหลักฐานทางการศึกษากับสถานศึกษานั้น ๆ ก่อนอยู่แล้ว	รัฐบาลได้แจ้งถึงระเบียบการออกใบสุทธิและมาตรการในการป้องกันการปลอมแปลงเอกสารอยู่แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
91	2496	นายชาญ ตู้อังคะ	ชลบุรี	นาข้าวในจังหวัดชลบุรีเกิดน้ำท่วมก่อให้เกิดความเสียหายแก่ราษฎรในพื้นที่มากขอให้รัฐบาลช่วยเหลือและแก้ไขด่วนด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	ปีนี้มีฝนมากและทำให้เกิดน้ำท่วมหลายแห่ง รัฐบาลได้เคยแจ้งให้ทราบเพื่อให้มีการขุดลอกคลองหนองบึงเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้และบรรเทาความเดือดร้อนในส่วนที่น้ำท่วมก็ได้หาทางช่วยเหลือในส่วนที่จะช่วยได้เช่นสูบน้ำออก สร้างคันดินกั้นน้ำ เพื่อช่วยลดความเดือดร้อนลงบ้าง	รัฐบาลมีมาตรการให้ความช่วยเหลือโดยแจ้งให้ทราบล่วงหน้าและเตรียมการช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน
92	2496	หลวงอรุณพรพิศาล	ตราด	ขณะนี้มิโรคไข้หวัดใหญ่ระบาดมีผู้ป่วยกันมากและแพร่เชื้อถึงกันง่ายทั้งเด็กและผู้ใหญ่นักเรียนก็ป่วยมากจนต้องขาดเรียนหลายครั้งทำให้เสียการเรียนขอให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือและป้องกัน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข	กระทรวงสาธารณสุขได้หาทางป้องกันโดยเผยแพร่ความรู้และวิธีป้องกันให้ทราบ รวมทั้งมีหน่วยแพทย์และพยาบาลช่วยออกรักษาในหลาย ๆ พื้นที่ สำหรับนักเรียนก็มีการศึกษาป้องกันตาม โรงเรียนต่าง ๆ อยู่ก่อนแล้ว	รัฐบาลมีนโยบายเผยแพร่ความรู้และช่วยเหลือบำเพ็ญรักษาอยู่แล้วในหลายพื้นที่
93	2496	ร้อยโทพัฒน์ ณ กลาง	ปราจีนบุรี	ขอให้รัฐบาลช่วยซ่อมแซมทางหลวงสายปราจีนบุรีถึงรัฐประเทษให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ด้วย เพราะชำรุดเสียหายมากและนานแล้วยังไม่ได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นเลย ทำให้การคมนาคมลำบากมาก ไม่ว่าจะเดินทางไปตรวจราชการหรือขามบ้านใช้สัญจรเข้ามาติดต่อในเมืองและไปที่อื่น ๆ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	กระทรวงมหาดไทยได้รับงบประมาณประจำปีมาแล้ว คงจะดำเนินการได้ในเร็ว ๆ นี้ ถนนสายหลักในแต่ละจังหวัดจะได้รับพิจารณาก่อนเพราะมีความจำเป็นสำหรับการใช้เดินทางภายในจังหวัดและทางเชื่อมกับอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดอยู่ในแผนการปรับปรุงของกระทรวงมหาดไทยแล้ว	รัฐบาลได้รับไปดำเนินการตามแผนและงบประมาณที่ได้รับประจำปี

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
94	2498	นายชาย สุอังกะ	ชลบุรี	เนื้อหาวิชาในแบบเรียนไม่ทันสมัยบางเรื่องไม่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนรวมทั้งวิธีการสอนของครูยังไม่ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยขอให้รัฐบาลช่วยแก้ไขในเรื่องนี้	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายเรื่องนี้อยู่แล้วตอนนี้ปรับปรุงเนื้อหาในแบบเรียน นำความรู้ใหม่ๆ มาบรรจุไว้ให้เหมาะสมกับกาลเวลา รวมทั้งอบรมเทคนิควิธีการสอนแบบใหม่ให้แก่ครูทั่วประเทศเพื่อพัฒนาการสอนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น	รัฐบาลรับไปดำเนินการปรับปรุงแก้ไข
95	2501	นาวาอากาศโท ทินกร พันธุ์กระวี	พินลุลูก	สถานการณ์ชายแดนด้านตะวันออกระหว่างไทยกับกัมพูชาขณะนี้สัมพันธ์ไมตรีระหว่าง 2 ประเทศเป็นไปอย่างไรปัญหาเรื่องดินแดนในปกครองดำเนินการไปอย่างไร ขอให้รัฐบาลให้ข้อมูล	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ	ขณะนี้รัฐบาลของทั้งสองประเทศกำลังดำเนินการเจรจากันอยู่ในเรื่องดินแดนตั้งแต่ครั้งฝรั่งเศสแบ่งเขตแดนทำให้แผนที่ไม่ตรงกัน เราไม่ได้ปกครองดินแดนกับพม่าที่เคยปกครองแล้วขณะนี้แต่มีปัญหาเรื่องอาณาเขตด้านติดต่อกันทั้งทางตะวันออกและทางตะวันตกเฉียงเหนือ รัฐบาลพยายามทุกวิถีทางที่จะรักษาดินแดนผลประโยชน์ของชาติและสัมพันธภาพของประเทศให้มากที่สุด	รัฐบาลกำลังดำเนินการในการต่างประเทศอยู่เพื่อรักษาดินแดนความมั่นคงและผลประโยชน์ของชาติไว้ได้อย่างดีที่สุด
96	2512	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	เขตป่าสงวนในจังหวัดชลบุรียังมีการลักลอบตัดไม้ บุกรุกที่ทำกินโดยไม่ได้รับอนุญาต รวมทั้งเข้าไปล่าสัตว์ เก็บของป่าได้อยู่ ขอให้ทางการดูแลเข้มงวดกว่านี้	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร	รัฐบาลมีมาตรการ ในการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนไว้เป็นอุทยานแห่งชาติ สงวนพันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์พืชและเพื่อการท่องเที่ยวจึงอนุญาตเฉพาะผู้เกี่ยวข้องเข้าไปดูแลรักษาความเรียบร้อยและรักษาสภาพธรรมชาติเท่านั้น บางแห่งยังไม่เปิดให้ท่องเที่ยวใครละเมิดหรือฝ่าฝืนมีบทลงโทษซึ่งได้ดำเนินการไปแล้ว ขอให้ช่วยกันดูแลทรัพยากรของชาติด้วย	รัฐบาลได้ดำเนินการตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิดรวมทั้งได้ชี้แจงถึงเหตุผลในการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนและขอให้ช่วยกันดูแลด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
97	2512	นายประสงค์ เนื่องจันทน์	ชลบุรี	การจัดสรรงบประมาณตามแผนพัฒนาภาค ตะวันออกเฉียงใต้ น้อยกว่าที่ควรจะเป็นอยาก ทราบว่ารัฐบาลมีเกณฑ์ในการแบ่งงบ ประมาณอย่างไรบ้าง	นายกรัฐมนตรีย	เกณฑ์ในการจัดแบ่งงบประมาณรัฐพิจารณาตามความ ต้องการของท้องถิ่น จำนวนประชากร รายได้ของคน ในท้องถิ่น ลักษณะภูมิประเทศ ความมั่นคงของภูมิภาค และนโยบายในการพัฒนาภูมิภาคจากโครงการพัฒนา ต่าง ๆ ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงใต้มีโครงการใหญ่อยู่หลาย โครงการ งบประมาณที่ได้ไม่น้อยเมื่อเทียบกับการ ขยายและพัฒนาภูมิภาคตามโครงการต่าง ๆ ก็เหมาะสม แล้ว แต่อาจจะได้รับไม่พร้อมกัน คงต้องพิจารณาจ่าย ให้เป็นงวด ๆ ตามแต่โครงการที่ดำเนินการก่อนหลัง	รัฐบาลได้ชี้แจงเกณฑ์การ แบ่งงบประมาณเพื่อพัฒนา ภูมิภาคและให้รายละเอียด เกี่ยวกับการจัดสรรตาม โครงการแต่ละงวดเงินไป ตามลำดับ
98	2512	นายชุมพล มณีเนตร	ละโว้	ข้าวมีราคาคงต่ำลง ฝ้ายก็มีราคาแพงขึ้น ทำ ให้เกษตรกรเดือดร้อน อยากทราบว่ารัฐบาล มีนโยบายช่วยเหลืออย่างไร	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเศรษฐ การ	ข้าวมีราคาคงต่ำลง เพราะในช่วงปีก่อนผลิตได้มากเกินไป ความต้องการในประเทศและคุณภาพด้อยลง เมื่อ จำหน่ายต่างประเทศทำให้ราคาไม่สูงนัก จำเป็นต้องเร่ง พัฒนาคุณภาพขึ้นโดยจัดหาบำรุงเมล็ดพันธุ์ดี ๆ ใ้ปลูก ส่วนฝ้ายก็มีราคาสูงเพราะสั่งซื้อมาจากต่างประเทศ จึง ต้องเร่งคุณภาพฝ้ายที่ทำได้เองภายในประเทศใช้แทน รัฐบาลได้กำหนดมาตรการประกันราคาข้าวจัดหาพันธุ์ และเผยแพร่การใช้ฝ้ายหมักช่วยประหยัดให้เกษตรกร แล้ว	รัฐบาลชี้แจงสาเหตุที่ทำให้ ข้าวมีราคาคงต่ำและฝ้ายมี ราคาแพงจากนั้นได้แจ้งวิธี การช่วยเหลือชาวนาโดย การประหยัดค่าใช้จ่ายเรื่อง ฝ้ายและพัฒนาคุณภาพพันธุ์ ข้าวให้ดีขึ้น

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
99	2512	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	น้ำคาลทรายขาวมีราคาแพงและขาดแคลน ทำให้ประชาชนได้รับความลำบากเพราะ ต้องใช้บริโภค พ่อค้าคนกลางถือโอกาสกัก ตุนและขึ้นราคา ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือโดย ด่วนด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเศรษฐ การ	ขณะนี้น้ำคาลทรายขาวมีราคาแพงเนื่องมาจากน้ำท่วมไร ้อ้อยและมีโรคพืชระบาดทำให้ผลผลิตค้อยลง รัฐบาล ได้กำหนดราคาขายไว้แล้วห้ามขายเกินราคาห้ามกักตุน สินค้าเพราะมีความผิดตามกฎหมายขณะนี้สภาพอากาศ ดีขึ้นแล้ว คาดว่าปีหน้าผลผลิตมีเพียงพอราคาคงจะถูก ลงแต่ก็ต้องรักษาคุณภาพ โดยจัดหาอ้อยพันธุ์ดีเตรียมไว้ เพื่อขายพันธุ์ต่อไป	รับบาลชี้แจงสาเหตุที่ทำให้ น้ำคาลมีราคาแพงรวมทั้งมี มาตรการป้องกันการขึ้น ราคาและกักตุนสินค้า ตลอดจนหาแนวทางแก้ไข ไว้แล้ว
100	2512	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	นโยบายของรัฐบาลเรื่องการคมนาคมขณะ นี้การบริการยังไม่ทั่วถึง จำนวนรถไม่เพียง พอต่อจำนวนผู้โดยสารในแต่ละเที่ยว รวมทั้ง ระยะเวลาในการออกรถยังห่างกันมาก ผู้ โดยสารไม่ได้รับความสะดวกทั้งใน กรุงเทพและต่างจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัด ใกล้เคียงกรุงเทพ ที่มีประชาชนเดินทางไป กลับอยู่เป็นประจำ ขอให้รัฐบาลช่วยหาทาง ปรับปรุงให้ดีขึ้นด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	รัฐบาลได้เห็นปัญหาดังกล่าวและพยายามแก้ไขให้ ประชาชนได้รับความสะดวกขึ้น โดยกรมการขนส่งได้ ดำเนินการจัดหาความร่วมมือจากเอกชนจัดตั้งบริษั ขนส่งเพื่อเพิ่มจำนวนในแต่ละเที่ยวและจัดเวลาให้ บริการได้เร็วขึ้น รวมทั้งขอความร่วมมือไปยังรถไฟ และกรมเจ้าท่าเพื่อขยายเส้นทางทางน้ำด้วยจะทำให้ ชาวบ้านแถบชานเมือง ได้รับความสะดวกขึ้น	รัฐบาลได้ชี้แจงการดำเนิน การแก้ไขปัญหาเรื่องนี้เพื่อ ให้ประชาชนสะดวกใน การเดินทางมากขึ้น
101	2512	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	เกษตรกรทำงานหนักแต่รายได้ไม่ดีทำให้มี ฐานะยากจน โดยเฉพาะชาวนา หากรัฐบาล ช่วยเหลือโดยการเลิกถือลดค่าพรีเมีย ข้าวให้ก็จะทำให้ชาวนามีรายได้ดีขึ้นและมี ค่าใช้จ่ายลดลงด้วย	นายกรัฐมนตร	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือชาวนาอยู่หลายประการ เช่น ประกันราคาข้าวจัดหาพันธุ์ข้าวดี ๆ มาให้ปลูก จัดหา ตลาดให้จำหน่าย พัฒนาระบบการผลิตเครื่องมือ อุปกรณ์ ปูย สารเคมีช่วยในการผลิต ส่วนค่าพรีเมีย นั้นเป็นการเก็บในราคาต่ำสุดแล้วเพื่อเป็นรายได้เข้ารัฐ ใช้ในการช่วยเหลือและพัฒนาต่อไป	รัฐบาลได้ชี้แจงถึงความ ช่วยเหลือชาวนาดาม นโยบายพัฒนาการเกษตร ซึ่งมีอยู่หลายวิธีและกล่าว ถึงความจำเป็นในการเก็บ ค่าพรีเมียซึ่งเป็นราคาต่ำ สุดเท่าที่รัฐจะเก็บเพื่อเป็น รายได้ของรัฐ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
102	2512	นายระสงค์ เนื่องจางค์	ชลบุรี	ปัจจุบันการจราจรหนาแน่นขึ้นเพราะมีรถยนต์ส่วนบุคคลเพิ่มขึ้นมาก ในส่วนของใบอนุญาตเข้าใช้กับส่วนของทะเบียนรถยนต์ เป็นส่วนที่แยกกันขึ้นอยู่กับ 2 หน่วยงานทำให้การติดต่อประสานงานขอรับบริการล่าช้าและไม่สะดวกให้มาอยู่หน่วยงานเดียวกันได้หรือไม่จะได้สะดวกในการบริการ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	เป็นเรื่องของระเบียบว่าทะเบียนรถยนต์มีหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ออกหมายเลข และใบขับขี่มีอีกหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ออกใบขับขี่ ซึ่งแยกกันทำมาเพื่อแบ่งหน้าที่กันให้เป็นระเบียบ ไม่เกิดความสับสนเพราะมีผู้ใช้บริการมาก ถ้าอยู่หน่วยงานเดียวกันจะทำงานได้ล่าช้าเจ้าหน้าที่มีไม่พอ แต่ก็ต้องหาทางปรับปรุงระบบการทำงานของแต่ละหน่วยงานให้คล่องตัวขึ้นเพื่อบริการให้สะดวกมากขึ้น	รัฐบาลชี้แจงระเบียบและรับไปดำเนินการหาวิธีการปรับปรุงระบบงานให้มีความคล่องตัวขึ้นเพื่อความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อขอรับบริการ
103	2512	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	การปฏิบัติงานของศุลกากรยังมีความไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะจังหวัดชายแดนยังมีการขนส่งเงินใต้โต๊ะแบบกำขาชกกันอยู่ยังเกิดเคยบางแห่งเจ้าหน้าที่ทำเสียเองด้วย ขอให้รัฐบาลมีมาตรการดำเนินการเรื่องนี้อย่างเคร่งครัดด้วย เพราะทำให้เศรษฐกิจของประเทศเสียหาย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	มีระเบียบปฏิบัติอยู่แล้วที่เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดหากทำผิดต้องดำเนินการตามกฎหมาย บางแห่งมีจุดอ่อนปรานีให้ค้าขายได้ก็กระทำได้ในขอบเขตที่กำหนดไว้เพราะการค้าขายตามชายแดนมีอยู่แล้วเป็นปกติแต่ถ้าเป็นสินค้าต้องห้ามหรือไม่ถูกกฎหมายก็ต้องมีการควบคุมและดำเนินคดีตามกฎหมายอย่างแน่นอน	รัฐบาลให้ข้อมูลเกี่ยวกับกฎระเบียบในการเปิดเขตการค้าชายแดนตามแนวชายแดนและหน้าที่ของศุลกากรที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
104	2512	นายอนันต์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	มีโรคข้าวระบาดอยู่มากทำให้ข้าวของ ชาวนาได้รับความเสียหาย ผลผลิตน้อยลง คุณภาพลดลง ทำให้รายได้ลดลง ส่งผลต่อ การครองชีพของชาวนาเป็นอย่างมาก ขอ ให้รัฐบาลหาทางแก้ไขและช่วยเหลือ โดย ด่วน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	รัฐบาลกำลังเร่งศึกษาโรคข้าวที่ระบาดอยู่ขณะนี้ เพื่อหา ทางแก้ไขและป้องกันมิให้มีผลกระทบต่อคุณภาพของ ข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักและพืชเศรษฐกิจสำคัญของชาติ แล้วจะได้เผยแพร่ให้เกษตรกรทราบโดยเร็วที่สุด	รัฐบาลไปดำเนินการหา ทางแก้ไขอยู่เพื่อป้องกัน คุณภาพของข้าวและช่วย เหลือเกษตรกร
105	2513	นายประสงค์ เนื่องจันทน์	ชลบุรี	ตอนนี้ได้หวั่นไม่รับซื้อข้าวโพดไทยเพราะ มีปัญหาคุณภาพลดลง รวมทั้งมีการปลอม ปนสินค้า ทำให้ตลาดต่างประเทศขาดความ เชื่อถือ รัฐบาลมีนโยบายแก้ไขปรับปรุง อย่างไรบ้างเพราะมีผลเสียต่อการค้าระหว่าง ประเทศและภาพพจน์ของประเทศด้วยอย่าง มาก	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลกำลังตรวจสอบและวางมาตรการแก้ไขเพื่อป้อง กันปัญหานี้อยู่เพราะทำให้เศรษฐกิจของชาติเสียไป รวมทั้งการปลอมปนสินค้าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง จึงต้องดำเนินการตามกฎหมาย	รัฐบาลกำลังดำเนินการแก้ ไขเพื่อป้องกันการปลอม ปนสินค้าที่ทำให้ประเทศ ชาติเสียหาย
106	2513	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	อยากทราบว่ากระทรวงคมนาคมมีนโยบาย ขยายเส้นทางคมนาคมเชื่อมระหว่างจังหวัด กับอำเภอต่าง ๆ เพื่อให้การคมนาคมสะดวก ขึ้นหรือไม่ เพราะยังมีอีกหลายจังหวัดที่ ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ แต่ยังไม่เดินทางไม่สะดวกเลย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	กระทรวงคมนาคมมีนโยบายเรื่องนี้อยู่แล้ว โดยเฉพาะ ในช่วงแผนพัฒนาที่จะขยายถนนเชื่อมระหว่างจังหวัด ที่ใกล้กรุงเทพฯ ให้ทั่วถึงทุกจังหวัดแล้วจึงจะขยายออก ไปตามอำเภอต่าง ๆ ต่อไป	รัฐบาลมีนโยบายเรื่องนี้อยู่ แล้ว โดยจะสร้างทางใน จังหวัดต่าง ๆ ก่อนแล้วจึง ขยายไปสู่ระดับอำเภอ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
107	2513	นายประสงค์ เนื่องจันทน์	ชลบุรี	นักเรียนที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายและสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ ทำให้ไม่มีที่เรียนต่อ ขอให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ	ได้มีการขยายตัวทางการศึกษามากขึ้นมีวิทยาลัยของเอกชนเปิดสอนถึงระดับปริญญา และมีสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เลือกศึกษาต่อเพิ่มขึ้น รวมทั้งมหาวิทยาลัยหลายแห่งเปิดหลักสูตรเฉพาะและเปิดภาคสมทบมากขึ้นเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยได้	รัฐบาลกล่าวถึงแนวทางในการศึกษาของผู้จบมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว เข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ว่ามีวิทยาลัยเอกชนและหลักสูตรภาคสมทบในมหาวิทยาลัยเปิดสอนอยู่หลายแห่ง
108	2513	นายอนันต์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคมีราคาสูงขึ้นทุกอย่างทำให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยเดือดร้อนมาก อีกทั้งสินค้าที่จำเป็นก็หายาก ราคาแพง อยากทราบว่ารัฐบาลมีมาตรการเรื่องนี้อย่างไร	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเศรษฐการ	รัฐบาลได้กำหนดราคาสินค้าอุปโภคบริโภคไว้ในราคาที่เหมาะสมกับสภาวะทางเศรษฐกิจ ห้ามพ่อค้ากักตุนสินค้าและขายเกินราคาที่กำหนดส่วนสินค้าหายากและจำเป็นก็ได้ออกบัตรแลกซื้อให้ได้จำนวนที่เหมาะสมกับการบริโภค ไม่ให้มีการกักตุนไว้ขายต่อ สามารถดำเนินคดีได้ถ้าใครฝ่าฝืน	รัฐบาลได้ออกเป็นข้อบังคับห้ามกักตุนสินค้า ห้ามขายเกินราคาและมีอัตราแลกซื้อสินค้าที่จำเป็นเพื่อให้มีบริโภคได้อย่างทั่วถึง
109	2513	นายประสงค์ เนื่องจันทน์	ชลบุรี	การปศุสัตว์ซึ่งไม่ได้พัฒนาไปเท่าที่ควรสัตว์เลี้ยงเพื่อการบริโภคเช่น หมู เป็ด ไก่ ฯลฯ คุณภาพด้อยลงและยังมีโรคระบาดอีก เมื่อนำมาบริโภคอาจทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพได้ ขอให้รัฐบาลหาวิธีปรับปรุงและพัฒนาการเลี้ยงสัตว์แก่เกษตรกรด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรกำลังศึกษาเรื่อง โรคระบาดของสัตว์เพื่อการบริโภคโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพของสัตว์ที่ใช้บริโภคอยู่หลายชนิดรวมทั้งวิธีป้องกันรักษาโรคสัตว์และการบำรุงพันธุ์ด้วย หากการค้นคว้าทดลองได้ผลจะได้เผยแพร่ต่อไป	รัฐบาลกำลังดำเนินการศึกษาเรื่องนี้และจะได้นำมาเผยแพร่วิธีป้องกันรักษาและบำรุงพันธุ์ต่อไป

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
110	2513	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	ขอให้รัฐบาลควบคุมการจำหน่ายปุ๋ยให้แก่ ชาวไร่ชาวนาเพราะมีปุ๋ยหลายชนิดจำหน่าย อยู่ บางชนิดไม่ได้มาตรฐาน ไม่มีคุณภาพ ชาวไร่ชาวนาไม่รู้จักวิธีใช้จะเป็นอันตราย ต่อตนเองและผลผลิตด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรมีปุ๋ยธรรมชาติราคาถูกจำหน่ายแก่ เกษตรกรรวมทั้งเผยแพร่วิธีการทำปุ๋ยหมักซึ่งเกษตรกร ทำได้เองให้ด้วย เพื่อช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายและใช้ ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ ส่วนปุ๋ยของที่อื่น ก็มีการตรวจสอบมาตรฐานเพื่อคุณภาพที่เหมาะสมและ แนะนำวิธีการใช้ปุ๋ยอย่างถูกต้องให้แก่เกษตรกรเพื่อให้ รู้จักใช้ปุ๋ยให้เกิดประโยชน์	รัฐบาลรับไปดำเนินการ และวางมาตรฐานการ ตรวจสอบคุณภาพของปุ๋ย เพื่อให้เกษตรกรใช้อย่างมี ประโยชน์ต่อคุณภาพผล ผลิตให้มากที่สุด
111	2513	นายอุทัย พิมพ์ใจชน	ชลบุรี	มีการประกาศใช้กฎอัยการศึกหลายครั้งใน บางครั้งสร้างความไม่สะดวกให้แก่ประชา ชนในการปฏิบัติงาน รวมทั้งผู้มีอำนาจก็ใช้ อำนาจตามกฎหมายในการมิชอบ ขอให้ รัฐบาลพิจารณาความเหมาะสมด้วย	นายกรัฐมนตรี	การประกาศกฎอัยการศึกใช้ในขณะสถานการณ์ไม่ สงบสุขจึงทำให้ประชาชนได้รับความไม่สะดวกไปบ้าง เพราะเป็นช่วงที่มีเหตุการณ์ฉุกเฉิน รัฐบาลจำเป็นต้อง รักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของชาติ จึงดู เหมือนเป็นการจำกัดสิทธิของประชาชนก็ขอให้เข้า ใจถึงความจำเป็นของบ้านเมืองเป็นสำคัญ	รัฐบาลชี้แจงถึงความจำ เป็นที่ต้องประกาศใช้กฎ อัยการศึกและการปฏิบัติ ตัวในยามที่เกิดภาวะฉุกเฉิน เพื่อความมั่นคงปลอดภัย ภัยของประเทศชาติ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
112	2513	นายประสงค์ เนื่องจางค์	ชลบุรี	มันสำปะหลังมีการปลอมปนกันมากทำให้ คุณภาพลดลงและลูกค้าไม่ให้ความเชื่อถือ ตลาดการค้าจึงตกต่ำลงทำให้มีผลกระทบ ต่อเศรษฐกิจของชาติด้วย ขอให้รัฐบาลช่วย แก้ไขเรื่องนี้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเศรษฐ การ	กระทรวงเศรษฐการได้วางมาตรการตรวจสอบสินค้า อย่างรอบคอบซึ่งเริ่มดำเนินการแล้ว โดยจะตรวจสอบสินค้า อย่างละเอียดและหากพบว่ามีปลอมปนสินค้าจะ ดำเนินการตามกฎหมายทันที	รัฐบาลรับไปดำเนินการโดย ออกกฎหมายและวางมาตร การสำหรับการตรวจสอบสิน ค้าไว้แล้ว
113	2513	นางสงวน สีมันตร	ปราจีนบุรี	โรงเรียนในต่างจังหวัดอีกหลายแห่งยังเปิด สอนเพียงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นควร ขยายเปิดสอนให้ถึงชั้นมัธยมศึกษาตอน ปลายเพื่อเด็กจะได้เรียนต่อระดับสูงขึ้นได้ ในโรงเรียนเดียวกัน สะดวกกว่าต้องแย่งกัน เรียนต่อในตัวเมืองและในกรุงเทพฯ	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา การ	กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายระดับการศึกษาชั้น มัธยมศึกษาตอนปลายเพิ่มขึ้นในโรงเรียนประจำอำเภอ อีกหลายแห่ง เพื่อรองรับนักเรียนที่จะเรียนต่อในระดับ สูงขึ้น โดยเริ่มจากอำเภอใหญ่ ๆ ก่อนในปีการศึกษา นี้แล้วค่อยขยายออกไปในปีต่อ ๆ ไป คงจะทั่วถึงขึ้น	รัฐบาลมีนโยบายขยายการ ศึกษาเพิ่มขึ้นและได้ ดำเนินการอยู่แล้ว
114	2513	นายประสงค์ เนื่องจางค์	ชลบุรี	นักเรียนที่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แล้วไม่มีที่เรียนต่อหากสอบเข้า มหาวิทยาลัยไม่ได้เพราะไม่มีตลาดวิชา เหมือนก่อนอีกทั้งจำนวนนักเรียนที่จบชั้น มัธยมก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ขอให้รัฐบาลช่วย แก้ไขและเตรียมการแก้ไขไว้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษา การ	มีมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งทั้งในกรุงเทพฯและ ต่างจังหวัด รวมทั้งวิทยาลัยเอกชนเปิดสอนระดับ ปริญญาตรีและมีมหาวิทยาลัยของรัฐก็เปิดสอนภาคสม ทบมากขึ้นคงช่วยแก้ไข้ปัญหาเรื่องที่เรียนได้มากขึ้นรวม ทั้งมีสาขาวิชาทางสายอาชีพเปิดสอนเพิ่มขึ้นอีกหลาย ด้านจะช่วยรองรับได้	รัฐบาลได้กล่าวถึงแนวทาง ศึกษาต่อซึ่งมีหลายสถาบัน รองรับอยู่มากพอสมควร สามารถเลือกเรียนต่อได้ หลายแนวทาง

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
115	2514	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	ยังมีผู้รักษากฎหมายหลายคนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ละเลยการดำเนินตามกฎหมายแก่ผู้กระทำผิด ไม่ปฏิบัติตามในหน้าที่แต่งเครื่องแบบเพื่อข่มขวัญชาวบ้าน และยังช่วยปกป้องคนทำผิดขอให้รัฐบาลมีมาตรการควบคุมดูแลด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีมาตรการควบคุมอยู่แล้วหากนำตำแหน่งไปประพฤติมิชอบประชาชนสามารถร้องเรียนและแจ้งความได้หากสอบสวนว่ามีความผิดก็จะได้ดำเนินคดีตามกฎหมายแต่ในบางท้องที่ซึ่งมีความไม่สงบอยู่ผู้รักษากฎหมายจำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด จึงดูเหมือนเป็นการใช้อำนาจก็ขอให้เข้าใจสถานการณ์ด้วย	รัฐบาลแจ้งว่ามีมาตรการลงโทษผู้กระทำผิดอยู่แล้ว ตามกฎหมายแม้ว่าผู้นั้นจะเป็นผู้รักษากฎหมายด้วยก็ตามหากทำผิดก็ต้องดำเนินการไปตามกฎหมาย
116	2514	นายประสงค์ เนื่องจางค์	ชลบุรี	กระดามไฟฟ้าขาดแคลน ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการทำงานเพราะมีความจำเป็น ต้องใช้ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือเรื่องนี้ได้	นายกรัฐมนตรี	เพราะว่าเครื่องผลิตกระดามเสียจึงทำให้ผลิตได้น้อยลงตอนนี้กำลังแก้ไขซ่อมแซมเครื่องอยู่คาดว่าอีกไม่นานจะแล้วเสร็จสามารถผลิตได้อย่างเดิม ตอนนี้ขอให้ใช้อย่างประหยัดกันไปก่อน	รัฐบาลชี้แจงถึงสาเหตุที่ทำให้ผลิตได้น้อยลงและขอให้ใช้อย่างประหยัดเพื่อจะได้มีใช้ทั่วถึงก่อนที่จะสามารถผลิตได้ดังเดิม
117	2514	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	กระดามขึ้นราคาสูง ทำให้เกิดปัญหากับผู้ที่ต้องใช้หลายกลุ่มไม่ว่าจะเป็นนักเรียน ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างได้รับความเดือดร้อนกันมาก ขอให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือด่วนด้วย	นายกรัฐมนตรี	ตอนนี้ผลิตกระดามได้น้อยลงเพราะเครื่องผลิตเสีย อีกทั้งวัตถุดิบในการผลิตมีราคาสูงขึ้นจึงทำให้ปริมาณการผลิตไม่พอต่อความต้องการ แต่เมื่อซ่อมเครื่องเสร็จแล้วลงผลิตได้มากขึ้น ส่วนราคาก็ต้องขึ้นเพราะต้นทุนและวัตถุดิบมีราคาสูงขึ้น ขอให้ช่วยกันใช้อย่างประหยัดมากขึ้นและขอให้ได้ประโยชน์มากที่สุดจะช่วยให้การผลิตพอกับความต้องการ	รัฐบาลชี้แจงถึงสาเหตุที่ทำให้ผลิตกระดามได้น้อยลงและความจำเป็นที่ต้องขึ้นราคากระดามขอให้ช่วยกันประหยัดเพื่อปริมาณการผลิตจะได้เพียงพอต่อการใช้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
118	2514	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	รถโดยสารไม่เพียงพอค่อการให้บริการผู้โดยสารทั้งในพระนครเองที่ยังมีผู้คนเบียดกันแน่นและในต่างจังหวัดที่รถยังไม่มีจำนวนพอกับความต้องการใช้เดินทางไปมาภายในจังหวัดขอให้รัฐบาลช่วยแก้ไขด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	เรื่องรถโดยสารเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข ในพระนครมีประชาชนอาศัยอยู่เพิ่มขึ้นมาก ทำให้การสัญจรคับคั่งรถไม่เพียงพอรัฐบาลได้ให้เอกชนช่วยแบ่งเบาภาระจะได้เพิ่มสายการเดินรถให้มากขึ้น ส่วนในต่างจังหวัดจะขยายการเดินรถโดยให้ท้องถิ่นช่วยจัดการเพื่อบริหารภายในจังหวัดให้ทั่วถึงขึ้นต่อไป	รัฐบาลรับทราบถึงปัญหาและพยายามหาทางแก้ไขทั้งในเขตพระนครและต่างจังหวัดเพื่อให้การบริการทั่วถึงขึ้น
119	2514	นายประสงค์ เนื่องจำนงค์	ชลบุรี	รัฐบาลได้ประกาศการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เพื่อป้องกันและเป็นข้อห้ามมิให้ประชาชนปฏิบัติตัวให้เป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติขอทราบความจำเป็นในการประกาศใช้และลักษณะของการกระทำที่จัดว่าเป็นอันตรายต่อชาติบ้านเมืองเพื่อประชาชนจะได้ปฏิบัติตัวได้ถูกต้อง	นายกรัฐมนตรี	รัฐบาลจำเป็นต้องประกาศการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เพราะมีผู้ไม่หวังดีต่อชาติทำการแทรกซึมบ่อนทำลายความมั่นคง โดยปลุกกระดมทางความคิด ก่อความแตกแยกให้เข้าใจผิด นับเป็นอันตรายต่อประเทศมาก จึงจำเป็นต้องประกาศห้ามการรวมกลุ่มกัน การกระทำหรือการชุมนุมที่นำไปสู่ความไม่เข้าใจกันของคนในชาติ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลเสียหายต่อชาติขอให้ประชาชนร่วมมือกันเพื่อป้องกันภัยที่จะเกิดแก่ชาติ	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลที่จำเป็นต้องประกาศการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์เพื่อป้องกันความแตกแยกที่จะเกิดขึ้นภายในชาติ เพราะมีผู้ไม่หวังดีของปลุกปั่นและสร้างความเข้าใจผิดให้เกิดขึ้นในชาติอยู่อย่างมาก ทำให้เกิดความระส่ำระสายได้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
120	2514	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	ขานาาประสบปัญหาขายผลผลิตได้ในราคา ต่ำ ทำให้มีรายได้น้อยมีหนี้สินเพิ่มขึ้นมาก ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือด้วย	นายกรัฐมนตรี	เนื่องจากในช่วงปีก่อนมีผลผลิตมากเกินความต้องการ บริโภคจึงต้องขายในราคาต่ำเพื่อให้หมดโดยเร็วมี ฉะนั้นจะเสียได้อีกทั้งผลผลิตมีคุณภาพลดลงจึงต้องขาย ในราคาต่ำ แต่ปีนี้ผลผลิตไม่มากเกินไป รวมทั้งรัฐบาล ได้ประกันราคาผลผลิตไว้อย่างเหมาะสมแล้ว ห้ามขาย ต่ำหรือสูงกว่าราคาที่กำหนด คงช่วยให้ขายผลผลิตได้ดี ขึ้นขอให้ปรับปรุงคุณภาพผลผลิตให้ดีขึ้นและได้มาตรฐาน ด้วย	รัฐบาลชี้แจงถึงสาเหตุที่ทำให้ ให้ขายผลผลิตได้ในราคา ต่ำและขอให้ปรับปรุงเพื่อ รักษาคุณภาพของผลผลิต ให้ดีขึ้นจะช่วยให้ขายได้ ราคาดีขึ้นกว่าเดิม
121	2514	พันตรีทองคำ เสมะกนิษฐ์	ปราจีนบุรี	สถานการณ์ชายแดนหลายจุดยังไม่อยู่ใน สภาวะที่ปลอดภัย มีกองกำลังจากต่างชาติ บุกรุกเข้ามาอยู่เรื่อย ๆ รวมทั้งภายใน ประเทศเองก็มีเหตุการณ์ต่อสู้กันกับผู้ที่มี ความคิดตรงข้ามอยู่เรื่อย ๆ นับเป็นภัย คุกคามประเทศอย่างมาก ขอให้รัฐบาลช่วย ดูแลให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงกลาโหม	กระทรวงกลาโหมได้เตรียมพร้อมโดยจัดกองกำลังเพื่อ รักษาความสงบเรียบร้อยปฏิบัติหน้าที่ตามแนวชายแดน ทุกจุดที่จะเป็นอันตรายจากการสู้รบในประเทศเพื่อน บ้านไว้แล้ว เพราะสถานการณ์ในประเทศข้างเคียงอยู่ใน สภาวะที่ไม่น่าไว้วางใจ ส่วนเหตุการณ์ภายในประเทศ เมื่อมีเหตุร้าย ทางกองทัพก็ได้ดำเนินการอย่างเต็มที่เพื่อ ป้องกันเอกราชอธิปไตยของชาติอย่างดีที่สุดเพื่อให้เหตุ การณ์เข้าสู่ความสงบโดยเร็ว	รัฐบาลได้เตรียมพร้อมโดย ให้กระทรวงกลาโหม ดำเนินการรักษาความมั่น คงปลอดภัยตามแนวชาย แดนและปราบปรามความ ไม่สงบเรียบร้อยให้เข้าสู่ สภาวะปกติแล้ว
122	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	ในช่วงที่มีภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ มีผลกระทบ ไปหลายประเทศนั้นขอทราบว่ามีรัฐบาลมี นโยบายการบริหารเงินทุนสำรองของชาติ อย่างไรบ้างเพื่อป้องกันภาวะขาดแคลนใน ยามฉุกเฉิน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง	รัฐบาลมีนโยบายบริหารเงินทุนสำรอง ไว้เพื่อใช้จ่ายใน ยามฉุกเฉิน โดยมีส่วนหนึ่งฝากไว้ในประเทศและอีก ส่วนหนึ่งฝากไว้กับธนาคารต่างประเทศ มีระเบียบการ นำมาใช้อย่างรัดกุมและเมื่อถึงความจำเป็นมีการตรวจ สอบยอดเงินเป็นปัจจุบันเพื่อเตรียมความพร้อมในการ ใช้ถ้าไม่ถึงภาวะคับขันเงินจำนวนนี้ก็จะไม่นำออกมา ใช้	รัฐบาลชี้แจงถึงระเบียบ การใช้เงินและสถานการณ์ ที่จะสามารถนำเงินมาใช้ และการบริหารเงินโดย คณะกรรมการที่สามารถ ตรวจสอบได้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
123	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	ขอทราบความก้าวหน้าเกี่ยวกับการสร้างท่าอากาศยานพาณิชย์สากลที่ตำบลหนองงูเห่า ว่ารัฐบาลได้ดำเนินการอย่างไรบ้าง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงคมนาคม	รัฐบาลมีนโยบายจะสร้างสนามบินแห่งใหม่เพื่อรองรับการขยายตัวในการพัฒนาประเทศและช่วยแบ่งเบาภาระจากท่าอากาศยานดอนเมืองก็ได้พิจารณาที่หนองงูเห่าว่าเป็นทำเลที่เหมาะสม ขณะนี้กำลังดำเนินการติดต่อบริษัทที่ดินการเวนคืน การสำรวจพื้นที่และวางแผนการก่อสร้างซึ่งเกี่ยวกับงบประมาณ การว่าจ้างการออกแบบ และจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านสนามบินมาทำงานเป็นลำดับไป	รัฐบาลชี้แจงนโยบายและแผนการดำเนินการสร้างโดยกำหนดแผนงานเป็นระยะตามกำลังงบประมาณ
124	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	มีการขนส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาขายภายในราชอาณาจักรกันมากมายทั้งตามแนวชายแดนและตามตลาดในเมือง แม้ในกรุงเทพฯก็มี อยากรทราบว่ารัฐบาลมีนโยบายอย่างไรบ้าง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	การค้าขายสินค้าตามแนวชายแดนบางช่วงมีจุดอ่อนปรนที่รัฐบาลอนุญาตให้ค้าขายได้เพราะมีการค้าขายกันเป็นประจำอยู่แล้วสินค้าบางประเภทไม่เป็นอันตรายก็จำหน่ายกันได้ยกเว้นสินค้าบางประเภทที่เป็นอันตรายและต้องห้ามหากมีการตรวจพบก็ต้องดำเนินการตามกฎหมาย และการจำหน่ายสินค้าที่ได้รับอนุญาตและไม่เป็นอันตรายแต่ขายเกินราคามากไปก็ดำเนินการตามกฎหมายได้เช่นกัน เพราะมีกฎหมายรองรับอยู่แล้ว	รัฐบาลอนุญาตให้ค้าขายได้ในจุดที่กำหนดและสามารถจำหน่ายสินค้าในบางประเภทได้แต่หากค้าขายสินค้าผิดกฎหมายหรือมีการจำหน่ายเกินราคาก็สามารถดำเนินคดีตามกฎหมายได้
125	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	ขณะนี้มิ โรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นอย่างมากตามชานเมืองกรุงเทพและตามหัวเมืองใกล้ ๆ ทางตะวันออกกับทางเหนือของกรุงเทพ โรงงานมักเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ผู้ทำงาน รวมทั้งก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมเลวร้าย ขอให้รัฐบาลหาทางป้องกันและแก้ไขเรื่องให้เร็ว	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงอุตสาหกรรม	รัฐบาลได้ออกกฎหมายพระราชบัญญัติแรงงานใช้บังคับแล้วเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยและสวัสดิภาพแก่ผู้ทำงานในโรงงานรวมทั้งโรงงานที่มีการจัดสวัสดิการสอนเกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัยให้แก่ผู้ปฏิบัติงานด้วยให้รู้จักระมัดระวังตัวส่วนเรื่องทำให้สภาพแวดล้อมเลวร้าย โรงงานก็มีมาตรการขจัดของเสียไว้แล้วกระทรวงอุตสาหกรรมก็ส่งคนไปตรวจสอบเอาไม่ปฏิบัติตามก็ดำเนินการได้ตามระเบียบ	รัฐบาลแจ้งเกี่ยวกับมาตรการในการให้ความปลอดภัยคุ้มครองสวัสดิภาพแก่ผู้ทำงานในโรงงานและควบคุมดูแลการกำจัดของเสียมิให้ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษโดยมีการตรวจสอบอยู่เสมอ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
126	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	ค่าครองชีพในขณะนี้สูงขึ้นเรื่อย ๆ จนคนที่ มีรายได้น้อย มีภาระค่าใช้จ่ายมากไม่ สามารถอยู่ได้ ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือ ประชาชนเรื่องนี้ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และแก้ปัญหาหนี้โดยด่วน	นายรัฐมนตรี	ขณะนี้ค่าครองชีพสูงขึ้น รัฐบาลขอให้ทุกคนช่วยกัน ประหยัดเพื่อช่วยชาติ ในส่วนของราคาสินค้ารัฐบาลได้ ออกระเบียบห้ามกักตุนสินค้าอุปโภคบริโภค ห้ามขาย เกินราคากำหนด และมีบัตรแลกซื้อสินค้าจำเป็นเพื่อ ช่วยผู้มีรายได้น้อย	รัฐบาลมีมาตรการช่วย เหลือผู้มีรายได้น้อยโดยมี บัตรแลกซื้อสินค้าที่จำเป็น และออกระเบียบห้ามกัก ตุนสินค้าหรือขายเกินราคา กำหนด
127	2517	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	อยากทราบว่ารัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับการ ว่าจ้างแรงงานและนโยบายส่งเสริมการลงทุน อย่างไรบ้าง เพราะมีการลงทุนจากภาค เอกชนและบริษัทต่างชาติหลายแห่งแล้วจ้าง คนไทยไปทำงานขอให้รัฐบาลพิจารณา เรื่องนี้ด้วย	นายรัฐมนตรี	รัฐบาลมีนโยบายเปิดกว้างให้เอกชนลงทุนเพื่อ ประกอบกิจการต่าง ๆ ได้ภายใต้กำหนดของกฎหมาย รวมทั้งการถือหุ้นส่วนของคนต่างชาติหรือการลงทุน ร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติในกรอบของ กฎหมายไทย เพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสียหายแก่ ประเทศชาติแต่ให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาประเทศเกิด การว่าจ้างงานขึ้น การดำเนินการต่างๆ มีกฎหมายรองรับ	รัฐบาลชี้แจงว่าสนับสนุน ให้มีการลงทุนเพื่อการ พัฒนาประเทศอีกทั้งส่งเสริมให้ต่างชาติมาลงทุน ในประเทศเพื่อการขยาย งานและมีการว่าจ้างแรงงาน เกิดขึ้น แต่ก็มีกฎหมาย รองรับเพื่อป้องกันผล ประโยชน์ของชาติไว้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
128	2517	นายจำลอง เทวารุทธ	ฉะเชิงเทรา	ปัจจุบันมีการปรับปรุงหลักสูตรและเปลี่ยนแปลงแบบเรียนกันใหม่ทำให้แต่ละโรงเรียนใช้แบบเรียนไม่เหมือนกันและเด็กแต่ละรุ่นก็ใช้แบบเรียนต่างกันทั้งที่เป็นระดับชั้นเดียวกัน รัฐบาลควรกำหนดแบบเรียนโดยเฉพาะระดับประถมศึกษาให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อช่วยเหลือเด็กและผู้ปกครองประหยัดค่าใช้จ่ายและได้ความรู้เป็นลำดับที่ต่อเนื่องกัน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรและกำหนดใช้แบบเรียนใหม่เพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัยจึงทำให้เด็กรุ่นนี้ใช้แบบเรียนไม่เหมือนรุ่นก่อนเพราะความรู้บางอย่างเปลี่ยนไป แต่ก็ได้กำหนดแบบเรียนให้แต่ละโรงเรียนใช้เหมือนกันคือหนังสือของกรมวิชาการ ส่วนทางโรงเรียนอาจมีหนังสืออื่นให้เด็กอ่านเสริมที่อยู่ในความพิจารณาของโรงเรียน แต่ต้องเป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาอนุญาตให้ใช้ส่วนเรื่องค่าใช้จ่ายคงมีปัญหาเพียงปีแรก พอปีต่อไปน่าจะใช้แบบเรียนของที่ได้วิทยุหาจนุกลง	รัฐบาลให้เหตุผลถึงความจำเป็นที่จำเป็นต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรและเปลี่ยนแปลงแบบเรียนรวมทั้งชี้แจงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองที่ต้องเสียเพิ่มขึ้นในช่วงแรกของการปรับปรุงหลักสูตรและใช้แบบเรียนใหม่ แต่ปัญหานี้จะหมดไปในเวลาต่อมา
129	2517	นายจักรชัย จริยเวชชาวัฒนา	ระยอง	ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณสี่ตำบลจังหวัดชลบุรี ได้รับความเดือดร้อนจากการถูกเวนคืนที่ดินเพราะอาศัยอยู่มานานหลายชั่วอายุแล้ว ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือจัดสรรที่ดินสำหรับที่ เกินให้แก่ราษฎรด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	รัฐบาลจำเป็นต้องเวนคืนที่เพื่อพัฒนาพื้นที่ตามแผนให้เป็นเขตท่าเรือเพื่อการค้ำระหว่างประเทศส่วนประชาชนที่อาศัยอยู่นั้นรัฐบาลจ่ายค่าเวนคืนให้และเตรียมที่ให้อยู่ใหม่แล้ว	รัฐบาลชี้แจงเหตุผลถึงความจำเป็นต้องเวนคืนที่ดินและเตรียมการให้แก่ประชาชนในพื้นที่ที่มีที่อยู่ให้รวมทั้งจ่ายค่าเวนคืนให้ด้วย

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
130	2518	นายปรกรณ์ กุลกำจร	บุรีรัมย์	เมื่อเกิดความไม่สงบขึ้นในกัมพูชาแล้วมีการสู้รบกัน กองกำลังทหารเขมรที่แตกทัพมักเข้ามาในเขตไทย เท่ากับเป็นการรุกล้ำอธิปไตยของชาติ ทหารไทย ต้องครึ่งกำลังไว้ทำให้เกิดการสู้รบกัน โดยไม่ได้มีเหตุพิพาทกันมาก่อน อาจทำให้เป็นปัญหาระหว่างประเทศได้ เพราะมีหลายจุดที่กองทหารเขมรบุกรุกเข้ามาไทยทั้งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกหลายจังหวัดอยากทราบว่ามีนโยบายเรื่องนี้อย่างไรบ้าง	นายรัฐมนตรี	ขณะนี้สถานการณ์ในประเทศเพื่อนบ้านเกิดความไม่สงบภายในอยู่มากหลายประเทศและมีผลกระทบต่อไทยเกี่ยวกับความตึงเครียดด้านสถานการณ์ชายแดนและผู้อพยพเข้ามาพรมแดน ทหารจำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่โดยป้องกันการลุกล้ำอาณาเขต รัฐบาลได้หาทางเจรจาทันทีเพื่อคลงเรื่องนี้มิให้ลุกลามเป็นเรื่องระหว่างประเทศอื่นจะก่อให้เกิดความขัดแย้งกันได้	รัฐบาลกำลังดำเนินการเจรจาระหว่างรัฐบาลเพื่อให้สถานการณ์ไม่ขยายไปเป็นความขัดแย้งระหว่างกัน
131	2518	นายศิริ ผาสุก	สุรินทร์	มีชาวเขมรอพยพเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทยตามแนวชายแดนจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกหลายจังหวัดทำให้ประเทศไทยต้องรับภาระดูแลและต้องเสียค่าใช้จ่ายด้วยอยากทราบว่ารัฐบาลมีนโยบายต่อเรื่องนี้หรือไม่	นายรัฐมนตรี	รัฐบาลกำลังติดต่อกับสหประชาชาติขอความช่วยเหลือเรื่องนี้และให้นานาประเทศเห็นถึงความมีมนุษยธรรมของเรากับการรับภาระอย่างมากจากปัญหานี้เพื่อรอประเทศที่สามรับไป แต่ขณะนี้ก็ได้กำหนดเขตให้ผู้อพยพอยู่ในพื้นที่ที่กำหนดไว้เท่านั้นเพื่อการตรวจสอบความเรียบร้อยและป้องกันภัยที่จะเกิดความเสียหายแก่ชาติได้	รัฐบาลได้ดำเนินการขอความช่วยเหลือไปยังองค์การสหประชาชาติเพื่อช่วยเหลือและรับหน้าที่นี้ต่อไป

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
132	2520	นายจักรชัย จริยเวชชวีวัฒนา	ระยอง	การเวนคืนที่ดินบริเวณบ้านอู่ตะเภาอำเภอ สัตหีบ เพื่อให้ทหารอเมริกันใช้เป็นที่สนาม บิน ประชาชนได้รับความเดือดร้อนเพราะ ค่าเวนคืนได้รับน้อยไม่สามารถซื้อหาที่อยู่ ใหม่ได้ที่ดินจัดสรรให้ใหม่ก็อยู่ไกลมากยัง ไม่มีความเจริญพอที่จะอยู่อาศัยทำให้ ลำบากมากขอให้ทางรัฐบาลช่วยเหลือด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในราชการทหารจึง ได้เวนคืนที่ดินบริเวณดังกล่าวไว้นานแล้ว ส่วนการจ่าย เงินค่าทดแทนก็เป็นราคาที่เหมาะสมกับกาลสมัย ราษฎรส่วนใหญ่อพยพไปก่อนแล้ว ส่วนที่เหลืออยู่ทาง ราชการก็ได้ผ่อนผันให้อยู่ชั่วคราวจนกระทั่งต้องออก หมดในปีนี้และได้จัดที่อยู่ใหม่ในกรมสร้างตนเอง จ.ระยอง โดยให้กรมประชาสงเคราะห์ดำเนินการเรื่องที่อยู่อาศัย ให้ล่วงหน้าแล้ว	รัฐบาลได้ดำเนินการช่วยเหลือมาตลอดเป็นระยะ ๆ เป็นเวลาหลายปีจนกระทั่ง ถึงปีนี้เป็นปีที่สุดท้ายของ กำหนดเวลาแต่ได้เตรียม ความช่วยเหลือเช่นปรับ เงินค่าเวนคืนให้เหมาะสม กับยุคสมัยและจัดสร้าง กรมสร้างตนเองในที่ใหม่ ให้อยู่ไว้แล้ว
133	2520	นายจักรชัย จริยเวชชวีวัฒนา	ระยอง	การผลิตมันสำปะหลังยังไม่ได้พัฒนา เกษตรกรไม่มีความรู้แบบใหม่ ทำให้ผล ผลิตมีคุณภาพลดลง และการบรรจุเพื่อจัด ส่งไปจำหน่ายยังมีกรปลอมปนสินค้าทำ ให้คุณภาพไม่ได้มาตรฐานและไม่เป็นที่น่า เชื่อถือ ขอให้รัฐบาลช่วยพิจารณาเรื่องนี้ ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร	กระทรวงเกษตรมีนโยบายปรับปรุงบำรุงพันธุ์พืชอยู่แล้ว ได้เผยแพร่ความรู้ใหม่ ๆ จากการศึกษาและวิจัยให้ เกษตรกรได้ทราบและปรับปรุงการผลิตของตนให้มี คุณภาพดีขึ้น มีการนำพันธุ์ใหม่ไปแจกจ่ายและจัดอบ รมเกษตรกรอยู่หลายครั้ง ส่วนการปลอมปนก็มีมาตร การควบคุมตรวจสอบคุณภาพเพิ่มขึ้นมีการกำหนด โทษ ซึ่งประกาศใช้ไปแล้ว	รัฐบาลมีนโยบายเผยแพร่ ความรู้ใหม่จากการค้นคว้า วิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืชเพื่อ ให้เกษตรกรปรับปรุงผล ผลิตให้ดีขึ้น รวมทั้งจัดอบ รมความรู้ใหม่ให้แก่ เกษตรกรและกำหนด มาตรการควบคุมตรวจสอบ ผลิตภัณณ์โดยมีบทลง โทษประกาศใช้แล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
134	2520	นายจักรชัย จริยเวชวัฒนา	ระยอง	การเก็บภาษีบำรุงท้องที่ที่รัฐบาลจัดเก็บกัน อยู่นั้นส่วนหนึ่งทำให้เป็นภาระแก่ประชาชน ด้วยเพราะรายได้และฐานะทางเศรษฐกิจ อีกทั้งไม่เข้าใจและไม่ทราบว่าเงินที่รัฐบาล จัดเก็บไปนั้นนำไปทำอะไรและประชาชน จะได้รับประโยชน์อะไรบ้าง ขอให้รัฐบาลชี้ แจง	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	เงินที่เก็บเป็นค่าบำรุงท้องที่นั้นรัฐบาลนำไปบำรุงปรับปรุงและพัฒนาท้องที่นั้นเพื่อให้ราษฎรในพื้นที่ได้รับประโยชน์โดยตรงไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณูปโภคภายในท้องที่ ค่าจ้างคนทำงานบริการต่าง ๆ ในท้องที่และจัดบริการด้านต่าง ๆ ให้แก่คนในท้องที่ ส่วนเงินที่เก็บก็เป็นจำนวนไม่มากเกินไปคงไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน	รัฐบาลชี้แจงเกี่ยวกับการเก็บเงินบำรุงท้องที่ที่ว่าไปใช้ประโยชน์ต่อท้องที่ในด้านบริการและจัดสาธารณูปโภค รวมทั้งเงินที่เก็บก็ไม่มากจนทำให้เป็นภาระหรือเดือดร้อน
135	2520	นายจักรชัย จริยเวชวัฒนา	ระยอง	การเก็บเงินค่าธรรมเนียมข้าวที่รัฐบาลเก็บ ไปนั้นเกษตรกรยังมีความสงสัยว่าเก็บไป เพื่ออะไรและเป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรมีราย ได้ลดลงด้วยเพราะต้องเสียค่าธรรมเนียม ขอให้รัฐบาลช่วยเหลือและพิจารณาให้ ความเป็นธรรมแก่เกษตรกร	นายกรัฐมนตรี	ค่าธรรมเนียมข้าวเป็นเงินที่รัฐเก็บเพื่อเป็นรายได้เข้ารายนำมารวมกับงบประมาณประจำปีเพื่อจัดสรรใช้พัฒนาประเทศเกษตรกรที่ขายข้าวได้ก็เป็นผู้มีรายได้ต้องเสียภาษีให้รัฐ ซึ่งค่าธรรมเนียมข้าวนี้ก็เหมือนเป็นภาษีให้รัฐนำมาพัฒนาประเทศด้วย	รัฐบาลชี้แจงว่าการเก็บค่าธรรมเนียมข้าวนั้นเหมือนเป็นการเสียภาษีให้รัฐเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
136	2522	พลตรีศิริ ศิริโยธิน	ชลบุรี	มีผู้อพยพพวากับพวหานี้ภัยการเมืองเข้ามา อยู่ในประเทศไทยตามแนวชายแดนภาค ตะวันออกเป็นจำนวนมากและมีที่ท่าว่าจะ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นภาระแก่ประเทศไทยที่ ต้องดูแลเป็นเวลานาน อยากทราบนโยบาย ของรัฐบาลในการแก้ปัญหา	นายรัฐมนตรี	ประเทศไทยจำเป็นต้องรับดูแลผู้อพยพเพื่อรอส่งต่อไป ยังประเทศที่สามตามหลักมนุษยธรรมขณะนี้นานาชาติ เริ่มเห็นใจเราในการรับภาระดังกล่าวจึงมีหน่วยงานอา สามัครเข้ามาช่วยเหลืออยู่หลายหน่วยงาน ส่วนนโยบาย ของเราคือกำหนดพื้นที่เป็นค่ายผู้อพยพให้เป็นทีแ่ นอนดูแลให้ทั่วถึงป้องกันความไม่ปลอดภัยที่อาจเกิด ขึ้นแก่ประเทศได้ และมีมาตรการควบคุมอย่างรัดกุมมิ ให้เกินอันครายต่อประเทศ	รัฐบาลให้ความช่วยเหลือ เพื่อมนุษยธรรม โดย ประสานงานกับองค์การ ระหว่างประเทศมาให้ ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพ อีกทั้งกำหนดพื้นที่เพื่อการ ดูแลให้ทั่วถึงป้องกันความ ไม่เหมาะสมและอันตราย ที่อาจเกิดขึ้นกับประเทศ ต่อไปได้
137	2523	นายคลิน บุญสุวรรณ	ชลบุรี	ปัญหาผู้อพยพหลบหนีเข้าเมืองอย่างมากใน ขณะนี้สร้างปัญหาให้แก่ประเทศไทยมาก เพราะมีจำนวนมากขึ้น งบประมาณในการ เลี้ยงดูเราก็ไม่มีพอ อีกทั้งยังมีกองกำลังต่าง ชาติรุกล้ำเข้ามากวาดต้อนผู้อพยพเป็นการ ละเมิดอธิปไตยของไทยขอให้รัฐบาล ดำเนินการเรื่องนี้ด่วนเพราะกระทบต่อ ความมั่นคงของชาติ	นายรัฐมนตรี	รัฐบาลได้ให้กระทรวงการต่างประเทศเจรจาเรื่องนี้แล้ว และขอความช่วยเหลือไปยังสหประชาชาติแล้ว การให้ ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพตามกำลังที่เราจะทำได้แต่ การรुकล้ำข้ามพรมแดนเราต้องป้องกันประเทศทั้งที่ไม่ ต้องการให้เกิดความรุนแรงจึงต้องทำการตกลงกัน ไม่ ให้ล้วงล้ำเขตแดนเข้ามาในประเทศไทย	รัฐบาลได้ดำเนินการเจรจา และขอความช่วยเหลือไป ยังสหประชาชาติแล้ว

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
138	2523	นายคณิน บุญสุวรรณ	ชลบุรี	มีคนไทยไปทำงานในต่างประเทศจำนวนมากทำให้ประสบปัญหาในต่างประเทศที่กฎหมายไทยไม่สามารถช่วยเหลือได้ ขอให้รัฐบาลมีมาตรการคุ้มครองแรงงานไทยในต่างประเทศด้วยเพื่อช่วยเหลือและให้ความเป็นธรรมแก่คนไทยด้วยกัน	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	มีกฎหมายแรงงานควบคุมถึงสิทธิและผลประโยชน์ของผู้ไปทำงานต่างประเทศก่อนเดินทางไปรัฐบาลก็จัดอบรมให้ทราบถึงกฎหมาย ธรรมเนียมต่างๆ ของประเทศที่ไป แต่บางประเทศมีกฎหมายที่เคร่งครัดมากหากไม่ปฏิบัติตามหรือทำผิดกฎหมายของเขาคงจะได้รับโทษสถานหนักตามที่กำหนดไว้ ดังนั้นบางกรณีเราไม่สามารถดำเนินการอะไรได้หากผิดจริงตามที่ปรากฏจึงต้องศึกษาเรื่องนี้ให้ดีกว่าเดินทางไป แต่อย่างไรเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นรัฐบาลก็ได้พยายามติดต่อขอประนีประนอมเพื่อช่วยเหลือซึ่งบางครั้งก็พอช่วยผ่อนได้บ้างแต่บางครั้งเป็นความผิดร้ายแรงก็ต้องดำเนินการไปตามกฎหมายของเขาคอนของเราต้องระวังเพื่อมิให้เสียชื่อเสียงของประเทศ	รัฐบาลได้แจ้งถึงวิธีการป้องกันเพื่อให้ทำงานในต่างประเทศได้อย่างปลอดภัยว่ามีการจัดอบรมให้รู้เกี่ยวกับกฎหมายของประเทศนั้น ๆ และการปฏิบัติระหว่างทำงานอยู่ในประเทศนั้นว่าบางครั้งกฎหมายไทยไม่สามารถคุ้มครองได้ถ้าคนของเราทำผิดกฎหมายของเขาในขั้นที่ร้ายแรง แต่ก็ได้พยายามช่วยไกล่เกลี่ยในบางเรื่องที่จะช่วยเหลือได้
139	2524	นายวราพงษ์ พงษ์วิบูลย์	กรุงเทพ มหานคร	มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากบริเวณชานเมืองกรุงเทพตลอดจนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โรงงานได้ปล่อยน้ำเสียลงสู่น้ำลำคลองทำให้น้ำหลายสาย ปลาตาย สิ่งแวดล้อมเป็นพิษและเป็นอันตรายต่อสุขภาพประชาชน ขอให้รัฐบาลมีมาตรการดูแลควบคุมเรื่องนี้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงอุตสาหกรรม	ได้มีการกำหนดมาตรการ โดยจะออกเป็นกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อบังคับใช้สำหรับป้องกันมลภาวะ แต่ขณะนี้ได้มีการตรวจราคาควบคุมการจัดของเสียของโรงงานก่อนปล่อยออกจากโรงงาน	รัฐได้วางมาตรการในการควบคุมและเตรียมออกกฎหมายสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้ป้องกันการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานลงสู่น้ำลำคลอง

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
140	2526	นายนิคม วรปัญญา	ลพบุรี	มีการก่อสร้างโรงงานและชายฝั่งที่ให้เป็นเขตท่าเรือบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกโดยเฉพาะการก่อสร้างโรงงาน โซดาแอซที่แหลมฉิม ช.ลพบุรี เป็นการลงทุนมากและเสี่ยงต่ออันตรายจากโรงงานด้วยเมื่อสร้างเสร็จ อาจเกิดระเบิดหรือส่งกลิ่น คิววัน และของเสียทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ขอให้รัฐบาลเตรียมการป้องกันปัญหานี้ด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม	เป็นนโยบายในแผนพัฒนาว่าจะพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นเขตอุตสาหกรรมและเรือสำเภา การก่อสร้างจึงเริ่มขึ้นตามแผน การสร้างโรงงานโซดาแอซก็เป็นส่วนหนึ่งในโครงการนี้จะช่วยด้านอุตสาหกรรมหนักได้อย่างมาก รัฐบาล ได้มีมาตรการก่อสร้างอย่างรัดกุมควบคุมระบอบความปลอดภัยอย่างดีโดยวิศวกรจากต่างประเทศเพื่อป้องกันความเสียหายต่าง ๆ โดยตรง	รัฐบาลได้ชี้แจงเกี่ยวกับแผนพัฒนาว่าพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกถูกระบุไว้ในแผนให้พัฒนาเป็นเขตอุตสาหกรรมจึงมีการสร้างโรงงานขึ้นและดำเนินการก่อสร้างอย่างระมัดระวังมากเพื่อมิให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ภายหลัง
141	2528	นายเสริมศักดิ์ การุณ	ระยอง	มันสำปะหลังมีราคาไม่แน่นอน เดี่ยวขึ้น เดี่ยวลงอยู่เรื่อย ๆ ทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อนเพราะขายผลผลิตได้ไม่คุ้มทุนรัฐบาลควรมีมาตรการประกันราคาให้ได้มาตรฐานเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรด้วย	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์	ราคาที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณภาพของผลผลิตในแต่ละปีซึ่งไม่เหมือนกันแต่รัฐบาลก็ได้กำหนดราคามาตรฐานเป็นการประกันราคามันสำปะหลังให้ได้มาตรฐานพอเหมาะกับราคาในแต่ละปีเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรได้ทางหนึ่ง	รัฐบาลเห็นสภาพปัญหาและมีมาตรการประกันราคาผลผลิตให้มีมาตรฐานเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร
142	2528	นายเสริมศักดิ์ การุณ	ระยอง	ที่ดินป่าสงวนแห่งชาติในหลายแห่งถูกบุกรุกเข้าไปใช้บางแห่งมีการตัดไม้ลำสัตว์และปลูกสร้างสถานที่พักอาศัยอยากทราบว่าจะทำได้อย่างไรและรัฐบาลมีนโยบายป้องกันอย่างไรหรือไม่	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	ที่ดินป่าสงวนรัฐบาลดูแลอยู่เพื่อให้เป็นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ช่วย การปลูกบ้านพักเพื่อให้นักท่องเที่ยวพักนั้นได้รับอนุญาตและดูแลเป็นราย ๆ ไป และมีระเบียบผู้ไปพักห้ามล่าสัตว์ ห้ามตัดไม้ทำลายป่า มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลในระหว่างพักอยู่ส่วนการกระทำที่ผิดกฎหมายก็ต้องดำเนินการไปตามที่กฎหมายกำหนด	รัฐบาลชี้แจงถึงความจำเป็นที่ต้องมีป่าสงวนและมีระเบียบอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปเที่ยวชมและพักได้แต่ต้องปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนดไว้

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
143	2529	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	ข้าวโพดมีราคาคงต่ำลงทำให้เกษตรกร เดือดร้อนเพราะขายผลผลิตได้ไม่คุ้มราคา ทุนทำให้ขาดทุนไม่มีทุนทำต่อไปหน้า ขอ ให้รัฐบาลช่วยด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร และสหกรณ์	การที่ข้าวโพดมีราคาคงต่ำนั้นเพราะผลผลิตคุณภาพลด ลงเนื่องจากมีโรคพืชระบาด แต่ตอนนี้มีการปราบศัตรู พืชได้แล้วขอให้เกษตรกรบำรุงพันธุ์พืชให้ดีขึ้น เพื่อผล ผลิตมีคุณภาพดีราคาจะดีขึ้นด้วยตอนนี้มีการประกัน ราคาข้าวโพดแล้ว	รัฐบาลรับไปช่วยเหลือโดย ปราบศัตรูพืชและประกัน ราคาผลผลิตให้
144	2529	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	การจัดเก็บภาษีขณะนี้ยังมีความซ้ำซ้อนอยู่ มาก ประชาชนต้องเสียหลายต่อ โดยเฉพาะ เกษตรกรที่ต้องเสียค่าธรรมเนียม ค่าบำรุง ค่าเช่า ค่าขายหน้ารับซื้อไปขาย อีกมากมาย และยังต้องเสียภาษีอีก ทำให้รายได้น้อยไม่ พอต่อการครองชีพ ขอให้รัฐบาลจัดระบบ การเก็บภาษีให้เป็นธรรมแก่เกษตรกรด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง	การเสียภาษีให้รัฐเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนอยู่ แล้วตามกฎหมายแต่การเสียค่าธรรมเนียมหรือค่าอื่น ๆ เป็นค่าบริการ ไม่ใช่ภาษี ซึ่งค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เป็น การเก็บเพื่อใช้จ่ายในการดำเนินการส่วนนี้ควรมีการจัด เก็บให้เป็นธรรมเพื่อช่วยเกษตรกรจะได้ไม่ถูกเอา เปรียบต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับ ไปแก้ปัญหานี้	กระทรวงการคลังชี้แจงว่า การเสียภาษีเป็นหน้าที่ของ ราษฎรโดยทรงอยู่แล้วแต่ การเสียค่าธรรมเนียมเป็น เรื่องการให้บริการซึ่ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมี ระเบียบการจัดเก็บให้ชัดเจนและเป็นธรรม
145	2530	นายวโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	ยังมีเกษตรกรอีกหลายครอบครัวไม่มีที่ทำ กินเป็นของตนเองต้องเช่าที่ทำกินบางปีราย ได้ไม่เพียงพอต้องเป็นหนี้ อยากให้รัฐบาล ช่วยจัดหาที่ทำกินให้แก่เกษตรกรด้วย	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลได้จัดสรรที่ทำกินในรูปแบบสร้างตนเองให้แก่ผู้ ไม่มีที่ทำกินไปแล้วหลายพื้นที่และมีโครงการจะจัด สรรต่อไปอีกเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากไร้ อื่น ๆ ด้วย	รัฐบาลรับไปดำเนินการใน รูปของนิคมสร้างตนเอง เพื่อช่วยเหลือผู้ไม่มีที่ทำ กินให้มีที่ทำกินของตนเอง

ที่	พ.ศ.	ผู้ถาม	จังหวัด	เรื่อง	ผู้ตอบ	คำตอบ	สรุปผล
146	2531	นายจตุรงค์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	เกษตรกรมีปัญหารองขี้เปื้อนเพราะขาดแคลน ไม่มีเพียงพอกและมีราคาแพง เกษตรกรก็ เดือดร้อนเพราะหาซื้อไม่ได้ ผลผลิตก็คุณภาพ ต่ำลงรัฐบาลมีหนทางช่วยเหลือเรื่องนี้ อย่างไร	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร และสหกรณ์	ปัญหามีราคาสูงเพราะตอนนี้ต้นทุนในการผลิตสูงและวัตถุดิบในการผลิตก็มีราคาสูงขึ้นด้วย กระทรวงเกษตรกำลังหาวิธีการผลิตปุ๋ยโดยใช้ธรรมชาติที่มีในประเทศอย่างแต่เดิมเพื่อช่วยลดการนำเข้าได้อย่างมากและเหมาะสมกับบ้านเรามากกว่าปุ๋ยจากนอก ขอให้เกษตรกรช่วยหาวิธีผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติขึ้นใช้แทนไป	รัฐบาลชี้แจงถึงสาเหตุที่ปุ๋ยมีราคาแพงที่ขาดแคลนรวมทั้งแนะนำให้หาวิธีอื่นตามธรรมชาติในการพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้เหมาะสมแทนการใช้ปุ๋ยจากต่างประเทศ
147	2532	นายวโรทัย ภิญโญสาร	จันทบุรี	ปัญหาราคามันสำปะหลังตกต่ำยังคงมีอยู่ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวไร่ที่ขายผล ผลิตไม่ได้ดังที่คาดหวังส่งผลต่อรายได้ อย่างมากขอให้รัฐบาลช่วยเหลือปัญหานี้	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงเกษตร และสหกรณ์	ราคามันสำปะหลังตกต่ำเพราะผลิตมากเกินไป ความต้องการและคุณภาพก็ลดลงทำให้ไม่เป็นที่นิยม ควรเพิ่มคุณภาพในการผลิตให้ดีขึ้นและผลิตให้ได้ในจำนวนปริมาณที่พอเหมาะจะทำให้ขายผลผลิตได้ดีขึ้นเพราะรัฐบาลมีมาตรการประกันราคาให้เหมาะสมอยู่แล้ว	รัฐบาลชี้แจงเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำลงพร้อมทั้งแนะนำให้ปรับปรุงผลผลิตให้ดีขึ้นเพื่อราคาจะได้ดีขึ้นไป
148	2533	นายจตุรงค์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	ภาคตะวันออกโดยเฉพาะที่จังหวัด ฉะเชิงเทรามีปัญหาขาดแคลนน้ำ จืดโดยเฉพาะในหน้าแล้ง ทำให้ประชาชน เดือดร้อนเพราะไม่มีน้ำใช้และไม่พอเพียง กับการบริโภคขอให้รัฐบาลมีนโยบายปรับปรุง ห้องที่หรือมีมาตรการช่วยเหลือแก้ ปัญหานี้	รัฐมนตรีว่าการ กระทรวง มหาดไทย	รัฐบาลมีนโยบายสร้างเขื่อนหรือฝายหรืออ่างกักน้ำให้พื้นที่ที่ขาดแคลนแต่อาจจะไม่ได้ทั่วถึงทุกแห่งเพราะงบประมาณมีจำกัดจึงอยากให้ประชาชนร่วมกันจัดสร้างที่เก็บกักน้ำไว้ใช้กันภายในท้องที่อีกทางหนึ่งก่อนที่จะได้รับงบประมาณเพราะมีหลายพื้นที่ที่ต้องช่วยเหลือเร่งด่วน แต่ก็ทำได้จำกัดตามกำลังงบประมาณ	รัฐบาลมีนโยบายช่วยเหลือแต่มีงบประมาณจำกัดและมีห้องที่หลายแห่งที่มีความจำเป็นรีบด่วนจึงขอให้ประชาชนในท้องถิ่นช่วยกันด้วยอีกทางหนึ่ง

ที่มา : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรประจำปีต่าง ๆ ตาม พ.ศ. ในคาราง, กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา

3. ด้านการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ⁵¹

การเสนอร่างพระราชบัญญัติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะกระทำได้เมื่อพรรคการเมืองที่สังกัดอยู่นั้นมีมติให้เสนอและต้องมีสมาชิกของพรรคการเมืองนั้นรับรองไม่น้อยกว่า 20 คน แล้วจึงเสนอร่างนั้นพิจารณากันในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมีกระบวนการพิจารณาเป็น 3 วาระ คือ วาระที่ 1 เป็นการพิจารณาหลักการทั่วไปว่าจะรับร่างนั้นหรือไม่ วาระที่ 2 เป็นการพิจารณาในรายละเอียดของร่างนั้น โดยมีคณะกรรมการที่สภาแต่งตั้งเฉพาะให้ศึกษาเรื่องนั้นแล้วนำมาอภิปรายเพื่อปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมในแต่ละมาตรา ส่วนวาระที่ 3 เป็นการให้ที่ประชุมลงมติว่าเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบ ถ้าไม่เห็นชอบร่างพระราชบัญญัตินั้นเป็นอันตกไป แต่ถ้าเห็นชอบ ประธานสภาผู้แทนราษฎรจะได้เสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นต่อไปยังวุฒิสภา สำหรับร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรมีดังตารางต่อไปนี้

⁵¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา, 2538), หน้า 14-15 และ 50-51.

ตาราง 3 แสดงการพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2535

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
1	2476	นายหอมจันทร์ วัฒนวิจารณ์	ฉะเชิงเทรา	หลวงนรินทร์ ประสาทเวช นายกิมทะ นิรันตพานิช ร้อยโททองคำ คล้ายโอกาส	จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี	ลดเงินอากรค่านาใน ตำบลต่าง ๆ ของท้อง ที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เพราะทำให้ราษฎร เดือดร้อนและรัฐได้ ยกเลิกไปหลายพื้นที่ แล้ว	มีการ พิจารณาแล้ว มีมติให้ ปรับปรุงแก้ไข จากนั้น เสนอในชั้น ตอนต่อไป
2	2477	นายหอมจันทร์ วัฒนวิจารณ์	ฉะเชิงเทรา	หลวงประสาน นฤชิต พันเอกพระยา วิเศษสิงหนาท นายนิติ โสรัศ	ระยอง นครนายก ชลบุรี	แก้ไขประมวล กฎหมายแพ่งและ พาณิชย์ พ.ศ. 2477 ให้เหมาะสมกับกาล สมัย	อภิปรายกัน แล้วมีมติให้ แก้ไขโดยยก บางสำนวน ก่อนเสนอ พิจารณาใน วาระต่อไป
3	2477	นายหอมจันทร์ วัฒนวิจารณ์	ฉะเชิงเทรา	หลวงนรินทร์ ประสาทเวช นายกิมทะ นิรันตพานิช นายนิติ โสรัศ	จันทบุรี ตราด ชลบุรี	แก้ไขเพิ่มเติมพระ ราชบัญญัติการเดิน เรือในน่านน้ำสยาม พ.ศ. 2477 ให้มีความ เหมาะสมและสะดวก มากขึ้น	อภิปรายกัน แล้วมีมติให้ ปรับสำนวน ให้เหมาะสม แล้วเสนอ พิจารณาใน วาระต่อไป
4	2477	หลวงนรินทร์ ประสาทเวช	ฉะเชิงเทรา	นายหอมจันทร์ วัฒนวิจารณ์ ร้อยโททองคำ คล้ายโอกาส หลวงประสาน นฤชิต	ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ระยอง	พิจารณาร่าง พ.ร.บ. ควบคุมการค้า พริกไทย พ.ศ. 2477 เพื่อให้มีมาตรฐาน	มีมติเห็น ชอบให้นำ เสนอใน วาระต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
5	2479	หลวงนรินทร์ ประสาธเวช	จันทบุรี	กลางประธาน นฤชิต พันเอกพระยา วิเศษสิงหนาท ร้อยโททองคำ คล้ายโอกาส	ระยอง นครนายก ปราจีนบุรี	พิจารณาร่าง พ.ร.บ. ควบคุมก่อสร้าง อาคาร พ.ศ. 2479 ให้มีมาตรฐานและ เหมาะสมกับการ สมัย	ไม่ผ่านพิจารณา ให้กลับไปแก้ไข แล้วนำเสนอใหม่ ในการประชุมครั้ง ต่อไป
6	2481	นายดาบสงวน พยุ่งหงส์	ปราจีนบุรี	นายเสียม เจริญฮวด นายเจลา เตลาณนัท นายเสก เจตสมมา	ชลบุรี ตราด ระยอง	พิจารณาร่าง พ.ร.บ. โอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ตำบลโคกบึง อำเภอ ศรีมหาโพธิ์จังหวัด ปราจีนบุรีให้เป็น ของวัดคันโพธิ์ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี	ให้พิจารณาการใช้ ที่ดินและ กรรมสิทธิ์เดิมให้ เรียบร้อยก่อนจึง นำมาพิจารณา โอนให้วัดในคราว ต่อไป
7	2481	นายดาบสงวน พยุ่งหงส์	ปราจีนบุรี	นายเอ็น สิริมหา นายอมร ผลประสิทธิ์ นายนิ่ม เรืองเกษตร	นครนายก จันทบุรี ฉะเชิงเทรา	พิจารณาร่าง พ.ร.บ. ควบคุมวินัยชุมชน พ.ศ. 2481 ให้มี ความเหมาะสมและ เป็นระเบียบมากขึ้น	ให้ปรับล้อยคำบาง คำให้เหมาะสม แล้วผ่านไป วาระต่อไป
8	2483	นายเอ็น สิริมหา	นครนายก	นายเสก เจตสมมา นายดาบสงวน พยุ่งหงส์ นายจันทร์เบตต์ ฉัตรภูมิ	ระยอง ปราจีนบุรี ชลบุรี	พิจารณาร่าง พ.ร.บ. กำหนดอัตรา ขายข้าว พ.ศ. 2483 ให้เหมาะแก่กาล สมัยป้องกันการค้า กำไรเกินควร	ให้ปรับเปลี่ยน จำนวนให้เหมาะ สมแล้วผ่านไป พิจารณาในวาระ ต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ต.ต. จังหวัด	สมาชิก	ต.ต. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
9	2487	นายเสกกล เจตสมมา	ระยอง	นายเจลา เตลาณนธ์ นายนิ่ม เรืองเกษตร นายอมร ผลประสิทธิ์	ตราด ฉะเชิงเทรา จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ยกเลิก พ.ร.บ. ภาษีขายโสด พ.ศ. 2486 เพื่อให้ เกิดความเหมาะสม และเป็นธรรม	ยกเลิก พ.ร.บ. และประกาศใช้ เป็นกฎหมาย
10	2489	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายอรัญ รายนานนท์ นายกิจจา วิฒนสินธุ์ นายคูคิด บุญธรรม	จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เว้นคืนที่ ดินเพื่อสร้างทาง หลวงสายระยอง- จันทบุรี-ปราจีนบุรี พ.ศ. 2488	อภิปรายกันแล้วมี มติให้เว้นคืนเพื่อ สร้างถนนเชื่อมต่อ ระหว่างจังหวัด
11	2489	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	นายอุคร วิฒยานนท์ นายจันทร์ โกมุทพงศ์ นายทองเปลว ชลภูมิ	ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เปลี่ยน แปลงเขตในพื้นที่ จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา และ ปราจีนบุรีให้มีควม เหมาะสมและ สะดวกในการติดต่อ ราชการมากขึ้น	อภิปรายกันแล้วมี มติให้เปลี่ยน แปลงเขตจังหวัด ในพื้นที่ต่าง ๆ ให้ เหมาะสมสะดวก แก่การคมนาคม ให้มากที่สุด จาก นั้นเสนอในขั้นต่อไป
12	2490	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	ม.จ. นนทิวาวัติ สวัสดิวัฒน์ นายธรรมบุญ เทียนเงิน นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ชลบุรี ชลบุรี ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. สงวนที่ ดินเพื่อการเกษตร กรรมและเศรษฐกิจ พ.ศ. 2490 ในพื้นที่ ภาคตะวันออกเพื่อ เป็นแหล่งผลิตพืชผล ทางเกษตรที่สำคัญ ต่อไป	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้ ปรับปรุงคำนวน ภาษาแล้วนำเสนอ ในขั้นตอนต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ศ.ศ. จังหวัด	สมาชิก	ศ.ศ. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
13	2492	หลวงอรรถพร พิศาล	ตราด	นายวงศ์ วีระชาติพิล นายชวลิต อภิวงษ์ นายชิต โปษยานนท์	ตราด	ร่าง พ.ร.บ. ควบคุม การกระจายเสียง โฆษณา พ.ศ. 2491 เพื่อให้เกิดความ เหมาะสมในการเผยแพร่ ข่าวสาร	พิจารณาร่วมกัน โดยอภิปรายอย่าง กว้างขวางแล้วมี มติให้กลับไปแก้ไข ปรับปรุงข้อความ และภาษาให้ เหมาะสมแล้วนำ กลับมาเสนอใหม่
14	2493	นายกิจจา วัฒนสินธุ์	ฉะเชิงเทรา	นายสมบุรณ์ เดชสุภา หลวงนรกิจ บริหาร นายชิต โปษยานนท์	ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินเพื่อสร้างทาง หลวงสายหลักสี่-มีน บุรี-หนองจอก- ฉะเชิงเทรา เพื่อ เชื่อมเส้นทาง คมนาคม	พิจารณาร่วมกัน แล้วมีมติเห็นชอบ ให้ปรับปรุง สำนวนแล้วนำ เสนอในวาระต่อไป
15	2496	นายทองพูน ทิมฉิม	นครนายก	นายจวน กุลละวณิชย์ นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ นายสุรพงษ์ ศรีรัตน์	นครนายก	ร่าง พ.ร.บ. ระเบียบ บริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2496 เพื่อ ปรับปรุงให้เกิด ความเหมาะสม	อภิปรายร่วมกัน แล้วมีมติให้เสนอ ในชั้นตอนต่อไป
16	2496	นายสุรพงษ์ ศรีรัตน์	จันทบุรี	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นายชาย สูอังคะ พันตรีวิเชียร สีมันตร	จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2496 ให้ เหมาะสมและ สะดวกในการ บริหารงาน	อภิปรายร่วมกัน แล้วมีมติเห็นชอบ ในหลักการขอให้ ปรับปรุงถ้อยคำ บางสำนวนแล้ว นำเสนอในชั้นต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
17	2496	นายทองพูน ทิมฉิม	นครนายก	นายชาย สู้องคะ นายสุรพงษ์ ตรีรัตน์ หลวงอรรดพร พิศาล	ชลบุรี จันทบุรี ตราด	ร่าง พ.ร.บ. ประกัน สังคม พ.ศ. 2496 มี กองทุนประกัน สังคมเพื่อประโยชน์ ต่อการตลอดบุตร สงเคราะห์บุตรเจ็บ ป่วย พิจารณารูปผล ภาพ ขราภาพ ฌาปน กิจ ฯลฯ	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้แก่ ไซจำนวนอีกเล็ก น้อยแล้วนำเสนอ ในขั้นต่อไป
18	2501	พลตรีศิริ สิริโยธิน	ชลบุรี	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นายสุรพงษ์ ตรีรัตน์ หลวงอรรดพร พิศาล	ระยอง จันทบุรี ตราด	ร่าง พ.ร.บ. เวณคินที่ ดินในท้องที่จังหวัด ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด เพื่อ ตัดถนนเชื่อมเส้น ทางทุกจังหวัดให้ถึง กัน	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้ ปรับปรุงแก้ไข ภาษาจากนั้นรับ รองเพื่อนำเสนอ ในขั้นต่อไป
19	2502	นายคูคิต บุญธรรม	นครนายก	นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ พันตรีวิเชียร ตีมันตร นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ระยอง ปราจีนบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. กำหนด เขตจังหวัดบริเวณ ชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ภาคตะวันออกให้ เหมาะสมใหม่ในแต่ ละจังหวัดตามความ สะดวกในการ คมนาคมและสภาพ ภูมิศาสตร์	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบโดย หลักการให้ปรับ ปรุงจำนวนอีกเล็ก น้อยจากนั้นให้นำ เสนอพิจารณา วาระต่อไปโดย เตรียมข้อมูลและ หลักฐานเพิ่มเติม ด้วย
20	2502	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	นายคูคิต บุญธรรม พันเอกหลวง บุรกรรมโกวิท นายพิชัย สิริวรรณ	นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. เวณคินที่ ดินในท้องที่จังหวัด ชลบุรี ระยอง นครนายก ปราจีนบุรี เพื่อสร้าง เส้นทางคมนาคมติด ต่อกัน	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นด้วยโดยให้ ปรับปรุงภาษาแล้ว นำเสนอในวาระ ต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ศ. จังหวัด	สมาชิก	ส.ศ. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
21	2503	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายสุรพงษ์ ตรีรัตน์ พันตรีวิเชียร สีมันตร นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์	จันทบุรี ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. เวณคินที่ ดินเพื่อสร้างถนน เชื่อมจังหวัดระยอง จันทบุรี ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ให้การ คมนาคมสะดวกขึ้น	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อไป พร้อมแผนที่ และข้อมูลเพิ่มเติม
22	2503	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายธรรมบุญ เทียนเงิน นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ พลตรีศิริ ศิริโยธิน	ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. จัดตั้ง โรงงานอุตสาหกรรม ในพื้นที่ชาน เมืองและภาคตะวันออกเฉียง ออก	อภิปรายแล้วมีมติ ไม่รับหลักการ เพราะยังมีเหตุผล ไม่เพียงพอให้ กลับไปปรับปรุง เพื่อนำเสนอใหม่
23	2504	นายธรรมบุญ เทียนเงิน	ชลบุรี	หลวงอรธพร พิศาล นายคูต บุญธรรม นายสุรพงษ์ ตรีรัตน์	ตราด นครนายก จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โบราณ วัตถุ โบราณสถาน ศิลปะวัฒนธรรม และพิพิธภัณฑ์ สถานแห่งชาติ เพื่อ อนุรักษ์สถานที่ทาง ประวัติศาสตร์ในภูมิ ภาคต่าง ๆ	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้แก้ไข ถ้อยคำบางตอน แล้วนำเสนอใน วาระต่อไป
24	2504	พันตรีวิเชียร สีมันตร	ปราจีนบุรี	พันเอกหลวง นุกรรมโกวิท นายพิชัย สิริวรรณ นายคูต บุญธรรม	ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก	ร่าง พ.ร.บ. เวณคินที่ ดินในเขตพื้นที่ ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก เพื่อสร้าง ถนนเชื่อมต่อกัน	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบในหลัก การให้ปรับปรุง ข้อความแล้วนำ เสนอในวาระต่อไป พร้อมแผนที่ และข้อมูลเพิ่มเติม ของเขตแต่ละ จังหวัด

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
25	2505	พันเอกหลวง บุรกรรมโกวิท	ปราจีนบุรี	นายสุรพงษ์ ศรีรัตน์ หลวงอรรถพร พิศาล นายพิชัย ศิริวรรณ	จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินในเขตจังหวัด ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา จันทบุรี ตราด เพื่อสร้างถนน ตัดเชื่อมระหว่าง จังหวัดให้ทั่วถึงกัน	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้ ปรับปรุงภาษาแล้ว นำเสนอในวาระ ต่อไปพร้อมแผนที่ และข้อมูลของแต่ละ จังหวัดเพิ่มเติม
26	2512	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นางสงวน สีมันตร นายประสงค์ เนื่องจางค์ นายอนันต์ ฉายแสง	ปราจีนบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. ประมวล กฎหมายที่ดินเพื่อ ปรับปรุงกฎหมายที่ ดินให้เหมาะสม	อภิปรายกันแล้วยังไม่ รับหลักการขอ ให้ไปปรับปรุง แล้วนำมาเสนอ ใหม่
27	2512	นายชุมพล มณีเนตร	ฉะเชิงเทรา	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายประจุม รัตน์เพียร นายสมบูรณ์ เดชสุภา	ชลบุรี ตราด ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. จัดที่ดิน ในภาวะพิเศษเพื่อให้ ประชาชนมีที่ทำกิน และอยู่อาศัยในช่วง เกิดวิกฤตจากภัย ธรรมชาติ	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้ปรับ ปรุงจำนวนแล้ว นำเข้าพิจารณา วาระต่อไป
28	2512	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	พลศรีศิริ ศิริโชธิน พันตำรวจโท บุญเลิศ เลิศ ปรีชา นายบุญเที่ยง สิทธิบุษย์	ชลบุรี นครนายก จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ยกเลิก ประกาศของคณะ ปฏิวัติ ฉบับที่ 16 17 และ 49 พ.ศ. 2507 เนื่องจากไม่เหมาะสม สมกับกาลสมัย	อภิปรายกันแล้วมี มติรับในหลักการ โดยให้ไปปรับ ปรุงภาษาและ จำนวนบาง ประการเพื่อนำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
29	2513	นายอนันต์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	นายประสงค์ เนื่องจางค์ นายประชุม รัตนเพียร นายบุญส่ง สมใจ	ชลบุรี ตราด ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ป่าไม้ เพื่อกำหนดพื้นที่ป่า สงวนแห่งชาติและ การใช้พื้นที่ป่าไม้ให้ เหมาะสม	อภิปรายกันแล้ว เห็นด้วยในหลัก การโดยให้ปรับ ปรุงภาษาแล้วนำ เสนอในวาระต่อ ไป
30	2513	นายอุทัย พิมพ์ใจชน	ชลบุรี	นายประชุม รัตนเพียร นายจำลอง เทวารุท นายสมบูรณ์ เดชสุภา	ตราด ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. อนุมัติ พระราชกำหนดแก้ไข เพิ่มเติม พ.ร.บ. การประมง พ.ศ. 2490 และ พ.ศ. 2513 ให้เหมาะสมกับกาล สมัย	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นด้วยให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป
31	2513	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นางสงวน สิมันทร นายประสงค์ เนื่องจางค์ นายอุทัย พิมพ์ใจชน	ปราจีนบุรี ปราจีนบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยรามคำ แหง พ.ศ. 2514	ที่ประชุมมีมติเห็น ชอบให้นำเสนอ ในวาระต่อไป
32	2514	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายประสงค์ เนื่องจางค์ นายประชุม รัตนเพียร นายบุญเที่ยง สิทธิบุษย์	ชลบุรี ตราด จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินในท้องที่จังหวัด ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด เพื่อ สร้างถนนเชื่อมเส้น ทางคมนาคมถึงกัน	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้นำ เสนอในวาระต่อ ไปพร้อมแผนที่ และหลักฐานเพิ่ม เติม

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
33	2514	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายจำลอง เทวารุทธ นายประทุม รัตนเพียร	ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ตราด	ร่าง พ.ร.บ. การ ประมงบริเวณชายฝั่ง และน่านน้ำอ่าวไทย ให้เหมาะสมกับกาล สมัย	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบโดย ให้แก้ไขข้อความ บางประการแล้ว นำเสนอพิจารณา ในวาระต่อไป
34	2514	นายประสงค์ เนื่องจางงค์	ชลบุรี	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายอนันต์ ฉายแสง	ระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินในเขตพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง เพื่อ สร้างถนนเชื่อมเส้น ทางคมนาคม	พิจารณาแล้วมี มติเห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป
35	2514	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายประสงค์ เนื่องจางงค์ นายอนันต์ ฉายแสง นายประทุม รัตนเพียร	ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ตราด	ร่าง พ.ร.บ. ป่าไม้ เพื่อกำหนดพื้นที่ป่า สงวนและการใช้พื้นที่ ที่เหมาะสม	พิจารณาแล้วมี มติเห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป
36	2514	นายอนันต์ ฉายแสง	ฉะเชิงเทรา	นายชุมพล มณีเนตร นายบุญส่ง สมใจ นายบุญเที่ยง สิทธิบุศย์	ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินในเขตพื้นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และ จันทบุรี เพื่อสร้าง ถนนเชื่อมเส้นทาง คมนาคม	พิจารณาแล้วมี มติเห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
37	2514	นายประสงค์ เนื่องจันทังค์	ชลบุรี	นายสมบูรณ์ เดชสุภา นายบุญเที่ยง สิทธิบุศย์ นายประชุม รัตนเพชร	ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โบราณ สถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ เพื่อสงวน รักษาสถานที่สำคัญ ทางประวัติศาสตร์ ของชาติ	พิจารณาแล้วมีมติ ให้ความเห็นชอบ แล้วนำเสนอเพื่อ พิจารณาในวาระ ต่อไป
38	2516	นายบุญชู โรจนเสถียร	ชลบุรี	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ นายชุมพล มณีเนตร	ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินเพื่อสร้างทาง หลวงสายปากเกร็ด- หลักสี่-มีนบุรี- ละเจิงเทรา-พนม สารคาม-กบินทร์ บุรี-ปราจีนบุรี เพื่อ เส้นทางคมนาคม	พิจารณาแล้วมีมติ ให้ความเห็นชอบ จากนั้นนำเสนอ เพื่อพิจารณาใน วาระต่อไป
39	2516	นายอุทัย พิมพ์ใจชน	ชลบุรี	นายชุมพล มณีเนตร นายประชุม รัตนเพชร นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เวนคืนที่ ดินในเขตท้องที่ จังหวัดละเจิงเทรา ชลบุรี ระยอง และ ตราด เพื่อสร้างถนน เชื่อมเส้นทาง คมนาคม	พิจารณาแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอพิจารณาใน วาระต่อไป
40	2517	คณะรัฐมนตรี	-	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายบุญชู โรจนเสถียร นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	-	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยศรีนคร รินทรวิโรฒ พ.ศ. 2517	อภิปรายร่วมกัน แล้วมีมติเห็นชอบ ให้นำเสนอใน วาระต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
41	2517	คณะรัฐมนตรี	-	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายบุญชู โรจนเสถียร นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ชลบุรี ชลบุรี ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. โอนกิจการบริหารบางส่วนของกระทรวงศึกษาธิการ ไปเป็นของทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐในกรณีโอนวิทยาลัยวิชาการศึกษาไปเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	พิจารณาแล้วมีมติเห็นชอบให้นำเสนอในวาระต่อไป
42	2518	นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ระยอง	นายประหัด ธรรมสาคร นายอนันต์ ฉายแสง นายตรงค์ สิงห์โตทอง	จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. วิชาชีพสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2518 เนื่องจากฉบับเดิม พ.ศ. 2508 มีข้อบกพร่องจึงขอปรับปรุงใหม่	พิจารณาแล้วเห็นชอบในหลักการให้ปรับปรุงบางสำนวนแล้วเสนอในภาวะต่อไป
43	2521	คณะรัฐมนตรี	-	นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ นายชุมพล มณีเนตร นายบุญชู โรจนเสถียร	ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เว้นคืนที่ดินเพื่อก่อสร้างโรงไฟฟ้ากังหันก๊าซและโรงไฟฟ้าพลังไอน้ำในท้องที่อำเภอบางปะกงจังหวัดฉะเชิงเทรา	อภิปรายกันแล้วมีมติเห็นชอบในหลักการให้นำเสนอในวาระต่อไป
44	2521	คณะรัฐมนตรี	-	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นายสริน ก้องกฤษฎา	ชลบุรี ระยอง ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย	อภิปรายกันแล้วมีมติเห็นชอบในหลักการให้นำเสนอในวาระต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
45	2521	คณะรัฐมนตรี	-	พลตรีศิริ ศิริโยธิน นายประจุม รัตนเพียร นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์	ชลบุรี ตราด ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่ง แวดล้อมแห่งชาติ	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อไป
46	2521	คณะรัฐมนตรี	-	นายบุญชู โรจนเสถียร นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายประสิทธิ์ จิตต์อารีย์	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอนที่ ดินซึ่งเป็นสาธารณ สมบัติของแผ่นดิน ในท้องที่ตำบลบาง ปลาสร้อย อำเภอ เมือง จังหวัดชลบุรี ให้แก่ธนาคาร กรุงเทพ	อภิปรายกันแล้วมี มติให้นำเสนอใน วาระต่อไป
47	2521	คณะรัฐมนตรี	-	นายบุญชู โรจนเสถียร นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ นายสมยศ ศิริพันธ์	ชลบุรี ระยอง จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. บริษัท เงินทุนอุตสาหกรรม แห่งประเทศไทย	อภิปรายกันแล้วมี มติให้แก้ไขบาง ประเด็นจากนั้นนำ เสนอเพื่อพิจารณา ในวาระต่อไป
48	2523	นายหอม ทองประเสริฐ	ระยอง	นายดิน กุ่มกะ นายคณิน บุญสุวรรณ นายจำลอง เทวารุท	ระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. ขนส่ง ทางบก ปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเติมให้มี ความเหมาะสมแก่ กาลสมัย	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้แก้ไข บางสำนวน แล้วเสนอพิจารณา ในวาระต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ต.ศ. จังหวัด	สมาชิก	ต.ศ. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
49	2523	นายวิชิต สุขะวิริยะ	จันทบุรี	นายจำเริญ ศรีสุวรรณ เรืออากาศตรี ฉลาด วรจักร นายสมาน กุ่มมะกาญจนะ	จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยพระปก เกล้าฯ จันทบุรี พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วขอ ให้กลับไปแก้ไข และพิจารณาข้อ มูลเพิ่มเติมอีก หลายประเด็นเพื่อ นำเสนอใหม่ใน คราวต่อไป
50	2523	นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ชลบุรี	นายคณิต บุญสุวรรณ นายประโชชน์ เนื่องจำนงค์ พลตรีศิริ ศิริโชธิน	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยตะวัน ออก พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วเห็น ว่าควรศึกษาความ เหมาะสมและเพิ่ม เติมข้อมูลบาง ประการเพื่อนำ เสนอใหม่ในคราว ต่อไป
51	2523	นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ชลบุรี	นายคณิต บุญสุวรรณ นายประโชชน์ เนื่องจำนงค์ พลตรีศิริ ศิริโชธิน	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอนกิจ การบริหารบางส่วน ของมหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ ทบวงมหาวิทยาลัย ไปเป็นของ มหาวิทยาลัยตะวัน ออกทบวง มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2523.	พิจารณาแล้วเห็น ว่าควรมีการปรับ ปรุงและควรศึกษา ข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อ นำเสนอใหม่ใน คราวต่อไป
52	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายโกวิทย์ ศรีสวัสดิ์ จำเริญเอกอุดม โอภาศรี	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. คณะ กรรมการการ ประถมศึกษาแห่ง ชาติ พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วเห็น ชอบในหลักการ ให้นำเสนอใน วาระต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
53	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายไกรสร นันทมานพ นายประโชชน์ เนื่องจันทงค์ นายจำเริญ ศรีสุวรรณ	ฉะเชิงเทรา ชลบุรี จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอนกิจ การบริหารโรงเรียน ประชาบาลขององค์ การบริหารส่วน จังหวัดและโรงเรียน ประถมศึกษาของ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ไปเป็นของสำนัก งานคณะกรรมการ ประถมศึกษาแห่ง ชาติ กระทรวงศึกษา ธิการ พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วมีมติ เห็นชอบในหลัก การให้นำเสนอใน วาระต่อไป
54	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายจำลอง เทวารุท นายหอม ทองประเสริฐ	ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. การ ประถมศึกษาแห่ง ชาติ พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วมีมติ เห็นชอบในหลัก การให้นำเสนอใน วาระต่อไป
55	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายประโชชน์ เนื่องจันทงค์ นายสิน กุ่มกะ นายวิชุด สุขะวีริยะ	ชลบุรี ระยอง จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ระเบียบ ข้าราชการครู พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วมีมติ ให้ปรับปรุงบาง ประเด็น จากนั้น ให้นำเสนอใน วาระต่อไป
56	2523	คณะรัฐมนตรี	-	พลตรีศิริ ศิริโยธิน เรืออากาศตรี ฉลาด วรฉัตร นายสมาน กุ่มมะกาญจนะ	ชลบุรี ตราด ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ระเบียบ ข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2523	พิจารณาแล้วมีมติ ให้ปรับปรุงบาง ประเด็นให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
57	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายประ โยชน์ เนื่องจ้านงค์ นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายบุญส่ง สมใจ	ชลบุรี ชลบุรี ปราจีนบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ครู (ฉบับที่.....) พ.ศ.....	พิจารณาแล้วมีมติ ให้แก้ไขบาง ประเด็นแล้วนำ เสนอในวาระต่อ ไป
58	2523	คณะรัฐมนตรี	-	นายเสนาะ เขียนทอง นายคณิน บุญสุวรรณ นายไกรสร นันทมานพ	ปราจีนบุรี ชลบุรี ละเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. ระเบียบ บริหารราชการส่วน จังหวัด (ฉบับที่...) พ.ศ.....	พิจารณาแล้วมีมติ ให้แก้ไขบาง ประเด็นแล้วนำ เสนอในวาระต่อ ไป
59	2525	คณะรัฐมนตรี	-	นายไกรสร นันทมานพ นายจำลอง เทวารุท นายวานิช พาณิชย์กร	ละเชิงเทรา ละเชิงเทรา นครนายก	ร่าง พ.ร.บ. โอนที่ ธรณีสงฆ์วัดหัว สำโรง ตำบลหัว สำโรง อำเภอบาง คล้า จังหวัด ละเชิงเทรา ให้แก่ กรมชลประทาน	พิจารณาแล้วมีมติ ให้เตรียมข้อมูล เพิ่มเติมแล้วแก้ไข บางสำนวนจาก นั้นส่งต่อไป พิจารณาในวาระ ต่อไป
60	2526	คณะรัฐมนตรี	-	นายบุญชู โรจนเสถียร นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอนกิจ การในส่วนที่เกี่ยว กับท่าเรือพาณิชย์สัต หีบของกองทัพเรือ กองบัญชาการทหาร สูงสุดกระทรวง กลาโหมและของ สำนักงานปลัด กระทรวงคมนาคม ให้เป็นของการท่า เรือแห่งประเทศไทย	พิจารณาแล้วมีมติ ให้แก้ไขบาง ประเด็นแล้วนำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ศ. จังหวัด	สมาชิก	ส.ศ. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
61	2526	คณะรัฐมนตรี	-	นายเสริมศักดิ์ การุณ นายสมศักดิ์ ชายค้ำกึ่ง นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	ระยอง ระยอง ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. จัดตั้ง ศาลคดีเด็กและเยาวชน ชนจังหวัดระยอง	พิจารณากันแล้วมี มติให้ปรับแก้บาง ประเด็นแล้วนำ เสนอในวาระต่อไป
62	2528	คณะรัฐมนตรี	-	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายสมศักดิ์ ชาญค้ำกึ่ง นายวโรทัย กัญญาสาสน์	ชลบุรี ระยอง จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. เว้นคืนที่ ดินในเขตท้องที่ จังหวัด สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง และ จันทบุรี เพื่อคัดถนน สร้างเส้นทาง คมนาคม	พิจารณากันแล้ว ให้เตรียมข้อมูล เพิ่มเติมแล้วนำ เสนอในวาระต่อไป
63	2528	นายถวิล ไพโรสณห์	กรุงเทพ มหานคร	นายบุญชู โรจนเสถียร นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายคณิน บุญสุวรรณ	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. ระเบียบ บริหารราชการเมือง พัทยา	พิจารณากันแล้ว ให้แก้ไขบาง สำนวนแล้วนำ เสนอในวาระต่อไป
64	2529	คณะรัฐมนตรี	-	นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายจตุรงค์ ฉายแสง นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอน กรรมสิทธิ์ที่ธรณี สงฆ์ในท้องที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา และชลบุรี ให้แก่ สำนักงานปฏิรูปที่ ดินเพื่อเกษตรกรรม	พิจารณากันแล้วมี มติให้ปรับปรุง สำนวนบาง ประการแล้วนำ เสนอในการต่อไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
65	2530	นายโรทัย ภิญโญศาสน์	จันทบุรี	นายประวัฒน์ อุตตะโมต นายวิชชัย อนามพงษ์ นายเสริมศักดิ์ การุณ	จันทบุรี จันทบุรี ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. แก้ไข เพิ่มเติมประมวล กฎหมายอาญา เพื่อ ให้มีความเหมาะสม ขึ้น	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้แก้ไข บางส่วนแล้ว นำเสนอในวาระ ต่อไป
66	2530	นายโรทัย ภิญโญศาสน์	จันทบุรี	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ นายจตุรงค์ ฉายแสง	ระยอง ฉะเชิงเทรา ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. ธนาคาร เพื่อการเกษตรและ สหกรณ์การเกษตร เพื่อช่วยเหลือ เกษตรกร	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้แก้ไข สำนวนบาง ประการแล้วนำ เสนอในวาระต่อ ไป
67	2530	นายเสริมศักดิ์ การุณ	ระยอง	พันตำรวจโท บุญเลิศ เกษ ปรีชา นายบุญส่ง สมใจ นายสิน กุ่มกะ	นครนายก ปราจีนบุรี ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. ป่าสงวน แห่งชาติ เพื่อกำหนด ขอบเขตและรักษา พื้นที่ไว้	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้ปรับ ปรุงสำนวนแล้ว นำเสนอในวาระ ต่อไป
68	2531	นายโรทัย ภิญโญศาสน์	จันทบุรี	นายวิชชัย อนามพงษ์ นายประวัฒน์ อุตตะโมต นายธนิต ไตรวุฒิ	จันทบุรี จันทบุรี ตราด	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยภาค ตะวันออก เพื่อ พัฒนาการศึกษาใน ส่วนภูมิภาคให้สูง ขึ้น	อภิปรายกันแล้ว เห็นว่ายังมีจุดที่ ต้องแก้ไขและต้อง ศึกษาความเป็นไป ได้เพิ่มเติมให้นำ มาประกอบการ พิจารณาในครั้งต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ต.ศ. จังหวัด	สมาชิก	ต.ศ. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
69	2531	นายโรทัย ภิญโญสาสน์	จันทบุรี	นายรัชชัย อนามพงษ์ นายประวัฒน์ อุดมตะโมค นายธนิศ ไตรวุฒิ	จันทบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอน วิทยาลัยครู วิทยาลัย เทคนิค วิทยาลัย เทคโนโลยี และอา ชีวศึกษา วิทยาลัยพล ศึกษา วิทยาลัยนาฏ ศิลป์ วิทยาลัย พยาบาล ที่ตั้งอยู่ใน ภาคตะวันออก 8 จังหวัด ไปตั้งกัก มหาวิทยาลัยภาค ตะวันออก	อภิปรายกันแล้วมี มติให้พิจารณา ศึกษาความเป็นไป ได้ โดยหาข้อมูล เพิ่มเติมและราย ละเอียดให้ชัดเจน เพื่อนำมาพิจารณา ใหม่ในคราวต่อ ไป
70	2531	คณะรัฐมนตรี	-	นายเสริมศักดิ์ การุณ นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายสิน กุมภะ	-	ร่าง พ.ร.บ. โอน กรมสิทธิที่ธรณี สงฆ์ในท้องที่ตำบล ห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ของ วัดมาตาพุด ตำบล มาตาพุด อำเภอ เมือง จังหวัดระยอง ให้แก่การนิคมอุตุ สาหกรรมแห่ง ประเทศไทย	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้นำ เสนอนในวาระต่อ ไป
71	2531	คณะรัฐมนตรี	-	นายสมาน กุ่มมะกาญจนะ นายบุญส่ง สมใจ นายบูรินทร์ หิรัญบุรณะ	-	ร่าง พ.ร.บ. โอน กรมสิทธิที่ธรณี สงฆ์ในท้องที่อำเภอ บ้านสร้าง จังหวัด ปราจีนบุรี ของวัด บางกระเบา ให้แก่ กรมชลประทาน	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้นำ เสนอนในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
72	2531	คณะรัฐมนตรี	-	นายบุญชู โรจนเสถียร นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายตรงค์ สิงห์โตทอง	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. โอน กรรมสิทธิ์ที่ธรณี สงฆ์ในท้องที่ตำบล สระสี่เหลี่ยม อำเภอ พนัสนิคม จังหวัด ชลบุรี ของวัดแก้ว ศิลาราม ให้แก่ กรม ชลประทาน	อภิปรายกันแล้วมี มติให้ความเห็น ชอบจึงให้นำเสนอ เพื่อพิจารณาใน วาระต่อไป
73	2532	นายนิคม แสนเจริญ	ชลบุรี	นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายจรูญ งามพิเชษฐ์ นายถาวร ศรีรัตนรงค์	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยบูรพา	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบใน หลักการให้ปรับ สำนวนบาง ประการแล้วนำเข้า พิจารณาในวาระ ต่อไป
74	2532	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ระยอง	นายเสริมศักดิ์ การุณ นายประทุม รัตนเพียร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	ระยอง ตราด ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. แก้ไข เพิ่มเติมประมวล กฎหมายอาญา	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป
75	2532	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ	ระยอง	นายเสริมศักดิ์ การุณ นายประทุม รัตนเพียร นายอาทิตย์ อุไรรัตน์	ระยอง ตราด ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. จัดตั้ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ และศาลอาญา กรุงเทพใต้	อภิปรายกันแล้วมี มติเห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่	พ.ศ.	ประธาน การพิจารณา	ส.ส. จังหวัด	สมาชิก	ส.ส. จังหวัด	เรื่อง	สรุปผล
76	2532	คณะรัฐมนตรี	-	นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายเสริมศักดิ์ การุณ	ชลบุรี ระยอง ระยอง	ร่าง พ.ร.บ. ปีโตรเลียม	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอเพื่อพิจารณา ในวาระต่อไป
77	2532	คณะรัฐมนตรี	-	นายสมศักดิ์ ชาญด้วยกิจ นายเสริมศักดิ์ การุณ นายอาทิตย์ อุไรรัตน์.	ระยอง ระยอง ฉะเชิงเทรา	ร่าง พ.ร.บ. ภาษีเงิน ได้ปีโตรเลียม	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอเพื่อพิจารณา ในวาระต่อไป
78	2533	นายนิคม แสนเจริญ	ชลบุรี	นายครรงค์ สิงห์โตทอง นายจรูญ งามพิเชษฐ์ นายถาวร ศรีรัตนรงค์	ชลบุรี ชลบุรี ชลบุรี	ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยบูรพา	อภิปรายแล้วมีมติ เห็นชอบให้นำ เสนอในวาระต่อ ไป

ที่มา : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรประจำปีต่าง ๆ ตาม พ.ศ. ในตาราง,
กรุงเทพ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา.

4. ด้านการเปิดอภิปรายทั่วไป⁵²

เป็นมาตรการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินวิธีหนึ่งที่มีความสำคัญและมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถควบคุมการบริหารแผ่นดินให้ได้ผลอย่างรวดเร็วและชัดเจน การเปิดอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ มีผลทำให้รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีที่ถูกอภิปรายต้องพ้นจากตำแหน่ง ไม่สามารถอยู่บริหารประเทศได้อีกต่อไป หรือฝ่ายบริหารอาจต้องยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ก็ได้ ดังนั้น การเปิดอภิปรายจึงเป็นเครื่องมือเหนี่ยวรั้งและถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารให้อยู่ในภาวะสมดุลได้

สำหรับการเปิดอภิปรายในรัฐสภาระหว่างปี พ.ศ. 2475-2535 ที่ผ่านมานั้น มีการอภิปรายครั้งสำคัญที่เกี่ยวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ⁵³ การประชุมรัฐสภา สมัยสามัญ ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2522 โดยเฉพาะการอภิปรายนโยบายของรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ซึ่งได้แถลงนโยบายด้านสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันตก อันเป็นแผนพัฒนาภูมิภาคนี้ให้เป็นเขตอุตสาหกรรม เพื่อเป็นการวางรากฐานพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในภูมิภาคเอเชีย ดังนั้น นโยบายนี้จึงได้รับความสนใจ วิพากษ์วิจารณ์ และนำไปสู่การอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในสภา เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้และการดำเนินการพัฒนาของรัฐบาล ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในภูมิภาค รวมทั้งผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพทางธรรมชาติและกฎหมายที่จะรองรับการใช้พื้นที่เพื่อเตรียมการขยายตัวของชุมชนเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

ปรากฏว่าในการอภิปรายดังกล่าว ส.ส. ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายท่านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส.ส. ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้แก่ นายไกรสร นันทมานพ นายจำลอง เทวารุท นายอาทิตย์ อุไรรัตน์ ส.ส. ของจังหวัดชลบุรี ได้แก่ นายคณิน บุญสุวรรณ นายประโยชน์ เนื่องจำนงค์ นายรงค์ สິงห์โตทอง และ ส.ส. ของจังหวัดระยอง ได้แก่ นายสิน กุมภะ และนายหอม ทองประเสริฐ ได้ร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นให้เหตุผลและชี้แจงประเด็นต่าง ๆ อย่างมากเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ตามแผนของรัฐบาล เพราะทั้ง 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง เป็นเขตพื้นที่ที่ถูกกำหนดไว้ในแผนโดยตรง จึงมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการด้านต่าง ๆ ภายในพื้นที่อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการเวนคืนที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การก่อสร้าง การอพยพย้ายถิ่นฐาน

⁵² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตเอกสารรัฐสภา, 2538), หน้า 67-68.

⁵³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2 สมัยสามัญ เล่ม 1 พ.ศ. 2522, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2522), หน้า 35-45.

ของผู้คนทั้งย้ายเข้าและย้ายออก ส่งผลถึงปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมา พื้นที่การเกษตรลดลง ที่ดินมีราคาสูงขึ้น ประชาชนย้ายถิ่นฐานและละทิ้งอาชีพเดิม รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นตามมาได้แก่ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรม สังคมพาณิชยกรรม อีกทั้งพื้นที่หลายแห่งจากชุมชนชนบทด้วยเปลี่ยนไปเป็นชุมชนเมือง นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่พื้นที่อย่างมาก การปรับตัว การเตรียมตัวของผู้คน และหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง อาจจะไม่ทัน เมื่อมีความไม่พร้อมย่อมทำให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ ตามมาอย่างแน่นอน

การอภิปรายในครั้งนั้นมี ส.ส. จากหลายจังหวัดที่นอกเหนือจากจังหวัดในภาคตะวันออก ได้ร่วมอภิปรายและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้มีความเหมาะสมมากขึ้นด้วย ได้แก่ ส.ส. จากกรุงเทพมหานคร คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และพันเอกถนัด คอมันตร์ รวมทั้งพลตรีประมาณ อติเรกสาร ส.ส. จากจังหวัดสระบุรี การอภิปรายคราวนั้นมีผลให้รัฐบาลต้องทบทวนและวางแผนดำเนินการในเรื่องนี้อย่างรัดกุมและมีระบบระเบียบแบบแผน โดยมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลัก จัดทำแผนงาน โครงการ ประเมินการงบประมาณ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตลอดจนส่วนท้องถิ่นด้วย เพื่อจะได้ร่วมมือกันกำหนดเป้าหมาย ทิศทางและดำเนินการพัฒนาพื้นที่ รวมไปถึงการติดตาม ผล การประเมินผลจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ เพื่อนำผลมาปรับปรุงและพัฒนาต่อไป การดำเนินการดังกล่าวมี ศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นประธานกรรมการ มี ดร.สาวิตรี โพธิวิหค เป็นกรรมการและเลขานุการโครงการ มีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะกิจขึ้น คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อดำเนินการในเรื่องนี้โดยตรง และยังคงดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งในปี พ.ศ. 2522 ที่มีการเปิดอภิปรายกันในสภาอันมีสาเหตุจากเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคตะวันออกของประเทศ คือ เรื่องสถานการณ์ชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ซึ่งอภิปรายกันมากในการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2 สมัยสามัญ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2522⁵⁴ สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งของรัฐบาลในประเทศกัมพูชา ทำให้เกิดการต่อสู้กันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ มีผลให้เกิดการอพยพของผู้คนชาวกัมพูชาหลบหนีภัยสงครามเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดนไทยเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีกองกำลังทหารกัมพูชาติดตามไล่ล่าผู้ลี้ภัยรุกล้ำเข้ามาในเขตประเทศไทย นับเป็นการละเมิดอธิปไตยของไทย จนเกิดการปะทะกันระหว่างทหารไทยที่รักษาสถานการณ์

⁵⁴ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2 สมัยสามัญ เล่ม 1 พ.ศ. 2522,

ชายแดนอยู่กับทหารกัมพูชาที่ล่องลำพรหมแดนเข้ามา จนอาจเป็นชนวนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประเทศได้

ในการอภิปรายครั้งนั้น มี ส.ส. ของภาคตะวันออก ได้แสดงบทบาทให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ตลอดจนรายงานสถานการณ์จริงจากการดูงานในพื้นที่ที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะ จังหวัดปราจีนบุรี จันทบุรี และตราด ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนที่มีพื้นที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ได้รับผลกระทบโดยตรงทั้งจากผู้อพยพลี้ภัย ชาวกัมพูชาที่เข้ามาอยู่ตามแนวชายแดน ภัยจากกองกำลังทหารกัมพูชาที่ติดตามผู้อพยพจนล่องลำพรหมแดนเข้ามาในประเทศไทย อีกทั้งลูกปืน ระเบิดต่าง ๆ ที่เคยเข้ามาในเขตไทย ทำความเสียหายและเป็นอันตรายต่อชีวิตของประชาชน และทรัพย์สินของชาวไทยที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นเป็นอันมาก จึงเป็นสาเหตุให้ต้องเปิดอภิปราย เพื่อให้รัฐบาลได้ทราบข้อมูลตระหนักถึงปัญหาและให้ความช่วยเหลือ เตรียมการป้องกันและแก้ไขสถานการณ์อย่างต่อเนื่องเพื่อให้กลับสู่สภาวะปกติ และไม่ลุกลามไปเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศ

ปรากฏว่าในช่วงปี พ.ศ. 2522 เหตุการณ์ได้ทวีความรุนแรงขึ้นมีชาวกัมพูชาอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมากนับแสนคน จนที่พักในค่ายที่จัดให้ผู้อพยพอยู่อาศัยไม่เพียงพอ เกิดความเป็นอยู่แออัดขึ้นและไม่มีอาหารที่จะเลี้ยงดูผู้อพยพ ก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมา ได้แก่ ผู้อพยพมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น มีปัญหาด้านสาธารณสุข เกิดโรคติดต่อระบาดขึ้น และมีความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มผู้อพยพเอง กองกำลังทหารติดอาวุธของกัมพูชาก็ล่องลำพรหมแดนเข้ามาบ่อย ๆ บางครั้งเข้ามาทำร้ายชาวบ้าน ปล้นสดมภ์เสบียงอาหารและทรัพย์สิน รวมทั้งมีลูกปืนใหญ่และระเบิดตกข้ามเขตเข้ามาทำความเสียหายแก่ชาวบ้านตามแนวชายแดนหลายครั้ง สร้างความเสียหายและความไม่ปลอดภัยให้แก่ประชาชนในพื้นที่อย่างมาก มี ส.ส. ของจังหวัดปราจีนบุรี ได้แก่ นายเสนาะ เทียนทอง นายสำรวล มหิทธิบุรินทร์ นายบุญส่ง สมใจ นายสมาน ภูมมะกาญจนะ ส.ส. ของจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ นายจำเริญ ศรีสุวรรณ นายวิจิต สุชะวีริยะ และ ส.ส. จังหวัดตราด ได้แก่ เรืออากาศตรี จุลลาด วรฉัตร อภิปรายให้เหตุผลและรายงานเหตุการณ์ในพื้นที่ให้รัฐบาลรับทราบและหาหนทางแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังมี ส.ส. จากจังหวัดต่าง ๆ ได้ยื่นญัตติ ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลในเรื่องนี้ในเวลาเดียวกันอีกหลายคน รวมทั้งมี ส.ส. จากจังหวัดอื่นที่มีได้มีเขตติดต่อกับชายแดนเหมือน 3 จังหวัด ดังกล่าว ได้แก่ จำสิบเอกอุดม โอภาศรี ส.ส. จังหวัดชลบุรี นายสมักร สุนทรเวช ส.ส. กรุงเทพมหานคร นายพานิช สัมภาวคุปต์ ส.ส. จังหวัดเพชรบุรี ได้ร่วมอภิปรายในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน

ผลจากการอภิปรายในครั้งนั้น ทำให้รัฐบาลให้ความสนใจกับปัญหาตามแนวชายแดนไทยกับกัมพูชามากขึ้น เพราะได้รับผลกระทบโดยตรงต่อประเทศไทย รวมทั้งสนใจติดตามความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ในประเทศกัมพูชา ดำเนินการระหว่างประเทศในการเจรจากับรัฐบาลกัมพูชาเพื่อร่วมกันแก้ไขเหตุการณ์ดังกล่าว ขอความช่วยเหลือและรายงานไปยังสหประชาชาติเพื่อ

ให้ช่วยเหลือผู้อพยพและเห็นถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องรับภาระดูแล ให้ที่พักแก่ผู้อพยพใน ภาวะคับขัน ต่อมาในวันพฤหัสบดีที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2522⁵⁵ มีการประชุมรัฐสภาสมัยสามัญครั้งที่ 4/2522 จึงได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาปัญหาผู้อพยพนั้น คณะกรรมการชุดนี้ ประกอบด้วย ส.ส. จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ส.ส. จากจังหวัดชลบุรี คือ นายตรงค์ สิงห์โตทอง นายประโยชน์ เนื่องจำนงค์ ส.ส. จากจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ นายไกรสร นันทมานพ ส.ส. จากจังหวัดนครนายก คือนายวานิช พานิชเกรียงไกร ส.ส. จากจังหวัดจันทบุรี คือ นายจำเริญ ศรีสุวรรณ นายวิจิต สุชะวีริยะ และ ส.ส. จากจังหวัดปราจีนบุรี คือ นายเสนาะ เทียนทอง นายสำรवल มหิทธิบุรินทร์ กรรมการทั้ง 8 ท่านนี้ทำหน้าที่ศึกษา รวบรวมข้อมูล เก็บข้อมูล ประสานงานและนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผู้อพยพลี้ภัยชาวกัมพูชา ตลอดจนรายงานความเคลื่อนไหว ของสถานการณ์ตามแนวชายแดนไทยกับกัมพูชาให้รัฐบาลทราบตลอดสมัยของรัฐบาล

จากการทำหน้าที่เปิดอภิปรายดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า ส.ส. มีส่วนสำคัญในการ พัฒนาพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่โดยตรง และเป็นหน้าที่ที่จะต้องดูแล เอาใจใส่ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของตนอย่างจริงจังและหาทางแก้ไขหรือปรับปรุงและป้องกัน เหตุร้ายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ให้คลี่คลายกลับสู่ความสงบโดยเร็ว

5. กรรมการ⁵⁶

กรรมการ คือบุคคลที่สภาแต่งตั้งขึ้นประกอบเป็นคณะกรรมการเพื่อให้พิจารณา กฎหมายหรือกระทำกิจการใด ๆ ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของสภาแล้วรายงานต่อสภาตามเวลาที่สภา กำหนด ในการปฏิบัติหน้าที่นั้นคณะกรรมการมีอำนาจเรียกเอกสารจากบุคคลใด ๆ หรือเรียก บุคคลใด ๆ มาแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นได้โดยได้รับสิทธิเช่นเดียวกับสมาชิกรัฐสภา รวมทั้งมีการเรียกประชุมคณะกรรมการเพื่อหาข้อเท็จจริง อภิปราย ศึกษารายละเอียด และหา ข้อยุติของปัญหาต่าง ๆ เพื่อนำเสนอผลต่อรัฐสภาให้ดำเนินการต่อไป

สำหรับกรรมการคณะสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือปัญหาสถานการณ์ชายแดนไทยกับกัมพูชา และปัญหาผู้อพยพลี้ภัยชาวกัมพูชาที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยอย่างผิด กฎหมาย อันส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของประเทศไทยโดยตรง จึงได้มีการจัดตั้ง คณะกรรมการเพื่อศึกษาปัญหาดังกล่าวดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องของการขอเปิดอภิปรายทั่วไป

⁵⁵ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 4/2522 (สมัยสามัญ) วันพฤหัสบดีที่ 14 มิถุนายน 2522, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2522), หน้า 204.

⁵⁶ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2538), หน้า 70-72.

ในหัวข้อก่อนนี้ แต่ในปีเดียวกันคือ พ.ศ. 2522 ได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่งเพื่อศึกษาปัญหาน้ำมัน เนื่องจากราคาน้ำมันสูงขึ้นและขาดแคลนส่งผลกระทบต่อการค้าปลีกกิจการต่าง ๆ ภายในประเทศ จากภาวะที่เกิดสงครามขึ้นในดินแดนตะวันออกกลาง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำมันแห่งใหญ่ของโลก ทำให้มีผลกระทบจากวิกฤตนี้ไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย รัฐบาลมีความจำเป็นต้องศึกษาเรื่องนี้โดยด่วนและอย่างละเอียด เพื่อหาวิธีการและแนวทางแก้ไข ป้องกันสถานะวิกฤตที่เกิดขึ้น รวมทั้งศึกษาหาความเป็นไปได้ในการแสวงหาพลังงานอื่นมาทดแทนในอนาคต คณะกรรมการพิจารณาปัญหาน้ำมันในขณะนั้น ประกอบด้วย ส.ส. จากภาคตะวันออก 2 ท่าน คือ นายสิน กุมภะ ส.ส.จังหวัดระยอง และเรืออากาศตรีฉลาด วรฉัตร ส.ส. จากจังหวัดตราด⁵⁷ เป็นกรรมการในชุดนี้ด้วย โดยได้ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับราคาน้ำมันที่จะขึ้นไป พร้อมทั้งศึกษาแนวโน้มของความขัดแย้งในตะวันออกกลาง สาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางยุติสงครามในตะวันออกกลางอันมีผลกระทบถึงการใช้น้ำมันไปทั่วโลก

6. การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ⁵⁸

การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศและเป็นแม่บทของกฎหมายทุกฉบับ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมดที่มีอยู่ในสภาร่วมกันเสนอเป็นร่างรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขเพิ่มเติม การพิจารณาก็มี 3 วาระ เหมือนกัน คือ ขั้นรับหลักการ โดยการออกเสียงลงคะแนนอย่างเปิดเผย และมีคะแนนเสียงให้ความเห็นชอบไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งจึงจะผ่าน ขั้นที่ 2 เป็นการพิจารณาเรียงไปตามลำดับมาตรา และขั้นที่ 3 เป็นการลงมติให้ความเห็นชอบ เมื่อผ่านการพิจารณาแล้วให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายภายใน 30 วัน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็มีผลบังคับเป็นกฎหมาย

สำหรับการแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญนั้น มีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ในการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 21 สมัยสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 4 เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2489⁵⁹ นับเป็น

⁵⁷ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 4/2522 (สมัยสามัญ) วันพฤหัสบดีที่ 14 มิถุนายน 2522, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2522), หน้า 218.

⁵⁸ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, ระบบงานรัฐสภา, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2538), หน้า 80-81.

⁵⁹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 21/2489 (สามัญ) สมัยที่ 2. (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2489), หน้า 1100.

รัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ของประเทศ ภายหลังจากที่ใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 มาเป็นเวลาถึง 14 ปี จึงได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่กาลเวลา และสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป

ในการประชุมครั้งนั้นมี ส.ส. ภาคตะวันออกได้อภิปรายแสดงเหตุผลและขอให้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมให้เหมาะสมขึ้น ได้แก่ นายกิจจา วัฒนสินธุ์ ส.ส. จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงอรอดพรพิศาล, ส.ส. จังหวัดตราด นายธรรมนุญ เทียนเงิน ส.ส. จังหวัดชลบุรี และนายคุณิต บุญธรรม ส.ส. จังหวัดปราจีนบุรี การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 นี้มีการอภิปรายกันต่ออีกครั้ง ในการประชุมครั้งที่ 23 สมัยสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 4 เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2489⁶⁰ ก็มี ส.ส. ภาคตะวันออกทั้ง 4 ท่านดังกล่าวนามข้างต้นได้อภิปรายต่อโดยมีนาย เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ส.ส. จังหวัดระยอง อภิปรายเพิ่มขึ้นอีก 1 ท่าน ทำให้มีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อความเหมาะสม ภายหลังจากที่ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 มีบทบัญญัติรวมทั้งสิ้น 96 มาตรา รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับการพิจารณาว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากฉบับหนึ่ง เพราะมีบทบัญญัติที่เหมาะสมและให้ความเป็นธรรมหลายประการ เช่น ห้ามข้าราชการประจำเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองในขณะเดียวกัน นั่นคือต้องแยกข้าราชการประจำกับข้าราชการการเมืองออกจากกัน ซึ่งเป็นหลักการที่ดีและเป็นสากล

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการรวมตัวกันเป็นพรรคการเมือง เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยได้ และสามารถถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งกันและกันตามวิถีทางของระบอบการปกครอง นับว่าการร่วมกันอภิปรายอย่างกว้างขวางละเอียดและพิจารณากันอย่างรอบคอบในหลาย ๆ ประเด็น ทำให้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อความเหมาะสมในหลายประการดังกล่าว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีมีความเป็นประชาธิปไตยตามหลักการที่ควรเป็น

จากการแสดงบทบาทตามหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสถาบันรัฐสภาไม่ว่าจะเป็นการยื่นญัตติ การตั้งกระทู้ถาม การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการเปิดอภิปรายทั่วไป การเป็นคณะกรรมการ และการพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ซึ่งจากการแสดงผลงานของ ส.ส. ในตารางทั้ง 6 ข้างต้นนี้กล่าวได้ว่า ส.ส. ภาคตะวันออกให้ความสนใจกับนโยบายในการพัฒนาภูมิภาค และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นอย่างมาก และให้ความสนใจอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดทุกระยะ รวมทั้งมี ส.ส. จากภูมิภาคอื่นได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาล รวมทั้งร่วมอภิปรายและสนใจ

⁶⁰ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23/2489 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2489), หน้า 1187.

ซักถามเรื่องของภาคตะวันออกเฉียงใต้ว่าภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ การพาณิชย์ และความมั่นคงต่อประเทศในภาพรวมด้วย

การปฏิบัติหน้าที่ในสภาของ ส.ส. ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และ ส.ส. ภาคอื่นที่สนใจติดตามเรื่องราวของการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงใต้ ดึงได้นำมาแสดงในตารางทั้ง 6 แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2535 นั้น มีการยื่นญัตติรวม 26 ครั้ง หลายครั้งเป็นญัตติด่วนเกี่ยวกับเรื่องสำคัญด้านความมั่นคงของประเทศ มีการตั้งกระทู้ถาม 148 ครั้ง หลายครั้งเป็นกระทู้ถามด่วนเกี่ยวกับสถานการณ์ของภูมิภาคอันมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของประเทศด้วย มีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ 78 ครั้ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ พัฒนาภูมิภาค มีการเปิดอภิปรายทั่วไป 2 ครั้ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่แถลงต่อสภาในด้านการพัฒนาภูมิภาคและพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกำหนดไว้ในแผนพัฒนาขณะนั้นอย่างชัดเจนว่าจะพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ให้เป็นเขตอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ เพื่อรองรับการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมหนักและปิโตรเคมี อันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของทวีปเอเชีย มีการได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการ 2 ชุด เพื่อศึกษาเรื่องสถานการณ์ความไม่สงบตามแนวชายแดนไทยกับกัมพูชา ซึ่งเป็นเรื่องโดยตรงของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีอาณาเขตติดต่อกันและมีปัญหาผู้อพยพเข้ามาอยู่ตามแนวชายแดนเป็นจำนวนมาก สร้างความไม่ปลอดภัยและเป็นภาระให้รัฐบาลไทยต้องรับผิดชอบมากเกินไปเกินกว่าจะรับได้ และเป็นกรรมการพิจารณาปัญหาวิกฤตน้ำมันในขณะนั้น รวมทั้งได้ร่วมทำหน้าที่อภิปราย เพื่อพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ให้มีความเหมาะสมกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ทั้งหมดนี้นับว่าส่งผลต่อการพัฒนาประเทศและพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง

บทบาทต่าง ๆ ที่ ส.ส. ได้แสดงในสภา ไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม มีส่วนกระตุ้นให้รัฐบาลได้รับทราบปัญหา ได้ทบทวนนโยบายของตน อีกทั้งได้ตรวจสอบการทำงานของตนในเรื่องราวต่าง ๆ ว่า ดำเนินการเป็นอย่างไร ทัวถึงหรือครอบคลุมพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด มีส่วนใดที่ต้องให้ความสนใจดูแลเป็นพิเศษ และติดตามความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เพราะมีปัญหาให้ต้องแก้ไขหรือดูแลอย่างใกล้ชิดในบางเวลา เท่ากับว่า ส.ส. ในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบในฐานะผู้แทนของประชาชนทำหน้าที่ดูแลแก้ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนในท้องที่ ช่วยให้ท้องที่ได้พัฒนาขึ้นเป็นไปตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายไว้ว่าจะพัฒนาท้องที่ไปในทิศทางที่กำหนด

สำหรับบทบาทของ ส.ส. ในฐานะสมาชิกของสถาบันรัฐสภาเป็นผู้มีความสำคัญ เพราะทำให้กลไกการดำเนินนโยบายของรัฐดำเนินไปได้ตามนโยบายดังกล่าวนี้ จากการสัมภาษณ์นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องในเรื่องบทบาทของ ส.ส. ทำให้ได้รับข้อมูลเพิ่มเติมดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.ปิยนาด บุนนาค หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁶¹

“...ส.ส. เป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญ สามารถผลักดันให้นโยบาย
ของรัฐในด้านต่าง ๆ ดำเนินไปได้ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ก็จะ
พบว่า มีหลายเรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับความมั่นคงหรือการ
พัฒนาที่ต้องอาศัยเวลาในการดำเนินงานนาน ส.ส. จะเป็นผู้ติดตาม
งาน เพื่อรายงานหรือตรวจสอบให้ข้อสังเกตที่พบเห็นได้คือทำหน้าที่
กระตุ้นรัฐบาล ทวงถามรัฐบาลนั่นเองว่าทำไปถึงไหนหรือไม่ได้ทำ
เพราะอะไร อีกประการหนึ่งที่น่าพิจารณาคือ ส.ส. ฝ่ายค้านจะทำ
หน้าที่ติดตามการปฏิบัติงานหรือชี้แจงการปฏิบัติงานของรัฐบาลมาก
กว่า ส.ส. ฝ่ายรัฐบาล ซึ่งก็เป็นธรรมดา เพราะเป็นหน้าที่ของฝ่ายค้าน
โดยตรง หากรัฐบาลบางสมัยไม่ทำตามที่ได้แถลงนโยบาย ส.ส.
ฝ่ายค้านนี้แหละ ที่จะดำเนินการตามวิถีทางแห่งรัฐสภา คือตั้งกระทู้
ถามยื่นญัตติ หรือขอเปิดอภิปรายรัฐบาล...”

คุณสรเสริญ สืบสหการ ผู้ช่วยเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรอดีตผู้อำนวยการกองกลาง
สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา⁶²

“...ส.ส. เป็นบุคคลสำคัญในกระบวนการดำเนินงานของรัฐ การทำ
หน้าที่ในสภาไม่ว่าจะเป็นการยื่นญัตติ การตั้งกระทู้ถาม การพิจารณา
เรื่องต่าง ๆ การเป็นกรรมาธิการ หรือการขอเปิดอภิปรายมีผลทำให้
รัฐบาลต้องระวังและรอบคอบมากขึ้นในการปฏิบัติงานในหน้าที่ด้าน
ต่าง ๆ การตั้งกระทู้ถามจะสะดวกที่สุด ที่ ส.ส. มักเลือกใช้เพราะทำ
ได้ง่าย สามารถทำได้ด้วยตนเอง คือถามโดยตรงในที่ประชุมเพื่อให้
รัฐบาลตอบมาในที่ประชุมได้เลย จึงเป็นวิธีที่ทำได้โดยสิทธิ์ส่วน
บุคคลอยู่แล้ว เพียงแต่ถามให้ถูกต้องตามระเบียบของการตั้งกระทู้
ถาม อย่าถามนอกประเด็นหรืออธิบายเรื่องอื่น ๆ ส.ส. หลายคนจึง
ถามกัน ส่วนวิธีอื่น เช่น การยื่นญัตติ การขอเปิดอภิปราย การลงมติ

⁶¹ สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร.ปิยนาด บุนนาค เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2540 ณ อาคารสถาบัน 3
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

⁶² สัมภาษณ์ คุณสรเสริญ สืบสหการ เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2540 ณ ห้องทำงาน อาคารรัฐสภา โดยผู้วิจัย

ต่าง ๆ ต้องทำในนามพรรค หรือกลุ่มกรรมการ มีผู้รับรอง มีเสียงสนับสนุน มีการชี้แจงรายละเอียด มีหลักฐานยืนยันมาประกอบ จึงทำได้ยากกว่าแต่ถ้าเป็นเรื่องที่เด่น มีหลักฐานชัดเจนก็มีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลด้วยเหมือนกันทำให้ต้องยุบสภาไปก็มี แต่ถ้าบางสมัยไม่มี ส.ส. เช่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือในช่วงปฏิวัติสมัยจอมพลสฤษดิ์ที่ว่างเว้นการมี ส.ส. ไปนานเกือบ 10 ปี ทำให้กลไกการบริหารงานของรัฐสภาไม่สมบูรณ์ ไม่มีผู้รายงานหรือติดตามความเคลื่อนไหวหรือการทำงานของรัฐบาล ดังนั้น ส.ส. - จึงเป็นคนสำคัญในส่วนนี้...”

คุณอภิชาติ คำทอง หัวหน้างานตุลาการ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร อธิบดีรองหัวหน้างานกระทู้ถาม สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา⁶³

“...งานกระทู้ถามเป็นงานที่มีปริมาณมากเพราะการตั้งกระทู้ถามเป็นวิธีที่ ส.ส. ทุกคนทำได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องเข้าชื่อกับใคร หรือให้ใครรับรอง เรื่องที่ถามก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อาจจะเป็นเรื่องในท้องที่ของตนหรือท้องที่อื่นก็ได้ เพราะทำไปด้วยการเป็นตัวแทนของประชาชนในประเทศ แต่ในความเป็นจริงก็จะน้อย ถ้านำเรื่องของท้องที่อื่นไปถาม อาจดูเหมือนก้าวก่าย ส.ส. ในพื้นที่ ยกเว้นจะเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชาติโดยรวม ดังนั้น ส.ส. จึงถามแต่เรื่องในท้องที่ของตน เพราะเป็นเขตความรับผิดชอบของเขาโดยตรงเหมือนรายงานสถานการณ์ให้รัฐบาลทราบและเหมือนตำหนิรัฐบาลไปในตัว เพราะเรื่องในท้องที่หาก ส.ส. ไม่ดูแล รัฐบาลก็คงไม่ทราบอันที่จริงกระทู้ถามก็มีใช้จะเป็นเพียงถามตอบกันในสภาเท่านั้น หากแต่มีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลได้ด้วย เช่นในสมัยพระยาพหลฯ เป็นนายก ช่วง พ.ศ. 2479-2480 ไม่สามารถตอบกระทู้ถามเกี่ยวกับเรื่องพระคลังข้างที่ให้ชัดเจนได้ นำไปสู่การขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ ทำให้รัฐบาลต้องลาออกเพราะกระทู้ถามตามได้ง่ายกว่าวิธีอื่น มีหลักฐานชัดเจนตรวจสอบได้เลย...”

⁶³ สัมภาษณ์ คุณอภิชาติ คำทอง เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2540 ณ ห้องทำงาน อาคารรัฐสภา โดยผู้วิจัย

อาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ ไกรพรศักดิ์ อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตผู้ประสานงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก กองโครงการสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^๔

“...ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 ภาคตะวันออกโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ถูกระบุไว้ในแผนและประกาศเป็นเขตพัฒนา ช่วงนั้นสภาพพื้นที่ ทำหน้าที่ประสานงานติดตามโครงการ แผนงาน ประเมินผลตั้งแต่ศึกษาข้อมูลเก็บข้อมูล ศึกษาความเป็นไปได้ ความต้องการและวางแผนกำหนดทิศทางการพัฒนา เป็นโครงการใหญ่มาก เวลาลงพื้นที่จริง ๆ ก็ได้ ส.ส. ข้าราชการประจำ ผู้คนหลากหลายอาชีพในพื้นที่ช่วยให้ข้อมูล ซึ่งมีทั้งข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น วิพากษ์ วิจารณ์ ทั้งดีทั้งชมหลายแง่มุม ทำให้มองภาพของภูมิภาคชัดเจน ส.ส. ก็เป็นผู้หนึ่งที่ให้ข้อมูลให้รายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ หลายเรื่องคนภายนอกไม่ทราบ เช่น สภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ส.ส. จึงช่วยได้มาก และยังติดตามความก้าวหน้าของโครงการรายงานให้รัฐบาลทราบทั้งในสภาและนอกสภาด้วย...”

จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ จึงกล่าวได้ว่า ส.ส. เป็นบุคคลสำคัญในสถาบันรัฐสภา ตามวิถีทางของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำหน้าที่รายงานและติดตามการปฏิบัติงานของรัฐบาลในด้านการพัฒนาภูมิภาคให้เจริญก้าวหน้าตามแผนและนโยบายที่รัฐบาลประกาศไว้

โครงการและแผนงานที่ดำเนินการตามกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐ

การดำเนินนโยบายของรัฐในด้านการพัฒนาภูมิภาคไม่ว่าเรื่องใดก็ตามจะมีทั้งระยะสั้นและระยะยาวโดยปรากฏออกมาในรูปของโครงการ แผนงาน แผนปฏิบัติการต่าง ๆ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่รับไปดำเนินการโดยตรง นอกจากนี้ บางโครงการยังเป็นการประสานงานจากหลายหน่วยงานและเป็นความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานเพื่อดำเนินการตามนโยบายของรัฐ

^๔ สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ ไกรพรศักดิ์ เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2540 ณ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

ผลของการดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาภูมิภาคและชายฝั่งทะเลตะวันออกในระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง 2535 มีโครงการที่ควรกล่าวถึงในประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาภาคตะวันออกมีดังนี้

1. การปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทรา⁶⁵

เป็นโครงการร่วมมือกับยูเนสโก เมื่อมีการประชุมใหญ่ในปี ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) ที่ นครเบรุต ประเทศเลบานอน ประเทศไทยได้ส่งนายอภัย จันทวิมล อธิบดีกรมสามัญศึกษา และ ม.ล. มานิจ ชุมสาย ไปเป็นตัวแทนเข้าประชุม ได้ข้อสรุปว่า ยูเนสโกตกลงส่งผู้เชี่ยวชาญ 2 คน มาสำรวจการศึกษาในประเทศไทยในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 คือ Sir John Sargent และ Dr. Pedro Orata แล้วเขียนรายงานเสนอยูเนสโกเรื่อง Education in Thailand ในต้นปี พ.ศ. 2493 Dr. Orata ได้มาประเทศไทยอีกครั้งเพื่อเขียนโครงการช่วยเหลือโดยเขาเสนอโครงการต่อยูเนสโกเป็นโครงการ 10 ปี ให้ยูเนสโกส่งผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ 2 คน ร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญของไทย 3 คน รวมเป็น 5 คน ช่วยกันวางแผนปรับปรุงการศึกษาของไทย

ในปลายปี พ.ศ. 2493 ยูเนสโก ส่ง Thomas Wilson มา 1 คน กระทรวงศึกษาธิการของไทยได้ตั้งผู้เชี่ยวชาญ 2 คน คือ นายอภัย จันทวิมล และนายสนั่น ปัทมทิน เป็นกรรมการดำเนินการ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ยูเนสโก ก็มีได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาอีก คณะกรรมการจึงมีทั้งหมดเพียง 3 คน ได้พิจารณาหาจังหวัดที่จะให้ทำการทดลองและวางโครงการ ในที่สุดตกลงเลือกจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นที่ทดลองด้วยเหตุผล คือ

1. อยู่ใกล้จังหวัดพระนคร การคมนาคมติดต่อสะดวก ระยะทางห่างจากพระนคร 61 กิโลเมตร โดยทางรถไฟมีไป-กลับ วันละ 4 ขบวน ทางถนนก็มีระยะทางห่างจากพระนคร 97 กิโลเมตร มีรถยนต์โดยสารไป-กลับสะดวก หรือจะติดต่อทางเรือก็ได้มีเรือโดยสารประจำอยู่

2. สภาพภูมิศาสตร์มีหลายลักษณะ ทั้งที่ชายทะเล ทุ่งนา ป่า เขา เป็นตัวแทนของลักษณะทางกายภาพทั้งประเทศได้ ขนาดเนื้อที่ของจังหวัดไม่ใหญ่และไม่เล็กจนเกินไป ดูแลได้ทั่วถึง ความหนาแน่นของประชากรไม่มากจนเกินไป และไม่น้อยจนเกินไป มีขนาดพอเหมาะ

3. มีโรงเรียนทุกประเภท และทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นอนุบาลประถม มัธยมชายและหญิง อาชีวศึกษาและฝึกหัดครู จึงมีกลุ่มตัวอย่างใช้ศึกษาทดลองได้ครบถ้วน

⁶⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล, (ธนบุรี : การช่างวุฒศึกษา, 2496), หน้า 510-518.

เมื่อคณะกรรมการได้เสนอโครงการต่อกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้รับความเห็นชอบตามเหตุผลดังกล่าว ทั้งนี้ Dr. Orata ได้เสนอให้ใช้จังหวัดนครปฐมเป็นที่ทดลอง แต่คณะกรรมการไม่เห็นด้วยเพราะสภาพภูมิศาสตร์ยังไม่มีความหลากหลาย จึงใช้จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นที่ทดลองเริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2493 มีแผนดำเนินการที่สำคัญ ดังนี้

1. ส่งเสริมและเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กก่อนเกณฑ์ เข้าเรียน โดยเปิดสอนชั้นเด็กเล็กตามหลักวิชาการอนุบาล มีหลักสูตรวิธีสอน และอุปกรณ์ที่เหมาะสม
2. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อทดลองวิธีสอนวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร โดยปรับปรุงไปที่ละ 1 วิชาจนครบหลักสูตร เลือกโรงเรียนตัวอย่างทั้งหมด 16 แห่ง หมุนเวียนกันปรับปรุงจนครบทุกรายวิชาที่เปิดสอนในระดับประถมศึกษา พร้อมทั้งจัดอบรมครูเกี่ยวกับวิธีสอน การใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในแต่ละรายวิชาด้วย
3. จัดโรงเรียนมัธยมแผนใหม่ในโรงเรียนมัธยมสามัญ โดยมีหลักสูตรที่เปิดสอนวิชาต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ มีวิชาทางสายอาชีพเบื้องต้นให้เรียนโดยเน้นหนักไปในทางปฏิบัติมีทักษะขั้นพื้นฐานเพื่อการประกอบอาชีพ และเปิดวิชามากขึ้นให้นักเรียนมีโอกาสเลือกเรียนตามที่ตนถนัดและสนใจ
4. จัดรวมโรงเรียนที่สูงกว่าประถมศึกษาในตัวจังหวัด โดยรวมโรงเรียนสามัญศึกษาและอาชีวศึกษาในจังหวัดเข้าเป็นโรงเรียนเดียวกัน เพื่อสะดวกในการจัดการเรียนการสอนประหยัดครู วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือและงบประมาณ อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนในการวางแผนการเรียนและเรียนต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่ถูกต้องระหว่างสายสามัญกับสายอาชีพ
5. จัดตั้งโรงเรียนเทคนิค เพื่อให้เป็นโรงเรียนฝึกอาชีพสามารถนำไปประกอบอาชีพเมื่อจบการศึกษา โดยแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ตามรายวิชา ได้แก่ ช่างประเภทต่าง ๆ เกษตรกรรม พาณิชยกรรม คหกรรม แต่การดำเนินการต้องอาศัยงบประมาณสูง วัสดุอุปกรณ์เครื่องมือให้เพียงพอ จึงอาศัยงานของกรมอาชีวศึกษาที่ได้ทำอยู่บ้างแล้ว เป็นรากฐานขยายต่อในระดับสูงเพื่อความสะดวกขึ้น ในอนาคตอาจรวมโรงเรียนอาชีวศึกษากับโรงเรียนเทคนิคเพื่อเปิดสอนระดับสูงต่อเนื่องกันและขยายชั้นเรียนเปิดสอนทั้งภาคปกติตอนกลางวัน และภาคค่ำ ให้สำหรับผู้ที่ทำงานแล้วได้เพิ่มพูนคุณวุฒิสูงขึ้น
6. จัดให้เด็กเข้ารับการศึกษาตาม พ.ร.บ.ประถมศึกษาโดยทั่วถึงโดยมีการสำรวจเด็กที่มีอายุครบเกณฑ์เข้าเรียนในแต่ละปีให้ได้เข้าโรงเรียนทุกคน ทำความเข้าใจกับพ่อแม่ผู้ปกครองให้เอาใจใส่บุตรหลานเข้าเรียนจัดสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นให้เพียงพอ จัดหาครูโดยขอความช่วยเหลือจากพระภิกษุสงฆ์ด้วยและประสานงานกับจังหวัดเพื่อร่วมมือกันด้านงบประมาณ

7. จัดการศึกษาสำหรับเด็กพิการ โดยมีการสำรวจเด็กพิการแต่ละประเภทและจำนวนรวม เพื่อจัดการศึกษาให้เหมาะสม มีโอกาสได้เรียนตามที่มีความถนัด ความสนใจ เพื่อช่วยตนเองได้ไม่เป็นปัญหาสังคม

8. จัดการพัฒนาด้านฝึกหัดครู มีการขยายวิชาการด้านฝึกหัดครู เพื่อฝึกฝนอบรมคนที่จะประกอบครู ให้มีความรู้ ความสามารถในการสอนมีคุณธรรม จรรยาในวิชาชีพ และพัฒนาวิชาชีพให้สูงขึ้น

9. จัดการด้านการศึกษาผู้ใหญ่ มีการฟื้นฟูการศึกษาผู้ใหญ่ที่ขบเซาไปในระหว่างสงครามให้กลับมาอีกครั้งเพื่อส่งเสริมการรู้หนังสือของประชาชนมีการเปิดสอนภาคค่ำเพื่อให้ผู้ใหญ่ไปศึกษาต่อได้สะดวก และจัด โครงการพิเศษฝึกอาชีพในวันหยุดร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์

10. จัดให้มีอนามัยโรงเรียน เพื่อดูแลด้านสุขภาพ จัดการแนะแนวเพื่อช่วยเหลือด้านปัญหาต่าง ๆ ทดสอบเชาวน์และวัดระดับสติปัญญา เพื่อจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสม ปรับปรุงซ่อมแซมอาคารสถานที่ให้ดีขึ้น โดยได้รับเงินช่วยเหลือจากยูเนสโก และสหรัฐอเมริกาเป็นระยะตามโครงการ 10 ปี

จากการทดลองโครงการดังกล่าวได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินในปีแรก 3 ล้านบาท และปีต่อมา 2 ล้านบาท และขยายออกไปในจังหวัดอื่นทั่วประเทศภายหลัง

2. โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค (พ.ศ.๓)^{๖๖}

เป็นโครงการที่สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มีความก้าวหน้า ได้มาตรฐานทัดเทียมกับในพระนคร ม.ล.ปีน มาลากุล ขณะดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้สำรวจปัญหาการศึกษาในปี พ.ศ. 2500 พบว่า งบประมาณที่ได้รับจัดการศึกษายังต่ำอยู่ ไม่เพียงพอแก่การลงทุนทางการศึกษา คุณภาพโรงเรียนยังมีความแตกต่างกันมากระหว่างตัวเมืองกับต่างจังหวัด นักเรียนจากต่างจังหวัดเมื่อเข้ามาศึกษาต่อในพระนครจบแล้วไม่กลับภูมิลำเนาของตน ครูอาจารย์ที่มีความรู้ดีก็ไม่ยอมย้ายไปอยู่ต่างจังหวัด พระนครเป็นศูนย์กลางของการศึกษาทุกประเภทและทุกระดับ ทำให้คนต้องอพยพมาอยู่เพื่อการศึกษาที่ดีกว่าบ้านเดิม การศึกษาภาคบังคับเพียง ป.4 น้อยไปไม่มีความรู้พอในการดำรงชีวิต ความรู้ใหม่ ๆ จากต่างประเทศเข้ามา มากครูอาจารย์ยังขาดทักษะการค้นคว้าด้วยตนเองและพัฒนาการสอน รวมทั้งการศึกษายังกระจายไม่ทั่วถึง ยังมีเด็กที่อยู่ไกลเส้นทางคมนาคมและสภาพร่างกายไม่ปกติ ก็ไม่สามารถเข้าเรียนได้ และที่สำคัญคือการจัดการ

^{๖๖} สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2503), หน้า 1-3.

ศึกษามุ่งจัดเป็นแบบเดียวกันทั้งประเทศ ไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างของภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเกิดความไม่เหมาะสม เป็นต้น

จากการประมวลพบปัญหาดังกล่าว ทำให้กระทรวงศึกษาธิการต้องการแก้ไขปัญหานี้ โดยการจัดตั้งโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดโรงเรียนเพิ่มขึ้น กระจายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึง พัฒนาคุณภาพและคุณภาพของครูประจำการให้สูงขึ้น ปรับปรุงวัสดุ อุปกรณ์การสอนให้ทันสมัย เปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นเพื่อให้ศึกษาต่อ ให้มีความสำคัญกับสายวิชาชีพตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมเพื่อเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ให้แต่ละภูมิภาคมีศูนย์กลางทางวิชาการของแต่ละแห่ง ให้มีโรงเรียนในระดับจังหวัดและอำเภอเพิ่มขึ้นเพื่อกระจายนักเรียนออกจากส่วนกลาง มีหลักสูตรที่ยืดหยุ่นปรับได้ในแต่ละภูมิภาค แก้ไขปรับปรุงกฎระเบียบ รวมทั้งจัดสวัสดิการครูให้เหมาะสมขึ้น และเปิดโอกาสให้เอกชนมาร่วมลงทุนทางการศึกษา

การดำเนินการดังกล่าวตามวัตถุประสงค์ จึงได้จัดแบ่งภาคการศึกษาออกเป็น 12 ภาค ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อปรับปรุงการศึกษาให้เหมาะสมกับภูมิภาคนั้น ๆ โดยผู้ตรวจราชการของกระทรวงศึกษา อธิบดีกรมต่าง ๆ ที่มีโรงเรียนในสังกัดอยู่ในพื้นที่และปลัดกระทรวงศึกษาธิการมาร่วมประชุมกัน ตกลงเห็นตรงกันว่าควรแบ่งภาคการศึกษาออกเป็น 12 ภาค เพื่อสะดวกในการบริหารจัดการ ได้เสนอรัฐมนตรีว่าการและรัฐมนตรีช่วยว่าการเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2500 และได้รับความเห็นชอบในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2500 โดยเสนอให้ ม.ล.ปิ่น มาลากุล จัดทำโครงการขึ้นแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองรัฐบาลเปลี่ยนชุดใหม่ จึงมิได้นำเสนอก่อนหน้ารัฐมนตรี ต่อมาเมื่อท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้เสนอโครงการนี้แล้วคณะรัฐมนตรีอนุมัติในหลักการเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2501 เพื่อดำเนินการต่อไป

ตามการจัดแบ่งภาคการศึกษาของโครงการ ภาคตะวันออก จัดอยู่ในภาคศึกษา 12 ได้มีการประชุมเพื่อหาแนวทางดำเนินการพัฒนาการศึกษาของภาคในวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2502 ณ ห้องประชุมโรงเรียนสารคดีวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน จังหวัดชลบุรี มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาของภูมิภาค คือ⁶⁷ ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้มีคุณภาพดีขึ้น ขยายการศึกษาด้านอาชีวศึกษาให้ดีมีมาตรฐาน ปรับปรุงและขยายวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน โรงเรียนฝึกหัดครูให้ผลิตครูได้เพิ่มขึ้น ยกกระดับครูประจำการให้ได้ศึกษาต่อเพื่อเพิ่มวุฒิ อบรมการใช้สื่อและวิธีสอนเพิ่มเติม จัดสวัสดิการครูให้ดีขึ้น ปรับปรุงโรงเรียนชายแดน เพื่อช่วยเหลือเด็กที่มีภูมิลำเนาอยู่ห่าง

⁶⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2503), หน้า 143-197.

ไกลและอยู่ในพื้นที่กันดาร หรืออยู่ในสภาพที่ตั้งที่เดินทางไม่สะดวก ได้มีที่เรียนนอกจากนี้ยังเตรียมการสำหรับรองรับโครงการปรับปรุงทดลองการศึกษาที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งใกล้จะสิ้นสุดโครงการแล้วได้ขยายการดำเนินการต่อไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกให้ทั่วถึงด้วยเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยให้ศึกษาธิการจังหวัดต่าง ๆ เสนอรายงานสภาพการศึกษาและเสนอโครงการพัฒนาของแต่ละจังหวัดมาพิจารณาร่วมกัน

ผลจากการประชุมทำให้วางโครงการพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบขึ้นเพราะภาคตะวันออกมีการศึกษาหลายระดับและหลายประเภทที่เกือบสมบูรณ์เมื่อเทียบกับภาคอื่น มีโครงการพัฒนาการศึกษาอยู่แล้ว 3 โครงการ คือ โครงการทดลองปรับปรุงการศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชลบุรี และโครงการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดปราจีนบุรี มีโรงเรียนระดับต่าง ๆ หลายแห่ง ทั้งระดับอนุบาล ประถม มัธยมศึกษา มัธยมปลาย อาชีวศึกษา ฝึกหัดครู วิทยาลัยเกษตรกรรม วิทยาลัยบางแสน และวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน ส่วนโรงเรียนราษฎร์ขนาดใหญ่ก็มีหลายแห่ง เช่น อัสสัมชัญ ดาราสมุทร นับว่ามีครบทุกประเภท สามารถพัฒนาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นได้โดยตรง อีกทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ สามารถติดต่อได้สะดวกทุกทางโดยไม่ลำบาก ดังนั้นงานที่ส่งเสริมเพื่อพัฒนาได้คือ บรรจุครูให้เพียงพอ จัดสวัสดิการเช่นบ้านพัก หรือให้ศึกษาต่อเพื่อดึงดูดใจให้ครูได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่และอบรมครูประจำการให้มีการพัฒนาความรู้และทักษะของตนเพิ่มเติม โดยกระทรวงศึกษาธิการจะใช้งบประมาณเพิ่มเพื่อดำเนินการ

3. การคัดเลือกข้าราชการไปศึกษาและดูงานต่างประเทศ⁶⁸

โครงการพัฒนาการศึกษาได้ร่วมมือกับยูนิเซฟคัดเลือกข้าราชการกรมต่าง ๆ และศูนย์พัฒนาการศึกษา 12 ภาค เพื่อไปศึกษาและดูงานต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2505 มีทุนไปศึกษาต่อ 36 ทุน คือไปศึกษาต่อสหรัฐอเมริกา 26 ทุน และศึกษาต่อฟิลิปปินส์ 10 ทุน โดยเฉลี่ยแล้วแต่ละภาคศึกษาจะได้รับทุนไปศึกษาต่อสหรัฐอเมริกา 2 ทุน และไปฟิลิปปินส์ 1 ทุน ตามความต้องการของภาคศึกษา ก่อนเดินทางไปได้จัดให้ผู้รับทุนเข้ารับการอบรมภาษาอังกฤษ ที่ A.U.A. ตรวจร่างกาย และสอบภาษาอังกฤษขั้นสุดท้าย มีผู้ได้รับทุนของภาคศึกษา 12 จำนวน 3 คน คือ

1. นายประสิทธิ์ สิ้นเคราะห์ ไปศึกษาวิธีสอนวิทยาศาสตร์ ที่สหรัฐอเมริกา
2. นางสาวเยาวรัตน์ เหล่าสินชัย ไปศึกษาการนิเทศการศึกษา ที่สหรัฐอเมริกา

⁶⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการศึกษาในปี พ.ศ. 2505. (พระนคร : อรุณสภา, 2506), หน้า 4-7.

3. นางสาวมันตา หอรัตนชัย ไปศึกษาการช่างศิลป์ ที่ฟิลิปปินส์

นอกจากนี้ยังมีทุนไปดูงาน ณ ประเทศที่สาม แบ่งเป็น 4 ประเภท ๆ 15 คน มีครูและศึกษานิเทศก์ภาค 12 คน ข้าราชการจากส่วนกลางที่จะทำหน้าที่ล่ามแปลและประสานงาน 3 คน ทุนนี้มี 4 ประเภท คือ⁶⁹

1. ประเภทดูงานการประถมศึกษา ไปดูงานการประถมศึกษา ณ ประเทศฟิลิปปินส์ ได้หวั่น และเกาะกวม เป็นเวลา 4 สัปดาห์ ผู้ได้รับทุนจากภาคศึกษา 12 คือ นายชิน แฮมเกตู ครูใหญ่โรงเรียนวัดท่าสะพาน จังหวัดฉะเชิงเทรา

2. ประเภทดูงานด้านวิทยาศาสตร์ ไปดูงานการสอนวิทยาศาสตร์ ณ ประเทศญี่ปุ่น และได้หวั่น เป็นเวลา 3 สัปดาห์ ผู้ได้รับทุนจากภาคศึกษา 12 คือ นายเทอด พุ่มผลึก อาจารย์วิทยาศาสตร์ โรงเรียนฝักหักครุฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. ประเภทดูงานการจัดการอบรม ไปดูงานการจัดการอบรม ณ ประเทศฟิลิปปินส์ และได้หวั่น เป็นเวลา 3 สัปดาห์ ผู้ได้รับทุนจากภาคศึกษา 12 คือ นางสาวระจิต ทวีวัฒน์ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝักหักครุฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

4. ประเภทดูงานการช่างศิลป์ ไปดูงานการช่างศิลป์ ณ ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นเวลา 3 สัปดาห์ ผู้ได้รับทุนจากภาคศึกษา 12 คือ นายสุบิน มุขแจ้ง ครูการช่างศิลป์โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากโครงการพัฒนาการศึกษาด้านศึกษาดูงานต่างประเทศ ได้มีการกระจายทุนให้แก่ทุกภาคศึกษา และภาคศึกษา 12 ก็ได้รับทุนด้วย ตามอัตราที่จัดสรรทุกทุน เป็นการพัฒนามูลฐานของภูมิภาคให้ได้รับโอกาสเพื่อพัฒนาและเพิ่มพูนประสิทธิภาพ ตลอดจนประสพการณ์ในการทำงานให้สูงขึ้น

4. การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการศึกษาของหน่วยศึกษานิเทศก์ ปี พ.ศ. 2505⁷⁰

หน่วยศึกษานิเทศก์ได้ดำเนินการส่งเสริมและปรับปรุงการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นและก้าวหน้าอยู่เสมอ มีการจัดสัมมนา อบรมและประชุมครู อาจารย์ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างฝ่ายวิชาการกับฝ่ายบริหาร เสนอแนะและให้คำปรึกษาแก่กรม ในทางวิชาการและการบริหารการศึกษา ทำการวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวกับงานของศึกษานิเทศก์ เพื่อ

⁶⁹ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2503), หน้า 8-14.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-50.

พัฒนาการศึกษาและวิชาชีพครูให้สูงขึ้น ในปี พ.ศ. 2505 ได้ดำเนินการพัฒนาการศึกษาในภาคศึกษา 12 ดังนี้

1. การนิเทศก์สาขาภาษาอังกฤษ เพื่ออบรมวิธีการสอนภาษาอังกฤษแบบใหม่ ใช้วัสดุอุปกรณ์ สื่อการสอน ที่เหมาะสม โดยมีผู้เชี่ยวชาญจากยูเนสโกมาดำเนินการอบรมครู ติดตามผลการปฏิบัติงานของครู ช่วยทำการทดสอบพื้นความรู้ของนักเรียนฝึกหัดครู และสำรวจปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาอังกฤษของเด็กไทยที่โรงเรียนฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 2 ครั้ง ในภาคการศึกษาต้นและปลายปีการศึกษา 2505

2. การนิเทศก์สาขาวิทยาศาสตร์ เพื่ออบรมวิธีการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ทุก ๆ สาขาด้วยวิธีการสอนแบบใหม่ โดยมีคณะผู้เชี่ยวชาญจากยูเนสโกมาจัดอบรมครู จัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือที่จำเป็นในการสอนวิทยาศาสตร์แต่ละสาขา จัดทำคู่มือปฏิบัติการสำหรับวิชาต่าง ๆ จัดห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ให้นักเรียนฝึกหัดครูได้ปฏิบัติจริงที่โรงเรียนฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 2 ครั้ง ทั้งในภาคการศึกษาต้นและภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2505

3. การอบรมครูผู้สอนภาษาไทย โดยศึกษานิเทศก์สาขาวิชาภาษาไทย ได้แก่ นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ นางบุญชิ้น ทองอยู่ นางเกหลง พานิช นางสาวอรุณวดี สุวรรณกนิษฐ์ และนายวิทย์ พิณคันเงิน ได้อบรมครูเกี่ยวกับการวัดผลการสอนภาษาไทยให้รู้จักวิธีออกข้อสอบตามหลักวิชา ช่วยกันจัดทำข้อสอบวิชาการใช้ภาษาไทยและวิชาวรรณคดีไทย ไว้เป็นตัวอย่างข้อสอบไล่ประจำภาคปลายปีการศึกษา 2505

ต่อมา นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ นายถวิล สุริยนต์ และ Dr. Johnson ผู้เชี่ยวชาญจากยูซอม ได้ไปเยี่ยมโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดชายและหญิงของจังหวัดชลบุรี เพื่อดูวิธีการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนทั้งสอง พบว่าโรงเรียนจัดเวลาเรียนวันละ 7 ระยะเวลา ๆ ละ 50 นาที ทำให้เด็กมีเวลาเพิ่มขึ้นที่จะใช้สำหรับค้นคว้าในห้องสมุดและเข้าร่วมกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ ได้ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของนักเรียนและเป็นวิธีการเรียนแบบใหม่ที่เหมาะสม

4. การอบรมจริยศึกษาในภาคศึกษา 12 จังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่างวันที่ 4-8 มิถุนายน 2505 โดยศึกษานิเทศก์กรมวิสามัญศึกษาได้จัดอบรมผู้บริหารการศึกษา ศึกษาธิการ และครูผู้สอน ได้รู้และเข้าใจปัญหา สาเหตุด้านจริยศึกษา พร้อมกับวิธีการแก้ปัญหา ทักษะคติ และแนวทางการส่งเสริมปรับปรุงจริยศึกษาให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ รวมทั้งเพื่อปลูกฝังจริยศึกษาให้แก่ผู้เยาว์และผู้ใหญ่ โดยใช้แผนงานต่าง ๆ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ กีฬา งานลูกเสือ อนุภาค และกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน ผู้เข้าอบรมในครั้งนั้นมาจากหน่วยราชการและสถานศึกษาดัง ๆ รวม 100 คน

5. การจัดห้องวิทยาศาสตร์ และห้องสมุดของโรงเรียน โดยมีศึกษานิเทศก์คือ นางนิตยา จุฑามาศย์ นางสาตี สุขะบิณฑะ และนายชอบ ประพันธ์เนติวุฒิ ไปแนะนำการจัดห้องวิทยาศาสตร์ ให้เหมาะสมกับการเรียนการสอนแบบใหม่ และการจัดห้องสมุดให้เป็นแหล่งค้นคว้าเพื่อสนับสนุน การเรียนรู้ด้วยตนเองของนักเรียนที่โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และบรรยาย พิเศษเรื่องสถานักเรียนที่ห้องประชุมของโรงเรียนดัดดรุณี จังหวัดฉะเชิงเทรา ในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2505

6. การนิเทศและอบรมครูบรรณารักษ์ในส่วนภูมิภาค เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับงาน บรรณารักษ์ และให้โรงเรียนเห็นความสำคัญของห้องสมุดเพื่อให้บริการแก่นักเรียนได้เป็นแหล่ง ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองตามระบบการเรียนแบบใหม่ โดยมีนางนิตยา จุฑามาศย์ ไปนิเทศก์ห้อง สมุดโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ และโรงเรียนดัดดรุณี จังหวัดฉะเชิงเทรา พร้อมผู้เชี่ยวชาญจาก ยูเนสโก คือ Dr. Morris A. Gelfand ให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงห้องสมุดของโรงเรียนในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2505

7. การให้ศึกษานิเทศก์ไปเป็นผู้ประสานงานที่ศูนย์พัฒนาการศึกษาโดยแต่งตั้งให้นาย ชอบ ประพันธ์เนติวุฒิ เป็นผู้ประสานงานของศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 12 เพื่ออบรมให้ ความรู้ในด้านการบริหาร ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร แก่ครูใหญ่ของโรงเรียนในภาคช่วยเหลือ แนะนำครูใหญ่ของโรงเรียนในโครงการเป็นราย ๆ ไป แนะนำให้คำปรึกษา ประสานงานการ ปรับปรุงโรงเรียนในโครงการกับศูนย์พัฒนาการศึกษา กรม กอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ยังประสานงานด้านการอบรมครูในภาคศึกษา 12 รวมทั้งการผลิตเอกสารและ จุลสาร ประกอบความรู้ของครูในสายวิชาต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นคู่มือประกอบการสอนให้ดีขึ้น และใช้ เป็นแนวทางในการนิเทศการสอน และการอบรมครูในสายวิชาต่าง ๆ ด้วย

8. การอบรมครูผู้สอนระดับประถมศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษา ปีที่ 7 เพื่อผลิตอุปกรณ์การสอนในวันที่ 14-17 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 การประชุมครั้งนี้ใช้วันหยุด ราชการเป็นวันอบรมรวม 4 วัน เพราะไม่ต้องการให้เสียเวลาเรียนของนักเรียนและต้องการให้ครูทั้ง โรงเรียนมาอบรม

9. การอบรมครูประจำการเพื่อเพิ่มพูนคุณวุฒิ โดยโรงเรียนฝึกหัดครูฉะเชิงเทราได้เปิด อบรมวิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาศึกษาภาคค่ำขึ้นตามความประสงค์ของกรมฝึกหัดครู ระหว่างวันที่ 2 กรกฎาคม ถึง 18 สิงหาคม 2505 วิชาที่เปิดสอนมีภาษาไทย สังคมศึกษา วิชาการ ศึกษา ผู้เข้าอบรม เป็นครูจากโรงเรียนในอำเภอต่าง ๆ ของภาคศึกษา 12 จำนวน 144 คน

10. สนับสนุนให้โรงเรียนประจำจังหวัดในภาคศึกษา 12 จัดให้มีห้องส่งเสริมวิชาการ Curriculum Laboratory โดยรวบรวมอุปกรณ์การสอนทุกแขนงวิชาไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อให้ครูได้

นำไปใช้อย่างสะดวก เปิดโอกาสให้นักเรียนเข้าไปค้นคว้าได้ มีห้องฉายภาพยนตร์ ภาพนิ่ง ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องแนะแนว ห้องเรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปศึกษา สังคมศึกษา ศิลปปฏิบัติไว้เป็นห้องเฉพาะวิชา มีห้อง Home Room สำหรับอบรมและพบนักเรียน ทุกห้องเรียนจะมีข่าวประจำวันทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยให้นักเรียนเป็นผู้ติดตามความเคลื่อนไหวนำเสนอเรื่องที่สอดคล้องกับวิชาที่เรียน ทำให้เด็กสนใจเรียนและเข้าใจบทเรียนดีขึ้น

11. ส่งเสริมให้มีการนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ที่มีความสอดคล้องกับบทเรียนในวิชาต่าง ๆ เป็นการเสริมประสบการณ์ให้แก่ นักเรียนได้เรียนรู้จากเรื่องจริงในชีวิตประจำวันตามหลักปรัชญาการศึกษาแบบใหม่ ที่มีได้จำกัด แต่ในห้องเรียน

5. โครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม แบบ 1 กรมวิสามัญศึกษา⁷¹

โครงการนี้เป็นงานที่กรมวิสามัญศึกษาจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2508 กำหนดระยะเวลาไว้ 5 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509-2513 โดยมีโครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมศึกษาทั้งโรงเรียนชาย โรงเรียนหญิง และโรงเรียนสหศึกษาให้เป็นโรงเรียนมัธยมแบบประสมคือปรับปรุงคุณภาพ การสอน การบริหาร การจัดการอบรมครู และผู้บริหารให้มีความรู้ความเข้าใจในเทคนิคการสอนแบบใหม่ ส่งเสริมให้เด็กได้แสดงความสามารถและความสนใจของตนเอง เพื่อให้เรียนได้ตามความถนัดความสามารถและความสนใจของแต่ละคน เปิดสอนวิชาหลากหลายขึ้นเพื่อให้เด็กได้มีโอกาสเลือกเรียนได้ตามความต้องการในสาขาที่ตนถนัดและสนใจ อันเป็นพื้นฐานเพื่อประกอบอาชีพและศึกษาต่อระดับสูงขึ้น โดยมีศูนย์ศึกษานิเทศก์ทำหน้าที่ศึกษา ค้นคว้า วางแผน เพื่อช่วยเหลือด้านการสอนตามโครงการ

ในปี พ.ศ. 2509 ได้รับงบประมาณของรัฐบาล รวมทั้งเงินกู้จากธนาคารแห่งประเทศไทย และโครงการเงินกู้จากประเทศแคนาดา เป็นงบประมาณทั้งสิ้นประมาณ 316 ล้านบาท จัดเป็นโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษา ในรุ่นแรกนี้มีโรงเรียนมัธยมศึกษาเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 20 แห่ง เป็นโรงเรียนในภาคตะวันออก 2 แห่ง คือ โรงเรียนชลราษฎรอำรุง จังหวัดชลบุรี และโรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดชายของทั้ง 2 จังหวัด

⁷¹ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2512), หน้า 137.

การดำเนินการในครั้งแรกมุ่งปรับปรุงอุปกรณ์และสถานที่ของโรงเรียน จัดหาเครื่องมือ เครื่องใช้ อาคารเรียน สถานที่ฝึกงาน ห้องเรียน และวัสดุครุภัณฑ์ให้เหมาะสมตรงกับลักษณะวิชาต่าง ๆ ไว้อย่างเพียงพอ โรงเรียนในโครงการเปิดรับนักเรียนมัธยมศึกษาตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 5 ในระยะแรกได้ปรับปรุงมัธยมศึกษาตอนต้น คือ ม.ศ. 1 - ม.ศ. 3 ก่อน โดยมีแผนในการรับนักเรียน คือ ในแต่ละห้องมีนักเรียนไม่เกิน 35 คน วิชาเลือกที่เปิดสอนมีนักเรียนเลือกเรียนไม่น้อยกว่า 10 คนต่อวิชา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั้น เมื่อเข้าเรียนชั้น ม.ศ. 1 เป็นการเรียนเพื่อทดสอบความถนัด ความสามารถของตนเอง มีการทดสอบด้วยข้อสอบมาตรฐาน เมื่อพิจารณาจากผลสอบและความถนัด ความสนใจ หรือความต้องการของแต่ละคนแล้วก็สามารถเป็นข้อมูลให้ฝ่ายแนะแนวใช้สำหรับแนะนำเด็กให้เลือกสายการเรียนที่เหมาะสมได้ต่อไปเป็นการจัดการศึกษาตามหลักวิชาการโดยตรง

6. โครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสมแบบ 2 กรมวิชาสามัญศึกษา⁷²

โครงการนี้เป็นโครงการที่จัดขึ้นโดยกรมวิชาสามัญศึกษา เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2508 ทำหน้าที่สำรวจและคัดเลือกโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นประจำอำเภอ และโรงเรียนมัธยมศึกษาระดับจังหวัดแต่มีขนาดเล็ก เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นที่พลเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพื่อจัดสอนวิชาสามัญและวิชาชีพโดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมให้พัฒนาตามหลักวิชาต่อไป เพราะเป็นอาชีพหลักของประเทศ

การดำเนินงานของโครงการนี้ใช้งบประมาณประจำปีของกระทรวงศึกษาธิการและเงินจากโครงการความช่วยเหลือขององค์การกองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (Unicef) กับองค์การบริหารวิเทศกิจ (USOM) ของสหรัฐอเมริกา เพื่อช่วยส่งเสริมวิชาชีพเกษตรกรรมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพของท้องถิ่นได้ เพราะเด็กที่เรียนส่วนมากมาจากครอบครัวเกษตรกรอยู่แล้ว

โรงเรียนมัธยมแบบประสม 2 นี้ เรียกว่า โรงเรียน ค.ม.ศ. 2 มีโรงเรียนในโครงการทั้งสิ้น 50 แห่ง โดยเริ่มแรกดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2509 มี 6 แห่ง เป็นโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 แห่ง คือ โรงเรียนพนัสนิคม “พนัสพิทยาคาร” อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ และโรงเรียนสตรีละหานทราย “คัคครุณี” จังหวัดละหานทราย ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด

⁷² สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2512), หน้า 144.

การเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมแบบประสม 2 นี้ หลักสูตรประกอบด้วยการเรียนรู้วิชาสามัญเหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่เพิ่มชั่วโมงเรียนวิชาเกษตรเข้าไปด้วย เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ตามหลักวิชาสามารถนำไปปฏิบัติที่บ้านได้ จะปฏิบัติด้วยการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์แล้วแต่ความเหมาะสมเป็นการพัฒนางานของครอบครัวไปในตัว เรียกวิธีการเช่นนี้ว่า “โครงการอาชีพเกษตร” และเรียกโรงเรียนในโครงการอีกชื่อหนึ่งว่า “โรงเรียนเกษตรกรรมภายใต้การนิเทศ” เพราะเมื่อเด็กเรียนทฤษฎีจากโรงเรียนแล้วก็นำไปทดลองปฏิบัติซึ่งมีที่ทดลองในโรงเรียนเป็นแปลงเกษตรกรรมฝึกหัดและนำไปใช้ที่บ้านได้ด้วย ครูสามารถตามตรวจสอบผลงานและให้คำแนะนำแก่เด็กได้⁷³ จึงเป็นการเรียนรู้โดยการฝึกปฏิบัติจริงตามปรัชญาการศึกษาลัทธิประสบการณ์นิยมอย่างแท้จริง

7. โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมในชนบท (ค.ม.ช.)⁷⁴

โครงการนี้เริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2508 โดยความรับผิดชอบของกรมวิสามัญศึกษาร่วมกับหน่วยโครงการสัมพันธ์อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาการศึกษาส่วนภูมิภาค ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกรมกับองค์การยูนิเซฟ และหน่วยงานราชการต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนระดับอำเภอให้มีความรู้ในวิชาสามัญและวิชาชีพอย่างเหมาะสม สามารถนำไปศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้เหมือนนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในตัวเมือง นอกจากนี้ยังช่วยปรับปรุงโรงเรียนประจำจังหวัดในบางจังหวัดที่ยังมีขนาดเล็กให้พัฒนาขึ้นด้วย โดยพิจารณาจังหวัดที่มีอำเภอใหญ่รองจากอำเภอเมืองเป็นโรงเรียนในโครงการด้วยการให้งบประมาณจัดสร้างอาคารสถานที่ จัดซื้อหาวัสดุอุปกรณ์ จัดห้องเรียนให้เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละสาขาวิชา จัดทำคู่มือครู เอกสารประกอบการสอน และจัดอบรมครูประจำการเพื่อให้เข้าใจถึงวิธีการสอนแบบใหม่อย่างเหมาะสมและมีการนิเทศติดตามผลด้วย

นอกจากนี้ยังได้มีการปรับปรุงหลักสูตรรายวิชาต่าง ๆ ทั้งด้านวิชาสามัญ และวิชาชีพให้เหมาะสมกับลักษณะความเป็นอยู่ของท้องถิ่น รวมทั้งให้มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างบุคลากรในภูมิภาคที่โรงเรียนตั้งอยู่กับชุมชนได้ช่วยกันพัฒนาทั้งโรงเรียนและท้องถิ่นไปพร้อมกัน

ในส่วนของวิชาชีพมีวิชาชีพหลายแขนงเปิดสอนเช่นด้านอุตสาหกรรมศึกษา เกษตรกรรม ธุรกิจ คหกรรม โดยจัดสร้างโรงฝึกงานให้เหมาะสมกับประเภทของวิชาตามคุณสมบัติมาตรฐาน

⁷³ ชูบ วงษ์นรา, การจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2511), หน้า 528-529.

⁷⁴ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, หน้า

ฐานที่กำหนดไว้ในคุณลักษณะของโรงเรียนประจำอำเภอ อีกทั้งบรรจุครูให้ตรงตามวุฒิในสาขาที่สอนและประชุมปฏิบัติการวิธีสอนให้ครู เพื่อสอนนักเรียนโดยการฝึกปฏิบัติจริงให้เป็นพื้นฐานมีทักษะด้านวิชาชีพ สามารถเรียนต่อในระดับสูงขึ้นเมื่อจบชั้นมัธยมแล้วโดยสะดวก หรือมีทักษะเบื้องต้นเพื่อประกอบอาชีพได้หากไม่ศึกษาต่อ โครงการนี้เป็นการพัฒนาและขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาออกสู่ระดับอำเภอให้กว้างขวางขึ้น

8. โครงการวางแผนการศึกษาส่วนภูมิภาค⁷⁵

โครงการนี้เกิดขึ้นเพราะการที่ประเทศไทยแบ่งภาคศึกษาออกเป็น 12 ภาค เพื่อสะดวกในการบริหารจัดการ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีโครงการนี้เพื่อให้แต่ละภาคศึกษาจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของแต่ละภาคขึ้นเป็นแนวทาง และเป้าหมายในการพัฒนาจัดการศึกษาภายในภาคและในจังหวัดของตนได้อย่างเหมาะสม แผนนี้ใช้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาจังหวัดที่สภาพพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและกระทรวงมหาดไทยจัดทำอยู่ด้วย

สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 จังหวัดขณะนั้นถูกจัดเป็นภาคศึกษา 12 มีการวางแผนในขั้นแรกคือ รวบรวมบุคลากรทุกระดับที่มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการศึกษาของภาค ได้ทราบบทบาทหน้าที่ของตน ไม่ว่าจะเป็นครูอาจารย์ ผู้บริหาร นักวิชาการ ศึกษาธิการอำเภอ ศึกษาธิการจังหวัด ผู้ตรวจการศึกษภาค และเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งร่วมมือ ประสานงาน และหาแนวทางแก้ปัญหาการศึกษาของภาค ตลอดจนนำเสนอแนวความคิดใหม่ในการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของภาคให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ส่วนการดำเนินงาน มี 10 ขั้นตอน คือ ขั้นการจัดทำแบบสำรวจ ขั้นการสัมมนาเจ้าหน้าที่วางแผนการศึกษาของภาคและจังหวัด ขั้นการดำเนินการรวบรวมข้อมูล ขั้นการตรวจและนับข้อมูลของอำเภอ ขั้นการตรวจนับข้อมูลของจังหวัด ขั้นการแปลข้อมูล ขั้นการสัมมนาผู้ตรวจการศึกษาศึกษาธิการจังหวัด เกี่ยวกับการวางแผนการศึกษา ขั้นการประชุมปฏิบัติการเพื่อวางแผนการศึกษาของจังหวัด ขั้นการเขียนแผนพัฒนาการศึกษาของจังหวัดออกเป็นรูปเล่ม และขั้นการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของภาค

แผนพัฒนาการศึกษาของภาคเมื่อจัดทำเสร็จแล้วมีลักษณะเป็นแผนนโยบายรวมทั้งภาคไม่แยกรายละเอียดเหมือนแผนปฏิบัติการของจังหวัด และเมื่อจัดพิมพ์แล้วก็ส่งให้ผู้เกี่ยวข้องกรมเจ้าสังกัด และกองวางแผนการศึกษา นำไปผนวกเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

⁷⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, หน้า

โดยเริ่มตั้งแต่แผนฉบับที่ 3 (2515-2519) และแผนพัฒนาส่วนภูมิภาคของกระทรวงมหาดไทยต่อไป นับเป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนการศึกษาเพื่อพัฒนาภูมิภาคมาจนถึงปัจจุบัน

9. โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชลบุรี⁷⁶

เป็นโครงการที่ดำเนินการตามโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคที่กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำโดยความร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศ โดยเริ่มที่จังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วขยายออกไปยังจังหวัดอื่น โดยมีจุดมุ่งหมายขยายและปรับปรุงการศึกษาของจังหวัดในภูมิภาคให้มีความทัดเทียมกับส่วนกลางและเป็นการขยายการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น เพื่อคนในต่างจังหวัดได้มีที่เรียนอย่างต่อเนื่อง ไม่ต้องมุ่งเข้าสู่กรุงเทพ โครงการนี้เริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2497 ผู้รับผิดชอบคือกรมวิสามัญศึกษา มีอธิบดีกรมวิสามัญศึกษาเป็นผู้อำนวยการโครงการ

การดำเนินการเน้นการปรับปรุงเกี่ยวกับหลักสูตร แบบเรียน วิธีสอน การทำและการใช้อุปกรณ์การสอน พัฒนาเครื่องมือ วัสดุใช้ประกอบการสอนของแต่ละวิชา รวมทั้งการจัดสถานที่อาคารเรียน ห้องเรียนให้ถูกหลักวิชาตามแนวการศึกษาแผนใหม่ มีการจัดรวมโรงเรียนหลาย ๆ แห่ง เข้าเป็นกลุ่มโรงเรียน เพื่อช่วยเหลือและร่วมมือกันพัฒนาการเรียนการสอน แลกเปลี่ยนบุคลากรกันใช้สื่อการสอนร่วมกัน รวมทั้งมีการออกข้อสอบเพื่อใช้สอบร่วมกันให้ได้มาตรฐานเดียวกันในจังหวัด วางแผนการสอนในแต่ละวิชาร่วมกัน แนวคิดใหม่นี้ได้มีการทดลองใช้เป็นครั้งแรกในโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษามากและได้ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดชลบุรี ครั้งนั้นได้พัฒนาการศึกษาของจังหวัดชลบุรีให้ก้าวไกลไปอีกระดับหนึ่ง ด้วยการสร้างวิทยาลัยบางแสนขึ้นเป็นโรงเรียนมัธยมประจำชาย แห่งแรกในต่างจังหวัด รับนักเรียนเข้าเรียนโดยเป็นนักเรียนประจำ เพื่อปลูกฝังทั้งการเรียนและระเบียบวินัยให้นักเรียนมีความพร้อมทั้งด้านวิชาการและคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีควบคู่กันไป รวมทั้งปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลตำบลแสนสุข เป็นโรงเรียนพิบูลบำเพ็ญ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 นับเป็นโรงเรียนสายสามัญสำหรับขยายการศึกษาภาคบังคับ 7 ปี เป็นแห่งแรกอีกด้วย ต่อมาภายหลังเมื่อจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนแล้ว จึงได้โอนโรงเรียนนี้มาจัดตั้งเป็นโรงเรียนสาธิตซึ่งเปิดสอนมาจนถึงปัจจุบัน

⁷⁶ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี. (พระนคร : กรมวิชาการ, 2498), หน้า 28-45.

10. โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดปราจีนบุรี⁷⁷

เป็นโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคอีกโครงการหนึ่งหลังจากที่ ทดลองจัดการศึกษาแผนใหม่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และชลบุรีแล้วจึงได้ดำเนินการปรับปรุงการ ศึกษาในจังหวัดปราจีนบุรีต่อมา โครงการนี้เริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2498 โดยมี กรมวิสามัญศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ มีอธิบดีกรมวิสามัญศึกษา เป็นผู้อำนวยการโครงการ วัตถุประสงค์ก็เพื่อขยายและพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้ได้มาตรฐานเหมือน โรงเรียนในเมือง อีกทั้งเพื่อให้เด็กต่างจังหวัด ได้มีที่เรียนที่ได้อย่างทั่วถึง

การดำเนินงานตามโครงการนี้กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณและความร่วมมือจากองค์การระหว่างประเทศให้การสนับสนุน มุ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตร ปรับปรุงบทเรียน อบรมครูเพื่อปรับปรุงวิธีสอนแบบใหม่ ฝึกการใช้และการผลิตสื่อการสอน วัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอน การจัดอาคารสถานที่ ห้องเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของเด็กและจัด บรรยากาศของห้องเรียนให้เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละรายวิชา ให้ทุนครูได้ฝึกอบรมระยะสั้น และศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ทำให้โรงเรียนประจำจังหวัดและประจำอำเภอในจังหวัดปราจีนบุรี พัฒนาขึ้น โดยเฉพาะโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลายได้ขยาย ตัวขึ้น เป็นแหล่งให้จังหวัดใกล้เคียงได้มาศึกษาต่อด้วย กล่าวได้ว่า โครงการนี้เป็นโครงการที่ ทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับแนวชายแดนเป็นโครงการแรก เป็นการยกระดับเด็กในภูมิภาคให้ได้ศึกษาต่อสูงขึ้น

จากแนวความคิดและความพยายามในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น โดย ทดลองวิธีใหม่ ๆ ในหลายจังหวัดทางภาคตะวันออกก่อนไม่ว่าจะเป็นฉะเชิงเทรา ชลบุรี และ ปราจีนบุรี ทำให้รัฐบาลเห็นความสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคมากขึ้น มีโครงการ ของกรมอื่น ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นตามมาเสริมโครงการเดิม ทำให้งานการศึกษา หลาย ๆ ระดับพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง

⁷⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองกลาง แผนกเก็บเอกสาร, เอกสาร ป.ศ. 1 โครงการและแผน การ เลขที่ 13 เรื่อง โครงการปรับปรุงการศึกษา 5 โครงการ, (พระนคร : กระทรวงศึกษาธิการ, 2500).

11. โครงการปรับปรุงโรงเรียนสามัญศึกษาในส่วนภูมิภาค⁷⁸

เป็นโครงการที่ปรับปรุงการศึกษาในต่างจังหวัดให้ดีขึ้น โดยกรมสามัญศึกษาเป็นผู้ดำเนินการโครงการนี้ เรียกชื่อย่อว่า ป.ส.ภ. จัดทำขึ้นในเมื่อ พ.ศ. 2500 โดยหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีแนวนโยบายและความพยายามที่จะพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคอย่างจริงจัง หลังจากที่ได้ทดลองปรับปรุงการศึกษาแบบใหม่ในจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว แม้จะมีการศึกษาวิเคราะห์กันว่าเป็นแนวความคิดและวิธีการของชาวตะวันตกบางอย่างยังไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นที่กระตุ้นให้ตื่นตัวในการปรับปรุงการศึกษาโดยเฉพาะในต่างจังหวัดให้ดีขึ้นกว่าเดิม และปรากฏชัดเจนขึ้นในการแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดที่ 29 ต่อที่ประชุมรัฐสภา เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2500 ตอนหนึ่งว่า

“...จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ ดำเนินการยกระดับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค...”

จากหลักการและนโยบายดังกล่าว รัฐบาลจึงมีโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาในสายสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาต่อระดับสูงขึ้นไป โครงการนี้เป็นการปรับปรุงโรงเรียนทุกด้านทั้งในด้านการก่อสร้างอาคารเรียน การจัดห้องเรียน การใช้วิธีสอนและเพื่อการสอนแบบใหม่ การจัดทำคู่มือครู การอบรมครู การติดตามผลปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและพัฒนาขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ยังไม่ค่อยได้คำนึงถึงหรือเล็งเห็นความสำคัญด้านนี้เท่าที่ควร แต่ไปมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับตัวครูและตัวนักเรียนเพียงอย่างเดียว การปรับปรุงการศึกษาตามโครงการนี้จึงเป็นการพัฒนาการศึกษาอย่างครบวงจร ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทุกด้านของการศึกษาและนำหลักการกระจายอำนาจมาใช้ในการบริหารการศึกษาอย่างจริงจังด้วย โดยการดำเนินการปรับปรุงการศึกษาตามโครงการนี้ ได้กำหนดให้ภาคศึกษาแต่ละภาคเป็นหน่วยกลางในการพัฒนางานตามโครงการนี้

การพัฒนาคำนึงถึงความแตกต่างของลักษณะภูมิศาสตร์ ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของประชาชนแต่ละภาคด้วย หากการศึกษาใดมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากภาคอื่น จำเป็นต้องมี

⁷⁸ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา, (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2505), หน้า 333.

รูปแบบเฉพาะตัว ก็ให้เสนอโครงการพิเศษสนับสนุนหรือเสริมเป็นกรณีไป เช่น โครงการพิเศษของภาคศึกษา 12 ได้แก่ โครงการพัฒนาโรงเรียนตามแนวชายแดน โรงเรียนในพื้นที่กันดาร การคมนาคมไม่สะดวก โรงเรียนสำหรับประชาชนบางพื้นที่ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ต่างไปจากคนในเมือง อาทิ ชาวเกาะ ชาวเล ชาวเรือ รวมทั้งโรงเรียนสำหรับคนที่มีสภาพร่างกายไม่ปกติ พิการ มีโรคติดต่อ ซึ่งต้องจัดโรงเรียนให้เป็นพิเศษด้วย นับว่าโครงการนี้ได้มีส่วนขยายการศึกษาออกไปครอบคลุมประชากรกว้างขวางมากขึ้นในฐานะที่เป็นประชากรของประเทศต้องได้รับการศึกษาระดับพื้นฐาน เพื่อการดำรงชีวิตด้วยกันทุกคน มีผลให้ต้องคำนึงถึงความแตกต่างด้านต่าง ๆ ของประชากรในการจัดทำแผนหรือนโยบายการศึกษาของชาติในสมัยต่อมา

12. โครงการโรงเรียนมัธยมรัชดาภิเษก⁷⁹

เป็นโครงการพัฒนาและขยายโอกาสในระดับมัธยมศึกษาของกรมวิสามัญศึกษาได้เริ่มโครงการใหม่เพื่อปรับปรุงการมัธยมศึกษาให้ดีขึ้นและกว้างขวางขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2514 จัดทำโครงการนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ในวันรัชดาภิเษก และเพื่อขยายการเปิดโรงเรียนในอำเภอที่ยังไม่มีโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญ โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา 2514 มีโรงเรียนเป้าหมาย 9 แห่งทั่วประเทศ สำหรับในภาคตะวันออกเฉียงใต้ 1 แห่ง คือ โรงเรียนขลุ่ยรัชดาภิเษก อำเภอขลุ่ย จังหวัดจันทบุรี ซึ่งยังเปิดสอนมาจนถึงปัจจุบัน

การดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการนี้คือกรมวิสามัญศึกษา ได้พิจารณาคัดเลือกสถานที่เพื่อสร้างโรงเรียนในอำเภอที่ยังไม่มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาสายสามัญในท้องที่นั้น เพื่อให้เด็กในอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงได้มีที่เรียน จากนั้นได้มีการประสานงานกับทางอำเภอและจังหวัดให้ท้องถิ่นได้มีส่วนช่วยเหลือขยายการศึกษาของท้องถิ่นด้วย การจัดชั้นเรียนและสัดส่วนของครูกับนักเรียนเน้นการจัดให้เหมาะสมกับการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ จำนวนครูของโรงเรียนมัธยมรัชดาภิเษก แต่ละแห่งคิดจากจำนวนชั้นเรียน จำนวนชั่วโมงเรียนของแต่ละรายวิชา จำนวนวันครูผู้ทำการสอน ครูฝ่ายบริหาร ครูฝ่ายบริการ ครูใหญ่ และผู้ช่วยผู้ใหญ่ในจำนวนปริมาณที่สามารถทำงานได้อย่างเหมาะสม ไม่มากและไม่น้อยเกินไป และทำงานได้อย่างเต็มที่ เช่น ในปี พ.ศ. 2514 โรงเรียนขลุ่ยมี 1 ชั้นเรียน มีครูผู้สอน 3 คน ปี พ.ศ. 2515 มี 3 ชั้นเรียน มีครูผู้สอน 7 คน ปี พ.ศ. 2516 มี 6 ชั้นเรียน มีครูผู้สอน 12 คน ปี พ.ศ. 2517 มี 9 ชั้นเรียน มีครูผู้สอน 18 คน ปี พ.ศ.

⁷⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 (2515-2519), (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), หน้า 283-288.

2518 มี 11 ชั้นเรียน มีครู 22 คน และปี พ.ศ. 2519 มี 12 ชั้นเรียน มีครู 24 คน เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่า เป็นสัดส่วนตามมาตรฐานวิชาการ

โครงการนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวเพื่อเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ ทำให้เด็กในอำเภอได้เข้าศึกษาอย่างทั่วถึง เสียค่าใช้จ่ายน้อย ขยายปริมาณการรับนักเรียนที่จบชั้น ประถมศึกษาให้มีที่เรียนต่อเพิ่มขึ้น และยกระดับความรู้ของประชาชนให้สูงขึ้นอีกด้วย หลังจากนั้น จึงมีโครงการเปิดโรงเรียนประจำอำเภอในระดับมัธยมศึกษาสำหรับอำเภอที่ยังไม่มีโรงเรียนระดับนี้ ตามมาอีกหลายแห่งจนมีโครงการขยายไปทั่วประเทศ

13. โครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาอาชีวศึกษา⁸⁰

เป็นโครงการที่กรมอาชีวศึกษาจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2510 เพื่อปรับปรุงโรงเรียนและ วิทยาลัยอาชีวศึกษาทั่วประเทศ 25 แห่ง ตามโครงการระยะแรก 5 ปี ใช้เงินลงทุนประมาณ 440 ล้านบาท เป็นเงินกู้จากธนาคาร โลกประมาณ 180 ล้านบาท เงินกู้จากธนาคารแห่งประเทศไทย ประมาณ 160 ล้านบาท และเงินงบประมาณแผ่นดินอีกประมาณ 100 ล้านบาท เพื่อใช้ในการปรับปรุงอาคาร สถานที่ จัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์การฝึกงาน รวมทั้งการผลิตและอบรมครูช่างและครูเกษตร กรรมเพื่อให้สามารถผลิตช่างอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่มีปริมาณและคุณภาพตามความ ต้องการของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

โครงการนี้คณะรัฐมนตรีเห็นชอบจึงได้พิจารณาอนุมัติเพิ่มวงเงินงบประมาณใน การดำเนินงานของโครงการเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2511 เพื่อให้ปรับปรุงโรงเรียนการช่าง อุตสาหกรรมให้มีความพร้อมในการผลิตช่างฝีมือด้านอุตสาหกรรมจำนวน 14 แห่ง ปรับปรุง วิทยาลัยเกษตรกรรมเพื่อให้ความพร้อมในการผลิตนักวิชาการเกษตรและเจ้าหน้าที่ด้านเกษตร กรรมจำนวน 9 แห่ง และปรับปรุงการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาทั้งด้านการช่างและการเกษตรด้วยการ ฝึกอบรมและขยายหลักสูตรผลิตครูด้านนี้ ปรับปรุงวิทยาลัยฝึกหัดครูอาชีวศึกษา 2 แห่ง อบรมครู ประจำการและเจ้าหน้าที่เทคนิคให้มีทักษะด้านวิธีการถ่ายทอดการสอนวิชาตามลักษณะของ ประเภทช่างต่าง ๆ ปีละ 55 คน เข้ารับการฝึกจากผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ได้รับความช่วยเหลือ จากยูซอม รวมทั้งมีทุนให้ศึกษาต่อต่างประเทศทางด้านเทคนิคการช่างสาขาต่าง ๆ การเกษตรกรรม การบริหารอาชีวศึกษาและวิชาที่เกี่ยวข้องรวม 388 คนต่อปี เพื่อพัฒนาด้านอาชีวศึกษาให้มี มาตรฐานนั้น

⁸⁰ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, (พระ นคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2512), หน้า 151-155.

การดำเนินการได้เน้นปรับปรุงหลักสูตรอาชีวศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพหรือระดับอาชีวศึกษาตอนต้นแขนงวิชาการช่างอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม นักเรียนที่เข้าเรียนต้องจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ นอกจากนี้ยังขยายการศึกษาระดับอาชีวศึกษาชั้นสูง คือระดับอนุปริญญาให้ศึกษาต่อจากระดับต้น โดยเปิดสอนในโรงเรียนที่มีความพร้อมเป็นแห่ง ๆ ไป จนครบทุกโรงเรียนและมุ่งเน้นการปรับปรุงโรงเรียนที่มีอยู่แล้วให้พัฒนาขึ้นจนได้มาตรฐานมากกว่าสร้างโรงเรียนใหม่ เพราะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและตอบสนองนโยบายโดยตรง คือการพัฒนา ปรับปรุงการศึกษาของกรมอาชีวศึกษา

สำหรับโรงเรียนในภาคตะวันออกที่ได้เข้าร่วมในโครงการนี้ในปี พ.ศ. 2511 มีทั้งสิ้น 3 แห่ง คือ โรงเรียนการช่างชลบุรีได้รับงบประมาณเป็นค่าก่อสร้างปรับปรุงอาคารเรียนทั้งสิ้น 13,443,796 บาท เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2511 โรงเรียนเกษตรกรรมจันทร์บุรี ได้รับงบประมาณ 9,721,000 บาท เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2511 และวิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ได้รับงบประมาณ 7,508,750 บาท เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2511 โรงเรียนทั้ง 3 แห่งที่ได้คัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการนี้โดยความเห็นชอบของธนาคารโลกด้วยมีคุณสมบัติคือ เป็นโรงเรียนที่อยู่ในจังหวัด มีนักเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาเข้าเรียนต่อได้อย่างเพียงพอ มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงได้สะดวก ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางธุรกิจและอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวไปได้และเป็นโรงเรียนที่มีพื้นฐานเดิมดี เมื่อได้รับการปรับปรุงทำให้พัฒนาต่อขึ้นไประดับสูงได้

โครงการนี้ทำให้การศึกษาด้านอาชีวศึกษาพัฒนาไปอย่างมาก มีอุปกรณ์การเรียนการสอนให้นักเรียนได้เรียนด้วยการฝึกปฏิบัติจริงจากเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้กันจริงในสถานประกอบการ อีกทั้งได้เปิดสาขาใหม่ ๆ ขึ้น เช่น แผนกช่างวิทยุ ที่โรงเรียนเทคนิคชลบุรี (โรงเรียนการช่างชลบุรีเดิม) ผลิตรูที่มีวุฒิทางด้านเกษตรโดยตรงที่วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ จังหวัดชลบุรี และมีทุนพัฒนาบุคลากรให้ไปศึกษาต่อดูงานในต่างประเทศ ได้แก่ ทุนของยูซอม ทุนเอไอดี เป็นต้น

ด้านการเรียนการสอนได้จัดทำประมวลการสอน คู่มือครู คู่มือปฏิบัติการด้านช่างอุตสาหกรรมแขนงต่าง ๆ และด้านเกษตรกรรม ผลิตรูเรียนเป็นภาษาไทย เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยความเข้าใจและเป็นแนวทางฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนได้เป็นอย่างดี ในส่วนของการวัดผลก็มีแบบทดสอบมาตรฐาน ทดสอบความสามารถทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ รวมทั้งทดสอบวิชาสามัญในสัดส่วนที่เหมาะสมตามหลักสูตร โครงการนี้ทำให้เกิดมีการปรับปรุงการเรียนการสอนด้านอาชีวศึกษาแบบใหม่ต่อมาอีกหลายโครงการ

14. โครงการปรับปรุงโรงเรียนการช่างอุตสาหกรรม⁸¹

เป็นโครงการปรับปรุงโรงเรียนการช่างหรือโรงเรียนเทคนิคในส่วนภูมิภาคที่อยู่นอกโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาอาชีวศึกษา โดยกรมอาชีวศึกษาได้จัดทำขึ้นเป็นอีกโครงการหนึ่งอาศัยแนวทางการพัฒนาจากโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาอาชีวศึกษาให้แพร่หลายออกไป ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายแผนกวิชาชีพช่างอุตสาหกรรมให้ครบทั้ง 6 สาขา เพื่อผลิตช่างฝีมือประเภทช่างยนต์ ช่างกลโรงงาน ช่างไฟฟ้า ช่างวิทยุโทรคมนาคม ช่างก่อสร้าง และช่างเชื่อมโลหะแผ่นสนองความต้องการตามแผนพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ

ในการคัดเลือกโรงเรียนเพื่อให้ความช่วยเหลือปรับปรุงตามโครงการนี้จะพิจารณาโรงเรียนที่มีการสอนในสาขาต่าง ๆ อยู่แล้วส่วนหนึ่ง และมีพื้นฐานที่ดีด้านคุณภาพ ความพร้อมของครูของโรงเรียนและความต้องการของตนในท้องถิ่นที่สนใจจะเข้าศึกษาในโรงเรียนนั้น เพื่อจะได้พัฒนาต่อไปอย่างรวดเร็วและประหยัดงบประมาณ เพราะเป็นงบประมาณประจำของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น ไม่ได้เงินช่วยเหลือจากแหล่งอื่น ในปีการศึกษา 2513 มีโรงเรียนอยู่ในโครงการ 5 แห่ง โรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เข้าร่วมโครงการนี้คือโรงเรียนเทคนิคระยอง จังหวัดระยอง มีการเปิดแผนกใหม่เพิ่มคือแผนกช่างเชื่อมโลหะแผ่นและยังดำเนินการสอนมาถึงปัจจุบัน โดยได้รับงบประมาณให้ปรับปรุงอาคารเรียน โรงฝึกงาน และจัดซื้ออุปกรณ์เพิ่มเติมด้วย

15. โครงการจัดตั้งโรงเรียนเทคนิคสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี⁸²

โครงการนี้เป็นความร่วมมือและช่วยเหลือจากรัฐบาลประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐออสเตรเลียในการจัดตั้งโรงเรียนประเภทการช่างอุตสาหกรรมขึ้น ทางรัฐบาลออสเตรเลียได้จัดตั้งผู้เชี่ยวชาญจำนวน 6 คน มาในปี พ.ศ. 2512 เพื่อเตรียมการจัดทำหลักสูตร แผนการสอน แผนปฏิบัติการฝึกงาน ร่วมกับผู้ประสานงานฝ่ายไทย ต่อมาดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียน โรงฝึกงาน บ้านพักครู และปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม เมื่อเปิดสอนในปีการศึกษา 2514 ได้เปิดสอนตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ 8 แผนกวิชา คือ แผนกช่างเครื่องยนต์ดีเซล แผนกช่างไฟฟ้า แผนกช่างเชื่อมและโลหะแผ่น แผนกช่างไม้ แผนกช่างกลโรงงาน แผนกช่างเขียนแบบ แผนกช่างเครื่องมือจักรกลอุตสาหกรรม และแผนกช่างกลการเกษตร รับนักเรียนเข้าเรียนประเภทช่างต่าง ๆ ปี ละ 120 คน

⁸¹ กระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2513, (พระนคร : กุรุสภา, 2515), หน้า 89-90.

⁸² กระทรวงศึกษาธิการ กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2513, (พระนคร : กุรุสภา, 2515), หน้า 142-143.

ในช่วงแรกรัฐบาลออสเตรเลียให้ความช่วยเหลือด้านเครื่องมืออุปกรณ์การสอนและส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมสอน นับเป็นอีกก้าวหนึ่งของกรมอาชีวศึกษาในการพัฒนาสถานศึกษาด้วยการร่วมมือและรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศมาปรับปรุงเฉพาะสถานศึกษาเป็นแห่ง ๆ ไป ซึ่งในระยะแรกประสบปัญหาเรื่องภาษาในการสื่อสาร ทำงานกัน รวมทั้งตำราและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทย จึงเป็นปัญหาในการเรียนร่วมกันระหว่างนักเรียนไทยกับอาจารย์ชาวออสเตรเลีย รวมทั้งอาจารย์ไทยกับอาจารย์ชาวออสเตรเลียด้วย อีกทั้งเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ บางประเภทยังไม่สามารถติดตั้งในระบบของไทยได้ แต่ปัญหาที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขจนหมดไป และดำเนินการปรับปรุงทั้งหลักสูตร วิชาการแขนงต่าง ๆ แบบเรียน วิธีการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดและประเมินผลเป็นแบบใหม่ มีการเรียนภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และวิชาสามัญในสัดส่วนที่เหมาะสม มีการฝึกปฏิบัติจริงด้วยเครื่องมือที่ทันสมัย นักเรียนในรุ่นแรกได้รับภาษาและประสบการณ์ตรงจากอาจารย์ชาวออสเตรเลีย ทำให้การอาชีวศึกษาพัฒนาขึ้นไปในระดับสูงได้มาตรฐานและมีคุณภาพขึ้น

16. โครงการจัดตั้งโรงเรียนสารพัดช่าง⁸³

กรมอาชีวศึกษาได้เสนอโครงการนี้ จำนวน 15 จังหวัด เพื่อให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติพิจารณาบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ทั้งนี้เพื่อเพิ่มแหล่งฝึกวิชาชีพระยะสั้นในสาขาต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นแก่ประชาชนทั่วไป โดยเน้นจังหวัดที่มีความค้ำอโอกาสทางการศึกษา ยังไม่มีสถาบันการศึกษาระดับสูงตั้งอยู่ และเพื่อช่วยเสริมการเรียนการสอนของนักเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายให้สามารถเลือกเรียนวิชาชีพหลาย ๆ สาขานำไปประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้พิจารณาอย่างละเอียดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายแห่ง เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน กรมแรงงาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรป. กลาง กรมอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ตกลงให้กรมอาชีวศึกษาปรับปรุงโครงการนี้ให้เหมาะสมแล้วนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติเห็นชอบให้กรมอาชีวศึกษาดำเนินการตามที่เสนอเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2525 ส่วนการเปิดสาขาที่สอนให้

⁸³ กระทรวงศึกษาธิการ กรมอาชีวศึกษา, รายงานการศึกษากรมอาชีวศึกษา ประจำปี 2522-2525, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526), หน้า 84-87.

พิจารณาตามความต้องการของตลาดแรงงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งขอให้ดำเนินการ โดยขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย

โครงการนี้เป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในการเพิ่มกำลังคนด้านช่างฝีมือ พัฒนาทักษะด้านอาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้งเป็นการศึกษานอกโรงเรียนและเป็นการ ฝึกอบรมระยะสั้น จึงเป็นการประหยัดการลงทุน ได้ประโยชน์กับผู้เรียนเพราะสามารถเรียนนอก เวลาได้ และสามารถนำไปประกอบอาชีพอิสระได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้าร่วมในโครงการนี้คือจังหวัดจันทบุรี ซึ่งได้รับการจัดตั้งวิทยาลัย สารพัดช่างขึ้นในจังหวัดเป็นรุ่นแรกของโครงการและเปิดสอนมาถึงปัจจุบัน

17. โครงการต้นแบบช่างอุตสาหกรรม⁸⁴

เป็นโครงการปรับปรุงคุณภาพการอาชีวศึกษาให้พัฒนาขึ้น โดยเฉพาะด้านช่าง อุตสาหกรรม เพื่อผลิตช่างฝีมือที่มีคุณภาพเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ตรงตามความต้องการของสถาน ประกอบการ จึงเลือกสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความเจริญหรือมีแนวโน้มที่ด้าน อุตสาหกรรมพัฒนาขึ้น โดยกรมอาชีวศึกษาและสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขต พระนครเหนือ ได้ร่วมกันทดลองและปรับปรุงสถานศึกษา 6 แห่ง เพื่อให้เป็นวิทยาลัยต้นแบบด้าน ช่างอุตสาหกรรม หนึ่งในหกสถาบันดังกล่าวที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ คือวิทยาลัยเทคนิคฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

การดำเนินงานพัฒนาสถาบันต้นแบบช่างอุตสาหกรรมนี้ต้องใช้งบประมาณสูง ส่วนหนึ่ง เป็นงบประมาณจากรัฐบาลไทย และอีกส่วนหนึ่งได้จากการขอความช่วยเหลือจากประเทศสหพันธ์ สาธารณรัฐเยอรมัน ซึ่งให้ความช่วยเหลือด้านผู้เชี่ยวชาญ เครื่องมือ เครื่องจักร ทุนฝึกอบรมสำหรับ ครูไทยไปฝึกอบรมในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และช่วยเหลือโดยส่งช่างเทคนิคมา ประจำอยู่ในสถาบันที่ทดลองจริง 6 แห่งเพื่อฝึกสอนการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ แก่นักศึกษาและอาจารย์ ในสถาบันของไทย

โครงการนี้ดำเนินการตั้งแต่ ปีการศึกษา 2523 และสิ้นสุดโครงการในปีการศึกษา 2529 ระยะแรกมุ่งปรับปรุงการใช้เครื่องมือและฝึกการปฏิบัติการด้วยเครื่องมือต่าง ๆ จากครูฝึกชาว เยอรมัน ระยะหลังมุ่งปรับปรุงเครื่องจักร เครื่องกล ทั้งการใช้และการซ่อมบำรุงรักษา โดยได้รับ เครื่องจักร เครื่องกลใหม่จากเยอรมันเป็นประจำทุกปี และได้รับทุนจากเยอรมันรวมทั้งทุนจาก

⁸⁴ กระทรวงศึกษาธิการ กรมอาชีวศึกษา, รายงานการศึกษากรมอาชีวศึกษา ประจำปี 2522-2525, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526), หน้า 94.

รัฐบาลไทยในการใช้จ่ายเพื่อบำรุงรักษาเครื่องมือ นับเป็นโครงการพัฒนาด้านช่างอุตสาหกรรมที่ทำให้การอาชีวศึกษาพัฒนาขึ้นอีกโครงการหนึ่งของกรมอาชีวศึกษา

18. โครงการความช่วยเหลือทางวิชาการด้านเกษตรกรรม⁸⁵

เป็นโครงการที่ประเทศอังกฤษให้ความช่วยเหลือโดยผ่านหน่วยงาน The British Council ในประเทศไทย เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนในวิทยาลัยเกษตรกรรมของไทย มีโครงการปรับปรุงห้องสมุดของวิทยาลัยเกษตรกรรม 10 แห่งทั่วประเทศ สถาบันในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมโครงการนี้คือ วิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี จังหวัดชลบุรี โดยได้รับเงินจัดสรรจาก Overseas Development Administration เพื่อนำไปจัดซื้อตำราเอกสารทางวิชาการที่จัดพิมพ์ในประเทศอังกฤษ โดยวิทยาลัยเกษตรกรรมเป็นผู้คัดเลือกหนังสือจาก Publication List ของ The British Council โดยความเห็นชอบของกองวิทยาลัยเกษตรกรรม กรมอาชีวศึกษาต้นสังกัด และยังมีโครงการจัดหาหนังสือเพิ่มเติมให้ห้องสมุดของวิทยาลัยเกษตรกรรม โดยได้รับเงินสนับสนุนจาก The International Development Research Centre (IDRC) ซึ่งมีสำนักงานอยู่ในประเทศแคนาดาอีกด้วย

ต่อมามีโครงการอาสาสมัครชาวอังกฤษ (Voluntary Service Overseas – VSO) หน่วยอาสาสมัครอังกฤษได้พิจารณาคัดเลือก MR. Richard Gregory และ MR. Donal Griffiths นักวิชาการสาขา Fresh Water Fisheries และ MR. Sean Cleary นักวิชาการสาขา Horticulture มาช่วยปฏิบัติงานในวิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี เป็นเวลา 2 ปี โดยรัฐบาลอังกฤษเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้และวิทยาลัยเกษตรกรรมชลบุรี จัดอำนวยความสะดวกเรื่องที่พัก รวมทั้งให้คำแนะนำช่วยเหลือในการปฏิบัติงานร่วมกับคณะครูและนักศึกษาในวิทยาลัยตลอดเวลาที่โครงการดำเนินอยู่ นับว่าโครงการนี้ได้พัฒนาสาขาวิชาเกษตรกรรมให้สูงขึ้นด้วย

19. โครงการพัฒนาและสร้างสรรค์ความประพฤตินักเรียนไทย⁸⁶

เป็นโครงการของกรมพลศึกษา ประจำปีการศึกษา 2522 เพื่ออบรมนักเรียนให้เป็นเยาวชนที่ดีของชาติ ประพฤติปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เสริมทักษะการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ฝึกเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี พัฒนาบุคลิกภาพ

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

⁸⁶ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองแผนงาน, รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2522, (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2523), หน้า 119-120.

ปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมให้เหมาะสม รวมทั้งเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมช่วยกันรักษาและพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

การดำเนินงานมีการจัดตั้งสารวัตรนักเรียนชั้น 1 ชุด เพื่อดำเนินการคัดเลือกนักเรียนโดยให้โรงเรียนส่งตัวแทนนักเรียนที่มีความประพฤติดีเป็นผู้นำกลุ่ม ชุมชุม ชมรมกิจกรรมหรือประธานรุ่น ประธานชั้นปีมาอบรมโรงเรียนละ 1 คน ซึ่งเป็นนักเรียนระดับมัธยมปลายระดับจังหวัดและอำเภอใหญ่ การอบรมจัดเป็น 2 รุ่น ๆ ละ 5 วัน มีเยาวชนเข้าร่วมทั้ง 2 รุ่น 178 คน โดยใช้สถานที่คือที่ค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี มีนักเรียนจากโรงเรียนประจำจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมโครงการนี้ด้วย

การอบรมได้ให้ความรู้แก่นักเรียนในเรื่องของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การปรับตัว การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเสพติด กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน คุณลักษณะของความเป็นผู้นำ ฝึกความอดทน เสียสละเพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือตนเอง

โครงการนี้เป็นการเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้แก่เยาวชนเพื่อให้นักเรียนที่จบจากโรงเรียน ไปเรียนต่อในสถาบันอุดมศึกษาได้มีความเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น รับผิดชอบ รู้หน้าที่ และระเบียบสังคม รู้จักปรับตัวและใช้ชีวิตในสังคมที่นอกเหนือจากประสบการณ์ในโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม

20. การก่อสร้างค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดชลบุรี⁸⁷

จากการที่รัฐบาลได้ยกเลิกพระราชบัญญัติยุวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2480 และได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลูกเสือแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2490 รวมทั้งได้ตั้งงบประมาณเงินอุดหนุนแก่สมาคมกีฬาต่าง ๆ เพื่อเป็นการสนับสนุนในการจัดกีฬาประชาชน การลูกเสือและการกีฬาที่ได้จัดมาก่อน พ.ศ. 2475 ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเหมาะสมแก่กาลสมัย เพราะประเทศชาติพ้นภาวะสงครามแล้ว การฝึกยุวชนจึงไม่จำเป็นนัก เงินจำนวนนี้จึงนำมาจัดกิจกรรมเสริมแทน

ลูกเสือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ก่อกำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ฝึกให้เยาวชนมีคุณลักษณะที่ดี ที่น่าประสงค์ มีความอดทน เสียสละ รักหม่อมคณะ สามัคคี เป็นกิจกรรมที่ระบอบอยู่ในหลักสูตรทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลูกเสือ พ.ศ. 2490 แล้ว กิจการลูกเสือขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและเริ่มเข้าสู่สากลมี

⁸⁷ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์, 2525), หน้า 552.

การประชุมร่วมกันระหว่างลูกเสือของนานาประเทศ แต่ในประเทศไทยขณะนั้นยังไม่มีสถานที่สำหรับให้ลูกเสือได้ฝึกปฏิบัติกันอย่างจริงจังโดยตรง จึงเป็นปัญหาทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับลูกเสือ

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2496 รัฐบาลจึงได้อนุมัติงบประมาณให้เป็นค่าซื้อที่ดินบริเวณเขาซาก ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี จำนวน 88 ไร่ 58 ตารางวา เป็นเงิน 304,000 บาท เพื่อจัดสร้างค่ายลูกเสือให้เป็นศูนย์กลางในการอบรมผู้บังคับบัญชาลูกเสือ เป็นที่ฝึกกิจกรรมการอยู่ค่ายพักแรมของลูกเสือทั่วประเทศ ภายหลังก่อสร้างเสร็จก็ใช้เป็นสถานที่ฝึกภาคสนามของลูกเสือ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องการให้เด็กอยู่ค่ายพักแรมใช้สถานที่ทำกิจกรรมได้มาโดยตลอด

สำหรับกิจกรรมลูกเสือที่มาจัดดำเนินการในภาคตะวันออก และได้พัฒนาควบคู่ไปกับการสร้างค่ายลูกเสือนี้อีกหลายครั้ง เช่น ในปี พ.ศ. 2503 เปิดอบรมวิชาผู้กำกับลูกเสือสำรอง ครั้งที่ 1 ณ ค่ายพระตำหนักอังกศิลา จังหวัดชลบุรี พ.ศ. 2506 เปิดการฝึกอบรมวิชาผู้กำกับลูกเสือวิสามัญรุ่นใหญ่ ครั้งที่ 1 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ ในปีเดียวกันนี้สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพรรณวดี ทรงเปิดตึกพิทยบาล ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2506 พร้อมทั้งทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อทรงสร้างตึกบังคับการเป็นเงิน 150,000 บาท

ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลได้เพิ่มงบประมาณใช้จำนวน 2,055,000 บาท เพื่อจัดซื้อที่ดินขยายบริเวณค่ายลูกเสือวชิราวุธอีก 306 ไร่ 3 งาน 14 ตารางวา รวมพื้นที่ทั้งหมดเป็น 394 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา ปี พ.ศ. 2508 มีการจัดทำทะเบียนกองลูกเสือสามัญเหล่าสมุทรกองแรก ณ โรงเรียนสัตหีบ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2508 รวมทั้งมีการประชุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 5 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ ครั้นถึง พ.ศ. 2512 มีการประชุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธอีกครั้ง ในปีนี้เองรัฐบาลได้พิจารณาอนุมัติเงินให้ซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อขยายเขตค่ายออกไปอีก 40 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา ด้วยเงินของสำนักงานสลากกินแบ่งเป็นจำนวนเงิน 236,010.73 บาท รวมเป็นเนื้อที่ทั้งสิ้น 435 ไร่ 3 งาน 1 ตารางวา

ในปี พ.ศ. 2514 มีการประชุมลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ 7 ณ ค่ายวชิราวุธ พร้อมกับเฉลิมฉลองครบ 60 ปี ของการจัดตั้งลูกเสือในประเทศไทย รวมทั้งมีการเปิดอบรมวิชาผู้กำกับลูกเสือขั้นผู้ให้การฝึกอบรมแห่งชาติครั้งที่ 1 National Trainers' Course ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธด้วย นับว่าเป็นสถานที่ดำเนินการกิจการเกี่ยวกับลูกเสือมาอย่างต่อเนื่อง

21. โครงการโบราณคดีได้นำภาคตะวันออก⁸⁸

เป็นโครงการของกรมศิลปากรเพื่อค้นคว้าและสงวนรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี ซึ่งจมอยู่ใต้น้ำ เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัย อันแสดงถึงมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและสำรวจเพื่อศึกษาแหล่งโบราณคดีใต้น้ำในอ่าวไทยให้มากที่สุด

แหล่งสำรวจโบราณคดีใต้น้ำทางชายฝั่งทะเลตะวันออก มีการขุดค้นแหล่งเรือจมบริเวณ เกาะรงเกวียน อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ในปี พ.ศ. 2521 พบซากเรือ เครื่องใช้ อุปกรณ์ เครื่องปั้นดินเผา ทำให้ได้ศึกษารูปร่างลักษณะของเรือพาณิชย์สมัยโบราณ รวมไปถึงเส้นทางการเดินเรือค้าขายตามแนวชายฝั่งในสมัยโบราณ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านนาวิกศาสตร์พาณิชย์นาวี และประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจของไทยและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์โดยตรง

นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาและวิเคราะห์โบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีใต้น้ำ ทำให้ได้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ศิลปะและประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งมีการฝึกอบรมนักโบราณคดีใต้น้ำ เพื่อขยายวิชาการด้านนี้ให้กว้างขวางขึ้น มีการอบรมช่างเทคนิคด้านโบราณคดีจากกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน ในหลักสูตรโบราณคดีใต้น้ำจำนวน 5 คน จาก 5 ชาติด้วยและยังจัดซื้ออุปกรณ์ครุภัณฑ์ในการปฏิบัติงานใต้น้ำเพิ่มเติมนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาโบราณคดีใต้น้ำอย่างจริงจัง

22. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง⁸⁹

เป็นอีกโครงการหนึ่งของกรมศิลปากรเพื่อศึกษา ค้นคว้า วิจัย ความรู้ที่ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง สงวนรักษาบูรณะซ่อมแซมจิตรกรรมฝาผนังให้ปลอดภัยจากการทำลายของมนุษย์ และการรุกรานโดยธรรมชาติ รวมทั้งสำรวจหาแหล่งจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทยให้มากที่สุด เพื่อไว้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทั่วไป

จากการสำรวจแหล่งจิตรกรรมฝาผนังทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2520-2521 รวมทั้งสิ้น 102 แห่ง ในบริเวณ 11 จังหวัด มีแหล่งจิตรกรรมในภาคตะวันออกที่อยู่ในโครงการนี้ คือ ที่วัดใหญ่ อินทาราม อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี และวัดไผ่ล้อม จังหวัดชลบุรี โดยกรมศิลปากรได้รวบรวมหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง แล้วจัดหมวดหมู่เพื่อศึกษาในประเด็นสำคัญ ได้แก่ เทคนิค

⁸⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองแผนงาน, รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2522, (กรุงเทพฯ : ศรุสภา), หน้า 137-138.

⁸⁹ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองแผนงาน, รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2522, (กรุงเทพฯ : ศรุสภา), หน้า 138-140.

จิตรกรรมไทย ภาพสัตว์ในจิตรกรรมไทย การแสดงภาพความรัก วัฒนธรรมพื้นบ้าน การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ความขึ้นภายในโบราณสถาน และความเป็นมาของจิตรกรรมไทย การสำรวจแต่ละแห่งได้ขอความร่วมมือจากท่านเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ แล้วเดินทางไปสำรวจด้วยการทำแผนที่ แผนที่ แผนผัง ภาพถ่าย และบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ เป็นข้อมูลของที่ไปสำรวจเอกสารการสำรวจนี้เป็นทะเบียนจิตรกรรมฝาผนังและเป็นข้อมูลของโครงการดำเนินการอนุรักษ์ต่อไป รวมทั้งเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะตัวอาคารหรือหลังคา เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับจิตรกรรมฝาผนังได้ จึงเป็นโครงการอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมไทยไปด้วยพร้อมกัน

23. โครงการทดลองส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษาระดับตำบล⁹⁰

เป็นโครงการในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษาเพื่อจัดบริการการมัธยมศึกษาในแนวทางที่ประหยัด นำทรัพยากรในท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยประกอบการเรียนการสอนให้มากที่สุด มุ่งฝึกและพัฒนาอาชีพของท้องถิ่นให้เจริญขึ้น ให้นักเรียนได้ฝึกวิชาชีพตามความถนัดและความต้องการของแต่ละท้องถิ่น สามารถประกอบอาชีพในท้องถิ่นของตนเองได้และเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีบทบาทส่งเสริมการศึกษาของท้องถิ่นให้มากขึ้น

ในปีงบประมาณ 2519-2520 ได้ดำเนินการสำรวจโรงเรียนเข้าร่วมโครงการรวม 9 แห่ง จัดประชุมสัมมนาคณะกรรมการบริหารงานโครงการ และครูใหญ่ปีละ 3 ครั้ง จัดอบรมสัมมนาครูผู้สอนวิชาชีพปีละ 2 ครั้ง นิเทศก์ประสานงานกับโรงเรียนและชุมชนปีละ 10 ครั้ง ประเมินผลงานภาคเรียนละ 1 ครั้ง รวมเป็นปีละ 2 ครั้ง โรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในโครงการนี้คือโรงเรียนทุ่งเหียงพิทยาคม ตำบลทุ่งเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เพียงแห่งเดียวเป็นโรงเรียนตัวอย่าง ผลการทดลองพบว่า การเรียนของนักเรียนทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพอยู่ในเกณฑ์ดีนักเรียนสอบผ่านทุกวิชา โดยไม่มีการสอบซ่อม หรือเรียนซ้ำ ผลการทดสอบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนวิชาชีพของนักเรียนตามโครงการนี้กับนักเรียนในโครงการ คมส. 1 มีคะแนนเฉลี่ยแต่ละรายวิชาไม่แตกต่างกันมากนัก จึงเป็นที่น่าพอใจและขยายโครงการนี้ออกไปยังโรงเรียนอื่นในปีต่อไป นับเป็นการพัฒนาโรงเรียนมัธยมประจำตำบลให้มีคุณภาพขึ้น

⁹⁰ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กองแผนงาน, รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2522, (กรุงเทพฯ : ศุภสภา), หน้า 158-160.

24. โครงการอบรมจริยธรรมนักเรียนอาชีวศึกษาในส่วนภูมิภาค⁹¹

เป็นโครงการของกรมการศาสนา เพื่อส่งเสริมเยาวชนในด้านพัฒนาความประพฤติให้มีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เสริมสร้างให้มีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ช่วยแบ่งเบาภาระของครูอาจารย์ในการอบรมจริยธรรมของนักเรียน และส่งเสริมกิจกรรมขององค์การสมาคมการกุศล ให้ได้มาทำประโยชน์ร่วมกัน

การดำเนินงานโดยกรมการศาสนาทำหนังสือถึงกระทรวงศึกษาธิการให้กระทรวงศึกษาธิการแจ้งโครงการให้จังหวัดที่ตั้งของสำนักงานศึกษาธิการทั้ง 12 เขตทราบถึงการส่งอนุศาสนาจารย์ไปทำการอบรม ต่อมาทำหนังสือถึงกรมอาชีวศึกษา ขอความร่วมมือให้คัดเลือกโรงเรียนหรือวิทยาลัยในสังกัดเข้าร่วมโครงการ ปรากฏว่าในปีการศึกษา 2520 มีสถาบันการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมโครงการ คือ โรงเรียนสารพัดช่างชลบุรี โรงเรียนการช่างตราด โรงเรียนเทคนิคสัตหีบ โรงเรียนการช่างนครนายก ทำให้นักเรียนอาชีวศึกษาได้รับการอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม เพื่อปรับปรุงและพัฒนาตนเองให้เหมาะสม ฝึกการสำรวมเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของตนในการใช้ชีวิตในสังคมให้เหมาะสม

โครงการนี้ได้รับความสนใจมาก ต่อมากรมการศาสนาได้พัฒนาโครงการนี้ขยายต่อมาในระดับโรงเรียนมัธยมศึกษาทั้งระดับจังหวัดและระดับอำเภอ เป็นโครงการอบรมจริยธรรมแก่นักเรียนสายสามัญศึกษา ซึ่งมีโรงเรียนในจังหวัดชลบุรีเข้าร่วมโครงการ 23 แห่ง รวมทั้งมีโครงการอบรมครูผู้สอนวิชาศีลธรรมด้วย ทำให้วิชานี้น่าสนใจและเป็นสื่อสำหรับสร้างความมีคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็ก พัฒนาการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมให้ได้ผลสัมฤทธิ์มากขึ้น

25. โครงการอบรมครูจริยศึกษา⁹²

เป็นโครงการของกรมการศาสนา เพื่อให้ครู อาจารย์ฝ่ายวิชาการ และฝ่ายบริหารได้ทราบหลักการและวิธีการจัดจริยศึกษาในสถานศึกษาให้เหมาะสมปรับปรุงการสอนและการจัดจริยศึกษาในโรงเรียนตามหลักวิชา เพิ่มพูนความรู้ในเนื้อหาวิชาจริยธรรมแก่ผู้เข้ารับการอบรมให้เข้าใจวิธีสอน และใช้อุปกรณ์การสอนจริยศึกษาให้เหมาะสม รวมทั้งระดมความคิดเห็นของครู อาจารย์ และนักวิชาการมาช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาการสอนจริยศึกษา

⁹¹ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2520, (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, 2521), หน้า 87-90.

⁹² กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2523, (กรุงเทพฯ : อรุณสภา, 2524), หน้า 95.

การดำเนินงานจัดอบรมครูผู้สอนจริยศึกษาทุกระดับชั้นในปีงบประมาณ 2523 ได้รับงบประมาณดำเนินการ 200,000 บาท จัดอบรมครูจริยศึกษาใน 6 จังหวัด ตามโครงการระยะแรก จังหวัดในภาคตะวันออกที่เข้าร่วมโครงการนี้ คือ จังหวัดนครนายก ส่งครูทั้งจังหวัด 206 คน เข้าร่วมการอบรม 30 วัน

26. โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์⁹³

เป็นโครงการของกรมศาสนา เพื่อเผยแพร่ศีลธรรม และวัฒนธรรมแก่เยาวชนตามชนบท และแหล่งชุมชนทั่วไป เพื่อให้เยาวชนเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาดีขึ้น ให้วัดต่าง ๆ เป็นแหล่งปลูกฝังอุปนิสัยอันดีแก่เยาวชนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ รวมทั้งนิเทศการบริหารโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในด้านการจัดหลักสูตรและกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

การดำเนินการโดยได้จัดสัมมนาผู้บริหารโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ รวม 4 ครั้ง จัดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดชลบุรี ได้ประมวลความคิดเห็นและแนวทางในการพัฒนาโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้เป็นแหล่งความรู้ทั้งวิชาสามัญ และวิชาพุทธศาสนา แก่เด็กและประชาชนในพื้นที่อย่างเหมาะสม

27. โครงการจัดตั้งศูนย์ฝึกวิชาชีพ⁹⁴

เป็นโครงการของกรมอาชีวศึกษาเพื่อเป็นแหล่งจัดสอนและฝึกวิชาชีพให้กับนักเรียนมัธยมทั้งในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชน ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2521 และ 2524 รวมทั้งเป็นแหล่งจัดฝึกอบรมวิชาชีพตามหลักสูตร ระยะสั้นแก่ประชาชนในท้องถิ่น

การดำเนินงานได้เริ่มก่อสร้างศูนย์ฝึกวิชาชีพในแต่ละเขตการศึกษา เขตการศึกษาละ 1 แห่ง โดยใช้เงินงบประมาณและเงินยืมธนาคารโลก รวมทั้งจัดซื้อครุภัณฑ์สำนักงานและครุภัณฑ์ยานพาหนะและขนส่งให้พร้อมเพื่อการให้บริการ สำหรับเขตการศึกษา 12 โครงการนี้จัดตั้งขึ้นที่อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก เพื่อสนองความต้องการด้านการฝึกวิชาชีพให้แก่ประชาชนในจังหวัดและพื้นที่ใกล้เคียง

⁹³ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2523, (กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2524), หน้า 96.

⁹⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2523, (กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2524), หน้า 130-131.

28. โครงการเปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพช่างฝีมือ (ปชม.)⁹⁵

เป็นโครงการของกรมอาชีวศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนระดับช่างฝีมือที่มีคุณภาพในวิชาชีพช่างอุตสาหกรรม คหกรรม ศิลปหัตถกรรม ธุรกิจและช่างทั่วไป โดยรับผู้มีพื้นฐานความรู้ตั้งแต่ชั้น ม.ศ.3 หรือเทียบเท่าขึ้นไป เข้ารับการฝึกอบรมตามหลักสูตร 1 ปี ใช้เวลาเรียน 1,350 ชั่วโมง โดยเน้นทักษะและความรู้เฉพาะสาขา เมื่อสำเร็จแล้วสามารถออกไปประกอบอาชีพส่วนตัวได้ หรือสามารถใช้พื้นฐานความรู้ทางวิชาการเป็นแนวทางในการศึกษาด้วยตนเองต่อไป

ในปีการศึกษา 2523 เริ่มโครงการนี้ในโรงเรียนสารพัดช่าง 8 แห่งทั่วทุกภูมิภาค เปิดทำการสอนหลักสูตร ปชม. 1 ปี มีโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเปิดสอนในโครงการนี้ 1 แห่ง คือ โรงเรียนสารพัดช่างชลบุรี มีจำนวนผู้เข้าเรียนในรอบแรก 76 คน ผลิตเพื่อสนองความต้องการของภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม และการบริการของภูมิภาคโดยตรง

29. โครงการวิจัย และวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาจังหวัดชลบุรี⁹⁶

เป็นโครงการที่จังหวัดชลบุรีร่วมกับกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดทำขึ้น โดยเริ่มดำเนินการทำเป็นโครงการนำร่องที่อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ในปี พ.ศ. 2521 และทำโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาของทุกอำเภอ ทุกกิ่งอำเภอ และเมืองพัทยาในปีงบประมาณ 2523 ในการดำเนินงาน องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี รับผิดชอบด้านการปฏิบัติงาน และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เป็นผู้ประสานงานด้านวิชาการ และสนับสนุนงบประมาณ ซึ่งเป็นโครงการเงินยืมเพื่อพัฒนาการศึกษาครั้งที่ 5 จากธนาคารโลก ช่วงของการดำเนินงานเริ่มตั้งแต่เดือน มีนาคม 2523 ถึง กันยายน 2523

วัตถุประสงค์ของโครงการนี้ทำเพื่อเก็บข้อมูลและศึกษาปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาของแต่ละอำเภอ กิ่งอำเภอ ภายในจังหวัดชลบุรี รวมทั้งเมืองพัทยา เป็นรายพื้นที่ โดยศึกษาความเสมอภาคทางการศึกษา ความแตกต่าง ความนิยมในสถานศึกษา โอกาสทางการศึกษา การบริหารการจัดการและคุณภาพของการศึกษาตามมาตรฐาน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงพัฒนาการศึกษาในแต่ละพื้นที่ให้เจริญขึ้น และมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีคุณภาพอยู่ในระดับเดียวกัน

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-134.

⁹⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานผลการวิจัยเรื่องโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาจังหวัดชลบุรี, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523), หน้า 1-3.

ผลการวิจัยทำให้ทราบว่าโรงเรียนที่ตั้งอยู่รอบนอกของอำเภอและกิ่งอำเภอเป็นโรงเรียนที่มีขนาดเล็ก มีนักเรียนไม่เต็มชั้นเรียน มีครูไม่ครบที่จะสอนตามชั้นต่าง ๆ การเรียนการสอนและการให้บริการทางการศึกษา ในระดับชั้น ป.4 ป.5 และ ป.6 มีลักษณะซ้ำซ้อนกัน มีผลต่อคุณภาพการศึกษา ควรชลอการขยายชั้นเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กและควรมีความร่วมมือเพื่อช่วยเหลือระหว่างโรงเรียนที่อยู่ใกล้กัน แต่อย่างไรก็ตาม จังหวัดชลบุรีมีโรงเรียนกระจายอยู่ในทุกพื้นที่อย่างทั่วถึง สภาพโรงเรียนทุกแห่งอยู่ในเกณฑ์ดี โรงเรียนทุกแห่งมีเส้นทางคมนาคมสะดวกไม่มีอุปสรรคในการเดินทางไปโรงเรียนของนักเรียนในทุกฤดูกาล

ส่วนประเด็นที่ควรนำไปพิจารณาปรับปรุงหรือวางแผนดำเนินการพัฒนาต่อไป จากการวิจัยพบว่าอำเภอที่ติดกับชายฝั่งทะเลมีความพร้อมทางการศึกษา ที่ตั้งและการขยายตัวรวมทั้งมาตรฐานการครองชีพดีกว่าอำเภอที่ติดกับป่าและภูเขา ลักษณะของชุมชนเมืองการให้บริการด้านสาธารณสุขโลก และความตื่นตัวที่จะเข้ารับการศึกษาของคนในอำเภอชายฝั่งทะเลก็มีสูงกว่าอำเภอในท้องที่ป่าและภูเขา จึงต้องมีการวางแผนปรับปรุง พัฒนาอำเภอรอบในที่เป็นป่าและภูเขาให้ได้มาตรฐานเหมือนอำเภอชายฝั่งทะเล เพื่อการพัฒนาคุณภาพโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษาของจังหวัด

การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลที่มีหลักเกณฑ์เป็นระบบใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาจัดระบบการบริหารการศึกษาในจังหวัดชลบุรีได้อย่างเหมาะสมติดตามการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของแต่ละพื้นที่ได้โดยตรง และเพื่อเป็นข้อมูลพัฒนาภาพรวมทั้งจังหวัดได้ต่อไป

30. การผลิตกำลังคนเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก⁹⁷

เป็นโครงการของกรมอาชีวศึกษาที่วางแผนจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับโครงสร้างของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก เนื่องจากมีการค้นพบก๊าซธรรมชาติ สามารถนำไปใช้พัฒนาอุตสาหกรรมได้ รัฐบาลประกาศให้บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นย่านอุตสาหกรรมด้วย เมื่อตั้งโรงงานแยกก๊าซแล้ว ก็มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายประเภท ทำให้มีความต้องการแรงงานด้านช่างเทคนิค ช่างฝีมือ และกึ่งฝีมือเป็นจำนวนมาก กำลังคนประเภทนี้กรมอาชีวศึกษาทำหน้าที่ผลิตอยู่แล้ว เมื่อมีความต้องการมากขึ้น กรมอาชีวศึกษาจึงได้เสนอโครงการไปยังกระทรวงศึกษาธิการและประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อขอความ

⁹⁷ กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาของกรมอาชีวศึกษา พ.ศ. 2525, (กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2526), หน้า 95.

สนับสนุน ช่วยเหลือพัฒนาปรับปรุงและขยายสถานศึกษา จำนวน 16 แห่ง ในภาคตะวันออก ในเขตจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี และสมุทรปราการ ซึ่งรัฐบาลเห็นชอบและให้กรมอาชีวศึกษาดำเนินการขยายกำลังการผลิตในวิทยาลัยและโรงเรียนช่างที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สัทธิบ ชลบุรี และระยอง อย่างเร่งด่วนก่อน

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2523 วิทยาลัยเทคนิคสัทธิบ วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี และวิทยาลัยเทคนิคระยอง จึงเปิดรับนักศึกษา สาขาเทคนิคอุตสาหกรรมปีโตแรก เมื่อสำเร็จการศึกษาสามารถเข้าสู่ตลาดแรงงานได้ในปี พ.ศ. 2525 ส่วนการผลิตสาขาช่างอื่น ๆ จะเปิดขยายต่อตามมา โดยขอความช่วยเหลือด้านการเงิน อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องจักร ผู้เชี่ยวชาญ ทุนการศึกษา คูงาน และฝึกอบรมจากประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมัน ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ อิสราเอล และสิงคโปร์ เป็นต้น นับว่าโครงการนี้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นโดยตรง

31. โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก^{๑๘}

เป็นโครงการพัฒนาประเทศเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมเนื่องจากมีการขุดค้นพบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยเป็นจำนวนมากในปี พ.ศ. 2524 เป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญ นับตั้งแต่ได้มีพระราชบัญญัติปีโตรเลียม พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา มีทั้งรัฐบาลดำเนินการเองและให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนต่างประเทศดำเนินการ จากการสำรวจจนถึงวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2525 ได้พบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติหลายแห่ง เช่น ที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ส่วนในบริเวณอ่าวไทยพบก๊าซธรรมชาติ น้ำมันดิบ แหล่งแรกที่สามสามารถใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการพาณิชย์ เป็นอันมาก จึงได้มีการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมของประเทศโดยอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ในประเทศ ควบคู่ไปกับการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกครอบคลุมพื้นที่บริเวณ 3 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และท่าเรือน้ำลึกทางชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย นอกจากนี้ยังเป็นโครงการกระจายขยายตัวของชุมชนเมือง เช่น กรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดอื่น ๆ ใกล้เคียง และหวังว่าโครงการนี้จะเป็นประตูเปิดไปสู่การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

ตามแผนการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกให้เป็นเขตอุตสาหกรรมหลัก ได้แก่ โรงแยกก๊าซธรรมชาติ โรงงานปุ๋ยเคมี โรงงานโซดาแอช โรงงานเอ็ทธิลีน และโรงงาน

^{๑๘} สิบปนนท์ เกตุทัต, “โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกและการศึกษา”, วารสารการศึกษาแห่งชาติ, ปีที่ 16 ฉบับที่ 6 (สิงหาคม-กันยายน 2525), หน้า 13-27.

อุตสาหกรรมปิโตรเคมี ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่ใช้วัตถุดิบคือน้ำมัน และก๊าซธรรมชาติทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศ จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีท่าเรือนำลิกเพื่อขนส่งสินค้า ในระยะแรกเป็นการขยายและปรับปรุงท่าเรือพาณิชย์สัตหีบก่อน ต่อไปมีการสร้างท่าเรืออุตสาหกรรมใหม่ที่แหลมฉบัง และศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างท่าเรืออีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดระยอง รวมทั้งสนับสนุนธุรกิจ การพาณิชย์และอุตสาหกรรมบริการด้วย

เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐบาลจึงให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการด้านระบบโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด แหลมฉบัง การวางท่อส่งน้ำและอ่างเก็บน้ำจืด ท่าเรือนำลิก ทางรถไฟสายจะเขิงเทรา-แหลมฉบัง-สัตหีบ-มาบตาพุด-ระยอง ทางหลวงแผ่นดิน ไฟฟ้า โทรศัพท โทรพิมพ์ การวางผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ การวางแผนจัดการด้านสิ่งแวดล้อม รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นประมาณ 13,116 ล้านบาท

จากการดำเนินโครงการนี้ทำให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลได้แก่ ระยอง มาบตาพุด จะเขิงเทรา สัตหีบ ชลบุรี ศรีราชา แหลมฉบัง พัทยา และบ้านเพ ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านการสาธารณสุข สาธารณูปโภค และการคมนาคม อันเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนา พื้นที่ดังกล่าวถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ คือ จะเขิงเทรา เป็นแหล่งผลิตผลทางการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม ชลบุรี เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดเล็กสำหรับเขตชุมชนหนาแน่น ศรีราชา แหลมฉบัง เป็นเขตอุตสาหกรรมเบา เขตส่งสินค้าออก อุตสาหกรรมเกี่ยวกับท่าเรือและการท่องเที่ยว พัทยา เป็นแหล่งท่องเที่ยว ธุรกิจ พาณิชยกรรมและการบริการ สัตหีบ เป็นเขตขนส่งทางทะเล เป็นอู่ต่อและซ่อมแซมเรือ ระยอง เป็นแหล่งผลิตผลการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม มาบตาพุด เป็นแหล่งอุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมโพลีเมอร์ อุตสาหกรรมหนักต่าง ๆ และบ้านเพ เป็นแหล่งการท่องเที่ยวและการบริการ

การจัดรูปแบบขององค์กรบริหารโครงการนี้ ได้มีการจัดตั้งศูนย์วิเคราะห์และประสานแผนปฏิบัติการขึ้นเป็นหน่วยงานใหม่ในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นกรรมการและเลขานุการ มีคณะทำงานเฉพาะกิจอีกหลายคณะช่วยกันดำเนินการตามความเหมาะสมกับงานในแต่ละประเภท

สำหรับงานด้านการวางแผนพัฒนาการศึกษาและสังคมได้มอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ ในการดำเนินการเรื่องนี้ หลังจากทีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้จัดทำแผนระดับชาติอันเป็นพื้นฐานสำหรับวางแผนระดับภูมิภาคเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมตาม โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณ

ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้หรือในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2525 แล้ว คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาการศึกษาและสังคม จึงได้จัดทำแผนรายละเอียดเกี่ยวกับประชากร แรงงาน บริการ สาธารณสุข ความปลอดภัย ความมั่นคงของชีวิตและทรัพย์สิน การศึกษาและฝึกอบรม ศาสนาและวัฒนธรรม ปัญหาเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มเยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ ยาเสพติด และการจัดบริการด้านสังคมทั้งในเมืองและชนบท

ผลจากการขยายตัวและดำเนินการตามโครงการนี้ ทำให้มีความต้องการด้านกำลังคน ทั้งระดับช่างฝีมือ ช่างเทคนิค วิศวกร ตลอดจนด้านการบริการ การพาณิชย์ ธุรกิจ การท่องเที่ยว เป็นจำนวนมาก รวมทั้งแรงงานในการก่อสร้างด้วย เป็นผลทำให้เกิดการพัฒนาด้านการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษามากขึ้นด้วย โดยเฉพาะผู้จบประถมศึกษาที่มีแนวโน้มเรียนต่อสูงขึ้น เพราะมีแหล่งงานรองรับอยู่ในภูมิภาค ทำให้การศึกษาในภูมิภาคขยายตัวไปด้วย

ต่อมามีการสำรวจเพื่อศึกษาสภาพทางการศึกษาของพื้นที่ พบว่าสัดส่วนจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียน จำนวนนักเรียนต่อครูในสถานศึกษาทุกระดับของพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ในเกณฑ์ที่ดีกว่าสถานศึกษาโดยเฉลี่ยทั่วประเทศ ทั้งในสถานศึกษาของรัฐและเอกชน จึงมีการปรับปรุงสถานศึกษาให้ดีขึ้น มีมาตรฐานขึ้น เพิ่มวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาให้ทันสมัยในทุกระดับ ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และอาชีวศึกษาให้สูงและสนับสนุนให้สถานศึกษาเอกชนขยายการศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวของชุมชนบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานและย้ายภูมิลำเนาของคนต่างพื้นที่เข้ามา จึงจำเป็นต้องขยายโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้นเพื่ออัตรการรับเข้าศึกษาต่อ ปรับปรุงอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์การสอน รวมทั้งจัดบรรจุครูเพิ่มและทดแทนครูเก่าด้วย

นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นด้านการศึกษาออกโรงเรียน เพื่อฝึกอาชีพระยะสั้น หลักสูตรปฏิบัติการแบบเร่งรัด หรืออบรมเทคนิควิธีการใหม่ ๆ ให้แก่โรงงานอุตสาหกรรมในการจัดอบรมและฝึกหรือเสริมทักษะช่างฝีมือ แรงงานต่าง ๆ ให้พัฒนาขึ้นในสาขาที่เป็นความต้องการของโรงงานประเภทต่าง ๆ ตลอดจนให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการระงับรักษาสุขภาพอนามัย การรักษาความปลอดภัยในโรงงาน การรักษาสภาพแวดล้อม การปรับตัว การทำงานร่วมกัน และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภูมิภาคที่อาศัยอยู่ด้วย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องครอบคลุมการให้บริการด้านการศึกษาออกโรงเรียนด้วย

ในส่วนของงานอาชีวศึกษาและอุดมศึกษานั้น ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน อาคารสถานที่ รวมทั้งพัฒนาขีดความสามารถของครูผู้สอนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในวิทยาลัยเทคนิคสัตหีบ จังหวัดชลบุรี และวิทยาลัยเทคนิคระยอง 2 แห่งนี้เป็นกำลังสำคัญในการผลิต

บุคลากรระยะแรกของโครงการและเป็นพื้นฐานขยายสาขาหรือประเภทต่าง ๆ ของช่างอุตสาหกรรมต่อไป ส่วนสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคมีแห่งเดียว คือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอนด้านคณิตศาสตร์ เคมี ชีววิทยา และฟิสิกส์ ให้มีมาตรฐานขึ้น เพื่อผลิตแรงงานรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ทางด้านวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา มีคณะเกษตรศาสตร์อยู่ที่บางพระ อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี ได้พัฒนาการเรียนการสอนด้านนี้ให้พัฒนาขึ้นเป็นการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรมด้วย และได้ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคเปิดหลักสูตรอื่นที่รองรับการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ วิศวกรรมศาสตร์ บริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ การท่องเที่ยว การจัดการ เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาภูมิภาคต่อไป

ส่วนการวิจัยเพื่อรองรับการขยายตัวของโครงการ ได้มีการวางแผนเพื่อส่งเสริมงานวิจัย สร้างความรู้ใหม่สนับสนุนงานพัฒนาภูมิภาค โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและตรงกับการนำไปใช้พัฒนาในขณะเริ่มโครงการนี้เมื่อ พ.ศ. 2525 มีสถาบันวิจัยอยู่ในภูมิภาค 3 แห่ง คือ สถานีทดลองเขาหินซ้อน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ทำการวิจัยเกี่ยวกับพืชผักตระกูลถั่ว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน จังหวัดชลบุรี ทำการวิจัยเกี่ยวกับชีววิทยาทางทะเล นิเวศวิทยาทางทะเล และสมุทรศาสตร์ สถานีทดลองการประมงทะเลสีซัง เกาะสีซัง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นศูนย์ทดลองและวิจัยเกี่ยวกับสัตว์ทะเล สถาบันทุกแห่งมีศักยภาพเพียงพอ แต่ขาดการวางแผนวิจัย และการส่งเสริมให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนอีกทั้งอยู่ต่างสังกัดกัน จึงไม่สามารถประสานงานหรือวางแผนทำวิจัยร่วมกันได้อย่างสะดวก รัฐบาลจึงส่งเสริมด้วยการให้ทุนและมีแผนงานวิจัย มีโครงการวิจัยจำนวนมากให้ผู้สนใจสมัครรับทุนทำวิจัยในสาขาต่าง ๆ ที่จะนำไปพัฒนางานตามโครงการใหญ่โดยรวม

ตามโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกนี้เป็นโครงการใหญ่ระดับประเทศที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิภาคตะวันออกโดยตรงในระยะแรกกำหนดพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลระยะต่อมาขยายพื้นที่ออกไปจนครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของภูมิภาค ตามจุดประสงค์ของโครงการเมื่อพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว ต้องการกำลังคนที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปและระดับอาชีวศึกษาให้ย้ายภูมิลำเนาไปยังบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เพื่อสร้างและขยายงานด้านอุตสาหกรรม ธุรกิจ การบริการต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ ไว้รองรับครอบครัวของกำลังคนเหล่านั้น รวมทั้งกำลังคนในท้องถิ่นด้วยจะได้พัฒนาขึ้น ดังนั้น โครงการนี้จึงมีแผนปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาในท้องถิ่นทุกระดับให้ได้มาตรฐานเพราะโครงการนี้เป็นการลงทุน

ร่วมกับต่างประเทศด้วย จึงมีผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศมาร่วมงานตามโครงการ คุณภาพการศึกษา จึงจำเป็นสำหรับครอบครัวผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศในโครงการนี้ด้วยโดยตรง

กล่าวโดยสรุปได้ว่าโครงการนี้เป็นแรงผลักดันที่สำคัญก่อให้เกิดการพัฒนาการศึกษาของภูมิภาค มีการปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และช่างเทคนิค สาขาต่าง ๆ อย่างมาก ภาคเอกชนมีการขยายตัวมาร่วมจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ สถาบันอุดมศึกษาในส่วนกลางก็มีโครงการขยายวิทยาเขตมาเปิดสาขาในภูมิภาคนี้ ส่วนสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นก็พัฒนา ปรับปรุงระบบของตนเปิดสาขาใหม่ ๆ มากขึ้นเพื่อสนองความต้องการด้านกำลังคน พัฒนาแรงงานเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ อันเป็นผลให้เกิดการพัฒนาภูมิภาคและท้องถิ่นด้วย

32. โครงการจัดตั้งวิทยาเขตสารสนเทศของมหาวิทยาลัยบูรพา⁹⁹

มหาวิทยาลัยบูรพาพัฒนามาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน และวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน ก่อกำเนิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีนโยบายขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษาออกสู่ส่วนภูมิภาคในขณะนั้นประเทศมีความต้องการครูระดับปริญญาตรีเป็นจำนวนมาก โดยดำริของพลเอกมังกร พรหมโยธี มีความเห็นว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาเขตประสานมิตร ได้รับการยกฐานะขึ้นจากโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงในปี พ.ศ. 2497 ทำหน้าที่ผลิตครูระดับปริญญาตรีในส่วนกลาง ถ้าขยายวิทยาเขตออกสู่ส่วนภูมิภาคจะช่วยขยายการผลิตครูและตอบสนองความต้องการตามนโยบายของรัฐบาลในการกระจายการศึกษาออกจากส่วนกลาง จึงได้ก่อตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนขึ้น เป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาคของไทย

จากวันนั้นเป็นต้นมา วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสนได้เปิดสอนระดับปริญญาตรีโดยแบ่งสายงานออกเป็น 4 คณะ คือ คณะวิชาการศึกษา คณะวิทยาศาสตร์ และคณะคณิตศาสตร์ คณะวิชามนุษยธรรมศึกษาและสังคมศาสตร์ และคณะวิจัยการศึกษา เพื่อผลิตครูระดับปริญญาตรีสนองความต้องการของประเทศและพัฒนาการศึกษาของชาติโดยส่วนรวมด้วย จนถึงปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒวิทยาเขตบางแสน เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2517 แล้วแบ่งสายงานใหม่เป็น 7 หน่วยงาน คือ สำนักงานรองอธิการบดี คณะศึกษาศาสตร์

⁹⁹ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 25 ปี ศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน 8 กรกฎาคม 23, (กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2523), หน้า 46-64.

คณะพลศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งเปิดสอนระดับปริญญาโทมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2520 มี 3 สาขาวิชา คือ ชีววิทยา การบริหารการศึกษา และการประถมศึกษา มีเปิดสอนทั้งภาคปกติ และภาคพิเศษ นอกเวลาราชการ เพื่อบริการแก่ผู้ที่ปฏิบัติงานแล้วแต่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ของตนให้สูงขึ้น ได้มีโอกาสศึกษาต่อ

ยิ่งกว่านั้น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสนได้สนองนโยบายของรัฐบาลด้วยการให้บริการทางการศึกษาแก่ท้องถิ่น โดยเปิดรับนักเรียนที่เรียนดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยด้วยการจัดสอบนักเรียนเฉพาะที่อยู่ในภูมิภาค เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2523 เป็นต้นมา กำหนดจำนวนในการรับเพียงร้อยละ 30 ของจำนวนนิสิตที่จะรับเข้าทั้งหมดและจะเพิ่มเป็นร้อยละ 35 40 45 และ 50 ตามลำดับในปีต่อ ๆ ไป นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2523 ยังได้ร่วมมือกับกรมการศึกษานอกโรงเรียนเปิดรับครูเดินสอนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาศึกษาต่อเพิ่มพูนความรู้ตามโครงการของกรมการศึกษานอกโรงเรียนอีกด้วย

โดยปณิธานของมหาวิทยาลัย มีความมุ่งมั่นที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำทางการศึกษาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดำเนินการตามหน้าที่ของมหาวิทยาลัยให้สมบูรณ์ทั้งในด้านให้การศึกษอาบรรม ในด้านการค้นคว้าวิจัย ในด้านบริการสังคม และในด้านทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เจริญก้าวหน้าสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม นับตั้งแต่แผนพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยได้วางแผนพัฒนาวิชาการเพื่อเปิดคณะวิชาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เปิดภาควิชาต่าง ๆ เพิ่มขึ้นให้สอดคล้องกับการผลิตบัณฑิต ในสาขาที่ประเทศชาติต้องการ เป็นการขยายงานของมหาวิทยาลัยให้มีความสมบูรณ์ทางวิชาการมากขึ้น ได้แก่ คณะพยาบาลศาสตร์ โดยประสานงานกับวิทยาลัยพยาบาลชลบุรี คณะสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์การแพทย์ โดยประสานงานกับสถาบันการแพทย์ และสาธารณสุขในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในกรุงเทพ เป็นการรับรองการขยายตัวของชุมชนและประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อีกทั้งทำให้ผู้สนใจเรียนด้านนี้มีที่เรียนอยู่ในภูมิภาคไม่ต้องเดินทางไปเรียนต่อในภูมิภาคอื่น เป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในภูมิภาคไปในตัว

การพัฒนามหาวิทยาลัยก้าวต่อไปเพื่อพัฒนาวิชาการและภูมิภาค โดยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลและจัดทำเอกสารการสนับสนุน โครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ถึงคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจฯ ในคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการและระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อยกฐานะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. 2531 เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติรับหลักการจึงมีการออกพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 คณะรัฐมนตรีรับหลักการร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา และได้ส่งร่างพระราชบัญญัติให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาต่อไปตามหนังสือที่

นร. 0203/2528 ลงวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2532 ต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา และลงมติรับหลักการร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา ในวาระที่ 1 และได้ส่งให้คณะกรรมการการศึกษาสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาตามวาระต่อไปจนกระทั่งผ่านกระบวนการพิจารณาทุกขั้นตอนและประกาศเป็นมหาวิทยาลัยบูรพา เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา¹⁰⁰

เมื่อได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยบูรพาแล้ว มหาวิทยาลัยมีปณิธานอันแน่วแน่ในการพัฒนามหาวิทยาลัยให้เป็นมหาวิทยาลัยแห่งภาคตะวันออก มีความคล่องตัวในการบริหารจัดการมากขึ้น เปิดคณะวิชาและสาขาใหม่ๆ เพิ่มขึ้น สนองความต้องการพัฒนาประเทศและพัฒนาภูมิภาค มีทั้งระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษาหลายสาขา นอกจากนี้ยังมีศูนย์วิทยาการสำนักวิชาการต่าง ๆ เพื่อให้บริการทางวิชาการแก่สังคม มีโครงการจัดอบรม สัมมนา และจัดสอนหลักสูตรต่าง ๆ ทั้งระยะสั้นและหลักสูตรต่อเนื่องเพื่อบริการแก่ผู้สนใจทั่วไป

สำหรับโครงการสำคัญในการพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัยภาคตะวันออกโดยสมบูรณ์นั้น มหาวิทยาลัยบูรพามีโครงการขยายวิทยาเขตออกไปที่จังหวัดจันทบุรี¹⁰¹ ตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการกระจายความเจริญไปสู่ชนบทและตามแผนพัฒนาอุดมศึกษาระยะยาว (พ.ศ. 2533-2547) ทบวงมหาวิทยาลัยได้กำหนดคนโยบายในการขยายสถาบันอุดมศึกษาโดยจัดตั้งสถานศึกษาในสวนภูมิภาค เพื่อเร่งรัดการกระจายโอกาสและความเสมอภาคในระดับอุดมศึกษาให้มากขึ้น มหาวิทยาลัยบูรพาจึงได้เสนอโครงการจัดตั้งวิทยาเขตจันทบุรีขึ้นเป็นการสนองนโยบายดังกล่าวรวมทั้งเป็นความต้องการของชาวจังหวัดจันทบุรีและตราดด้วย จังหวัดจันทบุรีได้อนุญาตให้ใช้ที่ดินสาธารณประโยชน์ 2 แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ คือ ที่อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี 450 ไร่ และที่กิ่งอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี 878 ไร่ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมกันเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2538 ได้อนุมัติในหลักการให้มหาวิทยาลัยบูรพาขยายวิทยาเขตไปยังจังหวัดจันทบุรีได้ มหาวิทยาลัยจึงได้ดำเนินการก่อสร้างโดยวางผังแม่บทและเตรียมจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีสาขาระบบสารสนเทศคอมพิวเตอร์ และระดับปริญญาโท สาขาบริหารการศึกษา เริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2539 และตามแผนพัฒนาของมหาวิทยาลัยก็มีนโยบายเปิดสาขาใหม่นอกเหนือไปจากสาขาที่เปิดสอนที่บางแสนเตรียมจัดตั้งศูนย์สำนักและสถาบันวิจัย เพื่อพัฒนาวิชาการและ

¹⁰⁰ “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา” ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 107 ตอนที่ 103 ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2533.

¹⁰¹ มหาวิทยาลัยบูรพา, โครงการขยายวิทยาเขตมหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดจันทบุรี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, หน้า 19-21.

บริการวิชาการให้ครบถ้วน รวมทั้งมีแผนสร้างสนามกีฬา หอพัก และอาคารสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นมหาวิทยาลัยที่สมบูรณ์แบบอีกแห่งหนึ่งในอนาคต

ต่อมาอีกแห่งหนึ่งคือที่จังหวัดสระแก้ว เมื่อผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว คือ ผอ.ปจ.ประไพ สุนทรมัจจะ ได้มีหนังสือที่ ศธ 1486/768 ลงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 เสนออธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา ขอให้เปิดหน่วยการเรียนระดับปริญญาโท ภาคพิเศษ โดยให้ใช้สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวังน้ำเย็นเป็นสถานที่เปิดหน่วยการเรียน มีจำนวนข้าราชการในจังหวัดประสงค์จะศึกษาต่อและจะเป็นพื้นที่บริการจังหวัดใกล้เคียงได้ด้วย มหาวิทยาลัยจึงได้มอบหมายให้คณะศึกษาศาสตร์ศึกษาข้อมูลประกอบการตัดสินใจ คณะศึกษาศาสตร์ได้มอบหมายให้ภาควิชาบริหารการศึกษานำข้อมูลไปศึกษาความเป็นไปได้ในการเปิดสอนปริญญาโท สาขาบริหารการศึกษา เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนส่วนใหญ่ สภามหาวิทยาลัยบูรพา จึงมีมติในการประชุมเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2539 ให้เปิดหน่วยการสอน จังหวัดสระแก้ว ระดับบัณฑิตศึกษา ปริญญาโทสาขาบริหารการศึกษา ภาคพิเศษ แผน ข. เป็นปีแรก คือปีการศึกษา 2539 มีผู้ผ่านการศึกษาเข้าเรียนได้ 29 คน ถือเป็นรุ่นกาญจนาภิเษกในปีนั้น

ในระยะแรกมหาวิทยาลัยบูรพา ได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากทางจังหวัดสระแก้ว โดยหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน รวมทั้งสภาหอการค้าจังหวัดด้วย สถานที่เรียนใช้อาคารสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งสร้างเสร็จในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2539 ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว คือ ผอ.ปจ.กล้าหาญ สุดแสน และท่านผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว 2 ท่าน คือ ท่านผู้ช่วยศักดิ์ชัย บรรณสาร และท่านผู้ช่วยสวัสดิชัย เพิ่มพูล ช่วยดูแลทั้งการจัดห้องเรียน สื่อการสอน หนังสือ ตำรา เอกสาร และระบบสาธารณูปโภค ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นับว่าเป็นการสร้างโอกาสทางการศึกษา และพัฒนาบุคลากรในส่วนท้องถิ่นโดยตรง

ต่อมาเมื่องานขยายตัวขึ้น คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้จัดตั้งเป็นวิทยาเขตสารสนเทศมหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2540 บริเวณที่ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 4 ตำบลวัฒนานคร อำเภอวัฒนานคร บริเวณป่าโคกเพ็ก มีเนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ แบ่งส่วนราชการเป็น 5 หน่วยงาน คือ กองบริการวิทยาเขต เป็นหน่วยงานสารบัญชของวิทยาเขต คณะวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ บริการวิชาพื้นฐานทั่วไป คณะเทคโนโลยีการเกษตร จัดการเรียนการสอนด้านการเกษตร คณะอุตสาหกรรมเกษตร จัดการเรียนการสอนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร และสำนักบรรณสาร เป็นหน่วยบริการการศึกษาและฝึกอบรมคาดว่าจะเปิดรับนิสิตเป็นปีแรกได้ในปีการศึกษา 2542 โครงการนี้คือการขยายตัวด้านการศึกษาเพื่อบริการชุมชนและขยายโอกาสทาง

การศึกษาให้ทั่วถึงในส่วนภูมิภาคของมหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผลทำให้การศึกษาในภูมิภาคได้พัฒนาขึ้นไปด้วยโดยตรง

จากโครงการต่าง ๆ ที่นำเสนอมาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลในด้านการพัฒนาการศึกษาและพัฒนาภูมิภาคของรัฐบาลในแต่ละสมัยและความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมทางการศึกษาในขณะนั้นเป็นสำคัญ โครงการและแผนงานใหญ่ ๆ ที่นำมาดำเนินการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกว่า 30 โครงการในรอบ 60 ปีดังกล่าวมานี้ สามารถจัดแบ่งประเภทต่าง ๆ คือ โครงการความร่วมมือกับต่างประเทศ โครงการของกระทรวงศึกษาธิการ โครงการของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โครงการของทบวงมหาวิทยาลัย รวมไปถึงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และโครงการของสถาบันศาสนา โครงการเหล่านี้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา คือตั้งแต่ทศวรรษ พ.ศ. 2490 ลงมาจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องนั้นด้วยมีปัจจัยหลายประการเอื้ออำนวย จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการผู้ศึกษาและผ่านเหตุการณ์ช่วงนี้ได้ให้ทรรศนะดังนี้

รองศาสตราจารย์ประทุมพร วัชรเสถียร ผู้อำนวยการโครงการยุโรปศึกษาและอดีตหัวหน้าภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁰²

“...ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุโรปเสียหายมากทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ คือทั้งฝ่ายอักษะและฝ่ายสัมพันธมิตร สหรัฐอเมริกกลายเป็นมหาอำนาจโลกขึ้นมา ศูนย์กลางโลกเปลี่ยนไปจากยุโรปเป็นสหรัฐกับรัสเซีย กลายเป็นช่วงสงครามเย็น คือหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า แต่แข่งขันกันทางแสนยานุภาพทุกด้าน สหรัฐมีโครงการให้ยุโรปฟื้นฟูประเทศด้วยเงินกู้ Marshall Plan และให้ความช่วยเหลือประเทศในโลกที่ 3 เป็นการหาสัมพันธมิตรอย่างหนึ่งแข่งกับรัสเซีย ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือด้วยหลังเป็นสมาชิก UN. ช่วงทศวรรษ 2490 ลงมาเป็นช่วง Cold War การให้ทุน ให้ความช่วยเหลือประเทศอื่น ๆ เป็น Foreign Policy ของสหรัฐอย่างหนึ่งมี Objective. ทางการเมืองด้วย ช่วงแรกของความช่วยเหลือในรูปเงินกู้จะมีช่วง Soft Loan คือมีระยะปลอดหนี้ ไม่คิดดอกเบี้ย เพื่อให้แก่ประเทศต่าง ๆ ได้รู้สึก

¹⁰² สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ประทุมพร วัชรเสถียร เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ณ โรงแรม เจ บี แมริออท กรุงเทพฯ โดยผู้วิจัย

ผูกพันในการรับความช่วยเหลือและเป็นพันธมิตรยอมตามสหรัฐใน
ทางการเมือง เรื่องทุน เรื่องความช่วยเหลือต่าง ๆ ก็เป็นเครื่องมือใน
การหาพันธมิตรของสหรัฐไปด้วยในตัวเอง...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา
คณะครุศาสตร์ และผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁰³

“...การทดลองปรับปรุงการศึกษาแผนใหม่ในช่วง พ.ศ. 2493 ถึง
2503 นั้นเป็นการรับแนวคิดจากอเมริกาและเป็นความพยายามของ
เราที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้นหลังจากเสียหายมากในช่วง
สงคราม แนวคิดใหม่เน้นการเรียนจากการปฏิบัติจริง มีประสบการณ์
ตรง ตามหลักการของ จอห์น ดิวอี้ คือ Learning by Doing ซึ่งแนวคิด
นี้ได้ลองปฏิบัติมาแล้วในอเมริกา เรียกว่า Eight Years School ไทย
ได้นำมาทดลองที่ฉะเชิงเทรา โดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ก็ต้องการขยาย
การศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี เพื่อให้คนเรียนสูงขึ้นเป็น Idea
ดี แต่ความจริงแล้วมีบางประการไม่เหมาะกับสภาพบริบทของไทย
โดยเฉพาะการปลูกฝัง การเลี้ยงดูเด็กให้กล้าคิด กล้าแสดงออกนั้น
พื้นฐานจากทางครอบครัวก็ไม่มี พอมาสอนในโรงเรียนแล้วไม่ได้
ระวังผลข้างเคียง ทำให้เด็กกลายเป็นก้าวร้าวได้ ความพร้อมอื่น ๆ
ของเราก็อังไม่มีงบประมาณ สถานที่ อุปกรณ์ ระบบวิธีสอนต้องปรับ
กันใหม่หมด ชัดกับที่เคยทำมา แต่ก็ต้องยอมรับว่าเป็นความพยายาม
ที่จะพัฒนาการศึกษาแนวใหม่ขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ดี...”

รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รัศมีพลเมือง อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา
คณะครุศาสตร์ อธิการบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ และอดีตผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹⁰⁴

“...การศึกษากับสังคมเป็นภาพสะท้อนซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นใน
ปัจจุบันหรือในประวัติศาสตร์ สังคมเป็นตัวกำหนดการศึกษา แล้ว
การศึกษาเป็นเครื่องมือของสังคม ช่วงหลังเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

¹⁰³ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 ณ คณะครุ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

¹⁰⁴ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รัศมีพลเมือง เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 ณ คณะครุ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยผู้วิจัย

สังคมเปลี่ยนไป ผลจากการคิดค้นอุปกรณ์ต่าง ๆ ในช่วงสงคราม ถูกนำมาใช้กับการศึกษาภายหลังสงครามสงบ ไม่ว่าจะ เป็นอุปกรณ์ หรือหลักการและแนวคิด เป็นความพยายามที่จะพัฒนาโลก พัฒนา สังคมด้วยการใช้การศึกษาเป็นตัวนำในการพัฒนา มีการเรียนรู้และ แลกเปลี่ยนกัน ไทยเราก่อนหน้านั้นรัฐบาลก็พยายามเปิดรับแนวคิดจาก ต่างประเทศ เป็นกระแสสังคมโลก โลกปรับตัวเข้าหากัน พยายามให้ เป็นระบบเดียวกัน ในขณะเดียวกันก็มีการเมืองเข้ามาแฝงด้วย ก็เป็น ความพยายามในการปรับตัวของเราอย่างหนึ่ง โดยอาศัยสหรัฐเป็น แม่แบบของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ นี่ก็เป็นการเมืองเหมือนกันที่มี ผลต่อการพัฒนาสังคมและการศึกษา...”

อาจารย์สว่างวรรณ รอดศิริ อาจารย์ใหญ่และผู้จัดการโรงเรียนอนุบาลปฐมวัย กรุงเทพฯ และอดีตนายกสโมสรลูกเสือเพชรารุช¹⁰⁵

“...ลูกเสือเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่สำคัญซึ่งมีมาตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงสถาปนาขึ้นในเมืองไทยเป็นอันดับ 3 ของ โลก ในช่วง ร.6 ก็มีเหตุการณ์ทางการเมือง คือเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 พระราชปณิธานของ ร.6 ประสงค์ให้คนไทยรักชาติ สามัคคี เสีย สละ กิจการลูกเสือเป็นสิ่งที่สามารถปลุกฝังและเสริมสร้างคุณ ลักษณะนิสัยเหล่านี้ได้ การฝึกเยาวชนโดยใช้กิจกรรมลูกเสือจึงเสริม ทักษะฝึกการแก้ปัญหา อดทน รับผิดชอบ พอสงครามโลกครั้งที่ 2 มี ผลกระทบต่อไทยโดยตรง สงครามโลกครั้งที่ 1 มาไม่ถึงเมืองไทย ครั้งที่ 2 นี้โดนมาก รัฐบาลออกกฎการฝึกเยาวชน ยุวนารี ก็คล้ายลูก เสือ หลักการเดียวกัน ฝึกความพร้อม ความอดทน รักชาติ สามัคคี หลังสงครามสงบ ลูกเสือพัฒนาขึ้นมาไปถึงระดับโลกเลย เมืองไทย รัฐบาลฟื้นฟูใหม่ กำหนดลงในหลักสูตรประถมศึกษา มีลูกเสือ สำรอง ลูกเสือสามัญ ตามลำดับ ฝึกให้มีทัศนคติต่อการอยู่ร่วมกัน มี ระเบียบวินัย รักชื่อเสียง มีมนุษยสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนประสพ การณ์กัน ก็มีการประชุมร่วมกันระหว่างสถาบัน และมีระดับชาติด้วย

¹⁰⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์สว่างวรรณ รอดศิริ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ณ โรงเรียนอนุบาลปฐมวัย กรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัย

ค่ายลูกเสือชราวุธที่ชลบุรี ก็เกิดขึ้นด้วยการสานต่อพระราชปณิธาน
ของ ร.6 ให้ลูกเสือมีสถานที่ทำกิจกรรมโดยตรงและพัฒนางาน
ลูกเสือขึ้นต่อไป...”

อาจารย์สนอง ศิริพิพัฒนกุล อาจารย์หัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทย โรงเรียนชลราษฎรอำรุง
จังหวัดชลบุรี¹⁰⁶

“...โรงเรียนชลชายเข้าร่วมโครงการ คมส. ของรัฐบาลเป็นโรงเรียน
แรกของจังหวัดชลบุรี ในฐานะโรงเรียนประจำจังหวัด ตอนนั้นก็มีการ
ปรับหลักสูตรกันใหม่ แม้แต่ภาษาไทยก็เปิดรายวิชาเพิ่มขึ้น เช่น
การพูด การอ่าน การวิจารณ์ ส่วนมากเป็นวิชาฝึกทักษะตามนโยบาย
ต้องการให้นักเรียนได้เรียนแล้วนำไปใช้ได้จริง ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหา
อย่างเดียว มีเด็กเลือกเรียนมากเหมือนกันเพราะได้มีกิจกรรมฝึกพูด
ฝึกวิจารณ์ อภิปราย ได้ว่าที่ต่าง ๆ สนุกดีกว่าเรียนเนื้อหาวรรณคดี
หลักภาษา แล้วสาขาอื่นก็มีการฝึกวิชาชีพด้วย เช่น ช่างต่าง ๆ ก็เปิด
สอนกันในชั้นมัธยม ยังมีอยู่จนทุกวันนี้ แต่ตอนนั้นไม่พร้อมนัก ขาด
คน ขาดงบประมาณ ขาดสถานที่อยู่เหมือนกัน แม้แต่วิชาภาษาไทยเอง จะหา
ครูที่สอนการพูด การวิจารณ์ เพื่อฝึกทักษะให้เด็กก็ลำบาก ครูเก่าไม่
ค่อยอยากสอน เพราะไม่เคยสอนท่านว่าสอนยาก ไม่รู้จะสอนอะไร
ไม่มีเนื้อหาสอน ต่อมาเขามีจัดอบรมครูให้เข้าใจหลักสูตรใหม่
มีคู่มือให้เป็นแนวทาง ก็เลยมีครูที่สนใจสอนและเห็นความสำคัญ
สอนกันมากขึ้น ต่อมาหลักสูตรเปลี่ยนจากเรียนเนื้อหาเป็นฝึก
ทักษะ มีกิจกรรมสอนประกอบมากขึ้น ทำให้สอนได้ดีขึ้น
พัฒนาการสอนของครูด้วย...”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมวงศ์ วัฒนสุนทร รองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตจันทบุรี
มหาวิทยาลัยบูรพา¹⁰⁷

“...วิทยาเขตจันทบุรี เกิดขึ้นเพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลให้ขยาย
สถาบันอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาค และทางจังหวัดจันทบุรีก็ให้การ

¹⁰⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์สนอง ศิริพิพัฒนกุล เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ณ โรงเรียนชลราษฎรอำรุง
จ.ชลบุรี โดยผู้วิจัย

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมวงศ์ วัฒนสุนทร เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ณ สำนัก
งานอธิการบดี มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

สนับสนุนเป็นความต้องการของคนที่นี่ด้วย เพราะยังไม่มีมหาวิทยาลัย ถ้าตั้งที่จันทบุรี คนอยู่ตราด ปราจีนบุรี สระแก้ว ก็มีที่เรียนสะดวกขึ้นกว่ามาบางแสน ระยะแรกทางจังหวัดได้ให้มหาวิทยาลัยใช้หอประชุมทองใหญ่อนุสรณ์ ในตัวเมืองจันทบุรีเป็นอาคารสำนักงานและอาคารเรียนชั่วคราวไปก่อน มหาวิทยาลัยก็ได้จัดห้องเรียนสำหรับการสอนทางไกลตามเครือข่ายสารสนเทศ ในแผนพัฒนามหาวิทยาลัย แผน 8 นี้ มีโครงการสร้างตึกอาคารเรียนและเปิดสอนหลายสาขาใหม่ ๆ เช่น อัญมณี เครื่องประดับ เทคโนโลยีทางทะเล และการประมง เทคโนโลยีการยาง การพลังงาน วิทยาการจัดการ พาณิชยน์วิ ฯลฯ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ คนในท้องถิ่นก็ให้ความสนใจเข้าเรียนกันมาก อย่างในปี 2539 สาขาบริหารการศึกษา ปริญญาโทนิติศาสตร์ที่ผ่านเข้ามาเรียน 33 คน ก็เป็นคนจังหวัดจันทบุรีส่วนใหญ่ มีตราด มีระยองมาบ้างเหมือนกัน นอกจากนี้ทางจังหวัดก็ช่วยเหลือหลายด้าน เช่น จัดหาที่ดิน สาธารณประโยชน์มอบให้มหาวิทยาลัยเพิ่มเติมให้ได้ตามข้อกำหนดของทบวงมหาวิทยาลัยที่กำหนดไว้ว่าขนาดพื้นที่ของวิทยาเขตไม่ควรน้อยกว่า 2,000 ไร่ เพื่อรองรับการขยายตัวด้านการเรียนการสอนในอนาคตอย่างพอเพียง...”

รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี ผู้อำนวยการโครงการจัดตั้งวิทยาเขตสารสนเทศมหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดสระแก้ว¹⁰⁸

“...หน่วยการสอนที่สระแก้วเปิดขึ้นเป็นเพราะความต้องการของประชาชนในจังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นจังหวัดเกิดใหม่อยู่ชายแดนติดเขมร ต้องการพัฒนากุศลกรให้มีที่เรียน เพราะหลายคนทำงานในพื้นที่ที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อ เดินทางไกล ค่าใช้จ่ายสูง มีภาระงานมาก เพราะบางแห่งมีบุคลากรน้อยต้องทำงานหลายอย่างจึงลาเรียนไม่ได้ ถ้ามีที่เรียนอยู่ในพื้นที่จะสะดวกขึ้น เขาจึงมีหนังสือแจ้งตามต้องการ

¹⁰⁸ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ชารี มณีศรี เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน โดยผู้วิจัย

มา ตอนนั้นผมเป็นหัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา คณะก็มอบหมายให้ศึกษาความเป็นไปได้ที่จะเปิดปริญญาโทบริหารการศึกษาไปสอนที่นั่น ดูความต้องการแล้วคิดว่าเหมาะที่จะเปิดสาขานี้ก่อนและภาคก็มีความพร้อมเพราะสอนปริญญาโทด้านนี้มานานแล้ว ผมกับ ดร.วชิระได้ไปศึกษาดูงานด้านการเปิดหน่วยการสอนนอกสถานที่ ที่นิค้ำกับที่นเรศวร เพื่อเป็นแนวทางจัดลักษณะนี้ ต่อมาทางภาควิชา ก็ได้ประชุมร่วมกันและประชุมกับผู้บริหารของจังหวัดผู้เกี่ยวข้องที่ สปจ. สระแก้ว มหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัยคือ ดร.จรัส เป็นหัวหน้าคณะเดินทางไปประชุมหารือที่จะเปิดหน่วยการสอน สระแก้ว ทุกฝ่ายเห็นชอบให้เปิดสอนปริญญาโทบริหารการศึกษารุ่นแรก ปี 2539 มี 29 คน ส่วนมากอยู่ในจังหวัดสระแก้ว มีปราชญ์บ้าง จันทบุรีบ้าง 2-3 คน ทางสระแก้วโดย ผอ.ปจ.ก็ช่วยเหลือเต็มที่ ท่านผู้ช่วยด้วยให้ใช้สำนักงานเป็นอาคารเรียนชั่วคราว เราก็ได้ตอบสนองความต้องการของทบวงเรื่องขยายที่เรียนตอบสนองคนในท้องถิ่นที่ต้องการเรียน และตอบสนองแผนพัฒนาในการพัฒนาภูมิภาค จนพัฒนาจากหน่วยการสอนเป็นวิทยาเขตสารสนเทศมีที่ดินสร้างอาคารที่ทำการและอาคารเรียน มีสาขาใหม่ ๆ มากขึ้นจะเปิดรับนิสิตรุ่นแรกปี 2542 นี้...”

จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับการนำนโยบายของรัฐ ไปปฏิบัติในพื้นที่ภาคตะวันออกในรูปโครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นความพยายามและเป็นหนทางที่ส่งผลก่อให้เกิดการพัฒนาภาคตะวันออกอย่างต่อเนื่อง นโยบายมีตั้งแต่ระดับชาติจากส่วนกลางเป็นแผนพัฒนาหลักของประเทศ จนถึงการปฏิบัติในระดับภูมิภาคและท้องถิ่นตามลำดับมา อีกทั้งมีโครงการที่เริ่มจากท้องถิ่นหรือหน่วยงานในภูมิภาค แล้วนำเสนอขึ้นไปยังส่วนกลางจนเป็นงานระดับชาติก็มี ทุกฝ่ายมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาภูมิภาค และพัฒนาประเทศร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานทุกอย่างจะต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ทั้งจากข้อมูลเอกสารและข้อมูลสัมภาษณ์ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ จึงเป็นประเด็นที่ควรนำมากล่าว เพื่อความสมบูรณ์ของการพัฒนายิ่งขึ้นต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคจากการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่

การดำเนินนโยบายของรัฐเพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมไม่ว่าจะเป็นในรูปของโครงการ แผนงาน ตลอดจนหลักการหรือแนวทางของสถาบันและองค์กรต่าง ๆ ที่นำไปดำเนินการมักประสบปัญหาและอุปสรรคทั้งที่เป็นความพยายามจะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริงให้ดีที่สุด แต่ก็มิราบรื่นไปทุกอย่าง รวมทั้งเกิดผลกระทบตามมาจากการดำเนินนโยบายด้วยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถพิจารณาได้ดังนี้

1. ปัญหาจากการดำเนินนโยบายความร่วมมือจากต่างประเทศ

ช่วงที่ได้รับความช่วยเหลือและทุนจากองค์การระหว่างประเทศเพื่อปรับปรุงการศึกษาของไทยประสบปัญหาด้านงบประมาณจากภายในประเทศเป็นอย่างมากด้วย เนื่องจากเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สร้างความเสียหายหลายด้านให้กับประเทศไทย มีผลทำให้งบประมาณมีจำกัดไม่สามารถจัดสรรได้พอเพียง แม้มีเงินส่วนหนึ่งได้จากต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่เพียงพอ อีกทั้งได้รับเป็นระยะ ๆ ของโครงการ มิใช่ได้ทั้งหมด ได้รับเพื่อดำเนินการตามแผนงานเท่านั้น เมื่อรายงานผลแล้วจึงจ่ายงวดต่อไปเป็นส่วน ๆ พร้อมทั้งต้องมิงงบประมาณในส่วนของไทยเองสนับสนุนด้วย จึงไม่เพียงพอกับการดำเนินงานที่ขยายตัวออกไปอย่างมากในทุกด้านแม้ว่ารัฐบาลได้เพิ่มงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการเพื่อดำเนินการปรับปรุงการศึกษามากขึ้นเป็นพิเศษแล้วก็ตาม¹⁰⁹

ในระหว่างปี พ.ศ. 2491 ถึง 2500 รัฐบาลโดยมีพลเอกมังกร พรหมโยธี ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และ ม.ล.ปิ่น มาลากุล เป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้เพิ่มงบประมาณให้แก่กระทรวงศึกษาธิการทุกปี เพื่อให้พอดำเนินการร่วมกับโครงการต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เช่น จากร้อยละ 13 ของงบประมาณแผ่นดินทั้งหมดในปี พ.ศ. 2491 เพิ่มเป็นร้อยละ 13.66 ในปี พ.ศ. 2493 และร้อยละ 18.42 ในปี พ.ศ. 2494 จนถึงร้อยละ 19.80 ในปี พ.ศ. 2492 และร้อยละ 21.26 ในปี พ.ศ. 2500¹¹⁰ ซึ่งนับได้ว่าสูงขึ้นทุกปี เป็นความพยายามของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาและต้องการปรับปรุงการศึกษาให้ก้าวหน้าขึ้น

จากการที่ได้รับงบประมาณเพื่อจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นจนเหมือนว่าเพียงพอแก่การดำเนินงานก็ตาม แต่กระทรวงศึกษาธิการก็มีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเพิ่มขึ้นหลายด้าน เพื่อพัฒนาการศึกษาของประเทศไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้งการยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการของประเทศไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้งการยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการในปี พ.ศ. 2491 ก็ทำให้รัฐบาล

¹⁰⁹ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, กองกลาง, เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลางเล่ม 2 เลขที่ 49 เรื่อง ประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาภาค พ.ศ. 2490 วันที่ 17 เมษายน 2490, หน้า 3-5.

¹¹⁰ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษาสมัยพุทธศักราช 2491-2500 พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 29 มิถุนายน พ.ศ. 2509, (พระนคร : ศูรสภา, 2509), หน้า 5-9.

ต้องจ่ายค่าเงินเดือนและสวัสดิการแก่ครูเพิ่มมากขึ้นด้วย ประกอบกับต้องดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก งบประมาณจึงไม่เพียงพอทำให้การดำเนินการแต่ละโครงการไม่เต็มที่นักตามวัตถุประสงค์¹¹¹

นอกจากนี้ในการดำเนินงานกับผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศตามโครงการต่าง ๆ ก็ประสบปัญหาบางประการ อาทิ ความไม่เข้าใจภาษาถิ่น ไม่สามารถสื่อสารกันได้เต็มที่ระหว่างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ กับครูและนักเรียนในโครงการเนื่องจากขณะนั้นยังมีคนไทยที่รู้ภาษาอังกฤษน้อย ไม่เพียงพอที่จะเป็นล่ามหรือติดตามคอยประสานงานช่วยเหลือผู้เชี่ยวชาญได้ตลอดเวลา เอกสารต่าง ๆ ตำรา หนังสือ คู่มือการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ จึงไม่สามารถแปลเพื่อให้ใช้งานได้ทันตามโครงการที่ดำเนินไป ทำให้ปฏิบัติงานร่วมกันได้ไม่เต็มที่นัก¹¹²

สำหรับงบประมาณด้านการก่อสร้างสถานที่ฝึกงาน อาคารเรียน และปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมตามโครงการก็ได้รับงบประมาณไม่เพียงพอต้องจัดสร้างเป็นอาคารเรียนชั่วคราวไปก่อน ทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปไม่เป็นตามวัตถุประสงค์เท่าที่ควร เมื่อรัฐบาลได้ทำการกู้เงินจากธนาคารโลก หรือองค์การระหว่างประเทศมาสนับสนุนทำให้เป็นหนี้เพิ่มขึ้นเป็นเหตุให้หน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือทั่วถึงดิ่งอยู่เสมอ ทำให้ความเชื่อถือของประเทศลดลงไป¹¹³

นอกจากนี้แนวความคิดในการสอนแบบใหม่โดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางมีการใช้วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือสื่อการสอนต่าง ๆ ประกอบการสอน แต่ก็ยังไม่พร้อมอีกทั้งครูผู้สอนยังไม่มี ความสันทัดชัดเจนในการใช้สอน และต่างจากการสอนแต่เดิมมา ทำให้เป็นปัญหากับครูผู้สอนในการเปลี่ยนความคิด กลวิธีการสอนตลอดจนการวัดผล ประเมินผล การทำแผนการสอนด้วย สร้างความไม่เข้าใจกันและสร้างปัญหาให้กับเด็กนักเรียนด้วยเพราะต่างไปจากวิธีการเรียนการสอนที่เคยชินมา อีกทั้งการเรียนด้วยตนเอง การค้นคว้าเพิ่มเติม การจัดแบ่งเวลาในการศึกษาและการทำกิจกรรมประกอบการเรียน การมีความกล้าแสดงออก และกล้าแสดงความคิดเห็น การเรียนแบบ สัมมนา อภิปราย ก็เป็นสิ่งที่ยังไม่เคยกระทำมาก่อนในระบบการศึกษาของไทย เมื่อจำเป็นต้องมีการ ฝึกหัดตามหลักปรัชญาพัฒนาการนิยม (Progressivism) ที่เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning by Doing) จึงเกิดปัญหาด้านการปรับตัว การเปลี่ยนพฤติกรรม วิธีการเรียน ตลอดจนความพร้อม

¹¹¹ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497, (พระนคร : กรมวิชาการ, 2498), หน้า 40.

¹¹² กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497, (พระนคร : กรมวิชาการ, 2498), หน้า 80.

¹¹³ กระทรวงศึกษาธิการ, กองวางแผนการศึกษา, รายงานการศึกษาประจำปี 2514, (กรุงเทพฯ : กุรุสภา, 2516), หน้า 121.

ด้านต่าง ๆ ที่โรงเรียนต้องตอบสนองจัดให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริง ก็ยังทำได้ไม่เต็มที่ตามแผนงานที่วางไว้ด้วยข้อจำกัดหลายประการดังกล่าวมา

2. ปัญหาจากการดำเนินนโยบายขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค

เป็นนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการขยายและพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้ได้มาตรฐานทัดเทียมหรือใกล้เคียงกับส่วนกลาง แต่การดำเนินการก็มีปัญหาบางประการ เช่น งบประมาณที่ไม่เพียงพอแม้จะได้รับมากขึ้นกว่าเดิม แต่กระทรวงศึกษาธิการก็มีโครงการต่าง ๆ ที่ขยายงานออกไปมากทำให้ค่าใช้จ่ายไม่พอ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดหาเงินเพิ่มเติมด้วยการจัดจำหน่ายแสตมป์การกุศลบำรุงการศึกษาและสาธารณสุข ที่เรียกว่าเงิน “ก.ศ.ส.” ซึ่งดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2496-2500 กำหนดให้มีการปิดแสตมป์การกุศล เพื่อนำรายได้ไปใช้จ่ายในการทำนุบำรุงการศึกษาและสาธารณสุขในเอกสารทางราชการต่างๆ อาทิ ซองใบประกวดราคาทุกชนิด ใบเสนอราคาสินค้า ใบสมัครเข้ารับราชการ ตามราคาทางราชการกำหนด รายได้ดังกล่าวกระทรวงศึกษาธิการนำไปใช้เพื่อการก่อสร้างอาคารเรียน ค่าที่ดิน จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์และช่วยเหลือโรงเรียนราษฎร์ ผลจากการจำหน่ายแสตมป์ครั้งนั้นได้เงินทั้งหมด 623,209,000 บาท ในระยะ 5 ปี จนถึง พ.ศ. 2500 รัฐบาลได้แบ่งให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นเงิน 374,675,097 บาท หรือร้อยละ 62.12 ของเงิน ก.ศ.ส.ทั้งหมด นำมาช่วยพัฒนาการศึกษาได้ นอกจากนี้ยังได้ชักชวนให้ประชาชนร่วมบริจาคสมทบทุนสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนในชุมชน ในท้องถิ่นของตนด้วย¹¹⁴

แต่กระนั้นก็ตามทางฝ่ายสำนักงานงบประมาณกลับเห็นว่าการทำงานตามโครงการนี้เป็นการทำงานที่ซ้ำซ้อนกับงานที่กรมต่าง ๆ กระทำอยู่แล้ว งบประมาณควรไปตั้งรวมอยู่กับกรมเดียวกัน ไม่ควรแยกกันทำ เพราะทำให้งบประมาณกระจายออกไปไม่คุ้มค่าและเป็นการสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ นอกจากนี้การประสานงานระหว่างกรม กองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการก็ไม่คล่องตัวเท่าที่ควรเพราะผู้ประสานงาน และดำเนินการของโครงการเป็นข้าราชการต่างสังกัด ต่างกรม ต่างกองกัน มีปัญหาจากต้นสังกัดในการมาช่วยราชการ ส่งผลต่อการพิจารณาผลงานประจำปีด้วย ทำให้ผู้ปฏิบัติงานขาดขวัญ และกำลังใจในการมาช่วยงาน โครงการ เพราะเป็นการทำงานพิเศษนอกเหนือหน้าที่งานประจำและไม่ได้ผลตอบแทน¹¹⁵

ปัญหาต่อมาคือขาดหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง เป็นการเพิ่มภาระให้แก่ภาคศึกษาหรือเขตการศึกษาที่ต้องทำหน้าที่นี้เทศการศึกษาเป็นงานประจำอยู่แล้ว ทำให้มีงานมากขึ้น ทำงาน

¹¹⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, 200 ปี ของการศึกษาไทย, หน้า 127.

¹¹⁵ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, หน้า 118

โดยขาดการวางแผน และขาดการติดตามผลงานอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ขาดข้อมูลที่นำเชื่อถือในการของบประมาณและแสดงผลการปฏิบัติงานไม่ชัดเจนสมบูรณ์พอ ต่อมามีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย ทำให้ต่างสังกัดกันไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ เป็นการก้าวก่ายงานในหน้าที่ของสังกัดอื่น ทั้งที่สถานศึกษาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน จึงเกิดปัญหารวมไปถึงการใช้งบประมาณ การประสานงาน และความสมดุลของอำนาจในการบริหารจากต้นสังกัด เพราะสถานศึกษาในโครงการกับผู้บริหารตัวโครงการอยู่ต่างกระทรวงกัน¹¹⁶

3. ปัญหาจากการดำเนินการตามโครงการโรงเรียนมัธยมแบบประสม

เป็นโครงการเพื่อพัฒนาการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ปรับปรุงให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกวิชาเรียนตามความถนัด ความสนใจทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ปรากฏว่าประสบปัญหาคือ¹¹⁷ การออกแบบอาคารฝึกปฏิบัติงานในโรงเรียนสายสามัญที่ยังไม่เคยมีโรงฝึกงานมาก่อนขาดบุคลากรในการควบคุมและออกแบบการใช้งานให้เหมาะสมถูกต้องตามหลักวิชาและเป็นไปตามสภาพที่จะใช้จริง เพราะสถาปนิก วิศวกร ช่างเขียนแบบ เป็นครูประจำโรงเรียนหรือข้าราชการในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการที่ขอยืมตัวมาช่วยราชการทำให้งานล่าช้า ไม่ได้ผลตามที่กำหนด บางแห่งสถานที่ไม่พอต้องปรับปรุงตัดแปลงห้องเรียนวิชาสามัญเป็นห้องฝึกงานให้ใช้ชั่วคราวทำให้ไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสมกับลักษณะของงานที่จะทำการเปิดสอน

นอกจากนี้วงเงินที่ได้รับจากสำนักงบประมาณก็ล่าช้า และได้น้อยกว่าที่ตั้งไว้ การสั่งซื้ออุปกรณ์ เครื่องมือจากต่างประเทศเข้ามามีปัญหาเรื่องการนำเข้าต้องเสียภาษี ทั้งที่ขอยกเว้นแล้วทำให้ล่าช้าในการนำอุปกรณ์มาติดตั้งและใช้งาน บางชนิดเมื่อไม่ได้ใช้งานนาน ๆ เกิดความเสียหาย เช่น เก้า มีสนิม และหมดสมรรถภาพได้

ยังมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนบุคลากรที่ทำการสอนในสายวิชาต่าง ๆ ที่เหมาะสม และตรงตามสายงาน เพราะยังผลิตได้ไม่ทัน รวมทั้งขาดเจ้าหน้าที่ ช่างเทคนิคที่จะดูแลรักษา ตลอดจนซ่อมบำรุงวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพที่ดีเหมาะสมกับการใช้งานเพื่อการเรียนการสอนโดยตรง จึงเป็นภาระแก่ครูประจำการผู้สอนต้องดูแลไปด้วย

จากพื้นฐานของโรงเรียนสายสามัญที่มุ่งสอนแต่วิชาการเพื่อให้นักเรียนเรียนต่อมหาวิทยาลัย ดังนั้นวิชาด้านอาชีพต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนไม่สนใจที่จะเรียนเท่าที่ควร อีกทั้งตาม

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

¹¹⁷ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, หน้า 142

โครงสร้างของหลักสูตรก็ไม่สามารถเรียนต่อระดับสูงได้เท่ากับนักเรียนที่เรียนสายอาชีวศึกษาโดยตรง จึงทำให้ความนิยมในการเรียนสายนี้ลดลง หรือเรียนเป็นวิชาเสริมวิชาการประกอบหลักสูตรให้จบเท่านั้น จึงไม่ได้ผลตามที่กำหนดไว้

4. ปัญหาจากการดำเนินการตามโครงการปรับปรุงโรงเรียนในชนบท

เป็นโครงการเพื่อพัฒนาโรงเรียนในชนบทให้ดีขึ้น ช่วยให้เด็กในชนบทที่มีเรียนที่ลีในท้องถิ่น ไม่ต้องเดินทางเข้ามาในกรุงเทพ เป็นการกระจายการศึกษา แต่ประสบปัญหาคืองบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอในการปรับปรุงโรงเรียนให้ดีขึ้น รวมทั้งไม่พอที่จะจัดหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้การบรรจุครูไปสอนในพื้นที่ห่างไกลทำให้ไม่เป็นที่พอใจเพียงพอที่จะทำให้ครูไปสอนได้เพราะความไม่สะดวกในการเดินทาง ความปลอดภัยและความเป็นอยู่เนื่องจากบางแห่งไม่มีงบประมาณจัดสร้างบ้านพักหรือจัดสวัสดิการให้เพียงพอ และความก้าวหน้าในสายงานด้วย ทำให้ขาดครูในสาขาต่าง ๆ ที่จะสอนได้ตรงตามสายและไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียนตามเกณฑ์ที่กระทรวงกำหนดไว้¹¹⁸

5. ปัญหาจากการดำเนินการพัฒนาภูมิภาคตามนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

โครงการนี้เป็นการพัฒนาภูมิภาคและพัฒนาประเทศที่มีผลต่อภาคตะวันออกโดยตรง ตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-6 เป็นเวลานาน 10 กว่าปี ทำให้เกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก ปัญหาจากผลกระทบของการพัฒนาที่สำคัญได้แก่ปัญหาด้านมลภาวะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ไม่ว่าจะเป็นอากาศเสีย น้ำเน่าเสีย เสียงดังเกินพิกัด การขยายตัวของเมืองเกิดปัญหาจราจร และสิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล การรुक้าที่ดินและแหล่งน้ำ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ อุบัติเหตุ ชุมชนแออัด สุขภาพจิตเสื่อมโทรม มีความเครียดสูง ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเพิ่มมากขึ้น

ปัญหาที่ตามมาคือปัญหาสังคม เนื่องจากมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น มีผู้คนจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาทำงาน ทั้งชายแรงงาน และตั้งถิ่นฐานอยู่ในภูมิภาคอีกทั้งมีคนทำงานในโรงงานสถานประกอบการต่าง ๆ ที่สัญจรไปมาผ่านภาคตะวันออกเพื่อประกอบธุรกิจหลากหลายรูปแบบ ประชากรเหล่านี้ไม่มีตัวเลขในทะเบียนประชากรที่แน่นอน จึงกระทบต่อการจัดระเบียบทางสังคม

¹¹⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาประจำปี 2511, หน้า 150

ยากแก่การวางแผนให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหาด้านที่อยู่อาศัย อาชญากรรม ยาเสพติด ค่าขายบริการทางเพศ ค่านิยม วัฒนธรรมเปลี่ยนไป รวมไปถึงการกำหนดนโยบายทางสังคม เช่น การวางผังเมือง การถือครองที่ดิน การประกอบอาชีพได้รับผลกระทบไปด้วย¹¹⁹

ทางการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ก็ได้รับผลกระทบด้วยโดยตรง เพราะมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาให้ตอบสนองเพียงพอต่อความต้องการของคน จึงทำได้ไม่เต็มที่นัก ประกอบกับต้องเปลี่ยนแปลงหลักสูตร วิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพสังคม และนโยบายของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป จุดเน้นของนโยบายคือมุ่งพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และพื้นฐานด้านอุตสาหกรรม ซึ่งต้องใช้งบประมาณสูง มีเครื่องมือ เครื่องใช้ประกอบการเรียนการสอนมากขึ้น ในส่วนนี้ก็ขาดงบประมาณที่จะดำเนินการให้เพียงพอในขณะเดียวกันก็ละเลยด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ให้ความสำคัญน้อยลง รongลงไป ละเลยต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม อันเป็นลักษณะที่พึงประสงค์ วัฒนธรรมของคนในสังคมจึงเปลี่ยนไปเป็นวัฒนธรรมแบบบริบเร่ง แข่งขัน กระแสทุนนิยม และธุรกิจเข้ามาแทนวัฒนธรรมแบบเดิม จึงทำให้เกิดปัญหาทางสังคม และวัฒนธรรมตามมา เป็นสังคมวัตถุนิยม บริโภคนิยม วิถีชีวิตแบบพึ่งพาและเรียบง่าย จึงหายไป ศาสนาก็ถูกละเลย ถูกมองข้ามความสำคัญไป การประกอบกิจกรรมทางศาสนาเป็นไปตามประเพณีหรือเพื่อจุดมุ่งหมายแฝงบางอย่าง มิใช่ด้วยจิตศรัทธาหรือด้วยความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอย่างแท้จริง ความคิดแบบใหม่เป็นกระแสผลักดันให้ผู้คนหันห่างศาสนาไปทุกที

การพัฒนาประเทศตามนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกตามโครงการของรัฐ ซึ่งเป็นโครงการใหญ่และสำคัญของชาตินำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคตะวันออกอย่างมาก อย่างไม่เคยเกิดมาก่อนการพัฒนาโครงการนี้เป็นการหวังผลระดับสูง มีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนโฉมหน้าของประเทศในเวทีนานาชาติ คือเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ของเอเชีย การดำเนินการโดยมิได้ตั้งอยู่บนรากฐานของประวัติศาสตร์และสังคมของชุมชนท้องถิ่นที่เหมาะสม นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม เศรษฐกิจ โครงสร้างทางการเมือง และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เท่ากับเป็นการทำลายสังคมนั้นไปด้วยในตัว หากไม่วางแผนให้ครอบคลุมทุกด้าน มุ่งเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป กลับกลายเป็นทำลายมากกว่าสร้างสรรค์

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้เริ่มขึ้นตามแผนพัฒนาโครงการนี้ แม้จะมีผลในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศให้สูงขึ้น แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหา

¹¹⁹ พงมาลย์ สุวรรณรัฐ ไซติ, “ชายฝั่งทะเลตะวันออกแดนอุตสาหกรรมใหม่ของไทย”, วารสารส่งเสริมการลงทุน, 4 มีนาคม 2534, หน้า 10-12.

ด้านสิ่งแวดล้อมและความสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก เพราะขาดระบบการจัดการที่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหามลพิษขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งปัญหานี้ นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาที่ขาดความรอบคอบแล้วส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ ดังนี้¹²⁰

“...ปัญหาความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติและ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของสังคมเมือง โดยไม่สอดคล้องกับอัตราการขยายตัวของบริการ สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ จนเกินขีดความสามารถของ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าวที่จะรองรับทำให้เกิดปัญหา ความแออัด ความสกปรก ขยะมูลฝอย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ ยิ่งไป กว่านั้นลักษณะโครงสร้างภาคอุตสาหกรรมของไทย ซึ่งประกอบด้วย อุตสาหกรรมขนาดเล็ก กระจุกกระจายอยู่ทั่วไป ไม่มีการจัด ระบบแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมที่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหาและมลพิษทางอุตสาหกรรม เมื่อเวลาผ่านไปการควบคุมแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงดำเนินการไปได้โดยยาก ดังนั้น การพัฒนาต้องคำนึงถึงความ ต้องการที่แท้จริงของชุมชน ระบบสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น และ โครงสร้างทางการเมืองประกอบด้วย...”

จากการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่ในรูปของโครงการต่าง ๆ ส่งผลให้เกิด ปัญหาขึ้นในภูมิภาคหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการปฏิบัติงาน การประสานงาน ความ ร่วมมือ ความรู้ความเข้าใจของคนในท้องถิ่น รวมไปถึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วย ปัญหาทั้งหมดเป็นปัญหาที่เกิดจากการดำเนินนโยบายโดยตรง อีกทั้งบาง ปัญหาเป็นผลกระทบจากการดำเนินนโยบายที่มีได้ป้องกันหรือเตรียมการไว้ก่อนจากการสัมภาษณ์ นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องนี้ และข้าราชการผู้มีประสบการณ์ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่นี้ ทำให้ได้ข้อมูล เพิ่มเติมดังนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.สุเมธ เดียววิเศษ อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา และอาจารย์ประจำภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย บูรพา¹²¹

¹²⁰ อานันท์ ปันยารชุน, พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมฉบับใหม่, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535), หน้า 10-12.

¹²¹ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สุเมธ เดียววิเศษ เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ ภาควิชาบริหาร การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

“...การนำนโยบายของรัฐไปดำเนินการในพื้นที่ใดก็ตามข้าราชการและบุคลากรในพื้นที่จะเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนหรือขัดขวางให้งานนั้นสำเร็จหรือล้มเหลวอย่างเรื่องการศึกษา กลไกสำคัญก็คือครู ซึ่งต้องรับทราบนโยบาย และแผนหลักของรัฐ ต้องรู้ต้องเข้าใจและเห็นตรงกันว่ารัฐต้องการดำเนินไปเพื่ออะไร มีเป้าหมายอะไร แต่วิธีการนำไปสู่เป้าหมายอาจมีหลายอย่าง เป็นอิสระที่แต่ละแห่งจะสร้างรูปแบบ โครงการหรือแผนงานเป็นสื่อให้ดำเนินการไปให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนนั้น แต่ในทางปฏิบัติครูไม่ค่อยได้รับทราบในหลักของนโยบายหรือแผน มักได้รับทราบเพียงแต่วัตถุประสงค์ของโครงการที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการเท่านั้น จึงไม่ได้รู้และเข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริงที่เป็นหลักการเป้าหมายใหญ่ ได้รู้เพียงเรื่องย่อย ๆ ที่ทำอยู่ตรงนี้ผู้บริหารเองบางคนก็ไม่ได้รับทราบ เพียงรับนโยบายมาปฏิบัติ และรับทราบเพียงจุดประสงค์ของโครงการเท่านั้นตรงนี้ทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือไม่เข้าใจ บางคนไม่เห็นด้วยไม่ยอมรับก็มี การปฏิบัติงานจึงมีข้อผิดพลาดได้...”

อาจารย์ธีรศักดิ์ เจริญสุข รองผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 12 ให้ทรรศนะว่า¹²²

“...เขตการศึกษาเมื่อก่อนนั้น ตอนนี่เปลี่ยนชื่อเป็นสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มี 12 เขตเหมือนเดิม แต่เดิมทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของครูในเขตนั้น ๆ มีศึกษานิเทศก์ออกนิเทศตามโรงเรียน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างใหม่มีให้ซ้ำซ้อนกัน แต่ละสังกัดก็มีศึกษานิเทศก์ของตน ประถม มัธยม ฯลฯ ก็นิเทศกันเอง ที่นับบทบาทของเขต หรือสำนักงานเลยกลายเป็นผู้ประสานงานของทุกระดับทุกประเภทของการศึกษาในพื้นที่ เน้นการสำรวจ รวบรวมข้อมูล ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา กำกับดูแลด้านนโยบายในภาพรวม มีบ้างที่เป็นโครงการหรือ

¹²² สัมภาษณ์ อาจารย์ธีรศักดิ์ เจริญสุข เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

แผนงานเฉพาะในเรื่องที่เป็นปัญหา ก็ทำวิจัยหรือสำรวจข้อมูลแล้ว รายงานเผยแพร่เป็นข้อมูลให้ทราบ คุณแลเพียงนโยบาย อำนวยการตัดสินใจไม่มีเพราะอยู่ที่โรงเรียนและกรมที่สังกัดดำเนินการ สำนักงานก็มีหน้าที่ส่งเสริม บางครั้งก็มีจัดอบรม ประชุมเพื่อทำความเข้าใจ และรับทราบนโยบายหลัก ซึ่งผู้เข้าประชุมก็มักเป็นผู้บริหาร ผู้ช่วย หรือผู้แทนที่ส่งมาเป็นส่วนใหญ่ ครูบาอาจารย์ผู้ปฏิบัติก็มักไม่ได้เข้าร่วม...”

อาจารย์อรุณ ผลประพุดดี ผู้ช่วยศึกษานิเทศก์อำเภอคลองใหญ่ สำนักงานศึกษานิเทศก์อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด¹²³

“...นโยบายจากส่วนกลางเมื่อส่งต่อมายังเขตหรือจังหวัดในรูปของแผนงาน หรือโครงการนั้น ตอนนี่ดีขึ้นมากก็มีเอกสารรายละเอียดชี้แจงจุดมุ่งหมายและมีขั้นตอนดำเนินการดี ทำให้ผู้ปฏิบัติ ถ้าตั้งใจศึกษาและสนใจก็จะเข้าใจขึ้น ปฏิบัติได้ตามจุดประสงค์ เมื่อก่อนนะอาจารย์ไม่เข้าใจกันเลย รู้แต่ว่าต้องทำ ทำเรื่องนั้น เรื่องนี้ เพราะอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างง่าย ๆ สั้น ๆ เท่านั้น ก็ยุ่งเหมือนกัน เป็นการเพิ่มงานและทำตามสั่ง บางครั้งสร้างความไม่พอใจ ทำไปไม่มีใครเห็น เพราะเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ แต่เดี๋ยวนี้มีการประชุม รับทราบนโยบาย บางแห่งดีมากระบบดี คือจังหวัดรับนโยบายมาเรียกประชุม ผ.อ. ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ชี้แจงให้ทราบ บางโรงเรียนผู้บริหารก็ไปดำเนินการชี้แจงต่อ ทำให้เข้าใจดีขึ้น ข่าวสาร สื่อมวลชนก็ช่วยให้ข่าว ครูที่สนใจก็รับทราบได้ แม้อยู่ไกลไปในอำเภอนอก ๆ ก็ไม่มีปัญหาครับ อยู่ที่ระบบการประสานงานของแต่ละที่จะดำเนินการ...”

อาจารย์วิชา มานะดี หัวหน้าการประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว¹²⁴

“...เรื่องการประสานงานเป็นสิ่งสำคัญครับอาจารย์ เพราะผู้ไปรับนโยบายคือผู้บริหารต้องทำความเข้าใจกับหลักการให้ดีและถูกต้อง

¹²³ สัมภาษณ์ อาจารย์อรุณ ผลประพุดดี เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ณ ที่ทำการมหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตจันทบุรี โดยผู้วิจัย

¹²⁴ สัมภาษณ์ อาจารย์วิชา มานะดี เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ณ หน่วยการสอนมหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัย

เพราะเป็นเสมือนตัวแทนไปรับเรื่องมา เมื่อรับมาแล้วต้องประสานงานจะได้เข้าใจตรงกัน ปฏิบัติได้ไปในทิศทางเดียวกัน ปัญหาจะน้อยลง อยู่ที่ระบบของแต่ละที่ กลไกตรงนี้สำคัญ บางคนรับเรื่องมาแล้วเฉยเลย หรือสั่งการต่อตามหน้าที่ หรือคิดว่าตนมีอำนาจสั่งได้ ก็สั่งต่อไป ตรงนี้เกิดความไม่เข้าใจ สร้างปัญหามาก ถ้าทำตัวเป็นผู้ประสานงานที่ดีจากส่วนกลางสู่จังหวัด จังหวัดสู่อำเภอ อำเภอสู่กลุ่มโรงเรียน สู่โรงเรียน ก็เป็นตามลำดับขั้นตอน การทำงานก็ราบรื่น แล้วเดี๋ยวนี้ข้อมูล ข่าวสาร เผยแพร่ไปรวดเร็ว ทำให้ทราบเรื่องกันอยู่แล้ว ถ้ามีประชุมชี้แจง พบปะเจรจากันก็ยังกระชับความเข้าใจดีขึ้น...”

อาจารย์อำนาจ บุญประเสริฐ ศึกษาธิการอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี¹²⁵

“...นโยบายมักเป็นหลักการกว้าง ๆ เวลาดำเนินการต้องมีแผนปฏิบัติงาน อาจเป็นรูปของโครงการ แผนงานหรือกิจกรรมก็ได้ ที่นี้ถ้ามีเรื่องเดียวอย่างเดียวก็นักไม่มีปัญหาทำได้แล้วก็หมดไป แต่ถ้ามีหลายโครงการ หลายงาน แยกออกไป และต้องทำต่อเนื่องจะมีความซับซ้อนมากขึ้นนะครั้นอาจารย์ ถ้าทำความเข้าใจกันไม่ดี ไม่ชัดเจน ตรงนี้ก่อปัญหามาก ครูบาอาจารย์ก็มีงานสอนมากอยู่แล้ว แทนที่จะทำหน้าที่ให้เต็มที่ กลับต้องมีกิจกรรมพิเศษเพิ่มขึ้น แบ่งเวลาสอนไปและไม่เข้าใจว่าทำไปเพื่ออะไร ผู้บริหารกับอาจารย์ต้องเข้าใจตรงกัน เห็นจุดหมายทิศทางเดียวกันแต่เวลาทำให้อิสระในการดำเนินงาน จะช่วยได้ ความจริงระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียนต้องประสานกันให้ดี กลมเกลียวกัน ปัญหา ก็จะลดลง...”

จากที่กล่าวมาแล้วแสดงว่าปัญหาของการปฏิบัติงานในพื้นที่เกิดจากความไม่เข้าใจหรือเข้าใจไม่ตรงกัน ระหว่างผู้บริหารกับผู้ปฏิบัติ ทั้งที่ 2 ส่วนนี้จะต้องสัมพันธ์กันเพราะเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้งานดำเนินไปได้ ดังนั้น การประสานงาน การทำความเข้าใจให้ตรงกัน จะช่วยให้เห็นภาพของงานทั้งหมด และมีทิศทางในการดำเนินงานอย่างมีเป้าหมาย ก็จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ แม้ว่าการพิจารณาตามสายงานพบว่ามีขั้นตอน มีลำดับตามสายงานมากมายหลายระดับก็ตาม

¹²⁵ สัมภาษณ์ อาจารย์อำนาจ บุญประเสริฐ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ณ หน่วยการสอน มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัย

แต่การประสานงานจากนโยบายใหญ่ของผู้มีอำนาจ มีบทบาทในการกำหนดนโยบายกับโครงการหรือแผนงานต่าง ๆ ที่นำไปปฏิบัติในพื้นที่ หากมีการประสานงานที่ดีให้เกิดความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันแล้ว ปัญหา ก็จะลดน้อยลงไป

อีกส่วนหนึ่งที่เป็นปัญหาอันเกิดจากผลกระทบของการพัฒนาที่นอกเหนือจากความไม่เข้าใจในการปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าวข้างต้น ปัญหาที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องเผชิญอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษที่เกิดขึ้นอยู่ในภาคตะวันออก ปัญหานี้มีผู้ปฏิบัติงานอยู่ในภูมิภาคเป็นเวลานาน เห็นการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด ได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาน่าสนใจ ดังนี้

รองศาสตราจารย์มีชัย วรสายัณห์ อาจารย์ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁶

“...ที่จริงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการพัฒนา ก่อนอื่นควรเข้าใจก่อนว่าจะพัฒนาอะไร เหมาะสมแค่ไหน ผมว่าจุดแรกที่ต้องคำนึงถึงก็คือลักษณะทางกายภาพของภูมิภาค ต้องทำความเข้าใจให้ดี ภาคตะวันออกแต่เดิมเป็นมา เป็นสวนเป็นไร่ และประมงชายฝั่ง คือเป็นเขตเกษตรกรรม ที่ดินเป็นที่ราบส่วนมากและเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล เป็นน้ำเค็มกับน้ำกร่อย การประมงน้ำเค็มและเลี้ยงสัตว์น้ำกร่อย พวกกุ้ง หอย เป็นอาชีพของคนในท้องถิ่นมานาน กระนั้นก็มีปัญหาเรื่องน้ำจืด มีแหล่งน้ำจืดน้อยนะ ในภูมิภาค อย่างชลบุรีก็ไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่านเลย การขาดน้ำในหน้าแล้งจึงมีเหล่านี้ก็เป็นปัญหาของภูมิภาคอยู่แล้ว ไหนจะการขยายตัวของเมือง แหล่งท่องเที่ยว แหล่งงาน ทำให้ผู้คนสัญจรไป-มากระทบต่อสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก็เป็นปัญหาอีก ที่นี้ตามนโยบายจะเปลี่ยนโฉมหน้ากันเลยจากเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม จากชีวิตแบบพึ่งพาเป็นชีวิตแบบธุรกิจ จากสาวชาวไร่ ไปเป็นสาวโรงงาน สาวออฟฟิศ เร็วไปไม่ได้ฝึกหัด เตรียมตัว

¹²⁶ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์มีชัย วรสายัณห์ เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

หรือปรับเปลี่ยนเรียนรู้ค่อยเป็นไป ปัญหาที่ต้องมีอยู่แล้ว ผมจึงว่าข้อมูลพื้นฐานนี้สำคัญมากในการวางแผนพัฒนา...”

อีกทรงคนะหนึ่งจาก รองศาสตราจารย์เพ็ญแข วัจนสุนทร อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย อดิศาตคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา¹²⁷

“...พื้มองปัญหาสิ่งแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงในสายตาของคนทีอาศัยอยู่ในพื้นที่มา 3 ทศวรรษ เห็นเลยว่แถบนี้อุดมไปด้วยป่าไม้ทีมีค่า ทรัพยากรต่าง ๆ มากมาย อุดมสมบูรณ์จนกล่าวว่เป็นเพชรเมืองไทย วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน วัฒนธรรมเป็นแบบพึ่งพา เรียบง่าย แต่อดทน ขยัน ทำงานอย่างมีความสุข ความอดอยากไม่มีเพราะมีทีทำกินอย่างเพียงพอ ปัญหาสังคมน้อยมาก ต่อมา เมื่อมีนโยบายเร่งรัดอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็มุ่งเน้นไปทางเดียว แม้ในแผนพัฒนาจะเขียนไว้ด้วยเรื่องให้รักษาสิ่งแวดล้อม และมีหน่วยงานทีรัฐบาลตั้งขึ้นมารับผิดชอบโดยตรงก็ตาม แต่ก็ขาดการปลูกฝังจิตสำนึกต่อสังคม บางครั้งการทำผิดเช่นรุกป่าทีสาธารณะหรือรุกป่าแม่น้ำลำคลอง กีดขวางทางสัญจร ก็ไม่เป็นอะไร ยังอยู่ได้ ดังนั้นสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตจึงถูกรบกวนอย่างรุนแรง ตรงนี้เห็นกันแล้วชัด ๆ น่าจะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ให้ผู้เกี่ยวข้องได้ตระหนัก ปรับแผนพัฒนาให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้เรื่องการท่องเที่ยวก็เหมือนกัน ธรรมชาติแถบนี้ยังมีอีกมาก เมืองจันทร์ เมืองตราด ก็ต้องมีการวางแผนให้ดีเหมือนกัน มิเช่นนั้นก้หนีไม่พ้นปัญหาสภาวะแวดล้อมอย่างทีชล ทีระยอง เจออู้อยู่แน่...”

รองศาสตราจารย์สุชาติ เกาทอง คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้ให้ทรงคนะและแนะนำเพิ่มเติมว่¹²⁸

“...โดยจุดเน้นของการพัฒนาทีผ่านมาทีตามกระแสเศรษฐกิจและความต้องการของผู้บริหาร คือสนับสนุนด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ ทั้งทีพื้นเดิมเป็นอีกด้านหนึ่ง ตรง

¹²⁷ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์เพ็ญแข วัจนสุนทร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2540 ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

¹²⁸ สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สุชาติ เกาทอง เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 ณ สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา โดยผู้วิจัย

นี้เลยเกิดปัญหาแล้วส่งผลกระทบต่อการพัฒนา เพราะทำให้ไม่สมดุล เช่น ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ถูกละเลย ไม่ได้ส่งเสริม แม้มีอยู่ในนโยบาย แต่ก็เหมือนไม้ประดับเท่านั้นงบประมาณก็มีจำกัด คนที่จะทำอย่างจริงจังเลยหมดกำลังใจ ขาดแรงจูงใจ แต่ต่อมามีนโยบายชัดเจนขึ้นว่าจะต้องส่งเสริมด้านนี้ด้วย เลยมีโครงการต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยก็มีโครงการจัดตั้งหอศิลปวัฒนธรรม ระดับจังหวัด ก็มีคณะกรรมการศึกษาและดำเนินการจัดกิจกรรมเรื่องนี้ ทุนวิจัยก็มีให้ศึกษาด้านนี้ โดยเฉพาะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกันมากขึ้น กลายเป็นความต้องการของสังคมให้หันกลับมาใช้ภูมิปัญญาไทย พื้นฟูวิถีชีวิตไทยแบบเดิม อยู่อย่างไทย เป็นไปตามวิถีเดิมอันเป็นรากฐานของสังคมเรา ซึ่งเราก็นึกไม่พ้นอยู่ดี และสอดคล้องกับหลักของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาแบบยั่งยืนและแก้ปัญหาวัตถุนิยมไปด้วยได้...”

จากการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่แล้วก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นผลกระทบจากการดำเนินนโยบายโดยตรงที่ผู้บริหารผู้เกี่ยวข้องจะได้เป็นตัวอย่างแล้วนำไปเป็นข้อมูลประกอบการกำหนดคนนโยบายเพื่อการพัฒนาในทางสร้างสรรค์ต่อไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมและได้ผลดีตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายจากการพัฒนาซึ่งแต่เดิมได้มุ่งหมายไว้ว่าจะทำให้ดีขึ้นอยู่แล้วโดยเจตนากรณีแต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็เป็นข้อควรระวังให้ต้องคำนึงถึงด้วยที่ต้องแก้ไขให้ดีขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งที่มาของการกำหนดและดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาภาคตะวันออก รวมทั้งพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่สำคัญได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันรัฐสภา และหน่วยงานของรัฐในระบบราชการที่สำคัญ คือ กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้มีบทบาทด้านการศึกษาโดยตรง และมีบทบาทร่วมกันในกระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายหน่วยงานของรัฐ นับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่ อันปรากฏออกมาในรูปของโครงการ มีสำนักงานมีคณะกรรมการรับผิดชอบ ดูแลกำกับด้านหลักการและแนวทางปฏิบัติ แต่กลไกสำคัญในการที่ทำให้โครงการต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวก็คือผู้ปฏิบัติ ได้แก่ ข้าราชการในส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ซึ่งบางกลุ่มได้กลายเป็นปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ สาเหตุเนื่องจากการที่มีใ้รับทราบให้เข้าใจและรู้ถึงหลักการที่จะต้องปฏิบัติ ตลอดจนเป้าหมายและ

ทิศทางในการปฏิบัติให้เข้าใจอย่างชัดเจน ขาดการประสานงานอย่างดี จึงทำให้มีปัญหา และเกิดการเข้าใจผิดไปจากวัตถุประสงค์ได้

ผลการวิเคราะห์ในประเด็นนี้คือนโยบายต่าง ๆ นั้น รัฐบาลมีขั้นตอนในการพิจารณาผ่านกระบวนการทางรัฐสภา มีผู้แทนราษฎรเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้เป็นรูปธรรม เมื่อประกาศออกมาเป็นนโยบายแล้ว นโยบายมีลักษณะเป็นแนวทางอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติได้ แต่วิธีการปฏิบัติจะเป็นเช่นไรในรายละเอียดเป็นเรื่องของหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวข้องโดยตรงจะนำไปดำเนินการในรูปของโครงการต่าง ๆ ใช้ปฏิบัติในพื้นที่ มีการดำเนินการตามลำดับขั้นของสายงานการบังคับบัญชาตามระบบ แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีใดในการปฏิบัติงาน ต่างก็เป็นไปเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนาที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้มีข้อสังเกตประการหนึ่งจากการสัมภาษณ์ ได้ข้อสรุปว่า โดยภาพรวมนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ปัญหาอยู่ที่การดำเนินการไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณไม่เพียงพอ ความไม่พร้อมของท้องถิ่นที่จะรองรับนโยบายของรัฐไปปฏิบัติ การไม่เข้าใจหรือเข้าใจไม่ตรงกันของผู้ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ รวมทั้งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของผู้คนแต่เดิม ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ไม่พึงปรารถนาได้

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์นโยบายด้านการศึกษาและสังคมที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาคและพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งแต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2535 นั้น เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาพัฒนาการของภูมิภาคทางด้านการศึกษาและสังคม นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการพัฒนาภาคตะวันออก องค์กร สถาบัน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดและดำเนินนโยบาย ผลกระทบที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออก โดยการใช้เอกสารการกำหนด การดำเนินนโยบายของรัฐบาลแต่ละสมัย เป็นแหล่งข้อมูลในการวิเคราะห์ ประกอบกับการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง และบุคคลผู้ปฏิบัติตามนโยบายในท้องถิ่น ด้วยวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า รวมทั้งสัมภาษณ์นักวิชาการผู้ศึกษาเรื่องนี้ให้ข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับภูมิภาค เป็นการอ้างอิงเพื่อยืนยันและตรวจสอบข้อมูลจากหลาย ๆ ด้าน เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหาในการวิเคราะห์ให้สมบูรณ์ขึ้น

ผลจากการวิเคราะห์โดยอาศัยกรอบแนวความคิดและทฤษฎีขององค์ประกอบในการกำหนดนโยบายของรัฐ อันได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานทางด้านสภาพทางภูมิศาสตร์ ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจของภูมิภาค เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องให้ความสำคัญในการกำหนดนโยบายของรัฐ เพราะแต่ละปัจจัยเป็นรากฐานที่มีลักษณะเฉพาะตัวอยู่ในภูมิภาค ซึ่งส่งผลให้ประชากรในภูมิภาคมีความแตกต่างไปจากประชากรในภูมิภาคอื่นในด้านความคิด ความรู้สึก ทักษะคติ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในภูมิภาคนี้ อันที่จริงแล้วชุมชนในภูมิภาคตะวันออกเป็นชุมชนเก่าแก่ มีการรวมตัวกันตั้งถิ่นฐานและสืบสานวัฒนธรรมของตนมาจนมีลักษณะเป็นของภูมิภาคที่มีความแตกต่างบางประการกับประชากรในภาคกลาง ลักษณะดังกล่าวจากปัจจัย 5 ประการนั้น มีผลกระทบต่อการพัฒนาภูมิภาคนี้มาแล้ว ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ดังนี้คือ

ปัจจัยทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ ภาคตะวันออกมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบ มีเนินเตี้ยสลับภูเขา มีที่ราบตามแนวชายฝั่งทางตอนล่างของภาค และที่สูงเป็นป่าละเมาะจนถึงป่าที่บบางตอนบนและทางตะวันออกของภาค มีภูมิอากาศไม่ร้อนจัดหรือหนาวจัดจนเกินไป มีฝนตกชุกในฤดู

มรสุมได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมด้วย แม่น้ำมีน้อยมักเป็นสายสั้น ๆ มีแม่น้ำสายหลักเพียงสายเดียว คือแม่น้ำบางปะกง บางจังหวัดไม่มีแม่น้ำสายหลักผ่าน เช่น จังหวัดชลบุรี ทำให้มีปัญหาขาดแคลนน้ำจืดในบางปี ทางตอนใต้ของภาคมีแนวชายฝั่งทะเลตั้งแต่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด รวมระยะทางยาวประมาณ 300 กิโลเมตร และทางตะวันออกของภาคมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน คือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา เป็นระยะทางตั้งแต่จังหวัดสระแก้ว จันทบุรี และตราด ยาวประมาณ 500 กิโลเมตร ทำให้ภาคตะวันออกเป็นหน่วยทางภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญในด้านที่เป็นประตูทางทะเล และด้านภูมิรัฐศาสตร์คือเป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้านที่สำคัญทางหนึ่งของประเทศ

ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ ดินแดนทั้ง 8 จังหวัดในภาคตะวันออกเป็นชุมชนโบราณ มีหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อยู่ในบริเวณนี้มาแต่โบราณ ซึ่งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอหลายแห่งในพื้นที่เคยเป็นชุมชนเก่า มีชื่อเสียงและมีความเป็นมาสืบต่อจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น เมืองลับแล ดงละคร พนัสนิคม บางปลาสร้อย อ่างศิลา สามมุก หนองมน บางพระ ศรีราชา สีซัง เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเคยรวมตัวกันเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ อย่างเช่น ล้านนา ทวารวดี หรือศรีวิชัย จะมีบ้างเท่าที่มีหลักฐานได้แก่ ทางตอนเหนือของภาคในเขตปราจีนบุรี และสระแก้ว เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทางภาคอีสานตอนใต้ เพราะมีโบราณสถานโบราณวัตถุ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเหมือนกับปราสาทหินของภาคอีสาน ส่วนทางด้านจันทบุรี และตราด ปรากฏหลักฐานว่ามีความรุ่งเรืองเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจันทบูร หรือเวียงกาไว ซึ่งเป็นอาณาจักรขอมที่มีอิทธิพลขยายอาณาเขตเข้ามาสมัยที่เรืองอำนาจ เมืองชลบุรีมีหลักฐานปรากฏอยู่มากกว่าจังหวัดอื่นในฐานะที่เป็นเมืองท่าชายทะเล เป็นหัวเมืองชั้นจัตวาในสมัยกรุงศรีอยุธยา และส่งส่วยไม้แดงให้แก่ส่วนกลาง ในภาพรวมแล้วทุกจังหวัดพัฒนาขึ้นมาจากหัวเมืองชายทะเล เมืองท่า และขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ จนมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองท่า เมืองหน้าด่านทางตะวันออกของกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งเป็นเมืองกำลังพลสำรองและเป็นกองหนุนช่วยเหลือส่วนกลางในยามศึกสงครามหลายครั้ง นอกจากนั้นในยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางยังเป็นสถานที่ประพาส แปรพระราชฐานของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระองค์ จึงเป็นดินแดนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งเช่นกัน

ด้านการเมืองและผลประโยชน์ของชาติ ดินแดนภาคตะวันออกมีส่วนสัมพันธ์กับการเมืองและผลประโยชน์ของชาติมาตั้งแต่อดีต ทั้งการเมืองภายในประเทศและต่างประเทศ ที่กระทบต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของชาติโดยตรง เพราะเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันออก เมื่อเขมรเรืองอำนาจมักล้ำพรมแดนเข้ามาปล้นสดมภ์ชาวบ้านอยู่ประจำ และเมื่อไทยยกทัพไปปราบก็ต้องผ่านดินแดนแถบนี้อยู่เสมอ หรือช่วงวิกฤตการณ์ที่เกิดกรณีพิพาทกันทางด้านอินโดจีนระหว่างไทย

กับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 ดินแดนแถบนี้ได้รับผลกระทบโดยตรงในฐานะเป็นเมืองท่าชายทะเล เป็นปราการด่านหน้า และเป็นตัวประกันในการต่อรองระหว่างไทยกับฝรั่งเศส โดยเฉพาะเมือง จันทบุรี และตราด ถูกฝรั่งเศสยึดครองอยู่นานถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมทำสัญญายกดินแดนฝั่งซ้าย และฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส จึงได้ 2 จังหวัดคืนมา ภูมิภาคตะวันออกจึงเป็นดินแดนที่สำคัญของประเทศทางด้านยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติและการรักษาผลประโยชน์ของชาติ หลายครั้งทั้งทางบกและทางทะเล

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ประชากรในภาคตะวันออกประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่าพันธุ์ และหลายศาสนา เนื่องจากมีการอพยพของคน โยคย้ายและตั้งถิ่นฐานอย่างมาก ตั้งแต่อดีตมา มีทั้งชาวไทยที่อยู่กันมาแต่เดิม ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ช้านาน จนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ชาวไทยมุสลิมที่มาตั้งถิ่นฐานทางภาคตะวันออกของกรุงเทพและต่อเนื่องมาถึงดินแดนแถบนี้มีจำนวนมากเป็นที่สองรองจากดินแดนสี่จังหวัดภาคใต้ ในอดีตมีชาวลาว ชาวเขมร ชาวมอญ อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่และยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ชาวเขมรมีมากขึ้นในระยะมีสงครามภายในประเทศทำให้อพยพเข้ามาอยู่กันมาก ชาวตะวันตกที่เข้ามาค้าขาย เผยแพร่ศาสนาตั้งแต่อดีตก็ยังคงอาศัยอยู่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ชาวลาวก็มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อยที่เข้ามาเมื่อมีสงครามกลางเมืองภายในประเทศ อีกทั้งยังมีชนกลุ่มน้อยที่อยู่มาแต่เดิมได้แก่ ชาวกะเหรี่ยง และชาวชอง เป็นกลุ่มที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างกันไป แต่ไม่ปรากฏว่ามีปัญหาเรื่องเชื้อชาติ ศาสนาที่ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง เพราะแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีการผสมผสานกันมาระยะหนึ่ง และอยู่ร่วมกันได้เป็นปกติ โดยมีจิตสำนึกของความเป็นคนไทย ไม่มีชนกลุ่มน้อยที่กระทบต่อความมั่นคง

จากจำนวนประชากร 3 ล้านคนเศษ ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ มีศาสนาอิสลาม และ คริสต์รองลงไป ลักษณะทางสังคมยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมในชนบท ส่วนในสังคมเมืองเป็นสังคมธุรกิจ พาณิชยกรรม และบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลมีลักษณะเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีวัฒนธรรม ตำนานท้องถิ่น ความเชื่อ ประเพณีของภูมิภาคที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่ เช่น ประเพณีวิ่งควาย ประเพณีวันไหล ประเพณีกองข้าว เป็นต้น

สำหรับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ภาคตะวันออกมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ทั้งป่าไม้ แร่ธาตุ ผักผลไม้ และทรัพยากรในทะเล ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร เป็นการเกษตรที่มีครบถ้วนทุกด้าน ทั้งเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ประมง ป่าไม้ และทำเหมืองแร่ ภูมิภาคนี้จัดได้ว่าเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่ใหญ่และสำคัญมากของประเทศด้วย

นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศมานานแล้ว สถานที่ท่องเที่ยวในภาคตะวันออกไม่ว่าจะเป็นทะเล น้ำตก ป่าไม้ ภูเขา เกาะแก่งต่าง ๆ รวมไปถึงโบราณสถานก็ทำรายได้ให้แก่ประเทศเป็นอันมาก เมื่อมีการขุดพบก้าชรรรมชาติ และน้ำมันในอ่าวไทย ภาคตะวันออกก็

กลายเป็นเขตเศรษฐกิจและเขตพัฒนาที่สำคัญระดับประเทศขึ้นมา เป็นแหล่งการจ้างงาน เป็นตลาดแรงงานแห่งใหญ่ของประเทศ รวมทั้งเป็นแหล่งการลงทุน การค้า และธุรกิจหลายอย่างที่สำคัญ จัดว่าเป็นเขตเศรษฐกิจที่ดีของประเทศ เมื่อพัฒนาเป็นเมืองอุตสาหกรรมตามแผนพัฒนาได้แล้ว ภูมิภาคตะวันออกนี้จะกลายเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชียอาคเนย์ตามแผนงานที่คาดหมายไว้

ผลการจากวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษา และสังคมในทุกสมัยปรากฏว่ารัฐบาลเกือบทุกชุดได้ประกาศนโยบายด้านการศึกษาไว้อย่างชัดเจนในภาพรวมว่าจะพัฒนาการศึกษาระดับใด เรื่องอะไร หรือเกี่ยวกับด้านใดของการศึกษา ตามบริบทของความจำเป็นและความเหมาะสมในแต่ละช่วงเวลาที่กำหนดนโยบาย มีรัฐบาลเพียงบางชุดที่ขึ้นมาบริหารประเทศเป็นการชั่วคราว และบริหารประเทศอยู่เป็นเวลาดสั้น ๆ จึงไม่มีนโยบายของรัฐที่ชัดเจน นอกจากนี้ นโยบายของรัฐบาลบางชุดก็มีได้ระบุเรื่องการศึกษาไว้โดยตรง แต่ได้ระบุไว้ในส่วนของนโยบายสังคมเพื่อพัฒนาสังคมด้วยการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในตัวมนุษย์ จึงกำหนดเรื่องการศึกษา การฝึกอบรมและการพัฒนาตนเองไว้เป็นส่วนหนึ่งด้วย จากข้อค้นพบแสดงให้เห็นเลยว่าไม่มีรัฐบาลชุดใดในประวัติศาสตร์ตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมาที่ได้ระบุนโยบายการพัฒนาภูมิภาคใดไว้อย่างชัดเจน เป็นการเฉพาะ เพียงแต่ระบุไว้เป็นแนวทางกว้าง ๆ เท่านั้น นอกจากนี้ นโยบายของส่วนกลางเมื่อดำเนินการแล้วมักมีผลกระทบไปยังภูมิภาคด้วย ซึ่งระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ถึง 2535 สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกได้เป็น 4 ระยะ ดังนี้

1. ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2488) เป็นระยะที่ผู้บริหารประเทศใช้หลัก 6 ประการของคณะราษฎรเป็นหลักในการดำเนินการบริหาร อันมีข้อกำหนดประการหนึ่งว่าจะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร ด้วยเหตุผลที่อ้างว่าการไม่รู้หนังสือของประชาชนทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยเพราะไม่เข้าใจในระบอบการปกครอง จึงต้องเร่งขยายและพัฒนาการศึกษาให้ประชาชนได้เรียนอย่างทั่วถึงอย่างน้อยตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ได้มีการออกร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและผู้มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้งว่าต้องจบการศึกษาขั้นต่ำตามเกณฑ์การศึกษาเป็นอย่างน้อยจึงจะมีสิทธิดังกล่าว

การดำเนินนโยบายที่สำคัญคือขยายโรงเรียนประถมศึกษาออกไปทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคพร้อมกันหลายแห่งทั่วประเทศ ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และ 2479 เป็นแนวทางจัดการศึกษา มีการขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาออกไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้ประชาชนในภูมิภาคได้มีโอกาสศึกษาต่อ รวมทั้งปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาตามหัวเมืองให้มีคุณภาพขึ้นจนจบแล้วสามารถเรียนต่อระดับมัธยมในจังหวัดนั้นได้ อีกทั้งมีการรณรงค์เรื่องการเรียนรู้

หนังสือของผู้ใหญ่ที่พ้นวัยเรียนไปแล้วให้ได้รู้หนังสือด้วยการส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ. 2483

ต่อมาระหว่างปี พ.ศ. 2484-2488 ประเทศไทยตกอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจำเป็นต้องเปลี่ยนนโยบายการบริหารประเทศใหม่เพื่อความปลอดภัยของประเทศ ทำให้การศึกษาหยุดชะงักไประยะหนึ่งและได้รับความเสียหายจากสงคราม โรงเรียนหลายแห่งเป็นค่ายพักของทหารญี่ปุ่นต้องปิดทำการเรียนไป โรงเรียนหลายแห่งในกรุงเทพฯย้ายมาเปิดทำการสอนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อหลบภัยสงคราม และหลายแห่งยังเปิดสอนอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ผลกระทบจากสงครามก็ทำให้เกิดผลเสียกับการศึกษาหลายประการ เช่น การปิดเรียนบ่อยเนื่องจากภาวะฉุกเฉิน และเกิดน้ำท่วม มีการเปลี่ยนแปลงการเขียนคำในภาษาไทย เปลี่ยนแปลงการนับเวลาเรียนรวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียน เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต การแต่งกายแบบใหม่ เปลี่ยน พ.ศ. การนับปีใหม่ เปลี่ยนเนื้อร้องเพลงชาติและเพลงสรรเสริญพระบารมีใหม่ นอกจากนี้ โรงเรียน วัสดุ อุปกรณ์การเรียนได้รับความเสียหายจากการถูกโจมตีทางอากาศ สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาตกลงไปอย่างมาก ส่งผลให้การพัฒนาการศึกษาประสบปัญหาในเวลาต่อมาและนโยบายของรัฐบาลในช่วงนี้สร้างความไม่พอใจให้กับประชาชน เนื่องจากไม่เข้าใจว่าทำไมรัฐบาลต้องดำเนินการเช่นนั้น

2. ภายหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงเหตุการณ์รัฐประหาร (พ.ศ. 2488-2500) เป็นระยะที่เปลี่ยนผู้บริหารมาเป็นรัฐบาลสายพลเรือน ในช่วงแรกเพื่อดำเนินการแก้ไขสัญญาที่ทำไว้ในช่วงสงครามและรักษาสถานภาพของประเทศ รัฐบาลดำเนินนโยบายผ่อนผันและยกเลิกกฎเกณฑ์บางอย่างที่รัฐบาลสมัยสงครามทำไว้ ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาประเทศและพัฒนาการศึกษาไปพร้อม ๆ กัน มีการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมหลายอย่าง เช่น ออกพระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 ตั้งคุรุสภา ในปี พ.ศ. 2488 เพื่อพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของครูโดยตรง สำรวจความเสียหายที่โรงเรียนและสถานศึกษาได้รับในช่วงสงครามเพื่อดำเนินการปรับปรุง ซ่อมแซมให้ดีขึ้น ขยายการศึกษาระดับสูงคือระดับมัธยมปลาย อาชีวศึกษา และการฝึกหัดครูออกไปยังส่วนภูมิภาค ยกกระดับครูโรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนเทศบาลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือน เพิ่มวุฒิกูให้สูงขึ้น เพิ่มเงินเดือนครูและมีทุนให้ผู้เรียนดีมาเรียนครู

ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ทำให้มีผลต่อการพัฒนาการศึกษาอย่างมาก เพราะได้รับทุน ผู้เชี่ยวชาญ ความช่วยเหลือปรับปรุงการศึกษาใหม่ มีการประกาศใช้แผนศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายการศึกษาให้เรียนโดยการฝึกปฏิบัติด้วย โดยมีเครื่องมือ อุปกรณ์ สื่อการสอนประกอบการเรียน มีการฝึกอบรมครูเพิ่มเติมในด้านวิธี

การสอน การจัดทำคู่มือแบบเรียน การผลิตสื่อ ตลอดจนวิธีการวัดและประเมินผลการเรียนแบบใหม่ มีทุนให้ไปศึกษา ดูงานเพื่อเพิ่มพูนทักษะและประสบการณ์ในต่างประเทศ

นอกจากนี้ยังส่งเสริมและพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ให้มีคุณภาพและได้มาตรฐาน โดยให้เงินอุดหนุนโรงเรียน กำหนดอัตราเงินเดือนครูและอัตรากារเก็บค่าเล่าเรียนให้เหมาะสม สนับสนุนให้เปิดโรงเรียนราษฎร์ขึ้นในส่วนภูมิภาค และปรับปรุงโรงเรียนรัฐบาลให้เป็นตัวอย่างโรงเรียนแบบใหม่ มีการทดลองการจัดโรงเรียน การสอนแบบใหม่ขึ้นหลายแห่งในโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ชลบุรี อยุธยา และขยายการผลิตครูระดับปริญญา โดยจัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน เพื่อขยายการศึกษาระดับสูงออกสู่ภูมิภาค จัดตั้งโรงเรียนสาธิตพิบูลบำเพ็ญ เพื่อเป็นโรงเรียนสาธิตของวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน จัดตั้งวิทยาลัยบางแสนเป็นโรงเรียนประจำชายตามแบบอย่างโรงเรียนในประเทศอังกฤษ รวมทั้งมีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนอาชีวศึกษา และโรงเรียนเทคนิคขึ้นอีกหลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะเวลานี้เป็นช่วงที่พัฒนาการศึกษาและพัฒนาวิชาชีพครูไปพร้อม ๆ กันหลายด้าน และเป็นรากฐานสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแหล่งทดลองเพื่อพัฒนาปรับปรุงการศึกษาและเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของภาคกลางในเวลาต่อมา

3. ภายหลังจากเหตุการณ์รัฐประหารจนถึงเหตุการณ์มหาวิปโยค (พ.ศ. 2500-2516) เป็นระยะที่มีเหตุการณ์ทางการเมืองอันเกิดจากมีความเคลื่อนไหวและตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน นิสิตนักศึกษากันมากขึ้น พร้อมไปกับนโยบายการเร่งรัดพัฒนาประเทศทุกด้าน รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาการศึกษาควบคู่ไปกับการกระจายอำนาจบริหารการศึกษาออกสู่ภูมิภาค มีการจัดแบ่งภาคศึกษาทั่วประเทศออกเป็น 12 ภาค ซึ่งต่อมาเรียกว่าเขตการศึกษาสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคศึกษา 12 โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2500 จากนั้นมีนโยบายของการศึกษาออกไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคให้ครบทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาระดับสูง เพื่อสร้างศูนย์กลางทางวิชาการ สร้างบุคลากรที่มีความรู้ให้กระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ต้องมารวมกันอยู่แต่ในกรุงเทพฯ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีโรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนการช่าง โรงเรียนเกษตรกรรม เกิดขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ชลบุรี อยุธยา หลายแห่ง มีโครงการพัฒนาการศึกษาส่วนภูมิภาค แบ่งหน้าที่ให้ภาคศึกษาแต่ละภาครับไปดำเนินการและช่วยประสานงานโดยตรง พร้อมทั้งประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เป็นแนวทางจัดการศึกษาและขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี

ต่อมาเมื่อรัฐบาลมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2504 รัฐบาลดำเนินการบริหารประเทศตามแผนพัฒนา มีการกำหนดแผนพัฒนาการศึกษาเพื่อวางแผนทางการพัฒนาคู่กันไป การศึกษาถูกกำหนดให้พัฒนาคนและพัฒนาสังคมด้วย มีการขยายด้านการศึกษาพิเศษและการศึกษาสงเคราะห์เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาผู้ด้อยโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง มีการ

จัดตั้งโรงเรียนเพื่อเด็กพิเศษในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่ง พัฒนาคุณภาพของครูผู้สอนให้มีวุฒิสูงขึ้น มีโอกาสศึกษาต่อ คุณงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ วิทยะนี้มีโครงการปรับปรุงทดลองการศึกษาแบบใหม่ต่อเนื่องมาจากช่วงก่อนแล้วนำมาทดลองใช้กับโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ พร้อมทั้งสนับสนุนให้เปิดโรงเรียนราษฎร์ขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1 แห่ง เป็นอย่างน้อย โรงเรียนราษฎร์ที่ตั้งขึ้นตอนนั้นยังได้พัฒนาเป็นโรงเรียนราษฎร์ขนาดใหญ่เปิดสอนมาถึงปัจจุบันหลายแห่ง เช่น อัสสัมชัญ เซนต์ปอลส์ ดาราสมุทร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโครงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศอีกหลายโครงการเพื่อปรับปรุงโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาให้ดีขึ้น โดยเฉพาะโรงเรียนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และชลบุรี

ด้านพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน ปรากฏว่ามีโครงการที่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์การระหว่างประเทศ คือผู้เชี่ยวชาญมาอบรมครู ปรับปรุงหลักสูตร ฝึกปฏิบัติการใช้เครื่องมือทำให้การศึกษาขยายตัวไปมากขึ้น โรงเรียนอาชีวศึกษาหลายแห่งได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัย และโรงเรียนฝึกหัดครูได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยครู ได้รับการพัฒนาและขยายตัว เปิดสอนหลักสูตรหลากหลายขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งวิชาการสำหรับท้องถิ่น ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่การศึกษาในภูมิภาคขยายตัวไปอย่างมาก ได้รับการปรับปรุงตามหลักวิชาสมัยใหม่ โดยความช่วยเหลือจากต่างประเทศและจากนักวิชาการของไทยที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศกลับมาพัฒนาการศึกษาทุกระดับ

4. ภายหลังเหตุการณ์มหาวิปโยคจนถึงเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง (พ.ศ. 2516-2535) เป็นช่วงที่มีการตื่นตัวเพื่อปฏิรูปการศึกษากันใหม่ ภายหลังจากที่เหตุการณ์มหาวิปโยคเดือนตุลาคมสิ้นสุดลง รัฐบาลได้หันมาพิจารณาทบทวนหาแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยให้มากขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้น ในปี พ.ศ. 2517 เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้มีทิศทางชัดเจนว่า การศึกษาที่พึงประสงค์คืออะไร จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร จะจัดการศึกษาเพื่อใคร และจะจัดการศึกษาอย่างไร พร้อมทั้งประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ปรับปรุงระบบการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาใหม่ให้มีความคล่องตัว มีอิสระและพัฒนาได้ในทิศทางที่เหมาะสมกับระดับประเภท และความพร้อมของสถานศึกษา รองรับการศึกษาโอกาสทางการศึกษาและการขยายตัวของชุมชนเมือง ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ให้มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ชัดเจนขึ้นเพื่อสะดวกในการขยายงานการศึกษา

การดำเนินนโยบายพัฒนาการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มจากจัดตั้งวิทยาลัยครูจันทบุรีขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2516 เพื่อผลิตครูเพิ่มขึ้นในภูมิภาคยกระดับวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน เป็น

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน สังกัดทบวงมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2517 เพื่อให้เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่รองรับความต้องการเข้าเรียนต่อระดับสูงของคนในภูมิภาค และจัดตั้งวิทยาลัยพลศึกษาชลบุรีขึ้นอีกแห่งหนึ่งด้วย เพื่อส่งเสริมด้านการพลศึกษาอีกทั้งพัฒนาระบบบริหารการศึกษาในปี พ.ศ. 2520 โดยขยายงานและปรับปรุงภาคศึกษาเดิม เป็นเขตการศึกษา ส่วนภาคตะวันออกยังเป็นเขตการศึกษา 12 มีหน้าที่ร่วมมือ ประสานงาน และปรับปรุงการศึกษาในภูมิภาคตามนโยบายหลักของชาติ ให้ความช่วยเหลือโรงเรียน ครู และผู้บริหารในเขตการศึกษาที่รับผิดชอบโดยตรง

ในช่วงปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา มีการค้นพบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย รัฐบาลมีนโยบายใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนาตั้งแต่ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา ได้กำหนดพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยองให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ พร้อมกับเตรียมภาคตะวันออกเป็นแหล่งงานและการขยายตัวของชุมชนเมืองรองรับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นจากกรุงเทพฯ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเพื่อปรับปรุงการศึกษาใหม่เพื่อรองรับความต้องการของภาคอุตสาหกรรมธุรกิจ พาณิชยกรรมและสังคมที่เปลี่ยนไป ด้านอาชีวศึกษาได้รับการปรับปรุงมากเพื่อผลิตกำลังคนรองรับงานภาคอุตสาหกรรมโดยตรง มีการปรับปรุงหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลแบบใหม่ มีการประสานงานกับสถานประกอบการตามประเภทของช่างต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติการกับเครื่องมือและอุปกรณ์ที่มีใช้อยู่จริงในสถานประกอบการ รวมทั้งพัฒนาการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาให้ดีขึ้นด้วย เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาอย่างต่อเนื่องทั้งระบบ

ในส่วนของ การอุดมศึกษา รัฐบาลมีนโยบายขยายสถาบันอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาคมากขึ้นพร้อมกับพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาที่มีอยู่ให้มีศักยภาพทางวิชาการสูงขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและให้มีมาตรฐานเป็นสากล มหาวิทยาลัยหลายแห่งมีแผนขยายวิทยาเขตมาในภาคตะวันออกทั้งภาครัฐและเอกชนสำหรับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน ที่มีอยู่แห่งเดียวในภูมิภาคก็ได้รับการยกระดับเปลี่ยนสถานะเป็นเอกเทศภายใต้ชื่อว่า มหาวิทยาลัยบูรพา ก้าวสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยที่สมบูรณ์แบบ เปิดสอนในสาขาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น มีโครงการต่าง ๆ สำหรับทำการวิจัย พัฒนาสังคม ให้บริการทางวิชาการและส่งเสริมทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามหน้าที่ของมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งสถานศึกษานานาชาติขึ้นอีกหลายแห่ง เพื่อรองรับความต้องการของผู้เข้าศึกษาที่เป็นนักลงทุนจากต่างชาติมาทำงานในภูมิภาค ภาคตะวันออกในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วมากทั้งด้านการศึกษาและสังคมกลายเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศในภาพรวม

สำหรับผลการวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลในเชิงสถาบัน องค์การ ตลอดจนโครงการ และแผนงานต่าง ๆ ของรัฐบาลที่นำไปปฏิบัติในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการดำเนินงานตามนโยบายหลักของรัฐบาล ปรากฏว่าสถาบันและองค์การที่สำคัญในการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐ ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันรัฐสภา โดยทั้ง 3 สถาบันนี้เป็นแหล่งที่มาของการกำหนดและดำเนินนโยบายหลายอย่าง มีลักษณะร่วมกันและช่วยเสริมกันแล้วนำหลักการผ่านไปยังหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในหน้าที่ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ลงมาถึงระดับกรมกอง สำนักงานเขตการศึกษาในจังหวัดต่าง ๆ โรงเรียน วัด และหน่วยงานในท้องถิ่นในการรับนโยบายไปปฏิบัติตามลำดับขั้นของระบบการบริหารงาน

การดำเนินนโยบายมักออกมาในรูปของโครงการ แผนงาน กิจกรรมต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับนโยบายหลักของชาติในการพัฒนาการศึกษา พัฒนาเยาวชน ไปในทิศทางที่พึงประสงค์ รวมทั้งเพื่อพัฒนาสถานศึกษาในภูมิภาคด้วย โครงการต่าง ๆ ปรากฏชัดเป็นรูปธรรมอย่างมากตั้งแต่รัฐบาลระยะที่สอง คือภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ได้มีโครงการร่วมมือและช่วยเหลือกันพัฒนาคุณภาพของการศึกษาที่เสียหายและเสื่อมโทรมลงไปในช่วงสงครามให้ดีขึ้น พร้อมทั้งริเริ่มการพัฒนาด้วยแนวความคิดแบบใหม่โดยอาศัยหลักปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยม ปรับปรุงการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับกาลสมัย และสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศให้มากขึ้น

โครงการที่สำคัญอันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาการศึกษาและเป็นการริเริ่มนำแนวคิดใหม่มาใช้กับการศึกษาไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา ได้ใช้สถานศึกษาของจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแหล่งทดลองปรับปรุงการศึกษาตามแนวคิดทฤษฎีใหม่มาโดยตลอดเกือบทุกโครงการ ไม่ว่าจะเป็นโครงการทดลอง ปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี ชลบุรี โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค โครงการปรับปรุงโรงเรียนมัธยมแบบประสมโครงการพัฒนาโรงเรียนมัธยมในชนบท โครงการความร่วมมือในการปรับปรุงคุณภาพของการอาชีวศึกษา การฝึกหัดครู และสถาบันอุดมศึกษาตลอดจนโครงการพัฒนาอบรมบุคลากร ครู ผู้บริหาร และเยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฯลฯ ล้วนเป็นโครงการใหม่ที่เริ่มดำเนินการเป็นตัวอย่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วจึงขยายผลไปดำเนินการในส่วนอื่นของประเทศ แม้แต่การพัฒนาประเทศด้วยการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาสังคมในช่วงขยายการศึกษาออกสู่ภูมิภาคหรือในช่วงพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ก็ได้้นำโครงการริเริ่มมาทดลองใช้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อนภูมิภาคอื่น

อย่างไรก็ตาม กระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายทุกอย่างเป็นผลได้ก็ต่อเมื่อมีการนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยตรง ซึ่งกลไกที่สำคัญในการนำไปปฏิบัติ ก็คือบุคคลในพื้นที่ ได้แก่ข้าราชการประจำหน่วยงานต่าง ๆ ในภูมิภาค สำหรับงานทางการศึกษาบุคคลสำคัญก็คือ ครู และผู้บริหาร ที่จะต้องมีความเข้าใจตรงกัน รับทราบนโยบายอย่างชัดเจน และปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจอย่างเต็มที่เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมาย ในทางปฏิบัติได้มีการจัดอบรมครู ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจและรับทราบในหลักการ รวมทั้งมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นระยะ ๆ ทำให้ช่วยลดปัญหาลงได้ แต่การปฏิบัติตามนโยบายในพื้นที่ก็ยังพบว่า มีปัญหาอยู่บางประการ ที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงาน ได้แก่ ปัญหาเงินทุน ข้อจำกัดของงบประมาณ แม้ว่าบางโครงการจะได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศแต่ก็ยัง ไม่เพียงพอต่อการทำงานและได้รับเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ปัญหาการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายในภูมิภาคเองกับส่วนกลาง หรือกับต่างประเทศ มีปัญหาเรื่องความล่าช้า ความไม่เข้าใจด้านภาษาและการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งปัญหาผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล ได้แก่ ปัญหามลภาวะ ปัญหาการขยายตัวเมืองอย่างรวดเร็ว ปัญหาประชากรเพิ่มขึ้นอย่างมาก ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ฯลฯ ซึ่งกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาภูมิภาค พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรและพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เกิดความสมดุลในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ในการกำหนดนโยบายทางการศึกษานั้น รัฐบาลหรือผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายควรได้พิจารณาปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างนโยบายด้วยเพราะปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมืองและผลประโยชน์ของชาติ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพทางเศรษฐกิจ ล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ เพราะแต่ละปัจจัยเป็นเงื่อนไขที่สัมพันธ์กันกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ค่านิยม การยอมรับและการไม่ยอมรับ ความสอดคล้องและความขัดแย้งในการปฏิบัติตามนโยบายได้หรือไม่ได้เช่นกัน เพราะโดยปัจจัยแต่ละด้านก็ทำให้เกิดปัญหาแก่ภูมิภาคได้อยู่แล้วในตัวเอง

ตัวอย่างที่มองเห็นชัด เช่น จากสภาพภูมิศาสตร์ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีความขัดแย้งภายในประเทศและยังไม่มีความสุขอย่างถาวร หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ก็พบว่ามีความขัดแย้งภายในประเทศเช่นนี้มาแล้วหลายครั้ง อย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลกระทบต่อการเมืองระหว่างประเทศ ที่ทำให้เกิดความบาดหมางกันขึ้นได้ เมื่อมีผลประโยชน์ของชาติเข้ามา

เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการรุกล้ำล่วงละเมิดอธิปไตยเหนือพรมแดนขึ้น กระเทือนและล่อแหลมต่อเสถียรภาพและความมั่นคงตามแนวชายแดนอยู่เสมอ เป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ติดต่อกัน อีกทั้งประชากรมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน สังคมเดิมเป็นเกษตรกรรม มีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน กลับต้องประสบกับความพลิกผันอย่างรวดเร็วเพื่อปรับเปลี่ยนให้เป็นสังคมธุรกิจ มีเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและบริโภคนิยม สิ่งเหล่านี้จึงสร้างปัญหาให้กับภูมิภาคอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังเช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำลังประสบปัญหาอยู่ขณะนี้

ยิ่งกว่านั้นการกำหนดนโยบายโดยไม่คำนึงถึงปัจจัยพื้นฐานของความแตกต่างในภูมิภาค นอกจากจะไม่ได้ผลสำเร็จตามความมุ่งหมายแล้ว ยังกลายเป็นตัวกระตุ้นก่อให้เกิดการทำลายทั้งทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมให้สูญสิ้นไปอย่างไม่มีวันกลับมา ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในภูมิภาค สามารถทำประโยชน์ให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์แก่ประเทศชาติได้ หากมีทิศทาง เป้าหมายและกลวิธีที่เหมาะสม รวมทั้งก่อให้เกิดผลทางด้านการพัฒนาและรักษาสืบทอดต่อไปได้ สอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริง ดังผลการวิเคราะห์ในบทที่ 2

นอกจากนี้ ในด้านความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและในด้านความมั่งคั่งทางสภาพภูมิศาสตร์ที่มีความงดงามตามธรรมชาติในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นทะเล แม่น้ำ ภูเขา ป่า น้ำตก เกาะแก่งต่าง ๆ ไม้ดอก ไม้ผล ล้วนเป็นมรดกทางภูมิประเทศที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ไปชมทัศนียภาพอันสวยงามได้ทุกฤดูกาล ภูมิอากาศที่พอเหมาะไม่ร้อนหรือหนาวเกินไป ทำให้จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกจังหวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศ มีชื่อเสียง ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สัณจรผ่านไปมาปีละนับล้านคน อีกทั้งในด้านความสะดวกสบายก็มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำที่คล่องตัว ใช้เวลาไม่นานนักในการเดินทาง และระยะทางจากกรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียว จึงสะดวกมาก แต่ในความสะดวกนี้เองก็ได้นำความแปรเปลี่ยนที่มีผลกระทบทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตประชาชน รวมทั้งคุณภาพชีวิตของคนในภูมิภาคไปด้วยในตัว เช่น ประชากรสัญจรไปมามากมายหลายคนมิได้อยู่เป็นหลักแหล่ง เกิดปัญหาจัดการระบบในสังคมตามมาด้วยการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม เกิดชุมชนแออัด อาชญากรรม ยาเสพติด แหล่งเร่ร่อน การค้าขายบริการทางเพศ ทำให้คุณค่าทางธรรมชาติสูญสิ้นไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้นในการกำหนดนโยบายต้องนำปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ไปประกอบการพิจารณาและวางแผนให้รอบคอบ มีมาตรการควบคุมและป้องกันปัญหาให้ชัดเจนและจริงจังด้วย

2. จากแนวคิดที่เป็นหลักการของพื้นฐานการศึกษา (Foundations of Education) อันเป็นสมมติฐานของงานวิจัยเรื่องนี้ที่ว่า การศึกษาคือกระบวนการดำเนินงานอย่างหนึ่งในระบบสังคม มีความสัมพันธ์และมีผลกระทบกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กฎบัญญัติ ค่านิยม และประวัติศาสตร์ของสังคมนั้น ๆ โดยตรงและต่อเนื่องกันตลอดเวลา เรียกว่าเป็นบริบททางการศึกษา (Context of Education) นั้นได้รับการยืนยันจากข้อค้นพบในบทที่ 3 เมื่อได้แบ่งระยะเวลาในการวิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลออกเป็น 4 ช่วงตามสมัยของรัฐบาลแต่ละชุด ผลการวิจัยได้ประจักษ์ชัดว่า

ระยะที่หนึ่ง เมื่อรัฐบาลเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย คุณภาพของประชากรส่วนใหญ่ยังไม่อาจตอบสนองตามวิถีทางของระบอบการปกครองได้อย่างเต็มที่ เพราะประชากรขาดความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครอง และขาดคุณสมบัติในการดำเนินกิจกรรมตามวิถีทางแห่งการปกครอง นั่นคือการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพราะขาดการศึกษาที่จะช่วยทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและมีคุณสมบัติตามที่ควรจะเป็น การศึกษาจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติตามที่กำหนด คือต้องจบการศึกษาภาคบังคับอย่างน้อย 6 ปี รัฐบาลจึงดำเนินการตั้งโรงเรียนเพิ่ม ขยายการศึกษาออกไปทั่วประเทศอย่างกว้างขวาง บรรจุครูเพิ่มอย่างมาก เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว

ในระยะหลังของช่วงนี้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศชาติประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ รัฐบาลปรับนโยบายไปเน้นการรักษาความมั่นคง ปลอดภัยและความอยู่รอดของประเทศ การปรับปรุงหลักสูตร แบบเรียน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การเรียนและสะกดคำภาษาไทยแบบใหม่ จึงเป็นนโยบายของรัฐที่ดำเนินการเพื่อตอบสนองกลไกทางการเมืองในขณะนั้น อีกทั้งความเสียหายของสถานศึกษาจากการถูกโจมตีทางอากาศ การปิดเรียนหลายครั้งเป็นเวลานาน การเปลี่ยนวิธีนับเวลาเรียนและการเปลี่ยนวิธีวัดผล ประเมินผล การเรียนเป็นการเฉพาะในเวลานั้น ส่งผลต่อมาตรฐานและคุณภาพของการศึกษา ก็เป็นผลกระทบมาจากการเมืองทั้งสิ้น การศึกษาในช่วงนี้จึงดำเนินไปด้วยการตอบสนองวิถีทางการเมือง รัฐบาลยังมีได้นำการศึกษาไปใช้เพื่อพัฒนาประเทศโดยตรงอย่างแท้จริง และยังมีได้มีเจตนารมณ์ที่จะพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการเฉพาะด้วย

ระยะที่สอง เมื่อสงครามโลกที่สองยุติลงประเทศไทยเริ่มมีบทบาทในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะเรื่องสถานะของประเทศภายหลังสงครามรัฐบาลมุ่งเน้นการแก้ไขสัญญาต่าง ๆ ที่รัฐบาลระหว่างสงครามทำไว้กับฝ่ายอักษะให้เป็นโมฆะ พร้อมกับฟื้นฟูบูรณะประเทศ หันมาสนใจและพัฒนาการศึกษาให้ดีขึ้นหลังจากที่เสียหายอย่างหนักในสมัยสงคราม ช่วงนี้แนวความคิดและหลักการจัดการศึกษาจากตะวันตกเริ่มหลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย ภายหลัง

จากที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ การศึกษาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งในกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกา

การศึกษาโดยรวมของชาติในช่วงนี้พัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมหลายอย่าง มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 และจัดตั้งครูสภาขึ้นเพื่อเป็นองค์กรพิทักษ์วิชาชีพครู ตลอดจนการนำแนวความคิดและหลักปรัชญาการศึกษาแบบอเมริกันมาใช้ทดลองเพื่อปรับปรุงการศึกษาไทย ช่วงนี้เองที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสำคัญขึ้นในฐานะเป็นแหล่งทดลองการสอน การปรับปรุงโรงเรียนตามแบบใหม่เริ่มมีบทบาทระดับประเทศที่รัฐบาลให้ความสำคัญ เพราะสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ มีลักษณะทางกายภาพที่หลากหลายจนสามารถเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างได้ มีสถาบันการศึกษาทุกระดับทุกประเภทที่ใช้เป็นกลุ่มทดลองได้อีกเช่นกัน ประกอบกับมีโรงเรียนหลายประเภทมากขึ้น เพราะโรงเรียนที่ย้ายมาเปิดทำการสอนในระหว่างสงครามก็ยังคงเปิดสอนอยู่ต่อมา กล่าวได้ว่ารัฐบาลใช้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสถานที่ทดลองการศึกษาแบบใหม่ เพื่อเป็นตัวอย่างของประเทศโดยรวม ยังมีได้มีนโยบายพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการเฉพาะ แต่ผลพลอยได้จากการทดลองในคราวนั้น ทำให้โรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่รู้จักและเป็นที่น่าสนใจของคนทั้งประเทศในฐานะโรงเรียนในโครงการความร่วมมือกับต่างประเทศ มีเงินทุน มีผู้เชี่ยวชาญ มีอุปกรณ์ต่าง ๆ จากต่างประเทศนำเข้ามาใช้เป็นครั้งแรก จึงมีผลโยงไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นต่อไป

ระยะที่สาม ภายหลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. 2500 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีจนถึงเหตุการณ์มหาวิปโยค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รัฐบาลมีนโยบายชัดเจนในการพัฒนาภูมิภาคเพื่อกระจายความเจริญสู่ชนบท มีโครงการต่าง ๆ พัฒนาประเทศไปพร้อมกัน ในด้านการศึกษาก็ได้รับการพัฒนาไปพร้อมกับการพัฒนาประเทศ มีการแบ่งภาคศึกษาหรือเขตการศึกษาเพื่อเป็นตัวแทนของส่วนกลางในการประสานงาน และติดตามการดำเนินนโยบายของรัฐ พร้อมกับวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยกำหนดอาณาบริเวณของประเทศไทยออกเป็นภาคต่าง ๆ 6 ภาค ในระยะนี้เองที่มีการแบ่งภาคชัดเจนและแต่ละภาคเริ่มมีทิศทางในการพัฒนาให้เหมาะสมกับปัจจัยพื้นฐานของแต่ละภาค เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและเหมาะสมกับการพัฒนา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดเริ่มจากช่วงนี้ที่มีหลายจังหวัดชายทะเลเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีชื่อเสียงรู้จักไปถึงต่างประเทศ โครงการต่าง ๆ ที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศในระยะที่สองก็ยังดำเนินมาอย่างต่อเนื่องในระยะนี้ จึงมีการสานต่อโครงการใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น แต่ก็เป็นโครงการระดับประเทศที่ทำไปพร้อมกัน โดยมีสถานศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นโรงเรียนในโครงการด้วย นอกจากนี้การศึกษายังเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลกระจายเศรษฐกิจออกสู่ภูมิภาคเพื่อพัฒนาสังคมก็กระจายการศึกษาออกสู่ภูมิภาคเพื่อพัฒนาคน มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาหลายระดับในต่างจังหวัด พร้อมกับขยายเส้นทางคมนาคมให้ติดต่อถึง

กันโดยสะดวก ช่วงนี้บทบาทของการศึกษาเองก็มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมด้วย นิตินักศึกษา
ตื่นตัวทางการเมือง ติดตามการทำงานของรัฐบาล สนใจรับผิดชอบและพัฒนาสังคมกันมาก นอก
จากนี้การขยายตัวของชุมชนเมืองเริ่มเข้ามายังภาคตะวันออก เพราะสะดวกและใกล้กับกรุงเทพฯ จึง
เป็นช่วงที่ใช้แผนพัฒนาเป็นแนวทางในการพัฒนาภูมิภาคในทุกด้าน

ระยะที่สี่ ภายหลังเหตุการณ์มหาวิปโยคสิ้นสุดลง รัฐบาลมีนโยบายปฏิรูปการศึกษาโดย
ตั้งวัตถุประสงค์ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยให้มากขึ้น พัฒนาการศึกษาระดับสูง
เพิ่มขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาต่อเพิ่มขึ้นมีการยกระดับวิทยาลัย สถาบันหลายแห่งเป็น
มหาวิทยาลัยและสถาบันอุดมศึกษา ส่งเสริมให้เอกชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษาในทุกระดับ ทุก
ประเภท ในช่วงแรกของระยะนี้มีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นในกัมพูชา ส่งผลมาถึงภาคตะวันออก
เพราะมีอาณาเขตติดกัน รัฐบาลหันมาให้ความสนใจกับโรงเรียนตามชายแดน ขวัญกำลังใจของครู
และสวัสดิภาพของนักเรียน รวมทั้งมาตรฐานของโรงเรียนและคุณภาพการเรียนการสอน มีโครง
การช่วยเหลือการศึกษาในพื้นที่ที่เสี่ยงต่ออันตราย ทำให้โรงเรียนได้รับความสนใจจากรัฐบาลโดยมี
ผลกระทบจากการเมืองเป็นสาเหตุสำคัญ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา ภาคตะวันออกกลายเป็นยุคทองของการพัฒนา
อย่างเฟื่องฟู เพราะผลจากการค้นพบน้ำมันและก๊าซธรรมชาติรัฐบาลหันมาให้ความสนใจภาคตะวันออก
ออกอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมโดยกำหนดพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก
คาบเกี่ยว 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง เป็นพื้นที่ในเขตพัฒนาระเบียงอ่าวไทย จึงมีโครง
การพัฒนาพื้นที่อีกหลายโครงการตามมา มีการสำรวจ วิจัยการศึกษาทั้งระบบของภูมิภาคเพื่อวาง
แนวทางจัดระบบการพัฒนาให้สอดคล้องกับการพัฒนาภูมิภาคการศึกษาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือใน
การพัฒนากำลังคนเพื่อรองรับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของภูมิภาค หลักสูตร จุดมุ่งหมาย และระบบ
การเรียนการสอนถูกปรับรื้อใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสาขาที่จะเปิดสอนเพื่อตอบสนองความ
ต้องการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีโรงเรียนนานาชาติเกิดขึ้นมากมายเพื่อรองรับความ
ต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไป การดำเนินนโยบายตามแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงในภาคตะวันออกครั้งใหญ่ ๆ ทุกด้าน การศึกษาที่ขยายตัวมายังภาคตะวันออกเป็นผล
มาจากแผนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลโดยตรง

จากระยะเวลา 60 ปี ทั้งสี่ระยะที่ทำการวิจัย ได้ข้อค้นพบเลยว่า การศึกษานั้นเป็น
ส่วนหนึ่งและส่วนสำคัญมีผลกระทบทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสแห่งบริบทของสังคม
ทุกยุคทุกสมัยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และในทางตรงกันข้าม ผลจากการเปลี่ยนแปลงและดำเนิน
การทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ก็ส่งผลต่อการศึกษา ทำให้การศึกษากลายเป็นเครื่องมือสำคัญใน
การวางแผนไปข้างหน้า ข้อกำหนด และบทบาทในการเสริมสร้างศักยภาพของคนเพื่อรองรับการเปลี่ยน

แปลงทางสังคมและตอบสนองความต้องการให้เป็นไปในทิศทางที่ผู้บริหารประเทศกำหนดนโยบายไว้ จึงเป็นข้อสังเกตที่ควรนำไปพิจารณาประกอบการกำหนดนโยบายการศึกษาให้เหมาะสม

3. ในการจัดทำโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปปฏิบัติในพื้นที่ตามแนวนโยบายหลักของรัฐบาล ทุกโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมใดก็ตาม มักวางจุดประสงค์ไว้อย่างสูงส่ง สวยหรู และหวังผลเป็นเลิศ เพื่อพัฒนาบุคลากร สถาบัน ภูมิภาค ท้องถิ่น หรือแม้แต่ถึงระดับพัฒนาประเทศโดยภาพรวม แต่มักประสบปัญหาว่าไปไม่ถึงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้เท่าที่ควร ด้วยเหตุผลที่กล่าวถึงหลังจากประเมินผลโครงการ แผนงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ นั้นว่างประมาณไม่เพียงพอ ขาดความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องการประสานงานไม่มีความคล่องตัว เพราะติดที่สังกัดของหน่วยงานบุคลากรและอุปกรณ์ยังไม่พร้อม รวมทั้งผู้ปฏิบัติงานยังไม่ได้รับทราบนโยบายหลัก ยังไม่มีความเข้าใจที่ชัดเจนตรงกันว่าทำไปเพื่ออะไร ทำไปทำไม เป็นการเพิ่มภาระ เพิ่มงานมากขึ้น โดยไม่ได้เป็นผลงานหรือความคิดความชอบเลย

เมื่อได้รับการประเมินออกมาด้วยมีข้อจำกัดดังกล่าว ทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการนำนโยบายของรัฐไปปฏิบัติในพื้นที่อย่างมาก เพราะทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จดังที่ต้องการให้เป็น แม้กระทั่งโครงการที่ได้รับความช่วยเหลือหรือเป็นความร่วมมือกับต่างประเทศหลายโครงการก็ยิ่งประสบปัญหาเรื่องงบประมาณ ตรงนี้จึงเกิดเป็นบทเรียนที่ผู้กำหนดนโยบายต้องคำนึงถึง และพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบอย่างถี่ถ้วนเพื่อมิให้เกิดความเสียหายดังเช่นที่แล้วมา

นอกจากนี้การดำเนินนโยบายจากสถาบันต่าง ๆ ที่เป็นองค์กรสำคัญในการกำหนดนโยบายอันเป็นหลักการ การที่นโยบายจะเป็นรูปธรรมนำไปปฏิบัติได้นั้น กลไกสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิผล ก็คือบุคลากรในพื้นที่ ได้แก่ ข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ครู อาจารย์ ผู้บริหารทุกระดับ พระสงฆ์ นักการเมือง และประชาชน ต้องเห็นพ้องต้องกัน ร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาภูมิภาคอย่างจริงจัง จึงจะทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นได้ ก่อนดำเนินการใด ๆ ในการปฏิบัติยังพื้นที่ ต้องมีการชี้แจงให้รับทราบในหลักการและนโยบายรวม เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เห็นทิศทางและจุดมุ่งหมายร่วมกัน ทำให้เกิดการประสานงานที่ดีและนำมาซึ่งความร่วมมือกันได้ในการทำงาน

บุคลากรในพื้นที่ที่ปฏิบัติงานอยู่นั้นมีส่วนสำคัญจริง ๆ เพราะการสัมภาษณ์บุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในพื้นที่ พบว่า การดำเนินงานหากได้รับความร่วมมือจากคนในพื้นที่มีส่วนทำให้ปัญหาและอุปสรรคลดลงไปได้ รวมทั้งช่วยส่งเสริมให้การปฏิบัติงานดำเนินไปด้วยดี และเต็มใจปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ต่อท้องถิ่น มากกว่าทำงานโดยได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติงานตามสายงานการบังคับบัญชา ทำให้เกิดความเข้าใจผิด หรือไม่เข้าใจ เกิดทัศนคติไม่ดีต่อผู้บริหารและทำงานได้อย่าง

ไม่สบายใจ ไม่เต็มที่ นอกจากนี้ยังคิดว่าเป็นการเพิ่มงานเพิ่มภาระ เป็นการทำงานที่ซ้ำซ้อนและสิ้นเปลือง ไม่ได้ประโยชน์จึงเป็นการสูญเปล่าไม่ประสบผลสำเร็จ

การปฏิบัติงานในพื้นที่ต้องมีการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่ให้ชัดเจน เช่น ครูบาอาจารย์พัฒนาปรับปรุงการสอนให้ทันสมัย และเหมาะสม ผู้บริหารการศึกษาช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงาน ข้าราชการประจำในส่วนต่าง ๆ ของหน่วยงานให้ความร่วมมือช่วยเหลือ สนับสนุนการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ พระสงฆ์ ก็มีบทบาทช่วยพัฒนาบุคลากรเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเพราะเป็นที่พึงพอใจและเป็นศูนย์รวมความเคารพนับถือศรัทธาของประชาชนในพื้นที่ นักการเมืองระดับท้องถิ่นปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบเอาใจใส่ ติดตามงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ผู้แทนราษฎรตั้งใจทำงาน เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ต่อประเทศชาติ ทำหน้าที่ในสภาให้สมบูรณ์และสร้างสรรค์แต่สิ่งที่พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยความจริงใจ ไม่ว่าจะเป็นการนำปัญหาไปแก้ไขและดำเนินการในรูปของญัตติ กระทู้ถาม ร่างพระราชบัญญัติ ขอเปิดอภิปราย เป็นกรรมาธิการและร่วมพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย เพื่อให้ได้หลักการที่บริสุทธิ์ยุติธรรม เป็นไปด้วยความถูกต้อง เหมาะสม ปราศจากอคติและผลประโยชน์ของตนแอบแฝง ผลดีก็จะเกิดขึ้นแก่ภูมิภาค และประเทศชาติโดยตรง

สำหรับปัญหาและอุปสรรคจากการดำเนินงานไม่ว่าเรื่องใดก็ตามที่นำมาปฏิบัติในพื้นที่มักจะบรรเทาเบาบางลงและแก้ไขได้หากได้รับความร่วมมือและเห็นทิศทางร่วมกันของคนในพื้นที่ นอกจากนี้การทำงานที่เป็นระบบมีการวางแผนงาน ประสานงานและติดตามงานอย่างมีระบบ มีแบบแผนที่รัดกุมและสอดคล้องกับพื้นฐานของวิถีชีวิตประชาชนในภูมิภาคแล้ว ก็จะช่วยให้โครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมนั้นดำเนินไปด้วยดี อีกทั้งไม่สร้างปัญหาที่นำความเสียหายมาสู่ภูมิภาค

แต่อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการพัฒนาย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ แม้ว่าจะมีการวางแผนไว้อย่างดีแล้วก็ตาม แต่หนีไม่พ้นจะต้องเกิดปัญหาที่เป็นผลจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล ปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาสังคม ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน แหล่งเสื่อมโทรม แหล่งเริมรมย์ เป็นปัญหาที่กระทบต่อคุณภาพของชีวิต ของประชากรในภูมิภาคที่เกิดขึ้นไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปัญหาเหล่านี้ตามแผนมิได้เจตนาให้เกิดขึ้น แต่เป็นผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนา จึงเป็นข้อควรระวังอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงอย่างมากในการนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดมุ่งหมายอันแท้จริง

ข้อเสนอแนะสำหรับนำผลการวิจัยไปใช้

ในการกำหนดนโยบายเพื่อนำไปปฏิบัติให้ได้ผลในพื้นที่ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาปัจจัยพื้นฐานของท้องถิ่นให้ละเอียด เพราะเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน แต่มีผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาภูมิภาค จึงไม่อาจมองข้ามไปได้ เพราะถ้าขัดกับปัจจัยพื้นฐาน ไม่มีความสอดคล้องกันแล้วจะนำไปสู่หามาสู่ภูมิภาคมากกว่าการพัฒนา

ในการดำเนินนโยบายของรัฐ จำเป็นต้องมีการวางแผน มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด ต่อเนื่อง และรัดกุม ควรได้มีการทบทวน ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานโดยสม่ำเสมอ เพื่อเป็นประสบการณ์ในการจัดการและปฏิบัติการได้อย่างเหมาะสม สามารถแก้ไขได้ทันการและไม่สร้างปัญหาให้เกิดแก่ภูมิภาค จนกระทบต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และอารยธรรมของท้องถิ่นให้ล่มสลายไปอย่างสิ้นเชิง

ในการปฏิบัติตามนโยบาย ควรมีการประสานสัมพันธ์กับบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ เพื่อทำความเข้าใจและมีฉันทามติร่วมกัน ป้องกันการเกิดอคติต่อผู้บังคับบัญชา และความรู้สึกว่าเป็นการทำงานตามสั่ง เพิ่มภาระงานและทำเพื่อสนองความต้องการของผู้บริหารฝ่ายเดียว มิเช่นนั้นจะขาดความร่วมมือร่วมใจและเห็นประโยชน์ต่อภูมิภาคร่วมกัน ก็ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรส่งเสริมให้มีการทำวิจัยเรื่องนี้ต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อได้ติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการ และติดตามการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในภาพรวมที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิภาคโดยตรง
2. ควรติดตามโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นผลจากการดำเนินนโยบายของรัฐในพื้นที่เป็นรายกรณี เฉพาะเรื่องไป เพื่อจะได้ศึกษาเจาะลึกถึงผลกระทบในแต่ละโครงการและหาทางแก้ไขเฉพาะกรณีได้อย่างเหมาะสม
3. ควรมีการศึกษาพัฒนาการของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกแห่งมุมต่าง ๆ อย่างละเอียด เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานกับการวางแผนให้สอดคล้องกับการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

บรรณานุกรม

ข้อมูลเอกสาร

เอกสารชั้นต้น

- ครุสภา. ประชุมพงสาวดาร เล่มที่ 18 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 31). พระนคร : องค์การค้ำ
ครุสภา, 2509.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ บ.1.1/2 เรื่องระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรี ร.ศ. 95.
จดหมายเหตุแห่งชาติ. กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 12/7 โทรเลขที่ 41 เรื่องพระองค์เจ้า
วัฒนานวงศ์กราบทูลกรมหลวงเทเวศวงศ์โรโปการ ลงวันที่ 19 กรกฎาคม ร.ศ. 112.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 18.5/5 ใจความในสัญญาซื้อขาย ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ.
112.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 18.2/5 สัญญาซื้อขาย ลงวันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 112.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 19/4 เรื่องสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส เมื่อ 7 ตุลาคม
ร.ศ. 121. (ค.ศ. 1907).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 21/2 เอกสารลับชุดอังกฤษ ฝรั่งเศส (ตราด และจันทบุรี)
ร.ศ. 112-116.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 21/3 เรื่องฝรั่งเศสเข้าเกี่ยวข้องกับขัดขวางราชการเมือง
จันทบุรี ตั้งแต่ 3 พ.ย. ร.ศ. 114-5 ก.ย. ร.ศ. 124.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 21/9 เอกสารลับชุดฝรั่งเศสและอังกฤษ ร.ศ. 112.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 หมวด ผ. 21/16 เรื่องรายงานเรื่องฝรั่งเศสจัดราชการเมืองตราด
ที่ 1704/8285 ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ. 124.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม. 41/3 เรื่อง สืบราชการหัวเมืองเขมรนอกพระราชอาณา
เขต. 28 ธันวาคม ร.ศ. 110-21 พฤศจิกายน ร.ศ. 111.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม. 41/39 เรื่องรายงานในมณฑลบูรพา. 29 มิถุนายน
ร.ศ. 120-30 พฤษภาคม ร.ศ. 126.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ม. 193/51 เรื่องสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงฯ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ 28 มีนาคม 2449.

- เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ ยร. 8.1/35 เรื่องการก่อสร้างที่เกาะสีชัง.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 เพิ่ม ศ. 1/5 หมวดเบ็ดเสร็จศึกษาธิการเลขที่ 1-18 ร.ศ. 105-117.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 เพิ่ม ศ.2 เรื่องตรวจและจัดโครงการศึกษา หมวด 1-12 ร.ศ. 111-129 เอกสารชุดที่ ศ. 2/4
- เอกสารรัชกาลที่ 5 เพิ่ม ศ./12 เรื่องจัดการศาสนา และการศึกษา หมวด 1-11 ร.ศ. 111-118 เล่มที่ 1 ชุดที่ ศ. 12/7.
- เอกสารรัชกาลที่ 6 เพิ่ม ศ. 2/5 เรื่องประกาศจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ พ.ศ. 2464.
- เอกสารรัชกาลที่ 7 หมวด กษ. 5.1/1 เรื่องบริษัทป่าไม้ศรีราชา ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2440-11 กุมภาพันธ์ 2469.
- บรรสาร, กอง, กระทรวงต่างประเทศ. เอกสารหมวดสัญญาหมู่สัญญาสยามฝรั่งเศส ศักราช 2446 เล่ม 9 หนังสือที่ 181 จากพระยาสุริยานุวัถติถึงกรมหลวงเทเวศร์วรวงศ์ โรปการ ลงวันที่ 7 มีนาคม ร.ศ. 121.
- เพิ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 เลขที่ 2/2.4 เรื่องการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย ศึกษาธิการ, กระทรวง. คำสั่งที่ ป.9/2485 เรื่องให้งดการสอบไล่และปิดภาคเรียน ลงวันที่ 15 มกราคม 2485.
- เอกสาร พ.ศ. 2490 ส่วนกลาง เล่ม 2 เลขที่ 49 เรื่องประชุมข้าหลวงตรวจการศึกษาภาค พ.ศ. 2490 วันที่ 17 เมษายน 2490.
- เอกสาร ป.ค. 1 โครงการและแผนการ เลขที่ 13 เรื่องโครงการปรับปรุงการศึกษา 5 โครงการ พ.ศ. 2500.

หนังสือภาษาไทย

- การฝึกหัดครู, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ. ผลงานครบรอบ 10 ปี ของกรมตั้งแต่ตั้งกรม-29 กันยายน 2513. พระนคร : ครูสภา, 2513.
- กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. ประวัติศาสตร์เมืองนครนายก. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539.
- กุลธน ธนาพงศธร. หลักการกำหนดนโยบายของรัฐ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. การปฏิรูปการศึกษา : การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม. กรุงเทพฯ : ศูนย์กลางทหารราบ, 2518.

คณะกรรมการการศึกษาเอกชน, สำนักงาน. ในหลวงกับการศึกษาไทย : ห้าทศวรรษสิริราชสมบัติ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540.

_____ . แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535.

_____ . การพัฒนาและส่งเสริมโรงเรียนเอกชน การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : อรุณสภา, 2530.

คณะกรรมการข้าราชการครู, สำนักงาน. ความเป็นครูสถิตในหทัยราช. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2539.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.

_____ . แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530.

_____ . ภาคตะวันออกกับการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 50 ปีแห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2538.

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, สำนักงาน. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2529.

_____ . แผนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2535.

_____ . พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2534.

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน. จดหมายเหตุกิจกรรมของ ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2529.

คณิน บุญสุวรรณ. ปทานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : สารธารณชน, 2527.

โคสนาการ, กรม. ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พนฯ ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ฉบับที่ 2). พระนคร : กรมโคสนาการ, 2485.

โฆษณาการ, กรม. ประเทศไทยเรื่องการเสียดินแดนแก่ฝรั่งเศส ร.ศ. 112. พระนคร : พาณิชสุกผล, 2483.

จันทบุรี, สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดจันทบุรี. จันทบุรี :

สำนักงานจังหวัดจันทบุรี, 2533.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เสด็จประพาสจันทบุรี. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2514.

จิตตภาวันวิทยาลัย. ปฏิทินการศึกษาจิตตภาวันวิทยาลัย ปีการศึกษา 2532. ชลบุรี : จิตตภาวัน
วิทยาลัย, 2532.

_____ . อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ 9 ปี จิตตภาวันวิทยาลัย. ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย,
2519.

ชลบุรี, สำนักงาน จังหวัด. ร่มเกล้าชาวชล. กรุงเทพฯ : พินนเสศ, 2531.

ชลราษฎรอำรุง, โรงเรียน. คณะกรรมการจัดงานครบรอบ 70 ปี. หนังสือ 70 ปี โรงเรียน

ชลราษฎรอำรุง ชลบุรี. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2527.

ชุบ วงษ์นรา. การจัดโรงเรียนมัธยมแบบประสม. พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2511.

ญาณสังวราราม, วัด. อนุสรณ์พิธีเปิดโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม. ชลบุรี : วัดญาณ

สังวราราม, 2527.

ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, 2517.

ดิเรก ชัยนาม. ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2513.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา, และพระราชเสนา (ศิริ เทพหัสดินทร์

ณ อยุรยา. เทศาภิบาล. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2503.

_____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1. พระนคร : ครูสภา, 2505.

_____ . ราชพงศาวดารกัมพูชา. พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2460.

ตราด, สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดตราด. ตราด : สำนักงาน

จังหวัดตราด, 2532.

นครนายก, สำนักงานจังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดนครนายก. นครนายก :

สำนักงานจังหวัดนครนายก, 2528.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก

พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2514.

นักข่าวแห่งประเทศไทย, สมาคม. เบื้องแรกประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : มิตรนรา, 2516.

บูรพา, มหาวิทยาลัย. โครงการขยายวิทยาเขตมหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดจันทบุรี. กรุงเทพฯ :

เทียนชัย, 2539.

- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษาสมัยพุทธศักราช 2491-2500 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกมังกร พรหมโยธี 29 มิถุนายน พ.ศ. 2509. พระนคร :
คุรุสภา, 2509.
- ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (พ.ศ. 2475-2517). พระนคร : ช.ชุมนุม
ช่าง, 2517.
- ประเสริฐ ลีวานนท์ และดวงเดือน วัฒนเสถียร. ประวัติ 73 จังหวัด เล่ม 4. กรุงเทพฯ : เดือน
สยามการพิมพ์, 2530.
- ประยูร ภมรมนตรี, พลโท. ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2518.
- ปราจีนบุรี, สำนักงาน จังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดปราจีนบุรี. ประจันบุรี :
สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี, 2530.
- ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. เที่ยวทั่วไทย. กรุงเทพฯ : เสี่ยงไท, 2522.
- พัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, สำนักงาน สภา. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509). กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2504.
- พัฒนาที่ดิน, กรม. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แผนการใช้ที่ดินภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ :
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2536.
- ไพบูลย์ นพคุณ. ประวัติและประเพณีไทยพวน. กรุงเทพฯ : สัญญาณ, 2518.
- มูลนิธิรัฐบุรุษ, คณะกรรมการอำนวยการ. 75 ปีรัฐบุรุษพลเอกเปรม ติณสูลานนท์. กรุงเทพฯ :
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2538.
- รอง สยามานนท์ และคณะ. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507. พระนคร : คุรุสภา,
2507.
- รอง สยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2520.
- ระยอง, สำนักงาน จังหวัด. ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค : จังหวัดระยอง. ระยอง : สำนักงาน
จังหวัดระยอง, 2532.
- รัตนา ตุ๊กคสวัสดิ์. พื้นฐานการศึกษาทางสังคม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะ
ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ราชอาณาจักร, สำนัก. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : สำนักราช
เลขาธิการ, 2527.
- เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนักงาน. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน.
กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนักงาน. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517. กรุงเทพฯ :
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517.

_____. 60 ปี คณะรัฐมนตรีไทย. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. ระบบงานรัฐสภา. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา,
2538.

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล. ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : จีน
-คนนอกระบบ. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

จิตรมาตรา, ชุน. เรื่องของเมืองชลฯ. พระนคร : ขำวพานิชย์, 2497.

วิชาการ, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ. ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ. พระนคร : มงคล
การพิมพ์, 2504.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย, 2516.

ศิลปากร, กรม. ชลบุรีภาคต้น. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2483.

_____. รามเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4.
พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507.

_____. เรื่องจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยเรียงตามลำดับอักษร. พระนคร : ไสภณพิพรรฒ
ธนากร, 2500.

_____. บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สิวพร, 2500.

_____. เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : อรุณสภา, 2511.

ศรีนครินทร์วิโรฒ บางแสน, มหาวิทยาลัย. 25 ปี ศรีนครินทร์วิโรฒ บางแสน 8 กรกฎาคม 23.
กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2523.

_____. การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาการศึกษาในปี พ.ศ. 2505. พระนคร : อรุณสภา,
2506.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา. พระนคร : มงคลการพิมพ์,
2505.

_____. โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล. ธนบุรี : การช่างวุฒศึกษา, 2493.

_____. โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค. พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2503.

_____. โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค. พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2505.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. โครงการพัฒนาการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการดูงานในต่างประเทศ.

พระนคร : ศุภสภา, 2505.

_____ . บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2517.

_____ . ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ : ที่ระลึกในงานฉลองครบ 60 ปี. พระนคร : ศุภสภา, 2495.

_____ . ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507. พระนคร : ศุภสภา, 2507.

_____ . ทำเนียบโรงเรียน เล่ม 1 พ.ศ. 2505. พระนคร : ศุภสภา, 2506.

_____ . แนวทางการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2539.

_____ . แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519). พระนคร : การศาสนา, 2515.

_____ . 200 ปี ของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2525.

สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน. สมุดรายงานสถิติภาค : ภาคตะวันออก พ.ศ. 2536. กรุงเทพฯ :

สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2536.

สนิท อักษรแก้ว. ป่าไม้ชายเลน : นิเวศน์วิทยาและการจัดการ. กรุงเทพฯ : คอมพิวเตอร์แอ็ด

เวอร์ไทซิงค์ จำกัด, 2532.

สาครชเขตต์, หลวง. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2447.

พระนคร : แพร่พิทยา, 2515.

สายสุรี จุติกุล. ปัญหาประชากรกับโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ :

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526.

สาวิตต์ โพธิวิหค. การพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักงาน

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2525.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ. นโยบายประสมประสานชาวไทยมุสลิมในประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์.

กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

สุนทรภู์. นิราศเมืองแกลง. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2530.

เสถียร สุกโสมณ. ประวัติการโรงเรียนราษฎร์ในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สมาคมครูโรงเรียน

ราษฎร์แห่งประเทศไทย, 2514.

อมรรตวรรษารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 7. กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2513.

อัจฉรา วัฒนานุกิจ. ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก.

กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529.

อานันท์ ปันยารชุน. พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมฉบับใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535.

อุทัย เลหาวิเชียร (บรรณาธิการ). การบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2528.

อุทัย หิรัญโต. มุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2521.

_____. สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524.

บทความในวารสารและหนังสือราชกิจจานุเบกษา

กฤษฎา ชื่นบาน, นายแพทย์. “วิกฤตปัญหาสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เอกสารการบรรยาย เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ชมรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อมชลบุรี. 18 (ธันวาคม 2539).

กุลธร ธนาพงศธร. “ปัจจัยในการกำหนดนโยบายของรัฐ” วารสารสังคมศาสตร์, 14, 1 (มกราคม 2520).

คณะราษฎร. “ปาฐกถาของคณะราษฎร”. วิทยากรย. 32, 7 (1 กันยายน 2475).

ทินพันธ์ นาคะตะ. “นโยบายการพัฒนาและวิชาการ”. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์. 13, 1 (มกราคม 2516).

น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). “ศิลปะแห่งเมืองศรีพโลที่ชลบุรี”. เมืองโบราณ. 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522).

พจน์ สะเพียรชัย. “การศึกษากับการพัฒนาเยาวชน”. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 17, 2 (ธันวาคม-มกราคม 2526).

พจนาลัย สุวรรณรัฐโชติ. “ชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนืออุตสาหกรรมใหม่ของไทย”. วารสารส่งเสริมการลงทุน. 4 (มีนาคม 234).

วรรณีย์ ยิ้มไทร. “อีสเทิร์น ซีบอร์ดกับการเติบโตอีกครั้ง”. รายงานเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ. 26, 7 (กรกฎาคม 2536).

วิทย์ วิศทเวทย์. “ปรัชญาการศึกษาไทย พ.ศ. 2411-2475”. วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526).

ศรีศักร วัลลิโภดม. “ร่องรอยของชุมชนโบราณกลุ่มแม่น้ำพานทอง”. เมืองโบราณ. 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2522).

สันศักดิ์ สมชีวิดา. “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. ไทยรัฐ. 15, 13371 (31 สิงหาคม 2537).

- ลีปนันท เกตุทัต. "การศึกษากับความมั่นคงแห่งชาติ : การปฏิรูปการศึกษา". รัฐชาติปริทัศน์.
20, 2 (เมษายน 2521).
- _____. "การจัดการศึกษา กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม". วารสารการศึกษาแห่งชาติ.
17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526).
- _____. "โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกและการศึกษา". วารสารการ
ศึกษาแห่งชาติ. 16, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2525).
- สุชาติ จุฑาสมิต. "ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายของชาติ". เสนาธิปไตย. 23, 1
(มกราคม 2517).
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. "อภิปรายประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย".
บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. (กันยายน 2517).
- อุทัย คลยเกษม. "เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและข้อจำกัดของระบบการศึกษาในการ
เปลี่ยนแปลงสังคม". วารสารการศึกษาแห่งชาติ. 17, 6 (สิงหาคม-กันยายน 2526).
- "เสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐินและประพาสชลบุรี". ราชกิจจานุเบกษา. 8, 15 (12
กรกฎาคม ร.ศ. 110).
- "โปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาแก่พลสภานักเรียนชาวเกาะสีชัง". ราชกิจจานุเบกษา. 9, 4
(24 เมษายน ร.ศ. 111).
- "เสด็จเกาะสีชัง และพระราชทานทรัพย์แก่ราษฎร". ราชกิจจานุเบกษา. 9, 11 (12 มิถุนายน
ร.ศ. 111).
- "ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี 1 เมษายน ร.ศ. 111". ราชกิจจานุเบกษา. 9, 10 (1 เมษายน พ.ศ.
2435).
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยวิธีนิยม ฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย". ราชกิจจา
นุเบกษา. 56 (7 สิงหาคม พ.ศ. 2482).
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยวิธีนิยม ฉบับที่ 4 เรื่อง การเคารพธงชาติ เพลงชาติ และ
เพลงสรรเสริญพระบารมี". ราชกิจจานุเบกษา. 56 (9 กันยายน พ.ศ. 2482).
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยวิธีนิยม ฉบับที่ 6 เรื่อง ทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ".
ราชกิจจานุเบกษา. 56 (10 ธันวาคม พ.ศ. 2482).
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยวิธีนิยม ฉบับที่ 8 เรื่อง เพลงสรรเสริญพระบารมี".
ราชกิจจานุเบกษา. 57 (30 เมษายน พ.ศ. 2483).
- "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยวิธีนิยม ฉบับที่ 9 เรื่อง ภาษาและหนังสือไทย กับหน้าที่พล
เมืองดี". ราชกิจจานุเบกษา. 57 (24 มิถุนายน พ.ศ. 2483).

“ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยม ฉบับที่ 10 เรื่อง การแต่งกายของประชาชนชาวไทย”.

ราชกิจจานุเบกษา. 58 (21 มกราคม พ.ศ. 2484).

“ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรัฐนิยม ฉบับที่ 11 เรื่อง กิจวัตรประจำวันของคนไทย”.

ราชกิจจานุเบกษา. 58 (9 กันยายน พ.ศ. 2484).

“พระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ใช้ไร่อาชีพ พุทธศักราช 2484”. ราชกิจจานุเบกษา. 58, 69 (30 กันยายน พ.ศ. 2484).

“พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พุทธศักราช 2485”. ราชกิจจานุเบกษา. 59, 70 (24 มีนาคม พ.ศ. 2485).

“พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485”. ราชกิจจานุเบกษา. 59, 63 (24 กันยายน พ.ศ. 2485).

“พระราชบัญญัติครุ พุทธศักราช 2488”. ราชกิจจานุเบกษา. 62, 4 (16 มกราคม พ.ศ. 2488).

“แถลงการณ์ของรัฐบาล”. ราชกิจจานุเบกษา. แผนกฤษฎีกา ฉบับพิเศษ. 63, 39 (9 มิถุนายน พ.ศ. 2489).

“พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ. 2533”. ราชกิจจานุเบกษา. 107, 130 (27 กรกฎาคม พ.ศ. 2533).

“กรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมภาษาไทย”. ศรีกรุง. (27 พฤษภาคม พ.ศ. 2485).

“ระเบียบและหลักเกณฑ์โดยละเอียดเกี่ยวกับการใช้ตัวหนังสือไทยใหม่”. ศรีกรุง. (30 มิถุนายน พ.ศ. 2485).

“ประกาศวันขึ้นปีใหม่”. สุภาพบุรุษ. (9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2482).

งานวิจัย รายงานการประชุม และสัมมนาทางวิชาการ

จัญญู จิรัฎฐิติ. “การปนเปื้อนของแม่น้ำต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. เอกสารประกอบการอบรม เรื่องการขจัดน้ำเสียภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2534.

ทศวิ สุวรรณวัฒน์. รายงานการศึกษาศภาพ และแนวโน้มการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงตอนกลาง โดยใช้เทคนิครีโมท เซนซิง. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2532.

บุญเดิม พันรอบ. “คนจีนและชุมชนจีนในชลบุรี”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมเล่ม 2. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532.

- บุญเดิม พันรอบ และภารดี มหาจันทร์. รายงานการสำรวจลักษณะสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532.
- พีรพน พิสนพงศ์. “โลกพนมดี : ข้อมูลจากการศึกษาเครื่องมือหิน”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม. ชบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532.
- ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน. รายงานผลการวิจัย เรื่อง ระบบการศึกษาไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ. 2490-2520) : การศึกษาเพื่อสนองตอบและเป็นตัวของตัวเอง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526.
- วิรัช กมุทมาศ. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความเหมาะสมของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักและท่าเรือน้ำลึก. กรุงเทพฯ : สมาคมไทย-อเมริกัน, 2524.
- แหวดตา ทองระอา. รายงานผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาคุณภาพน้ำทะเลในเขตอ่าวน้ำชายหาดบางแสน พัทยา และจอมเทียน. ชลบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา, 2533.
- _____. รายงานผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาปริมาณโลหะหนักบางชนิดในสัตว์ทะเลที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก. ชลบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา, 2531.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. “ภาคตะวันออกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532.
- ดาวิตต์ โปธิวิหค. ทรัพยากรทางทะเลกับการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2530..
- ลีปปนันท์ เกตุทัต. เอกสารงานวิจัยของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง การศึกษากับความมั่นคงแห่งชาติ : การปฏิรูปการศึกษา. รุ่นที่ 18 พ.ศ. 2518-2519.
- สุภางค์ อินทวานิช. รายงานผลการศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529.
- สุรธา สุพรรณไพบูลย์. “ระบบเสียงในภาษาของหมู่บ้านตะเคียนทอง ต.ตะเคียนทอง อ.มะขาม จ.ฉะเชิงเทรา”. ปรินญาณินพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525.

- อาทร สุฟโปฎก. “สถานการณ์สิ่งแวดล้อม : ปัญหาและการแก้ปัญหา”. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา เรื่อง มิติใหม่ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2535.
- การประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี, สำนักงาน. ฝ่ายแผนงานและงบประมาณทะเบียนโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี. ชลบุรี : สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชลบุรี, 2540.
- คณะกรรมการการศึกษา, สำนักงาน. รายงานผลการวิจัย เรื่อง โครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาจังหวัดชลบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523.
- _____. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่อง แนวทางการพัฒนาการศึกษาบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2529.
- _____. รวมนโยบายการศึกษาของรัฐ ปี 2475-2535. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535.
- คณะกรรมการการศึกษาเอกชน, สำนักงาน. กองโรงเรียนนโยบายพิเศษ. โรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา, 2540.
- จุฬารักษ์, สถาบันวิจัย. บันทึกจดหมายเหตุโครงการทัพบกสยาม. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยจุฬารักษ์, 2536.
- พัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 12, สำนัก. ข้อมูลการศึกษาของเขตการศึกษา 12. ชลบุรี : สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 2538.
- บูรพา, มหาวิทยาลัย. กองแผนงาน. รายงานประจำปี 2535. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2536.
- มัธยมวัชรวิรุ้, โรงเรียน. แผนพัฒนาการศึกษา ปีการศึกษา 2540 โครงการสนองพระราชดำริโรงเรียนในพระราชูปถัมภ์. ฉะเชิงเทรา : โรงเรียนมัธยมวัชรวิรุ้, 2540.
- เลขาธิการรัฐมนตรี, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยแรก) ครั้งที่ 1-5 พ.ศ. 2519. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2520.
- เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 21/2489 (สามัญ) สมัยที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2489.
- _____. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 23/2489 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2489.
- _____. รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ เล่ม 1 พ.ศ. 2502. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2503.

เลขาธิการรัฐสภา, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยสามัญสมัยแรก)

พ.ศ. 2517. กรุงเทพฯ : cursa, 2518.

_____. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (สมัยสามัญสมัยแรก) พ.ศ. 2518. กรุงเทพฯ : cursa, 2519.

_____. รายงานการประชุมรัฐสภา ครั้งที่ 2 สมัยสามัญ เล่ม 1 พ.ศ. 2522. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 2522.

ศรีนครินทร์วิโรฒ บางแสน, มหาวิทยาลัย. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ

เรื่อง การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเล
ตะวันออก. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ บางแสน, 2525.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 ประจำปีพุทธศักราช 2464.

_____. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 18 ประจำปีพุทธศักราช 2468.

_____. รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 22-24 พ.ศ. 2474.

_____. กรมสามัญศึกษา. รายงานการศึกษาประจำปีพุทธศักราช 2485.

_____. รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช 2492-2493.

_____. รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497. พระนคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,
2498.

_____. กรมวิชาการ. รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485-2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี.

พระนคร : กรมวิชาการ, 2498.

_____. รายงานการศึกษาประจำปี 2511. กรุงเทพฯ : การศาสนา, 2512.

_____. กรมวิสามัญศึกษา. รายงานประจำปีกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2513. พระนคร :
cursa, 2513.

_____. กองวางแผนการศึกษา. รายงานการศึกษาประจำปีการศึกษา 2513. พระนคร :
cursa, 2515.

_____. กรมวิสามัญศึกษา. รายงานประจำปีกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. 2514. พระนคร :
cursa, 2515.

_____. กองวางแผนการศึกษา. รายงานการศึกษาประจำปี 2514. กรุงเทพฯ : cursa,
2516.

_____. กรมสามัญศึกษา. สภาพโรงเรียน กรมสามัญศึกษา 2516. กรุงเทพฯ : cursa,
2518.

- _____ . รายงานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2520. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2521.
- _____ . รายงานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2524. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2522.
- _____ . กองแผนงาน. รายงานการศึกษาปีการศึกษา 2522. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2523.
- _____ . รายงานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ปีการศึกษา 2523. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2524.
- _____ . กรมอาชีวศึกษา. รายงานกรมอาชีวศึกษา 2522-2525. กรุงเทพฯ : สารพัดช่าง พระนคร, 2525.
- _____ . กรมอาชีวศึกษา. รายงานการศึกษากรมอาชีวศึกษา ประจำปี 2522-2525. กรุงเทพฯ : กรมศาสนา, 2526.
- _____ . กรมอาชีวศึกษา. รายงานประจำปี กรมอาชีวศึกษา พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2536.

ภาษาอังกฤษ

- Anderson, James E. Politics and Economic Policy-Making. Reading, Mass. : Addison-Wesley, 1970.
- _____ . Public Policy-Making. New York : Robert E. Krieger Publishing Company, Huntington, 1978.
- Eastern Seaboard Study for the National Economics and Social Development Board. Sector Studies : Urban Development. Bangkok : Coopers & Lybrand Associates, 1982.
- Easton, David. The Political System : An Inquiry into the States of Political Science. New York : Alfred A. Knopf, 1953.
- Jacop, Charles E. Policy and Bureaucracy. Princeton, N. J. : D. Van Nostrand, 1966.
- Kansky, Ira Shar. "The Political Scientist and Policy Analysis". Policy Analysis in Political Science. Chicago : Markham Publishing Co., 1970.
- Levin H. "Educational Reform : Its Meaning?". In M. Carnoy and H. Levin (eds). The Limits of Educational Reform. New York : David Mckay, 1976.
- Office of the National Environment Board With Seatec International. Final Report : Eastern Seaboard-Regional Environmental Management Plan. V. 2, 3. Bangkok, 1986.

Samuckarn, Sanit. A Study of the Phuan of Central Thailand. Bangkok : UNESCO, 1966.

Skinner, William G. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. New York :
Cornell University Press, 1957.

ข้อมูลสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

(เฉพาะบุคคลที่นำมาใช้อ้างอิงในงานวิจัยนี้เท่านั้น เรียงตามลำดับตัวอักษร)

นางสาวกชกร สังขชาติ, รองศาสตราจารย์ ดร. หัวหน้าภาควิชาการศึกษาอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 28 สิงหาคม พ.ศ. 2539.

นางกรรณิการ์ สัจกุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ และผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายกกล้าหาญ สุดแสน, ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว, 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายเกษม สนิทกลาง, อดีตผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โรงเรียนสาธิตพิบูลบำเพ็ญ มหาวิทยาลัยบูรพา, 24 เมษายน พ.ศ. 2540.

นายคุณวุฒิ คนฉลาด, รองศาสตราจารย์ ดร. อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและอดีตรองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 30 เมษายน พ.ศ. 2540.

นายจเร ผดุงโชค, อาจารย์. ผู้ช่วยหัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี, 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539.

นางสาวจิรา จันทร์กระจำ, อาจารย์. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 15 กันยายน พ.ศ. 2540.

นายเจริญ ถัดดาพงศ์, อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนชลราษฎรอำรุง จังหวัดชลบุรี, 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายเฉลิมวงศ์ วัฒนสุนทร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อดีตรองอธิการบดี ฝ่ายวิทยาเขตจันทบุรี มหาวิทยาลัยบูรพา, 18 สิงหาคม พ.ศ. 2540.

นางชนิตา รักษ์พลเมือง, รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ และอดีตรองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายชนุดม อธิเจริญกิจ, ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก จังหวัดชลบุรี, 14 กรกฎาคม 2540.

นายชารี มณีศรี, รองศาสตราจารย์. อดีตรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร อดีตหัวหน้าภาควิชาบริหาร
การศึกษา และรองอธิการบดีฝ่ายวิทยาเขตสารสนเทศ จังหวัดสระแก้ว มหาวิทยาลัย
บูรพา, 15 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

นายชานี สุวรรณช่าง, อดีตอาจารย์วิทยาลัยบางแสน และอาจารย์คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา, 12 มีนาคม พ.ศ. 2540.

นายเชาวน์ มณีวงษ์, รองศาสตราจารย์. อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา, 16 มกราคม พ.ศ.
2539.

คุณดวงเดือน พิศาลบุตร, ศาสตราจารย์กิตติคุณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
4 เมษายน พ.ศ. 2540.

นางแถมสุข นุ่มนนท์, ศาสตราจารย์ ดร. อดีตคณบดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นางทศวิ โอภาสวรรณ, อาจารย์. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 9 กันยายน พ.ศ. 2539.

นายเทวรักษ์ โรจนพฤกษ์, ดร. ผู้จัดการแผนกพีวีซี เรซิน ฝ่ายวิจัยและพัฒนาส่วนเทคโนโลยี
บริษัทไทยพลาสติกและเคมีภัณฑ์ จำกัด, 20 ตุลาคม พ.ศ. 2540.

นายธำรง บัวศรี, ศาสตราจารย์ ดร. นายคณบดีมหาวิทยาลัยบูรพา, 16 มกราคม พ.ศ. 2539.

นายธำรงค์ศักดิ์ เจริญสุข, รองผู้อำนวยการสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการ
ศึกษา 12, 20 สิงหาคม พ.ศ. 2540.

นางนฤมล มุลา, อาจารย์. ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านข้ามมะนาว กิ่งอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัด
สระแก้ว, 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539.

นายบรรจง จันทรสภา, รองศาสตราจารย์ ดร. อดีตคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ และอดีตรองอธิการ
บดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยบูรพา, 25 กันยายน พ.ศ. 2540.

นายบัญญัติ สุขศรีงาม, รองศาสตราจารย์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา,
15 สิงหาคม พ.ศ. 2540.

นายบุญชู หวังปัด, ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวัชรวิทย์ กิ่งอำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา,
24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541.

นางบุญเดิม พันรอบ, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 30 สิงหาคม พ.ศ. 2539.

นางปิยนาด บุนนาค, ศาสตราจารย์ ดร. หัวหน้าภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายประกอบ เดชดี, อุตสาหกรรมจังหวัดระยอง, 13 กันยายน พ.ศ. 2539.

นางประทุมพร วัชรเสถียร, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 18 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

นายประเทิน มหาจันทร์, รองศาสตราจารย์ ดร. อดีตรองผู้อำนวยการฝ่ายวางแผนและพัฒนา
สถาบันวิทยาศาสตร์ทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา, 25 กันยายน พ.ศ. 2540.

นายปรีชา ดิลกภูมิพิสิทธิ์, ดร. อาจารย์โรงเรียนบ้านบึง “อุตสาหกรรมนุเคราะห์” อำเภอบ้านบึง
จังหวัดชลบุรี, 19 มกราคม พ.ศ. 2541.

ว่าที่ร้อยตรีปวิท หงษ์เหมื่อน, ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมราชานุสรณ์ จังหวัดนครนายก,
23 กรกฎาคม พ.ศ. 2539.

นางเพ็ญแข วัจนสุนทร, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย และอดีตคณบดีคณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 11 กันยายน พ.ศ. 2540.

นายไพฑูรย์ ไกรพรศักดิ์, อาจารย์ ดร. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อดีตผู้ประสานงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก กองโครงการสังคม สำนัก
งานคณะกรรมการการพัฒนากิจการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 23 เมษายน พ.ศ. 2540.

นายไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, รองศาสตราจารย์ ดร. อดีตคณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541.

นางภารดี มหาจันทร์, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 3 กันยายน พ.ศ. 2539.

นายมีชัย วรรณชัย, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 7 สิงหาคม พ.ศ. 2540.

นางรัตนา ตุงคสวัสดิ์, รองศาสตราจารย์ อดีตหัวหน้าภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 28 มีนาคม พ.ศ. 2540.

นางลิ้นจี่ หะวานนท์, ศาสตราจารย์ กิตติคุณ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 8 เมษายน
พ.ศ. 2540.

นางวันดี คอวนิช, ผู้ช่วยผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัดนครนายก, 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2541.

นายวิชา มานะดี, อาจารย์. หัวหน้าการประถมศึกษากิ่งอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว,
8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539.

นายวิชา เรืองพรวิสุทธิ์, รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 8 มกราคม พ.ศ. 2540.

นายวิบูลย์ เข้มเฉลิม, ผู้ใหญ่บ้าน. วุฒิสมาชิก จังหวัดฉะเชิงเทรา, 10 กันยายน พ.ศ. 2539.

นายวิโรจน์ ศรีโกศา, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดดอนทอง จังหวัดฉะเชิงเทรา, 10 กันยายน
พ.ศ. 2539.

นายวิสุทธิ์ ไชร์สุวรรณ, ครูใหญ่โรงเรียนบ้านคลองยางประชาสรรค์ อำเภอรัญประเทศ จังหวัด
สระแก้ว, 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539.

นายศักดิ์ ประจักษ์ประทานพร, รองศาสตราจารย์ ดร. หัวหน้าภาควิชาพื้นฐานการศึกษา และอดีต
รองอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2540.

นายศักดิ์ชัย บรรณสาร, ผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดสระแก้ว, 8 พฤศจิกายน พ.ศ.
2539.

นางศิริวรรณ เอื้อไพบูลย์ (ตันติกุล), อดีตอาจารย์โรงเรียนครูณพิทยาและครูณพิทยาณิชยการ,
ศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 10 มกราคม พ.ศ. 2539.

นางศิริ สิริพันธ์แก้ว, รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 12 กันยายน พ.ศ. 2539.

นายสนอง สิริพัฒน์กุล, อาจารย์ หัวหน้าภาควิชาภาษาไทย โรงเรียนชลราษฎรอำรุง จังหวัด
ชลบุรี, 19 มิถุนายน พ.ศ. 2540.

นายสมชาย เดชะพรหมพันธุ์, รองศาสตราจารย์ ผู้อำนวยการสำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัย
บูรพา, 25 ตุลาคม พ.ศ. 2540.

นายสมคิด บุญเรือง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา,
18 กันยายน พ.ศ. 2539.

นาวาอากาศเอกสมศักดิ์ นະวิโรจน์, ดร. กรรมการผู้จัดการบริษัทเอเชียกลาสไฟเบอร์ จำกัด
อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา, 17 มกราคม พ.ศ. 2540.

นายสมศักดิ์ โสภณพินิจ, รองศาสตราจารย์ ดร. อดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา,
20 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

นายสรรเสริญ สืบสทการ, ผู้ช่วยเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร อดีตผู้อำนวยการกองกลาง สำนัก
งานเลขาธิการรัฐสภา, 21 เมษายน พ.ศ. 2540.

นายสวัสดิ์ชัย เพิ่มพูน, ผู้ช่วยผู้อำนวยการการประถมศึกษา จังหวัดสระแก้ว, 6 กุมภาพันธ์
พ.ศ. 2540.

นางสาวสว่างวรรณ รอดศิริ, ผู้จัดการและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนอนุบาลปฐมวัย กรุงเทพมหานคร,
24 ตุลาคม พ.ศ. 2540.

นายสิทธิพร นิยมศรีสมศักดิ์, ดร. อาจารย์ภาควิชาบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา อดีตศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครนายก,
15 ธันวาคม พ.ศ. 2540.

นายสุชาติ เกาทอง, รองศาสตราจารย์ คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา,
25 กรกฎาคม พ.ศ. 2540.

นายสุโท เจริญสุข, รองศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 20 เมษายน
พ.ศ. 2540.

นายสุธรรม สุระกาญจน์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 25 เมษายน
พ.ศ. 2540.

นายสุเมธ เดียววิเศษ, รองศาสตราจารย์ ดร. หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์
และอดีตรองอธิการบดี ฝ่ายวางแผนและพัฒนา มหาวิทยาลัยบูรพา, 14 สิงหาคม
พ.ศ. 2540.

นายสุรัชย์ แสงทักษิณ, ผู้อำนวยการสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดชลบุรี,
19 ธันวาคม พ.ศ. 2539.

นายสุรัตน์ ไชยชมภู, ดร. ผู้อำนวยการโรงเรียนทุ่งเหียง พัทธาคม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี,
7 กันยายน 2540.

นายสุรัตน์ ยุทธเสรี, ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก, 24 กรกฎาคม
พ.ศ. 2539.

นางสาวสุรินทร์ สุทธิธาทิพย์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
บูรพา, 10 กันยายน พ.ศ. 2540.

นายอนนต์ อนันตรังสี, รองศาสตราจารย์ อดีตรองคณบดี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา,
16 มกราคม พ.ศ. 2540.

นายอนันท์ ดีช่วย, อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดหนองม่วง อำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว,
8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539.

นายอภิชาติ คำทอง, หัวหน้างานบุคลากร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร อดีตรองหัวหน้า
กระฎี่งาม สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, 22 เมษายน พ.ศ. 2540.

นายอรุณ ผลประพุดติ, อาจารย์ ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด, 8 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2539.

นางอรมนต์ เพชรชื่น, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา, 20 สิงหาคม พ.ศ. 2540.

นายอำนาจ เดชสุภา, ผู้อำนวยการโรงเรียนคลองหาดพิทยาคม อำเภอกองหาด จังหวัดสระแก้ว,
7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540.

นายอำนาจ บุญประเสริฐ, อาจารย์ ศึกษาธิการอำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี, 8 พฤศจิกายน
พ.ศ. 2539.

382195

แบบสัมภาษณ์ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

เรื่อง วิเคราะห์นโยบายของรัฐบาลด้านการศึกษาและสังคม ที่มีต่อการพัฒนาภูมิภาค และบริเวณ
พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2535

โดย

อาจารย์สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์

ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

1. ชื่อ-สกุล
2. ตำแหน่งปัจจุบัน / ที่ทำงาน
3. ประวัติการศึกษาระดับต้นจนถึงระดับสูงสุด
4. ประวัติการทำงานในอดีต / ตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ / ที่ทำงาน
5. โปรดแสดงทัศนะของท่านเกี่ยวกับ “นโยบายของรัฐบาล” “การศึกษา” “การพัฒนา” ว่าคืออะไร ควรมีลักษณะเช่นไรที่เหมาะสม
6. โปรดแสดงทัศนะของท่านเกี่ยวกับ “ภาคตะวันออก” “บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก” ว่าควรมีทิศทางการพัฒนาอย่างไรที่เหมาะสม
7. โปรดแสดงทัศนะของท่านเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่ผ่านมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475-2535 ที่มีผลต่อการศึกษาและการพัฒนาภาคตะวันออก
8. โปรดแสดงทัศนะของท่านเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายด้านการศึกษาของรัฐที่สำคัญในภาคตะวันออก วิธีดำเนินการ และผลที่ตามมา
9. ตามประสบการณ์ของท่านที่เป็นบุคคลร่วมสมัยในเหตุการณ์ขณะนั้น โปรดให้ทัศนะเกี่ยวกับความจำเป็น ความสำคัญ และความเหมาะสมที่รัฐบาลขณะนั้นมีนโยบายดังกล่าว
10. ตามประสบการณ์ของท่าน โปรดให้เหตุผล ข้อคิดเห็น และข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ในช่วงเวลาดังกล่าวโดยรวม

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล นายสุวิชัย โภคัยยะวัฒน์
- ตำแหน่ง อาจารย์ ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา บางแสน จ.ชลบุรี
- ประวัติการศึกษา ครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผลงานทางวิชาการ
- “การศึกษากับสังคม” มุมมองในกระแสโลกาภิวัตน์ วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (พฤศจิกายน 2537)
 - “การศึกษากับค่านิยมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2394 : วิเคราะห์จากวรรณคดีร่วมสมัย” วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา (พฤษภาคม 2538)
 - “การตั้งกระทู้ถามด้านการศึกษาของ ส.ส. ในสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475-2516” วารสารรัฐสภาสาร (สิงหาคม 2539)
 - “บทบาทของ ส.ส. ภาคตะวันออกกับการศึกษา : วิเคราะห์จากการตั้งกระทู้ถามในสภา” วารสารมหาวิทยาลัยบูรพา (มกราคม 2540)
 - “วิชาพื้นฐานการศึกษาในประเทศนิวซีแลนด์” วารสารมหาวิทยาลัยบูรพา (กรกฎาคม 2540)
 - จริยศาสตร์กับการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎี และวิธีการ. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, 2539.
 - “การศึกษาทั่วไป : เรียนอะไร-ทำไมต้องเรียน” โครงการการศึกษาทั่วไป จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ตุลาคม 2540)

ประสบการณ์ทำงาน

- ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายวิชาการและวิเทศสัมพันธ์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- เลขานุการกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- กองบรรณาธิการวารสารคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- กองบรรณาธิการวารสารมหาวิทยาลัยบูรพา
- กรรมการพิจารณาโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา
- กรรมการพิจารณาโครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยบูรพา